

BALZAC

Pescuitorii
în apă tulbure

HONORÉ DE BALZAC

**Pescuitorii
în apă
tulbure**

În românește de *Rose Hefter*

Prefață de *Elena Vianu*

Note de *Theodosia Ioachimescu*

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
București 1962

PREFAȚĂ

Cînd Balzac scria primele romane izbutite ale carierei sale, după mai bine de zece ani de grea ucenicie literară, adică în anul 1830, nu știa că a pornit să fundeze o imensă operă unitară. Abia în 1834, cînd rela în *Moș Goriot* personaje care jucaseră un rol în nuvela *Gobseck*, romancierul își dă seama că el, Balzac, a pus prima piatră a unei „Societăți fictive, menită a alcătui o lume completă”. *Comedia Umană* se încheagă apoi în etape, fără ca autorul să fi găsit titlul operei complete. Abia în 1841 Balzac încheie cu editorii săi un contract unde numele prodigioasei creații se ivește pentru prima oară. Cu patru ani mai tîrziu (ianuarie 1845), într-o scrisoare trimisă unei prietene din copilărie, Zulma Carraud, Balzac va scoate acest strigăt de uimire în fața propriei lui creații: „Nu-ți poți închipui ce este *Comedia Umană*: e mai vastă, literar vorbind, decît arhitectura catedralei din Bruges”.

În toți anii aceștia, care preced în creația balzaciană viziunea întregului, scriitorul e obsedat de ideea posibilei unități a operei lui. Pe lângă prefetele și scrisorile care ne-o dovedesc, pe lângă faptul că Balzac își grupează romanele sub titluri unificatoare — *Scene ale vieții private* (1830) sau *Studii de moravuri* (1834) — dimensiunea însăși a eroilor balzacieni ne-o mărturisește.

Într-adevăr, personajele lui Balzac sînt croite după tipare care depășesc fiecîre roman luat în parte. Ele determină o anumită acțiune, dar nu-și istovesc rolul o dată cu sfîrșitul ei, ci cresc în chip înspăimîntător, pîrînd că scapă din mîna care le-a plăsmuit. Trîind pe socoteala lor, eroii lui Balzac îi lasă în urmă pe artist, care aleargă, gîfîind, după ei, din roman în roman, regăsindu-i și pierzîndu-l, așa cum în viață găsim, pierdem și regăsim ființe și lucruri cunoscute și îndrăgite.

Unitatea *Comediei Umane* nu este astfel una factice și forțată, ci însăși unitatea realului, țesută din mii de fire, care se întretaie și se leagă, și uneori se deșiră dintr-o dată, lăsînd mari goluri unde năvălește o altă realitate, cu noi urzeli aparent nelegate de primele, dar care mai apoi li se integrează. Tocmai de aceea, orice roman sau orice nuvelă a lui Balzac nu pare decît un epizod, fragment al marelui tot.

Astfel stînd lucrurile, inițierea în opera balzaciană cere timp, după cum timp ar cere cunoașterea unei lumi unde am pătrunde brusc, sfioși, uimiți. Surpriza, curiozitatea pe încet trezită, o familiaritate mereu crescîndă sporesc farme-

cul deosebit și greu analizabil al acestei replici artistice a realului: „Am purtat o societate întreagă în mintea mea”. El scrie Balzac doamnei Hanska în 1844

Cele patru lucrări publicate în acest volum — romanul *Pescuitorii în apă tulbure* (1842) și nuvelele *Pierrette* (1839) *Pierre Grassou* (1839) și *Un debut în viață* (1842) — ilustrează de minune interdependența feluritelor epizoade ale *Comediei Umane*. Într-adevăr, eroii acestor patru opere fac parte dintr-o aceeași lume care-și întinde, precum un păianjen, firele departe, peste întreaga Franță, anexind și Berry-ul (*Pescuitorii*) și Bretania (*Pierrette* și *Pierre Grassou*) și Ile-de-France (*Pierrette*), dar avînd centrul la Paris, în orașul prestigios către care zboară ca fluturii spre lumină toți ambițioșii balzacieni.

Orizontal întinsă peste Franța, creația balzaciană are și o dimensiune verticală: din adîncuri se ridică oameni la suprafață, în adîncuri se prăbușesc oameni care au plutit o clipă și au fost prinși în lumina orbitoare a gloriei. Și prăbușirile zgomotoase, și ascensiunile uluitoare străbat păturile mijlocii ale societății, le sparg și unesc elemente ale lor fie cu mediile interlope unde se ascund ocnașii, fie cu acelea unde crima îmbracă uniforma strălucitoare a ambasadurilor sau fracul *pair-ilor* de Franța.

Această privire orizontală asupra societății franceze, unită cu o secțiune verticală făcută în structura ei îngăduie lui Balzac să folosească o nemaiîntîlnită diversitate de mijloace literare. Limbaje, jargoane, mentalități și reacții potrivite cu vîrsta, medii sociale și provincii felurite, toate sînt reprezentate în romanele lui Balzac. Observația amănuntului semnificativ coexistă cu faptul senzațional și romanesc. Astfel, candoarea și tenacitatea țăranului breton izbucnesc în zorii unei zile de toamnă în strofele unui cîntecel care trezește vechiul Provins, cetate regală din miezul Franței, îmburghezită în anul 1827, cînd începe nuvela *Pierrette*.

În *Pescuitorii în apă tulbure*, Balzac ne arată cum provincia franceză, în speță orașul Issoudun, este invadată de aventurierii napoleonieni care, după ce au cucerit lumea întreagă, vin să-și refacă puterile și să-și umple pungile în casele burghezilor zgîrciți.

Arivistul se plimbă nu numai de-a lungul și de-a latul lumii, ci coboară și suie treptele ei. Iată-l, de pildă, pe Philippe Bridau, personajul principal din romanul *Pescuitorii în apă tulbure*. În primele pagini ale cărții, Philippe ne apare ca un copil reușit al unui înalt funcționar al Imperiului. Apoi, îl vedem umplînd de mîndrie inima mamei sale, buna Agathe Bridau, atunci cînd se acoperă de glorie în bătălia de la Montereau. Prăbușirea Imperiului îl aruncă pe drumuri pe Philippe Bridau, deblocat din armată și silit să trăiască dintr-o jumătate de soldă. Tînărul se mistuie de plictis și, în curînd, începe a-și cheltui vitalitatea în dezmaț și hoție. Dar povestea lui Philippe Bridau nu se sfîrșește

ca aceea a lui Julien Sorel, în fața unei Curți cu Juri. Escrocul, după ce a coborît toate treptele sociale, începe să le urce sub ochii uimiți ai cititorului. O moștenire obținută prin josnicie, minciună și crimă îi cîștigă lui Philippe Bridau titlul de conte și gradul de general în armata Restaurației. Cele două traiectorii ale acestei comete trec prin existențe sublimе, abjecte sau mediocre: Philippe Bridau își jertfește mama, împinge spre destrăbălare și moarte pe tinăra și frumoasa fiitoare a unchiului bogat, își ucide în duel rivalul, un alt napoleonid descompus de ură și plictis. Seducătorul și josnicul Max Gilet e o replică a lui Philippe Bridau. El e menit să sugereze cititorului, prin existența sa, că asemenea oameni ca el, Gilet, și ca Philippe Bridau, sînt puzderie și constituie totodată o primejdie, dar și o rezervă de abjectă vitalitate.

Chipului întunecat al lui Philippe Bridau, Balzac îi opune, într-un contrast rembrandtian, făptura luminoasă a lui Joseph Bridau, fratele mai mic al primului. Pe cît de ticălos e Philippe, pe atît de curat și de candid este Joseph. Născut, întocmai ca Balzac, în 1799, Joseph Bridau, pe care-l întîlnim foarte des în lucrările publicate în acest volum și care, de altfel, mai apare și în alte epizoade ale *Comediei Umane* — nu joacă nicăieri rolul principal, nefiind nici o clipă motorul vreunei acțiuni. Joseph este mai degrabă un martor al evenimentelor, decît un faur al lor.

Faptul că Joseph Bridau nu participă direct la acțiunea romanului, ci asistă numai la evenimentele povestite, se explică și prin aceea că Joseph este artist. S-a spus că modelul viu al lui Joseph Bridau ar fi fost pictorul Eugène Delacroix, șeful școlii romantice în pictură. Sigur este că Balzac a împrumutat, pentru a zugrăvi pe Joseph Bridau, și masca lui Delacroix și estetica acestuia. Întocmai ca Delacroix, Bridau are un chip brăzdat încă din anii tineretii. Deasupra liniilor subțiri și oblice pe care le desenează doi ochi de cărbune, izbucnesc flăcările negre ale părului vilvoi. Întocmai ca modelul său, Bridau e discipolul lui Gros, frecventează salonul pictorului Gérard, dorește să reînnoiască pictura „spărgînd convențiile eline” și exprimînd „natura astfel precum este, în atotputernicia și fantezia ei”. În sfîrșit, Joseph înregistrează primul lui succes răsunător — un succes amar, împröscat de insultele burghezilor — în 1823, un an după ce Eugène Delacroix expusese vestita lui pinză, *Barca lui Dante*.

Dar, după cum spuneam, Joseph Bridau nu determină evenimentele romanului; el le absoarbe numai, urmînd să facă din acestea substanța lirică a artei sale. Balzac se consideră și el un asemenea martor al realității sociale. În a sa *Introducere la Comedia Umană* (1842), face următoarea semnificativă declarație: „Societatea franceză este istoricul. Eu, unul, nu sînt decît secretarul ei.”

Și totuși, obiectul aspirațiilor lui Balzac nu e contemplația, ci acțiunea. Tinărul Honoré se născuse o dată cu gloria

lui Napoleon. Deși legitimist, adică partizan al monarhiei restaurate, Balzac profesează cultul Împăratului. Pe statueta de bronz care-l reprezintă pe acesta, scriitorul a pus să i se graveze următoarele cuvinte menite a-i folosi ca îndreptar: „Ceea ce el a început cu spada, voi sfîrși eu cu condeiul”

Condeiul lui Balzac este o spadă minuită cu îndeminare și cu capacitatea de pasiune a geniului. Cu condeiul, Balzac dorește să cucerească puterea. Pentru el, aceasta este mai întii puterea gîndului, înțelegerea deplină a realității; realitatea o dată înțeleasă va fi, fără doar și poate, cucerită și stăpinită. Cunoașterea este astfel, în concepția lui Balzac, o primă treaptă a acțiunii. Eroul balzacian, acela care-l reprezintă măcar parțial pe artist, este omul de acțiune.

Dar oamenii de acțiune ai universului balzacian aparțin unor categorii psihologice și morale diferite. O sistematizare simplificatoare i-ar putea ordona în trei grupe. Primul ar cuprinde marile suflete curate și generoase, care-și închină viața fericirii celorlalți și-și ating scopurile constructive. Aci se rinduiesc numeroșii medici ai romanelor balzaciene, un Desplein, un Blanchon și, îndeosebi, Benassis, medicul de țară. Al doilea grup e alcătuit din veleitarii acțiunii, oamenii pentru care fapta e mistuitoare. Astfel ne apare romanticul erou din *Pielea de sagri*, Raphaël de Valentin, omul căruia orice dorință împlinită îi scurtează viața. A treia categorie — cea mai bogat reprezentată în lumea lui Balzac — este aceea pe care romancierul însuși a definit-o cînd a vorbit despre „sofiștii acțiunii” (*Iluzii pierdute*).

Ce este oare, în concepția lui Balzac, un „sofist al acțiunii”? Dar ce este un sofist? Un sofist este un om care modifică premisele raționamentului în vederea unei concluzii adoptate din capul locului. În materie de acțiune, sofismul presupune schimbarea premizelor morale, sau, mai simplu spus, suprimarea scrupulelor.

Fără de șovăială suprimă scrupulele toți ariviștii balzacieni: inteligentul Eugène de Rastignac, seducătorul și tulburele Lucien de Rubempré, Henri du Marsay, unul dintre „Cei treisprezece”, Ronquerolles și cîți alții. În această serie se situează Philippe Bridau și Max Gilet, cei doi rivali întru moștenirea unchiului Rouget. Și în apropierea lor, deși pictați în tonuri mai cenușii, stau cei doi ariviști din nuvela *Pierrette*, colonelul Gouraud și avocatul Vinet.

Căci ceea ce este interesant de observat e faptul că „sofisme acțiunii” le folosesc în romanele lui Balzac nu numai tinerele fiare pornite să cucerească puterea cu cortegiul ei de plăceri, dar și ființele mediocre, oamenii cu orizont limitat și cu o vitalitate redusă. E cazul rentierilor Rogron — fratele și sora — care despoale pe nepoata lor Pierrette Lorrain de moștenire și apoi o ucid cu încetul, ajutați de Gouraud și de Vinet, în goană după bani și situații. Crima este atît de flagrantă, încît logodnicul fetei, tînărul timplar Brigaut, încearcă să tragă la răspundere pe ucigași, dar societatea burgheză se strînge în jurul lor și îi ascunde

„sub paravanul legalității și sub acoperișul discret al vieții de familie”.

Căci societatea zugrăvită de Balzac este aceea în care triumfă — zgomotos și obraznic — burghezia. Aventura militară a lui Napoleon a luat sfârșit, și, după 1815, negustorul, bancherul și industriașul, care și-au consolidat averile cumpărând pe capete bunuri naționalizate și vînzînd la negru marfă în vremuri de criză, au hotărît, cu o energie proaspătă, să se îmbogățească rapid și fabulos. E vremea cînd „mai presus decît Carta stă sfînta, venerata, solida, iubită, grațioasă, frumoasă, nobila, tinăra și atotputernica monedă de cinci franci” (*Verișoara Belle*).

În scopul acestei îmbogățiri rapide a membrilor ei, societatea burgheză alcătuiește o rețea legală care apără pe criminalii banului, îngăduindu-le să-și clădească imensele averi la umbra Codului. Balzac posedă o competență de jurist și de economist, care va provoca mai tîrziu admirația lui Engels. „Balzac — spune Engels — grupează întregul istoric al societății franceze, din care, chiar în detaliile lui economice (spre exemplu, despre noua repartitie a proprietății reale și personale după revoluție), eu am învățat mai mult decît din toți istoricii, economiștii și statisticienii de profesie ai epocii, luați laolaltă”¹.

Crima la adăpostul legii se realizează prin jocul contractelor, donațiilor între vii, testamentelor și uzufructului. Raționamente notariale complicate și cu scopuri urmărite de departe — precum acelea ale unui șahist care prevede încă de la începutul jocului ultimele lovituri — acordă nu numai vieții aventurierilor, dar și existențelor unor modești burghezi, un interes palpitant și un patetism ciudat. Vedem astfel cum niște marchitani din mahalaua Saint-Denis — e vorba de cei doi Rogroni — chinuiesc, cu o știință psihologică deosebită și cu o rară cruzime, pe biata Pierrette și se pricep s-o ruineze și s-o ucidă. Un zgircit de provincie, bătrînul Hochon, combină o complicată strategie de asediu menită a cuceri pentru Philippe Bridau moștenirea vecinului Rouget. Moreau, administratorul contelui de Sérisy și protectorul lui Oscar Husson, eroul nuvelei *Un debut în viață*, adună o avere considerabilă și cucerește importante situații politice datorită unor lovituri întemeiate pe o desăvîrșită cunoaștere a sufletului omenesc.

Discrepanța aceasta între profunzimea omului și uneori și vastitatea planurilor sale și suprafața lui socială modestă amenință romanele lui Balzac cu primejdia senzaționalului facil. Cînd, de pildă, facem cunoștință cu Philippe Bridau, ni se pare că avem de-a face cu un bețivan dezmățat și hoț. Apoi, escrocul cîștigă proporții din ce în ce mai mari. Omul care nu se putea stăpîni și-și pierdea pînă pe o lună într-o singură seară la joc urmărește, cu o voință tenace și impla-

¹ Engels, *Scrisoare către Margaret Harkness*, aprilie 1888. În K. Marx-F. Engels, *Despre artă și literatură*, EPLP, 1953, p. 137.

cablă, scopuri îndepărtate și greu de realizat. E ca și când un individ nou s-ar fi născut din cel vechi; unul care a preschimbat defectele sale mărunte în unelte diabolice ale puterii.

Această evoluție spre gigantic a eroului balzacian, care apare deosebit de limpede în *Pescuitorii în apă tulbure*, poate fi observată în aproape toate romanele lui Balzac. Astfel, o fată bătrână și uscată, cum e verișoara Bette, se preschimbă într-un îago, o femeie ușuratică și cheltuitoare într-un monstru de pasiune și ură (*Un contract de căsătorie*), un tată iubitor în martirul marelui și lamentabil al paternității (*Moș Goriot*).

O asemenea evoluție rapidă, ca aceea a unei febre eruptive, ar putea să pară nemotivată și melodramatică, dacă n-ar fi susținută pe de o parte de suportul unei observații de o mare precizie, minuție și complexitate, și, pe de altă parte, de faptul că personajele pe care Balzac le destină unei asemenea evoluții sînt indivizi caracteristici, încărcăți cu o anume misiune: aceea de a reprezenta liniile de forță ale societății franceze într-un anumit moment al istoriei sale.

Să vedem mai întâi care e tehnica acestei reconstituiri a realității cu ajutorul observației precise. S-a spus că Balzac scrie greoi, că descrierile sale sînt lungi și adeseori inutile, că face paradă de o obositoare știință a obiectelor, stabilind adevărate inventare de bunuri. Critica veacului al XIX-lea, începînd cu Sainte-Beuve și sfîrșind cu Brunetiere, a avut (cu excepția lui Taine) prejudecata stilului frumos și a expresiei nostime („picante” — cum spunea Sainte-Beuve cu un cuviert favorit al său). Dar Balzac nu scrie „nostim”. Romanul balzacian este un epos străbătut de lirism. Lungimile lui au rostul unor inițieri.

Astfel, Balzac își începe toate romanele prin descrierea amănunțită a orașului, străzii și casei unde se va desfășura acțiunea. Casa fraților Rogron din Provins (*Pierrette*), casele lui Hochon și Rouget din Issoudun (*Pescuitorii în apă tulbure*), tristul etaj unde locuiesc, în străduța Cerisaie, soții Clapart (*Un debut în viață*), pînă și atelierul modest și ordonat unde desfășură o mediocră activitate pictorul Pierre Grassou, toate ne sînt zugrăvite cu mare minuție. Dar, observați mai îndeaproape acest capitol descriptiv și veți băga de seamă că el servește în același timp romanului drept introducere, anunțînd tema și situînd personajele principale la locul exact pe care-l ocupă în ierarhia socială. „Această casă renovată, al cărei lux încă proaspăt contrasta cu fațadele vechi ale tuturor celorlalte clădiri, l-ar fi făcut pe oricare observator să ghicească numaidecît idelle meschine și deplină mulțumire de sine ale unui negustoraș retras din afacerii”, spune Balzac încă din primele pagini ale nuvelei sale *Pierrette*.

Dar nu numai decorul e perfect precizat în romanele lui Balzac, ci și personajele secundare, cortegiul victimelor și profitorilor care-l urmează, fascinați, pe „sofiștii acțiunii”. Portretul fiecăruia e rapid schițat de Balzac, dintr-o trăsătură

de condei tot atît de incisivă şi de hotărîtă ca acelea cu care Daumier îi înfăţişează, în aceeaşi vreme, pe burghezi în caricaturile sale. Căci, în aceste fapte sortite mediocrităţii sau suferinţei, ceea ce-l surprinde şi pe Balzac şi pe Daumier e automatismul individului, mecanizarea pe care rutina sau durerea le atrag după sine. Cei doi fraţi Rogron sînt „două mecanisme pe nedrept botezate cu numele de oameni”; persecuţiile suferite „învăţă pe libera şi vesela Pierrette să-şi stăpînească mişcările şi să imite un automat”.

Din cînd în cînd are loc o întîmplare amuzantă: unul dintre aceste automate ale lumii burgheze aspiră la situaţia de artist. E cazul lui Pierre Grassou, eroul nuvelei cu acelaşi nume, care e burghezul întrupat: Pierre Grassou „făcea parte din garda naţională, asista la toate parăzile, îşi plătea regulat chiria şi nu rămînea dator cu nimic furnizorilor”. Cu asemenea dispoziţii, ar fi fost firesc ca Pierre Grassou să devină conţopist. Dar, prin nu se ştie ce fixaţie, el doreşte să fie pictor. Lipsa lui de talent e încoronată de succes. Societatea burgheză încarnată de domnul Vervelle, negustor de vin la sticle infundate, de soţia acestuia şi de fiica lor, Virginie, îi deschide braţele. Pierre Grassou devine fericitul soţ al bogatei Virginie, fabrică în serie tablouri imitate după maeştri, ajunge membru al Academiei cu mult înaintea genialului Joseph Bridau, şi e făcut ofiţer al Legiunii de Onoare după ce se distinge în reprimarea singeroasă a unei răscoale proletare. Mecanismul a funcţionat de minune.

Lumea balzaciană este astfel alcătuită din straturi multiple, care se întretaie alcătuiind îndrăzneţe unghiuri de perspectivă. Cel mai gros dintre aceste straturi este compus din burghezi, clasa dominantă a societăţii franceze din al XIX-lea veac. Burghezul este pe vremea lui Balzac ceea ce Taine numeşte „un *personnage regnant*” (un personaj care domneşte). Cînd nu tinde să zboare spre virfuri, se mecanizează şi rugineşte. E cazul lui Rogron, pe care locuitorii din Provins, cînd se întorc seara acasă, îl aud scoţînd „nişte strigăte ce te-ar fi făcut să crezi că fratele îşi ucidea sora; dar se lămurau că nu era decît căscatul spăimîntător al unui negustoraş încolţit de plictiseală. Cele două automate n-aveau ce măcina în maşinăria lor ruginită şi de aceea tipau” (*Pierrette*).

Deasupra burghezilor stau resturile unei aristocraţii demise din privilegiile ei şi căreia nu i-a mai rămas decît vanitatea, satisfăcută adeseori prin escrocherie şi crimă. Dedesubt sînt straturile sănătoase, omul din popor, curat, curajos, pasionat. E timplarul Jacques Brigaut, sau Adèle (*Pierrette*), jupineasa Sylviei, căreia îi e milă de mica orfană bretonă.

Între aceste etaje sociale are loc — cum spuneam — o circulaţie verticală. Acea a ariviştilor. Circulaţia aceasta e orientată de o imagine atotputernică în mintea oricărui membru al societăţii burgheze: imaginea Banului. Nu numai un scelerat ca Philippe Bridau vrea cu orice preţ să se îmbogăţească, ci toate personajele balzaciene, chiar cele „oneste”, ca Pierre Grassou, umblă să prindă „reflexul fantastic al

vițelului de aur" (*Pierre Grassou*). Când Pierrette declară că „preferă să fie furată dar iubită”, înțelegem că ea își semnează osinda. Societatea burgheză răspunde dezinteresării printr-o condamnare la moarte.

Realismul lui Balzac — întemeietorul realismului — nu consistă așadar nici pe departe într-o copie fotografică a realității, ci într-o invenție permanentă, care creează o imagine a vieții după normele proprii artei. Balzac cunoaște realitatea socială ca nimeni altul în vremea lui, și el observă toate mediile existente, de la cele financiare la cele militare și politice. Dar refluxul literar al acestora este rezultatul unei selecții din materialul stufos al vieții și al unei adaptări a lor la scopurile artei.

Ceea ce Balzac modifică în raport cu realitatea sînt proporțiile oamenilor și ale evenimentelor. Pe unele le sporește gigantic, pe altele le estompează și le împinge în umbra planurilor adînci. Astfel făcînd, el obține mari fresce scintilietoare, asemenea acelor „măceluri ale istoriei” pe care le picta în aceeași vreme Delacroix, modelul viu al lui Joseph Bridau. Căci și Delacroix și Balzac sînt în aceeași măsură realiști și romantici; ei observă viața dar o și interpretează, potențînd-o prin imensele lor rezerve lirice. Cînd Balzac scriind *Pescuitorii în apă tulbure* compune „romanul moștenirii”, el scrie efectiv eposul odios al acesteia. Mărită prin lupta imaginației, lăcomia burgheză capătă culorile putrede și duhoarele unui cadavru. Văzută prin poezia sufletului, iubirea Agathei Bridau față de fiul ei, Philippe, are toată violența, gingășia și oarba indulgență a pasiunii. Binele și răul se despart astfel ca apele de uscat, cum se spune în legenda biblică a Creației.

Atras, ca toți romanticii, de giganți și de monștri, de martiri și eroi, Balzac evită melodrama (de care adeseori se apropie pînă o atinge) prin precizarea coordonatelor sociale. Acestea, strict urmărite, acordă tuturor personajelor sale valoarea unor cazuri tipice.

Dar suma „cazurilor tipice” ale societății burgheze în clipe ei de triumf se constituie într-un tablou deosebit de sumbru. Culorile pinzei sînt acelea ale unei apocalipse. Realistul Balzac, descriînd minuțios și fidel prezentul, prorocște implicit și viitorul. Din această viziune, neexprimată dar sugerată, a viitorului și din tratarea totodată vizionară și exactă a prezentului, izvorăște dublul caracter al *Comediei Umare*: realist și romantic.

Hugo, care aparține prin cele două etape ale creației sale — de tinerețe și de bătrînețe — ambelor curente, a pătruns mai bine decît oricare altul dintre contemporani înțelesul adînc al operei balzaciene. Tocmai de aceea, în fața mormîntului deschis al lui Balzac, Hugo a rostit profeticele vorbe: „Honoré de Balzac face parte din puternica rasă a scriitorilor revoluționari”.

ELENA VIANU

PIERRETTE¹

Domnişoarei Anna de Hanska *

Draga mea, cum oare ți-aș dedica o poveste atât de tristă, dumitale, bucuria întregii familii, dumitale, a cărei pelerină albă sau trandafirie flutură vara prin tufisurile din Wierzchownia, apărînd și dispărînd ca niște licurici urmăritți cu ochi înduioșați de mama sau tatăl dumitale? Oare nu trebuie să-ți vorbesc despre nenorocirile pe care o lată, iubită cum ești dumneata, nu le va cunoaște niciodată, tocmai fiindcă mîinile dumitale frumoase le-ar putea alina? E așa de greu, Anna, să găsești, în lumea noastră, cu moravurile ei, o împlinire vrednică de a ți înfălișată ochilor dumitale, încît, oricum, autorul n-a avut prea mult de ales; dar poate ți vei da seama cît de fericită trebuie să te socoți, citind povestirea pe care ți-o trimit

vechiul dumitale prieten,
De Balzac

În octombrie 1827, în zori de zi, un tânăr de vreo şaisprezece ani, care după îmbrăcăminte părea a fi proletar³, aşa cum se spune cu atita insolentă în frazeologia modernă, se opri într-o mică piaţă din oraşul Provins de jos. La acea oră putu cerceta, fără a fi văzut de nimeni, diferitele case din această piaţă lunguiaţă. Morile înşirate de-a lungul apelor din Provins porniseră. Zgomotul lor, prelungit de ecourile din oraşul de sus, îmbinându-se cu aerul tare, cu luminile cochete ale dimineţii, întărea tăcerea adîncă, aşa că se putea auzi zăngănitul ca de fier vechi al unei diligenţe care trecea pe şosea, la depărtare de o leghe. Cele două şiruri mai lungi de case despărţite de un umbrar de tei sînt nişte clădiri simple, expresie a unui trai paşnic şi statornic de burghezi. Nici urmă de negoţ prin partea locului. Ici-colo dacă vedeai pe vremea aceea vreo poartă mare, pentru trăsuri, ca la oamenii bogaţi. Şi cîte erau, se învîrteau numai cînd şi cînd în ţiţînile lor, în afară de acea a domnului Martener, medicul, care nu se putea să nu aibă cabrioleta sa şi să nu se folosească de dînsa. Unele faţade erau împodobite cu viţă de vie, altele cu trandafiri cu tulpină înaltă, care ajungeau pînă la primul etaj, împrăştiînd în jurul

ferestrelor parfumul buchetelor răsfirate. Un capăt al pieței dă aproape de strada principală a orașului de jos; celălalt capăt e închis de o stradă paralelă cu această stradă principală, ale cărei grădini se înșirau de-a lungul unuia dintre cele două maluri ale râului ce udă valea din Provins.

În acest capăt, cel mai pașnic al pieței, tânărul muncitor recunoscuse ușor casa despre care i se vorbise: o fațadă de platră albă vărgată adînc de niște scobituri ce voiau să imite cărămizile așezate orizontal, și unde ferestrele cu mici balconașe de fier împodobite cu rozete vopsite în galben, sînt închise cu obloane cenușii. În partea de sus a acestei fațade cu parter și etaj, trei ochiuri de mansardă străpung un acoperiș de ardezie, pe creasta căruia se învîrte o sfîrlează nouă. Această sfîrlează modernă înfățișează un vînător ochind un iepure. Trei trepte de platră urcă spre poarta mai mică de la intrare. Într-o parte a porții, din capătul unei țevi de plumb se varsă lăturile gospodăriei într-un mic uluc semn că acolo e bucătăria; de cealaltă parte a porții două ferestre bine închise cu obloane cenușii, prin ale căror găuri în formă de inimă se putea strecura puțină lumină, îi părură că ar fi ale sufrageriei. La înălțimea celor trei trepte și sub flecare fereastră se vedeau răsufletorile pivnițelor astupate cu porțițe de tinichea vopsită pretențios găurite. Totul era nou. Această casă renovată, al cărei lux încă proaspăt contrasta cu fațadele vechi ale tuturor celorlalte clădiri, l-ar fi făcut pe oricare observator să ghicească numai-decît ideile meschine și deplina mulțumire de sine ale unui negustoraș retras din afaceri.

Tînărul privi aceste amănunte cu oarecare plăcere, dar și cu tristete; ochii i se plimbau de la bucătărie la mansardă într-un fel care arăta că stă în cumpănă asupra vreunei hotărîri. Razele trandafirii ale soarelui băteau într-o fereastră a podului acoperită cu o perdea de stambă, așa cum nu se vedea la celelalte ferestruici. Fața tînărului se învioră deodată: se dădu cu cîțiva pași îndărăt, se sprijini de un tei și începu să cînte, cu acel glas tărăgănat al oamenilor din vest, romanța bre-

tonă a lui Bruguierre, un compozitor care ne-a dăruit melodii fermecătoare. În satele din Bretania tinerii cîntă mirilor, în ziua nunții, acest cîntec :

Multă fericire fie-n casa voastră
pentru domnul mire,
pentru-a lui nevastă.

Doamnă măritată fost-ai azi legată
c-un inel, să ție
pentru veșnicie,

Vei lăsa deoparte baluri și serate
și de veghe-oi sta
noi cînd vom juca.

Și-ai să fii datoare soțului credință,
să-l iubești mai tare
ca pe-a ta ființă.

Flori ți-or dăruî minunile mele.
Vai, s-o trece și
faima ta ca ele..

Această muzică națională, tot atît de încîntătoare ca și aceea adaptată de Chateaubriand⁴ la cîntecul *Suri-oară, îți mai aduci aminte ?...*, cîntată într-un orășel din Brie, în partea dinspre Champagne, nu putea să nu stîrnească în sufletul unei bretone puternice amintiri prin felul cum reda întocmai obiceiurile, simplitatea și meleagurile vechii și nobilei regiuni. În cîntec s-a înstăpinit un fel de melancolie izvorită din însăși viața de zi cu zi, și care te mișcă pînă în adîncul sufletului. Minunata putere de a deștepta o lume de lucruri grave, blînde și triste, printr-un ritm obișnuit și adesea vesel, nu constituie, oare, trăsătura caracteristică a acelor cîntece populare care sînt tradițiile muzicii, dacă ținem să dăm cuvîntului tradiție înțelesul de tot ce rămîne în urma pieririi popoarelor și supraviețuiește revoluțiilor ?

După ce cîntă primul cuplet, muncitorul, care nu-și luase ochii de la perdeaua mansardei, nu zări nici o mișcare. În timp ce cînta al doilea cuplet, stamba începu să se miște. Și cînd rosti cuvîntele: *flori și-or dăru-i*, se ivi chipul unei fete. O mină albă deschise cu grijă oblonul, și tinăra salută cu un semn din cap pe călător în clipa cînd el încheia gîndul trist redat prin aceste două versuri atît de simple :

Vai, s-o trece și
faima ta ca ele..

Muncitorul îi arată deodată o floare, pe care o scoase de sub haină, o floare de un galben-auriu, foarte obișnuită în Bretania, o floare de măcieș, pe care o găsisese de bună seamă pe vreun cîmp din Brie, unde crește rar.

— Ești chiar tu, Brigaut ? întrebă în'șoaptă fata.

— Da, Pierrette, da, sînt la Paris, cutreier toată Franța⁵, cu meseria mea, dar aș fi în stare să rămîn aici, fiindcă ești și tu aici.

În acea clipă la primul etaj scîrțîi mînerul ferestrei de la camera pe se afla sub aceea a Pierrettei. Tinăra bretonă se sperie foarte tare și-i spuse lui Brigaut : „Fugi !” Muncitorul sări ca o broască speriată spre moara după care strada cotește dînd în strada mare, artera principală a orașului de jos ; dar, cu toată sprinteneala săriturii, încălțărilor cu ținte, lovind caldarîmul mărunț din Provins, stîrniră un zgomot care ușor se putea deosebi de muzica morii, și tot atît de ușor fu auzit de persoana ce deschidea tocmai atunci fereastra.

Era o femeie. Nici un bărbat nu se smulge din dulcele somn al dimineții ca să asculte un trubadur în haine obișnuite ; numai o fată se trezește la auzul unui cîntec de dragoste. Se trezise o fată, o fată bătrînă. Desfăcu obloanele cu gestul unui liliac ce și-ar fi desfăcut aripile, privi de jur împrejur, dar auzi doar foarte slab pașii lui Brigaut, care fugea. Ce poate fi mai îngrozitor decît apariția matinală la fereastră a unei fete bătrîne și urite ? Nu-i oare cel mai neplăcut dintre spectacolele caraghioase de care fac haz călătorii cînd colindă prin țîngușoare ? E prea trist, prea respingător

ca să stirnească un ris adevărat. Fata cea bătrină cu ureche atît de ageră se arătă la fereastră despuiată de toate dichisurile de care se servea spre a se înfrumuseța : n-avea nici cununa de păr fals, nici guleraș la gît. Purta pe cap acel groaznic săculeț de mătase neagră cu care femeile bătrîne își înfășoară partea dinapoi a capului, săculeț ce ieșea de sub boneta de noapte, răvășită în timpul somnului, iar răvășeala îi dădea aerul amenințător cu care pictorii le înfățișează de obicei pe vrăjitoare. Timplele, urechile și ceafa, fiindu-i foarte puțin acoperite, se putea ușor vedea cît erau de bătoase și uscate ; o roșeață neplăcută la vedere îi acoperea zbirciturile adînci, scoase și mai mult în evidență de culoarea aproape albă a camizolei legate la gît cu panglicuțe răsucite. Din loc în loc camizola era desfăcută, arătînd un piept ca al unei țărănci bătrîne care nu se prea sinchisește de urîtenia ei. Brațul descarnat părea un băț acoperit cu o bucată de stofă. Văzută în cadrul ferestrei, domnișoara părea înaltă din pricina obrazului mare și lat, care aducea cu figurile pline și lătărețe ale unor tipuri elvețiene. Chipul ei, cu trăsături ce păcătuiau prin lipsă de armonie, te izbea la prima vedere prin uscăciunea liniilor, printr-o asprime a nuanțelor și în genere printr-o insensibilitate care ar fi dezgustat pe un fizionomist. Aceste trăsături ale figurii ei, vizibile în acel moment, erau îndulcite de obicei printr-un zîmbet convențional, printr-o expresie de prostie burgheză în stare să simuleze atît de bine bunătatea, încît oamenii printre care își ducea traiul puteau s-o ia drept o făptură cumsecade. Casa o stăpînea în indiviziune cu fratele ei, care acum dormea atît de liniștit în camera sa, încît nici orchestra Operei nu l-ar fi putut trezi — iar diapazonul acestei orchestre e într-adevăr vestit ! Bătrîna domnișoară își scoase capul pe fereastră, își ridică spre mansardă ochii ei mici, de un albastru șters și rece, cu gene scurte și înfipite în niște pleoape aproape întotdeauna umflate și încercă s-o vadă pe Pierrette ; dar dîndu-și seama de zădărnicia efortului, se retrase în cameră făcînd o mișcare asemănătoare cu a unei broaște țestoase care-și ascunde capul după ce l-a scos din carapace. Obloa-

nele se închiseră, și tăcerea pieței nu mai fu tulburată decât de țărani atunci sosiți, sau de localnicii matinali. Cînd o casă e locuită de o fată bătrînă nu mai e nevoie de clini de pază: nu există întimplare oricît de mărunță pe care să n-o observe și să n-o comenteze, trăgînd toate concluziile posibile. Așa încît cele petrecute acum aveau să deschidă calea unor grave bănuțeli și să dea curs uneia dintre acele tainice drame familiale care rămînînd secrete nu devin mai puțin groaznice — dacă ne este îngăduit să aplicăm cuvîntul de dramă unei asemenea întimplări de familie.

Pierrette nu se mai culcă. Pentru ea sosirea lui Brigaut era un eveniment de o nespusă însemnătate. Noaptea, acest paradis al nenorociților, îi îngăduia bieteii fete să se sustragă neplăcerilor și hărțuierilor pe care trebuia să le îndure în timpul zilei. Asemenea eroului nu mai știu cărei balade germane sau ruse, somnul i se părea o viață fericită, și zlua un vis urît. După trei ani se trezise și ea pentru înfrînta oară bucuroasă. Amintirile copilăriei își îngîhnaseră melodios poezia în sufletul ei. Primul cuplet îl auzise ca în vis, al doilea o trezise, făcînd-o să tresară, al treilea o puse pe gînduri, nedumerind-o: oamenii nefericiți fac parte din tagma sfîntului Toma necredinciosul. La al patrulea cuplet, apropiindu-se de fereastră, în cămașă și desculță, îl recunoscă pe Brigaut, prietenul ei din copilărie.

Ah, da! era acea haină de croială pătrată, cu pulpane tăiate scurt, și ale cărei buzunare se bălăbăneau în dreptul șoldurilor, acea obișnuită haină bretonă de postav albastru, cu jiletca dintr-o stofă grosolană de Rouen, cămașa de pinză închisă la gît cu o agrafă în formă de inimă, cu gulerul mare răsfrînt, cercei în urechi, încălțări butucănoase, cu pantaloni de pinză albastră nefiarță, decolorată ici-colo de-a lungul cusăturilor, cu un cuvînt toate acele lucruri sărăcăcioase și grosolane care alcătuiesc portul unui breton sărac. La vederea nasturilor mari, de lemn de corn alb, de la jiletcă și de la haină, Pierrette simți cît de tare îi bate inima. Zărind buchetul de măcieș, ochii i se umeziră, și deodată o spaimă înfrîntoare îi strivi

florile amintirilor ce abia i se deschisese în inimă. Se gândi că s-ar putea ca vara ei s-o fi auzit când se sculase și se apropiase de fereastră, și simțind prezența fetei bătrine îi făcu lui Brigaut semnul de alarmă căruia bietul breton se grăbi să-i dea ascultare, fără a înțelege nimic. O asemenea supunere instinctivă nu e oare mărturia unuia dintre acele sentimente de afecțiune nevinovată și deplină care se ivește pe acest pământ la câte un secol și înflorește ca floarea de aloes în insula Isola Bella⁶ de două sau de trei ori la o sută de ani? Cine l-ar fi văzut pe Brigaut fugind ar fi admirat cel mai naiv eroism al unui sentiment dintre cele mai naive. Jacques Brigaut era demn de Pierrette Lorrain, aflată la capătul celui de al paisprezecelea an al vieții: doi copii! Pierrette nu-și putu stăpîni plîsul văzîndu-l cum o luase la picior, înspăimîntat de semnul pe care ea i-l făcuse. Se întoarse și se așeză într-un fotoliu vechi, în fața unei mese deasupra căreia atîrna o oglindă. Se sprijini în coate, cu capul între mîini și stătu așa gînditoare un ceas întreg, străduindu-se să-și reamintească de Marais, de tîrgușorul Pen-Hoël de plimbările primejdioase pe iaz în luntrea pe care micul Jacques o dezlega pentru ea de la trunchiul unei sălcii scorburoase, de chipurile bătrine ale bunicii și ale bunicului, de fața suferindă a mamei ei și de chipeșul maior Brigaut, pe scurt — o copilărie fără griji! Tot vis era: bucurii luminoase pe un fundal întunecat. Frumosul ei păr cu ușoare reflexe cenușii se răvășise în timpul nopții sub bonețica boțită, o bonețică de stambă cu volănașe, pe care și-o lucrase singură. De o parte și de alta a capului i se revărsau pe tîmple bucle ieșite din papiotele de hîrtie cenușie. Pe ceafă îi atîrna desfăcută o coadă deasă, turtită. Fața prea albă vădea una dintre acele groaznice boli ale fetelor căreia medicina i-a dat numele grațios de *cloroză*, boală ce alungă culorile naturale ale pielii, taie pofta de mîncare și prevestește mari tulburări în organism. Această nuanță de ceară îi acoperea toată carnația. Culoarea palidă ca de lărbă gălbejită a gîtului și a umerilor te făcea să înțelegi de ce-l erau atît de slabe brațele pe care le ținea încrucișate în față.

Picioarele Pierrettei păreau moi, subțiate de boală. Cămașa abia îi acoperea genunchii și dădea la iveală vine și vinișoare albastrii, obosite, o carnație împuținată. De frig, buzele i se învinețiseră, căpătînd o culoare de un violet deschis. Sub zîmbetul trist ce-i întindea colțurile gurii destul de delicate, se întrezăreau dinții mărunți de fildeș fin, dinți frumoși, străvezii, care se armonizau cu urechile gingașe, cu nasul ușor ascuțit, dar elegant, cu tăietura prea rotundă a feței totuși drăgălașe. Vioiciunea acestui obraz incintător se răsfrîngea din ochii al căror iris, de culoarea tutunului de Spania, presărat cu puncte negre, strălucea prin reflexe aurii în jurul unor pupile adînci și vii. Pierrette ar fi trebuit să fie veselă, dar era tristă. Numai vioiciunea din jurul ochilor, gingășia naivă a frunții și liniile micuței ei bărbii mai trădau o urmă de vîloșie. Genele lungi umbreau ca niște pensule pomeții obrazilor chinuți de suferință. Din pricina albeții excesive liniile și amănuntele feței păreau foarte pure. Urechile erau o mică capodoperă de sculptură: ai fi zis că sînt de marmură. Pierrette suferea din multe pricini. Doriți să-i cunoașteți viața? Iat-o:

Mama Pierrettei, născută Auffray, din Provins, era soră după tată cu doamna Rogron, mama actualilor proprietari ai casei.

Însurîndu-se în ziua oară la optsprezece ani, domnul Auffray făcu o a doua căsătorie la vîrsta de șizeci și nouă. Din prima căsnicie avusese o singură fată destul de urîtă pe care o măritase la șaisprezece ani cu un hangiu din Provins, pe nume Rogron.

Din a doua căsătorie moșneguțul Auffray avu încă o fiică, dar incîntătoare. Așa că, dintr-o pricină destul de ciudată, exista o foarte mare diferență de vîrstă între cele două fiice ale domnului Auffray: fiica din prima căsătorie avea cincizeci de ani la nașterea celeilalte. Cînd bătrînul ei tată îi dăruî o soră, doamna Rogron avea doi copii majori.

La optsprezece ani, fata bătrînului amarez se mărită din dragoste cu un ofițer breton pe nume Lorrain, căpitan în garda imperială. Dragostea trezește adesea ambiții. Căpitanul, vrînd să ajungă cît mai repede colo-

nel, se mută într-un regiment de linie. În timp ce comandantul de batalion și soția sa, destul de mulțumiți de renta pe care le-o servea domnul și doamna Auffray, duceau o viață luxoasă la Paris, sau cutreierau Germania, fie în timpul luptelor din vremea imperiului, fie în răstimpurile de pace, bătrînul Auffray, fost băcan în Provins, muri la optzeci și opt de ani fără a mai apuca să lase vreun testament. Moștenirea bătrînului fu atît de bine administrată de fostul hangiu și de nevastă-sa, încît cei doi înghițiră cea mai mare parte și nu lăsară văduvei bătrînului Auffray decît casa răposatului, din mica piață, și cîteva pogoane de pămînt. Văduva, mama doamnei Lorrain, n-avea la moartea soțului ei decît treizeci și opt de ani. Ca atîtea alte văduve, avu proasta idee de a se remărita. Vîndu fiicei sale vitrege, bătrînei doamne Rogron, pămîntul și casa căpătate ca zestre la căsătorie, ca să se poată mărita cu un tînăr medic pe nume Néraud, care-i tocă toată averea. După doi ani se prăpădi de durere, în cea mai neagră sărăcie.

Partea care urma să-i revină doamnei Lorrain din moștenirea Auffray se topi deci aproape cu totul, reducîndu-se doar la vreo opt mii de franci. Maiorul Lorrain căzu pe cîmpul de onoare la Montereau, lăsîndu-și văduva în vîrstă de douăzeci și unu de ani cu o fetiță de paisprezece luni, fără altă avere decît pensia legală și moștenirea viitoare a domnului și doamnei Lorrain, mici negustori la Pen-Hoël, tîrg din Vandeea, în regiunea Marais. Acești Lorraini, tatăl și mama ofițerului mort, bunic și bunică după tată al Pierrettei Lorrain, vindeau lemne de construcție, ardezie, țiglă, olane, țevi etc. Negoțul însă, fie din nepriceperea lor, fie din nenoroc, mergea prost, încît abia își puteau încropi cele trebuincioase traiului. Falimentul vestitei case Collinet din Nantes, pricinuit de evenimentele din 1814⁷ urmate de o scădere bruscă a prețului articolelor coloniale, înghiți și cei douăzeci și patru de mii de franci depuși de Lorrain la acea firmă. Așa că nora lor fu bine primită, intrucît văduva maiorului avea o pensie de opt sute de franci, sumă enormă la Pen-Hoël. Cei opt mii de franci pe care cumnatul și sora

sa Rogron îi trimiseră după mii și mii de formalități, datorite depărtării, fură și ei încredințați Lorrainilor, în schimbul unei ipoteci asupra unei căsuțe pe care o aveau la Nantes, închiriată cu trei sute de franci și care nu valora nici zece mii.

Tinăra doamnă Lorrain muri la trei ani după a doua și nenorocita căsătorie a mamei ei, în 1819, aproape în același timp cu aceasta. Fata bătrînului Auffray și a tinerei sale soții era plăpîndă, micuță și cam șubredă; nu-i pria aerul umed din Marais. Pentru a o ține pe lingă ei, cei din familia soțului o convinseseră că nicăieri pe lume n-ar găsi o regiune mai sănătoasă și mai plăcută decît cea din Marais, martoră a vestitelor isprăvi ale lui Charette. Fu într-atît de răsătată îngrijită, răzgîliată încît moartea ei fu prilej de mari cinstiri pentru Lorraini din partea localnicilor. Unele persoane susțin că Brigaut, un fost vandeean, unul dintre oamenii de fier care serviseră sub Charette⁸, Mercier, marchizul de Montauran și sub baronul de Guéric, în timpul luptelor purtate împotriva Republicii, ar fi contribuit în bună măsură la consolarea tinerei doamne Lorrain. Dacă a fost într-adevăr așa, n-ar fi decît fapta unui suflet plin de dragoste și devotament. Oamenii din Pen-Hoël îl văzuseră de altfel pe Brigaut, pe care-l numeau respectuos *maiorul*, grad ce-l avusese în armatele catolicilor, petrecîndu-și zilele și serile în camera văduvei maiorului din armata imperială. În ultimul timp preotul din Pen-Hoël își îngăduise unele intervențiuni pe lingă bătrîna doamnă Lorrain: o rugase s-o îndemne pe nora sa să se mărite cu Brigaut, făgăduindu-i că maiorul va fi numit judecător de pace în cantonul Pen-Hoël, prin protecția vicontelui de Kergarouët. Moartea tinerei femei zădărnici aceste proiecte. Pierrette rămase la bunicii ei, care trebuiau să-i plătească patru sute de franci pe an procente la ipotecă, destinați bineînțeles întreținerii ei. Pe capul bătrînilor din ce în ce mai puțin pricepuți în negustoria lor, mai venise și un concurent harnic și dibaci pe care-l înjurau de zor, dar fără a încerca să se apere împotriva lui. Maiorul, sfetnicul și prietenul lor, muri la șase luni după prietena sa, poate de durere, poate

din pricina rănilor, vreo douăzeci și șapte la număr. Ca un bun negustor, vecinul răutăcios ținu să-și ruineze adversarii, ca să scape de orice concurență. Îi îndemnă deci pe Lorraini să împrumute bani pe poliță, prevăzând că nu vor putea plăti, și silindu-i astfel la bătrânețe să dea faliment. Ipoteca Pierrettei fu înlăturată de ipoteca legală a bunicii ei, care își susținu drepturile ca să asigure un codru de pîine soțului. Casa din Nantes fu vîndută cu nouă mii cinci sute de franci, cheltuielile aferente ridicîndu-se la o mie cinci sute de franci. Cei opt mii de franci rămași îi reveniră doamnei Lorrain, care îi plasă într-o ipotecă pentru a putea trăi la Nantes într-un fel de mănăstire de maici numită Saint-Jacques, asemănătoare mănăstirii Sainte-Périne din Paris⁹; acolo cei doi bătrîni căpătau masă și casă în schimbul unei sume mici. Nefiind în stare să-și întrețină nepoata rămasă fără mijloace, bătrînii Lorrain își amintiră de unchiul și de mătușa ei Rogron, cărora le scriseră. Rogronii din Provins muriseră. Scrisoarea Lorrainilor către Rogroni putea fi socotită ca pierdută. Dar dacă este ceva pe pămînt care poate înlocui providența, nu-i e care poșta? Inventivitatea poștei, nespus de superioară inventivității spiritului public, care de altfel nici nu aduce atîta cîștig, întrece prin tot felul de născociri imaginația celor mai iscușiți romancieri. Cînd poșta ajunge în stăpînirea unei scrisori, valorînd pentru ea între treizeci și cincizeci de centime, negăsînd imediat destinatarul sau destinatară, desfășoară deodată un zel financiar asemănător doar cu al celor mai îndîrjiți creditori. Poșta se pune pe un du-te-vino, scotocind cele optzeci și șase de departamente. Greutățile întîmpinate atîță geniul inventiv al funcționarilor, printre care se nimeresc adesea și oameni de litere și să-i vezi atunci cum pornesc în căutarea necunoscutului, cu pasiunea matematicienilor de la observatorul astronomic; scormonesc tot regatul. La cea mai mică rază de șperanță, oficiile din Paris se pun din nou în mișcare. Rămii adesea uluit văzînd mîzgăliturile ce acoperă fața și dosul scrisorii — falnice mărturii ale perseverenței administrative¹⁰ cu care poșta s-a agitat. Dacă un om oarecare s-ar incu-

meta să facă o treabă ca a poștei, ar fi silit să pună la bătaie zece mii de franci cu drumurile, pierzînd timp și bani spre a recupera șazeci de centime. Poșta are fără doar și poate mult mai multă înțelepciune decît toate scrisorile pe care le transportă. Scrisoarea Lorrainilor, adresată domnului Rogron din Provins, decedat de un an, fu retrimisă de oficiul poștal domnului Rogron, fiul acestuia, marchitan din Paris, în strada Saint-Denis. Și aici apare în toată măreția sa inteligența poștei. Orice moștenitor e mai mult sau mai puțin frămîntat de gîndul dacă a cules totul de pe urma unei moșteniri, dacă n-a uitat cumva o creanță sau vreo zdreanță. Fiscul ghicește totul, chiar și firea oamenilor. O scrisoare adresată bătrînului Rogron din Provins, decedat, nu putea să nu provoace curiozitatea lui Rogron-fiul din Paris, sau a domnișoarei Rogron, sora acestuia, moștenitorii celui răposat. Așa că fiscul intră în posesiunea celor șazeci de centime!

Rogronii, către care bătrînii Lorraini, duși la dispărare de necesitatea de a se despărți de nepoata lor, își întindeau mîinile cerînd ajutor, erau deci chemați să dispună de soarta Pierrettei Lorrain. Iată de ce e mai mult decît necesar să înfățișăm antecedentele și caracterul acestor oameni.

Bătrînul Rogron, hangiul din Provins, căruia tătucul Auffray îi dăduse de soată fata sa din prima căsătorie, avea fața roșie, nasul brăzdat de vinișoare; pe obrazii lui, Baccus desenase o întreagă rețea roșiatică de cîrcei de viță de vie. Deși bondoc, scurt și pîntecos, cu picioarele groase și cu mîinile cărnose, dovedea agerimea hangiiilor elvețieni cu care semăna. Fața sa amintea oarecum de o vie întinsă, bătută de grindină. De bună seamă că nu era om frumos, dar și nevasta îi semăna. Rar pereche mai potrivită! Lui Rogron îi plăcea să mînințe bine și să fie servit de fetișcane drăguțe. Făcea parte din tagma acelor egoiști cu apucături brutale, dedați viciilor și care-și fac mendrele fără să le pese de bunul Dumnezeu. Hrăpăreț, interesat, nu prea delicat din fire, pornit să-și facă toate chefurile, păpa tot ce cîștiga, dar asta numai pînă cînd nu mai avu dinți cu ce să mestece. Îi rămăsese însă zgircenia.

În anii bătrîneții vindu hanul, puse mina, după cum s-a văzut mai sus, pe mai toată moștenirea rămasă de la socrul său și se retrase în căsuța din piața mică, luată pe mai nimic de la văduva bătrînului Auffray, bunica Pierrettei.

Rogron și soția sa aveau un venit de aproape două mii de franci, de pe urma arendării celor douăzeci și șapte de terenuri din jurul orașului Provins și a procentelor de la cei douăzeci de mii de franci, prețul cu care vinduseră hanul. Foștii hangii ocupară casa bătrînului Auffray și cu toate că era foarte dărăpănată, se feriră ca de ciumă s-o dreagă cit de cit: șobolanii bătrîni se simt bine printre pereți crăpați și ruine. Fostul hangiu, prinzînd gustul grădinăritului, își folosi economiile pentru a-și mări grădina; o întinse pînă la marginea apei, o împrejmuî între două ziduri ca un dreptunghi și o înfundă la capăt cu o stivă de pietre unde terenul acvatic, lăsat în voie, își desfășura toată bogăția vegetației. La începutul căsătoriei lor, Rogronii avură, în răstimp de patru ani, o fată și un băiat; totul degenerează: copiii lor erau înspăimîntători. Dați la alăptat unei doici de la țară, pe o plată de nimic, cei doi copii nenorociți se întoarseră acasă, cu proasta creștere de la țară, căci mai tot timpul scheunaseră, flămînzi după sinul doicii, care lucra la cîmp și-i lăsa acasă, închizîndu-i într-una din acele încăperi întunecate, umede și scunde în care locuiește de obicei țărănul francez. De atîta țipat, trăsăturile copiilor se îngroșaseră, vocea li se schimbase, și nu prea puteau măguli amorul propriu al mamei lor, care încerca să-i descotorosească de proastele lor obiceiuri cu o asprime pe care tatăl lor căuta s-o îndulcească prin oarecare dragoste. Erau lăsați să alerge de colo-colo prin curte, prin grajduri și prin dependențele hanului, sau să bată ulițele orașului; părinții îi mai ciocăneau cîteodată; din cînd în cînd îi trimiteau la bunicul Auffray, care nu-i prea iubea. Această nedreptate a fost una dintre pricinile care îi îndemnă pe Rogroni să pună mina pe cea mai mare parte din moștenirea „ticălosului de bătrîn”. Mai tîrziu, Rogron dădu băiatul său la școală și tocmi un om, pe unul din căruțașii lui, ca să-l

scape de armată¹¹. De îndată ce Sylvie, fiica, împlini treisprezece ani, tatăl o trimise la Paris ca ucenică într-o prăvălie. După doi ani îl expedie şi pe fiul său, Jérôme-Denis. Cînd prietenii, cumetrii şi cunoscuţii săi, căruţaşi şi muşterii, îl întrebau ce gînd are cu copiii, Rogron îi lămurea asupra sistemului său într-un fel foarte concis, care faţă de cel al majorităţii părinţilor avea meritul de a fi sincer.

— La vîrsta cînd vor putea înţelege, am să le dau un picior — ştiţi voi unde — şi-am să le spun : „Vezi de te procopseşte !” răspundea el în timp ce trăgea o duşcă, sau îşi ştergea buzele cu dosul palmei. Îşi privea apoi interlocutorul clipind şiret din ochi şi adăuga: Ehei, ehei, n-or fi mai proşti decît mine. Taică-meu nu mi-a dat un picior, ci trei, iar eu n-am să le dau decît unul ; mi-a pus în mîină un ludovic de aur, eu am să le dau zece ; iată, deci, că vor fi mai fericiţi decît mine. Uite, aşa se cuvine să te porţi ! Şi pe urmă, după mine o să mai rămînă cîte ceva ; notarii se pricep să dea de urma moştenirii. Ar fi şi caraghios să te strîmtozezi de dragul copiilor !... Ai mei îmi datorează viaţa, i-am hrănit, nu le cer nimic ; ei, ce zici, vecine, nu sintem chit ? La început ce-am fost ? Doar un căruţaş, dar asta nu m-a împiedicat să iau de nevastă pe fata ticălosului de Auffray.

Sylvie Rogron fu trimisă să facă ucenicie în strada Saint-Denis¹², la nişte negustori originari din Provins, cărora li se dădea trei sute de franci pentru întreţinere. După doi ani primea casă şi masă : chiar dacă nu căpăta nici un salariu, părinţii nu mai trebuiau să-i plătească întreţinerea. În strada Saint-Denis asta se chema a fi „au pair”, adică a primi casă şi masă. După alţi doi ani, răstimp în care maică-sa îi trimisese o sută de franci pentru cheltuielile ei, Sylvie obţinu un salariu de trei sute de franci. Aşa că, de la vîrsta de nouăsprezece ani, domnişoara Sylvie Rogron fu de sine stătătoare. La douăzeci de ani ajunsese a doua vînzătoare la Julliard, angrosist de mătăsuri, cu firma la „Viermele de mătase chinezească”, din strada Saint-Denis. Cariera fratelui nu se deosebi de cea a surorii. Micul Jérôme-Denis Rogron intră la unul dintre cei

mai mari negustori de galanterie din strada Saint-Denis, la Guépin, proprietarul firmei „La trei fuioare”. Și dacă la douăzeci și unu de ani Sylvie ajunsese primă-vinzătoare, cu un salariu de o mie de franci, Jérôme-Denis, mai favorizat de împrejurări, era la optsprezece ani prim-vinzător, cu un salariu de o mie două sute de franci, la Guépin, și acesta băștinaș din Provins. Fratele și sora se întâlneau în fiecare duminică sau zi de sărbătoare; își petreceau aceste zile cu distracții nu prea costisitoare, cînau în afara Parisului, se duceau la Saint-Cloud, Meudon, Belleville, Vincennes. Spre sfîrșitul anului 1815, puseră la un loc tot ce strinseseră cu sudoarea frunții, vreo douăzeci de mii de franci, și cumpărară de la doamna Guénée fondul de comerț al vestitei firme „*Soeur de Famille*”, una dintre cele mai mari prăvălii de marchitanerie cu bucata. Sora stătea la casă și la teighea și ducea corespondența. Fratele era stăpin și prim-vinzător ca și Sylvie, care făcu un timp și pe propria ei primă-vinzătoare. În 1821, după cinci ani de negustorie, concurența în marchitanerie se întetî crescînd tot mai mult, așa că fratele și sora abia de-și putură vinde stocul de mărfuri și menține reputația prăvăliei. Deși n-avea pe atunci decît patruzeci de ani, urîtenia ei, munca de zi cu zi, ca și expresia posacă datorată trăsăturilor ingrate ale feței, și nu mai puțin grijilor, o făceau pe Sylvie Rogron să pară de cincizeci. La treizeci și opt de ani Jérôme-Denis Rogron avea înfățișarea cea mai neghioabă ce se arătase vreodată clienților pe deasupra teighelei. Fruntea teșită, veștedă de oboseală, era brăzdată de trei zbîrcituri adînci. Părul zbîrlit, cenușiu, tuns scurt vădea ceva din placiditatea viețuitoarelor cu sînge rece. Privirea ochilor săi albaștri spălăciți nu răsfrîngea nici căldură, nici inteligență. Fața-i rotundă și lătită era departe de a stîrni vreo simpatie și nu-i îmbia să zimbească nici pe cei obișnuiți să cerceteze ciudățeniile parizienilor: te întrista. Și dacă era gros și scund, ca și taică-său, formele trupului lipsite de sfidătoare masivitate a hangiuului, trădau în cele mai mici amănunte o pipernîcire caraghioasă. Fața din cale afară de colorată a tatălui era

la fector de paloarea vlăguită a oamenilor care trăiesc în umbra dughenilor, fără aer, în niște ghișee cu gratii numite casă, tot înfășurînd și desfășurînd la fire, plătînd sau încasînd, hărțuînd vinzătorii sau repetînd mușterilor mereu aceleași și aceleași fraze. Redusa inteligență a fratelui și a surorii fusese total absorbită de deprinderea negoțului, de debit și credit, de cunoașterea legilor speciale și de obiceiurile pieței Parisului. Așa, acele, panglicile, acele cu gămălie, nasturii, furneturile de croitorie, pe scurt tot acel nemăsurat de mare număr al articolelor ce alcătuiesc marchitaneria pariziană le absorbise toată memoria. Scrisorile pe care urmau să le expedieze și altele la care trebuiau să răspundă, facturile, inventarele le acaparaseră întreaga pricepere. În afară de negoțul lor, nu știau absolut nimic, nu cunoșteau nici Parisul. Pentru dînșii, Parisul era ceva care se întindea în jurul străzii Saint-Denis. Mintea lor meschină nu putea depăși cîmpul vizual al dughenii. Se pricepeau de minune să-și hărțuiască vinzătorii, vinzătoarele și să le găsească mereu alte cusururi. Fericirea lor era să vadă miini mișcîndu-se într-una ca niște labe de șoareci, trebăluind pe teșghele, minuind marfa sau orînduind-o în rafturi. Cînd auzeau cele șapte sau opt voci ale fetelor și băieților măcinînd fraze stereotipe prin care vinzătorii răspund de obicei la observațiile cumpărătorilor, ziua li se părea frumoasă, vremea minunată. Cînd azurul înviora Parisul, cînd parizienii se plimbau preocupîndu-se doar de marchitaneria ce o purtau pe ei, neghiobul de patron exclama: „Prost timp pentru vinzare!” Marea știință cu care Rogron stirnea admirația ucenicilor săi era arta de a lega, de a dezlega, de a lega din nou și de a face un pachet. În timp ce făcea un pachet, Rogron putea să vadă ce se întîmplă în stradă și să cuprindă totul cu privirea, supraveghînd prăvălia pînă în fund, iar în momentul cînd prezenta pachetul clienței, nu uita niciodată să repete: „Poftiți, doamnă! Cu ce vă mai putem servi?” Fără sora sa, acest cretin s-ar fi ruinat. Sylvie avea bun-simț și un geniu al vinzărilor. Îl îndruma pe fratele său cum să facă cumpărăturile la fabrici și-l trimitea fără milă pînă în fundul Franței să

capete un articol mai ieftin cu o centimă. Finețea pe care o are mai mult sau mai puțin orice femeie, ea nepunând-o în serviciul inimii, o pusese toată în negustorie. Marfă cu câștig ! Iată ideea care, ca un piston, punea în mișcare această mașină, făcând-o să desfășoare o activitate aprigă. Rogron rămăsese tot un prim-vinzător, el nu putea cuprinde afacerile în totalitatea lor ; nici interesul personal, cel mai important vehicul al inteligenței, nu-l putu duce măcar cu un pas înainte. Rămânea adesea uluit auzind-o pe sora sa cum porunceea să se vîndă un articol cu pierdere, prevăzînd că s-ar demoda ; cu vremea începuse s-o admire ca un nerod. Nu judeca nici bine, nici rău ; nu era în stare să judece ; dar avea destulă minte pentru a înțelege că e bine să se supună surorii, și i se supunea din considerente străine comerțului : — „E mai în vîrstă decît mine”. își zicea. Poate că viața de neîntreruptă singurătate, redusă doar la împlinirea nevoilor de toate zilele, tinerețea trăită fără bani și fără nici o plăcere, ar putea să explice fiziologiștilor și psihologilor expresia grosolană a chipului, slăbiciunea minții și purtarea neghioabă a acestui marchitan. Sora sa îl oprise cu strășnicie să se însoare, temîndu-se că și-ar putea pierde autoritatea în casă și gîndindu-se că prezența unei femei desigur mai tinere și fără îndoială mai puțin urite ca dînsa ar fi o pricină de cheltuială, poate chiar de ruină.

Prostia poate fi de două feluri : vorbăreață sau tăcută. Prostia mută mai poate fi suportată, dar prostia lui Rogron era din cale afară de limbută. Acest negustor de mărunțișuri prinsese năravul de a-și mostra vînzătorii impuindu-le capul cu fleacurile comerțului marchitaneriei cu ridicata și cu bucata, chinuindu-i cu acele glume proaste obișnuite în „flecăreala” din prăvălii. Acest cuvînt, care altădată însemna un răspuns timp și stereotip, a fost detronat de cuvîntul cazon „treanca-fleanca”. Nevorbînd decît celor cîțiva oameni aflați în slujba lui, decî siliți să-l asculte, și încîntat de sine, Rogron ajunsese în cele din urmă să-și compună o frazeologie proprie. Guralivul se socotea orator. Din nevoia de a-i influența pe clienți în hotărîrea lor

de a cumpăra, de a le sonda dorințele, îndemnându-i să cumpere ceea ce nu doresc, limba negustorului se dezleagă. Acest negustoraș căpătă, în cele din urmă ușurința de a înșira la fraze ale căror cuvinte nu îmbracă nici o idee, dar impresionează. În fine, ajunse să explice clienților și amănunte mai puțin cunoscute, ceea ce îi creă un fel de superioritate momentană asupra lor; dar de îndată ce părăsea domeniul celor o mie și una de explicații legate de cele o mie și unul de articole pe care le vindea, rămânea în ceea ce privește judecata, întocmai ca un pește întins pe paie în bătaia soarelui.

Cele două mecanisme pe nedrept botezate cu numele de oameni, Rogron și Sylvie, n-aveau nici în cuget, nici în fapte sentimentele pe care numai o inimă ce-și trăiește propria viață le poate avea. Așa că ajunseseră două firi din cale-afară de îndărătnice și de seci, înrăite de munca, de lipsurile și de amintirea suferințelor îndurate încă de pe vremea lungii și grelei lor ucenicii. Nici unul dintre ei nu deplîngea durerea altora. Nu erau numai neîndurători, ci neînduplecați față de oamenii ajunși la strîmtoare. Pentru dinșii virtutea, onoarea, lealitatea, toate sentimentele omenesti se reduceau la plata regulată a polițelor. Cicălitori, fără suflet și hapsini, fratele și sora aveau o foarte proastă reputație printre neguțătorii din strada Saint-Denis. Dacă n-ar fi avut legături cu Provinsul, unde se duceau de trei ori pe an, în răstimpurile cînd își îngăduiau să închidă pe două-trei zile prăvălia, n-ar fi avut nici vinzători, nici vinzătoare. Dar bătrînul Rogron avea grijă să expedieze odraslelor sale toți nenorociții destinați de părinți negustoriei, și astfel făcea pentru ei la Provins comerț de ucenici și ucenice, în care scop lăuda din vanitate bogăția copiilor. Fiecare localnic ispitit de perspectiva ca fiica sau fiul lui să fie și bine instruit, și bine supravegheat, ca și de norocul de a-l vedea urmaș al lui *Rogron-fiul*, își trimitea copilul care-l stîngherea acasă la el, în casa celor doi celibatari. Dar de îndată ce ucenicul sau ucenica, pentru a căror întreținere se plătea cîte trei sute de franci, putea să scape din acest iad, fugea cu o bucurie ce contribuia și mai

mult la proasta reputație a Rogronilor. Neobositul hangiu le găsea mereu alte victime. Sylvie Rogron, obișnuită de la vîrsta de cincisprezece ani să-și impună ca vânzătoare o expresie amabilă, purta două măști: fizionomia amabilă a vânzătoarei și cea firească a bătrinelor fete zbircite. Fizionomia ei de circumstanță vădea o mimică minunată: era numai suris, glasul ei devenea deodată dulce, măgulitor, îi vrăjea pe clienți. Chipul adevărat și-l arătase între cele două obloane întredeschise; ar fi putut pune pe fugă, în 1815, pe cei mai vajnici cazaci¹³ cărora le plăcea orice franțuzoaică.

Cînd sosi scrisoarea Lorrainilor, Rogronii, aflați în doliu după tatăl lor, moșteniseră casa pe care aproape o furaseră de la bunica Pierrettei și terenurile cumpărate de fostul hangiu; la toate astea se mai adăugau și unele sume provenite din împrumuturi cămătărești garantate prin ipotecă asupra pămînturilor cumpărate de unii țărani pe care bătrînul bețivan nădăjduia să-i depozedeze. Făcuseră inventarul de sfîrșit de an. Achitaseră și fondul de comerț de la „*Soeur de Famille*”. Aveau în prăvălie marfă de vreo șaizeci de mii de franci, vreo patruzeci de mii de franci în numerar și în polițe, la care se adăuga valoarea vadului. Șezînd pe bancheta de catifea verde de Utrecht, vîrgată cu benzi netede, lipită de perete într-o firidă pătrată din dosul tejghelei, în fața căreia se afla o altă tejghea pentru prima-vînzătoare, fratele și sora se sfătuiau cu privire la ce ar mai putea întreprinde. Orice negustor năzuiește spre burghezie. Dacă ar vinde fondul de comerț, fratele și sora ar avea vreo sută cincizeci de mii de franci, fără a mai socoti moștenirea de la tatăl lor. Plasînd pe Cartea mare¹⁴ numerarul disponibil, fiecare din ei ar avea un venit de trei sau patru mii de franci, provenit din rente, chiar dacă, pentru renovarea casei părintești, s-ar gîndi să folosească suma creanțelor ce aveau să le fie fără greș achitate la scadență. Prima lor vânzătoare era fiica unui bogat fermier din Donnemarie, împovărat cu nouă copii; acesta se văzuse silit să facă un rost fiecăruia, căci averea sa împărțită în nouă ar fi însemnat prea puțin pentru fiecare copil. În cinci ani fermierul pierduse șapte copii,

și astfel această primă-vinzătoare ajunsese o persoană atât de interesantă, încît Rogron încercase, dar zadarnic, s-o ia în căsătorie. Domnișoara aceasta manifestase față de patron un dezgust care puneă stavilă oricăror alte încercări. De altfel nici domnișoara Sylvie nu se arătă prea bucuroasă, și chiar se împotrivi căsătoriei fratelui ei, dar dorea să facă din această fată șireată succesoarea lor la prăvălie. După opinia ei căsătoria lui Rogron trebuia aminată pînă după mutarea la Provins.

Nici un trecător nu-și poate închipui la ce ar putea să năzuiască unii neguțatori în existența lor criptogamică; te uiți la ei și te întrebi: De ce și pentru ce trăiesc? ce-o să se întîmple cu ei? de unde au apărut? Și căutînd să te lămurești te pierzi în detalii. Pentru a descoperi puțintică poezie ce o fi încolțind în capetele lor inviorîndu-le ușor existența, ar trebui să scormonești mai adînc; dar ai da numaidecît de piatra poroasă care susține tot eșafodajul. Prăvăliașul parizian se hrănește cu cîte o speranță mai mult sau mai puțin realizabilă, fără de care neîndoios s-ar prăpădi: cîte unul visează să clădească sau să administreze un teatru; altul aspiră la onoarea de a fi primar; se mai găsesc și unii care țin să aibă o casă la țară, la trei poște de Paris, un așa-zis parc unde să înfigă statui de ipsos colorat, să instaleze jedouri cît un fir de ață, și să facă cheltuieli nesăbuite; altul visează să pătrundă în comandamentele superioare ale gărzii naționale. Provins, acest rai pămîntesc, le stîrnea celor doi neguțatori de mărunțișuri dragostea fanatică pe care toate orașele frumoase ale Franței o inspiră locuitorilor ei. Și, să recunoaștem, spre gloria Champagne-ei: e o dragoste pe deplin îndreptățită. Provins, unul dintre cele mai încîntătoare orașe din Franța, rivalizează cu Frangistan¹⁵ și valea Cașmirului¹⁶; nu cuprinde numai poezia lui Saadi¹⁷, acest Homer al Persiei, dar mai e și bogată în plante farmaceutice, prețioase pentru știința medicală. Trandafirii din Ierihon¹⁸ au fost aduși de cruciați în această încîntătoare vale, unde s-a nimerit ca florile să capete calități noi, fără să piardă nimic din cele vechi. Provins nu e numai Persia fran-

ceză, ar putea tot așa de bine să fie Baden. Aix, Bath : are ape tămăduitoare ! Iată peisajul pe care-l vedeau în fiecare an, și care din când în când răsărea în mintea celor doi prăvăliași pe caldarîmul noroios al străzii Saint-Denis.

După ce străbați cîmpurile cenușii întinse între Ferté-Gaucher și Provins — adevărat pustiu, dar un pustiu rodnic, cu lanuri de grîu — dai de o colină. Deodată îți răsare în cale un oraș udat de două riuri : la picioarele stîncii se întinde o vale verde, plină de contururi frumoase și de zări estompate. Dacă vii de la Paris, treci de-a lungul orașului, străbătînd obișnuita șosea națională a Franței, întinsă pe sub poalele colinei pe care apoi o urcă, șosea unde nu lipsește obișnuitul orb și mulțimea de cerșetori care, văzîndu-te dispus a cerceta pitorescul acestui loc surprinzător, nu te mai slăbesc cu glasurile lor rugătoare. Dacă vii din Troyes, intri în oraș printr-o cîmpie netedă. Castelul, orașul vechi și întăriturile de pe vremuri se înalță rînduri-rînduri pe colină. Orașul nou se află jos. Există un Provins-de-sus și un Provins-de-jos ; cel dintîi, un oraș aerisit, cu străzi povîrnite, cu priveliști atrăgătoare, avînd de jur împrejur drumuri adîncite, rîpoase, plantate cu nuci, cu șanțurile late care ciuruiesc coasta înclinată a colinei ; oraș liniștit, curățel, solemn, dominat de ruinele impunătoare ale castelului ; celălalt, un oraș cu mori, udat de apele Voulzie și Durtain, două riuri care vin din Brle, înguste, domoale și adînci ; un oraș cu hanuri, cu prăvălii, cu burghezi retrași din afaceri, străbătut de diligențe, de calești și de tot felul de căruțe. Cele două orașe, sau mai exact acest oraș, cu amintirile sale istorice, cu melancolia ruinelor, cu veselia vîii, cu încîntătoarele sale ripe, pline de flori și de arbuști, cu coamele lor despletite, cu țărmurile crestate de grădini stîrnește într-atît dragostea copiilor lui, încît toți se comportă față de el ca și oamenii din Auvergne, din Savoia și de altminteri ca toți francezii : dacă pleacă să-și încerce norocul în altă parte, se întorc întotdeauna la Provins. Vorba : „Să

mori în birlogul tău", potrivită iepurilor și oamenilor credincioși, pare a fi deviza băștinașilor din Provins.

Așa că cei doi Rogroni nu se gîndeau decît la dragul lor Provins! Vinzînd ață, fratele vedea orașul de sus. Stringînd cartoanele cu nasturi, privea valea în toată întinderea ei. Înfășurînd și desfășurînd panglici, urmărea apele în curgerea lor luminoasă. Cercetînd rafturile, se revedea parcă urcînd pe drumurile ripoase unde fugea să scape de minia tatălui și venea să mănince nuci și să se îndoape cu mure. Mica piață din Provins îl preocupa îndeosebi; se gîndea să-și înfrumusețeze casa, visa la fațada pe care ar fi vrut s-o renoveze, la diversele încăperi, la salon, la camera de biliard, la sufragerie, la grădina de zarzavat din care ținea să facă o grădină englezească plină de pajiști, de grote cu jedouri, cu statui etc. Camerele unde dormeau fratele și sora aveau trei ferestre și se aflau la etajul al doilea al unei clădiri cu șase etaje, înaltă și galbenă cum sînt multe pe strada Saint-Denis; erau mobilate doar cu strictul necesar; dar nimeni în Paris nu dispunea de o mobilă mai bogată ca acest negustor de mărunțișuri. Cînd avea treabă în oraș, rămînea cu gura căscată ca un fumător de opiu privind frumoasele mobile expuse, admirînd draperiile cu care-și umplea casa. La întoarcere, îi spunea surorii: „Am văzut într-o prăvălie o mobilă de salon care s-ar potrivi bine la noi!” A doua zi cumpăra altă mobilă și tot așa mereu! Lună de lună cumpăra tot mai multe mobile. Nici cu bugetul statului n-ar fi putut face față renovărilor arhitecturale pe care le proiecta: ar fi vrut de toate și prefera bineînțeles întotdeauna ultimele inovații. Cînd privea balcoanele caselor de curînd construite, cînd cerceta sfioasele încercări de ornamentație exterioară, găsea nelalocul lor reliefurile, sculpturile ca și zugrăvelile. „Ah — își zicea — toate aceste frumuseți s-ar potrivi mult mai bine la Provins decît aici!” Cînd își digera prînzul în pragul dughenii, sprijinit de galantarul său, cu privirea îndobitocită, marchitanul vedea înaintea ochilor o casă ca de basm aurită de soarele visului său și se plimba prin grădină ascultînd cum își picura

jedoul mărgăritarele strălucitoare pe o masă rotundă de piatră calcaroasă. Juca la biliardul său, sădea flori. Dacă răminea cu pana în mână, furată de ginduri, uitînd să-și dojenească vinzătorii, soră-sa se și vedea primînd în vizită burghezii din Provins și se admira privindu-se în oglinzile din salon, purtînd în cap cele mai minunate bonete. Fratele și sora începură să găsească nesănătoasă atmosfera străzii Saint-Denis; mirosul noroaielor din hale le trezea dorul de parful trandafirilor din Provins. Nostalgia asta, ca și ideea lor fixă, se ciocneau însă de nevoia de a vinde și ultimul capăt de ață, mosoarele de mătase și nasturii. Țara Făgăduinței din valea Provins îi atrăgea pe acești ebrei, cu atît mai mult cu cît suferiseră într-adevăr mult de tot străbătînd lacomi prin deșertul nîsimpos al marchitaneriei.

Scrisoarea Lorrainilor îi găsise tocmai în toiul unor astfel de preocupări legate de frumosul viitor ce și-l făureau. Marchitanii o cunoșteau prea puțin pe vara lor Pierrette. Afacerea, în legătură cu moștenirea Auffray, de care se ocupase mai demult bătrînul hangiu, fusese tratată pe vremea cînd ei își făceau un rost, și de altminteri Rogron nu prea vorbea despre banii săi. Trimiși de timpuriu la Paris, fratele și sora abia își mai aminteau de mătușa lor Lorrain. După mai bine de un ceas de discuții asupra genealogiei, ajunseră în cele din urmă să și-o amintească pe mătușă, fiica din a doua căsătorie a bunicului Auffray, soră de tată cu mama lor. O cunoscuseră pe mama doamnei Lorrain cînd purta numele de Néraud, și știau că murise de chin și amar. Încă de pe atunci socotiseră că cea de a doua căsătorie a bunicului lor fusese pentru ei o nenorocire, căci din această pricină moștenirea lăsată de Auffray trebuia să fie împărțită între moștenitorii rămași din amîndouă căsătoriile. De altfel, îl auziseră și pe tatăl lor plîngîndu-se de acest fapt, cu vorba lui batjocoritoare, de hangiu. Cei doi marchitani căutară să tîlmăcească scrisoarea Lorrainilor în lumina acestor amintiri care lămureau prea puțin favorabil situația Pierrettei. Să te împovărezi cu o orfană, cu o fată, cu o verișoară, care, peste

toate, ar mai putea fi și moștenitoarea lor în cazul cind nici unul dintre ei nu s-ar căsători, nu era lucru chiar atât de simplu și se cerea bine cumpănit. Așa că chibzuiră în chip și fel. Mai întâi îi încurca faptul că n-o văzuseră niciodată pe Pierrette. Și apoi, unde mai pui ce greu e să păzești o fată tină. Primind-o la ei nu-și luau oare obligații față de dînsa? Și de bună seamă că n-o vor mai putea trimite îndărăt la bunici, chiar dacă nu le va fi pe plac; și, în cele din urmă, nu vor fi nevoiți oare s-o mărite? Iar dacă Rogron ar găsi pe cineva pe placul lui printre moștenitoarele din Provins, n-ar fi fost oare mai nimerit să păstreze toată averea lor pentru copiii lui? Sylvie găsea că o soție potrivită pentru fratele ei ar trebui să fie o fată proastă, bogață și urită, care să se lase condusă de ea. Cei doi neguțatori se hotărîră să refuze propunerea. Sylvie urma să dea răspunsul. Prea erau însă prinși în mersul afacerilor ca să nu uite de acea scrisoare care nu le părea prea urgentă și la care fata bătrînă nu se mai gîndise din clipă cînd prima lor vinzătoare se învoise să negocieze asupra fondului de comerț „*Soeur de Famille*”. Sylvie Rogron și fratele ei se stabiliseră la Provins cu patru ani înainte de ziua cînd sosirea lui Brigaut avea să stirnească atîta tulburare în viața Pierrettei. Dar treburile acestor două persoane mutate în provincie cer a fi și ele lămurite la fel cum a fost viața lor de la Paris, căci Provins n-avea să-i aducă Pierrettei mai puține nenorociri decît antecedentele neguțorești ale verilor ei.

Cînd negustorașul ajuns din provincie la Paris se întoarce de la Paris în provincie, aduce cu dînsul întotdeauna idei; le pierde apoi în viața de toate zilele a provinciei în care se afundă și unde își îngroapă năzuințele de înnoire. Și așa survin, la intervale mari, acele schimbări lente cu care Parisul izbutește să zgîrie doar la suprafață viața orașelor din departamente, schimbări care poartă puternica pecete a trecerii de la starea de fost prăvăliaș la aceea de provincial sadea. Această trecere de la o viață la alta e ca o adevărată boală. Oricare prăvăliaș se de-

prinde cu greu, ba chiar suferă cînd se vede redus la tăcere după ce a trîncănit atît de mult și e nevoit să schimbe activitatea pariziană cu toropeala din provincie. Cînd acești oameni de treabă s-au chivernisit intrucîtva, cheltuiesc o parte din banii adunați spre a-și satisface pasiunile multă vreme tănuite și dau friu liber ultimelor porniri ale unui imbold de nestăpînit. Aceia care n-au cochetat cu vreo idee fixă călătoresc sau se aruncă în viața activității politice din jurul municipiilor. Unii vinează sau pescuiesc, îi hărțuiesc pe arendașii sau pe chîriașii lor, alții devin cămătari, ca bătrînul Rogron, sau cumpără acțiuni, ca alții necunoscuți. Gîndul preferat al fratelui și al surorii îl cunoașteți: țineau să realizeze fantezia lor cu adevărat regească de a da de lucru mistriei și de a-și clădi o casă încîntătoare. Datorită acestei idei fixe, piața Provinsului-de-jos se alesese cu fațada casei pe care tocmai o cercetase Brigaut, cu împărțirea interioară a încăperilor și cu mobila ei luxoasă. Antreprenorul nu bătea un cui fără să-l întrebe pe Rogron și fără să le supună spre semnare planurile și devizele, fără să-i lămurească îndelung și în amănunt asupra fiecărui obiect în parte, asupra locului de fabricație și asupra diferitelor prețuri. Cît privește lucrurile ieșite din comun, invoca argumentul că la fel erau și la casa domnului Tiphaime, la tinăra doamnă Juhiard, sau la domnul Garceland, primarul. Antreprenorul izbutea, în cele din urmă, să cîștige bătaia ori de cîte ori se referea la o asemănare cu vreuna din casele unui burghez bogat din Provins.

— Dacă domnul Garceland are așa ceva în casa lui, fă și la noi, zicea domnișoara Rogron. Trebuie să fie ceva frumos, el are mult gust.

— Sylvie, antreprenorul propune ove în cornișa coridorului.

— Dumneata le numești ove ?

— Da, domnișoară.

— De ce ? Ciudat cuvînt ! Nu l-am auzit niciodată.

— Doar ați văzut așa ceva !

— Da.

— Știti latinește ?

— Nu.

— Ei bine, asta înseamnă ouă, ovele sint ouă.

— Nostimi mai sinteți, voi, arhitecții ! exclama Rogron. De asta nu ne lăsați să pătrundem în tainele meseriei voastre, ca să ne puteți duce de nas.

— Zugrăvim și coridorul ? întreba antreprenorul.

— Nu, nu, se împotrivea Sylvie. Ce, să mai dăm alți cinci sute de franci ?!

— Vai, dar salonul și scara sint mult prea frumoase ca să nu zugrăviți și coridorul, replica antreprenorul. Tinăra doamnă Lesourd l-a zugrăvit anul trecut.

— Bine; dar bărbatul ei, care e procuror regal, ar putea să nu mai rămână la Provins.

— Ah, o să ajungă în curind președintele tribunalului, zicea antreprenorul.

— Dar atunci domnul Tiphaine ce-o să facă ?

— Domnul Tiphaine are nevastă frumoasă, nu duc cu grija lui. O să se mute la Paris. Zugrăvim coridorul ?

— Da, să vadă domnii Lesourd că nu sint mai grozavi decît noi ! spunea Rogron.

Primul an după ce s-au stabilit în Provins, Rogronii și-l petrecură în întregime cu asemenea discuții, cu plăcerea de a urmări strădaniile muncitorilor, minunîndu-se de tot ce vedeau și învățau, și încercînd să intre în relații cu familiile cele mai de vază din Provins.

Rogronii nu frecventaseră oameni de lume, nu ieșiseră din dugheana lor, nu cunoscuseră pe nimeni la Paris și tinjeau după plăcerile pe care le poate oferi un cerc monden. Înapoindu-se în orașul lor, frații emigranți li regăsiră mai întii pe domnul și doamna Julliard de la „Viermele de mătase chinezească”, împreună cu copiii și nepoții, apoi pe cei din familia Guépin, mai bine zis pe cei din clanul Guépin, al căror nepot conducea mai departe magazinul „Trei lăptoare”, și pe doamna Guénée, care le vînduse prăvălia „*Soeur de Famille*” și ale cărei trei fiice erau căsătorite în Provins. Aceste trei neamuri cu numeroase rubedenii, Julliard, Guépin și Guénée, se întindeau în oraș ca

pirul pe o pajiște. Primarul, domnul Garceland, era ginerele domnului Guépin. Preotul, domnul abate Péroux, era fratele doamnei Julliard, născută Péroux. Președintele tribunalului, domnul Tiphaine, era fratele doamnei Guénée, care se iscălea „născută Tiphaine”.

Regina orașului era frumoasa doamnă Tiphaine cea tină, unica fiică a doamnei Roguin, bogata soție a unui fost notar public din Paris¹⁹, despre care nu se vorbea niciodată. Gîngășă, frumoasă și spirituală, măritată anume în provincie de mama ei care voia s-o știe cît mai departe de dînsa și o scosese din pension numai cu cîteva zile înainte de a o căsători, Mélanie Roguin se socotea ca exilată la Provins, unde se comporta minunat. Avînd o zestre foarte bogată, putea să-și păstreze cele mai frumoase nădejdi de viitor. În ceea ce-l privește pe domnul Tiphaine, tatăl acestuia făcuse fiicei sale mai mari, doamnei Guénée, atîtea avansuri asupra drepturilor de moștenire ce urmau să revină la masa succesorală, încît președintele tribunalului avea să mai primească și o moșie situată la cinci leghe de Provins și cu un venit anual de opt mii de franci. Așa că Tiphainii, dispunînd la căsătoria lor de un venit de douăzeci de mii de franci — fără a socoti slujba și nici casa președintelui — aveau să devină la un moment dat beneficiarii unui nou venit de douăzeci de mii de franci. „Nu sînt prea nevoiași!” se spunea despre ei. Marea și singura preocupare a doamnei Tiphaine era să-l vadă pe domnul Tiphaine deputat. O dată deputat, ar ajunge judecător la Paris și de la tribunal spera să-l vadă cît mai repede avansat la Curtea Supremă. Căută deci să măgulească amorul propriu al unora și al altora, încercînd să placă tuturor. Și ce-i mai grav: izbutea! De două ori pe săptămînă primea în frumoasa ei casă din partea de sus a orașului toată burghezia din Provins. Această femeie de douăzeci și doi de ani nu făcuse încă vreun pas greșit pe terenul lunecos pe care evolua. Măgulea amorul propriu, pînă și toanele fiecăruia: serioasă cu oamenii gravi, tină în societatea fetelor, pricepîndu-se de minune a fi mamă în cercul mamelor, veselă cu femeile tinere și oricînd gata de a le fi

pe plac, drăguță cu toți; într-un cuvânt o perlă, o comoară, mindria Provinsului. Nici n-apucase să-și manifeste vreo dorință în privința alegerii ca deputat a soțului ei, și toții electorii din Provins abia așteptau ca iubitul lor președinte să atingă vârsta legală pentru a-l putea vota. Încrezători în priceperea președintelui, fiecare căuta să-l facă omul lui, protectorul lui. „Ah, domnul Tiphaine o-să ajungă, va fi ministru de Justiție; va avea grijă de Provins!”

Prin toate aceste mijloace fericita doamnă Tiphaine izbutise să domnească peste orașelul Provins. Doamna Guénée, sora domnului Tiphaine, după ce-și măritase fiica cea mai mare cu domnul Lesourd, procuror regal, pe a doua cu domnul Martener, medicul, și pe mezina cu domnul Auffray, notarul, se căsătorise a doua oară cu domnul Galardon, perceptorul. Doamnele Lesourd, Martener, Auffray și mama lor, doamna Galardon, îl socoteau pe președintele Tiphaine drept cel mai bogat și mai capabil membru al familiei. Procurorul regal, nepot prin alianță al domnului Tiphaine, avea tot interesul să-l împingă pe unchiul său la Paris pentru a-i lua locul de președinte în Provins. Așa încît cele patru doamne (doamna Galardon își adora fratele) alcătuiră un fel de curte în jurul doamnei Tiphaine, pe care o consultau și-i cereau sfaturi în orice chestiune. Domnul Julliard-fiul, întâiul născut, care se căsătorise cu singura fată a unui bogat fermier, simți deodată o pasiune arzătoare, tainică și dezinteresată pentru președintă, acest inger pogorit din cerul parizian. Vicleana Mélanie, căreia nici prin gînd nu-i trecea să se incurce cu un Julliard, dar era hotărîtă să și-l păstreze ca pe un Amadis²⁰; pentru a se folosi de prostia lui, îl indemnase să scoată un ziar în care ea avu rolul unei Egerii²¹. De doi ani Julliard, stăpînit de pasiunea lui romantică, scotea așadar un ziar, desfășurînd astfel o activitate publică în folosul orașului Provins. Ziarul, intitulat *STUPUL, ziar din Provins*, publica articole literare, de arheologie și de medicină scrise de membrii familiei. Cu anunțurile din regiune se scoteau cheltuielile. Beneficiul ziarului îl dădeau cei două sute de abonați. Apăreau versuri pline de

melancolie, neînțelese de cititorii din Brie, și dedicate *Ei !!!* (cu trei semne de exclamație). În folul acesta tinărul menaj Julliard, care ridica în slăvi calitățile doamnei Tiphaine, apropiase clanul familiei Julliard de al familiei Guénée. Astfel salonul președintelui ajunsese în mod firesc cel mai de seamă salon din oraș. Puținii aristocrați din Provins se întâlneau în singurul salon din orașul de sus, al bătrinei contese de Bréautey.

În primele șase luni după strămutarea în orașul natal, cei doi Rogroni, folosind vechile relații cu familiile Julliard, Guépin și Guénée și bazându-se pe înrudirea cu domnul Auffray, notarul, strănepot al bunicului lor, fură primiți la început de doamna Julliard-mama și de doamna Galardon, iar după multe greutateți izbutiră să pătrundă în salonul frumoasei doamne Tiphaine. Fiecare ținea să-i cunoască mai bine înainte de a-i primi. Era și greu să nu accepți în casa ta niște neguțatori din strada Saint-Denis, născuți în Provins, reîntorși acasă pentru a-și cheltui veniturile. Totuși, ținta oricărui cerc e întotdeauna să reunească oameni asemănători în privința averii, a educației, a moravurilor, a cunoștințelor și a caracterelor. Cei doi drept, familiile Guépin, Guénée și Julliard erau mai de văză și de origine burgheză mai veche decât Rogronii, copii de hangiu cămătar, care avusese să-și facă anumite reproșuri pe vremuri, atât în ceea ce privește viața particulară cât și în legătură cu moștenirea Auffray. Notarul Auffray, ginerele doamnei Galardon, născută Tiphaine, cunoștea toate aceste amănunte: afacerile fuseseră doar aranjate la predecesorul său. Cei doi foști neguțatori, înapoiati acasă după doisprezece ani, își însușiseră cunoștințele, felul de comportare și manierele acestei societăți, căreia doamna Tiphaine îi imprima un oarecare caracter de eleganță, o spoială pariziană; toți erau la același nivel: oamenii se înțelegeau între ei, fiecare știa cum să se poarte și să vorbească în așa fel încât să placă tuturor. Cunoșteau firea celorlalți și se obișnuiseră unii cu alții. De cum fură primiți la domnul Garceland, primarul, Rogronii își închipuiau că vor putea fi în scurt timp în cele

mai bune relații cu cea mai aleasă societate din oraș. Sylvie învăță prin urmare să joace boston, un joc de cărți. Nepricepindu-se la nici un joc, Rogron își frământa degetele și-și înghițea cuvintele de îndată ce isprăvea de vorbit despre casa lui; dar frazele rostite de el erau ca niște medicamente și păreau că-l chinuie nespus: se ridica de pe scaun, avea aerul că vrea să spună ceva, se intimidă, se așeza din nou și-și mișca într-una buzele în mod caraghios. Sylvie își dădea arama pe față, fără voie, la joc. Cicălitoare, văicărindu-se ori de câte ori pierdea, bucurându-se din cale alară când câștiga, cîrcotașă, îi zădărea și-i scotea din răbdări pe adversari, pe toți partenerii ei de joc, devenind nespus de supărătoare. Roși de o pizmă neghioabă și de loc ascunsă, Rogron și sora lui aveau pretenția să joace un rol într-un oraș peste care douăsprezece familii întindeau o plasă foarte deasă și unde toate interesele, toate orgoliile se îmbinau, formînd un fel de parchet pe care, cei nou-veniți trebuiau să se țină bine ca să nu se ciocnească de careva și să nu cumva să alunece. Presupunînd că renovarea casei i-ar fi costat treizeci de mii de franci, fratele și sora dispuneau de un venit de zece mii de franci în rentă. Se crezură foarte bogați și ametiră toată societatea cu planurile lor de lux, dîndu-și pe față toată meschinăria, o ignoranță grosolană și o invidie prostească. În seara cînd fuseseră prezentați frumoasei doamne Tiphaine, care îi văzuse rînd pe rînd la doamna Garceland, la cumnata ei Galardon și la doamna Julliard-mama, regina orașului îi spuse în mod confidențial lui Julliard-fiul, rămas cîteva minute cu doamna și domnul președinte, după ce se retrase toată lumea:

— Prin urmare ați înnebunit cu toții după acești Rogroni?

— Ei, răspunse Amadis-ul din Provins, amîndoi o plictisesc pe mama, o scot din sărite pe nevastă-mea, iar tată n-o poate suferi pe domnișoara Sylvie încă de acum treizeci de ani, cînd a intrat ucenică la el.

— Tare aș vrea însă să se știe, rosti frumoasa președintă, sprijinindu-și piciorușul pe bara cenușarușii, că salonul meu nu e han.

Ridicînd ochii spre plafon, Julliard părea c-ar vrea să spună: „Doamne! cită inteligență, ce finețe!”

— Vreau ca micul meu cerc să fie un cerc ales, și, acceptîndu-i pe Rogroni, cu siguranță că n-ar mai fi.

— N-au inimă, nici minte, nici maniere, observă președintele. Uite, de pildă, sora mea, după ce a vîndut timp de douăzeci de ani ață...

— Amice, sora dumitale ar fi la locul ei în orice salon, îl întrerupse doamna Tiphaine.

— Dacă din prostie rămii tot marchitan — urmă președintele — dacă nu te mai lustruiești și confunzi pe conții din Champagne cu conturile de vin vîndut, cum au făcut Rogronii astă-seară, atunci mai bine stai la tine acasă.

— Sînt respingători, zise Julliard. După ei, s-ar părea că n-ar exista decît o singură casă în Provins, casa lor. Vor să ne umilească pe toți. Și la urma urmei, abia au cu ce trăi.

— Dacă ar fi numai fratele, reluă doamna Tiphaine, l-am mai suporta, el nu ne supără prea mult. Dă-i un joc chinezesc și stă liniștit în colțul lui! I-ar trebui o iarnă întreagă să găsească o combinație. Domnișoara Sylvie însă... ce voce de hienă răgușită, ce labe roșii de slujnică! Asta rămîne între noi, Julliard.

După ce plecă Julliard, frumoasa doamnă îi spuse soțului său:

— Dragul meu, și așa m-am săturat pînă peste cap de toți localnicii pe care sînt silită să-i primesc, iar dacă ar mai veni și ăștia doi, m-ar omori cu zile; dacă n-ai nimic împotriva, să ne lipsim de ei.

— Tu ești stăpîna casei, răspunse președintele, dar ne vom crea dușmani. Rogronii vor trece de partea opoziției, care pînă acum n-a prins cheag în Provins. Rogron se și duce pe la baronul Gouraud și pe la avocatul Vinet.

— Ei! zimbi Mélanie, îți vor face un serviciu. Unde nu sînt adversari, nu poate fi nici triumf. O conspirație liberală, o asociație ilegală, o luptă oarecare te va scoate în evidență.

Președintele își privi tînăra soție cu un fel de admirație amestecată cu teamă.

A doua zi, la doamna Garceland, fiecare șoptea că Rogronii nu avuseseră succes la doamna Tiphaine, a cărei rețineră la cuvântul „ban” recoltase un imens succes. Trecu o lună pînă ce doamna Tiphaine întoarse domnișoarei Sylvie vizita. O asemenea necuviință nu trece neobservată în provincie. La o partidă de boston, în casa doamnei Tiphaine, Sylvie provocă o scenă neplăcută veneratei doamne Julliard-mama, fosta ei patroană, fiindcă, după cum pretindea ea, o făcuse să piardă, din răutate și cu intenție, o carte minunăție. Sylvie, căreia îi plăcea să joace fetele altora, nu admitea niciodată să i se facă și ei la fel. Doamna Tiphaine luă atunci inițiativa de a aranja partidele de joc înainte de venirea Rogronilor, așa că Sylvie n-avea altceva de făcut decît să se plimbe de la o masă la alta, și să-i privească jucînd pe ceilalți, care se uitau la ea într-ascuns, cu un aer batjocoritor. La bătrîna doamnă Julliard se juca *whist*, joc pe care Sylvie nu-l cunoștea. Fata bătrînă înțelegea în cele din urmă că era ostracizată, fără a-și da seama de ce. Crezu că toată lumea aceea o pizmăiește. Nu trecu mult și Rogronii nu mai fură poftiți de nimeni, dar nu se lăsară de obiceiul de a-și petrece serile în oraș. Oamenii spirituali își băteau joc de ei, fără răutate, ușurel, provocîndu-i să spună tot soiul de ineptii în legătură cu ovele casei lor, și cu un dulăpior de lichioruri fără pereche în Provins. ~~Între timp~~ casa Rogronilor fu terminată. Dădură bineînțeles, cîteva mese bogate, atît spre a se revanșa pentru polterele care li se făcuseră, cit și spre a se mindri cu ~~lunul~~ lor. Din curiozitate, oamenii răspunseră la invitație. La primul dineu invitară persoanele cele mai de vază: domnul și doamna Tiphaine care, bineînțeles, nu-i poftiseră niciodată la masă pe Rogroni; domnul și doamna Julliard-senior și fiul, mama și nora; domnul Lesourd, domnul abate, domnul și doamna Galardon. Fu unul dintre acele dineuri de provincie la care masa durează de la ceasurile 5 pînă la 9 seara. Doamna Tiphaine ținea să introducă în Provins eticheta din Paris, unde oamenii de lume se retrag din salon după ce se servește cafeaua. Avea invitați în acea seară și voia să scape

cît mai repede; dar Rogronii petrecură pe doamna și domnul Tiphaine pînă în stradă și cînd se întoarseră în casă, arătîndu-se uluiți că nu putuseră reține pe domnul președinte și pe doamna președintă, ceilalți comeseni îi lămuriră asupra bunelor maniere ale doamnei Tiphaine, imitînd-o cu o grabă ce nu putea fi socotită în provincie decît drept foarte crudă.

— Nu vor vedea salonul nostru luminat, zise Sylvie, și lumina este tot farmecul lui.

Rogronii pregătiseră musafirilor o surpriză. Nimeni nu avusese pînă atunci prilejul să vadă interiorul acestei case căreia i se dusese faima. Așa că toți obișnuiții salonului doamnei Tiphaine așteptau cu nerăbdare părerea ei hotărîtoare asupra minunilor din palatul Rogron.

— Ei bine, îi spuse tinăra doamnă Martener, așadar ați văzut Louvre²²-ul. Povestiți-ne, vă rog, totul.

— Dar totul va fi ca și cîna: nu prea mare lucru.

— Cum se prezintă?

— Ușa de la intrare, căreia, vrînd nevrînd, a trebuit să-i admirăm stinghiile de fontă aurită bine cunoscută, răspunse doamna Tiphaine, se deschide spre un coridor lung care desparte casa în mod nu prea egal, deoarece pe dreapta este numai o singură fereastră ce dă în stradă, pe cînd pe stînga sînt două. Înspre grădină coridorul este închis de ușă cu geamuri a terasei, ce coboară spre o pajiște, ornamentată cu un soclu pe care se înalță statueta în ipsos a lui Spartacus, vopsită în culoarea bronzului. În dosul bucătăriei, sub casa scării, antreprenorul a înjghebat o cămăruță pentru alimente, dar pe asta am fost scușiți. S-o mai vedem. Scara, vopsită în întregime în culoarea marmurei negre, cu vine galbene, cuprinde un parmaclic în spirală, ca acelea din cafenele, care duce de la parter spre toaletele de la subsol. Fleacul acesta din lemn de nuc, de o fragilitate primejdioasă, cu o balustradă ornamentată cu aramă, ne-a fost prezentat drept una dintre cele șapte minuni ale lumii. Ușa pivnițelor e chiar dedesubt. De cealaltă parte a coridorului, spre stradă, e sufrageria, comunicînd

printr-o ușă dublă cu un salon de aceeași mărime și cu ferestrele spre grădină.

— Va să zică nici o anticameră? întrebă doamna Auffray.

— Anticamera este, desigur, coridorul acela lung bintuit de curent, răspunse doamna Tiphaine. Și după cum știți și dumneavoastră că sintem naționaliști, liberali, constituționali și patrioți, nu folosim decît lemn francez, urmă ea. Așa că în sufragerie parchetul e de lemn de nuc lucrat cu motive ungurești. Bufetele, masa și scaunele sînt tot de lemn de nuc, perdelele de stambă albă au pe margini benzi roșii și sînt legate cu șireturi stacojii grosolane de niște agățătoare prea mari, cu rozete decupate, vopsite în aur mat, a căror ciupercă se desprinde pe un fond roșietic. Aceste perdele grozave lunecă pe niște galerii, ornamentate la capete cu cîteva frunze de palmier exagerat de mari, și sînt prinse cu gheare de leu de aramă ștanțată, potrivite în dreptul fiecărei cute. Deasupra unuia dintre bufete se află un ornic de cafenea prins de un fel de șervet de bronz aurit, o idee năstrusnică, pe gustul Rogronilor. Țineau să-mi stirnească admirația pentru această născocire; le-am răspuns că dacă e vorba să înfășori un cadran cu un șervet, locul cel mai potrivit e în sufragerie. Pe același bufet sînt două lămpi mari, identice cu cele care împodobesc de obicei tejghelele marilor restaurante. Deasupra celui alt bufet se află un barometru din cale-afară de împopoțonat, care pare să joace un rol de seamă în viața lor: Rogron îl privește de parcă și-ar privi aleasa inimii. Între cele două ferestre arhitectul a fixat, într-o firidă înfiorător de încărcată, o sobă de faianță albă. Pe pereți strălucește un tapet grozav, roșu cu aur, așa cum se vede în marile restaurante de unde Rogron și-a ales desigur modelul. Dineul ne-a fost servit în farfuria de porțelan alb cu margine de aur, iar deșertul într-un serviciu albastru aprins cu flori verzi; bineînțeles că ne-au deschis și un bufet, spre a ne arăta un serviciu de faianță albă de Colonia (numită și de pipă) pentru uzul zilnic; în dreptul fiecărui bufet se află

cite un dulap mare conținând lenjeria de masă. Totul e foarte lustruit, nou, curat, în tonuri lipătoare. M-aș împăca, în cele din urmă, și cu această sufragerie: are ceva specific și, oricât de neplăcut ar fi, acest specific redă foarte bine caracterul stăpînilor casei; dar ceea ce te scoate din sărite sînt cele cinci gravuri negre, împotriva cărora ministrul de interne ar trebui să ia măsuri de interdicție, gravuri dintre care una îl reprezintă pe Poniatowski sărind în Elster²³, alta „Apărarea barierei Clichy”²⁴, a treia pe „Napoleon țintind cu tunul” și alte două înfățișîndu-l pe Mazeppa²⁵, toate fixate în cadre aurite, a căror vulgaritate corespunde gravurilor în stare să stîrnească ură împotriva izbinzilor pe care încearcă să le redea. Oh, cu cît mi-s mai dragi pastelurile doamnei Juliard, cu fructele lor, minunate pasteluri, pictate sub Ludovic al XV-lea, care se armonizează atît de bine cu vechea și plăcuta ei sufragerie, îmbrăcată toată în lemn cenușiu, pe alocuri mîncat de carii, pasteluri care redau caracterul provinciei și se potrivesc atît de bine cu argintăria masivă de familie, cu vechile porțelanuri și cu obiceiurile noastre. Provincia trebuie să rămînă provincie: e caraghioasă cînd vrea să maimuțărească Parisul. Îmi veți răspunde poate: traqi spuza pe turta dumată, dar prefer salonul vechi al domnului Tiphaine-senior, cu draperiile sale grele, de mătase verde și albă, cu căminul Louis XV, cu tăbliile dintre ferestre de o formă complicată, cu vechile lor oglinzi cu rame bătute în mărgăritare și cu respectabilele lor mese de joc; vasele mele de Sèvres, vechi, de un albastru vetust, cu aplicații de aramă veche, pendula mea cu florile ei caraghioase, lustrul meu rococo²⁶ și mobila mea tapisată le prefer tuturor minunățiilor din salo_nul lor.

— Și cum arată salonul? întrebă domnul Martener, incîntat de laudele pe care frumoasa pariziană le adresase cu atîta iscusință provinciei.

— Salonul e de un roșu-aprins, roșul domnișoarei Sylvie cînd se supără că a pierdut la boston.

— „Roșu-Sylvie”, exclamă președintele și din acel moment cuvântul s-a încetățenit în vocabularul din Provins.

— Draperiile de la ferestre?... roșii! Mobilele?... roșii! Căminul?... de marmură roșie cu vine galbene! Candelabrele și pendula?... de marmură roșie cu vine galbene și aplicații de bronz cu un desen vulgar, greoi; ornamente de tavan în stil roman, susținute de brațe cu frunze în stil grec. De la înălțimea pendulei te privește, leit ca Rogron, cu o expresie prostetească, un coșcogeamite leu blajin, intitulat leu de ornament și care multă vreme de acum înainte îi va compromite pe leii adevărați! Leul acesta împinge cu laba o bilă mare, fiind fără doar și poate vorba de vreun obicei al leilor-ornament; toată viața nu va face altceva decît să țină o bilă mare și neagră, întocmai ca un deputat de stînga”. Poate că e un mit constituțional. Cadranul pendulei e foarte ciudat lucrat. Oglinda căminului are o ramă prinsă cu niște aplice de ceramică de un efect meschin, vulgar, deși modern. Dar adevărata dibăcie a tapiterului țîșnește dintre cutele strălucitoare ale unei stoffe roșii, cute ce pornesc de la un cîrlig fixat în mijlocul apărătorii căminului, un adevărat poem romantic, compus anume pentru Rogroni, care se extaziază ori de cîte ori îl arată cuiva. În mijlocul plafonului atîrnă o lustră înfășurată, cu foarte multă grijă, în ațică verde ca într-un giulgiu și are și de ce: e de cel mai prost gust; bronzul de culoare stridentă e ornamentat cu briie înguste de aur lustruit, încă și mai îngrozitoare. Dedesubtul lustrului, o masă de ceai, rotundă, iar marmura ei neagră cu și mai multe vine galbene îi înfățișează o tavă de metal cu ape și pe ea lucesc cești de porțelan pictat — dar ce picturi! — toate îngrămădite în jurul unei zaharnițe de cristăl tăiat atît de anapoda, încît nepoatele noastre vor căsca ochii mari admirîndu-l atît inelele de cupru aurit de pe margini, cît și pereții crestați ca o tunică medievală și cleștele de apucat zahăr de care desigur nimeni nu se va servi vreodată. Salonul are un tapet de hîrtie roșie, vrînd să aducă a califea,

încadrat bucăți-bucăți în stinghii de aramă prinse în cele patru colțuri cu niște frunze enorme de palmier. Fiecare panou mai are și cite o lithocromie înrămată în ghirlande reliefate, imitind frumoasele noastre sculpturi în lemn. Mobila, de rădăcină de ulm, tapisată cu cașmir, alcătuiește garnitura obișnuită: două canapele, două fotolii cu perne, șase jetoare și șase scaune. Consola este împodobită cu o vază de marmură albă străvezie, așa-zisă Medicis, acoperită cu un clopot de sticlă, altă podoabă fiind acel grozav și atît de faimos dulăpior cu lichioruri. Am fost doar indeajuns preveniți că nu se mai găsește unul la fel în Provins! În dreptul fiecărei ferestre, drapate cu imense perdele de mătase roșie dublate de alte perdele de rețea subțire, se află cite o masă de joc. Covorul e un Aubusson²⁸. Rogronii au ținut, bineînțeles, să nu le scape din mînă modelul roșu cu trandafiri înfloriți, cel mai vulgar dintre modelele obișnuite. Salonul nu arată prin nimic că ar fi locuit: nu vezi în el nici cărți, nici gravuri, nici acele mici obiecte care decorează măsuțele, adăugă doamna Tiphaine, privind masa ei încărcată cu bibelouri la modă, cu albume și cu toate atențiile pe care le primise. Nu vezi nici flori și nimic din acele lucruri mărunte care se cuvin a fi mereu împropățate. E rece și sec, ca și domnișoara Sylvie. Buffon²⁹ are dreptate: stilul e omul, și fără îndoială că saloanele au un stil.

Frumoasa doamnă Tiphaine urmă descrierea ei batjocoritoare. Pornind de la această mostră, fiecare își va putea ușor închipui apartamentul de la primul etaj ocupat de soră și frate și pe care îl arătaseră mîsafirilor; dar nimeni nu și-ar putea face o idee despre toate acele încărcături prostești la care istețul arhitect îi antrenase pe Rogroni: ciubutele de pe uși, jaluzelele, interioarele încărcate cu desene, aplicile de ornament din firide, zugrăvelile frumoase, balustrada scării din aramă aurită, soneriile, interioarele căminelor, cu sistemele lor de captare a fumului, toate inovațiile pentru evitarea igrasiei, zugrăveala scării, care ținea locul tăbliilor de diferite culori, mulțimea

geamurilor, încuietoarele de o finețe exagerată; cu un cuvînt, toate fleacurile care scumpesc construcția unei case și plac burghezilor fuseseră risipite fără nici o noimă.

Nimeni nu voia să se ducă la seratele Rogronilor, așa că toate încercările lor fură zadarnice. Bineînțeles că se găsiră metode de refuz: toate zilele de vizită erau date: una la doamna Garceland, alta la doamna Galardon și celelalte la doamnele Julliard și Tiphaine, la subprefect etc. Rogronii crezură că pentru a pătrunde în societate e de ajuns să dea dineuri; găsiră cițiva tineri care veniră numai ca să-și bată joc de ei și obișnuirii mîncăi ușor de aflat pretutindeni, dar nici una dintre persoanele serioase nu mai vru să-i vadă. Speriată de pierderea sigură a patruzeci de mii de franci înghițiți fără vreun profit de casa pe care din această pricină o numea scumpa ei casă, Sylvie își puse în gînd să refacă suma prin economii. Renunță deci foarte repede să mai dea mese, care costau treizeci pînă la patruzeci de franci, fără a mai socoti și vinul, și care nu împlineau nădejdea ei de a-și forma un cerc, lucru tot atît de greu în provincie ca și la Paris. Sylvie dădu drumul bucătăresei și tocmi o fată de la țară pentru treburile mai grele. Gătea singură — *de plăcere*, zicea ea.

La paisprezece luni după sosire, fratele și sora se văzură reduși la o viață singuratică și lipsiți de orice ocupație. Ostracizarea stîrni în inima Sylviei o ură cumplită împotriva familiilor Tiphaine, Julliard, Aulfray, Garceland, într-un cuvînt împotriva lumii bune din Provins, pe care o numea *clica* și cu care raporturile ajunseseră nespuse de reci. Ar fi dorit să le opună alt cerc, dar burghezia de rangul al doilea era alcătuită exclusiv din mici comercianți, liberi doar duminicile și sărbătorile, sau din oameni pîtați, ca avocatul Vinet și doctorul Néraud ori bonapartiști deocheați, ca baronul-colonel Gouraud — și tocmai cu ei Rogron se legase mai mult decît prosteste, deși marea burghezie căutase în zadar să-l prevină împotriva lor. Fratele și sora se văzură deci siliți să stea la gura sobei din sufragerie, amintindu-și de

afacerile lor, de clienți, de felul cum arătau și cum se comportau, ca și de alte lucruri la fel de plăcuțe. Nici nu se sfîrșise a doua iarnă și plictiseala ajunsese să-i apese cumplit. Se străduiau în fel și chip să-și umple ziua. Seara, cînd se duceau la culcare, spuneau: „A mai trecut o zi!” Le venea greu să se scoale dimineața, stăteau tîrziu în pat, se îmbrăcau încet. Rogron își aranja singur barba în fiecare zi, își cerceta cu de-amănuntul obrazul și-i împărțăsea surorii schimbările pe care avea impresia că le observă; o certa mereu pe servitoare că nu-i aduce apă destul de caldă, intra în grădină, se uita la flori să vadă dacă au răsărit; se ducea chiar pînă la marginea apei unde construisese un chioșc; cerceta lemnăria casei: nu începuse oare să se descleiască? Din pricina vreunui perete care se lăsase, n-o fi crăpat vreo tăblie? Zugrăvelile se mentîneau? Intra apoi în casă și-i raporta surorii, care se lua cu treaba, punînd masa sau hărțuind servitoarea, că s-a îmbolnăvit o găină, sau că, din pricina umezelii, s-a pătat un zid. Din toată mobila casei, barometrul era obiectul de care Rogron se folosea cel mai mult: îl cerceta cu și fără rost, îl lovea prietenește și exclama: „O să fie timp urît”. Sora sa îi răspundea: „Ce vrei, e după anotimp”. Dacă venea cineva la el, Rogron lăuda minunăția acestui instrument. Mai pierdeau puțin timp cu prînzul. Cît de încet mestecau cele două ființe fiecare îmbucătură! Asigurîndu-și astfel o digestie perfectă, n-aveau de ce să se teamă de vreun cancer la stomac. O întindeau pînă la amiază citind *Stupul* și *Constituționalul*³⁰. Abonamentul la ziarul parizian îl plăteau în trei, cu avocatul Vinet și cu colonelul Gouraud. Rogron ducea chiar el ziarele colonelului, care locuia în piață, în casa domnului Martener și se desfăta ascultînd lungile lui povestiri. Rogron nu se putea dumiri de ce colonelul era socotit periculos. Făcu prostia să-i vorbească despre ostracizare și să-i raporteze ce spunea clica pe socoteala lui. Și să fi văzut atunci cum îi mai dădea în târbacă colonelul — tot atît de temut minuior al pistolului ca și al spadei și care nu știa de frica nimănui —

pe alde coana Tiphaine ~~de~~ Julliard-ul ei, pe guvernamentalii din oraşul de sus, nişte vinduţi străinilor, în stare să facă orice pentru a se căpătui şi care la alegeri aveau numele de pe buletine după bunul lor plac etc. Pe la ceasurile două Rogron făcea o mică plimbare. Şi era foarte fericit când vreun prăvăliar care stătea în pragul uşii îl oprea, întrebându-l: „Ce mai faceţi, tătucule Rogron?” Vorbea cu el, ţinea să afle noutăţile din oraş, asculta şi-i spunea şi lui birfelile pe care le auzise şi tot ce se şoptea în Provins. Urca pînă în oraşul de sus şi străbătea drumurile desfundate, după cum era vremea. Uneori se întâlnea cu bătrini care se plimbau ca şi dînsul. Asemenea întîlniri erau întîmplări fericite. Locuiau în Provins oameni dezamăgiţi de viaţa pariziană, învăţaţi modeste, veşnic aplecaţi deasupra cărţilor lor. Închipuiţi-vă ce mutră făcea Rogron cînd îl auzea pe judecătorul supleant, pe nume Desfondrilles, mai mult arheolog decît magistrat, adresîndu-se bătrînului domn Martener-tatăl, om cult, şi-i arăta valeda spunîndu-i:

— Lămuriţi-mă şi pe mine de ce se duc trîntorii din Europa mai degrabă la Spa³¹ decît la Provins, cînd ştiut e că apele din Provins au o superioritate recunoscută de medicina franceză, o eficacitate şi proprietăţi feroase care echivalează cu calităţile medicale ale trandafirilor noştri?

— Nu trebuie să vă miraţi! răspundea omul cultivat. E unul dintre capriciile Capriciului însuşi, la fel de neînţeles ca şi acesta! Vinul de Bordeaux era necunoscut acum o sută de ani: mareşalul de Richelieu³², una dintre cele mai mari figuri ale secolului trecut, un adevărat Alcibiade francez, e numit guvernatorul Guyennei; avea plăminii tare şubrezii şi toată lumea ştie de cel Vinul din regiune îl întreamează, îl însănătoşeşte. Bordeaux ajunge astfel să-şi asigure un venit de o sută de milioane şi mareşalul împinge aria Bordeaux-ului pînă la Angoulême, pînă la Cahors, într-un cuvînt patruzeci de leghe de jur împrejur. Cine ştie pînă unde se întind vilele din

Bordeaux? Și cînd te gîndești că mareșalul n-are o statuie ecvestră la Bordeaux!

— Ah, dacă se va petrece un asemenea eveniment și în Provins, peste un veac sau peste două, are să se așeze, sper — reluă domnul Desfondrilles — fie în piața cea mică a orașului de jos, fie la castel, în orașul de sus, un basorelief de marmură albă înfățișînd capul domnului Opoix, care a pus în valoare prin lucrările sale apele minerale din Provins!

— Stimate domn, se prea poate ca reabilitarea orașului Provins să nu se mai poată înfăptui, interveni bătrînul domn Martener. Orașul ăsta a dat faliment.

Auzînd, Rogron holbă ochii și exclamă:

— Cum așa?

— Pe vremuri, în secolul al XII-lea, Provins era o capitală care se putea lua la întrecere cu Parisul, cînd conții de Champagne își aveau aici curtea, după cum regele René³³ o avea pe a sa în Provence, răspunse eruditul domn Martener. Pe atunci civilizația, veselie, poezia, eleganța, femeile, într-un cuvînt toate minunățiile societății nu erau concentrate numai la Paris. Orașele se refac de pe urma ruînării lor tot atît de greu ca și întreprinderile comerciale: din fostul Provins ne-a rămas doar parfumul gloriei sale istorice, al trandafirilor noștri... și o subprefectură.

— Ah, ce-ar fi ajuns Franța dacă și-ar fi putut păstra toate capitalele feudale! observă Desfondrilles. Subprefecții pot înlocui oare gînta de poeți, cavaleri și războinici a vestiților Thibaut³⁴, care au făcut din Provins ceea ce a fost Ferrara în Italia, Weimarul în Germania și ceea ce ar dori să fie azi Munchenul?

— Cum, Provins a fost capitală? strigă Rogron.

— Dar de unde-mi ești dumneata, domnule? răspunse arheologul Desfondrilles.

Judecătorul-supleant lovi cu bastonul în pămîntul orașului de sus și exclamă:

— Dar dumneata nu știi că toată această parte a orașului e ridicată pe cripte?

— Cripte?

— Da, da, de o înălțime și de o mărime surprinzătoare; ca niște catedrale, au și stâlpi de susținere.

— Domnia sa lucrează la o mare operă arheologică în care va căuta să explice aceste cjudate construcții. interveni domnul Martener, văzînd că judecătorul atacă din nou subiectul său preferat.

Rogron se întoarse acasă încîntat că locuința lor fusese construită în partea de jos a orașului. Criptele din Provins fură explorate vreo cinci-șase zile și oferiră subiect de conversație celor doi celibatari cîteva seri la rînd. Așa afla Rogron zi de zi cîte ceva nou despre vechiul Provins, despre legăturile de familie, sau căpăta știri politice învechite pe care la rîndul său le povestea surorii. Iată de ce repeta de sute de ori în timp ce se plimba și adesea adresîndu-se aceleiași persoane: „Ei, ce se mai aude? Ei, ce mai e nou?” De cum se întorcea acasă se trîntea pe o canapea din salon, ca un om frînt de oboseală, dar de fapt frînt doar de greutatea propriului trup. Se întorcea pe la ceasurile cinci, trecea de cîte douăzeci de ori din salon în bucătărie, uitîndu-se mereu la pendulă, tot deschizînd și închizînd ușile. Cît timp fratele și sora își petrecuseră serile în oraș, aveau cu ce să se ocupe pînă la ora de culcare; dar cînd fură siliți să rămînă între ei, fiecare seară deveni un deșert pe care trebuiau să-l străbată. Uneori, oamenii care locuiau în piața cea mică și se întorceau acasă după ce petrecuseră seara în oraș, auzeau venind din casa Rogronilor niște strigăte ce te-ar fi făcut să crezi că fratele își ucidea sora; dar se lămurau că nu era decît căscatul spăimîntător al unui negustoraș încolțit de plictiseală. Cele două automate n-aveau ce măcina în mașinăria lor ruginită și de aceea țipau. Fratele vorbea despre înșurătoare, dar mai mult din pricina disperării. Se simțea îmbătrînit, obosit; gîndul la o soție fi producea spalmă. Sylvie, gîndindu-se că nu le-ar strica să mai aibă pe cineva pe lingă dinșii, își aminti într-o zi de sărmana lor verișoară, despre care nimeni nu le mai ceruse vești, fiindcă cei din Provins le credeau moarte alit pe mititica doamnă Lorrain, cit și pe fiica ei. Sylvie Rogron

nu pierdea nici cel mai mic obiect; prea era fată bătrână, ca să i se întâmple să rățăcească ceva! Se prelăcu a fi dat din întâmplare peste scrisoarea Lorrainilor și aduse vorba, în chipul cel mai firesc, despre Pierrette; fratele se arătă aproape fericit la gândul că ar putea să aibă în preajma lor o fetiță. Sylvie ticlui o scrisoare pe jumătate comercială, pe jumătate prietenoasă, ca răspuns bătrînilor Lorrain, aruncînd vina întîrzierii asupra lichidării afacerilor, asupra mutării și asupra treburilor legate de stabilirea lor în Provins. Se arătă dornică s-o ia pe verișoară la dînsa, dînd a înțelege că Pierrette ar putea ajunge cîndva moștenitoarea unui venit de douăsprezece mii de franci, dacă domnul Rogron nu se va căsători. Trebuie să fii un Nabucodonosor²², sălbăticit ca o fiară și închis într-o cușcă din grădina zoologică, fără vreo altă posibilitate de pradă în afara cărnii de măcelărie adusă de gardian, sau un negustor retras din afaceri, fără vinzători pe care să-i cicălești, ca să poți înțelege cu cită nerăbdare o așteptau fratele și sora pe verișoara lor Lorrain. Așa că nici nu trecură trei zile de la expedierea răspunsului lor, iar fratele și sora se și întrebau cînd le-ar putea sosi verișoara. Sylviei îi plăcea să creadă că așa-zisa binefacere față de ruda ei săracă va putea determina lumea bună din Provins să-și schimbe părerea despre dînsa. Se duse la doamna Tiphaine, care îi ținea la distanță și care voia să fondeze o societate de asistență asemănătoare celei de la Geneva, și încercă să facă vîlvă în jurul sosirii verișoarei lor Pierrette, fiica colonelului Lorrain, deplingînd nenorocirile ce se abătuseră asupra sărmanului copil și străduindu-se să pară fericită că va putea scoate curînd în lume o frumoasă și tinără moștenitoare.

— Ați aflat de dînsa cam tîrziu, răspunse pe un ton ironic doamna Tiphaine, tronînd maieslîuoasă pe o canapea în fața căminului.

Prin cîteva cuvinte șoptite în timp ce împărțea cărțile, doamna Garceland reamînti povestea moștenirii bătrînului Auffray. Notarul dădu amănunte despre nelegiuirile la care se pretase hangiu.

— Și unde e acum sărmana fetiță ? întrebă politicianul președintele Tiphaine.

— În Bretania, răspunse Rogron.

— Dar Bretania e mare, observă domnul Lesourd, procurorul regal.

— Bunicul și bunica ei Lorrain ne-au scris. Îți amintești cînd, draga mea ? zise Rogron.

Sylvie, preocupată să afle de la doamna Garceland de unde cumpărase stofa rochiei pe care o purta, răspunse fără a bănuî ce efect va produce :

— Înainte de vânzarea fondului nostru de comerț.

— Și ai răspuns abia acum trei zile, domnișoară ? exclamă notarul.

Sylvie se făcu roșie ca jarul cel mai aprins.

— Am scris la Căminul Saint-Jacques, reluă Rogron.

— Acolo e într-adevăr un fel de azil pentru bătrîni, zise un judecător, care fusese supleant la Nantes ; dar copilul nu putea sta acolo, fiindcă nu se primesc decît oameni trecuți de șaiszeci de ani.

— Fata e acolo cu bunica sa Lorrain, zise Rogron.

— Avea ceva avere, cei opt mii de franci pe care tatăl dumneavoastră... nu, nu, voiam să spun bunicul dumneavoastră îi lăsase, preciză notarul greșind într-adevăr.

— Ah ! exclamă Rogron, cu un aer prostesc și fără să înțeleagă ironia.

— Așadar nu cunoașteți nici averea nici situația verișoarei dumneavoastră primare ? întrebă președintele.

— Dacă domnul le-ar fi cunoscut, n-ar fi lăsat-o într-o casă care e doar un modest spital, zise cu asprime judecătorul. Îmi amintesc că am asistat, la Nantes, la vânzarea prin licitație publică a casei, proprietatea domnului și doamnei Lorrain, și domnișoara Lorrain și-a pierdut astfel creanța ; eram pe atunci judecător supleant.

Vorbînd despre colonelul Lorrain, notarul spuse că dacă ar apărea pe pămînt, ar fi foarte mirat aflînd că fata lui e într-un așezămînt ca „Saint-Jacques”. Rogronilor nu le rămăsese altceva de făcut decît să se retragă, căutînd să se mîngîie cu gîndul că lumea

e rea, tare rea. Sylvie își dădu seama că nu obținuse nici un succes cu știrea ei, că se făcuse de ris în ochii tuturor și că de acum înainte nu va mai putea să frecventeze lumea bună din Provins. Din ziua aceea Rogronii nu-și ascundeau ura împotriva celor mai de seamă familii burgheze din Provins, ca și împotriva celor care le țineau isonul. Fratele găsi atunci cu cale să-i înșire surorii toate predicile liberale pe care i le băgaseră în cap colonelul Gouraud și avocatul Vinet și care nu cruțau de loc pe cei din clanurile Tiphaine, Guénée, Garceland, Guépîn și Julliard.

— Ia spune-mi, te rog, Sylvie, de ce s-o fi lepădând doamna Tiphaine de negustorimea din Saint-Denis? Doar de acolo a început să-și ia la purtare nasul ei frumos... Doamna Roguin, mama ei, e vara Guillaume-ilor de la „Motanul cu mingea”, cei care și-au vîndut fondul de comerț ginerelei lor, Joseph Lebas. Tatăl ei a fost notar, acel Roguin care a încetat plățile în 1819 și a ruinat firma „Birotteau”. Așa că averea doamnei Tiphaine provine din furt, căci cum altfel ar putea fi calificată fapta soției unui notar care își salvează avutul, lăsându-l pe soțul său să dea un faliment fraudulos? Frumoasă treabă, nu? Da! Știu: și-a măritat fata la Provins mulțumită legăturilor ei cu bancherul du Tillet. Și oamenii aceștia se țin min-dri, dar... Ei, asta-i lumea bună!

Din ziua cînd Denis Rogron și sora sa Sylvie începură să clevească pe seama „chicii”, ajunseră fără să bănuiască niște personaje pe cale de a-și crea o societate: salonul lor avea să fie centrul intereselor ce-și căutau o scenă pe care să se poată desfășura. Și astfel fostul marchitan căpătă proporții istorice și politice, căci, tot fără să bănuiască, dădu putere și unitate elementelor pînă atunci șovăielnice ale partidului liberal din Provins. Și iată cum. Începuturile Rogronilor nu scăpară atenției pline de interes a colonelului Gouraud și a avocatului Vinet, pe care izolarea și ideile, comune amîndurora, li apropiaseră. Acești doi oameni făceau mare caz de același soi de patriotism și din aceleași motive: țineau să devină personaje importante. Dar dispuși fiind să ajungă

comandanți, își dădeau seama că le lipsesc soldații. Liberalii din Provins erau un pumn de oameni: un fost soldat care vindea acum limonadă, un hangiu, domnul Cournant, notarul, concurentul domnului Auf-ray, doctorul Néraud, adversarul domnului Martener, cîțiva liber-profesioniști, cîțiva fermieri împrăstiați prin județ și niște cumpărători de bunuri naționale³⁶. Colonelul și avocatul, fericiți să poată atrage un prostănac, de a cărui avere s-ar fi putut folosi în acțiunile și care ar fi contribuit la fondurile lor, luind în anumite împrejurări chiar și unele inițiative, ba mai mult, a cărui casă ar fi putut servi ca sediu al partidului, folosiră dușmănia Rogronilor împotriva aristocrației orașului. Între colonel, avocat și Rogron se stabilise o oarecare legătură prin faptul că avuseseră un abonament comun la *Constituționalul*, așa că nu-i fu prea greu colonelului Gouraud să facă din fostul marchitan un liberal, deși Rogron era atît de ageamiu în politică, încît nici nu cunoștea isprăvile sergentului Mercier³⁷ și credea că e vreun marchitan de-al lui.

Apropiata sosire a Pierrettei desăvîrși în mintea colonelului și avocatului proiectele lacome trezite de prostia și ignoranța celor doi celibatari. De cum văzu că Sylvie pierduse orice sorti de a intra în cercul Tiphaine, colonelul își alcătui un plan ascuns. Fostii militari au avut prilejul să vadă atîtea grozăvii în atîtea țări, atîtea cadavre schimonosite pe atîtea cimpuri de bătălie, încît nu mai pot fi impresionați de vreun chip de om slut, așa că Gouraud puse ochii pe averea fetei bătrîne. Om scund și îndesat, colonelul purta niște cercei enormi la urechile garnisite de altfel din belșug cu smocuri de păr. Favoriți ca ai săi, rari și suri, se numeau în 1799 „cotlete”. Obrazul plin și roșcat avea pe alocuri pielea tăbăcită ca a ostașilor care scăpaseră de la Berezina³⁸. Pintecele său, mare și ascuțit, forma dedesubt acel unghi drept caracteristic tuturor foștilor ofițeri de cavalerie. Gouraud fusese comandantul Regimentului 2 husari. Mustățile sale sure ascundeau o gură cît o șură, dacă ne este îngăduit să folosim această expresie cazonă, singura în stare să sugereze o asemenea văgăună: Gou-

raud nu minca, înfuleca ! O lovitură de sabie îi ciun-tise nasul, nenorocire de pe urma căreia se alesese cu o voce stinsă și firniiță ca a călugărilor capucini. Miinile mici, scurte și late erau dintre acele despre care unele femei spun : „Aveți miini de om afurisit !” Picioarele păreau firave față de bust. Trupul masiv era însuflețit de un spirit viu, de o desăvirșită experiență a vieții, ascunsă de acea aparentă nepăsare-a militarilor, precum și de un dispreț total față de conveniențele sociale. Colonelul Gouraud fusese decorat cu Crucea de ofițer al Legiunii de onoare și primea două mii patru sute de franci ca ofițer în retragere : în total avea o pensie de trei mii de franci, care constituia averea sa.

Avocatul, lung și slab, avea drept unic talent ideile liberale și drept singur venit ciștigurile mărunte ale biroului său. La Provins avocații își susțin totdeauna pricinile direct în fața instanței. De altfel din cauza părerilor sale politice, tribunalul nu acorda prea multă atenție pledoariilor maistrului Vinet. Așa încît chiar și fermierii cei mai liberali, cînd aveau vreun proces, angajau mai degrabă în locul avocatului Vinet pe un simplu apărător care se bucura de încrederea tribunalului. Se spunea că omul acesta ademenise prin părțile Coulommiers-ului o fată bogată și-i silise pe părinții ei să i-o dea în căsătorie. Soția sa era din neamul Chargeboeuf, o veche familie nobilă din Brie, al cărui nume se trage de pe urma isprăvii unui gen-tilom care a făcut parte din expediția în Egipt a regelui Ludovic cel Sfînt³⁹. Își atrăsese adinca nemulțu-mire a părinților ei, care luaseră măsuri, cu știința lui Vinet, ca toată averea lor să rămînă fiului mai mare, desigur cu obligația ca acesta să dea o parte copiilor surorii sale. Așa că prima încercare de par-venire a acestui om dăduse greș. Nu trecu mult, și, zbătîndu-se în sărăcie, rușinat că nu poate oferi soției un trai convenabil, avocatul se căzni în zadar să intre în cadrele Parchetului. Rudele bogate ale familiei Chargeboeuf refuzară să-i dea vreun sprijin. Ca oameni cu principii morale, acești regaliști dezaprobau o căsă-torie forțată ; de altminteri pretinsa lor rudă purta

numele de Vinet: cum să protejezi un om de rînd? Cînd încercă să se folosească de nevastă-sa pe lîngă familie, avocatul fu trimis de la o rudă la alta. Doamna Vinet nu găsi înțelegere decît la un singur membru al familiei Chargeboeuf, la o văduvă săracă din Troyes, care locuia împreună cu fiica ei. Așa că Vinet își amîntu într-o bună zi de binevoitoarea primire pe care o făcuse soției sale această Chargeboeuf. Respins de toată lumea, plin de ură împotriva familiei soției, împotriva guvernului, care nu voia să-i dea un serviciu, împotriva societății din Provins, care se opunea să-l admită în rîndurile ei, Vinet se resenină în sărăcie. Se învenină tot mai tare, ceea ce îi dădu putere să reziste. Trecu în rîndurile liberalilor, prevăzînd că norocul său depinde de succesul opoziției și trăia ca vai de lume într-o căsuță dărăpănată din orașul de sus, de unde soția sa ieșea foarte rar. Această femeie tină, care ar fi putut avea o soartă mult mai bună, îngrijea singură, fără nici un ajutor, de treburile casei și de copil. Există oameni care acceptă sărăcia cu noblete și o suportă foarte voioși. Vinet însă, răs de ambiție, simțindu-se vinovat față de tinăra ființă pe care o ademenise, abia își putea reține furia cumplită: deveni mai puțin scrupulos și nu mai alegea mijloacele de parvenire. Chipul tinăr i se schimonosi. Unii oameni se speriau cîteodată zăbind la tribunal chipul lui de viperă cu cap turtit, cu gura mare, cu ochii strălucind prin ochelari, cu glas slab, acru, monoton și enervant din cale-afară. Tenul său stricat, plin de pete de om hoinăvicios, galbene și verzi pe alocuri, trăda ambiția ascunsă, necurmatele eșecuri și necazurile pe care căuta să le tăinuiască. Știa să argumenteze, să vorbească; știa să împungă și nu era lipsit de fantezie; era cultivat, șiret. Concepînd totul numai prin prisma dorinței de a parveni, avea stofă de politician; un om care nu se dă îndărăt de la nimic, păstrînd doar un lustru de legalitate, este un om foarte tare: de aici își trăgea Vinet puterea. Acest viitor atlet al dezbaterilor parlamentare, un om care avea să susțină mai tirziu regularitatea casei de Orléans¹⁰, avu o înrîurire groaznică

asupra soartei sărmanei Pierrette. Pentru început voia să-și lăurească o armă scoțind un ziar în Provins. Studiindu-i de departe și cu ajutorul colonelului pe cei doi celibatari, avocatul ajunsese la convingerea că se poate bizui pe Rogron. De data aceasta credea că a nimerit-o și că va scăpa în sfârșit de mizerie, după șapte ani dureroși în cursul cărora nu o dată încheia ziua fără să aibă piine pentru cei de acasă. În ziua cind Gouraud îi vesti pe Vinet, în piațetă, că Rogronii au rupt-o cu aristocrația burgheză și guvernamentală din orașul de sus, avocatul îi dădu cu cotul într-un fel plin de tilc.

— Nu ești dumneata prea pretențios la femei. Frumoașă sau urită, ți-e totuna, zise el. Ar trebui să te căsătorești cu domnișoara Rogron și atunci am putea pune ceva la cale aici...

— Mă gindeam și eu la asta, dar uite că vor s-o aducă pe fata bietului colonel Lorrain, moștenitoarea lor, răspunse colonelul.

— O să faci dumneata ce-o să faci ca să-ți lase averea prin testament. Ah, și ce casă bogată o să ai!

— De altfel o să vedem noi ce-i cu fetița, zise colonelul cu un aer zeflemitor, ascunzind un suflet ticăloșit care arăta unui om de teapa lui Vinet cât de puțin înseamnă soarta unei fetițe în ochii acestui soldațoi.

Din ziua cind bunicii ei intraseră în acel soi de azil unde își încheiau atît de trist zilele, Pierrette, tînără și mindră, suferea atît de cumplit că era întreținută de milă, încît fu fericită aflînd că se poate bizui pe rude bogate. Auzind de plecarea ei, Brigaut, fiul maiorului, prietenul ei din copilărie ajuns între timp calfă de timplar la Nantes, îi aduse, ca să poată face drumul cu trăsura, banii necesari: șaiszeci de franci, toată averea lui strînsă cu multă caznă din bacșișuri, ca ucenic; Pierrette îi primi drept dar de la un ade-vărat prieten, cu acea minunată nepăsare în stare să arate că, într-un caz asemănător ar fi jignit-o și pe ea mulțumirile. Brigaut venise în fiecare duminică la azilul „Saint-Jacques” să se joace cu Pierrette și să-i aline necazurile. Vigurosul lucrător trecuse mai de-

mult prin plăcuta ucenicie în care înveți cum să protegiești din plin și cu devotament o ființă ce ți s-a strecurat pe nesimțite în inimă. Nu o dată Pierrette și Brigaut, stînd duminica într-un colț al grădinii, brodaseră pe ghergheful viitorului planurile lor copilărești; călare pe rindea, calfa de timplar străbătea lumea largă, strîngînd avere pentru Pierrette, care-l aștepta. Cam pe la începutul lunii octombrie 1824, cînd mergea pe doisprezece ani, Pierrette fu așadar incredințată de cei doi bătrîni și de tînărul lucrător, toți trei nespun de îndurerați, conductorului diligenței care făcea cursa Nantes-Paris, cu rugămintea de a avea grijă de fetiță și de a o urca apoi în diligența de Provins.

Bietul Brigaut! Alergă ca un ciine după diligență, s-o mai vadă cît s-o putea pe draga lui Pierrette. Neluînd în seamă semnele micuței bretone, fugi cale de o leghe în afara orașului; iar cînd se opri, sleit de puteri, aruncă Pierrettei o ultimă privire înecată în lacrimi; după ce nu-l mai putu vedea, fata începu să plîngă, scoase capul pe ușa diligenței și-și zări prietenul, proptit pe amîndouă picioarele și urmărind cu ochii trăsura greoaie care se îndepărta în goană. Bătrînii Lorrain și Brigaut cunoșteau atît de puțin viața, încît micuța bretonă ajunsese la Paris fără un ban în buzunar. Fiindcă fetița îi vorbise despre rudele ei bogate, conductorul plăti pentru dînsa cheltuielile de hotel la Paris, și-și luă îndărăt banii de la conductorul diligenței de Troyes, rugîndu-l s-o predea pe Pierrette familiei și să ceară rambursarea sumei avansate, întocmai ca la transportul unei lăzi. La patru zile după plecarea din Nantes, într-o luni, pe la ceasurile 9, un bătrîn bine legat, conductor al Mesageriilor Regale, o luă de mină pe Pierrette, și în timp ce, în strada mare, mărfurile erau descărcate iar călătorii cu destinația Provins coborau, o conduse, fără alt bagaj decît două rochițe, două perechi de ciorapi și două cămăși, la domnișoara Rogron, a cărei adresă o căpătase de la directorul agenției:

— Bună ziua, domnișoară și domnule, zise conductorul. Vă aduc pe verișoara dumneavoastră! Iat-o, e

intr-adevăr tare drăguță. Aveți de plată patruzeci și șapte de franci. Deși mititica n-a avut bagaj prea mare, semnați-mi, vă rog, de primire.

Domnișoara Sylvie și fratele ei se arătară bucuroși, dar nu mai puțin mirați.

— Vă rog, vă rog, repetă conductorul. Trăsura așteaptă, semnați-mi foaia și plătiți-mi patruzeci și șapte de franci și șizeci de centime... și ce veți crede de cuviință pentru conductorul din Nantes și pentru mine, care am avut grijă de fetiță ca de copilul nostru. Am plătit pentru ea dormitul, mîncarea, locul în diligența de Provins și alte mărunțișuri.

— Patruzeci și șapte de franci și șizeci de centime!... se miră Sylvie.

— Nu cumva aveți de gînd să vă tocmiți? exclamă conductorul.

— Dar unde-i nota de plată? întrebă Rogron.

— Nota de plată? Uite foaia.

— Mai lasă poveștile și plătește! îi zise Sylvie fratelui. Vezi doar că n-ai încotrô.

Rogron aduse cei patruzeci și șapte de franci și șizeci de centime.

— Și pentru noi nimic, pentru tovarășul meu și pentru mine? întrebă conductorul.

Sylvie scotoci în poșeta ei veche de catifea plină cu chei și scoase doi franci.

— Mulțumesc! Păstrați-vă gologanii, zise conductorul. Sintem mai bucuroși să spunem că am avut grijă de fetiță numai de dragul ei. Luă foaia și leși spunînd slujnicei grășane: Aici e-o adevărată menajerie. Va să zică sînt hiene și prin alte părți, nu numai în Egipt.

— Grozav de grosolani sînt oamenii ăștia, exclamă Sylvie, auzînd vorbele conductorului.

— Ce vreți?! Doar au avut grijă de fetiță, răspunse Adèle punîndu-și miinile în solduri.

— Parcă mai dau ochii cu el vreodată?! zise Rogron.

— Și unde o s-o culcați? întrebă slujnica.

Așa se petrecură lucrurile la sosire și așa fu primită Pierrette Lorrain la vărul și vara sa, care se

uitau năucii la ea, ca la un pachet ce le fusese aruncat în brațe; fetița se pomeni brusc din camera sărăcăcioasă de la „Saint-Jacques”, unde locuia împreună cu bunicii, în sufrageria verilor ei, care îi păru o încăpere regească. Se simțea buimăcită și rușinată. Oricine în afară de acest fost marchitan ar fi găsit-o încântătoare pe micuța bretonă cu fusta ei de dimie albastră, grosolană, cu șorțul de pinză trandafirie, cu încălțările butucănoase, ciorapii albaștri, broboada albă, miinile roșii virite în mitenele de lână tot roșie, tivite cu alb, cumpărate de conductor. Boneta bretonă pe care și-o dăduse la curățat la Paris (fiindcă se mototolise pe drumul de la Nantes) îi încadra fața vioaie, ca o aureolă. Boneta națională de pinză fină, garnisită cu o dantelă scrobită în cute ca niște mici burlane turtite, ar merita o descriere amănunțită, într-atît era de drăgălașă în simplitatea ei. Lumina cernută prin pinză și prin dantelă e ca o penumbră ușoară, ce colorează dulce pielea obrazului, dîndu-i acel farmec feciorelnic pe care se străduiesc să-l redea pictorii, și pe care Leopold Robert⁴¹ a știut să-l imprime chipului rafaelic al femeii cu un copil în brațe în tabloul „Secerătorii”. Sub această cunună tivită de lumină, strălucea un obraz alb-trandafiriu, nevinovat, plin de sănătate. Căldura camerei o învioră și singele îi coloră urechile micuțe, buzele, virful nasului atît de gingaș. Încît, prin contrast, tenul ei sănătos părea și mai alb.

— Ei, n-ai nimic să ne spui? o întrebă Sylvie. Eu sint vara ta Rogron și el vărul tău.

— Ți-e foame? se amestecă Rogron.

— Cînd ai plecat din Nantes? o întrebă iar Sylvie.

— Parcă ar fi mută, observă Rogron.

— Biata fetiță, nu-i prea înțolită, rosti grășana Adèle, desfăcînd pachetul legat cu o batistă de-a bătrînului Lorrain.

— Sărută-l pe vărul tău, zise Sylvie.

Pierrette îl sărută pe Rogron.

— Sărut-o pe vara ta, o îndemnă Rogron.

Pierrette o sărută pe Sylvie.

— E încă zăpăcită de drum, mitița; i-o fi poate somn, se amestecă Adèle.

Pierrette simți deodată un dezgust nestăvilit față de cele două rude, simțămînt pe care nu i-l trezise încă nimeni pînă atunci. Sylvie și slujnica o duseră la culcare pe mica bretonă, într-una din camerele de la catul al doilea, unde Brîgaut văzuse perdeaua de stambă. În odaie era un pat de școlăriță, cu o bară albastră, de care atîrna o perdea de stambă, un scrin de nuc fără placă de marmură, o măsuță tot de nuc, o oglindă, o noptieră urită, fără ușiță, și trei scaune ca vai de ele. Pereții, mansardați într-o parte, erau tapetați cu hirtie albastră grosolană, presărată cu flori negre. Pardoseala de cărămizi vopsite și lustruite își îngheța picioarele. În fața patului nu se afla decît o carpetă, împletită din cirpe. Căminul, dintr-o marmură de proastă calitate, avea ca ornament o oglindă, două sfeșnice de alamă aurită, o cupă de prost gust, de alabastru, din care beau doi porumbei așezați în chip de toarte și pe care Sylvie o ținuse la Paris în odaia ei.

— O să te simți bine aici, fetițo? o întrebă vara ei.

— Vai! E tare frumos! răspunse copila cu vocea ei argintie.

— Nu-i prea mofturoasă, zise printre dinți grășana din Brie. N-ar trebui să-i încălzim puțin patul? întrebă ea.

— Da, incuviință Sylvie. S-ar putea ca cearșafurile să fie jilave.

Adèle aduse un tulpă de-al ei, împreună cu încălzitoarea de pat, și Pierrette, care pînă atunci dormise într-un așternut de pînză groasă bretonă, nu mai știa cum să admire finețea și moliciunea cearșafurilor de bumbac. După ce o instalară și o culcară pe fetiță, Adèle, coborînd, nu se putu stăpîni să nu exclame:

— Toată zestrea ei nu face nici trei franci, domnișoară!

Conform hotărîrii de a se pune pe economii, Sylvie o ținea pe slujnică în sufragerie, ca să nu se facă decît un singur foc și să lumineze o singură încăpere. Dar ori de cîte ori veneau colonelul Gouraud și Vinet,

Adèle se ducea în bucătărie. Sosirea Pierrettei îi mai însufleți în seara aceea.

— Chiar de mine va trebui să-i facem un trusou, zise Sylvie. N-are nimic, nimic.

— N-are decît încălțările cele butucănoase care trag o oacă, se amestecă Adèle.

— Așa poartă oamenii de prin părțile acelea, răspunse Rogron.

— Și cum se mai zgîia la cameră! Și, la drept vorbind, nu-i chiar atît de arătoasă cum s-ar cuveni pentru o verișoară de a dumneavoastră, domnișoară!

— Bine, bine, ia mai taci, i-o tăie Sylvie. Ai auzit doar singură cit e de încîntată de cameră.

— Dăamne, și ce cămăși! Rău trebuie să-i mai zgîrie pielea! Toate-s bune de aruncat, reluă Adèle deslăcind legăturica Pierrettei.

Stăpinul, stăpina și slujnica chibzuiră pînă la ora zece noaptea ce pînă să-i cumpere și la ce preț, ca să-i lucreze niște cămăși, cite perechi de ciorapi și din ce material, cite jupoane, și socotiră cam la ce preț avea să se ridice garderoba Pierrettei.

— N-ai să scapi cu mai puțin de trei sute de franci, îi spuse Rogron surorii sale. Ținînd socoteală de prețul fiecărui obiect, după vechiul său obicei, făcuse în gînd adunarea.

— Trei sute de franci? se miră Sylvie.

— Da, trei sute de franci, socotește și tu.

Fratele și sora începură din nou să adune și le ieși chiar atît, socotind numai costul materialelor, fără lucru.

— Trei sute de franci dintr-un condei, zise Sylvie și se culcă cu gîndul atît de simplu redat de această expresie.

Pierrette era unul dintre acei copii născuți din dragoste, căroră dragostea le-a dăruit din plin duioșie, vioiciune, veselie, noblețe și devotament; inima ei, de o gingășie aproape sălbatică, nu cunoscuse nici o suferință, nici o jignire, așa că felul cum o primiseră rudele ei o impresiună dureros. Dacă în Bretonia suferise de sărăcie, în schimb se bucurase și de multă dragoste. Bătrînii Lorrain, pe cit fuseseră de neiscu-

și ca negustori, pe atât erau de drăgăstoși, de sinceri și blajini, ca de altfel toți oamenii dezinteresați. La Pen-Hoël nepoata lor crescuse în plină natură; natura îi fusese și singura educatoare. Pierrette făcea ce-i trăsnea prin cap; se plimba cu luntrea pe iazuri, hoinărea pe drumurile țirgușorului și de-a lungul cimpilor însoțită de Jacques Brigaut, prietenul ei, întocmai ca Paul și Virginie⁴². Primiți foarte bine de fiecare, răsfățați de toată lumea, liberi ca păsările cerului, n-aveau altă grijă decît să se joace în chip și fel, ca orice copil: vara, priveau la oamenii care pescuiau, prindeau fluturi, culegeau flori și-și găseau de lucru în grădină; iarna își făceau ghețușuri pe zăpadă, înălțau palate mindre, oameni de zăpadă, sau se băteau cu bulgări de omăt. Bineveniți oriunde, oamenii îi primeau cu zimbete. Dar cînd sosi vremea învățăturii, începură nenorocirile. Rămăs fără mijloace după moartea tatălui său, Jacques fu dat de rude ca ucenic la un tîmplar, și fu hrănit de milă, așa cum ajunsese mai tirziu și Pierrette la „Saint-Jacques”. Dar chiar în acest azil particular, drăgălașa Pierrette fusese îndrăgîtă, alintată și toți aveau grijă de dînsa. Iar acum biata fetiță, deprinsă să fie atît de iubită, nu găsea la rudele ei așa de mult dorite, la rudele ei așa de bogate, acea atmosferă, acele vorbe, acele priviri, acel fel de a se purta cu care o obișnuise toată lumea, chiar străinii; pînă și conductorii diligenței. Astfel că la tot ceea ce îi pricinuisse mirare încă din primul moment, se mai adăugase și schimbarea atmosferei morale a casei în care intrase. Inima, ca și corpul, reacționează repede la frig sau la căldură. Fără să-și dea seama de ce, biata fetiță simțea nevoia să plîngă; dar, obosită cum era, adormi. Obișnuită să se scoale devreme, ca toți copiii de la țară, Pierrette se trezi dimineața cu vreo două ceasuri înaintea bucătăresei. Se îmbracă, umblă prin odaia ce se afla chiar deasupra camerei verișoarei sale, cîntă spre mica piață, vru să coboare și rămase uluită de frumusețea scării; cercetă cu multă atenție agățătoarele de perdele, alămurile, ornamentele, zugrăvelile etc. Apoi cobori și, neputînd deschide porțița grădinii, urcă din nou. După

ce se sculă Adèle, cobori iar și alergă în grădină, unde se simți la largul ei. Se duse pînă la gîrlă, rămase înmărmurită în fața chioșcului și intră în el; și las' dacă n-a avut ce vedea și de ce se mira pînă ce se sculă vară ei Sylvie! La micul dejun, vara îi spuse:-

— Va să zică, puicuțo, tu tîrpieai în zori pe scară și făceai atîta gălăgie? M-ai trezit de-a binelea și n-am mai putut adormi. Caută să fii cuminte, așa cum se cuvine, și joacă-te fără să faci zgomot. Vărul tău nu poate suferi zgomotul.

— Bagă de seamă și la picioare, interveni Rogron. Ai intrat cu încălțărilor murdare în chioșc și ai lăsat urme pe dușumea. Să știi că verișoarei tale îi place să fie curat peste tot. O fată ca tine, mare, trebuie să fie curată. Ce, în Bretania n-ai învățat ce-i curățenia? E drept că sălbaticii de acolo îți fac rău cînd îi vezi; j-am cunoscut pe vremea cînd mă duceam să cumpăr ată prin partea locului! Oricum, are poftă de mîncare nu glumă. făcu Rogron privind spre sora lui. Ai zice că n-a mîncat de trei zile.

Și astfel, Pierrette fu jignită chiar din prima zi de observațiile verilor ei, fără să înțeleagă de ce. Dreaptă și sinceră prin firea ei, căreia pînă atunci îi dăduse friu liber, mititica nu prea știa să judece lucrurile și oamenii. Nefiind în stare să-și dea seama prin ce anume păcătuiau față de dînsa verii ei, avea să se lumineze cu încetul prin suferință. După dejun vărul și vara, fericiți că Pierrette rămăsese uluită de cele ce văzuse și grăbiți să se bucure cit mai mult, o duseră să-i arate frumosul lor salon, pentru a o învăța să respecte mobila lor luxoasă. Din pricina izolării, dar împinși de imboldul moral de a se interesa de ceva și neavînd asupra cui să-și reverse fireștile sentimente de dragoste, celibatarii caută să-și creeze motive de afecțiune factice, îndrăgind un cîine, o pisică, un canar, servitoarea, sau duhovnicul. Rogron și Sylvie ajunseseră cu timpul să-și îndrăgească nespuse de mult mobila și casa, care îi costase atît de mult. Pînă la urmă, Sylvie începu s-o ajute pe Adèle dimineața, la dereticat, găsind că nu se pricepea să curețe

cum trebuie mobilele, să le perie și să le mențină noi. În curînd dereticatul ajunsese pentru dînsa o ocupație. Astfel că mobilele, în loc să piardă din valoare, prețuiau din ce în ce mai mult. Singura ei preocupare era să se servească de lucruri fără să le uzeze, fără să le păteze, fără să zgirie lemnul, fără să le întunece lustrul! Și această ocupație deveni cu vremea manie de fată bătrînă. Sylvie ținea într-un dulap cîrpe de lînă, ceară, lac, perii, și se învățase să le minuiască întocmai ca un meșter de tîmplărie fină: avea măturîțe de pene, cîrpe de șters, freca mobila fără să facă bășici la mîini... doar era atît de zdravănă! Privirea ochiului ei albastru, rece și dur ca oțelul, se strecura în fiecare clipă pe sub mobile, așa că mai curînd ai fi găsit o coardă sensibilă în inima ei decît un fir de praf sub un fotoliu.

După cele spuse la doamna Tiphaine, Sylvie nu mai putea sub nici un chip da îndărăt în fața sumei de trei sute de franci. Așadar, în prima săptămînă, Sylvie fu tot timpul ocupată, iar Pierrette mereu distrată de comenzile pentru rochii, de probe, de croitul cămășilor și al jupoanelor care trebuiau cusute de o lucrătoare cu ziua. Pierrette nu știa să coasă.

— Bine-ai mai fost crescută, zise Rogron. Nu te pricepi chiar la nimic, puicuțo?

Pierrette, care nu știa decît să iubească, răspunse doar printr-un drăgălaș gest de fetiță.

— Dar cu ce-ți petreceai tu timpul în Bretania? o întrebă Rogron.

— Mă jucam, răspunse ea copilărește. Toți se jucau cu mine. Bunica și bunicul îmi spuneau povești. Ah, mult mă mai iubeau!

— O! exclamă Rogron. Așadar, făceai vînzare ușoară!

Pierrette nu înțelese gluma cu iz de Saint-Denis și căscă ochii mari.

— E proastă ca lemnul, o recomandă Sylvie domnișoarei Borain, cea mai îndemînică lenjerească din Provîns.

— E așa de tinără! o apără lucrătoarea pe Pierrette, care-și întinsese spre ea nutrișoara isteată.

Pierrette ținea mai mult la lenjerese decît la rudele ei, căuta să le placă, le privea lucrînd, le spunea lucruri drăguțe, acele flori ale copilăriei care, de frica lui Rogron și a Sylviei, începuseră să se ofilească. fiindcă cei doi celibatari țineau să exercite asupra subalternilor o adevărată teroare ce se dovedea totdeauna foarte spre folosul stăpînilor. Cusătoresele erau încîntate de Pierrette. Dar pregătirea trusoului nu mergea chiar ușor, la fiecare lucru nou interveneau exclamații și văicăreli.

— Copilul ăsta o să ne coste și ochii din cap! se plîngea Sylvie fratelui său.

— Stai cum trebuie, fetișo! Ce dracu, e doar pentru tine nu pentru mine, o repezea ea pe Pierrette cînd încerca vreo rochie.

— Las-o pe domnișoara Borain să lucreze liniștită, că doar nu-î plătești tu ziua de lucru, o mustra ori de cîte ori vedea că cere ceva.

— Domnișoară, întreba domnișoara Borain, trebuie să tighelim asta?

— Da, ca să fie durabilă; n-am poftă să fac în fiecare zi un asemenea trusou.

Procedară cu fetița întocmai ca atunci cînd își făcuseră casa. Pierrette trebuia neapărat să fie la fel de bine îmbrăcată ca și fetița doamnei Garceland. Purta ghetе la modă, din piele de culoarea bronzului, aidoma celor ale fetiței doamnei Tiphaine. Îi cumpărară ciorapi foarte fini de bumbac, un corset de la cea mai bună corsetieră, o rochie de ribs albastru, o pelerină frumoasă, căptușită cu tafta albă, ca să nu lie cumva mai prejos decît fetița tinerei doamne Julliard. Sylvie avu grijă ca lenjeria și jupoanele să fie de aceeași calitate cu rochițele, într-atît se temea de ochiul iscoditor al mamelor din familiile bune. I se făcură Pierrettei cămăși frumoase de madipolon. Domnișoara Borain spuse că fetițele doamnei subprefect poartă pantalonăși de pinză, brodați și garnisiți, după ultima modă. I se comandă o minunată pălăriuță de catifea albăstrău, căptușită cu atlas alb, la fel cu a micuței domnișoare Martener. Îmbrăcată astfel, Pierrette era cea mai

incântătoare fetiță din Provins. Duminica, la biserică, după liturghie, toate cucoanele o sărutau. Doamnele Tiphaine, Garceland, Galardon, Auffray, Lesourd, Martener, Guépin, Julliard nu mai puteau de dragul fermecătoarei bretone. Această dezlănțuire de dragoste măguli orgoliul bătrinei Sylvie, care nu urmărea alt binele Pierrettei, cit satisfacerea propriei sale vanități. Dar nu trecu mult și Sylvie începu să se simtă jignită de succesele verișoarei, și iată cum se petrecură lucrurile: Pierrette era mereu invitată și Sylvie, din dorința de a le întrece pe celelalte cucoane, îi dădea voie să se ducă. Veneau s-o ia pe Pierrette la tot felul de jocuri și ca să mănince dulciuri împreună cu fetițele acestor doamne. Pierrette izbuti mult mai bine decît Rogronii să-și atragă simpatiile după care ei jinduiseră atît. Domnișoara Sylvie se simți oarecum jignită de faptul că Pierrette era invitată la alții, fără să i se întoarcă vizitele. Copilăroasă cum era, fetița nu ascunse de loc, ci spunea mereu cit de mult îi plăcea să-și petreacă vremea la doamnele Tiphaine, Martener, Galardon, Julliard, Lesourd, Auffray, Garceland, care îi arătau multă bunăvoință și atenție, în vădit contrast cu hărțuielile de care verii ei n-o cruțau niciodată. Orice mamă ar fi fost foarte bucuroasă văzîndu-și copilul fericit; dar Rogronii, luînd-o pe Pierrette, se gîndiseră la dinșii și nu la ea; sentimentele lor, departe de a fi părintești, erau pătate de egoism și aveau un iz de exploatare negustorească.

Trusoul bogat, frumoasele rochii de sărbătoare și rochiile de fiecare zi ajunseră pricină de nenorocire pentru Pierrette. Ca toți copiii care-și dau frîu liber în jocurile lor, obișnuți să se lase în voia fanteziei, își strica îngrozitor de repede încălțămîntea, ghețele elegante, rochiile, și mai cu seamă pantalonașii cu manșete. O mamă, cînd își dojenește copilul, nu se gîndește decît la el; îi vorbește blajin și nu-și înăsprește glasul decît atunci cînd copilul, greșind prea de tot, o scoate din răbdări; dar în grava chestiune a ținuturilor, Rogronii erau supărați în primul rînd din pricina bănișorilor pe care urmau să-i cheltuiască; deci nu la

Pierrette se gindeau, ci la punga lor. Copiii, ca și cîinii, simt cînd și unde greșesc cei care îi conduc: simt extraordinar de bine dacă sint iubiți, sau numai tolerați. Cu inima lor candidă, copiii sint mai impresionati de nuanțe, decît de contraste: un copil poate să nu-și dea seama ce-i răul, dar simte îndată că un anumit lucru jignește sentimentul frumosului, cu care l-a înzestrat firea. Îndrumările ce i se dădeau mereu Pierrettei în privința purtării fetițelor bine crescute, a modestiei și a economiei, nu porneau decît de la principala lor preocupare: *Pierrette îi ducea la ruină!* Aceste muștrări, cu rezultate atît de triste pentru Pierrette, treziră în cei doi celibatari năravurile negustorești de care se lepădaseră în mare măsură după stabilirea în Provins, dar care acum aveau să devină și mai accentuate, aveau să înflorească. Obșnuiți să stăpînească, să cicălească, să poruncească și să-și dojenească plîni de asprime vinzătorii, Rogron și sora lui mureau de urît din lipsă de victime. Suferetele mărunte simt nevoia să se poarte despotice, pentru a-și pătoli nevricaltele; suferetele mari sînt, dimpotrivă, însetate după egalitate, pentru a da curs liber imboldului inimii lor. Oamenii strîmți la suflet își pot întinde dominația atît prin persecuție, cît și prin filantropie; ei își pot realiza dorința de putere exercitîndu-și stăpînirea asupra cuiva fie prin cruzime, fie prin caritate; dar îndeobște procedează după temperamentul lor. Adăugați la toate acestea goșna după cîștig, și veți dezlega enigma celor mai multe fapte de care ne lovim în viața socială. Din aceea clipă Pierrette ajunse cum nu se poate mai necesară vieții verilor săi.

După sosirea ei, Rogronii fuseseră tare ocupați cu pregătirea trusoului, apoi îi interesase noutatea întrupată în noua lor comeseană. Orice lucru nou, un sentiment, și chiar o stare de dominație intră încet-încet pe făgașul obișnuitului. La început Sylvie îi spunea Pierrettei *puicușo*, dar schimbă pe *puicușo* cu simplită: *Pierrette*. Dojenile nici prea severe, nici prea blînde din primele zile se înăspriă repede-repede. Și de cum o porniră pe acest drum, fratele și sora nu întîrziară să facă progrese și nu se mai plictiseau! Nu se poate

spune că-și pusese în gînd să fie răi și cruzi ; erau pur și simplu împinși de o tiranie timpă. Fratele și sora se socoteau grozav de folositori Pierrettei, cum se crezuseră a fi de mare folos și pentru ucenicii lor. Cu sensibilitatea ei neprefăcută, nobilă, exagerată, fiind astfel antipodul Rogronilor celor cu inima seacă, Pierrette nu putea îndura muștrările. Atît de mult o impresionau, încît de fiecă dată două lacrimi scaldau frumoșii ei ochi limpezi. Avu mult de luptat cu ea însăși, pînă să-și înfrîngă minunata-i vioiciune, atît de plăcută celor din afară ; își dădea friu liber numai cînd se afla la mamele micilor ei prietene ; dar acasă, după o lună de la sosire, începu să pară abătută, iar Rogron chiar o întrebă o dată dacă nu-i cumva bolnavă. Mirată de asemenea întrebare, fetița o zbughi în fundul grădinii și plîns pe malul gîrlei cu lacrimi ce cădeau în apă așa cum avea să cadă și ea mai tîrziu în vîlbura vieții. Odată, deși era totdeauna foarte grijulie, își agăță frumoasa ei rochiță de rips ; se afla în casa doamnei Tiphaine, unde se dusese să se joace pe o zi frumoasă. Izbucni în plîns, știind ce o așteaptă acasă. Întrebată de ce plînge, scăpă printre lacrimi cîteva cuvinte despre cumplita ei vară. Frumoasa doamnă Tiphaine, avînd un rips asemănător, înlocui partea sfișiată din rochiță. Domnișoara Rogron află festa, după cum se exprimă ea, pe care i-o jucase îndrăcila de fetiță. De atunci n-o lăsa pe Pierrette să se mai ducă la „coconeturile alea”.

Viața nouă ce avea s-o trăiască Pierrette în Provins urma să treacă prin trei faze cu totul deosebite. În cea dintîi, cunoscî un fel de fericire în care mîngîierile celor doi celibatari îndeobște reci se amestecau laolaltă cu muștrările lor totdeauna aspre pentru sufletul copilului. Această fază ținu trei luni. Interdicția de a se mai duce la micile ei prietene, dimpreună cu obligația de a începe să învețe ceea ce trebuie să știe o fată bine crescută puseră capăt primei faze a vieții petrecute de Pierrette în Provins, singurul răstimp în care existența i se păru oarecum suportabilă.

Schimbările ivite în casa Rogronilor o dată cu instalarea Pierrettei fură urmărite de către Vinet și colo-

nelul Gouraud cu acea grijă a vulpii care, pîndind clipa prielnică pentru a da buzna într-un coteț de păsări, zărește deodată acolo o ființă străină. Amîndoi îi vizitau destul de rar, ca să n-o pună pe gînduri pe domnișoara Sylvie, dar căutară diferite pretexte să stea de vorbă cu Rogron; își pregătiră înstăpinirea în casă cu o rezervă și cu mijloace pe care faimosul Tartuffe⁴⁹ le-ar fi admirat. Colonelul și avocatul se nimeriră în vizită la Rogron tocmai în seara zilei în care Sylvie, prin cuvinte aspre ce-i trădau supărarea, nu-i mai dădu voie Pierrettei să se ducă la doamna Tiphaine. Auzindu-i vorbele, colonelul și avocatul se priviră cu înțeles, ca oameni care cunoșteau bine Provinsul.

— Nu încape îndoială că a vrut să vă jignească, zise avocatul. Noi l-am prevenit de mult pe Rogron că așa are să se întîmple. De la oamenii ăștia nu te poți aștepta la nimic bun.

— La ce să te aștepti de la partidul antinațional? îl întrerupse colonelul pe avocat, răsucindu-și mustața. Dacă am fi încercat să vă sfătuim să-i ocoliți, ați fi putut crede c-o facem din ură împotriva lor. Dar nu înțeleg, domnișoară, dacă vă place o mică partidă de cărți, de ce n-ați aranja cite un boston, seara, la dumneavoastră? Credeți că nu s-ar mai putea găsi alți parteneri decît cretinii ăștia de Julliard? Vinet și cu mine știm să jucăm boston, și o să găsim și un al patrulea. Vinet ar putea să v-o prezinte pe soția sa, e drăguță și unde mai puneți că e o Chargeboeuf! Cred că dumneavoastră nu sînteți ca maimuțele acelea din orașul de sus, și n-o să pretindeți toalete de ducesa unei bune gospodine, care din nemernicia propriei sale familii este silită să facă singură toată treaba din casă și în ființa căreia se imbină un curaj de leu cu o blîndețe de miel.

Sylvie Rogron își arată dinții lungi și galbeni, surinzînd colonelului, care suportă foarte bine groaznica priveliște, cu un aer aproape admirativ.

— Dacă sîntem numai patru, n-o să putem avea partidă de boston în fiecare seară, răspunse ea.

— Dar cu ce se poate ocupa un bătrîn soldat ca mine, care n-are altceva de făcut decît să-şi mînce pensioara? Avocatul e liber în fiecare seară. Dar, fiţi fără grijă, veţi avea lume destulă, asta v-o făgăduiesc eu, adăugă colonelul cu un aer misterios.

— Ar fi de ajuns, interveni Vinet, să luaţi pe faţă atitudine împotriva taberei guvernamentale din Provins şi s-o înfrunţaţi; aţi vedea atunci cîtă lume v-ar iubi în oraşul ăsta şi s-ar stringe în jurul dumneavoastră. Au să turbeze Tiphainii cînd le veţi opune salonul dumneavoastră. Ei bine, dacă vor să ridă de noi o să ridem noi de ei. Clica nu vă cruţă de altfel în nici o împrejurare.

— Nu înţeleg! se miră Sylvie.

În provincie, birfelile trec de la un cerc la altul prin mai multe supape. Vinet aflase mai de mult tot ce se spunea pe socoteala Rogronilor în saloanele de unde cei doi marchitani fuseseră pentru totdeauna ostracizaţi. Judecătorul supleant şi arheologul amator Desfondrilles nu făcea parte din nici un partid. El, ca şi alţi cîţiva care nu se interesau de politică, povesteau tot ce auzeau, aşa cum se obişnuieşte în provincie şi Vinet se folosisese de pălăvrăgeile lor. Repetînd glumele doamnei Tiphaine, răutăciosul avocat le mai şi învenină. Pomenind de mistificările la care se pretaseră Rogron şi Sylvie, Vinet aprinse minia şi dorul de răzbunare în sufletul celor două fiinţe seci care jinduiau după o hrană pentru micile lor pasiuni.

După cîteva zile Vinet o aduse pe soţia sa, o persoană bine crescută, sfioasă, nici urită, nici frumoasă, blindă şi vădit conştientă de starea ei nenorocită. Doamna Vinet era blondă, puţin obosită de treburile sărăcăcioasei sale gospodării şi foarte modest îmbrăcată. Nici o altă persoană n-ar fi putut fi mai mult pe placul Sylviei. Doamna Vinet îi suportă ifosele şi i se supuse ca o femeie obişnuită să se supună. Fruntea sa bombată, obrajii de un roz bengal, privirea calmă şi duioasă vedeau urmele acelor adînci meditaţii, ale acelei pătrunzătoare inteligenţe, pe care femeile obişnuite să sufere le îngroapă sub o desăvirşită tăcere.

Colonelul, care deslășura în fața Sylviei fardoselile sale de curtezan, lăsînd totodată să se înțeleagă că pentru asta este nevoit să-și înfrîngă rigiditatea soldățească, la fel ca și iscusitul Vinet ajunseră cu timpul să influențeze direct soarta Pierrettei. Închisă în casă ori ieșind numai cu bătrîna ei vară, Pierrette, veveriță drăgălașă, auzea tot timpul numai: „Pierrette, nu pune mîna pe asta” și dojeni neconținute pentru felul cum se purta. Mergea puțin încovoiată, iar vara ei ar fi vrut s-o vadă stînd țeapănă ca dînsa, adică așa cum stă un soldat cînd dă onorul colonelului; din cînd în cînd o mai lovea ușor peste spate, ca să se îndrepte. Fetița veselă din Marais, deprinsă cu libertatea, se obișnuia să-și supravegheze mișcările, să devină un fel de automat.

În seara cînd putem socoti că a început cea de a doua fază a existenței sale, Pierrette, pe care cei trei obișnuiți ai casei n-o văzuseră pînă atunci în salon, intră să-și sărute rudele și să salute musafirii înainte de a se duce la culcare. Sylvie își întinse cu răceală obrazul către acest copil incintător, de parcă ar fi vrut să scape de sărutul lui. Gestul acesta crud fu atît de vădit, încît pe Pierrette o podidiră lacrimile.

— Da de ce te-ai supărat, micuța mea Pierrette? o întrebă neîndurătorul Vinet.

— Ce-i cu tine? se răsti Sylvie.

— Nimic, răspunse biata fetiță, îndreptîndu-se spre vărul ei, să-l sărute.

— Cum nimic? repetă Sylvie. Nimeni nu plînge fără pricină.

— Ce-i cu dumneata, frumușica mea? o întrebă doamna Vinet.

— Vara mea cea bogată nu se poartă cu mine așa de bine cum se purta bunica săracă.

— Bunica ți-a luat averea, zise Sylvie, pe cînd vara o să ți-o lase și pe a ei.

Colonelul și avocatul își aruncară privi furișe.

— Îmi place mai mult să fiu furată, dar iubită, răspunse Pierrette.

— Bine, atunci o să te trimitem înapoi de unde ai venit.

— Dar ce a făcut copilul ăsta dulce? întrebă doamna Vinet.

Avocatul îi aruncă soției acea cumplită privire, fixă și rece, a oamenilor deprinși să impună o stăpînire absolută. Biata roabă, continuu pedepsită fiindcă nu avusese singurul lucru care i se cerea — avere — luă din nou în mînă cărțile de joc.

— Ce a făcut? strigă Sylvie furioasă, ridicîndu-și capul cu o mișcare atît de bruscă încît mixandrele galbene de pe bonetă începură să-i tremure. Nu știe ce să mai născocească, numai să ne supere: mi-a deschis capacul ceasornicului, să-i vadă mecanismul; a atins roțița și a rupt arcul. Domnișoara nu ascultă ce-i spui. Toată ziua îi spun să bage de seamă ce face, și parcă aș vrobi la pereți.

Pierrette, rușinată de dojana primită față de oameni străini, se strecură pe nesimțite din salon.

— Mă întreb cum am putea domoli copilul ăsta, interveni Rogron.

— Dar e destul de mare ca să o dați la un pension, zise doamna Vinet.

Aruncîndu-i din nou o privire, Vinet curmă vorba soției, căreia se ferise să-l destăinuiească planurile sale și ale colonelului cu privire la cei doi celibatari.

— Așa se întîmplă cînd te impovărezi cu copii de-ai altora! exclamă colonelul. Doar ați putea să aveți copii, și dumneavoastră, ori fratele dumneavoastră; de ce nu vă căsătoriți, unul sau celălalt?

Sylvie îl privi foarte amabil pe colonel: pentru prima oară în viață întîlnea un bărbat căruia ideea că ea s-ar putea căsători nu-i părea absurdă.

— Doamna Vinet are, totuși, dreptate, zise Rogron. Asta ar mai astîmpăra-o pe Pierrette. Un profesor nu poate să coste cîne știe cît.

Vorbele colonelului o preocupau însă într-atît pe Sylvie, încît nici nu-i răspunse lui Rogron.

— Dacă ați vrea să depuneți garanția legală pentru gazeta de opoziție despre care v-am vorbit, ați găsi profesor pentru verișoara dumneavoastră chiar în persoana redactorului responsabil; l-am angajat pe acel

biet învățător, victimă a clerului care s-a întins pretutindeni. Soția mea are dreptate: Pierrette e un diamant brut care trebuie șlefuit, se adresează Vinet lui Rogron.

— Credeam că aveți titlul de baron, îi spuse Sylvie colonelului în timp ce se împărțeau cărțile și după o lungă tăcere, în răstimpul căreia jucătorii rămăseseră pe gânduri.

— Da; dar investit în 1814, după bătălia de la Nangis, unde regimentul meu a făcut minuni, am avut cu oare banii și protectorii necesari spre a face față formalităților cerute de cancelarie? Numai o revoluție imi va putea reda baronia și gradul de general obținut în 1815!

— Dacă mi-ați putea garanta cautiunea printr-o ipotecă — răspunse Rogron după oarecare chibzuință — v-aș putea-o avansa.

— Dar asta se poate aranja cu Cournant, replică Vinet. Gazeta va asigura succesul colonelului și ar face salonul dumneavoastră și mai puternic decât acel al Tiphainilor și a clicii lor.

— Cum adică? întrebă Sylvie.

În timp ce soția avocatului împărțea cărțile și Vinet lămurea ce rol important vor juca în arondismentul Provins toți trei, Rogron, colonelul și Vinet însuși, prin apariția acestei foi independente, Pierrette plîngea; și mintea și inima îi spuneau același lucru: vara ei era mult mai vinovată decât dinsa. Instinctiv, copilul din Marais înțelegea că atât caritatea, cât și binefacerea trebuie să fie absolute. Îi era silă de rochiile ei frumoase ca și de tot ce făceau Rogronii pentru dinsa. Plătea prea scump binefacerile lor. Plîngea de ciudă că se lăsase subjugată și se hotări să se poarte într-așa fel încît să le închidă gura rudelor ei — sărmana fetiță! Se gândi cât de mărinimos fusese Brigaut cînd îi dăduse toate economiile lui. Se credea cea mai nefericită ființă, dar nu bănuia că în acea clipă se pune la cale o altă nenorocire din viața sa.

Într-adevăr, după cîteva zile, Pierrette fu încredințată unui profesor. O puseră să învețe să citească, să

scrie și să socotească. Învățătura Pierrettei pricinul mari neorînduiei, chiar stricăciuni în casa Rogronilor. Cerneală pe mese, pe mobile, pe haine, apoi povestea caietelor, a condeielor împrăștiate peste tot, nisip de uscat cerneala pe stola mobilelor și în timp ce-și făcea lecțiile fetița rupea cărțile, îndoia colțurile foilor. Începură să-i și spună — și în ce fel! — că va trebui să-și cîștige singură piinea, ca să nu mai fie povară pe capul altora. Auzind aceste povești care o îngrozau, Pierrette simțea în piept o durere, un cercel puternic și inima îi zvicnea, tare și repede. Nici de plîns nu putea plînge, fiindcă Rogronii îi luau în nume de rău lacrimile, socotindu-le o jignire adusă bunătății rudelor ei mărinimoase. Rogron se simți din nou la largul lui; o ocăra pe Pierrette cum își ocăra altădată vînzătorii; o smulgea de la jocurile ei ca s-o silească să învețe, o puneă să-și prepare lecțiile, era cel mai crud supraveghetor al sărmanului copil. Pe de altă parte, Sylvie găsea de datoria ei s-o învețe pe Pierrette puținul pe care îl știa despre lucrul de mină. Nici Rogron, nici sora sa n-aveau pic de blîndețe. Aceste spirite înguste, care simțeau de altminteri o adevărată plăcere s-o siciie pe biata fetiță, trecură pe nesimțite de la blîndețe la severitatea cea mai aprigă. Severitatea lor o puneau pe socoteala așa-zisei rele-voințe a copilului, care, începînd să învețe prea tîrziu, înțelegea greu. Profesorii ei nu dispuneau de acea artă de a preda lecțiile într-o formă potrivită cu inteligența elevei, artă ce deosebește învățămîntul particular de cel public. Așa eă mai vinovate erau rudele, decît Pierrette. Cît de greu își însuși ea primele noțiuni! La cea mai mică greșeală o făceau neghioabă, dobitoacă, proastă, nepricepută. Mereu ocărită, Pierrette nu găsea în ochii rudelor decît priviri reci. Ajunse să se lase minată în nestire, ca o oaie: nu îndrăznea să mai facă nimic, fiindcă vedea că tot ce face e judecat cu asprime, întîmpinat cu răutate și tîlmăcit pe dos. Nu ieșea din cuvîntul verișoarei sale, căreia îi făcea întotdeauna pe plac, nu spunea nimănui ce gîndește și își redusese viața la o supunere oarbă. Culorile vii din obrajii fetiței începură să pălească.

Se plingea uneori că o doare ceva. Și cînd, o dată, vara ei o întrebă unde, mititica, simțind că o doare în tot trupul, răspunse :

— Peste tot.

— S-a mai auzit vreodată să-l doară pe cineva peste tot ? Dacă te-ar dura peste tot, ai fi moartă de mult ! țipă Sylvie furioasă.

— Poate să te doară pieptul, interveni Rogron, care găsea întotdeauna prilej de a face morală, poți avea dureri de dinți, de cap, de picioare, se poate să te doară burta, dar cine a mai auzit să te doară peste tot ? Ce înseamnă asta peste tot ? Dacă te doare peste tot, înseamnă că nu te doare nicăieri. Știi ce faci tu ? Vorbești ca să nu taci.

Văzînd că nevinovatele ei vorbe de copil, flori ale unui cuget ce se-nfiripa, erau primite cu răspunsuri banale, despre care bunul ei simț îi spunea că sînt ridicole, Pierrette socoti că e mai cuminte să tacă.

— Te plîngi că ești bolnavă și ai o foame de călugăr, îi spunea Rogron.

Singurul om din casă care nu făcea nici un rău acestei drăgălașe și gingașe flori era Adèle, slujnica cea grăsană. Ea îi încălzea patul, dar numai pe ascuns, din pricină că într-o seară fusese certată de Sylvie, care o surprinsese făcînd această plăcere tinerei moștenitoare a stăpînilor ei.

— Copilul trebuie obișnuit cu greul, numai așa îl călești. Ce, noi n-am fost sănătoși, fratele meu și cu mine ? îi spuse Sylvie. Ai să faci din Pierrette o *miorlăită* — cuvînt din vocabularul lui Rogron menit să caracterizeze pe oamenii bolnăvicioși și plîngăreți.

Vorbele de alint ale acestui inger erau socotite strîmbături. Trandafirii iubirii imboboceau atît de fragezi, atît de gingași, în acest suflet tînăr, se zbăteau să se deschidă, dar erau striviți fără milă. Simțămintele duioase ale Pierrettei primeau cele mai neîndurătoare lovituri. Dacă încerca să mai imblinzească cele două fapte crude prin cine știe ce drăgălășenie, îndată o învinovăteau că dragostea ei pornește numai din interes.

— Spune-mi repede, ce vrei? striga Rogron cu brutalitate. Știu că nu mă giugiulești pe degeaba.

Nici fratele, nici sora nu îngăduiau manifestările de dragoste și Pierrette era toată numai dragoste. Colonelul Gouraud, dorind să fie cit mai pe placul domnișoarei Rogron, îi dădea totdeauna dreptate în privința Pierrettei. Vinet le susținea și el pe cele două rude, ori de câte ori o ocărau pe fetiță. Toate așa-zisele greșeli ale acestui inger de copil le puneă pe socoteală tirii îndărătnice a bretonilor și era de părere că, orice ai face, n-o poți scoate la capăt cu acest soi de oameni. Cei doi curtezani se întreceau care mai de care să-i lingusească în fel și chip pe Rogron și pe sora sa, și izbutiră astfel să obțină de la Rogron cauțiunea pentru gazeta *Curierul din Provins*, iar de la Sylvie cinci mii de franci în acțiuni.

Colonelul și avocatul se puseră pe lucru. Plasară o sută de acțiuni a câte cinci sute de franci printre alegătorii proprietari de bunuri naționale, proprietari pe care ziarele liberale căutau să-i convingă că sînt amenințați în avutul lor; mai vindură acțiuni unor fermieri și unor persoane așa-zise independente. Izbutiră să-și facă legături în tot arondismentul și chiar în afara lui, prin cîteva comune învecinate. Bineînțeles că fiecare acționar devenea abonat. Anunțurile judiciare și toate celelalte piese de publicitate se împărțiră între *Stupul* și *Curierul*. În primul număr al gazetei apăru un elogiu pompos la adresa lui Rogron, care era înfățișat ca un Laffite al Provinsului⁴⁴. Opinia publică primea astfel o îndrumare, și era ușor de prevăzut că apropiatele alegeri vor stîrni lupte îndirjite. Frumoasa doamnă Tiphaine ajunse la disperare.

Citind un articol îndreptat împotriva ei și a lui Juliard, doamna Tiphaine exclamă:

— Din nefericire am uitat că în preajma unui păcălit dai totdeauna de-un pungaș, și de cînd lumea prosta atrage cite un isteț din șleahta vulpoilor.

De îndată ce gazeta începu să-și arunce fulgerele pe o rază de douăzeci de leghe, Vinet își putu cumpăra o haină nouă, cizme, o vestă și pantaloni frumoși. Arboră faimoasa pălărie cenușie a liberalilor și căuta

să lase cit mai la vedere manșetele și piepții cămășii. Doamna Vinet își angajă o slujnică și începu să se îmbrace așa cum se cuvine soției unui om influent; își cumpără și pălării frumoase.

Vinet știu să-și arate recunoștința, bineînțeles din calcul. El, și prietenul său Cournant, notarul liberalilor și concurentul lui Auffray, ajunseră amândoi sfetnicii Rogronilor, cărora le aduseră două mari servicii. Contractele de închiriere și arendă încheiate de Rogron-tatăl în împrejurările grele din 1815 erau pe cale să expire. Horticultura și grădinile de zarzavat începuseră să ia o mare dezvoltare în jurul Provinsului. Avocatul și notarul făcură ce făcură, și, încheind contracte noi obținură pentru veniturile Rogronilor un spor anual de o mie patru sute de franci. Vinet câștigă împotriva a două comune două procese privitoare la niște plantații ce cuprindeau cinci sute de ploi. Cu banii câștigați de pe urma plopilor, și cu economiile adunate timp de trei ani din dobânzile mari realizate de pe urma unor împrumuturi — șase mii de franci plasați anual cu dobândă mare — cumpără în condiții foarte avantajoase câteva terenuri. În sfârșit, Vinet se puse pe lucru și izbuti să scoată în vânzare bunurile citorva țărani cărora Rogron-tatăl le împrumutase niște bani și care se spetiseră muncind să cultive și să-și îmbunătățească pământurile spre a-și plăti datoriile, dar truda le fusese zadarnică. În felul acesta, Rogronii izbutiră să-și acopere cu vîrf și îndesat importante cheltuieli făcute cu renovarea casei, cheltuieli care le reduseseră mult din avere. Proprietățile lor din jurul Provinsului, alese de bătrînul Rogron așa cum se pricep să aleagă hangiii, erau împărțite în loturi de cultură, dintre care cel mai mare nu măsura mai mult de cinci pogoane. Arendate unor mici proprietari foarte buni platnici, și cu arenzile garantate prin ipotecă, aceste loturi le aduseră în noiembrie 1825, de Sfîntul Martin, un venit de cinci mii de franci. Impozitele cădeau în sarcina fermierilor, iar proprietarii n-aveau nici măcar obligația de a repara vreo clădire sau de a le asigura împotriva incendiilor. Fratele și

sora aveau fiecare obligațiuni de 5% în valoare de cîte patru mii șase sute de franci, și, cum aceste obligațiuni ajunseseră la un curs ce depășea paritatea, avocatul căuta să-i convingă să le vîndă și să cumpere terenuri, asigurîndu-i împreună cu notarul că, făcînd acest schimb, nu vor pierde nici un gologan.

Spre sfîrșitul celei de a doua perioade a existenței sale, viața Pierrettei ajunse nespus de aspră; nepăsarea obișnuirilor casei, prostia cicălitoare, lipsa de duioșie a rudelor o rodeau adînc; simțea asupra-i o suflare rece și jilavă, ca de mormînt, așa că începu să se gîndească la îndrăznețul plan de a porni pe jos, fără bani, spre Bretania, la bunica și bunicul ei Lorrain. Dar două întîmplări o împiedicară. Unchiușul Lorrain se prăpădi, și consiliul de familie întrunit la Provins îl numi pe Rogron tutore al verișoarei sale. Dacă bunica ar fi murit întîi, poate că Rogron, stătuît de Vinet, ar fi reclamat cei opt mii de franci ai Pierrettei și l-ar fi lăsat pe bătrîn în cea mai neagră sărăcie.

— Dar ați putea s-o moșteniți pe Pierrette, spuse Vinet cu un rînjit îngrozitor. Cine poate cunoaște zilele omului?!

Lămurit prin vorba asta, Rogron se puse pe capul văduvei Lorrain, datornica nepoatei sale, și nu-i dădu pace pînă ce bunica nu trecu asupra Pierrettei nuda proprietate a celor opt mii de franci, printr-o donație între vii, cheltuielile aferente suportîndu-le el.

Pierrette fu nespus de impresionată de moartea bunicului. Cînd primi cumplita lovitură, Rogronii tocmai o pregăteau pentru prima comuniune: alt eveniment din a cărui pricină Pierrette trebui să rămînă în Provins. Foarte obișnuită și atît de simplă, ceremonia avea totuși să aducă mari schimbări în casa Rogronilor. Sylvie află că abatele Péroux le învăța catehismul pe fetițele Julliard, Lesourd, Garceland și altele. Din mîndrie, ținu să-l aibă ca îndrumător al Pierrettei chiar pe vicarul abatelui Péroux, pe cuviosul Habert, socotit ca membru al Congregației⁴⁶, ze'os din cale-afară în apărarea intereselor bisericii, tare

temut în Provins și care, sub masca unei severități dogmatice, ascundea o arzătoare dorință de parvenire. Sora acestui preot, o fată de vreo treizeci de ani, ținea în oraș un pension de domnișoare. Fratele și sora se asemănau între ei: amândoi erau slabi, palizi, cu păr negru, ursuzi.

Ca bretonă crescută din leagăn în rugăciuni și în atmosferă catolică, Pierrette își deschise inima și urechile să soarbă cuvintele acestui preot impunător. Suferința îl împinge pe om spre cucernicie și mai toate fetele, minate fiind de un sentimentalism instinctiv, se simt atrase de misticism, partea profundă a religiei. Preotul găsi, așadar, cel mai prielnic teren pentru a sădi cuvântul evangheliei și dogmele bisericii. Ca urmare, Pierrette se simțea într-o stare sufletească profund schimbată. Îl iubea pe Isus Hristos, care era prezentat fetițelor la prima lor comuniune drept un mire ceresc; crezu că înțelege de ce omul trebuie să îndure suferințe trupești și morale; se deprinse să vadă în tot ce se întâmplă mâna lui Dumnezeu. Atât de nemilos lovit în casa unde își ducea traiul, și nepuținând arunca vina asupra rudelor, sufletul ei căuta să-și găsească adăpost în acele sfere către care se refugiază toți nefericiții de pe pământ, plutind pe aripile virtuților teologale. Nu se mai gândea să fugă. Schimbarea felului de a fi al Pierrettei, sub îndrumarea curioșului Habert, nu numai că o surprinse pe Sylvie, dar îi trezi și dorința de a afla cum se săvîrșise această metamorfoză. Din acea clipă, continuînd a o pregăti pe Pierrette pentru prima comuniune, domnul Habert cuceri de partea Domnului sufletul pînă atunci rătăcit al domnișoarei Sylvie. Și astfel Sylvie ajunse o credincioasă ferventă. Cum însă bănuitul iezuit nu găsi momeală să-l prindă în laț și pe Denis Rogron, căci pe atunci spiritul majestății sale liberale defunctul Constituțional Ier era mai stăpîn pe unii prostănaci decît spiritul bisericii, Denis rămase mai departe credincios colonelului Gouraud, lui Vinet și liberalismului.

Domnișoara Rogron făcu bineînțeles cunoștință cu domnișoara Habert, cu care se înțelese de minune. Cele două fete se iubiră ca două surori adevărate. Domni-

șoara Habert propuse s-o ia pe Pierrette la dinsa și s-o scape astfel pe Sylvie de acele greutate înerezte educației; dar fratele și sora nu se învovă, sub cuvînt cã lipsa Pierrettei le-ar pricinui un prea mare gol în casă. Rogronii se arătau nespuz de legați de verișoara lor. Văzînd cã domnișoara Habert își făcuse vad în casa Rogronilor, colonelul Gouraud și avocatul Vinet intrară la bănuială, socotînd cã ambițiosul vicar urmărea în favoarea surorii sale un plan matrimonial asemănător cu al colonelului.

— Sora dumitale vrea să te însoare, îi spusese Vinet fostului marchitan.

— Împotriva cui? glumi Rogron.

— Cu babornita de învățătoare, exclamă bătrînul colonel, mîngîindu-și mustățile sure.

— Nu mi-a spus nimic, răspunse Rogron cu un aer de om naiv.

Ca orice fată bătrînă și neîngăduitoare, Sylvie nu putea să nu caute izbăvire pe calea credinței. Susținut de Sylvie, care făcea cu fratele ei tot ce poștea, preotul avea să capete un ascendent din ce în ce mai mare în această familie. Cei doi liberali se speriară, și pe drept cuvînt, dîndu-și seama cã dacă preotul plănuia să-și mărite sora cu Rogron — căsătorie mult mai potrivită decît a Sylviei cu colonelul — va căuta să facă din Sylvie o bisericoasă dintre cele mai aprige și o va determina s-o dea pe Pierrette la călugărițe. Erau deci amenințați să piardă rodul celor optsprezece luni de stăruințe, de lașități și de lingușeli. Prinseră o ură tăinuită, înspăimîntătoare împotriva preotului și a surorii lui, simțînd totuși cã, pentru a-i putea urmări pas cu pas, trebuiau să se pună bine cu dîșii. Preotul și domnișoara Habert, care știau să joace *whist* și boston, veneau în fiecare seară la joc de cărți. Desele lor vizite îi făceau și pe ceilalți să fie la fel de stăruitori. Avocatul și colonelul simțiră cã trebuie să se măsoare cu adversari la fel de tari ca și ei, sentiment pe care-l încercau și preotul și soră-sa. Această situație a celor două tabere una față de alta însemna prin ea însăși o luptă. Pe măsură ce colonelul îi dădea Sylviei prilejul desfătării nevisate de

a avea un pretendent, căci în cele din urmă Sylvie ajunsese să vadă în Gouraud un om demn de dinsa, domnișoara Habert căută să-l momească pe fostul marchitan prin atențiile, vorbele și privirile ei. Nici una dintre cele două tabere nu se putea hotări să rostească acel suprem cuvânt al politicii înalte: „Împărlim?” Fiecare voia prada întreagă. De altminteri, cei doi vulpoi ai opoziției din Provins, opoziție care se întărea, comiseră greșeala de a se crede mai tari decât clerul: deschiseră primii focul. Vinet își aminti deodată de domnișoara Chargeboeuf și de mama acesteia, și, recunoștința fiindu-i răscolită de gheara interesului personal, plecă să le aducă. Cele două femei aveau un venit de vreo două mii de franci și o duceau destul de greu la Troyes. Domnișoara Bathilde de Chargeboeuf era una dintre acele minunate fături care visează o căsătorie din dragoste, dar trezindu-se nemăritate la vârsta de douăzeci și cinci de ani, își schimbă părerea. Vinet izbuti s-o convingă pe doamna de Chargeboeuf să vină la Provins, unde urma să locuiască la el, lucru posibil dacă la ceea ce câștiga dînsul de pe urma gazetei, adică trei mii de franci, s-ar mai fi adăugat și venitul ei de două mii; domnișoara Bathilde, zicea el, s-ar putea căsători cu un imbecil pe nume Rogron, și, inteligentă cum era, ar putea să rivalizeze cu frumoasa doamnă Tiphaine. Faptul că doamna și domnișoara Chargeboeuf primiră propunerea de a conviețui cu soții Vinet și de a împărtăși ideile avocatului spori nespuse de mult prestigiul partidului liberal. Această alianță sperie aristocrația din Provins și partidul Tiphainilor. Doamna de Bréauvey, dezolată că două doamne nobile pot cădea într-o asemenea rătăcire, le rugă să vină la dinsa. Se plinse de greșelile regaliștilor, și, aflînd situația în care se găseau mama și fiica, fu cuprinsă de indignare împotriva celor din Troyes.

— Cum, nu s-a găsit vreun nobil bătrîn, de viță veche, vreun moșier care s-o ia în căsătorie pe această fată drăguță, sortită să fie o castelană? se revoltă dinsa. Au lăsat-o să treacă de prima tinerețe ca să se aște de un Rogron?

Răscoli tot arondismentul fără să poată găsi un singur nobil dispus să se însoare cu o fată a cărei mamă n-avea decît un venit de două mii de franci. Tiphainii și subprefectul se puseră și ei pe lucru, dar prea tîrziu ca să-l mai poată găsi pe acel necunoscut. Doamna de Bréautey rosti un aspru rechizitoriu împotriva egoismului care măcina Franța, rod al materialismului și al puterii ce s-a dat prin lege banului! Nobilimea nu mai înseamnă nimic! Nici frumusețea! Oameni de teapa Rogronilor și a lui Vinet luptă împotriva regelui Franței!

Bathilde de Chargeboeuf nu-și întrece rivala numai prin frumusețe, ci și prin felul cum se îmbrăca. Avea carnația de o albeață strălucitoare. La douăzeci și cinci de ani umerii pe deplin dezvoltati și formele frumoase îi implineau minunat linia trupului. Rotunjimea gîtului, finețea încheieturilor, părul bogat, de un blond deosebit, zîmbetul plin de farmec, forma distinsă a capului, tăietura feței și felul cum își ținea capul, frumoșii ei ochi care străjuiau o frunte bine modelată, gesturile elegante și de o distincție atrăgătoare, talia încă subțire, toate se armonizau minunat în întreaga-i înfățișare. Avea miini frumoase și un picior mic. Sănătatea deplină poate că îi dădea într-adevăr aerul unei hangițe frumoase — „ceea ce nu poate constitui un defect în ochii unui Rogron”, observă frumoasa doamnă Tiphaine. Cînd apăru întîia oară în casa Rogronilor, domnișoara de Chargeboeuf era destul de simplu îmbrăcată. Purta o rochie cafenie de lînă brodată cu verde, decoltată; dar un voal de mătase bine întins cu ajutorul unor panglici ascunse îi acoperea umerii și spatetele, dînd la iveală o parte din bust, deși voalul era prins în față cu o agrafă Sévigné. Sub această rețea fină frumusețea Bathildei apărea și mai cochetă, și mai încîntătoare. Cînd intră în casă, își scoase șalul și pălăria de catifea, descoperindu-și frumoasele urechi împodobite cu cercei de aur. O cruciuliță prinsă cu o panglică de catifea îi strălucea pe gît ca inelul negru pe care natura, în fantezia ei, îl aplică pe coada unei pisici albe de angora. Cunoștea toate șiretlicurile letelor care vor să se mărite; își mișcă brațele pen-

tru a-și potrivi buielele de altfel perfect aranjate; își arată încheieturile miinilor, cerind lui Rogron să-i prindă o manșetă, lucru de care nefericitul fu cu totul uluit și se feri cu brutalitate, ascunzându-și emoția sub o prefăcută nepăsare. Sfiala singurei iubiri pe care marchizănușul avea s-o încerce în viața lui luă la început formele urii. Sylvie, ca și Céleste Habert, nu pricepură ce se întâmplă, dar nu la fel se petrecură lucrurile cu avocatul, singurul om superior în această societate de proști, căruia numai preotul îi putea ține piept, deoarece colonelul îi fu încă multă vreme aliat.

La rîndul său, colonelul începu și el să se poarte față de Sylvie cum se purta Bathilde față de Rogron. Își puneă în fiecare seară o cămașă albă, își făcu gulere de catifea din care se desprindea bine fața sa marțială scoasă și mai mult în relief de cele două colțuri ale gulerului alb al cămășii; începu să poarte veste de pîchet alb și-și comandă o redingotă nouă de postav albastru, pe care strălucea rozeta roșie, sub cuvînt că face totul în cinstea frumoasei Bathilde. Nu mai fuma după ceasurile două. Părul ușor încărunțit și-l pieptăna pe spate, ca să-și acopere tîdva de culoare gălbuie. Luă înfățișarea și atitudinea unui șef de partid, gata să-i ia la rost cum se cuvine și cu mare zarvă pe Bourboni, dușmanii Franței.

Șiretul colonel și diabolicul avocat jucară domnului și domnișoarei Habert o festă și mai crudă decît cea a prezentării frumoasei domnișoare Chargeboeuf, socotită de partidul liberal și de către cei din jurul doamnei de Bréautey ca fiind de zece ori mai frumoasă decît frumoasa doamnă Tiphaine. Cei doi mari politicieni de oraș mic ținură să răspîndească zvonul că domnul Habert împărtășește ideile lor. Nu trecu mult și în Provins se vorbea despre el ca despre un preot liberal. Chemat repede la ordine la reședința episcopului, domnul Habert fu silit să renunțe la vizitele sale serale de la Rogroni, dar soră-sa continua să se ducă la el. De atunci luă cu adevărat ființă salonul Rogron, impunîndu-se ca o forță în partea locului.

Așa că, spre mijlocul anului, intrigile politice erau tot atît de vii în salonul Rogron ca și cele matrimo-

niale. Dacă interesele ascunse în adîncul inimilor se infruntau prin atacuri aprige, lupta politică luă o întorsătură nenorocită. Se ştie că guvernul Villèle a căzut în urma alegerilor din 1826⁴⁷. La colegiul din Provins, Vinet, candidatul liberal, căruia domnul Cournant îi dăduse posibilitatea să aibă censul legal⁴⁸ prin achiziţionarea unui domeniu cu al cărui preţ rămăsese dator, fu cîît pe ce să-l bată pe domnul Tiphaine. Preşedintele obţinu doar o majoritate de două voturi. În afară de doamnele Vinet şi de Chargeboeuf, de Vinet şi de colonel îi mai vizitau din cîind în cîind pe Rogroni domnul Cournant cu soţia; apoi doctorul Néraud, care, deşi avusese o tinereţe aventuroasă, lua acum viaţa în serios; se dedicase, se spunea, studiilor, şi, după părerile liberalilor, era mult mai înzestrat decît domnul Martener. Rogronii nu-şi dădeau seama de ce au un asemenea succes, după cum nu înţeleseseră din ce pricină fuseseră ostracizaţi.

Frumoasa Bathilde de Chargeboeuf, căreia Vinet i-o înfăţişase pe Pierrette ca duşmană a ei, îi arată fetei un dispreţ cumplit. Toţi aveau interes s-o umilească pe nenorocita victimă. Doamna Vinet nu putea s-o ajute cu nimic pe biata fetiţă, strivită în jocul unor interese necruţătoare, asupra cărora se lămurise în cele din urmă. Dacă n-ar fi trebuit să dea ascultare voinţei neînduplecate a soţului, n-ar mai fi călcat pe la Rogroni; prea suferea văzînd cît e de chinuită micuţa fiinţă, care se lipea de ea simţînd din parte-i o ocrotire tăinuită şi care o ruga s-o înveţe o anumită cusătură, o anumită broderie. Tratată cu blîndeţe, Pierrette înţelegea şi făcea totul de minune. Doamna Vinet, socotind că nu mai e utilă, nu mai dădu pe la Rogroni. Sylvie, care încă mai nutrea gîndul căsătoriei, găsi în Pierrette o piedică. Fetiţa avea aproape paisprezece ani; paloarea ei bolnăvicioasă, ale cărei simptome nu erau luate în seamă de această fată bătrînă şi ignorantă, îi dădea un aer încîntător. Ca să-şi mai scoată cheltuielile pe care i le pricinuia Pierrette, Sylvie avu năstruşnica idee s-o facă slujnică. Vinet, ca mijlocitor al familiei Chargeboeuf, domnişoara Habert, Gouraud, şi toţi obişnuiţii casei, al căror cuvînt

era ascultat, o sfătuiră pe Sylvie să-i dea drumul gră-sanei Adèle.

— Ce, Pierrette n-ar putea foarte bine să gătească și să deretice prin casă? Cînd va fi mai mult de lucru, am putea-o lua pe femeia care duce gospodăria colonelului, o ființă foarte destoinică și una dintre cele mai pricepute bucătărese din Provins. Pierrette o să învețe să gătească, să frece parchetul — zicea sinistrul avocat — să măture, să țină curat în casă, să se ducă în piață, să cunoască prețul fiecărui lucru.

Biata fetiță, pe cit de devotată pe atît de generoasă, se oferi cu drag, fericită să-și poată plăti în felul acesta piinea amară pe care o mîncă în casa Rogronilor. Îi dădură drumul Adèlei. Pierrette pierdu așadar pe singura ființă care ar fi putut-o ocroti. Deși era voinică, din acea clipă fu copleșită fizicește și sufletește. Cei doi celibatari o cruțau mult mai puțin decît pe o slujnică: era doar în stăpinirea lor! O ocărau pentru orice fleac, pentru un fir de praf de pe marmura căminului, sau de pe un glob de sticlă. Ajunsese să nu mai poată suferi aceste obiecte de lux pe care le admirase atît de mult. Deși se străduia să facă totul cit mai bine, neînduplecata ei vară găsea totdeauna motiv de cîrteală. În răstimp de doi ani Pierrette nu auzi un singur cuvînt de mulțumire, un singur cuvînt blajin. Fericirea, pentru ea, era să nu fie ocărită. Îndura cu o răbdare de înger nesuferitele toane ale celor doi celibatari, care nu știau ce înseamnă a fi blînd cu cineva și îi scoteau ochii în liece zi, arătîndu-i că depinde de dinșii. Viața dusă de această fetiță, strînsă între cei doi marchitani ca într-o menghină, o îmbolnăvi și mai rău. Simțea puternice tulburări interne, dureri tănuite care izbucneau pe neașteptate, frîindu-i fără leac posibilitățile de dezvoltare. Pierrette ajunse deci, încet-încet, trecînd prin dureri sfișietoare, ascunse, în starea în care o găsi prietenul ei din copilărie cînd o salută în mica piață, cîntîndu-i acea romanță bretonă.

Dar înainte de a intra în drama familială pe care sosirea lui Brigaut o dezlăntui în casa Rogronilor și spre a nu întrerupe istorisirea, trebuie să lămurim cum

de-a ajuns bretonul să se stabilească în Provins, el fiind oarecum personajul mut al acestei drame. Când o luase la fugă, Brigaut nu se speriasse numai de semnul pe care i-l făcuse Pierrette, dar și de toată schimbarea zugrăvită pe fața tinerei sale prietene; dacă nu i-ar fi auzit glasul, aproape că n-ar fi recunoscut-o; doar glasul, ochii și mișcările îi amintiră de dragălașa sa tovarășă de joacă, altădată atât de vioaie, de veselă și de duioasă. Ajunsesse departe de casă și încă îi mai tremurau picioarele; simțea că-l trec căldurile, prin tot trupul. Nu, nu fusese Pierrette, poate numai umbra ei. Îngândurat și chinuit, urcase anevoie strada care ducea până în orașul de sus, și găsi un loc de unde putea să vadă piațeta și casa Pierrettei; privise într-acolo lung și cu durere, copleșit de tot felul de gânduri, ca în urma unei nenorociri pe care o simți că se abate asupra ta, fără să știi cât poate fi de mare. Pierrette suferea, nu era fericită, îi era dor de Bretania! Dar ce o chinuia? Toate aceste gânduri care îl frământau fără încetare pe Brigaut, sfîșiindu-i dureros inima, îl făcură să-și dea seama cât de mult o iubea pe surioara lui adoptivă.

Pasiunile care se nasc în copilărie între băieți și fetițe tin numai arareori piept timpului. Nici încântătorul roman *Paul și Virginie*, nici cel al Pierrettei și al lui Brigaut nu ne dau răspuns la problema pe care o ridică acest fenomen sufletesc atât de ciudat. Istoria modernă nu oferă decît celebra excepție a neasemnitei marchize de Pescaire și a soțului ei: uniți de către părinți la vîrsta de paisprezece ani, se iubiră și se căsătoriră; căsnicia lor fusese pildă în secolul al XVI-lea, pildă de dragoste nețărnută între soț și soție, neîntunecată nici de cel mai mic nouaș. Rămînînd văduvă la treizeci și patru de ani, marchiza, frumoasă, inteligentă, adorată de toți, nu vru să știe nici chiar de regi, și, îngropîndu-se într-o minăstire, nu văzu și nu auzi din acea clipă decît chipurile și glasurile călugărițelor. O astfel de dragoste izbucnise deodată în inima bietului lucrător breton. Pierrette și el se ajutaseră adeseori; fusese tare bucuros cînd îi adusesse banii de drum și era aproape să moară alor-

spusese în ce chip izbutise bătrînul hangiu să pună mîna pe moștenirea bătrînului Auffray. Brigaut aflate și amănunte cu privire la caracterul marchitanului Rogron și al surorii sale. O zărise pe Pierrette într-o dimineată în piață, unde venise cu vara ei, și se cufundă văzînd ce coș greu de merinde căra. O mai văzu duminică la biserică, unde tînăra bretonă venise frumos gătită. Acolo, Pierrette îi apărură pentru prima oară drept domnișoara Lorrain. Pierrette își zări și ea prietenul, dar îi făcu semn pe ascuns să nu se arate. Cîte nu-i dezyălu acest gest? O lume întreagă! Era la fel cu acela de acum cincisprezece zile, care-l făcuse s-o ia la fugă, ca să scape teafăr! Cit de multă avere ar trebui să adune ca peste zece ani s-o poată lua de soție pe micuța lui prietenă din copilărie, căreia Rogronii urmau să-i lase o casă, o sută de pogoane de pămînt și douăsprezece mii de franci rentă, fără a mai socoti banii lor strinși din economii! Stăruitorul breton se gîndi că ar fi nimerit să încerce a face avere abia după ce va căpăta cunoștințele care îi lipseau. A învăța la Paris sau a învăța la Provins, dacă nu-i vorba decît de teorie, e totuna, așa că preferă să rămînă lingă Pierrette, căreia ținea să-i împărtășească planurile sale, cît și felul cum înțelegea să-i asigure o ocrotire pe care ea să se poată bizui. În sfîrșit, nu voia s-o părăsească fără să afle de unde venea paloarea aceea, o paloare care-i stîngea și viața din ochi, locul unde viața pierde de obicei la urmă de tot; nu știa de unde i se trag suferințele care o făceau să arate ca o fată incovoiată sub coasa morții, gata-gata să-și dea sufletul! Aceste două semne înduioșătoare, care nu dezmințeau prietenia lor, dar arătau că e nevoie de cea mai mare prudență, îl îngroziră pe breton. Pierrette îi dăduse de bună seamă a înțelege că trebuie să aștepte și să nu caute s-o vadă, căci altfel o pîndește o mare primejdie. Ieșind din biserică, ea îi putu arunca pe furiș o privire, și Brigaut îi văzu ochii inecați în lacrimi. Mai degrabă ar fi izbutit bretonul să dezlege quadratura cercului, decît să bănuiască ce s-a petrecut în casa Rogronilor după sosirea lui.

Nu fără teamă — și cu ce teamă! — coborî Pierrette din camera ei în dimineața cind Brigaut răsărise ca un vis în visul ei din zori de zi. Dacă se trezise și deschisese fereastra, însemna că domnișoara Rogron auzise acel cîntec și acele cuvinte, atît de jignitoare pentru urechea unei fete bătrîne; dar Pierrette n-avea de unde să știe de ce se arăta vara ei atît de sprintenă. Motive puternice o făceau pe Sylvie să se scoale și să se repeadă la fereastră. De aproape opt zile, principalele personaje ale salonului Rogron erau frămîntate de ciudate evenimente tănuite, de simțăminte aproape crude. Aceste evenimente necunoscute, ascunse cu multă grijă de unii și de alții, aveau să se prăvale ca un munte de gheață asupra Pierrettei. O lume de lucruri misterioase, care ar putea fi denumită drojdia sufletului omenesc, zace la obîrșia celor mai multe tragedii familiale; dar pomenind de aceste lucruri misterioase, ar fi extrem de util să arătăm mai întîi că exprimarea lor algebrică, deși exactă, devine înșelătoare în ceea ce privește forma. Asemenea calcule adinci nu le exprimă tot atît de brutal cum o face înfățișarea lor prin cuvinte. Dacă te-ai încumeta să redai vorbele ocolite, discursurile meșesugite, conversațiile prelungi în care mintea întunecă înadîns lumina ce vrea să irumpă, iar glasul mîeros împrăștiie veninul unor numite intenții, ar însemna că încerci a scrie o carte tot atît de groasă ca și minunatul poem intitulat *Clarisse Harlow*⁴⁸.

Domnișoara Habert, ca și domnișoara Sylvie erau la fel de dornice să se mărite; dar cum prima era cu zece ani mai tină ră decît cealaltă avea mai multe șanse ca, măritîndu-se, copiii ei să moștenească toată averea Rogronilor. Sylvie se apropia de patruzeci și doi de ani, vîrstă la care căsătoria nu-i lipsită de primejdii. Încredinlîndu-și una alteia gîndurile cu scopul de a cere slaturi, Céleste Habert, pusă la cale de preotul răzbunător, o făcu pe Sylvie să creadă că ar pîndi-o anumite primejdii legate de viața ei. Colonelul, om violent, sănătos ca orice militar, un bărbat robust, de patruzeci și cinci de ani, nu se putea să nu creadă în morala basmelor cu zine: „Au fost

fericiți și au avut mulți copii". Această fericire o cutremura pe Sylvie, care se temea c-ar putea să moară, gând ce-l răscolește adinc pe orice celibatar. Dar veni constituirea guvernului Martignac⁴⁶, acest al doilea succes al Camerei care răsturnase guvernul Villèle. Partida lui Vinet pășea cu capul sus în Provins. Lui Vinet: acum cel mai de vază avocat din Brie, toate îi mergeau în plin, după o vorbă populară. Devenise o personalitate. Liberalii îi prevedeau ascensiunea, socotind că va ajunge fără îndoială deputat, procuror-general. La rindul său, colonelul avea să fie primar al orașului Provins. Ah, să domnești așa cum domnea doamna Garceland, să fii soția primarului! Sylvie nu putea să reziste acestei ispite și ținu să consulte un medic, deși un asemenea consult ar fi putut-o umple de ridicol. Cele două fete, una victorioasă asupra celeilalte și sigură c-o poate duce cu iănțișorul, înscenară un fel de comedie la care femeile slătuite de un preot iscusit se pretează cu ușurință. A-l consulta pe domnul Néraud, medicul liberalilor și concurentul domnului Martener, ar fi fost o greșeală. Sora preotului îi propuse deci Sylviei s-o ascundă în camera ei de toaletă și să-i ceară domnului Martener, medicul pensionului său, o consultație în această chestiune, dar privitoare chiar la ea însăși, la Céleste Habert. Înțeles sau nu cu Céleste, Martener îi explică pacientei că și o fată măritată la treizeci de ani se expune unui oarecare pericol.

— Dar sănătatea dumneavoastră, își încheie el consultația, vă ferește de orice primejdie.

— Dar o femeie trecută de patruzeci de ani? întrebă domnișoara Céleste Habert.

— O femeie de patruzeci de ani, măritată și care a mai avut copii, n-are de ce să se teamă.

— Dar o fată cuminte, foarte cuminte, ca domnișoara Rogron de pildă?

— Cuminte? Atunci nu mai incapse nici o îndoială, răspunse domnul Martener. Într-un asemenea caz, o naștere fericită e una dintre acele minuni pe care Dumnezeu numai arareori le îngăduie.

— Și de ce? se miră Céleste Habert.

Medicul îi făcu o expunere care o înspăimintă; o lămuri că la tinerețe mușchii și oasele au o elasticitate firească ce se pierde la o anumită vîrstă, îndeosebi la femeile silite prin ocupațiile lor să ducă multă vreme o viață sedentară, cum se întimplase, de pildă, cu domnișoara Rogron.

— Așadar, dacă trece de patruzeci de ani, o fată virtuoasă nu trebuie să se mărite?

— Sau să mai aștepte — răspunse medicul — și în acest caz nu mai e o căsătorie, ci o asociație de interese: ce altceva ar putea fi?

Din această convorbire reieșea în mod limpede, serios, științific și rațional, că, dacă trece de patruzeci de ani, o fată cinstită n-ar prea trebui să se mărite.

După plecarea domnului Martener, domnișoara Céleste Habert o găsi pe domnișoara Rogron verde la față, cu pupilele dilatate, într-o stare înspăimîntătoare.

— Îi iubești așa de mult pe colonel? o întrebă ea.

— Mai trăgeam nădejde, răspunse fata bătrînă.

— Ei bine, așteaptă! exclamă cu un aer prefăcut domnișoara Habert, care știa prea bine că timpul nu-l va cruța pe colonel.

Însăși moralitatea acestei căsătorii îi apărea indoilnică. Sylvie își descărcă sufletul pînă în adîncul lui în fața duhovnicului. Severul preot o lămuri asupra dogmelor bisericii, care nu vede în căsătorie decît înmulțirea oamenilor, dezaprobă recăsătoririle și înfierază pasiunile lipsite de scop social. Sylvie Rogron rămase nedumerită, uluită. Frămîntările ei intime îi întîrziară cîndă pasiunea, imbiind-o spre lucrurile oprite cu acea atracție de neînțeles pe care de la Eva încoace o încearcă toate femeile.

Tulburarea domnișoarei Rogron nu scăpă ochiului pătrunzător al avocatului. Într-o seară, după partida de joc, Vinet se apropie de scumpa sa prietenă Sylvie, o luă de mîină și se așeză alături de ea pe o canapea.

— Ai ceva pe suflet? îi șopti el la ureche.

Sylvie își plecă tristă capul. Avocatul așteptă să plece Rogron și, rămânând singur cu fata bătrână, începu s-o iscodească.

„Bine ai mai jucat-o, părinte! Dar ai jucat în favoarea mea”, își spuse el, după ce ascultă relatarea consultărilor secrete ale Sylviei, dintre care ultima era cea mai cumplicată.

Avocatul, vulpoi bătrîn, se arătă și mai îngrozitor decît medicul; o sfătui să se mărite, dar abia peste vreo zece ani, pentru mai multă siguranță. Spunîndu-i acestea, își jură că toată averea Rogronilor va aparține Bathildei. Își făcea mișcări de satisfacție și botul i se lungi în timp ce fugea să le ajungă din urmă pe doamna și domnișoara de Chargeboeuf, pe care le lăsase să plece cu servitoarea însărcinată să le lumineze calea cu un felinar. Vinet, doctorul pungii de bani, se pricepu bine să egaleze și chiar să întrecă ascendentul pe care domnul Habert, doctorul sufletească, izbutise să-l cîștige. Rogron era foarte puțin bigot; așa că omul bisericii și omul legii, amîndoi oameni ai robei negre, repurtaseră succese egale. Afîind că domnișoara Habert, care credea că va lua de soț pe Rogron, repurtase o victorie asupra Sylviei, care șovăia între frica de a muri și bucuria de a deveni baroană, avocatul întrezări posibilitatea de a-l îndepărta pe colonel de pe cîmpul de luptă. Prea îl cunoștea bine pe Rogron ca să nu găsească mijlocul potrivit pentru a-l însura cu frumoasa Bathilde! Rogron nu putuse rezista asalturilor domnișoarei de Chargeboeuf. Vinet era încredințat că, de îndată ce Rogron va fi singur cu Bathilde și cu dînsul, căsătoria va fi ca și hotărîtă. Dar Rogron se temea atît de mult s-o privească pe Bathilde, încît începuse să se uite la domnișoara Habert. Vinet știa acum bine cît îl iubea Sylvie pe colonel. Își dădea seama cît de puternică putea fi pasiunea unei fete bătrîne, care mai era și roasă de bigotism; și nu-i trebui mult timp ca să găsească mijlocul de a-i înlătura dintr-o singură lovitură pe Pierrette și pe colonel, sperînd să se scape de unul cu ajutorul celuilalt.

A doua zi dimineață, după ce-și puse la punct treburile de la tribunal, Vinet se întâlnește ca de obicei cu colonelul și cu Rogron, care-și făcea plimbarea obișnuită.

Ori de câte ori se plimbau împreună, cei trei oameni dădeau orașului prilej de vorbă. Acest triumvirat urit de subprefect, de magistrați și de partidul Tiphainilor, forma un fel de tribunat cu care se mindreau liberalii din Provins. Vinet redacta de unul singur *Curierul*, fiind, cum s-ar spune, capul partidului; colonelul, administratorul girant al ziarului, era brațul; Rogron, cu banii săi, era nervul, fiind socotit omul de legătură dintre comitetul dirigiuitor din Provins și comitetul de conducere din Paris. După spusele celor din partidul Tiphaine, acești trei oameni aveau oricând ceva de pus la cale împotriva guvernului; în schimb, liberalii îi admirau ca pe niște apărători ai poporului. Cînd îl văzu pe Rogron îndreptîndu-se spre piață, ca să ajungă acasă la ora dejunului, avocatul îl apucă de braț pe colonel și nu-l mai lăsă să-l conducă pe fostul marchitan.

— Uite, colonelule, am să te ajut să scapi de greaua povară ce-ți stă pe umeri; ai să te căsătorești cu cineva mai bine decît Sylvie: dacă știi cum să te porți, te vei putea căsători peste doi ani cu tinerica Pierrette Lorrain.

Și îl puse la curent cu efectul manevrelor iezuitului.

— Ce iscusită lovitură de spadă și cit de bine și din vreme chibzuită! zise colonelul.

— Colonele, continuă cu ton grav Vinet, Pierrette e o ființă fermecătoare. Alături de ea ai fi fericit pînă la sfîrșitul zilelor, și unde mai pui că, sănătos cum ești, n-ai avea obișnuitele necazuri din căsătoriile nepotrivite ca vîrstă; dar să nu-ți închipui cumva că acest schimb al unei sorți aprige cu una plăcută, se poate face cu una, cu două. A căuta să o schimbi pe Sylvie din iubită în confidentă e o operație la fel de primejdioasă ca trecerea unui rîu sub focul inamicului, vorbind în termeni militărești. Subtil cum ești, ca orice colonel de cavalerie, cercetînd bine poziția, vei manevra cu superioritatea noastră de pînă acum, da-

torită căreia ne-am asigurat situația actuală. Dacă eu voi fi într-o zi procuror general, dumneata vei putea comanda arondismentul. Ah! dacă aveai drept de vot, astăzi am fi într-o situație mult mai fericită. Nu era mare lucru să fi cumpărat cele două voturi ale funcționarilor, despăgubindu-i pentru serviciile ce le-ar fi pierdut, dar în schimb am fi obținut majoritatea. Aș fi avut locul meu în Cameră alături de alde Dupin, Casimir Périer etc.⁵¹...

De mult pusese colonelul ochii pe Pierrette, dar tănuia acest gând, căutînd să-l ascundă cît mai bine; dacă se arăta brutal față de Pierrette, o lăcea numai de ochii lumii. Fetița nu putea înțelege de ce pretinsul camarad al tatălui ei se purta atît de rău cu ea, pe cîtă vreme ori de cîte ori o întilnea singură, o apuca ușor de bărbie și o mîngia pămîntește. De cînd aflate de la Vinet cum o teroriza pe domnișoara Sylvie gîndul căsătoriei, Gouraud căuta prilejurile de a o găsi singură pe Pierrette și în asemenea momente asprul colonel devenea blind ca o pisică; nu uita să-i repete mereu cît de brav fusese Lorrain și ce nenorocire e pentru dînsa că tatăl ei se prăpădise!

Cu cîteva zile înainte de venirea lui Brigaut, Sylvie îi surprinsese pe Gouraud și pe Pierrette stînd de vorbă. În suflet îi izbucni o gelozie de-o violență ce nu poate fi întilnită decît prin mănăstiri. Gelozia, pasiune care îl face pe om să creadă orice și să cadă ușor la bănuială, deschide fanteziei cel mai larg cîmp de acțiune; dar în asemenea cazuri fantezia nu numai că nu înțelege inteligența celui atins de gelozie, dar îi ia și din ceea ce mai are; această pasiune avea să trezească în mintea Sylviei idei ciudate. Îi intră în cap că omul pe care-l auzise rostînd Pierrettei cuvintele „doamna mireasă” era colonelul. Bănuind că cel venit la întîlnirea matinală era colonelul, Sylvie se întărea în credința că Gouraud își schimbase de o săptămînă atitudinea față de dînsa. Colonelul era unicul om care, în desăvîrșita ei singurătate, se ocupa de dînsa. Sylvie rămăsese deci cu ochii și cu mintea ațintite asupra lui; și pe măsură ce se lăsa în voia năcejdilor cînd înfloritoare, cînd năruite,

ajunse să facă din această preocupare un lucru de altă însemnătate, încît se găsea parcă sub puterea unui miraj moral. După o frumoasă zicală populară : fiindcă voia să vadă prea mult, nu mai vedea nimic. Uneori respingea totuși bănuielele, și i se părea că poate lupta cu succes împotriva acestei rivalități himerice. Căuta să se compare cu Pierrette, și ce vedea ? Ea, femeie de patruzeci de ani, cu păr cărunț ; Pierrette, o fetiță cu pielea albă, încîntătoare, cu ochi alit de mingiietori, încît ar putea încălzi și o inimă de gheață. I se spusese că bărbaților de cincizeci de ani le-ar plăcea fetițe ca Pierrette. După cite auzise Sylvie în salonul familiei Tiphaine, pînă nu-și rînduise un trai ca oamenii și înainte de a fi intrat în societatea Rogronilor, Gouraud ar fi avut apucături ciudate și moravuri de același soi. Fetele bătrîne au în dragoste îdeile platonice exagerate ale fetelor de douăzeci de ani ; nu se abat pentru nimic în lume de la concepțiile lor rigide, la fel ca toți cei care n-au experiență de viață și n-au simțit pe pielea lor în ce măsură forțele sociale, cu mult mai puternice, schimbă, ciuntesc și dau peste cap toate aceste frumoase și nobile idei. Gîndul că ar putea fi înșelată de colonel n-o slăbea pe Sylvie ; simțea cum îi sfredește creierul. Și așa se întîmplă că atunci, în răstimpul dintre trezire și trecerea la activitate, pe care orice celibatar fără ocupație îl petrece în pat, fata bătrîmă se gîndea "la ea, la Pierrette, și la romanța ce o trezise prin cuvîntul „nuntă” ! De proastă ce era, în loc să se uite la îndrăgostit printre storuri, deschisese fereastra, fără a se gîndi că Pierrette putea s-audă zgomotul. Dacă ar fi avut cit de cit mintea de rînd a spionului, l-ar fi văzut pe Brigaut, și drama ucigătoare dezlănțuită în clipa aceea nu s-ar mai fi petrecut.

Deși foarte slăbită, Pierrette scoase, ca în fiecare zi, drugii care fixau peste noapte obloanele bucătăriei ; apoi, după ce le dădu în lături și le fixă de perete, se duse să deschidă și ușa coridorului ce da în grădină. Luă măturile de toate mărimile ca să măture covoarele, sufrageria, coridorul, scările, într-un cu-

vint să curețe peste tot, cu grija și sirguința cu care nici o slujnică, fie ea chiar olandeză, nu și-ar fi făcut datoria: nu putea suferi să fie dojenită! Se simțea fericită cînd vedea ochii mici, albaștri, spălăciți și reci ai verișoarei sale, nu strălucind de mulțumire — așa nu puteau arăta niciodată — dar cel puțin liniștiți după ce-și arunca peste tot privirea de stăpînă, acea privire, de nedescris care descoperă tot ce scapă celor mai atenți observatori. Asudase de-a binelea cînd se întoarse în bucătărie să orinduiască totul, să aprindă focul și să ducă apoi în camerele verișoarei și vărului ei jeratic și apă caldă pentru spălat, ea care nu-și putea îngădui așa ceva! Puse masa pentru micul dejun și aprinse focul în sufragerie. Pentru a aprinde toate aceste focuri coborise de cîteva ori în pivniță să aducă surcele; trecea mereu, dintr-o încăpere răcoroasă într-alta caldă, dintr-un loc încălzit într-unul rece și jilav. Aceste treceri bruște de la frig la cald le făcea cu elanul tinereții, adesea ca să nu dea prilej de ocară, sau ca să asculte de vreo poruncă — dar ele îi primejduiau fără leac sănătatea. Pierrette nici nu-și dădea seama că-i bolnavă. Totuși, începuse să sufere; avea poftă de mîncăruri ciudate, dar nu spunea nimic; îi plăceau salatele crude, pe care le minca pe ascuns. Copilul acesta nevinovat habar n-avea cît de gravă era boala ce se cuibărise într-însa și care cerea atente, foarte atente îngrijiri. Dacă înainte de venirea lui Brigaut, Néraud, care o avea pe conștiință pe bunica ei, i-ar fi atras atenția asupra pericolului mortal ce o pîndea, Pierrette ar fi zîmbit; prea amară îi era viața ca să nu suridă în fața morții. Dar iată că ea, care pe lingă durerile trupesti suferea nu mai puțin de acel dor breton, boală sufletească bine cunoscută de colonei și de care aceștia țin seama cînd în regimintele lor se nimeresc soldați bretoni, se simțea de cîteva clipe legată de Provins, iubea acest oraș. Floarea aurie, cîntecul acela; revederea prietenului din copilărie o învioraseră, așa cum se înviorază după o ploaie bună o pîntă lăsată multă vreme fără apă. Voia să trăiască, parcă nici nu mai suferise! Se strecură încet în camera verișoarei sale, aprinse focul,

lăsă acolo ceainicul, îi spuse ceva Sylviei, se duse să-și trezească tutorele și cobori apoi să ia laptele, piinea și toate proviziile aduse de furnizori. Mai rămase citva timp în pragul ușii, tot sperind că lui Brigaut îi va veni în minte să se întoarcă; dar el luase de mult calea Parisului. Pierrette, dereticase în sufragerie și trecuse la bucătărie, unde se apucase de lucru cind o auzi deodată pe vara ei coborînd scara. Domnișoara Sylvie Rogron apăru în capotul ei de tafta cafeniu-închis, purtînd pe cap o bonetă de tui cu funde, peste peruca nearanjată, cu un camizol deasupra capotului și cu cipici în picioare. Cercetă cu privirea în jur, să vadă dacă totul e în bună orînduială și se apropie de verișoara ei, care o aștepta să-i spună ce să gătească pentru prînz.

— Oh, va să zică aici îmi erai, domnișoară îndrăgostită! i se adresă Sylvie pe un ton jumătate vesel, jumătate batjocoritor.

— Ce spui, dragă vară?

— Te-ai strecurat în camera mea ca o vicleană și tot așa de repede ai plecat; totuși, ar fi trebuit să bănuiești că aveam să-ți spun ceva.

— Eu...

— Ți s-a cîntat azi-dimineață o serenadă ca unei adevărate prințese.

— O serenadă? se miră Pierrette.

— O se-re-na-dă? o înșină Sylvie. Așadar mătăluță ai un amarez!

— Vară dragă, ce-i aceea amarez?

Ocolind răspunsul, Sylvie continuă:

— Îndrăznește, domnișoară, să spui că n-a venit sub ferestrele noastre un bărbat care ți-a vorbit despre măritiș!

Pierrette, persecutată cum era, învățase cite ceva din șiretlicurile atît de folositoare sclavilor, așa că răspunse curajoasă:

— Nu înțeleg ce vrei să-mi spunei.

— Așa?! se răsti înăcrita fată bătrînă.

— Vară dragă... răspunse Pierrette supusă.

— Va să zică nici nu te-ai sculat și nici nu te-ai dus desculță la fereastră; mare lucru să nu te alegi

cu vreo boală grea, dar n-ai să pățești decît ce meriți. Și poate că nici n-ai vorbit cu amorezul tău ?

— Nu, vară dragă.

— Îți cunoșteam multe defecte, dar nu te știam mincinoasă. Gindește-te bine, domnișoară : trebuie să ne spui și să ne lămurești deplin pe vărul tău și pe mine ce-i cu scena de azi-dimineață ; de nu, tutorele tău va fi silit să ia măsuri aspre.

Roasă de gelozie și de curiozitate, bătrîna domnișoară credea nimerit să procedeze așa fel încît să bage fetița în sperieți. Pierrette, ca toți oamenii care suferă peste puterile lor, tăcu. Oamenii care se văd atacați pe nedrept se pot intrucitva apăra numai prin tăcere : tăcînd, slăbesc atacurile nesăbuite ale pizmășilor, sălbaticile hărțuiri ale dușmanilor, asigurîndu-și astfel o izbîndă zdrobitoare, desăvîrșită. Ce poate fi mai desăvîrșit decît tăcerea ? Ea e absolută, și prin aceasta nu este oare o formă de existență a infinitului ? Sylvie căta spre Pierrette pe furiș. Fata roși, dar roșeața nu i se întindea la fel pe toată fața ; acoperirea pomeții cu pete inegale, fierbinți, de o nuanță ce putea da de gîndit. Văzînd aceste semne de boală, o mamă ar fi schimbat pe loc tonul, și-ar fi luat copilul pe genunchi, l-ar fi jăcodit, și nu i-ar fi trebuit mult timp să-și dea seama de completa, sublima nevinovăție a Pierrettei și, în același timp, s-ar fi dumerit asupra gravității bolii și ar fi înțeles că sucurile interne și sîngele, abătute de la funcțiile lor firești, năvăliseră asupra plămînilor, după ce tulburaseră aparatul digestiv. Aceste pete atît de simptomatice i-ar fi atras atenția asupra apropiatului pericol mortal ce-l pîndea pe copil. Dar o fată bătrînă în care nu se treziseră acele sentimente cărora numai o viață de familie le poate da naștere, care nu cunoștea nevoile copilului și nici cum trebuie să se poarte cu un adolescent, nu putea să aibă nici înțelegerea, nici compătimirea ce nu pot fi dăruite decît de nenumăratele întîmplări ale unei vieți de familie. Suferințele sărăciei în loc să-i înmoaie inima, dimpotrivă, i-o împietriseră.

„A roșit, se simte vinovată!” își zise Sylvie, tălmăcind tăcerea Pierrettei cum nu se putea mai rău.

— Pierrette, i se adresează ea. Până ce va cobori vărul tău, avem ceva de vorbit. Hai încoace, o chemă ea pe un ton oarecum mai blind. Închide ușa spre stradă. Dacă vine cineva, are să sune și o să auzim.

Deși o ceafă umedă se ridica deasupra riului, Sylvie o purtă pe Pierrette pe aleea nisipoasă care șerpuia peste pajiștea grădinii până la marginea unei terase de pietre colțuroase, țărni pitoresc, înveșmîntat cu iriși și plante acvatice. Fata bătrînă schimbă tactica; încercă s-o ia pe Pierrette cu binișorul. Hiena căuta să fie pisică.

— Pierrette, îi zise ea, nu mai ești un copil, curînd curînd împlinești cincisprezece ani, și n-ai fi nimic uimitor să ai un amoret.

— Dar, vară dragă, răspunse Pierrette ridicîndu-și ochii de o blîndețe îngerească spre fața acră și rece a verișoarei, care își recăpătase înfățișarea de marchitană — ce-l ai un amoret?

Ii fu peste puțină Sylviei s-o lămurească bine și cuviincios ce înseamnă un amoret. În loc să vadă în această întrebare un semn de nevinovăție fermecătoare, ea nu văzu decît prefăcătorie.

— Un amoret, Pierrette, e un bărbat care ne iubește și vrea să ne ia în căsătorie.

— Ah, exclamă Pierrette. La noi, în Bretania, cînd un băiat e în vorbă cu o fată i se zice pretendent.

— Ei bine, dă-ți seama, copila mea, că dacă mărturisești sentimentele ce le ai față de un bărbat, nu faci nici un păcat. E păcat cînd ascunzi lucrul acesta. Ai plăcut poate așa din întîmplare vreunui dintre bărbații care vin la noi?

— Nu cred.

— Și nu-l iubești pe nici unul?

— Pe nici unul.

— Sigur, sigur?

— Sigur.

— Ia uită-te drept în ochii mei, Pierrette!

Pierrette o privi.

— Atunci cum de te-a chemat un bărbat azi-dimineață în piață ?

Pierrette își lăsă privirea în pământ.

— Te-ai dus la fereastră, ai deschis-o și ai vorbit.

— Nu, dragă vară, voiam să știu cum e vremea afară și am văzut în piață un țaran.

— Pierrette, de la prima ta comuniune te-ai îndreptat mult, ești ascultătoare și pioasă, îți iubești rudele și pe Dumnezeu; sînt mulțumită de tine, nu ți-am spus-o pînă acum, ca să nu-ți iei nasul la purtare...

Apriga fată bătrînă lua drept virtuți ceea ce la Pierrette nu era decît descurajare, supunere și tăcere, legate de viața ei plină de necazuri. Una dintre cele mai mari mîngieri pentru suferinzii, martirii și artiștii, chinuți ca niște mucenici, ce cad victime pizmei și urii, este să se vadă lăudați tocmai de către cei de la care nu aud decît vorbe de dojană pornite din roa-credință. Pierrette ridică spre vară sa doi ochi plini de duioșie, și era gata chiar să-i ierte toate durerile pe care i le pricinuiseră.

— Dar dacă toate acestea nu sînt decît fățărnicie, dacă trebuie să te privesc ca pe un șarpe pe care l-am încălzit la sînul meu, atunci n-ai fi decît o ființă nelegiuită, îngrozitoare !

— Nu cred să mă fi făcut vinovată de ceva, răspunse Pierrette, și simți cum inima i se face ghem de durere auzind-o pe vară ei urlînd ca o hienă, după ce, cu cîteva clipe înainte, o acoperise de laude.

— Știi tu că a minți înseamnă a face un păcat de moarte ?

— Da, vară dragă.

— Ei bine, ești în fața lui Dumnezeu, zise fata bătrînă arătîndu-i cu un gest solemn grădinile și cerul, jură-mi că nu-l cunoști pe țaranul acela.

— Nu pot să jur, răspunse Pierrette.

— Aha, nu era țaran, viperă ce ești !

Pierrette o zbughi prin grădină ca o căprioară speriată, înspăimîntată de această tortură morală. Vara ei o strigă cu o voce îngrozitoare.

— Sună cineva, răspunse Pierrette.

„Ah, ce mai prefăcută, își zise Sylvie, ce șarlatancă. Sint sigură acum că această mică năpircă i-a sucit capul colonelului. Ne-a auzit că-i spunem baron! Și ce și-a zis: Să fie baroană! Proastă mai e! Oho, scap eu de ea, o dau ucenică, și încă repede de tot.”

Sylvie era atît de cufundată în gînduri, încît nici nu-l zări pe fratele ei care coborise alea și privea la daliile sale atît de rău atinse de brumă.

— Ei, Sylvie! La ce te gîndești? Parcă te uita la pești! Cîteodată mai sar deasupra apei.

— Nu, răspunse ea.

— Ei, cum ai dormit? Și începu să-i povestească ce visase noaptea. Nu ți se pare că fața mea e cam boțită? Alt cuvînt din vocabularul Rogron.

De cînd iubea — dar să nu pingărim acest cuvînt — așadar de cînd o dorea pe domnișoara de Charge-boeuf, Rogron era preocupat de felul cum arată și avea mare grijă de persoana sa. În clipa aceea Pierrette coborî de pe terasă și strigă de departe că micul dejun era gata. Dînd ochii cu verișoara ei, Sylvie se făcu verde la față; i se răscolî fierrea dintr-însa. Cercelă coridorul și găsi că Pierrette ar fi trebuit să frece podeaua.

— Am s-o frec, dacă doriți, răspunse acest inger, care nu-și dădea seama cît de primejdioasă e o asemenea muncă pentru o fată tinărlă.

Sufrageria era aranjată fără cusur. Sylvie se așeză și în tot timpul dejunului ceru mereu cîte ceva — ceea ce n-ar fi făcut dacă ar fi fost liniștită — numai și numai ca s-o scoale de la masă pe Pierrette ori de cîte ori biata fată se așeza ca să reînceapă să mănince. Ii părea prea puțin s-o hărtuiască într-una, căuta pricină s-o poată muștra și fierbea în sinea ei că nu găsește nici una. Dacă ar fi servit ouă, de bună seamă ar fi dojenit-o că oul ei nu e fiert cum trebuie. Abia răspundea la întrebările prostești ale fratelui, deși se uita țintă la dînsul. Ochii ei o ocoleau pe Pierrette. Fetița suferea nespun urmărind aceste ter-tipuri. Aduse pentru vara și pentru vărul ei cafeaua într-un vas de argint în care încălzea în apă fier-

blnte laptele amestecat cu frișcă. Fratele și sora își turnau singuri cafeaua pregătită de Sylvie, după plac. În timp ce-și amestecau încet-încet delicioasa băutură, Sylvie zări o fărîmiță mărunță de cafea; cu un gest afectat o scoase din fiertura galbenă, o privi și se aplecă s-o vadă mai bine. Și furtuna izbucni.

— Ce-i cu tine? o întrebă Rogron.

— Uite... domnișoara mi-a turnat cenușă în cafea. Și e tare plăcut să bei cafea cu cenușă — nu-i așa!... Dar de ce m-aș mira! Nu poți face bine două lucruri deodată. Numai de cafeaua mea nu-i arde dumneaei! Dacă se nimerea ca un mierloi să zboare prin bucătărie, nici nu l-ar fi zărit azi-dimineață! Și cum să fi băgat de seamă cenușa! Cafeaua pentru vara ei?! Puțin îi pasă de asta.

Și continuă pe același ton, în timp ce puse pe marginea farfurioarei firul de cafea străcurat prin filtru, împreună cu cîteva fărîmituri de zahăr care nu se topiseră.

— Dragă vară, e cafea, zise Pierrette.

— Ah, va să zică eu mint? strigă Sylvie săgetînd-o pe Pierrette cu lucirea înspăimîntătoare a ochilor ei minioși. Ființele care n-au fost mistuite de pasiuni dispun de un bogat fluid vital. Această putere de a da ochilor o lucire orbitoare atunci cînd se înfură se întetise la domnișoara Rogron, care odinioară, în dugheana ei, avea adeseori prilejul să-și folosească privirea, holbind ochii din cale afară, ca să-și bage vinzătorii în sperieți.

— Nu cumva mă contrazici? reluă ea. Tocmai dumneata, care ai merita să pleci de la masă și să mînninci singură în bucătărie.

— Ce v-a pălit așa de dimineață? strigă Rogron. Parc-ați căpiat amîndouă.

— Domnișoara știe despre ce e vorba. O mai las să se gindească înainte de a-ți spune și ție ce s-a întimplat, căci vreau să mă port cu dînsa mai bine decît merită.

Ca să ocolească privirile înfricoșătoare ale verișoarei, Pierrette se uită pe fereastră, spre piață.

— Nici nu-i pasă de ce spun, parcă aş vorbi cu zaharniţa! Dar, cînd trebuie, domnişoara are urechi foarte bune; ştie să stea de vorbă de sus din casă cu cineva care aşteaptă în stradă... Află că pupila ta e de o perversitate... de o perversitate fără seamăn şi nu trebuie să te aştepţi la nimic bun din partea ei, ascultă ce-ţi spun eu, Rogron.

— Dar ce poznă aşa de gogonată a mai făcut? întrebă fratele.

— La vîrsta ei! A început cam devreme! strigă fata bătrînă, ca turbată.

Pierrette se ridică să stringă masa, ca să se poată stăpîni, neştiind ce să facă. Deşi felul acesta de a i se vorbi nu era nou pentru ea, totuşi nu se putuse niciodată obişnui cu el. Parcă făcuse o crimă, atît de furioasă era vară-sa. Se întreba cu cît s-ar fi infuriat mai rău, dacă ar fi aflat de pozna lui Brigaut. Te pomeneşti că i-l vor lua pe Brigaut. Ii trecură prin minte mii şi mii de gânduri pe cît de fulgerătoare, pe atît de profunde, gândurile unei fiinţe înrobite, şi se hotărî să nu scoată o vorbă despre fapta pe care în conştiinţa ei n-o socotea întru nimic vinovată. I se aruncară cuvinte atît de grele, atît de aspre, bănuieli atît de jignitoare, încît intrînd în bucătărie simţi că i se stringe stomacul şi începu să verse îngrozitor. Nu îndrăzni să se vaiete, căci nu ştia dacă rudele vor căuta să-i dea vreun ajutor. Se întoarse în sufragerie, palidă, lividă, spuse că nu se simte bine şi urcă în camera ei, ţinîndu-se la fiecare treaptă de balustrada scării; credea că i se apropie ceasul morţii. „Bietul Brigaut”, se gîndea Pierrette.

— E bolnavă! zise Rogron.

— Dînsa, bolnavă! Mofturi! răspunse cu glas tare Sylvie, aşa fel ca s-o audă şi Pierrette. Dar azi-dimineaţă nu era bolnavă, haida-de!

Noua lovitură o doborî pe Pierrette. Se culcă plîngînd şi se rugă lui Dumnezeu s-o stringă de pe lume.

De vreo lună, Rogron nu-i mai ducea lui Gouraud *Constituţionalul*; colonelul venea umil să ia ziarul, stătea de vorbă şi, cînd vremea era frumoasă, îl conducea pe Rogron la plimbare. Sigur că-l va vedea

pe colonel și că va putea să-i vorbească, Sylvie se îmbracă atunci cu deosebită grijă. Fata bătrână se credea elegantă în rochia ei verde cu un mic șal de cașmir galben, cu marginea roșie, cu o pălărie albă garnisită cu cîteva pene subțiri și cenușii.

Pe la ora cînd obișnuia să vină colonelul, Sylvie se instalează în salon, împreună cu fratele ei, pe care-l silise să rămînă în halat și papuci.

— E frumos afară, colonele! îl întîmpină Rogron auzind pașii grei ai lui Gouraud. Nu sînt însă îmbrăcat, sora mea voia să iasă și trebuia să rămîn să păzesc casa. Așteaptă-mă.

Rogron o lăasă pe Sylvie singură cu colonelul.

— Și unde voiati să vă duceți? Sintești îmbrăcată ca o zeiță, spuse Gouraud surprins de expresia oarecum solemnă a obrazului mare și zbîrcit al fetei bătrîne.

— Voiam să ies, dar pentru că fetița nu se simte bine, rămîn acasă.

— Dar ce are?

— Nu știu, a spus că vrea să se culce.

Prudența, ca să nu spunem neîncrederea lui Gouraud, era mereu trează, ca urmare a rezultatelor alianței sale cu Vinet. Devenise evident că avocatul se înfrupta din bucata cea mai grasă. El redacta gazeta, unde se purta ca un stăpîn și tot el fixa partea ce se cuvenea redacției; colonelul însă, deși administrator girant, nu cîștiga mare lucru. Vinet și Cournant aduseseră Rogronilor servicii foarte mari, pe cînd colonelul în retragere nu putea face nimic pentru ei. Cine avea să fie deputat? Vinet. Cine era mare elector? Vinet. Cui i se cereau sfaturi? Lui Vinet. În sfîrșit, colonelul cunoștea cel puțin în aceeași măsură ca și Vinet pasiunea mare și adîncă pe care o aprinsese frumoasa Bathilde de Chargeboeuf în inima lui Rogron. O pasiune ce se arăta nesăbuită, așa cum este totdeauna ultima pasiune a unui bărbat. Glasul Bathildei îl cutremura pe celibatar. Copleșit de aceste dorinți, Rogron le ascundea, nu îndrăznea să nădăjduiască o asemenea căsătorie. Ca să-l încerce pe mar-chitan, colonelul se gîndise să-i spună că vrea să

ceară mina Bathildei. Rogron, văzîndu-se în fața unui rival atît de temut, pâlise. Începu să se poarte rece cu Gouraud, aproape dușmănos. Așa că Vinet era mare și tare în casa Rogronilor, în timp ce el, colonelul, n-avea alte legături decît cele ipotetice ale unei dragoste prefăcute din partea sa, la care Sylvie încă nu răspunsese. Cînd îl încunoștințase ce anume pusese la cale preotul, sfătîindu-l s-o rupă cu Sylvie și să-și întoarcă privirile spre Pierrette, Vinet îl atinsese la coarda sensibilă; dar analizînd tilcul acestei confidențe și dîndu-și seama în același timp de situația din jurul lui, colonelul bănuia că aliatul său urmărește să strice relațiile dintre el și Sylvie pentru ca exploatînd frica fetei bătrîne, să izbutească în cele din urmă a face ca toată averea Rogronilor să cadă în mîinile domnișoarei de Chargeboeuf. Cînd Rogron îl lăsase singur cu sora sa, colonelul înțelese numai din cîteva slabe indicii că Sylvie era frămîntată de un gînd neliniștitor. Ghici că plănuiise într-adins să fie gătită și să rămînă cîteva clipe singură cu el. Furios pe Vinet, pe care-l bănuia că pune ceva la cale împotriva sa, colonelul credea că discuția se datora vreunei insinuări secrete a acestui maimuțoi în robă; de aceea își luă toate măsurile, la fel ca atunci cînd făcea o recunoaștere în țara inamică, cu ochii în patru asupra cîmpului de luptă, atent la cel mai slab zgomot, cu mintea încordată și cu mîna pe armă. Colonelul avea cusurul de a nu crede un singur cuvînt din ce spuneau femeile; și cînd fata bătrînă aduse vorba despre Pierrette, spunînd că se culcase la amiază, colonelul se gîndi că Sylvie o pedepsise să stea în camera ei, din gelozie.

— Se face tare drăguță, mititica, rosti el ca într-o doară.

— O să fie fată frumoasă, răspunse domnișoara Rogron.

— Ar trebui s-o trimiteți la Paris, la vreun magazin, adăugă colonelul. Și-ar face o situație. Acum se caută fete frumoase la magazinele de mode.

— Credeți într-adevăr că ar fi bine? îl întrebă Sylvie bulburată.

„Asta-i! Am înțeles, se gândi colonelul. Prin urmare aici țintea sfatul lui Vinet privitor la căsătoria mea cu Pierrette, voia să mă alunge din sufletul bătrinei vrăjitoare.”

— Dar altminteri, reluă el cu voce tare, ce-o să faceți cu ea? Priviți-o, vă rog, pe Bathilde de Charleboeuf, o fată de o frumusețe fără pereche, nobilă și cu rude de seamă și ce se alege de ea? O să rămână toată viața fată bătrână, nu găsește bărbat. Pierrette, care n-are nimic, n-o să se căsătorească niciodată. Vă închipuiți poate că eu, de pildă, pun vreun preț pe tinerețe și frumusețe; eu, fost căpitan de cavalerie în garda imperială, care, din ziua cind și-a constituit împărat garda, am bătut cu cizmele mele toate capitalele și am cunoscut cele mai frumoase femei din aceste capitale? Tinerele, chiar cind sînt frumoase — ce-i de capul lor? Nimic: sînt proaste și vulgare!... Să nu mai vorbim de ele. La patruzeci și opt de ani — urmă el exagerîndu-și inadins vîrsta — după ce a suferit ce am suferit eu în retragerea de la Moscova, după ce a făcut îngrozitoarea campanie din Franța, nimeni nu mai poate fi chiar atît de sănătos; sînt om bătrîn. O soție ca dumneata m-ar îngriji, m-ar răsfața și averea ei, adăugată la biata mea pensie de trei mii de franci, mi-ar da la bătrînețe posibilitatea unui trai plăcut; aș prefera-o de o mie de ori unei năzuroase de la care m-aș putea aștepta numai la neplăceri și care ar avea treizeci de ani și pasiuni, cînd eu aș avea șaizeci de ani și reumatisme. La vîrsta mea, cumpănești lucrurile, le cumpănești bine. Uite, fie vorba între noi, dacă ar fi să mă însor, n-aș dori să am copii.

Cît timp dură această tiradă, colonelul citi limpede pe fața Sylviei și exclamația ei îi dovedi deplin perfidia lui Vinet.

— Va să zică, spuse ea, n-o iubiți pe Pierrette?

— Vai! Dar ce, ați innebunit, draga mea Sylvie? se indignă colonelul. Cum vă închipuiți că ar putea cineva să încerce să sfărîme alune cînd nu mai are un dinte în gură? Mulțumesc lui Dumnezeu, sînt în toate mințile și mă cunosc.

Nevrind să se angajeze direct, Sylvie crezu că-i foarte nimerit să vorbească în numele fratelui ei :

— Pratele meu, spuse ea, își pusese în gînd să vă însoare.

— Dar fratele dumitale nu putea să aibă o idee atît de nesăbuită. Acum citeva zile, căutînd să-l descos, i-am spus că o iubesc pe Bathilde, și se făcuse alb ca gulerașul dumitale.

— O iubește pe Bathilde ? îl întrebă Sylvie.

— Ca un nebun ! Și bineînțeles că Bathilde trage numai la banii lui. („Ți-am plătit-o, Vinet !” se gîndi colonelul.) Atunci cum ar fi ajuns să vorbească despre Pierrette ? Nu, Sylvie — exclamă el apucîndu-i mina și stringîndu-i-o cu înțeles — fiindcă m-ați silit să ating acest capitol... Se apropie de dînsa. Ei bine... (îi sărută mina, căci doar era colonel de cavalerie și dăduse de-alîtea ori dovadă de curaj) vă rog să mă credeți că dacă e vorba să mă însor, nu vă doresc decît pe dumneavoastră ca soție. Deși această căsătorie ar putea părea convențională, în ce mă privește mi-e dictată numai de sentimentele de afecțiune ce vi le port.

— Dar tocmai eu voiam să vă însor cu Pierrette. Și dacă îi trec averea mea... Ce ziceți, colonel ?

— Nu țin de loc să fiu nenorocit în casa mea și să văd peste zece ani vreun flusturatic de teapa lui Juliard dînd tîrcoale nevesti-mi și dedicîndu-i versuri prin ziare. În privința asta, sînt mult prea mîndru. Niciodată n-aș accepta o căsătorie nepotrivită ca vîrstă.

— Ei bine, colonel, vom discuta lucrurile acestea serios, răspunse Sylvie aruncîndu-i o privire, după a sa părere, plină de dragoste, dar care te putea băga în sperieți ca muma pădurii. Își întinse buzele reci și vinete și, arătîndu-și dinții galbeni, fu incredințată că zîmbește.

— Iată-mă, zise Rogron, luîndu-l de braț pe colonel, care o salută foarte curtenitor pe fata bătrînă.

Gouraud se hotărî să urgenteze căsătoria cu Sylvie și, odată instalat ca stăpîn în casă, va vedea el ce arc de făcut, în luna de miere, cînd avea să capete

influență asupra Sylviei, ca să scape deodată și de Bathilde și de Cēleste Habert. Așa că, folosindu-se de plimbarea cu Rogron, îl liniști, spunându-i că glumise cu citeva zile în urmă, că nici prin minte nu-i trece să cîştige inima Bathildei; că nefiind prea bogat nu se poate căsători cu o fată fără zestre; îi mărturisi apoi planul său: de mult o alesese pe sora lui, datorită calităților ei alese și ținea foarte mult, ca o onoare pentru dînsul, să-i devină cumnat.

— Ah, colonele, ah, baroane, dacă nu-ți lipsește decît consimțămîntul meu, atunci căsătoria se poate face în termenul legal, exclamă Rogron fericit că scăpase de un rival atît de temut.

Sylvie își petrecu toată dimineața cercelîndu-și apartamentul, ca să-și dea seama dacă e potrivit pentru un menaj. În cele din urmă ajunse la hotărîrea că ar trebui să zidească un al doilea etaj pentru fratele ei, urmînd ca primul să-l orînduiască frumos pentru dînsa și soțul său; dar, fată bătrînă cum era, îi trecu prin minte și fantezia ca înainte de a se hotărî să-l mai pună la încercare pe colonel, ca să fie sigură de sentimentele lui și să-i cunoască mai bine obiceiurile. Tot mai bănuia ceva, și dorea să fie sigură că nu există nici un fel de legătură între Pierrette și colonel.

La ora cinci Pierrette cobori să pună masa. Sylvie n-avusese încotro, și trebuise să gătească. Își pătă rochia și strigă:

— Afurisita de Pierrette! gîndindu-se că dacă Pierrette ar fi gălit, ea nu și-ar fi pătă cu untură rochia de mătase. Poftim, ai apărut, miorlăito! Ești ca și ciinele potcovarului, care se trezește numai cînd aude zgomotul cratițelor și doarme tot timpul sub cuptor. Aha, vrei să creadă lumea că ești bolnavă, mincinoaso!

Ideea fixă că fata nu i-a mărturisit adevărul despre cele petrecute dimineața în piață și că prin urmare tot ce spune e minciună deveni un ciocan cu care Sylvie avea să lovească necurmat în inima și capul Pierrettei.

Spre marea surprindere a bieteii fete, Sylvie o trimise după cină să se îmbrace ca pentru seară. Nici cea mai aprinsă imaginație nu poate prevedea ce-i în stare să facă o fată bătrină cind intră la bănuială. În această privință o fată bătrină îi întrece pe politicieni, pe avocați, pe notarii publici, pe bancheri ca și pe avari. După ce trecu totul în revistă, Sylvie se gândi să se sfătuiască și cu Vinet. Ținu ca Pierrette să fie în preajma ei, spre a-și da seama, din atitudinea fetei, dacă tot ce spusese colonelul era adevărat. Doamnele de Chargeboeuf sosiră primele în acea seară. După sfatul vărului ei, Bathilde se îmbrăcase mai elegant ca oricind. Purta o minunată rochie de catifea fină albastră, cu nelipsitul ei șal de culoare deschisă; în urechi avea cercei ca ciorchinele de striguri roșii și aurii; părul în inelușe, o cruciuliță purtată ostentativ, pantoli de atlas negru, ciorapi gri de mătase și mănuși de piele de căprioară; și ce aere de regină și ce cochetării de tinerească, să-i dea gata pe toți Rogronii! Liniștită și demnă, mama afișa, ca și fiica ei, un fel de impertinență aristocratică, impregnată de spiritul castei lor, cu care cele două femei izbuteau să facă față tuturor situațiilor. Bathilde era înzestrată cu o inteligență superioară, de care numai Vinet își dăduse seama după două luni de la instalarea doamnelor de Chargeboeuf în casa lui. Cind ajunsese să cunoască profunda inteligență a acestei fete chinuite de zădărnicia tinereții și a frumuseții ei, dar nu mai puțin sigură de sine prin disprețul inspirat de oamenii unei epoci, care avea banul ca singur idol, Vinet exclamase surprins:

— Bathilde, dacă mă căsătorcam cu dumneata, astăzi aș fi pe cale să ajung ministru de justiție. M-ar fi chemat Vinet de Chargeboeuf și aveam în incinta Camerei locul meu printre cei de dreapta!

Bathilde nu voia să se mărite numai de dragul măritişului; nu se mărita să fie mamă, să aibă un soț, ci pentru ca să fie liberă, să capete un fel de girant responsabil, să i se spună doamnă, dar să poată desfășura o activitate de bărbat. Pentru ea, Rogron era doar un nume. Era sigură că va izbuti să facă ceva

din acest prostănac : un deputat pe care tot ea avea să-l manevreze ; ținea să se răzbune pe familia ei care nu se ocupase de loc de dinsa, o fată săracă. Vinet îi extinsese mult sfera preocupărilor, întărind-o în ideile sale, pe care le admira și le aproba.

— Dragă verișoară, îi spunea el căutînd s-o lămurească asupra influenței femeilor, și precizînd îndeosebi cîmpul lor de activitate, îi închipui că acest Tiphaine, un om submediocru, ar putea ajunge prin el însuși la tribunalul de primă instanță de la Paris ? Doamna Tiphaine l-a făcut deputat, și tot ea îl împinge să ajungă la Paris. Mama ei, doamna Roguin, cumătră vicleană, îl poartă de nas pe faimosul bancher du Tillet, unul dintre tovarășii lui Nucingen, și amîndoi au legături strînse cu Kellerii, iar aceste trei case de afaceri aduc servicii guvernului sau oamenilor lui cei mai devotați ; îndeobște guvernele sînt în strînse legături cu asemenea lupi ai Băncii, și oamenii aceștia cunosc toată protipendada Parisului. Nu vād ce l-ar putea împiedica pe Tiphaine să ajungă președinte la vreo înaltă curte de justiție. Căsătorește-te cu Rogron, îl facem noi deputat de Provins, după ce eu voi cuceri un alt colegiu din Seine-et-Marne. Veți căpăta o percepție generală, un post unde Rogron nu va avea altceva de făcut decît să semneze. Bineînțeles, vom fi cu opoziția dacă va triumfa, dar dacă Bourbonii rămîn, găsăm noi cum să virăm ușurel spre centru ! Dar ce, Rogron o să trăiască el cit lumea ? După aceea te remăriți cu un nobil. Ce mai încolo-încoace, vezi de-ți asigură o situație bună și las' dacă nu ne vor da o mină de ajutor Chargeboeufii ! Cred că mizeria pe care ai îndurat-o, de altfel ca și mine, te-a învățat să știi cit prețuiesc oamenii : trebuie să te servești de ei ca de niște cai de poștă. Un bărbat sau o femeie te duce de la o etapă la alta.

Vinet izbutise să facă din Bathilde o miniatură a Catherinei de Medicis⁵². O lăsa pe soția sa acasă, fericită cu cei doi copii, și le însoțea întotdeauna pe doamnele de Chargeboeuf la Rogroni. În acea seară, își făcu intrarea în toată splendoarea sa de tribunal al regiunii Champagne. Purta ochelari frumoși, cu

ramă de aur, vestă de mătase, cravată albă, pantaloni negri, cizme fine, o redingotă neagră lucrată la Paris și ceas de aur cu lanț. Nu mai era Vinet cel de altădată, palid, slab, minios și întunecat, era un Vinet nou prin întreaga-i înfățișare de om politic; pășea încrezător în steaua lui, cu acea siguranță de sine pe care o au oamenii tribunalelor, cunoscători ai tuturor chichițelor dreptului. Capul său mic, de om șiret, frumos pieptănat, cu bărbia bine rasă, îi dădea un aer de drăgălășenie, e drept cam rece, dar care îl făcea plăcut, în felul lui Robespierre⁵³. Fără îndoială că putea fi un fermecător procuror general prin elocința lui invăluitoare, dar nu mai puțin periculoasă, ucigătoare, sau un orator de subtilitatea unui Benjamin Constant⁵⁴. Acreala și ura care-l însuflețeau altădată se schimbaseră într-un fel de blindețe perfidă. Otrava se prefăcuse în medicament.

— Bună seara, draga mea, ce mai faci? se adresă doamna de Chargeboeuf Sylviei.

Bathilde se îndreptă spre cămin, își scoase pălăria, se privi în oglindă și își sprijini de bara cenușarului frumosul ei picior, ca să i-l admire Rogron.

— Ce-i cu dumneata, domnule? îi zise ea privindu-l țintă. Nici nu-mi dai bună seara?... Oh, chiar face să pună cineva pentru dumneata o rochie de catifea!

Trecu pe dinaintea Pierrettei ca să-și pună pe un fotoliu pălăria, pe care fetița i-o luă din mână fără ca ea să i-o retragă, de parcă bretona ar fi fost o simplă slujnică. Oamenii pot fi foarte crinceni; ca și tigrii; dar nici tigrii, nici viperele, nici diplomații, nici oamenii de lege, nici călăii sau regii nu pot egala, chiar când se întrec pe ei înșiși în atrocitate, mieroasele cruzimi, acele blindeți otrăvite, disprețul distrugător pe care și le arată domnișoarele când vreuna dintre ele se crede mai suspusă prin naștere, avere, frumusețe; și mai ales atunci când e vorba despre căsătorie, despre înțietate, cu un cuvânt despre acele o mie și una de rivalități feminine. Acel „multumesc, domnișoară” pe care i-l adresă Bathilde Pierrettei era ca un poem în douăsprezece cinturi.

Pe ea o chema Bathilde, pe cealaltă Pierrette. Ea era o Chargeboeuf, cealaltă o Lorrain ! Pierrette era mică și bolnăvicioasă, Bathilde înaltă și plină de sănătate ! Pierrette era întreținută de milă, Bathilde și mama ei erau independente ! Pierrette purta o rochie de stofuliță ușoară, cu plastronaș, Bathilde își unduia rochia de catifea albastră ! Bathilde avea umerii cei mai impliniți din întreg arondismentul, brațe de regină ; Pierrette avea omoplați și brațe slăbuțe ! Pierrette era cenușăreasa, Bathilde zina ! Bathilde era pe cale de a se mărita, Pierrette avea să moară fată mare ! Bathilde era adorată, Pierrette nu era iubită de nimeni ! Bathilde purta o coafură încântătoare, avea gust ! Pierrette își ascundea părul sub o bonețică și habar n-avea de modă ! Epilog : Bathilde era totul, Pierrette nimic. Mindra bretonă înțelegea bine acest îngrozitor poem.

— Bună seară, fetiço, îi zise doamna de Chargeboeuf cu un ifos de vădită superioritate și cu accent fluierat pe nasul ei ascuțit.

Vinet puse capac la toate aceste soiuri de insulte, privind-o pe Pierrette și exclamând pe trei tonuri :

— Oh, oh, oh ! Ce frumoasă sintem în astă seară, Pierrette !

— Frumoasă ? răspunse sărmana copilă. Nu mie, ci verișoarei dumneavoastră se cuvine să-i adresați acest cuvint !

— Oh, vara mea e întotdeauna frumoasă, replică avocatul. Nu-i așa, amice Rogron ? adăugă el, întorcându-se spre stăpinul casei și bătându-i palma.

— Așa e, răspunse Rogron.

— De ce-l faci să spună ceea ce nu crede ? Nu sint pe gustul lui, reluă Bathilde stînd semeată în fața lui Rogron. Nu-i așa ? Priviți-mă.

Rogron o măsură din cap pînă în picioare și închise încetîșor ochii ca un motan mingiiat pe cap.

— Sinteți prea frumoasă, răspunse el. A vă privi înseamnă a înfrunta o prea mare primejdie.

— De ce ?

Rogron se uită la jarul din cămin și tăcu. În acea clipă intră în salon domnișoara Habert, urmată de colonel. Céleste Habert, care ajunsese inamicul tuturor, o avea de partea ei numai pe Sylvie; dar în măsura în care voiau s-o sape, toți îi arătau mai multă deferență, politețe și atenții plăcute, așa încît se vedea silită să se descurce printre aceste demonstrații interesate și să nu se încreadă în ele, după cum o și prevenise fratele ei. Vicarul, deși se ținea departe de cimpul de luptă, știa tot ce se petrece acolo. Și cînd își dădu seama că nădejtile surorii sale se năruiseră, deveni unul dintre cei mai aprigi adversari ai Rogronilor. Oricine și-o poate inchipui ușor pe domnișoara Habert, aflînd că, dacă n-ar fi fost profesoară — și directoare de pension — ar fi avut oricînd și oricum aerul unei institutoare. Instituloarele au un fel al lor de a-și aranja bonetele. După cum bătrînele englezoaice dețin monopolul turbanelor, institutoarele au monopolul acestor bonete, confecționate din prea mult material și din prea puține flori, care par mai mult decît artificiale; păstrată îndelungă vreme în dulap, o asemenea bonetă pare la fel de nouă și de veche, chiar din prima zi. Aceste fete își fac un titlu de onoare din a imita modelele pictorilor; cînd se așează, parcă stau pe șoldurile proprii, nu pe scaun. Cînd li se vorbește, se întorc cu tot bustul, în loc să întoarcă numai capul. Și cînd rochiile lor scîrțîie, își vine a crede că arcurile acestor ciudate mecanisme s-ar fi deranjat. Domnișoara Habert ajunsese prototipul acestui gen de femeie, avea privirea aspră, gura zbîrcită și sub bărbia încrețită, panglicile bonetei, lăbărțate și vestește, jucau după mișcările capului. Pe obraz avea, ca podoabă, doi negi mari, cafenii, ornați cu fire de păr pe care le lăsa să crească în voie, ca niște clematite înfoiate. În plus, mai priza tabac, și încă într-un fel foarte puțin grațios. Se așezară să joace boston. Sylvie o avea dinainte pe domnișoara Habert, lingă care stătea colonelul, în fața doamnei de Chargeboeuf. Bathilde ședea lingă mama ei și Rogron. Sylvie o așeză pe Pierrette între ea și colonel. Rogron întinse a

doua masă, pregătind-o pentru domnii Néraud, Cour-
nant și soția lui, în cazul cînd aveau să vină. Vinet
și Bathilde jucau *whist* și jucau de obicei cu domnul
și doamna Cournant. De cînd doamnele de Char-
geboeuf, cum li se zicea în Provins, începuseră să-i
viziteze pe Rogroni, cele două lămpi de pe cămin, așe-
zate între candelabre și pendulă, erau aprinse, mesele
de joc fiind luminate cu luminări de doi franci livra,
bani care de altfel se scoteau din joc.

— Pierrette, ia-ți lucrul de mină, fetiço, zise Sylvie
verișoarei sale, cu prefăcută blindețe, văzînd-o că se
uită la cărțile colonelului.

Se obișnuise s-o trateze în societate pe Pierrette cu
o bunătate prefăcută. Nemernica înșelăciune o scotea
din sărite pe sincera bretonă care ajunsese s-o dispre-
țuiască pe vara sa. Pierrette își luă gherghelul, dar
printre împunsături se uita la cărțile lui Gouraud.

Colonelul parcă nici nu știa că o fetiță șade alături
de el. Sylvie nu-l scăpa din ochi și începu să-l cam
bănuiască pentru această suspectă nepăsare. La un
moment dat, fetei bătrîne îi veni o carte grozavă, de
cupă; coșulețul de fișe era plin și mai conținea două-
zeci și șapte de monede de cîte cinci centime. Soții
Cournant și Néraud sosiseră între timp. Bătrînul jude-
cător supleant, Desfondrilles, pe care Ministerul de
Justiție îl găsisese demn să fie magistrat, dîndu-i dele-
gație de judecător de instrucție, dar căruia nu i se
recunoștea niciodată destulă pricepere cînd era vorba
să judece, iar de două luni se îndepărtase de partidul
Tiphainilor și se apropiase de partidul Vinet, stătea
cu spatele la cămin ținîndu-și ridicate pulpanele
redingotei. Cuprinse cu privirea bogatul salon în care
strălucea domnișoara de Chargeboeuf; părea că deco-
rul roșu ar fi fost inadins ales pentru a scoate și mai
mult în evidență frumusețea acestei încîntătoare ființe.
Era liniște deplină; Pierrette urmărea cîte-o întîlnire
rară în jocul de boston și atenția Sylviei era toată
concentrată asupra cărții care-i venise.

— Jucați cartea asta, îi spuse Pierrette colonelului,
arătîndu-i o cupă.

Colonelul începu o serie de cupă; cupele erau împărțite între el și Sylvie; colonelul jucă asul, cu toate că Sylvie putea să-i opună cinci cărți mai mici.

— Jocul nu-i cinstit! Pierrette mi-a văzut cărțile, și colonelul s-a luat după indicația ei.

— Dar, domnișoară, interveni Céleste, colonelul trebuia să joace cupă, fiindcă știa că în felul acesta vă poate ieși în întîmpinare⁴¹!

Cuvintele acestea îl făcură să zîmbească pe domnul Desfondrilles, om subtil, care ajunsese să se amuze de jocul de interese din Provins, unde el însuși avea rolul lui Rigaudin din *Casa pusă la loterie* de Picard⁴².

— Așa trebuia să joace colonelul, zise Cournant, care nu sezisase aluzia.

Sylvie aruncă domnișoarei Habert una dintre acele priviri de la fată bătrină la fată bătrină, cruntă și dulceagă.

— Pierrette, mi-ai văzut cărțile, zise Sylvie ținîndu-și privirile asupra verișoarei.

— Nu, dragă vară.

— Mă uitam la toți, interveni judecătorul arheolog, și pot atesta că fetița nu s-a uitat decît la colonel.

— Ei, ce-i și cu fetițele astea! interveni Gouraud speriat. Se pricep să tragă cu ochiul!

— Ah! exclamă Sylvie.

— Da, reluă Gouraud, o fi tras cu coada ochiului la cărțile dumitale că să-ți faci o mică șotie, nu-i așa, frumușico?

— Nu, răspunse cinstita bretonă. Eu nu fac așa ceva, și nu m-aș fi uitat în cărțile verișoarei mele.

— Știi prea bine că ești o mincinoasă, și pe deasupra și prostuță, zise Sylvie. După cele ce s-au petrecut azi-dimineață, cine ar mai putea să dea cea mai mică crezare vorbelor tale? Ești o...

Fiindcă nu voia ca vară-sa să-și termine fraza în prezența ei și bănuind că va urma un șuvoi de insulte, Pierrette se ridică și ieși pe întuneric ca să se urce în camera ei. Sylvie pări de furie și șopti printre dinți: „Lasă că mi-o plătește ea”.

— Jucați? întrebă doamna de Chargeboeuf.

În acea clipă biata Pierrette se lovi cu fruntea de ușa coridorului, pe care judecătorul o lăsase deschisă.

— Așa-i trebuie! strigă Sylvie.

— Dar ce-a pățit? întrebă Desfondrilles.

— Numai ceea ce a meritat, răspunse Sylvie.

— Cred că s-a lovit tare, interveni domnișoara Habert.

Sylvie, încercînd să nu plătească jocul pierdut, se ridică să vadă ce i se întimplase Pierrettei, dar doamna de Chargeboeuf o opri.

— Mai întâi plățiți ce aveți de plătit, spuse ea rîzînd, fiindcă la întoarcere n-o să vă mai amintiți nimic.

Aceste cuvînte justificate prin reaua credință dovedită mereu de fosta marchitană la datoriile de joc și de șicanele pe care le făcea în permanență partenerilor, obținură asentimentul tuturor. Sylvie se reaseză, uită de Pierrette și nepăsarea ei nu surprinse pe nimeni. Toată seara Sylvie avu o singură preocupare. Pe la ceasurile 9 și jumătate, cînd partida de boston se termină, se așează într-un fotoliu lângă cămin și nu se ridică decît pentru a-și saluta musafirii la plecare. Colonelul o tortura: nu mai știa ce să creadă despre el.

„Prefăcuți mai sint bărbații!” își zise ea și adormi obsedată de acest gînd.

Pierrette se izbise rău de tot de pervazul ușii, lovindu-se în dreptul urechii, în partea unde fetele își desfac părul ca să-l împletească în papiote. A doua zi i se vedea locul învinețit.

— Dumnezeu te-a pedepsit, îi zise vara sa dimineața, la micul dejun. Nu m-ai ascultat, nu mi-ai arătat respectul ce mi-l datorezi. N-ai vrut să mă ascuți pînă la capăt, ai plecat cînd eram la mijlocul frazei. Ai pățit ceea ce ai meritat.

— Totuși, interveni Rogron, cred că ar trebui să-i punem o compresă cu apă și sare.

— Nu-i nevoie! Are să-mi treacă, dragă vere, zise Pierrette.

Biata fetiță ajunsese în așa hal, încît găsi pînă și în observația tutorelui ei o dovadă de bunăvoință.

Săptămîna se încheie așa cum începuse : în frămîntări chinuitoare și fără sfîrșit. Sylvie se întrecea pe sine însăși în născociri ingenioase și merse cu tirania pînă la iscodiri dintre cele mai sălbatice. Ar fi putut lua lecții de la dînsa pînă și illinoisiî, cherokeesii și mohicanii⁶⁷. Pierrette nici nu îndrăzni să spună că se simțea rău și o durea capul. Sylvie se supăraseră fiindcă Pierrette nu voise să-i mărturisească nimic în legătură cu Brigaut, iar Pierrette, încăpățînată ca toți bretonii, ținea cu tot dinadinsul să nu-i dezvăluie taina, lucru de înțeles din partea ei. Oricine își va da seama ce privire îi arundase lui Brigaut, fericită să-l știe în Provins, ea care-l crezuse pierdut pentru dînsa fiindcă ar fi putut fi descoperit ; acum, dintr-un îndemn lăuntric, ar fi vrut să-l aibă lîngă sine. Cîtă bucurie îi pricinuiseră apariția lui Brigaut ! Prietenul ei din copilărie avea acea expresie ce se putea asemui numai cu privirea pe care un exilat o aruncă de departe patriei sale, sau privirea trimisă spre înaltul cerului de martirul ai cărui ochi, căpătînd parcă o a doua vedere, au o neabătută putere de pătrundere cînd e în flăcările supliciului. Privirea pe care i-o aruncase Pierrette fusese atît de bine înțeleasă de fiul maiorului, încît, în timp ce dădea scîndurile la rîndea, sau cînd deschidea compasul, lua măsurile și își potrivea lemnul, își frămînta creierul cum i-ar putea scrie Pierrettei. În cele din urmă, Brigaut ajunsese să pună la cale o uneltire foarte simplă. Noaptea, la o anumită oră, Pierrette va da drumul unei sfori de capătul căreia el va prinde o scrisoare. Suferind cum nu se poate mai groaznic de pe urma dublei boli — o tumoare ce i se forma la cap și dezechilibrul organismului — Pierrette găsea singurul reazem în gîndul de a-i scrie lui Brigaut.

Aceeași dorință frămînta aceste două inimi : despărțite, ele se înțelegeau totuși ! La fiecare lovitură în plină inimă, la fiecare junghi în cap, Pierrette își zicea : „Brigaut e în oraș !” Și așa suferea fără a se plînge.

După întîlnirea lor la biserică, Brigaut își pîndi prietena în prima zi de tîrg. Deși o vedea tremurînd, galbenă ca o frunză gata de a se desprinde în noiem-

brie de pe ramura ei, își păstră tot calmul și luă fructe de la aceeași precupeață cu care apriga Sylvie se tocmea pentru cumpărăturile ei. Brigaut izbuti să-i strecoare Pierrettei un bilețel. Foarte simplu, glumind cu precupeța, îi trecu bilețelul cu siguranța unui om de meserie, de parcă n-ar fi făcut toată viața decît numai lucrul ăsta, atît de bine știu să-și păstreze calmul, deși singele cald îi zumzăia în urechi, țîșnindu-i fierbinte din inimă, mai să-i spargă vinele și arterele! Aspectul său vădea hotărîrea unui vechi ocnăș, dar în sinea sa, abia își putea stăpîni tremurul nevinovăției, la fel cu acele mame care în cele mai crîncene dureri se simt ca încleștate între două primejdii, între două prăpăstii.

Trecînd prin aceleași clipe de ameteală ca și Brigaut, Pierrette strînse hirtia în buzunarul șorțului. Petele de pe pomeți i se încinseră ca focul, devenind cireșii. Cei doi copii încercară fiecare în parte, fără voia lor, simțăminte în stare să întrețină o duzină de iubiri obișnuite. Clipa pe care o trăiră deșteptă în sufletul lor un nesecat izvor de emoții. Sylvie, care nu cunoștea pronunțarea bretonilor, nu putea bănui în Brigaut un îndrăgostit și astfel Pierrette se întoarse acasă cu comoara ei.

Scrisorile bieților copii aveau să fie lolosite mai tirziu într-un groaznic proces; dacă nu s-ar fi petrecut aceste întimplări nenorocite, ele n-ar fi fost niciodată cunoscute. Și iată ce citi Pierrette seara în camera ei:

„Draga mea Pierrette, la miezul nopții, cînd toată lumea doarme, dar cînd eu voi veghea pentru tine, mă voi afla noapte de noapte jos, sub fereastra bucătăriei. Tu să dai drumul pe fereastră unei sforicele, destul de lungi ca să ajungă pînă la mine. Nu vî face zgomot și vei prinde de ea ceea ce vei dori să-mi scrii. Îți voi răspunde pe aceeași cale. Am aflat că te-au învățat să scrii și să citești — aceste nemernice rude care ar fi trebuit să-ți facă numai bine și care îți fac atîta rău! Tu, Pierrette, fată de colonel căzut pentru Franța, să fii silită de acești monștri să muncești la bucătărie!... Iată de ce s-au stins culorile vii din

obraji tăi și s-a trecut frumoasa ta sănătate ! Ce a ajuns Pierretta mea ? Ce au făcut din tine ! Îmi dau bine seama că nu te simți la largul tău. Ah, Pierrette, să ne întoarcem în Bretania. Pot să câștig cît îți trebuie : îți voi da zilnic trei franci, eu câștig între patru și cinci franci și mie îmi ajunge un franc și jumătate. Ah, Pierrette, cît de mult m-am rugat bunului dumnezeu pentru tine, din clipa cînd te-am revăzut ! L-am rugat să treacă asupra mea toate suferințele tale și ție să-ți facă parte de toate bucuriile. Ce ai de gînd, rămiu la ei ? Bunica ți-i mai apropiată decît ei. Otrăviți mai sînt Rogronii aștia, ți-au furat veselia. Parcă în Provins nici nu mai pășești cum pășeai în Bretania ! Să ne întoarcem în Bretania. Află că eu sînt aici ca să-ți fiu de folos, să-ți îndeplinesc poruncile și tu să-mi spui ce vrei. Dacă ai nevoie de bani, să știi că avem șaiszeci de galbeni și voi avea doar durerea să ți-i trimit prin sfiorică în loc să ți-i pun eu în palmă și să-ți sărut mîinile dragi. Ah, cît e de mult, biata mea Pierrette, de cînd albastrul cerului s-a posomorît pentru mine ! N-am avut nici două ceasuri bune din ziua cînd te-am urcat în acea diligență blestemată. Și cînd te-am revăzut ca o umbră, vrăjitoarea ta de rudă ne-a tulburat clipa de fericire. Cel puțin vom avea mîngîierea să ne putem ruga lui dumnezeu împreună în fiecare duminică ; poate că atunci el ne va da mai multă ascultare. Nu-ți zic adio, draga mea Pierrette, și la noapte am să vin."

Scrisoarea o mișcă într-atît pe Pierrette încît n-o putu lăsa din mînă un ceas și mai bine, recitînd-o și privind-o mereu. Dar nu fără durere se gîndea că n-are ce-i trebuie pentru scris. Se aventură deci pe greul drum de la mansardă pînă în sufragerie, unde găsi cerneală, toc, hîrtie. Ajunse acolo fără s-o trezească pe apriga ei vară. Cu cîteva clipe înainte de miezul nopții Pierrette scrisese aceste rînduri, care fură și ele citate la proces :

„Prieten, oh, da, prietenul meu, căci numai tu, Jacques, și bunica, numai voi mă iubiți. Să mă ierte dumnezeu, dar voi sînteți singurii oameni pe care îi iubesc și eu la fel de tare. Eram prea mică și n-am

cunoscut-o pe mămica mea; dar pe tine, Jacques, și pe bunica și pe bunicul, fie-i țărina ușoară, căci mult a mai suferit după ce s-a ruinat, ceea ce a pricinuit și ruina mea, în sfârșit pe voi amindoi care ați mai rămas, vă iubesc tot atît pe cît mă simt de nenorocită! Așa că pentru a ști cît vă iubesc, ar trebui să știți cîte îndur; și asta nu vreau, că prea mult ați suferi. Oamenii ăștia vorbesc cu mine așa cum noi n-am vorbi nici ciinilor! Se poartă cu mine de parcă aș fi ființa cea mai de rînd! Și oricît m-aș cerceta ca în fața lui Dumnezeu; nu-mi găsesc nici o vină față de dișii. Înainte de a-mi fi cîntat tu cîntecul mireseilor, credeam că durerile mele sînt un semn al bună-tății lui Dumnezeu; căci îl rugam să mă strîngă de pe această lume, și cum mă simțeam tare bolnavă, îmi ziceam: Dumnezeu mă aude.

Dar, Brigaut, fiindcă ai venit, hai să plecăm în Bre-tania, ca s-o regăsim pe bunicuța care mă iubește. Crezi tu că eu aș putea să am opt mii de franci? Și dacă ar fi ai mei, ai putea tu să-i capeți? Dar sînt minciuni de-ale lor; dacă am avea opt mii de franci, bunicuța n-ar sta la „Saint-Jacques”. N-am vrut să tulbur ultimele zile ale acestei femei bune ca o sfîntă. Dacă-i scriam cît sînt de chinuită, îi scurtam zilele. Ah, dacă ar ști că sînt pusă să le spăl vasele! Eu, căreia bunicuța îmi zicea: lasă asta, puicuța mea, cînd voiam să-i dau o mîină de ajutor în nenorocirea ei; lasă, lasă, pușorule, ai să-ți strici minutele. Ah, și acum am unghiile curate, n-ai grijă. De cele mai multe ori îmi vine foarte greu să car coșul cu tir-guieli, îmi frînge brațul cînd mă întorc din piață. Și cu toate astea nu-i cred răi pe vărul și pe vara mea; dar au acest nărav de a ocări într-una, și se pare că n-am să pot pleca de la ei. Vărul e tutorele meu. Într-o zi, cînd am vrut să fug de prăa mult rău ce înduram, și cînd nu m-am ferit să le-o spun, vara mea Sylvie mi-a răspuns că jandarmeria mă va aduce înapoi, că legea ține cu tutorele meu și atunci mi-am dat seama că verii nu-mi țin loc de tată și mamă, cum sfîinții nu pot ține locul bunului Dumnezeu. Ce vrei. sărmanul meu Jacques, să fac cu banii tăi? Păstrea-

ză-i pentru drumul nostru. Oh, cit m-am gindit la tine, la Pen-Hoël și la iazul cel mare! Acolo am cunoscut fericirea; căci nu prea mă văd bine de-acum încolo. Sint tare bolnavă, Jacques! Am dureri de cap de-mi vine să țip, dureri și în oase și în spate, și apoi nu știu ce am la rinichi, o durere care mă ucide și nu-mi vine să măninc decît rădăcini și frunze; și ce să-ți mai spun, imi place mirosul hirtiei tipărite. Sint clipe cînd aș plinge dacă aș fi singură, căci trebuie să știu că nu mă lasă să fac nimic din ce aș dori și nu mi-e îngăduit nici să plîng. Trebuie să mă ascund ca să ofer lacrimile mele celuiia care din înalta-i bunătate ne pune la încercare prin suferințe. Nu ți-a insuflat el oare gîndul cel bun să vii să cinți sub ferestrele mele cîntecul mireselor? Oh, Jacques, vara mea, care te-a auzit, mi-a spus că am un amarez. Dacă vrei să fii amarezul meu, iubește-mă mult; îți făgăduiesc că te voi iubi ca și pînă acum și rămîn devotata și supusa ta.

Pierrette Lorrain."

„Ai să mă iubești întotdeauna, nu-i așa?”

Bretona luase din bucătărie o bucată de piine, pe care o găuri, ca să încapă în ea scrisoarea și să tragă firul în jos. La miezul nopții, după ce deschise fereastra cu foarte multă grijă, dădu drumul scrisorii și piinii, care nu puteau face vreun zgomot atingînd zidul sau obloanele. Simți că firul e tras și tăiat, apoi îl auzi pe Brigaut îndepărtîndu-se încet, cu pași de lup.

Cînd ajunse în mijlocul pieței, fetița abia de-l mai putu zări la lumina stelelor; dar el căta mereu spre dînsa, învăluită cum era de cercul luminos al luminării. Cei doi copii stătura așa timp de un ceas. Pierrette îi făcea semn să plece, iar el se îndepărta, dar cum ea rămînea locului, tînărul își relua postul de observație și Pierrette îi făcea din nou semne stăruitoare să părăsească piața. Acest du-te-vino se repetă de cîteva ori, pînă cînd mititica închise fereastra, se culcă și stîns luminarea. Întinsă în pat, adormi feri-

cită, deși nu se simțea bine. Avea scrisoarea lui Brigaut sub căpătii. Dormi așa cum dorm prigonii, somn înfrumusețat de îngeri, somn din sferele cerești aurite și azurii, pline de arabescurile dumnezeiești întrăvăzute și redată de Raphaël.

Starea morală avea o atît de mare inriurare asupra stării fizice a acestui gîngaş organism, încît Pierrette se deșteplă dimineța veselă și sprintenă ca o ciocîrlie, încîntată și voioasă. O asemenea schimbare nu putea scăpa ochilor verișoarei sale, care de data aceasta, în loc s-o ocărăscă, începu s-o urmărească pas cu pas, ca o coșofană. De unde atîta fericire pe ea? se întreba Sylvie, nu imboldită de vreun gînd tiranic, ci de gelozie. Dacă nu l-ar fi avut mereu în minte pe colonel, i-ar fi spus Pierrettei, ca de atîtea ori înainte: „Pierrette, ești tare neastîmpărată sau nici nu-ți pasă de ceea ce ți se spune”.

Fata bătrînă se hotărî s-o spioneze pe Pierrette, așa cum numai fetele bătrîne știu să spioneze. Ziua trecu întunecată și tăcută, prevestitoare de furtună.

— Nu te mai doare nimic, domnișoară? o întrebă Sylvie la masă. Cînd îți spuneam eu că face toate nazurile astea numai ca să ne chinuie pe noi! se adresă ea fratelui, fără a mai aștepta răspunsul Pierrettei.

— Dimpotrivă, vară dragă, parcă aș avea fierbințeală.

— De unde fierbințeală? Te văd veselă ca un sca-tiu. Te pomenești că iar ai dat ochii cu cineva!

Pierrette se cutremură și își coborî privirea în farfurie.

— Tartuffe! se răsti Sylvie. La paisprezece ani să ai asemenea apucături! Ce ai să ajungi? O nenorocită!

— Nu înțeleg ce vrei să spui, reluă Pierrette rîdînd spre vară-sa frumoșii ei ochi căprui, luminoși.

— Astăzi ai să rămii în sufragerie și ai să lucrezi la lumina luminării. N-ai ce căuta în salon și nu țin să te uiți în cărțile mele, ca să dai indicații favoriților tăi.

Pierrette nici nu clipi.

— Prefăcuto! strigă Sylvie, ieșind din cameră.

Rogron, care nu pricepea unde bate soră-sa, îi zise Pierrettei:

— Ce aveți de împărțit? Caută să-i intri în voie verișoarei tale, Pierrette. E foarte îngăduitoare și blindă, iar dacă o enervezi, e desigur din vina ta! De ce vă tot ciondăniți? Vreau să trăiesc liniștit. Uită-te la domnișoara Bathilde, ar trebui s-o iei de model.

Știind că Brigaut va veni fără greș la miezul nopții să-i aducă un răspuns, Pierrette era în stare să îndure orice. Cu această nădejde se hrăni toată ziua. Dar își istovise ultimele puteri. Nu putea dormi, stătea în picioare și asculta bătăile pendulelor la fiecare ceas, ferindu-se să facă cel mai mic zgomot.

În sfârșit, cind sună miezul nopții, deschise încet-șor fereastra, și de data asta se folosi de-un fel de funie, pe care și-o alcătuisese din cîteva sfori legate una de alta. Auzi pașii lui Brigaut și, după ce trase funia, citi următoarea scrisoare, care o umplu de bucurie:

„Draga mea Pierrette, dacă te simți atît de rău, nu trebuie să te mai obosești așteptîndu-mă. Ai să mă auzi strigînd, cum strigau ~~șuani~~ ^{șuani}⁵⁰. Ce bine s-a nimerit că tatăl meu m-a învățat să strig ca ei! Așadar, cînd am să strig de trei ori, tu să știi că am venit și că trebuie să dai drumul funiei. Dar nu voi veni decît peste cîteva zile! Nădăjduiesc să-ți aduc o veste bună. Vai, Pierrette, tu să mori? Pierrette, cum te poți gîndi la așa ceva? M-am cutremurat pînă în adîncul inimii, simțeam că mă sfîrșesc și eu la acest gînd. Nu, Pierretta mea, tu n-ai să mori, ai să trăiești fericită și cît de curînd ai să scapi de prigonitorii tăi. Dacă nu voi izbuti în ceea ce pun la cale pentru a te salva, mă voi adresa justiției și voi spune în fața lui Dumnezeu și a oamenilor cum se poartă cu tine niște rude nevrednice. Sînt sigur că în cîteva zile suferințele tale vor lua sfîrșit; ai răbdare, Pierrette! Brigaut are grijă de tine, ca pe vremea cînd ne dădeam pe gheață la iaz și cînd te-am scos din băltoaca cea mare, unde era să ne înecăm amîndoi. Adio, draga mea Pierrette; cu voia lui Dumnezeu, peste

cîteva zile vom fi fericiți. Vai, nu am curaj să-ți pomenesc de singurul lucru care ne-ar putea împiedica să fim împreună. Dar Dumnezeu ne iubește. Peste cîteva zile am s-o pot vedea pe scumpa mea Pierrette liberă, fără griji și fără ca cineva să mă împiedice să te privesc, fiindcă ard de dor să te văd, Pierrette. Pe tine, Pierrette, fetița care se îndură să mă iubească și să mi-o spună. Da, Pierrette, voi fi iubitul tău, dar numai cînd voi avea situația pe care o meriți, și pînă atunci nu vreau să fiu decît servitorul tău devotat de a cărui viață poți dispune în voie. Adio.

Jacques Brigaut."

Să vedeți acum ce ascunsese fiul maiorului față de Pierrette. Brigaut trimisese doamnei Lorrain, la Nantes, următoarea scrisoare :

„Doamnă Lorrain, nepoata dumneavoastră, copleșită de cel mai rău tratament, are să se prăpădească dacă nu veniți s-o luați acasă ; nici n-am mai recunoscut-o, și ca să puteți judeca singură cum stau lucrurile, vă trimit alăturat scrisoarea pe care am primit-o de la Pierrette. Aici, la Provins, sinteți acuzată că v-ați însușit averea nepoatei dumneavoastră, învinuire împotriva căreia va trebui să vă apărați. Căutați să veniți repede; mai putem fi fericiți, și dacă întîrziati o veți găsi moartă pe Pierrette.

Rămîn cu respect al dumneavoastră devotat servitor.

Jacques Brigaut."

„Adresă mea : La domnul Frappier, timpliar, Strada Mare, Provins."

Brigaut se temea ca bunica Pierrettei să nu fi murit.

Deși scrisoarea celui pe care, în splendida-i nevino-văție, îl numea iubitul ei constituia aproape o enigmă pentru bretonă, Pierrette credea cu tărie feciorelnică în fiecare cuvînt al lui Brigaut. Încea senzația pe care o au îndeobște călătorii prin deșerturi, cînd zăresc de departe palmierii din jurul unui izvor. În cîteva zile, nenorocirea ei va lua sfîrșit. Brigaut i-o

făgăduia; adormi cu gîndul la făgăduiala prietenului ei din copilărie; dar completînd o scrisoare cu cealaltă, o străfulgeră un gînd îngrozitor, căruia tot atît de îngrozitor îi dădu glas:

— Bietul Brigaud, își zise ea. Nici nu bănuiește în ce viziună am nimerit!

Sylvie o auzise pe Pierrette și îl auzise și pe Brigaut sub fereastra ei; se sculă, se repezi să vadă prin crăpăturile oblonului ce se petrece în piață și zări în bătaia lunii un bărbat care se îndepărta înspre casa colonelului, în fața căreia se opri. Fata bătrînă deschise încetîncr ușa, urcă scara și văzînd lumină la Pierrette, rămase uimită; se uită pe gaura cheii, dar nu putu vedea nimic.

— Pierrette, întrebă ea, ești bolnavă?

— Nu, dragă vară, răspunse Pierrette mirată.

— De ce stai cu lumina aprinsă la miezul nopții? Deschide. Trebuie să știi ce faci acolo.

Pierrette veni să-i deschidă, desculță, și vara ei văzu sloara trîntită jos grămadă, fiindcă Pierrette neglijase s-o strîngă, nebănuind că ar putea fi surprinsă. Sylvie se repezi la ea.

— Ce-i cu sfoara asta?

— Nimic, dragă vară.

— Nimic? strigă ea. Bine! Altă minciună. În felul ăsta n-ai să ajungi în rai. Culcă-te, ți-o fi frig.

N-o mai întrebă nimic și ieși lăsînd-o pe Pierrette îngrozită de această bunăvoință. În loc să izbucnească, Sylvie se hotărîse pe loc să-i surprindă pe colonel și pe Pierrette, să pună mina pe scrisori și să-i infunde pe cei doi îndrăgostiți care o înșelau. Pierrette, dîndu-și seama de pericol, băgă ambele scrisori sub corset și le acoperi cu o bucată de pînză.

Și așa se incheie dragostea Pierrettei și a lui Brigaut.

Pierrette se bucură mult de hotărîrea prietenului său, căci astfel bănuielile verișoarei aveau să cadă baltă, neputînd fi confirmate. În adevăr Sylvie nu se culcă trei nopți de-a rîndul, iar serile, în cursul vizitelor, îl pindea pe colonel, care n-avea habar de nimic; nu surprinse însă nici la Pierrette, nici la cei

din casă ori din afară ceva ce ar fi putut trăda vreo înțelegere între ei. O trimise pe Pierrette să se spovedească, și în lipsa ei scotoci prin toată camera fetei, cu îndemânarea și cu perspicacitatea spionilor și a vameșilor de la barierele Parisului. Nu găsi nimic. Furia ei atinse culmea. Dacă Pierrette ar fi fost acolo, ar fi lovit-o fără milă. Pentru o fată de teapa ei, gelozia nu era atît un sentiment, cit o ocupație; trăia, simțea cum îi bate inima, încerca emoții ce îi rămăseseră necunoscute pînă atunci: tresălta la cea mai slabă mișcare, adulmeca și cele mai ușoare zgomote, o urmărea pe Pierrette cu o privire întunecată, încordată.

— Nemernica asta îmi scurtează zilele! repeta ea mereu.

Obișnuita asprime a Sylviei față de verișoara ei se transformă într-o cruzime rafinată, înrăutățind starea jalnică a Pierrettei. Biata fetiță avea mereu febră și durerile de cap ajunseseră de nesuferit. În numai opt zile arăta obișnușilor casei Rogron o față purtînd pecetea suferinței, care desigur ar fi induișat niște oameni mai puțin interesați; dar doctorul Néraud, slătit poate de Vinet, nu dădu pe la Rogroni o săptămână și mai bine. Colonelul, bănuind de Sylvie și temător să nu scape din mină proiectata căsătorie, se feri să arate Pierrettei cea mai slabă bunăvoință. Bathilde socotea schimbarea survenită în înfățișarea fetei drept urmare a unei crize obișnuite, firești și nicidecum periculoase.

Într-o duminică seară, Pierrette, aflîndu-se în salo-nul plin de musafiri, nu mai putu suporta durerile și leșină. Colonelul, care observase cel dintîi leșinul fetei, o ridică și o întinse pe o canapea.

— A făcut-o inadins, zise Sylvie privind spre domnișoara Habert și spre ceilalți parteneri de joc.

— Să știți că verișoara dumneavoastră e rău bolnavă, zise colonelul.

— Se simțea tare bine în brațele dumneavoastră. îi răspunse Sylvie, cu un suris înspăimîntător.

— Colonelul are dreptate, observă doamna de Chargeboeuf. Ar trebui să chemați un medic. Azi-

dimineată, la ieșirea din biserică, toată lumea spunea cit de rău arată domnișoara Lorrain.

— Mor, se văită Pierrette.

Desfondrilles o chemă pe Sylvie și-o rugă să descheie rochia bolnavei. Sylvie se apropie zicînd :

— Mofturi !

Descheie rochia, dar cînd să atingă corsetul, Pierrette, adunîdu-și toate puterile, se ridică și strigă :

— Nu, nu, mă duc să mă culc.

Sylvie pipăise corsetul și simțise hirtiile. O lăasă pe Pierrëtte să iasă din cameră și, adresîndu-se musafirilor, rosti :

— Ei, ce ziceți de bolnava noastră ? Se preface ! Nu vă puteți închipui cit de pervers e copilul ăsta !

La plecarea oaspeților îl reținu pe Vinet ; era furioasă și voia să se răzbune ; îl trată destul de grosolan pe colonel, cînd o salută la despărțire. Gouraud aruncă o privire amenințătoare spre pîtecele lui Vinet, vrînd parcă să fixeze acolo ținta unui glonte. Sylvie îl rugă pe Vinet să nu plece. Rămași singuri, fata bătrînă li spuse :

— Niciodată, cit voi trăi, cite zile voi avea, n-am să mă mărit cu colonelul !

— Acum, de vreme ce v-ați hotărît, pot să vă vorbesc deschis. Colonelul mi-e prieten, dar pe dumneavoastră vă socot și mai prieteni : Rogron mi-a făcut servicii pe care niciodată nu le voi uita. Pe cit sint de bun amic, pe atît pot să fiu de neîmpăcat dușman. O dată ales deputat în Cameră, se va vedea pînă unde voi ajunge. Rogron va fi perceptor general, cătorită stăruințelor mele... Ei bine, îmi jurați că nu veți scăpa față de nimeni vreun cuvînt din ceea ce vorbim ? Sylvie încuviință din cap. — În primul rînd trebuie să știți că bravul colonel e tot atît de devotat jocului ca și cărțile cu care joacă.

— Ah, făcu Sylvie.

— Fără incurcăturile în care l-a băgat patima asta, ar fi ajuns poate mareșal al Franței, reluă avocatul. Așa că va înghiți ușor averea dumneavoastră ! Dar să știți că-i om cu gînduri ascunse, să nu credeți cumva că soții au sau n-au copii după voia lor. Dum-

nezeu dăruiește copiii, și știți ce ați putea păți! Dacă vreți să vă căsătoriți, așteptați să intrați în Cameră și vă veți putea mărita cu bătrînul Deslondrilles, care va fi președinte de tribunal. Ca să vă răzbunați, însurați-l pe fratele dumneavoastră cu domnișoara de Chargeboeuf. Iau asupra-mi sarcina de a o convinge să-și dea asentimentul. Ea va avea două mii de franci rentă și veți fi rude tot atît de apropiate ca și mine cu Chargeboeufii. Vă asigur că într-o bună zi Chargeboeufii ne vor socoti veri buni cu ei.

— Gouraud o iubește pe Pierrette, răspunse Sylvie.

— E în stare de așa ceva, zise Vinet, după cum e în stare să se căsătorească cu dînsa după ce veți muri.

— Frumoasă socoteală, făcu ea.

— V-am spus că e șiret ca un diavol! Însurați-l pe fratele dumneavoastră, spunînd tuturor că nu doriți să vă căsătoriți, pentru ca să lăsați averea dumneavoastră nepoților sau nepoatei. Îi veți doborî dintr-o singură lovitură pe Pierrette și pe Gouraud și o să vedeți ce mutră vă va face.

— Ah, ai dreptate! exclamă fata bătrînă. Îi am în mină. Va trebui să se angajeze vinzătoare într-o prăvălie și n-o să aibă nimic de la noi. N-are nici un ban; să facă ce am făcut și noi, să muncească.

Vinet plecă după ce băgase bine planul lui în capul Sylviei; știa el cit e de încăpățînată. În cele din urmă fata bătrînă avea să creadă că planul fusese ticluit de dînsa. Vinet îl găsi pe colonel în piață. Îl aștepta fumînd o țigară.

— Stai! strigă Gouraud. Mai dărimat, dar printre dărimături sînt destule pietre ca să te îngrop.

— Colonele!

— Ajunge cu colonele, voi termina repede cu dumneata. Și în primul rînd s-a dus deputăția...

— Colonele l...

— Dispun de zece voturi și alegerea depinde de...

— Colonele, ascultă-mă, te rog. Nu mai există pe lume altă femeie decît bătrîna Sylvie? Am încercat să te apăr, te bănuiește și e încredințată că-l scrii Pier-

rettei. Te-a văzut ieșind de acasă la miezul nopții ca s-o aștepti sub ferestrele ei...

— A și nimerit-o!

— Îl va însura pe fratele ei cu Bathilde și va lăsa toată averea copiilor lui.

— Rogron va avea copii?

— Da, răspunse Vinet. Dar îți promit că-ți voi găsi o persoană tină și plăcută, cu o zestre de o sută cincizeci de mii de franci. Ai înnebunit? Să ne certăm noi? Lucrurile s-au întors împotriva dumitale fără voia mea, dar nu mă cunoști.

— Bine, atunci să ne cunoaștem, reluă colonelul. Fă ceva să pot lua o femeie cu o sută cincizeci de mii de franci, dar înainte de alegeri. Dacă nu, salutare. Nu-mi plac oamenii nesuferiți, care trag toată spuza pe turta lor. Noapte bună!

— Vei vedea, zise Vinet strângind prietenește mina colonelului.

Pe la ceasul 1 din noapte trei țipete de bufniță clare și scurte, minunat imitate, răsunară în piață; Pierrette, ecuturată de friguri, le auzi prin somn; se sculă tare nădușită, deschise fereastra, îl văzu pe Brigaut, și-i aruncă un ghem de mătase de care el atîrnă o scrisoare.

Frămîntată de tot ce se întimplase în acea seară, dar și de nedumeririle ei, Sylvie nu dormea; crezu că țipă o bufniță.

— Ah, ce pasăre de piază rea. Dar uite că Pierrette se scoală. Ce o fi avînd?

Auzind că se deschide fereastra de la mansardă, Sylvie se repezi la fereastră și auzi fișîitul hîrtiei lui Brigaut de-a lungul oblonului ei. Își strînse șnururile camizolei, urcă repede spre camera Pierrettei, și o surprinse desfăcînd ghemul de mătase din care scotea scrisoarea.

— Ah, te-am prins! strigă fata bătrînă, și se repezi la fereastră, de unde îl văzu pe Brigaut fugind citînd la picioarele. Ai să-mi dai scrisoarea.

— Nu, răspunse Pierrette, care, minunat inspirată de tinerețe și susținută de tăria ei suflatească, se înălță decdată spre acea măreție a puterii de rezis-

tență pe care o admirăm în istoria unor popoare ajunse la disperare.

— Aha, nu vrei?... strigă Sylvie și, pășind spre vara sa, îi arată o față îngrozitoare, plină de ură și schimonosită de furie.

Pierrette se trase puțin înapoi, pentru a avea timp să ia hirtia în mână și o strinse în pumn cu o putere de necrezut. Văzind gestul fetei, Sylvie puse degetele ei mari ca niște clești de rac pe mina gingașă, albă a Pierrettei și vru să-i deschidă pumnul.

Se incinse o luptă groaznică, o luptă rușinoasă, ca tot ce lovește în rațiunea omului, singura comoară pe care dumnezeu o apără împotriva oricărei silnicii și o păstrează ca pe o legătură tainică între el și cei obidiți. Cele două femei, una pe moarte și cealaltă plină de sănătate, se privesc țintă. Ochii Pierrettei aruncau asupra călăului privirea templierului care, lovit mereu în piept cu o prăjină de fier, de față fiind Filip cel Frumos⁹⁹, îl străpunse pe rege cu o căutătură atît de înfiorătoare, încît regele, neputînd-o înfrunta, părăsi ca trăsnet locul de execuție. Sylvie, femeie, și pe deasupra geloasă, răspunse la această privire cu putere magnetică, printr-o cumplită scăpărare din ochi. Domnea o tăcere năprasnică. Bretona își stringea degetele atît de tare, încît vara ei se lovea în toate încercările ca de un bloc de oțel. Sylvie răsucea brațul Pierrettei, căutînd să-i desfacă degetele, dar neizbutind, își infigea zadarnic unghiile în carnea fetei. Turbind de furie, apucă pumnul Pierrettei și îl duse la gură, vrînd să i-l muște, pentru ca de durere fetea să și-l descleșteze. Pierrette îi ținu piept cu aceeași distrugătoare privire a nevinovăției! Furia fetei bătrîne crescînd într-atît, încît parcă o orbi; apucă brațul Pierrettei și izbi cît putu pumnul fetei de tocul ferestrei și de marmura căminului, de parcă voia să spargă o nucleu și să-i scoată miezul.

— Ajutor, ajutor! strigă Pierrette. Mă omoară!

— Strigi, ai? Uită că te-am prins cu un amoroș la miezul nopții?...

Și lovea, lovea fără milă.

— Ajutor ! strigă Pierrette, al cărei pumn se umpluse de sînge.

În clipa aceea se auziră bătăi puternice în uşă.

La fel de obosite, cele două verişoare se opriră.

Rogron, trezit, îngrijorat, neştiind ce se întimplă, se sculă şi alergă în camera surorii sale, dar n-o găsi ; cuprins de spaimă, cobori, deschise uşa şi era mai-mai să fie doborît de Brigaut, care năvăli înăuntru, urmat de un soi de fantomă. Tocmai atunci ochii iscoditori ai Sylviei zăriră corsetul Pierrettei, şi fata bătrînă, amintindu-şi că pipăise în el nişte hîrtii, sări ca o tigroaică asupra prăzii, înfăşură corsetul în jurul pumnului şi i-l arătă Pierrettei, surîzindu-i cum suride un irochez⁶⁶ inamicului, înainte de a-i jupui pielea capului.

— Vai, mor ! ţipă Pierrette, căzînd în genunchi. Cine o să mă scape ?

— Eu ! strigă o femeie cu părul alb, şi Pierrette văzu deodată în faţă-i un obraz bătrîn, ca de pergament, în care luceau doi ochi cenuşii.

— Vai, bunicuţo, vii prea tîrziu ! se tîngui biata fată izbucnind în lacrimi.

După o asemenea luptă aprigă, bolnavă cum era, Pierrette căzu pe pat, sleită de puteri, doborîtă de deznădejde. Acea făptură fantomatică, mare şi uscată o luă pe Pierrette în braţe cum iau dădacele copiii, şi ieşi urmată de Brigaut, fără să-i spună vreun cuvînt Sylviei, dar aruncîndu-i cea mai maiestoasă acuzaţie printr-o privire de-o strălucire tragică. Bătrîna aceasta înaltă, în costumul ei breton, purtînd pe cap o glugă de postav negru căptuşită cu blană, şi însoţită de implacabilul Brigaut, o îngrozi pe Sylvie ; i se păru că a văzut moartea cu ochii. Fata bătrînă cobori, auzi închizîndu-se uşa şi se trezi nas în nas cu fratele ei, care o întrebă :

— Nu te-au omorît ?

— Culcă-te, îi zise Sylvie. Mîine dimineaţă vom vedea ce-i de făcut.

Se vîri în pat, desfăcu încet corsetul şi citi cele două scrisori ale lui Brigaut, care o uluiră. Adormi încercînd

o ciudată nedumerire și fără a bănui consecințele pe care avea să le aibă purtarea ei.

Scrisorile primite de la Brigaut o găsiseră pe văduva Lorrain într-o minunată dispoziție, dar cuprinsul lor o tulbură adînc. Biata septuagenară se prăpădea de durere că n-o avea pe Pierrette lîngă dînsa, dar se minția cu gîndul că se sacrificase spre binele nepoatei sale. Își simțea inima mereu tînră, susținută și însuflețită de marea-i putere de sacrificiu. Bătrînului ei soț, a cărui singură bucurie fusese nepoțica, îi păruse rău că se despărțise de Pierrette; zi de zi o căuta, doar o va găsi în preajma lui. Simțea ațea durere cu care bătrînii își trăiesc și își încheie viața. Poate dar oricine înțelege cît de fericită trebuia să se socoată biata bătrînă, silită să-și ducă viața într-un azil, aflînd că va avea parte de una din rarele fapte bune ce se mai pot încă realiza în Franța. După ce dăduse faliment, François-Joseph Collinet, șeful casei Collinet, plecase în America împreună cu copiii săi, fiind prea sensibil ca să se împace cu gîndul de a trăi mai departe ruinat și discreditat în Nantes, printre miile de nenorociți, victime ale dezastrului afacerilor sale. Între 1814—1824 acest negustor curajos, ajutat de copii și de casierul său, care îi rămăsese devotat și-i împrumutase primele fonduri, se puse cu îndrăzneală pe lucru ca să-și refacă averea. Muncind cu îndirjire și cu succes izbucit, după aproape unsprezece ani, să se întoarcă la Nantes pîntru a se reabilita, lăsîndu-și fiul mai mare să conducă afacerile din America. O găsi pe doamna Lorrain din Pen-Hoël la „Saint-Jacques”, și avu ocazia să vadă resemnarea cu care una dintre cele mai nenorocite victime ale sale își ducea traiul sărăcăcios.

— Dumnezeu să vă ierte, îi zise bretona. O meritați de vreme ce îmi dați mie, femeie cu un picior în groapă, mijloacele de a asigura fericirea sărmaneii mele nepoate. Dar, vai, niciodată nu-l voi putea reabilita pe nefericitul meu soț.

Domnul Collinet aducea creditoarei sale capitalul depus și dobînzile comerciale, în valoare de aproape patruzeci și două de mii de franci. Ceilalți creditori, comercianți activi, bogați și isteți, se descurcaseră; con-

vingindu-se însă că nenorocirea Lorrain-ilor era fără izac, bătrînul Collinet făgădui văduvei să reabiliteze memoria soțului, mai ales că pentru asta nu era nevoie decît de încă vreo patruzeci de mii de franci. Cînd la Bursa din Nantes se află despre acest gest plin de generozitate, conducătorii ei voră să-l reprimească pe Collinet chiar înainte de a se emite hotărîrea de reabilitare a Curții de apel din Nantes ; dar negustorul refuză această onoare și se supuse rigorilor codului de comerț. Doamna Lorrain primise așadar patruzeci și două de mii de franci chiar în ajunul zilei cînd poșta îi adusese scrisorile lui Brigaut. *

Semnînd chitanța de primire, primele ei cuvinte fură :

— Voi putea trăi așadar împreună cu Pierretta mea și am s-o mărit cu sărmanul Brigaut, care își va face o situație cu banii pe care i-am căpătat acum. Nu-și mai găsea astîmpăr, era zbuciumată și voia să plece la Provins. Așa că, citind tragicele scrisori, se repezi în oraș ca nebună, interesîndu-se cum s-ar putea duce cu iușeala fulgerului la Provins. Cînd i se spuse cit de repede circula diligența poștei, acest vehicul de stat, plecă îndată cu ea ; la Paris luă diligența pentru Troyes și ajunse la unsprezece jumătate la Frappier, unde Brigaut, văzînd halul de disperare al bătrînei bretone, îi făgădui să-i aducă fără întîrziere nepoata, și-i descrie în cîteva cuvinte starea Pierrettei. Cele cîteva cuvinte o înspăimîntară într-atît pe bunică, încît, nemaiputîndu-și stăpîni nerăbdarea, o luă fuga spre piață, urmată de Brigaut. Țipetele Pierrettei o răscoliră pînă în adîncul inimii la fel ca și pe Brigaut. Ar fi fost în stare să-i trezească pe toți vecinii, dacă, de frică, Rogron nu le-ar fi deschis ușa... Țipătul deznădăjduit al fetei o sperie foarte tare pe bătrînă, dar îi dădu și putere, așa că o duse în brațe pe Pierrette pînă la Frappier, a cărui soție pregătise în grabă pentru bunica Pierrettei odaia lui Brigaut.

În această sărăcăcioasă încăpere, pe un pat făcut la repezeală, o culcă pe bolnavă ; Pierrette leșină, ținînd mereu pumnul strîns, vinăt, însîngerat, cu unghiile întrate în carne. Brigaut, Frappier, nevasta lui și bătrîna se uitară uluiți la Pierrette, fără a scoate un cuvînt.

— De ce-i însingerată mina? fu primul cuvânt al bunicii.

Pierrette, doborâtă de un somn firesc după o prea mare sforțare și știindu-se la adăpost de orice violență, desfăcu degetele. Scrisoarea lui Brigaut căzu ca un răspuns.

— Au vrut să-i ia scrisoarea mea, vorbi Brigaut, căzînd în genunchi și strîngînd bilețelul prin care își îndemna mica prietenă să părăsească pe nesimțite casa Rogronilor. Sărută cu evlavie mina acestei martire.

Și deodată se petrecu ceva care-i cutremură pe timp-lar și pe nevastă-sa: o văzură pe bătrîna Lorrain. această arătare sublimă, în picioare la căpățiul copilului ei. Groaza și răzbunarea scăpărau ca focul în miile de zbircituri care îi încreteau pielea de fildeș îngălbenit. Fruntea, acoperită de un păr sur răvășit, exprima o minie divină. Cu puterea de intuiție a bătrînilor aflați în pragul morții, ghicea toată viața Pierrettei, la care de altfel se gîndise în timpul călătoriei. Ghicise că boala fetelor tinere amenința viața scumpului ei copil. Două lacrimi mari se iviră cu greu în ochii ei cenușii, cărora necazurile le smulseseră genele și sprincenele, două mărgăritare ale durerii îi dădură privirii o înspăimîntătoare vioiciune, se umflară și se prelinseră pe obrajii uscați, fără să-i ude.

— Mi-au ucis-o! rosti ea în cele din urmă, împreunîndu-și mîinile.

Căzînd în genunchi, cădere în care genunchii i se izbiră de dale răsunînd ca două lovituri seci, bătrîna începu să se roage probabil Sfintei Anne din Auray, cea mai puternică dintre madonele Bretaniei.

— Un doctor de la Paris! îi strigă ea lui Brigaut. Fugi repede, Brigaut!

Îl luă de umăr și îl împinse cu un gest de comandă despotică.

— Mă pregăteam să vin, Brigaut. Sint bogată, ține aici! strigă ea rechemîndu-l. Destăcu șnurul care lega cele două părți ale pieptarului, scoase o hîrtie în care erau înfășurate patruzeci și două de bancnote, și îi spuse: Ia cît îți trebuie! Adă-l pe cel mai bun doctor din Paris.

— Țineți-vă banii, interveni Frappier. N-are să poată schimba acum o bancnotă. Am eu bani; diligența trebuie să treacă în curînd și o să găsească el un loc. Dar n-ar fi bine ca pînă atunci să consultați pe domnul Martener, care ne va spune ce medic să aducem de la Paris? Diligența nu sosește decît peste un ceas; mai e timp.

Brigaut dădu fuga să-l trezească pe domnul Martener. Îl aduse pe medic, care fu foarte surprins găsînd-o pe domnișoara Lorrain la Frappier. Brigaut îi povesti ce se întimplase la Rogroni. Disperat cum era, îndrăgostitul înfățișă medicului așa cum se pricepu drama familială, fără ca acesta să-i poată bănuî profunzimea și sălbăticia. Martener îi dădu lui Brigaut adresa vestitului medic Horace Bianchon. Tînărul plecă împreună cu meșterul său de îndată ce auzi huruitul diligenței. Domnul Martener se așeză, examină mai întîi vîntățile și rănile mîinii care atîrna moale peste pat.

— Nu și-a făcut singură rănile astea! observă medicul.

— Nu, fata aceea fără inimă, căreia din nenorocire i-am incredințat-o, o schingiuia, zise bunica. Sărmana mea Pierrette țipa așa de jalnic: „Ajutor! mor!”, că ar fi înmuiat pînă și inima unui călău.

— Dar de ce? întrebă medicul luînd pulsul Pierrettei. E tare bolnavă, reluă el apropiînd de pat o luminare. Va fi greu s-o salvăm, adăugă după ce-i văzu fața. A suferit mult și nu înțeleg cum de n-au îngrijit-o.

— Am de gînd, răspunse bunica, să mă plîng justiției. Oamenii ăia, care mî-au cerut năpoata printr-o scrisoare, lăudîndu-se că sînt bogați și că au un venit de douăsprezece mii de franci, aveau oare dreptul s-o facă bucătăreasă și s-o pună la treburî peste puterile ei?

— Prin urmare n-au vrut să dea atenție nici celei mai vădite dintre bolile de care suferă uneori fetele și care cere o foarte atentă îngrijire? strigă domnul Martener.

Pierrette se trezi și din pricina lumînării pe care doamna Frappier o ținea ca să i se vadă mai bine fața dar și din cauza groaznicelor dureri de cap stîrnite de reacția luptei cu Sylvie.

— Vai, domnule Martener, mă simt rău de tot, rosti fetița cu glasul ei dulce.

— Unde te doare, drăguțo ? o întrebă doctorul.

— Aici, răspunse ea, arătînd partea de sus a capului, deasupra urechii stîngi.

— E un abces acolo ! preciză medicul după ce o palpă îndelung pe cap și îi ceru să-i spună tot ce îndurase. Trebuie se ne spui tot, fetițo, ca să te putem vindeca. Ce-i cu mîna ta, de-a ajuns în halul ăsta ? Nu ți-ai făcut singură asemenea răni !

Pierrette povesti ca un copil lupta cu vara ei Sylvie.

— Indemnați-o să vă povestească, se adresă medicul bunicii, ca să aflați totul. Voi aștepta sosirea doctorului de la Paris, și vom chema pentru consult și pe chirurgul-șef al spitalului. Starea ei îmi pare destul de gravă. Am să vă trimit un calmant pe care o să i-l dați domnișoarei, să poată dormi ; trebuie să doarmă mult.

Rămasă singură cu nepoata ei, bătrîna bretonă, știind ce autoritate are asupra-i, îi ceru să-i povestească totul de-a fir-a-păr, spunindu-i că e destul de bogată să poată trăi toți împreună și făgăduindu-i că Brigaut va rămîne cu ele. Mititica, sărmana ființă își mărturisî martirajul, nebănuind procesul la care avea să dea naștere. Purta-rea monstruoasă a acestor două ființe fără inimă și care habar n-aveau ce înseamnă sentimentul familial îi dezvăluia bătrînei o lume nouă, o lume a durerilor tot așa de străine felului ei de a gîndi și a simți, pe cît de necunoscute erau obiceiurile băștinașilor pentru primii călători care pătrunseseră în savanele Americii. Venirea bunicii, ca și siguranța că va fi împreună cu ea de acum înainte și va fi bogată, adormiră gîndurile Pierrettei, după cum calmantul îi adormi trupul. Bătrîna bretonă o veghe pe nepoată-sa, îi sărută fruntea, părul, miinile, așa cum l-au sărutat acele femei sfînte pe Isus, înainte de a-l pogori în mormînt.

A doua zi la nouă dimineața, domnul Martener se prezintă la președinte, căruia îi înfățișă scena ce avusesese loc noaptea trecută între Sylvie și Pierrette, torturile morale și fizice, maltratările de tot soiul la care Rogronii își supuseseră pupila, arătînd că, de pe urma acestui tratament neomenos, fetița se alesese cu două

boli mortale. Președintele trimise după notarul Auffray, rudă cu Pierrette din partea mamei.

În acel moment războiul între partidul Vinet și partidul Tiphaine era în toi. Vorbele pe care Rogronii și partizanii lor le răspindeau în Provins asupra legăturii cunoscute a doamnei Roguin cu bancherul du Tillet, asupra împrejurărilor în care tatăl doamnei Tiphaine, un falsificator, cum se spunea, dăduse faliment, atinseră cu atît mai mult partidul Tiphainilor cu cît nu erau calomnii, ci birfeală. Toate acestea răneau adînc și loveau puternic în interesele celor atacați. Șușotelile, repetate membrilor partidului Tiphaine de către aceleași persoane care aveau grijă să comunice Rogronilor glumele făcute pe seama lor de către frumoasa doamnă Tiphaine și prietenele ei, înțeveau urile impletite acum cu jocul adversităților politice. Viața publică din Franța era în acea vreme frămîntată de pasiuni politice a căror violență deșănțată izbucnea peste tot, ca și în Provins, împletindu-se cu interesele amenințate și cu amorul propriu rănit al unor persoane cu importanță. Fiecare clică vina cu ardoare tot ce putea să dăuneze clicii adverse. Rivalitatea dintre partide, ca și amorul propriu interveneau în cele mai mărunte afaceri, ducînd adesea foarte departe. Cîte un oraș se pasiona în jurul unor vrăjmășii, căutînd să le dea amploarea unor conflicte politice. Așa că președintele văzu în cazul Pierrettei și al lui Rogron un mijloc de a doborî, de a compromite și de a-i dezonora pe stăpînii salonului unde se făureau planuri împotriva monarhiei și unde luase naștere gazeta opoziției. Procurorul regal fu sezișat. Domnul Lesourd, domnul Auffray, notarul, locțiitorul de tutore al Pierrettei, împreună cu președintele discutară în cel mai mare secret cu domnul Martener calea ce trebuia urmată. Domnul Martener se însărcină s-o îndemne pe bunica Pierrettei să se plîngă locțiitorului de tutore. Acesta urma să convoace consiliul de familie, și, înarmat cu atestările celor trei medici consultanți, să ceară în primul rînd destituirea tutorelui. Astfel pornită, afacerea avea să ajungă în fața tribunalului, iar domnul Lesourd urma să aibă grijă și să îndrumeze cercetarea pe linie penală prin sezișarea judecătorului de instrucție. Spre amiază,

lumea din Provins era în fierbère comentind surprinzătoare ştire privitoare la cele petrecute în acea noapte în casa Rogron. Tipetele Pierrettei fuseseră într-o oarecare măsură auzite în piaţetă ; dar nu duraseră mult ; nimeni nu ieşise din casă, doar se întrebaseră unii pe alţii : „Aţi auzit zgomot şi tipete pe la ceasurile 1 ? Ce o fi fost ?” Vorbele şi comentariile umflaseră atît de surprinzător groaznica dramă, încît multă lume se adună în faţa prăvăliei lui Frappier, cerîndu-i lămuriri, iar tîmplarul cel de treabă descrise halul în care fusese adusă fata, cu pumnul însîngerat şi cu degetele strivite. La ceasurile 1 după prînz diligenţa poştei, în care se afla doctorul Bianchon şi alături de el Brigaut, opri în faţa casei lui Frappier, iar nevasta meşterului dădu fuga la spital să-i vestească pe domnul Martener şi pe chirurgul-şef. Astfel zvonurile din oraş se adevăriră. Rogronii fură acuzaţi de a fi maltratată cu premeditare pe vara lor, punîndu-i viaţa în pericol. Vinet află ştirea la palatul de justiţie ; lăasă totul şi se duse la Rogroni. Fratele şi sora tocmai îşi terminau prînzul. Sylvie nu voia să-i spună fratelui ei păţania din acea noapte, şi la toate întrebările lui stăruitoare nu răspundea decît : „Asta nu te priveşte”. Umbla de colo pînă colo, din sufragerie în bucătărie, ca să evite orice discuţie. Era singură cînd sosi Vinet.

— Nu ştiţi ce se pune la cale ? o întrebă avocatul.

— Nu, răspunse Sylvie.

— După cum se desfăşoară lucrurile în legătură cu Pierrette, vi se va intenta un proces penal pentru maltratări.

— Un proces penal ? se sperie Rogron, care intra tocmai atunci. De ce ? Cum asta ?

— Înainte de toate, se adresă cu glas ferm avocatul către Sylvie, spuneti-mi ce s-a întîmplat noaptea asta, dar fără înconjur, ca şi cum v-aţi afla în faţa lui Dumnezeu. Se zice că Pierrettei va trebui să i se amputeze mina.

Sylvie îngălbeni şi începu să tremure.

— Va să zică s-a întîmplat ceva ? întrebă Vinet.

Domnișoara Rogron povesti scena petrecută, încercînd să se apere; dar asaltată de întrebări, mărturisi amănuntele grave ale acelei groaznice lupte.

— Dacă i-ați frînt numai degetele, nu veți fi trimisă decît în fața tribunalului corecțional, dar dacă va fi cazul să i se taie mina, se poate să vă trimită în fața Curții cu juri. Tiphainii vor face tot ce stă în puterea lor ca să ajungeți acolo.

Mai mult moartă decît vie, Sylvie mărturisi gelozia care o rodea și, ceea ce îi veni mai greu, că toate bănuielile ei se dovediseră false.

— Și ce proces o să fie! exclamă Vinet. Ar putea să însemne pieirea dumatăle și a fratelui dumatăle; mulți oameni vă vor părăsi chiar dacă l-ați cîștiga. Dacă nu se încheie cu un triumf pentru dumneavoastră, va trebui să părăsiți Provinsul.

— Vai, dragă domnule Vinet! Dumneavoastră, care sinteți un avocat așa de mare, se rugă Rogron înspăimîntat, îndrumați-ne, salvați-ne!

Abilul Vinet îi teroriză pe cei doi imbecili cît putu, ba mai mult, le declară că doamna și domnișoara Chargeboeuf ar șovăi să-i mai viziteze. A fi părăsiți de aceste doamne ar fi însemnat o osîndă cumplită. În fine, după o oră de manevre grozave, se stabili că, pentru a-i salva pe Rogroni, Vinet trebuia să apară în fața întregului Provins ca avînd mare interes să fie apărătorul lor. În aceeași seară urma deci să fie anunțată căsătoria lui Rogron cu domnișoara de Chargeboeuf. Publicațiile pentru căsătorie s-ar face duminică. Actul dotal avea să se încheie imediat la Cournant, unde domnișoara Rogron va veni, și, în sprijinul acestei căsătorii, va abandona prin donație între vii în favoarea fratelui ei, nuda proprietate a bunurilor sale. Vinet îi lămuri pe Rogroni că ar trebui să dateze contractul de căsătorie cu două-trei zile înainte de cele petrecute, pentru ca doamna și domnișoara de Chargeboeuf să fie compromise în ochii publicului, dîndu-li-se astfel un motiv plauzibil de a frecventa mai departe casa Rogron.

— Semnați acest contract și imi iau răspunderea să vă scot din încurcătură, adăugă avocatul. Voi avea de dus o luptă înverșunată, dar mă voi face luntre și punte

să izbulesc, iar dumneavoastră imi veți datora încă o dată multă recunoștință.

— Ah, da! exclamă Rogron.

La ora 11 și jumătate avocatul căpătă procură atit pentru incheierea contractului de căsătorie, cit și pentru conducerea procesului. La ora 12 președintele fu sezisat printr-o cerere în *réléré*⁴¹, introdusă de Vinet împotriva lui Brigaut și a văduvei Lorrain, pentru faptul de a fi ademenit pe minora Lorrain răpind-o de la domiciliul tutorelui ei. Astfel, îndrăznețul avocat porni ofensiva, punându-l pe Rogron în situația unui om căruia nu i se poate aduce nici o învinuire. În acest sens își motivă el cererea la palatul de justiție. Președintele fixă citarea părților pentru ceasurile 4.

De prisos să mai spunem în ce măsură evenimentele acelea răscoliră orașelul Provins. Președintele știa că la ora 3 urmează să se termine consultul medicilor; voia ca locțiitorul de tutore, în numele bunicii, să se poată prezenta înarmat cu certificatul medicilor. Anunțarea căsătoriei lui Rogron cu frumoasa Bathilde de Chargeboeuf și avantajele pe care Sylvie le acorda prin contract înstrăinară de Rogroni două persoane deodată: pe domnișoara Habert și pe colonel, care-și văzură amindoi nădejile spulberate. În mod aparent, Céleste Habert și colonelul rămaseră legați de Rogroni, dar numai pentru a le face cit mai mult rău. Astfel că, de îndată ce domnul Martener diagnostică un abces în capul sărmanei victime a celor doi marchitani, Céleste și colonelul se grăbiră să dea sfoară în țară că boala i se trage din seara cînd Sylvie o siliise pe Pierrette să părăsească salonul și fetița, umblind pe întuneric, se lovise rău la cap; amintiră, în același timp și observațiile sălbatice și pline de cruzime pe care domnișoara Sylvie le făcuse cu acel prilej. Tinură să se știe și cită nesimțire arătase fata bătrînă față de pupila sa bolnavă. Astfel, prietenii casei, sub cuvînt că-i apără pe Sylvie și pe fratele ei, recunoșteau de fapt că cei doi erau greu vinovați. Vinet prevăzuse furtuna; dar averea Rogronilor avea să încapă pe mina domnișoarei de Chargeboeuf, și o și vedea peste cîteva săptămîni instalată în fru-

moasa casă din piață, iar el împreună cu dinsa dominind în Provins, întrucît plănuia și o alianță cu Bréauteyii, tot pentru satisfacerea ambițiilor sale. De la amiază pînă la ceasurile 4 toate femeile din partidul familiilor Tiphaine, Garceland, Guépin, Julliard, Galar-don, Guénée și doamna subprefect trimiseră după știri despre sănătatea domnișoarei Lorrain. Pierrette nu știa nimic despre zarva stirnită în oraș pe seama sănătății ei. Chinuită de dureri, se simțea toluși nespus de ferici-tă, știindu-se împreună cu bunica ei și cu Brigaut, oameni la care ținea atît de mult. Brigaut era tot timpul cu ochii înlăcrimați, și bunica nu contenea s-o mîngiie pe scumpa ei nepoțică. Bineînțeles că bătrîna, vorbind cu cei trei oameni de știință, nu uită nici unul din amă-nuntele pe care le aflate de la Pierrette asupra celor îndurate de ea în casa Rogron. Horace Bianchon își arată indignarea în termeni vehemenți. Însăimîntat de o asemenea cruzime, ceru să fie chemați ceilalți medici din oraș, așa încît fu de față și domnul Néraud care, în calitate de amic al lui Rogron, fu poftit să contrazică, dacă e cazul, gravele concluzii ale consuli-tului; spre nenorocul Rogronilor, ele fură semnate de către toți medicii. Néraud, despre care și așa se spu-neă că prin necazurile pricinuite o omorise pe bunica după mamă a Pierrettei, se afla într-o încurcătură imediat folosită de abilul Martener, încîntat să le poată da la cap Rogronilor și să-l compromită astfel pe dom-nul Néraud, rivalul lui. E de prisos să redăm textul concluziilor consultului medical, care a constituit una din piesele procesului. Dacă termenii medicali ai lui Molière⁸² erau tare întortocheați, cei folosiți de medi-cina modernă au avantajul de a fi atît de limpezi, încît explicarea bolii Pierrettei — deși boală oarecum firească și din păcate obișnuită — ar speria pe oricine. Consultul era hotărîtor, fiind susținut de o personali-tate atît de celebră ca Horace Bianchon. După ce deschise ședința, președintele, stînd pe scaunul lui, văzu prezentîndu-se în fața sa pe bunica Pierrettei înso-țită de domnul Auffray, de Brigaut și de un numeros public. Vinet era singur. Contrastul surprinse asis-

lența, care în cursul dezbaterilor se mări printr-un mare număr de curioși. Vinet, în robă, își ridică înspre președinte fața rece, își potrivește ochelarii în dreptul ochilor lui verzi, apoi cu glasul său subțire și stăruitor arată că niște persoane străine se introduseseră în timpul nopții la domnul și domnișoara Rogron și răpiseră pe minora Lorrain. Prin urmare trebuia restabilită autoritatea tutorelui, care cerea ca pupila să-i fie redată. Domnul Aulfray, în calitate de locțiitor de tutore, se ridică cerind cuvântul.

— Dacă domnul președinte, rosti el, va binevoi să ia cunoștință de certificatul medical încheiat de unul dintre cei mai mari savanți ai medicinei din Paris și de toți medicii și chirurgii din Provins, își va da seama cât de nesăbuită e reclamația numitului Rogron, și ce motive grave au îndemnat-o pe bunica minorei s-o scoată cât mai repede din miinile călăilor ei. Iată faptele: certificatul medical întocmit după un consult între un ilustru medic din Paris, chemat în mare grabă, și toți medicii din acest oraș, atribuie în unanimitate starea, aproape mortală, a minorei tratamentului prost la care au supus-o numitul Rogron și domnișoara Rogron. Potrivit legii, consiliul de familie urmează a fi convocat cât mai repede și consultat asupra chestiunii de a se ști dacă tutorele trebuie să fie demis din autoritatea sa. Cerem ca minora să nu fie readusă la domiciliul tutorelui, ci să fie încredințată unui membru al familiei, pe care domnul președinte va binevoi a-l desemna.

Vinet ceru din nou cuvântul, în replică, susținând că certificatul medical trebuia să-i fie comunicat, pentru a putea face opoziție.

— Nu părții reprezentate de Vinet, declară pe un ton sever președintele, ci poate domnului procuror regal. Dezbaterile s-au încheiat.

După aceea președintele redactă următoarea ordonanță pe partea de jos a cererii:

„Avînd în vedere că din certificatul medical alcătuit în unanimitate de către medicii din acest oraș și de către doctorul Bianchon, profesor al Facultății de medicină din Paris, rezultă că minora Lorrain, cerută a

fi readusă la domiciliul său de către Rogron, tutorele ei, se află foarte grav bolnavă, ca urmare a unui tratament rău și a unor lovituri ce i-au fost aplicate de către sora tutorelui ei în casa acestuia,

Noi, președintele tribunalului de prima instanță din Provins,

hotărînd asupra celor arătate, ordonăm ca pînă la decizia consiliului de familie, care, potrivit declarației locțiitorului de tutore, urmează a fi convocat, minora să nu mai reintegreze domiciliul ei tutelar, ci să fie mutată în casa locțiitorului de tutore.

În subsidiar, avînd în vedere starea în care se găsește minora și urmele de violență care, pe baza certificatului medical, se văd pe trupul ei, delegăm pe medicul-șef și pe chirurgul-șef al spitalului din Provins s-o viziteze; iar în cazul cînd urmele de violență vor persista, se rezervă ministerului public dreptul unei acțiuni și aceasta fără prejudiciu pentru acțiunea civilă introdusă de Aulfray, locțiitor de tutore."

Severa ordonanță fu pronunțată de președintele Tiphaine cu voce tare și foarte clară.

— Și de ce nu o condamnare imediată la muncă silnică? exclamă Vinet. Atîta scandal pentru o fetiță care era în relații amoroase cu o calfă de timplar! Dar dacă afacerea va continua tot așa, strigă Vinet pe un ton obraznic, vom cere alți judecători, pe motiv de suspiciune legitimă.

Vinet părăsi Palatul de justiție și se duse să-i lămuirească pe conducătorii partidului său asupra situației lui Rogron, care nu-și atinsese vara nici cît ai ciupi pe cineva de obraz, și în care tribunalul voia să lovească, nu atît în calitatea sa de tutore al Pierrettei, cît ca elector de seamă în Provins.

După părerea lui, Tiphainii făceau mult zgomot pentru o nimica toată. Muntele avea să nască un șoarece. Sylvie, o fată cum nu se poate mai cuminte și cu credință în Dumnezeu, descoperise o legătură amoroasă între pupila fratelui ei și un tînăr lucrător timplar, un breton pe nume Brigaut. Netrebnicul aflase că nepoata urma să intre în banii bunicii sale și voia s-o corupă (tocmai Vinet se găsisese să vorbească de co-

rupție !). Domnișoara Rogron, care ajunsese în stăpînirea unor scrisori ce atestau perversitatea fetei, nu era atît de vinovată cîm țineau s-o prezinte Tiphainii. Și chiar dacă și-ar fi îngăduit să intervină mai energic spre a obține o scrisoare, lucru explicabil de altfel deoarece încăpăținarea bretonei o scosese din răbdare pe Sylvie, intrucît ar putea fi invinuit Rogron de acest fapt?

Avocatul făcu din acest proces o chestiune de partid și izbuti să-i dea o nuanță politică. Așa încît, chiar din acea seară, opinia publică se împărți în două.

— Acei care nu ascultă decît un singur clopot se mulțumesc numai cu un singur sunet, ziceau oamenii așezați. Ați auzit ce susține Vinet? Vinet lămurește bine lucrurile.

Casa lui Frappier nu fu socotită prielnică pentru Pierrette, din cauza durerilor de cap pe care le putea pricinui zgomotul. Mutarea ei la locuitorul de tutore se impunea atît din punct de vedere medical, cit și judiciar. O mutară cu neasemuită grijă, dar și cu mult calcul, ca să impresioneze cit mai puternic. Pierrette fu așezată pe o brancardă cu mai multe saltele, transportată de doi oameni, și însoțită de o soră de caritate cu un flacon de eter în mînă; în urmă veneau bunica ei, Brigaut, doamna Auffray și camerista acesteia. Se strînsesă lume pe la ferestre și pe la porți, să vadă cortegiul.

De bună seamă că starea în care se găsea Pierrette, paloarea ei de muribundă creară imense avantaje partidului potrivnic Rogronilor. Soții Auffray țineau să dovedească lumii din tîrg cit de îndreptățit fusese președintele să dea ordonanța cunoscută. Pierrette și bunica ei fură instalate în catul al doilea al casei domnului Auffray. Notarul și soția lui se întreceau să arate oaspeților toată atenția; și o făceau chiar cu un oarecare fast. Bunica o îngrijea pe Pierrette, iar domnul Martener și chirurgul veniră s-o vadă chiar în prima seară.

Tot din acea seară începură să curgă exagerările dintr-o parte și dintr-alta. Salonul Rogronilor se umplu de musafiri. Vinet dezbătuse cazul în fața partidului

liberal. Doamnele de Chargebocul luară cina la Rogroni, contractul urmînd a fi semnat chiar atunci. În cursul dimineții, Vinet avusese grijă să se facă publicațiile la primărie. Trata afacerea Pierrette ca pe o bagatelă. Dacă tribunalul din Provins va dovedi patimă, atunci Curtea de Apel va ști să aprecieze faptele, spunea el, și alde Auffray ar fi bine să nu se priească și să nu se bage într-un asemenea proces. Înrudirea dintre Rogron și familia Chargeboeuf fu bine primită de o anumită lume, în ochii căreia Rogronii rămăseseră curați ca neaua, iar Pierrette o fetiță din cale afară de perversă, un șarpe încălzit la sinul lor.

În salonul doamnei Tiphaine, prietenii ei se răzbunau împotriva oribilelor birfeli pe care le colportase timp de doi ani partidul Vinet; pentru dinșii Rogronii erau niște monștri și tutorele nu va putea să scape de Curtea cu Juri. După spusele celor din piațetă, Pierrette era perfect sănătoasă; după cei din orașul de sus, nu putea supraviețui. Rogronii spuneau că n-ar avea decît niște zgîrieturi la mină; în salonul doamnei Tiphaine se pretindea că fetița avea degetele strivite și va trebui să i se taie un deget. A doua zi, *Curierul din Provins* publica un articol foarte abil ticluit, bine scris, o capodoperă de insinuări amestecate cu ample considerații juridice, care îl scotea basma curată pe Rogron. Ziarul *Stupul*, care nu apărură decît peste două zile, nu putea răspunde fără a se face vinovat de calomnie; dar în replica sa susținea că într-o asemenea afacere e mai bine să se lase ca justiția să-și spună cuvîntul.

Mai întîi consiliul de familie fusese alcătuit de către judecătorul de pace al cantonului Provins, președinte legal; cuprindea pe Rogron și pe cei doi domni Auffray, rudele cele mai apropiate; apoi pe domnul Clprey, nepotul bunicii după mamă a Pierrettei; mai fu cooptat domnul Habert, duhovnicul Pierrettei, și colonelul Gouraud, care spunea pretutindeni că fusese camaradul colonelului Lorrain. Se releva îndeosebi imparțialitatea judecătorului de pace, care cooptase în consiliul de familie pe domnul Habert și pe colonelul Gouraud, socotiți de lumea din Provins buni

prieteni ai Rogronilor. Dată fiind situația gravă în care se găsea, Rogron ceru să fie asistat de avocatul Vinet în fața consiliului de familie. Prin această stratagemă, pusă la cale evident de Vinet, Rogron obținu ca viitoarea întrunire a consiliului de familie să nu poate fi fixată la o dată mai apropiată decît sfîrșitul lunii decembrie. La acea dată, cu prilejul convocării Camerelor legislative, președintele și soția lui locuiau la Paris, la doamna Roguin, așa că partidului guvernamental îi lipsea șeful... Pe ascuns, Vinet îl cîștigase oarecum de partea sa pe tătucul Desfondrilles, judecătorul de instrucție, care eventual avea să instruiască procesul, în cazul cînd urma să ia caracterul corecțional sau criminal pe care președintele încercase să i-l imprime. Timp de trei ore, Vinet pledă în fața consiliului de familie; pentru a justifica severitatea domnișoarei Rogron, căută să probeze că ar fi existat o legătură amoroasă între Brigaut și Pierrette; demonștră cit de firesc procedase tutorele lăsînd educația pupilei sale pe seama unei femei; insistă asupra faptului că clientul său nu se amestecase de loc în educarea fetei, dată în grija domnișoarei Sylvie. Cu toate străduințele lui Vinet, consiliul retrase în unanimitate tutela lui Rogron, numînd ca tutore pe domnul Auffray și ca locțiitor de tutore pe domnul Ciprey. Consiliul de familie audie ca martor pe Adèle, servitoarea, care-i acuză pe foștii ei stăpîni; pe domnișoara Habert, care reproduce cuvintele pline de cruzime rostite de domnișoara Rogron, în seara cînd Pierrette se lovise atît de tare încît toată lumea auzise bufnitura, cit și observația făcută atunci de doamna de Chargeboeuf cu privire la sănătatea Pierrettei. Brigaut prezintă scrisoarea primită de la Pierrette și care arăta nevinovăția amîndurora. Se dovedî că starea jalnică a fetei se datora lipsei de grijă a tutorelui, răspunzător de tot ce o privea pe pupila sa. Boala Pierrettei impresiunase pe toată lumea, și chiar persoane străine de familie. Acuzația de maltratare fu deci menținută împotriva lui Rogron. Afacerea urma să devină publică.

Slătit de Vinet, Rogron făcu opoziție la Tribunal împotriva omologării încheierii consiliului de familie. Parchetul interveni, dată fiind starea din ce în ce mai gravă a Pierrettei Lorrain. Acest proces ciudat, deși pus urgent pe rol, ajunse a fi judecat doar către luna martie 1828.

Între timp, se celebrase căsătoria lui Rogron cu domnișoara de Chargeboeuf. Sylvie ocupa etajul al doilea al casei, așa fel amenajat încît să poată fi locuit de ea și de doamna de Chargeboeuf, primul fiind ocupat în întregime de doamna Rogron. Frumoasa doamnă Rogron deveni de atunci succesoarea frumoasei doamne Tiphaine. Căsătoria aceasta avu urmări extrem de importante. Lumea nu mai frecventa salonul domnișoarei Sylvie, ci pe cel al frumoasei doamne Rogron.

Susținut de soacră-sa și sprijinit de bancherii regaliști du Tillet și Nucingen, președintele Tiphaine, avînd prilejul de a aduce servicii guvernului și relevîndu-se ca unul dintre cei mai apreciați oratori ai Centrului, fu numit judecător la tribunalul de primă instanță al Senei, și izbuti ca nepotul său, Lesourd, să fie avansat președinte al tribunalului din Provins. Această numire îl îndispuse mult pe judecătorul Desfondrilles, neclintit arheolog și mai mult decît oricînd supleant. Ministrul de justiție trimise pe unul dintre protejații săi în locul lui Lesourd. Avansarea domnului Tiphaine nu aduse deci nici o altă avansare în cadrul tribunalului din Provins.

Vinet se pricepu să exploateze foarte abil noile împrejurări. Totdeauna spusese el oamenilor din Provins că nu sînt decît o trambulină pentru șireata doamnă Tiphaine, în cucerirea măririlor către care dînsa năzuia. Președintele nu făcea decît să-și bată joc de amiciei săi. Doamna Tiphaine disprețuia *in petto*⁶³ orașul Provins, unde nu avea să se mai întoarcă niciodată. Domnul Tiphaine-senior murînd, fiul lui moșteni moșia din Fay, iar frumoasa casă din orașul de sus o vindu domnului Julliard, vînzare ce dovedea cit de puțin se gîndește să se întoarcă la Provins. Vinet avusesse dreptate, se dovedise un bun proroc. Toate aceste

fapte avură o mare inriurire asupra procesului în legătură cu tutela lui Rogron.

Aşa că înspăimântătorul martiraj la care fusese supusă Pierrette de către cei doi tartori nătingi, şi care, din punct de vedere medical, îl pusese pe domnul Martener în situaţia de a prescrie, cu aprobarea doctorului Bianchon, groaznica operaţie a trepanaţiei, această dramă înfiorătoare redusă la o simplă chestiune judiciară, cădea în acea urzeală dezgustătoare, care la palatul de justiţie se cheamă *procedură*. Procesul se târăgăna de la un termen la altul, înămolindu-se în încurcata reţea a formelor, ținut în loc de tertipurile unui avocat odios; în acest răstimp Pierrette, calomniată, tinjea şi suferea cele mai groaznice dureri cunoscute în medicină. Nu se impune oare să fie lămurite ciudatele schimbări ale opiniei publice şi mersul lent al justiţiei, înainte de a ne întoarce în camera unde Pierrette trăia, unde trăgea să moară?

Domnul Martener, ca şi familia Auffray, fu repede cucerit de Pierrette, de caracterul ei incântător, precum şi de bătrina bretonă, ale cărei sentimente, idei şi fel de a se purta aveau ceva din culoarea antichităţii romane. Bătrina femeie din Marais semăna cu una dintre femeile acelea descrise de Plutarh. Medicul vru să smulgă din ghearele morţii gingaşa pradă, deşi din prima zi, atât doctorul din Paris cit şi cel din provincie o socotiseră pierdută pe Pierrette. Între boală şi medicul ajutat de tinereţea Pierrettei se încinse o luptă pe care numai medicii o cunosc şi a cărei răsplată, în caz de succes, nu e recoltată nici de medicul de pe urma onorariilor, şi nici chiar de către bolnav; ea sălăşluieşte în marea satisfacţie a conştiinţei şi în nu ştiu ce lauri ideali şi nevăzuţi, culeşi de adevăraţii artiştii ca urmare a mulţumirii pe care o dă credinţa fermă că a fost realizat un lucru de seamă. Medicul tinde spre bine, după cum artistul tinde spre frumos, sub îndemnul unui minunat sentiment pe care-l numim virtute. Această luptă de zi cu zi topise în sufletul medicului de provincie măruntele enervări de pe urma luptei dintre partidul Vinet şi partidul Tiphainilor, aşa

cum li se întâmplă de obicei oamenilor care se găsesc față în față cu o mare suferință ce trebuie învinsă. . .

Domnul Martener încercase să-și exercite profesia la Paris, dar sălbatica activitate din acest oraș, nepăsarea la care ajunge medicul datorită înspăimântătorului număr de bolnavi și mulțimii cazurilor grave speriasse sufletul său blind, potrivit vieții de provincie. De altminteri, era subjugat de frumoasele sale locuri de baștină. Așadar, se întoarse la Provins, unde se căsătorii, se stabili și îngriji aproape cu dragoste o populație pe care cu drept cuvânt o putea socoti drept o mare familie. Își impusese să nu vorbească de bolnava sa, tot timpul cât dură boala. Sila de a răspunde cind era întrebat despre starea bieteii fetițe era atât de vădită, încît oamenii încetară să-l mai sicie cu întrebările lor. Pierrette fu pentru el ceea ce trebuia să fie: unul dintre acele poeme misterioase și profunde, încărcat cu uriașe dureri, adeseori întilnite în apriga viață a medicilor. Avea pentru gingașa feliță o admirație în a cărei taină nu voia să introducă pe nimeni.

Sentimentul medităului față de bolnava sa, ca de altfel toate sentimentele sincere, se transmise și soților Auffray, a căror casă fu pentru Pierrette, cit timp zăcu acolo, un adăpost blind și liniștit. Copiii, care se jucaseră înainte atât de frumos cu Pierrette, înțelesesă, cu acea delicatețe a celor mici, că nu trebuie să facă zgomot și nici s-o supere. Își arătară vrednicia, căutind să fie cuminți, pentru că Pierrette era bolnavă. Casa domnului Auffray se afla în orașul de sus, sub ruinele castelului, clădită pe o margine a terenului provenit din prăbușirea vechilor întărituri. De acolo, locatarii, cind se plimbau prin mica livadă închisă de jur împrejur cu ziduri groase, de unde se vedea jos spre oraș, puteau cuprinde cu privirea toată valea. Acoperișurile caselor învecinate atingeau briul exterior al zidului de susținere al livezii. De-a lungul acestei terase se întindea o alee care ducea spre ușa cu geamuri a biroului domnului Auffray. La capătul ei se ridica o boltă de viță și un smochin care umbreau o masă rotundă, o bancă și cîteva scaune vopsite în verde. Pierrettei i se dăduse o cameră deasupra birou-

lui noului ei tutore, iar doamna Lorrain dormea pe un pat portativ, lângă nepoata ei. De la fereastra sa, Pierrette putea deci să vadă încântătoarea vale din Provins, pe care n-o prea cunoștea, deoarece ieșise atât de rar din casa fatală a Rogronilor! Pe vreme frumoasă, îi plăcea să se tîrîie la brațul bunicii pînă la bolta de viță. Brigaut nu mai lucra și venea s-o vadă pe mica sa prietenă de trei ori pe zi, mistuit de o durere care-l făcea să nu-i mai pese de viață; cu simțul fin al unui ciine de vinătoare, îl pindea pe domnul Martener, îl însoțea întotdeauna și se întorcea cu el. Greu și-ar putea cineva închipui nebuniile pe care le făceau toți pentru scumpa lor bolnavă. Înnebunită de durere, bunica își ascundea disperarea arătînd nepoatei același chip zimbitor pe care-l avea la Pen-Hoël. În dorința de a-și mai făuri iluzii, îi puneă și îi potrivea boneta națională cu care Pierrette sosise la Provins. În felul acesta i se părea că tinăra bolnavă seamănă mai mult cu ea însăși: era o plătere s-o privești, să-i vezi obrazul încadrat de aureola pinzei fine cu dantele scrobite de jur împrejur. Fața albă ca porțelanul, fruntea căreia suferința îi imprimase expresia unei îngîndurări adinci, puritatea trăsăturilor subțiate de boală, moleșeala privirii și ochii pierduți uneori în gol, toate se imbinau pentru a o înfățișa pe Pierrette ca pe o admirabilă capodoperă a tristeții. Cei din jurul ei se întreceau care mai de care s-o servească, dovînd un fel de fanatism. Era atât de blindă, de duiosă și de iubită! Doamna Martener își trimisese pianul la soră-sa, doamna Auffray, ca s-o distreze pe Pierrette, căreia muzica îi plăcea nespus. Era un poem s-o privești cum asculta o compoziție de Weber, de Beethoven sau de Herold, ținînd ochii mari deschiși, tăcută, îndurerată fără indoială la gîndul că viața o părăsește. Preotul Péroux și domnul Habert, consolatorii ei spiritali, îi admirau pioasa resemnare. Desăvirșirea ingerească a tinerelor fete și a băieților pe care moartea i-a ales din mulțime, imprimîndu-le pecetea ei roșie, așa cum sint însemnați în pădure copacii, nu e un fapt remarcabil? Poate oare scăpa ochilor și atenției cugețătorilor, ca și oamenilor simpli? Cine a văzut sublima

săvîrșire din viață a unor asemenea ființe nu poate păstra nici urmă de necredință. Aceste făpturi răspîndesc în jurul lor un fel de mireasmă cerească, privirile lor îți vorbesc de Dumnezeu, glasul lor răsună elocvent chiar atunci cînd rostesc cuvinte simple și vibrează ca un instrument divin, pătrunzînd adînc în tainele viitorului! Ori de cîte ori domnul Martener o felicita pe Pierrette, după ce se supunea unui greu tratament, acest inger spunea față de toți — și cu ce priviri! — : „Vreau să trăiesc, dragă domnule Martener, nu atît pentru mine, cît pentru bunica, pentru Brigaut al meu și pentru voi toți, pe care moartea mea v-ar îndurera.”

Cînd ieși pentru întia oară la plimbare într-o zi din luna noiembrie, zi însoțită ca de vară a sfîntului Martin, însoțită de toți ai casei, și cînd doamna Auffray o întrebă dacă nu e obosită, Pierrette glăsui :

— Acum, cînd n-am de îndurat decît suferințele hărăzite de Dumnezeu, pot să rezist. Fericirea de a mă simți iubită îmi dă putere să îndur.

Întia oară aminti atunci, pe ocolite, de îngrozitorul său martiraj de la Rogroni, despre care nu vorbea niciodată, pomeni de verii ei, a căror amintire o apăsa desigur atît de greu, încît nimeni nu-i vorbea despre dîșii.

— Scumpă doamnă Auffray, îi spuse ea într-o zi, pe la amiază, șezînd pe terasă și cuprinzînd cu ochii valea scîldată de lumina soarelui și colorată de frumoasele nuanțe roșcate ale toamnei, agonia mea în casa voastră mi-a prilejuit mai multă fericire decît am avut parte în toți acești trei ani din urmă.

Doamna Auffray se uită la sora ei, doamna Martener, și-i șopti la ureche :

— Cum ar fi știut să iubească !

Într-adevăr, tonul, privirea Pierrettei îi întăreau nespus vorbele.

Domnul Martener era în neîntreruptă corespondență cu doctorul Bianchon și nu încerca nimic mai de seamă fără aprobarea lui. Voia mai întîi să lase natura să lucreze, și apoi să dreneze abcesul din cap prin ureche. Cu cît durerile Pierrettei erau mai mari, cu atît spera

mai mult. Obțin uşoare îmbunătăţiri în ce priveşte punctul întâi, şi le socoti un adevărat triumf. Timp de câteva zile, Pierrettei îi reveni pofta de mâncare şi se hrănea cu alimentele substanţiale pe care din pricina bolii nu le putuse suferi pînă atunci; culorile feţei i se schimbă, dar capul era într-o stare îngrozitoare. Aşa că doctorul îl rugă pe marele medic, cu care se consulta mereu, să vină la Provins. Bianchon sosi, rămase două zile în oraş şi găsi că e cazul să-i facă o operaţie; la fel de binevoitor ca şi bunul său coleg Martener, se duse personal să-l aducă pe renumitul Desplein. Operaţia o execută cel mai mare chirurg din toate timpurile, vechi şi moderne; dar plecînd cu Bianchon (discipolul la care ţinea mai mult), acest nemai-pomenit *haruspex*⁶⁴ îi spuse lui Martener:

— Doar o minune o mai poate salva. După cum v-a spus şi Bianchon, oasele au început să se fărîmîteze. La vîrsta ei oasele sînt atît de gingaşe!

Operaţia avusese loc la începutul lunii martie 1828. În tot cursul lunii, domnul Martener, peste măsură de impresionat de durerile năprasnice ale Pierrettei, plecă de câteva ori la Paris; îi consultă acolo pe Desplein, şi pe Bianchon, cărora le propusese o operaţie *in extremis*, ca aceea în genul sfărîmării pietrei în băşică, şi care se execută introducînd în cavitatea craniană un instrument scobit, cu ajutorul căruia se putea încerca turnarea unui medicament puternic spre a opri întinderea tumorii. Oricît era de curajos, Desplein nu îndrăzni să încerce intervenţia chirurgicală pe care Martener o propusese în disperare de cauză. Astfel că ultima dată cînd se întoarse de la Paris, medicul păru amicilor săi abătut şi posomorit. Într-o seară fatală se văzu silit să comunice familiei Auffray, doamnei Lorrain, duhovnicului şi lui Brigaut, adunaţi la un loc, că ştiinţa nu mai poate face nimic pentru Pierrette, a cărei salvare e numai în mina lui Dumnezeu. Vestea îi ului groaznic pe toţi. Bunica făcu legămînt în faţa domnului şi îl rugă pe preot să slujească în fiecare dimineaţă, înainte de a se trezi Pierrette, o liturghie, la care asistau ea şi Brigaut.

Procesul era în curs de judecată. În timp ce victima Rogronilor se stingeă, Vinet o delăima în fața tribunaului. Tribunalul omologă încheierea consiliului de familie, și avocatul introduse pe loc apel. Noul procuror regal întocmi un rechizitoriu, în urma căruia afacerea fu trimisă la instrucție. Rogron și sora lui trebuie să depună o cauciune, ca să nu fie arestați. În cadrul instrucției urma să se ia interogatoriul Pierrettei. Cind domnul Desfondrilles sosi la Auffray, Pierrette era în agonie, duhovnicul stătea la căpătiul ei și aștepta s-o împărtășească. În acele clipe bolnava ruga familia, adunată în jurul ei, să-i ierte pe vărul și pe vara sa, așa cum îi iartă și ea, spunind cu un minunat bun-simț că judecarea unor asemenea fapte e numai în miinile domnului.

— Dragă bunică, rosti ea. Lasă toată averea ta lui Brigaut (Brigaut izbucni în plins). Și Pierrette urmă: Dă, te rog, o mie de franci bunei Adèle, care-mi încălzea patul pe ascuns. Dacă ar fi rămas la verii mei, aș fi trăit și eu...

Și la ceasurile 3, în marțea Paștelor, într-o zi frumoasă, suferințele acestui ingeraș încetară. Brava ei bunică ținu s-o vegheze toată noaptea, alături de preot. și s-o înfășoare în lînțoliu cu bătrinele ei miini țepene. Spre seară, Brigaut ieși din casa Auffray și cobori la Frappier.

— Nu te mai întreb, dragă băiete, ce mai face, îi zise timplarul.

— Da, moș Frappier, pentru ea s-a isprăvit, nu însă pentru mine.

Lucrătorul arunca asupra scindurilor din prăvălie priviri întunecate, căutînd să le aleagă pe cele mai potrivite.

— Te înțeleg, Brigaut, rosti moș Frappier. Uite, astea sînt bune.

Și-i arătă niște scînduri de stejar, groase de un centimetru.

— Să nu-mi ajutați, domnule Frappier, zise bretonul. Vreau să fac totul cu mina mea.

Toată noaptea Brigaut gelui și potrivea sicriul Pierrettei și nu o dată scotea de sub rîndea cite o așchie

umezită de lacrimi. Moș Frappier fuma și se uita la el cum lucrează. Ii spuse doar atât, cînd calfa lui încheie cele patru scinduri :

— Capacul fă-l cu scobituri ; să n-audă bieteale rude cînd se bat cuiele.

Dimineața Brigaut se duse să cumpere plumb cu care căptuși sicriul. Printr-o coincidență surprinzătoare, fișile de plumb costară exact cît îi dăduse el Pierrettei cînd plecase de la Nantes spre Provins. Curajosul breton, care nu șovăise în fața groazniciei dureri de-a face el însuși sicriul pentru scumpa sa prietenă din copilărie, căptușind scindurile cu toate amintirile lui, simțea că se sfîrșește gîndindu-se la aceste coincidențe ; leșină și nu putu ridica plumbul ; tinichigiul îl însoți, oferindu-se să meargă cu el să prindă a patra fișie, de îndată ce trupu! neînsuflețit va fi pus în sicriu. Bretonul arse rindeaua și toate sculele de care se servise, apoi încheie socotelile cu Frappier și își luă rămas bun. Eroismul cu care sărmanul băiat se străduia, la fel ca bunica, să-i aducă Pierrettei ultimele servicii îi dădu putere să intervină în suprema scenă care avea să încheie tirania Rogronilor.

Brigaut și tinichigiul sosiră la domnul Auffray tocmai la timp pentru a face dreptate prin forță într-o nerușinată și groaznică chestiune judiciară. Camera mortuară, plină de lume, oferi celor doi lucrători un ciudat spectacol. Rogronii, în toată hidoșenia lor, stăteau lingă cadavrul victimei, ca s-o chinuie și după moarte. Trupul, de o rară frumusețe, al bieteii fătîte zăcea pe patul portativ al buncii. Pierrette avea ochii închiși, părul legat și trupul cusut într-un cearșaf de pinză groasă. În fața patului, cu părul vilvoi, în genunchi, cu miinile întinse, cu fața încinsă, bătrîna Lorrain striga : „Nu, nu, asta n-o să se întîmple !” La picioarele patului stăteau tutorele, domnul Auffray, preotul Péroux și domnul Habert. Luminările mai ardeau încă. În fața buncii se aflau chirurgicalul spitalului și domnul Néraud, pe care îi îndruma înspăimîntătorul și prefăcutul Vinet. Mai era de față un portărel. Chirurgicalul spitalului purta șorțul de autopsie. Unul dintre

ajutoarele sale deslăcuse trusa și îi întindea bisturiul pentru disecție.

Scena fu tulburată de zgomotul sicriului trântit de Brigaut și tinichigiu; căci zărind-o pe bătrina Lorrain strivită de jale, Brigaut, care mergea în față, se sperie.

— Ce-i? strigă el apropiindu-se de bătrină și strângind spasmodic în mână o dală cu care venise.

— Uite, suspină bătrina, uite, Brigaut, vor să sfirtece trupul copilului meu, să-i spintece capul; să-i sfărime inima după moarte, cum i-au sfărîmat-o și în viață.

— Cine? strigă Brigaut atît de tare, mai să spargă timpanele oamenilor justiției.

— Rogronii.

— Pentru Dumnezeu!...

— O clipă, Brigaut, interveni domnul Auffray cînd îl văzu pe breton înălțînd dalta.

— Domnule Auffray, rosti Brigaut la fel de palid ca și fetița cea moartă, vă ascult fiindcă sînteți domnul Auffray; dar în clipa asta n-aș asculta...

— E justiția! zise Auffray.

— Dar există justiție? strigă bretonul. Justiția, uite-o! și amenință pe avocat, pe chirurg și pe portărel cu dalta care strălucea în bătaia soarelui.

— Amice, interveni preotul. Justiția a fost sesizată de avocatul domnului Rogron, care e pus sub o acuzație gravă, și nu i se pot răpi unui inculpat mijloacele de apărare. După cele ce susține avocatul domnului Rogron, dacă sărmanul copil din fața noastră a sucombat de pe urma abcesului din cap, fostul ei tutore n-ar avea de ce să fie tras la răspundere; e dovedit că Pierrette a ascuns multă vreme că ea însăși s-ar fi lovit...

— Ajunge! strigă Brigaut.

— Clientul meu... încercă Vinet.

— Clientul tău, țipă bretonul, va intra în iad și eu voi urca pe eșafod, dacă vreunul dintre voi încearcă să se atingă de cea pe care clientul tău a omorît-o, și dacă felcerul nu-și strînge sculele, îl ucid pe loc.

— Rebeliune! strigă Vinet. Vom sesiza parchetul. Cei cinci străini plecară.

— Ah, liule! exclamă bătrîna înălțîndu-se și îmbrățișîndu-l pe Brigaut. S-o îngropăm cit mai repede, că or să se întoarcă...

— O dată tabla prinsă, se amestecă tinichigiul, cred că n-or mai îndrăzni.

Domnul Auffray se repezi pînă la cumnatul său, domnul Lesourd, pentru a încerca să aranjeze lucrurile. Atîta aștepta și Vinet. Prin moartea Pierrettei, procesul cu privire la tutelă, încă în curs de judecată, se clasa fără ca cineva să-i poată acuza ori apăra pe Rogroni. Afacerea rămînea nehotărîtă. Abilul Vinet prevăzuse bine consecința cererii pe care o făcuse. La amiază, domnul Desfondrilles înaintă tribunalului raportul său cu privire la rezultatul instrucției prevenitului Rogron și tribunalul dădu o ordonanță de nemărire, juridicește perfect motivată.

Rogron nu îndrăzni să se arale la înmormîntarea Pierrettei, la care luă parte tot orașul. Vinet ar fi vrut să-l aducă; dar fostul marchitan se temu să nu stîrnească ura tuturor.

După ce văzu cu ochii lui cum se acoperă cu țărînă mormîntul în care o îngropase pe Pierrette, Brigaut părăsi orașelul Provins și o luă de-a dreptul spre Paris. Înaintă o cerere prințesei moștenitoare⁴⁴, arătînd că, dat fiind numele pe care-l poartă, dorește să fie primit în garda regală, unde fu înrolat fără întîrziere. Cînd se întreprinse expediția împotriva Algerului⁴⁵, ceru din nou prințesei să fie trimis pe front. Era sergent, și mareșalul Bourmont îl făcu sublocotenent de infanterie. Fiul maiorului se comportă ca un om care căuta să termine cu viața. Moartea l-a cruțat pînă acum pe Jacques Brigaut, care s-a distins în toate expedițiile recente fără a se alege măcar cu o rană. A ajuns comandant de batalion într-un regiment de linie. E cel mai tăcut, dar și cel mai bun ofițer. În afara serviciului, nu vorbește aproape cu nimeni, se plimbă singur și duce o viață de automat. Fiecare bănuiește că suferă de pe urma unei mihniri tainice, și îi respectă durerea. Are o avere de patruzeci și șase de mii de franci, lăsați de bătrîna doamnă Lorrain, care a murit la Paris în 1829.

La alegerile din 1830, Vinet ajunse deputat; de pe urma serviciilor aduse noului guvern se procopsi, cu locul de procuror general. Devenind un personaj cu mare influență, și-a asigurat pentru totdeauna deputăția. Rogron e percepător general chiar în orașul unde Vinet își îndeplinește funcțiile; și, printr-o coincidență surprinzătoare, domnul Tiphaine e tot acolo președinte al Curții de Apel; omul justiției n-a stat la gânduri și a aderat fără șovăială la dinastia din iulie⁶⁷. Doamna Tiphaine, frumoasa de altădată, e în bune relații cu frumoasa doamnă Rogron, iar Vinet în cele mai bune raporturi cu președintele Tiphaine.

În cel privește pe prostănacul de Rogron, se amestecă și el în vorbă, rostind sentințe ca de pildă: „Ludovic-Filip nu va fi cu adevărat rege decât atunci cînd va putea face nobili!”

Aceste cuvinte nu ies de bună seamă din capul lui. Sănătatea-i șubredă îi dă doamnei Rogron speranța de a se putea căsători în foarte scurt timp cu generalul marchiz de Montriveau, *pair de France*⁶⁸, care comandă departamentul și se arată foarte curtenitor cu ea. În rechizitoriile sale, Vinet cere întotdeauna capul acuzatului, nu admite niciodată că ar exista și acuzați inocenți. Acest aprig procuror general e socotit drept unul dintre oamenii cei mai amabili din cadrul justiției și recoltează succese la Paris, la fel ca și la Cameră; la curtea regală știe să apară ca un încântător curtean.

Ținîndu-se de făgăduială, Vinet i-a înlesnit generalului baron Gouraud — această nobilă ruină a glorioaselor noastre armate — să ia în căsătorie pe o oarecare domnișoară Matifat de Luzarches, în vîrstă de douăzeci și cinci de ani, fiica unui droghist din strada Lombarzilor și care-i aduse o zestre de o sută cincizeci de mii de franci. Comandă, după cum l-a prorocit Vinet, un departament mărginaș cu Parisul. A fost numit *pair de France* datorită meritelor cîștigate cu prilejul răscoalelor de sub guvernul Casimir Pêrier⁶⁹. Baronul Gouraud a fost unul dintre generalii care au luat cu asalt baricada de la Saint-Merry⁷⁰, bucuroși că pot lovi în civili, de la care au avut de suferit

vexațiuni timp de cincisprezece ani — iar zelul i-a fost răsplătit cu mările cordon al Legiunii de Onoare.

Nici unul dintre personajele care au avut partea lor de vină în moartea Pierrettei nu simte vreo remușcare. Domnul Desfondrilles e tot arheolog, dar procurorul general Vinet, în interesul alegerii sale, a avut grijă să-l numească președinte de tribunal. Sylvie își are mica ei curte și administrează bunurile fratelui; face cămătărie dind hani cu procente mari și nu cheltuiește nici o mie două sute de franci pe an.

Din vreme în vreme, în aceeași mică piață, cind vreun localnic se întoarce de la Paris spre a se stabili în Provins și iese din casa domnișoarei Rogron, cite un fost partizan al Tiphainilor spune :

— Rogronii au avut acum cîțiva ani un bucluc mare din pricina unei pupile...

— Afacere de partid, răspunde președintele Desfondrilles. S-a căutat a se răspîndi zvonul că s-ar fi comis acte de cruzime. Această Pierrette era o fetiță destul de drăgălașă și săracă; din bunătațe, Rogronii au luat-o la ei; la vîrsta pubertății intrase într-o legătură amoroasă cu o calfă de timplar; se ducea desculță la fereastră să stea de vorbă cu băiatul acela, uitați-vă chiar aici! Îndrăgostiții își trimiteau bilețele dulci legîndu-le de o sfoară. Vă dați seama că, în starea ei, nu-i trebuia mai mult, în lunile octombrie și noiembrie, ca să se îmbolnăvească rău, fiind tare plăpîndă din fire. Rogronii s-au purtat cum nu se poate mai bine; n-au reclamat partea lor din moștenirea fetiței, au renunțat în favoarea bunicii ei. Morala care trebuie trasă, dragii mei, este că diavolul ne pedepsește întotdeauna pentru cite o faptă bună de a noastră.

— Vai, atunci e altceva; moș Frappier mi-a povestit altfel.

— Moș Frappier apelează mai mult la pivniță decît la memorie, caută să pună la punct lucrurile unul dintre obișnuiții salonului domnișoarei Rogron.

— Dar bătrînul domn Habert...

— Ăla! Știți ce voia?

— Nu.

— Ei bine, voia să-și mărite sora cu domnul Rogron, perceptorul-șef.

Doi oameni n-o uită pe Pierrette, amintindu-și zilnic de ea: medicul Martener și maiorul Brigaut, singurii care cunosc groaznicul adevăr.

Dacă am da proporții acestei întâmplări, ar trebui să ne amintim că, mutind o dramă similară în evul mediu și pe vastul teatru al Romei, o fată sublimă, Beatrix Cenci⁷¹, fu condusă la locul de execuție pentru aceleași motive și datorită aproape aceluiași intrigi care au împins-o pe Pierrette în mormânt. Beatrix Cenci n-a avut decît un singur apărător, pe un artist, un pictor. Astăzi istoria, ca și oamenii în viață, dînd crezare portretului de Guido Reni, îl condamnă pe papă și recunoșc în Beatrix pe una dintre cele mai înduioșătoare victime ale patimilor nelegiuite și ale clicilor.

Între noi fie vorba, legalitatea ar fi lucru minunat pentru ticăloșiile din societate, dacă n-ar exista Dumnezeu.

Noiembrie 1839

PIERRE GRASSOU¹

Locotenent-colonelului de artilerie Periollas²,
Mărturie de afectuoasă stimă din partea autorului,
De Balzac.

Ori de cite ori ați vizitat cu multă atenție Expoziția lucrărilor de sculptură și de pictură, așa cum se prezintă după revoluția din 1830, n-ați încercat oare un sentiment de neliniște, de plictiseală și tristețe văzind cit de ticsite erau nesfârșitele galerii? Din 1830, Salonul³ nu mai există. Pentru a doua oară, Luvrul a fost luat cu asalt de către mulțimea de artiști care au izbutit să se mențină acolo. Prezintă, cu ani în urmă, cele mai valoroase opere de artă, Salonul atrăgea cele mai mari cinstiri pentru creațiile expuse. Dintre cele două sute de tablouri care fuseseră alese, publicul la rîndul său alegea și el: și astfel miini necunoscute încununau cite o capodoperă. Adeseori un tablou stîrnea discuții aprinse. Ocările de care nu erau cruțați Delacroix și Ingres⁴ ne-au servit la stabilirea faimei lor mai puțin decît laudele și fanatismul adepților. De acum înainte, nici publicul, nici criticii nu se vor mai pasiona pentru marfa acestui bazar. Obligați să facă ei alegerea pe care altădată o făcea Juriul examinator, obosesc repede în îndeplinirea acestei munci și numai bine cînd o termină, Expoziția se închide. Înainte de 1817, tablourile admise nu ocupau mai mult

decît spațiul dintre primele două coloane ale galeriei celei lungi unde sînt expuse operele maeștrilor de altădată, și în anul acesta ele au ocupat întregul spațiu, spre marea mirare a publicului. Tablourile istorice, cele de gen, compozițiile de șevalet, peisajele, florile, animalele, acuarelele, aceste opt genuri nu ar trebui să fie reprezentate decît cel mult prin douăzeci de tablouri vrednice de a fi văzute de public, care de-altfel nici nu-și poate concentra atenția asupra unui număr mai mare de lucrări. Cu cît creștea numărul artiștilor, cu atît Juriul de admitere trebuia să fie mai sever. Totul fu dat peste cap din momentul cînd Salonul trecu în Galerie. Salonul ar fi trebuit să rămînă un loc dinainte stabilit, restrîns, cu limite fixe, unde să se expună capodoperele fiecărui gen.

O experiență de zece ani a dovedit calitatea vechii instituții. În loc de o întrecere, ne trezim cu o răscoală; în locul unei expoziții glorioase, ne alegem cu un bazar zgomotos; în locul unei selecții, avem o simplă îngrămădeală. Care este urmarea? Marele artist e în pierdere. *Caleneaua turcească*, *Copii la lînfinîd*, *Supliciuul cirligelor* și *Joseph* ale lui Decamps⁶ ar fi folosit gloriei sale mai mult decît cele douăzeci de tablouri care se pierd printre cele trei mii de lucrări, așezate clare peste grămadă în șase galerii, dacă aceste pînze ar fi fost expuse în marele Salon, împreună cu cele 100 de tablouri reușite din anul acesta.

De cînd ușile Expoziției sînt deschise fără discernămint tuturor artiștilor, se vorbește, printr-o surprinzătoare ciudățenie, de genii nerecunoscute. Cu doisprezece ani în urmă, cînd *Curtezana* de Ingres ca și tablourile lui Sigalon⁶, *Medusa* de Géricault, *Masacrul de la Scio* de Delacroix⁷, *Botezul lui Henric al IV-lea* de Eugène Deveria⁸ fură admise chiar de către celebrități socotite rivale, anunțînd lumii, în ciuda ponegririlor criticii, apariția unor palete tinere și înflăcărate, ele n-au stîrnit nici o voce potrivnică.

Acum, cînd orice mizgăliton de pînză își poate expune opera, n-azi vorbindu-se decît despre artiști neînțeleși. Unde nu mai e apreciere, nu mai e nici lucru apreciat. Orice ar face artiștii, ei se vor întoarce

la acest examen de admitere, singurul în măsură să recomande operele lor admirației multitudini pentru care lucrează: fără o selecție din partea Academiei nu va mai fi cu putință nici un Salon, iar fără Salon, Arta poate pieri.

De cînd catalogul a crescut devenind o carte groasă, se citează multe nume sortite a rămîne necunoscute, cu toată lista de zece sau douăsprezece tablouri care li se alătură. Printre aceste nume, cel mai necunoscut este poate al unui artist pe care-l cheamă Pierre Grassou, de locul lui din Fougères, numit pe scurt, în lumea artiștilor, Fougères. În jurul lui se face astăzi multă vîlvă, fapt ce a sugerat reflecții pline de amărăciune cu care am început schițarea vieții sale, schițare potrivită și altor persoane din tagma artiștilor. În 1832, Fougères locuia în strada Navarin, la etajul al patrulea al uneia dintre acele clădiri strîmte și înalte, aducînd cu obeliscul din Luxor⁹, case cu gang, cu scări înguste și întunecate pline de cotituri periculoase, cu cel mult trei ferestre la fiecare etaj, și cu o curte interioară sau mai bine zis un puț pătrat săpat în mijloc. Deasupra celor trei-patru camere ale apartamentului lui Grassou de Fougères se afla atelierul său, cu vedere spre Montmartre. Atelierul zugrăvit pe un fond cărămiziu, pardoseala de culoare închisă, vopsită cu îngrijire și bine ceruită, fiecare scaun acoperit cu un covoraș tivit, o canapea de altfel simplă, dar curată ca cea din camera de culcare a unei băcănițe, totul vădea viața meticuloasă a oamenilor marginaliți și grija de curățenie a omului sărac. Se mai afla acolo și un scrin unde își ținea uneltele atelierului, o masă pe care minca, un bulet, un mic birou, în sfîrșit toate acele lucruri de care se folosesc pictorii, curate și așezate toate la locul lor. Soba avea rostul ei în această rînduială de tip olandez, care ieșea cu atît mai mult la iveală, cu cît lumina de la nord, limpede și foarte puțin schimbătoare, se revărsa rece și pură în această cameră mare. Fougères, un simplu pictor de gen, n-avea nevoie de acele accesorii de mari dimensiuni care ruinează pe pictorii de compoziții istorice; își dădea seama că nu are suficientă măiestrie

spre a se încumeta să treacă la pictura de mare clasă, așa că nu se depărta de șevalet¹⁰.

În acel an, la începutul lunii decembrie, epocă în care îndeobște burghezilor din Paris le trece prin cap ideea năstrușnică de a-și eterniza mutrele, deși sint prin ele inele îndeajuns de supărătoare, Pierre Grasso, sculindu-se devreme, își pregăti paleta, aprinse locul în sobă, mincă o franzeluță înmuiată în lapte și așteptă să se dezghețe geamurile ca să pătrundă lumina și să poată începe lucrul. Alară era o vreme uscată și frumoasă. În acea clipă, artistul, care minca păstrind aerul unui om răbdător și resemnat, atât de elocvent prin el însuși, recunoscuse pasul omului ce avusese asupra vieții sale înriurirea pe care acest soi de oameni o au asupra mai tuturor artiștilor: negustorul de tablouri, Elias Magus, speculantul de pinze. Într-adevăr Elias Magus îl găsi pe pictor în momentul cînd se apuca de lucru în atelierul său atât de curat.

— Cum îți merge, bătrîne coțcar? îl întîmpină pictorul.

Fougères căpătase Crucea Legiunii de Onoare, iar Elias îi cumpăra tablourile cu două-trei sute de franci, așa încît pictorul lăcea pe artistul.

— Negustoria merge prost, răspunse Elias. Cu toții aveți pretenții, cereți două sute de franci pe o pinză pe care n-ați pus culoare decît de treizeci de centime. Dar dumneata ești un băiat cumsecade! Ești un om chibzuit și am venit să-ți propun o afacere bună.

— *Timeo Danaos et dona ferentes*¹¹ — îi răspunse Fougères. Știi latinește?

— Nu.

— Ei, află dar că grecii nu propuneau niciodată afaceri bune troienilor, lăără a se alege cu un ciștig. Pe atunci, ei spuneau: Ia-mi calul! Astăzi noi spunem: Ia-mi ursul! Ce vrei — Ulysse-Lageingeole¹² — Elias Magus?

Aceste vorbe arată felul reținut în care Fougères utiliza ceea ce pictorii numesc glumele de atelier.

— Sint sigur că ai să-mi faci două tablouri pe gratis.

— Oh ! Oh !

— Las la aprecierea dumată, nu ți le cer. Ești un pictor cinstit.

— Treci la problemă !

— Ei, uite, îți aduc un tată, o mamă și o fiică unică.

— Toți sint unici...

— Pe cinstea mea, da, da — și urmează să le faci portretele. Acești burghezi se înnebunesc după artă, dar n-au îndrăznit să se aventureze într-un atelier. Fata are o zestre de o sută de mii de franci. Vezi de-i pictează pe oamenii ăștia, mai știi, poate devin pentru dumneata portrete de familie.

Această uscătură germană care trece drept om și se numește Elias Magus se întrerupse și se porni pe un ris sec, ale cărui hohote îl speriară pe pictor. Crezu că-l aude pe Melisto vorbind despre căsătorie.

— Portretele vor fi plătite cu cinci sute de franci bucata, și deci s-ar cuveni să-mi faci chiar trei tablouri.

— Mai încape vorbă ! exclamă vesel Fougères.

— Și dacă o iei pe fată, n-ai să mă uiți.

— Să mă căsătoresc ! strigă Pierre Grassou. Eu care am obiceiul să mă culc singur, să mă scol dis-de-dimineață, eu cu viața mea atât de rinduită...

— O sută de mii de franci, spuse Magus, și o fată blindă, scăldată în tonuri aurii, un adevărat Tizian¹³ !

— Și ce sint oamenii ăștia ?

— Foști negustori, în prezent amatori de artă, cu o vilă la Ville-d'Avray și zece sau douăsprezece mii de franci rentă.

— Ce fel de negustori ?

— Negustori de vin la sticle infundate.

— Nu mai repeta vorbele astea, parcă aud sărind dopurile și mi se strepezesc dinții.

— Să ți-i aduc ?

— Trei portrete, le voi expune la Salon, mă voi lansa poate în portretistică, ei da...

Bătrînul Elias coborî să aducă familia Vervelle. Pentru a ne da seama în ce măsură propunerea avea să-l intereseze pe pictor și ce impresie urmau să-i facă domnul și doamna Vervelle, fâloși de unica lor

fiică, se impune să aruncăm o privire asupra trecutului lui Pierre Grassou de Fougères.

Ca elev, Fougères studiase desenul la Servin, care trecea drept mare desenator în lumea Academiei. Intrase apoi la Schinner să afle secretul acelei puternice și neintrecute culori, proprii acestui maestru desăvârșit, dar maestrul și elevii fură atît de discreți, încît Pierre nu putu să prindă nimic. De aici, Fougères a trecut în atelierul lui Gros, să se familiarizeze cu acea parte a picturii numită compoziție, dar compoziția se arătă sălbatică și de neimblinzit pentru el. Încercă apoi să smulgă de la Sommervieux și de la Drolling-tatăl¹⁴, misterul efectelor în tablourile de gen. Dar nici acești doi maestri nu se lăsară furați. În cele din urmă, Fougères își încheie pregătirea artistică la Duval-Lecamus¹⁵.

În cursul acestor studii și al diferitelor sale peregrinări, Fougères avu purtări de om liniștit, foarte ordonat, dînd astfel prilej de ironii în atelierele pe unde trecuse, dar își dezarma pretutindeni colegii prin modestie, prin răbdare și printr-o blîndețe de mielușel. Maeștrilor nu le era de loc simpatic acest băiat cuminte, căci maeștrilor le plac ucenicii sclipitori, inteligențele excentrice, poznașe, neastîmpărate sau dimpotrivă firile întunecate și chibzuite, care prevestesc un talent în devenire. Din felul de a fi al lui Fougères, oricine putea să prevadă că va fi un artist mediocru. Porecla de Fougères¹⁶, după numele care amintea pe al pictorului din piesa lui d'Églantine, îi pricinuisse multe neazuri, dar, vrînd nevrînd, se resemnă și se învoi să poarte mai departe numele orașului unde se născuse.

Prin înfățișare, Grassou de Fougères se potrivea cu numele¹⁷. Grăsuliu și îndesat, avea o față ștearsă, ochi căprui, păr negru, nas cîrn, gură destul de mare și urechi lungi. Aspectul blind, indiferent și resemnat nu izbutea să dea prea multă expresie trăsăturilor fizionomiei sale de om perfect sănătos, dar molațec. Nu era răscolit nici de un impuls sangvin bogat, nici de neastîmpărul gîndirii, nici de acea vervă mucalită după care pot fi recunoscuți marii artiști. Acest tinăr

născut pentru a deveni un burghez cumsecade, sosit de la locul său de baștină ca să ocupe un serviciu de vinzător la vreun negustor de culori, originar din Mayenne și rudă îndepărtată cu familia d'Orgemont, se hotărî să devină pictor din încăpăținarea caracteristică bretonilor. Cîte a tras și cum a trăit în timpul studiilor, numai Dumnezeu știe. Suferise atît cît suferă oamenii mari de pe urma mizeriei, cînd sînt hătuiți ca animalele sălbatice de liota mediocrităților și de gloata vanitoșilor, puși pe răzbunare. De îndată ce se simți în stare să-și ia zborul, Fougères închirie un atelier în partea de sus a străzii Martirilor, unde începu să muncească pe brînci. Debutul și-l făcu în 1819. Primul tablou pe care-l prezentă juriului expoziției organizate la Luvru înfățișa o nuntă la țară, o copie greoaie după o pinză de Greuze¹⁸. Fu respins. Aflînd această hotărîre nenorocită pentru el, Grassou nu se înfurie și nici nu căpătă acea criză de amor propriu spasmodic, căruia îi cad victimă firile trufase, și care se încheie uneori prin trimiterea cărților de vizită¹⁹ directorului sau secretarului Muzeului, alteori chiar prin amenințări cu moartea. Fougères își luă frumos tabloul, îl înfășură în batistă, îl aduse înapoi în atelier și jură în sinea lui să ajungă mare pictor. Își așeză pinza pe șevalet și se duse la fostul lui maestru Schinner, un om de un imens talent, artist blind și răbdător ca și el și care repurtase un succes desăvîrșit la ultimul Salon. Îl rugă să vină să-i critice opera respinsă. Marele pictor lăsă lucrul și veni. Cînd bietul Fougères îi înfățișă lucrarea sa, Schinner, după o singură privire, îi strînse mina.

— Ești un băiat bun, ai o inimă de aur și nu se cuvinte să te induc în eroare. Ascultă-mă, nu te-ai abătut nici cu o iotă de la ceea ce se aștepta de la tine în atelier. Cînd îți iese așa ceva din pensulă, dragul meu Fougères, e mai bine să lași culorile la Brullon și să nu furi pinza celorlalți. Vino devreme acasă, pune-ți o tichie de bumbac în cap, culcă-te la ceasurile nouă, și a doua zi, la ceasurile zece, caută la vreun birou o slujbă și lasă-te de artă.

— Dragă prietene, răspunse Fougères, pinza mi-a fost osîndită, asta o ştiu, nu cer un verdict, ci moti-varca lui.

— Atunci fie! Totul e înecat în cenuşiu, în sumbru, tu vezi natura printr-un zăbranic; desenul tău e greoi, îmbicsit, compoziţia o pasişă după Greuze, dar el îşi răscumpără lipsurile prin calităţi care ţie îţi lipsesc.

În vreme ce îi înfăţişa unul cite unul defectele tabloului, Schinner citi pe chipul lui Fougères o expresie de o atît de adîncă tristeţe, încît îl luă să cîneze cu el, încercînd astfel să-l consoleze. A doua zi, la şapte dimineaţa, Fougères se şi instală în faţa şevaletului şi refăcu tabloul osîndit, mai încălzi culoarea, îl corectă după indicaţiile lui Schinner, cîrpîcind figurile. Pînă la urmă, se dezgustă de tablou şi îl duse lui Elias Magus. Elias Magus, un fel de olandezo-belgo-flamand, avea trei temeuri ca să ajungă ceea ce ajunsese — zgîrcit şi bogat. Proaspăt sosit din Bordeaux, îşi începea atunci cariera la Paris, negocia tablouri de ocazie şi locuia pe bulevardul Bonne-Nouvelle. Fougères, care pentru a fi în stare să între într-o brutărie nu se putea bizui decît pe paleta sa, nu se descu-raja nici cînd mîncă doar piine cu nuci, piine cu lapte, piine cu cireşe sau piine cu brînză, după anotimp. Elias Magus, căruia Pierre îi prezentă spre vinzare prima sa pinză o privi lung şi îi oferî pe ea cinci-sprezece franci.

— Cu cincisprezece franci venit şi cu o cheltuială de o mie de franci pe an, nu ajungi departe, surîse Fougères.

Elias Magus făcu un gest: îşi muşcă amîndouă degetele mari, gîndindu-se că ar fi putut obţine tabloul pe cinci franci. Cîteva zile de-a rîndul, Fougères cobori dimineaţa din strada Martirilor, se ascunse prin mulţimea de pe bulevardul opus celui pe care se gă-sea prăvălia lui Magus şi îşi pironi privirile asupra tabloului care nu atrăgea de loc atenţia trecătorilor.

Pe la sfîrşitul săptămîinii tabloul dispăru. Fougères urcă din nou bulevardul, se îndreptă spre prăvălia cu obiecte de ocazie, avînd aerul că se plimbă doar. Nă-gustorul stătea în uşa dughenei.

— Ei, ai vîndut tabloul?

— Uite-l, răspunse Magus, îi pun o ramă ca să-l pot oferi cuiva care și-o inchipui că se pricepe la pictură.

Fougères nici nu mai îndrăzni să se arate pe bulevard, și începu să picteze alt tablou; munci două luni mîncînd te miri ce și mai nimic, trudind ca un ade-vărat ocnaș.

Într-o seară se aventură pînă în bulevard; bineîn-țeles că picioarele îl duseră ca de obicei la dugheana lui Magus, și nu-și mai văzu tabloul nicăieri.

— Ți-am vîndut tabloul, îi zise negustorul.

— Cu cît?

— Mi-am scos banii și un mic ciștig. Fă-mi tablouri cu interioare flamande, o lecție de anatomie, un pei-saj, am să ți le plătesc, îi propuse Elias.

Fougères mai-mai să-l stringă pe Magus în brațe, îl privea așa cum te uiți la un tată. Se întoarse fericit acasă: va să zică marele pictor Schinner s-a înșelat! În acest uriaș Paris se găseau așadar inimi care băteau la unison cu a lui, talentul său găsea în-țelegere și era apreciat. La douăzeci și șapte de ani bietul tînăr era naiv ca un băiat de șaisprezece. Un altul, unul dintre acei pictori bănuitori și aprigi, ar fi remarcat expresia diabolică a lui Elias Magus, ar fi observat în felul cum îi tremurau perii din barbă, în ironia din mustăți și în felul cum își sălta umerii, acel semn de mulțumire al evreului din Walter Scott²⁹, gata să-l păcălească pe un creștin. Fougères se plimbă alit de incîntat pe bulevarde, incit toată figura sa respira mindrie; părea un licean care ocrotește o femeie.

Îl întîlni pe Joseph Bridau, unul dintre colegii săi, talent excentric sortit gloriei și nenorocirilor. Joseph Bridau, care avea cîțiva biștari în buzunar, cum spu-neau ei, îl luă pe Fougères la Operă. Dar Fougères nu văzu nici baletul, nici muzica nu o auzi: concepea tablouri, picta. Îl părăsi pe Joseph în cursul serii, se grăbi să se ducă acasă, ca la lumina lămpii să facă niște schițe; creionă treizeci de tablouri din aminti-rile lui și se crezu genial.

Chiar a doua zi își cumpără culori, pânze de diferite mărimi, puse pe masă piine, brinză, apă într-un ulcior, aduse și lemne de foc și începu să trudească la tablourile lui — după cum se spune în atelier; avu și câteva modele, iar Magus li împrumută draperii. Stătu închis în casă două luni, în care timp bretonul isprăvi patru tablouri. Ceru din nou părerea lui Schinner și a lui Joseph Bridau. Amândoi pictorii găsiră că trei dintre pinzele sale sînt o imitație servilă a peisajelor olandeze și a interioarelor lui Metz²¹ și că a patra nu e decît o copie după lecția de anatomie a lui Rembrandt²².

— Mereu pastîșe, observă Schinner. Ah, Fougères, mult te vei căzni să ajungi original.

— Ar trebui să te apuci de altceva, să te lași de pictură, adăugă Bridau.

— Și ce să fac? întrebă Fougères.

— Apucă-te de literatură.

Fougères lăsă capul în piept, cum fac oile pe vreme de ploaie, îi iscodi pe cei doi pictori, mai primi câteva sfaturi folositoare și retușind apoi tablourile le duse lui Elias. Elias îi plăti de fiecă pinză cîte 25 franci. La prețul acesta Fougères nu cîștiga nimic, dar nici nu pierdea, ținînd seama de traiul lui foarte cumpătat. Se duse de cîteva ori să vadă ce s-a făcut cu tablourile și avu o halucinație stranie. Pinzele lui atît de mult lucrate, atît de linse, care păreau a fi tari ca tabla și aveau luciul picturilor de porțelan, îi apă-rură încetoșate — aducînd a tablouri vechi. Elias fiind plecat, Fougères n-avea de la cine să afle ce se întimplase cu ele. Crezu că avusese o vedenie. Se reîntoarse în atelierul său și se apucă să facă alte imitații. După șapte ani de muncă necurmată, Fougères ajunsese în cele din urmă să compună și să execute tablouri ceva mai izbutite. Lucra ca orice pictor de categoria a doua. Elias cumpăra și vindea tablourile bietului breton, care cîștiga cu greu o sută de ludovici pe an și nu cheltuia mai mult decît o mie două sute de franci.

La Expoziția din 1829, Léon de Lora, Schinner și Bridau, care ocupau un loc important, găsindu-se în

fruntea mișcării de înnoire a artei, mișcați de stăruința și de sărăcia foștilor lor colegi, interveniră și obținură ca un tablou al lui Fougères să fie admis la expoziție, în Salonul cel mare. Acest tablou, cu un conținut interesant și care amintea prin sentiment de maniera lui Vigneron²³, iar prin execuție de primul gen de a picta al lui Dubufe²⁴, înălța, în celula unei închisori, un tânăr căruia i se radea părul pe ceafă. De o parte stătea un preot, de cealaltă parte o bătrână și o tinărară care plingeau. Un grefier citea de pe o hirtie cu peceti. Pe o masă stricată se aflau niște bucate de care nimeni nu se atinsese. Lumina pătrundea printre gratiile unei ferestre de lângă plafon. Aveau de ce să se înfioare burghezii — și burghezii se înfiorau! Fougères se inspirase pur și simplu din capodopera lui Gérard Dow²⁵: grupul femeii hidropice, care în original e văzut din față, el îl întorsese înspre fereastră. În locul muribundeii, îl așezase pe condamnat: aceeași pa-loare, aceeași privire, aceeași rugă spre Dumnezeu. În locul medicului flamand pictase figura rece și oficială a grefierului îmbrăcat în negru, iar pe lângă tinăra lui Gérard Dow adăugase femeia bătrână. Peste tot grupul, domina chipul de crunt prostănac al călăului. Acest plagiat, ticluit cu multă dibăcie, nu fu descoperit.

Programul expoziției prevedea:

510. Grassou de Fougères (Pierre) strada Navarin 2.

Toaleta unui șuan²⁶, condamnat la moarte în 1801.

Deși mediocru, tabloul obținut un succes uluitor. Zi de zi lumea se imbulzea în fața pinzei ajunsă la modă; însuși Carol al X-lea se opri în fața lui. Prințesa moștenitoare încunostințată de viața stăruitoare și răbdătoare a acestui biet breton, se entuziasmă pentru el. Ducele de Orléans vru să cumpere tabloul. Prelații spuseră prințesei moștenitoare că subiectul este plin de idei cuvioase; într-adevăr, se răsfrîngea din el o atmosferă de religiozitate foarte mulțumitoare. Prințul moștenitor admiră praful de pe ferestre, o greșeală boacăină, căci Fougères turnase pe pinză pete

verzui care arătau umezeala din josul zidului. Prințesa moștenitoare cumpără tabloul cu o mie de franci, iar prințul moștenitor îi comandă și el unul. Carol al X-lea dădu Crucea Legiunii de Onoare odraslei țărânului care luptase în 1799 pentru apărarea regalității. Joseph Bridaü, marele pictor, nu fu decorat. Ministrul de interne îi comandă lui Fougères două tablouri cu subiecte religioase. Acest Salon îi aduse lui Pierre Grassou avere, glorie și un viitor sigur, într-un cuvânt, înseamnă pentru el toată viața. A crea, în orice domeniu, înseamnă a muri încetul cu încetul; a imita, înseamnă a trăi. După ce descoperi această vină de aur, Grassou de Fougères se puse pe lucru adâptind, drept conduită de viață, cruda maximă căreia societatea îi datorește acele infame mediocrități însărcinate să aleagă astăzi elitele claselor sociale și care, de bună seamă, se aleg singure și duc un crinchen război împotriva adevăratelor talente. Principiul electiv aplicat în toate domeniile este greșit, Franța va renunța la el. Cu toate acestea, modestia, simplicitatea și nu mai puțin uimirea bunului și blîndului Fougères închiseră gura protestatorilor și a invidioșilor. De altfel avea de partea lui pe toți Grassou-ii parveniți, solidari cu Grassou-ii din viitor. Unii, mișcați de stăruința omului pe care nimic nu-l descurajase, vorbeau despre el ca despre Dominiquin²⁷ și spuneau: „Trebuie răsplătită voința în Artă! Nu ușor și-a cîștigat Grassou succesul! Zece ani de cînd tot trudește, bietul băiat!”

Această exclamație — „bietul băiat” — se subînțelegea în mărturiile de admirație și în felicitările pe care le primea pictorul. Mila înaltă tot atît de multe mediocrități, pe cît de mari talente coboară invidia.

Gazetele nu l-au cruțat de critici, dar cavalerul Fougères le digeră după cum digera și sfaturile amicilor săi — cu o îngerească răbdare. Cu cei cincisprezece mii de franci greu cîștigați, își mobilă locuința și atelierul din strada Navarin, execută exact la termen tabloul cerut de Alteța sa și cele două tablouri cu subiecte religioase comandate de minister, dar cu o asemenea punctualitate, încît ului pur și sim-

plu casleria ministerului, obișnuită cu alte metode de lucru.

Și nu este demn de admirație norocul oamenilor ordonați? Dacă ar fi întârziat, intrucît interveni revoluția din iulie²⁴, Grassou ar fi rămas neplătit. Pînă la vîrsta de 37 ani, Fougères confecționase pentru Elias Magus, aproape două sute de tablouri cu totul necunoscute, dar datorită cărora ajunsese să picteze oarecum satisfăcător, să atingă acel grad de execuție care îi face pe artiști să ridice din umeri, dar care e pe placul burghezilor. Prietenii țineau la Fougères, îi apreciau spiritul său drept, fidelitatea sentimentelor, firea îndatoritoare fără preget, marea sa cinste, și dacă nu-i stimau de fel paleta, în schimb iubeau pe omul care o ținea în mină. „Ce păcat că Fougères e ros de viciul picturii!” își ziceau prietenii. Cu toate acestea, Grassou dădea sfaturi minunate, ca acei recenzenți incapabili să scrie ei o carte, dar care își dau seama prin ce păcătuiesc lucrările altora. Fougères se deosebea însă de criticii literari: era cît se poate de sensibil la tot ce e cu adevărat frumos, nu se ferea să recunoască adevărata artă în operele altora, așa că sfaturile fiindu-i întoldeauna însuflețite de un spirit de dreptate, observațiile lui erau primite ca juste. După revoluția din iulie, Fougères prezintă la fiecare Expoziție vreo zece tablouri, dintre care Juriul admitea patru-cinci. Ducea un trai tare modest și angajase doar o femeie care-i îngrijea de gospodărie. Drept orice distracție își vizita prietenii, se interesa de lucrările de artă, își îngăduia scurte călătorii prin Franța și plănuia o călătorie în Elveția, în căutarea unor motive de inspirație. Acest artist fără valoare era un excelent cetățean: lăcea parte din garda națională, asista la toate parăzile, își plătea regulat chiria și nu rămânea dator cu nimic furnizorilor, dovedind punctualitatea cea mai burgheză. Muncind din greu și în mizerie, nu-i rămăsese timp pentru dragoste. Burlac și mult timp sărac, nu-i ardea să-și îngreueze viața simplă pe care o ducea. Nefiind în stare să găsească vreun mijloc de a-și mări averea, își depunea trimestrial la notarul său, Cardot, economiile și cîștigurile

din cîte un răstimp. Cînd Grassou ajunse să strîngă o mie de franci la notarul său, acesta îi plasă pe ipotecă de rangul întîi, cu drept de subrogare asupra drepturilor soției cînd debitorul era înсурat, sau cu drept de subrogare asupra drepturilor vinzătorului, cînd debitorul avea de plătit prețul. Notarul încasa dobînzile și le aduna la sumele depuse de Grassou de Fougères. Pictorul aștepta fericitul moment cînd contractele îi vor asigura două mii de franci rentă, spre a-și putea îngădui acel *otium cum dignitate*²⁹ al unui artist, ca să picteze în voie, tablouri nu glumă; să picteze tablouri adevărate, tablouri desăvîrșite, drăguțe, highlife³⁰. Vreți poate să știți ce planuri de viitor își făurea, ce visuri de fericire, care era culmea aspirațiilor sale? Ei bine, aflați că Grassou dorea să intre la Institut³¹, să capete rozeta Ofițerilor Legiunii de Onoare³²! Să aibă fotoliul lui lingă al lui Schinner și al lui Léon de Lora și să ajungă la Academie, înaintea lui Bridau! Să aibă o rozetă la butonieră! Ce vis! Numai oamenii de duzină rivnesc la cîte toate.

Auzind zgomotul mai multor pași pe scară, Fougères își potrivea moțul de păr, își încheie haina lui de catifea de un verde-închis și rămase tare surprins cînd văzu în ușă un tip dintre aceia pe care artiștii îi numesc obișnuit *pepene*. Acest pepene se afla deasupra unui dovleac îmbrăcat în postav albastru și împodobit cu un șirag de brelocuri zornăitoare. Pepenele gîfîia ca un purcel de mare, iar dovleacul se mișca pe niște năpi cărora era greu să le zici picioare. Un adevărat pictor l-ar fi luat în ris pe negustorul de vinuri și l-ar fi dat pe ușă afară, zicîndu-i: nu-s pictor de zarzavaturi! Fougères îl privi pe mîsteriu fără să ridă, căci domnul Vervelle purta la cămașă un diamant de trei mii de franci. Uitîndu-se la Magus, Fougères îi șopti: „Are osînză!”, folosind un cuvînt din argoul la modă pe atunci în atelierele pictorilor. Auzind acest cuvînt, domnul Vervelle încruntă din sprîncene. Acest burlă-verde trăgea după el altă garnitură de zarzavat: soția și fiica. Soția avea toată fața îmbrăcată parcă în lemn de mahon, aducea a nucă de cocos cu un cap în virf și strînsă la mijloc cu o centură.

Se învîrtea pe picioare, și purta o rochie galbenă, cu dungi negre. Pe miinile umflate ca mînușile uriașe zugrăvite pe unele firme, arbora cu mîndrie niște mitene ³³ extravagante. Penaje ca acele ale unui cortegi funerar de clasa intii filfiau pe o pălărie care i se revărsa din cap. Citeva dantele împodobeau niște umeri la fel de bombați în față ca și la spate: așa că toate completau rotunjimea perfectă a nucii de cocos. Picioarele, ca acelea pe care pictorii le numesc *buluci*, erau ornamentate cu o perniță de grăsime, cit șase degete, deasupra pantofilor de lac. Cum de i-au putut încăpea în ei picioarele? De neînțeles.

Venea apoi un sparanghel tinăr, înfășurat într-o rochie verde și galbenă, cu un căpușor mic și părul, pieptănat pe tîmple, de culoare galben-roșietică, la fel ca a morcovului, deci pe gustul romanilor, două brațe subțiri ca niște fire, o față destul de albă dar pistruiată, doi ochi nevinovați, cu gene albe și sprincene rare; purta o pălărie de pai italianesc, garnisită de două funde cu chenar de atlaz alb, avea miini roșii de fată cuminte și picioare aidoma ca ale mamei.

Aceste trei făpturi, privind atelierul, străluceau de o fericire care vădea un entuziasm respectabil față de artă.

— Dumneavoastră sinteți domnul care ne veți face pozele? întrebă tatăl dîndu-și un aer oarecum semeț.

— Da, domnule, răspunse Grassou.

— Vervelle, ăsta e decorat, șopti soția către bărbat, în timp ce pictorul se întorcea cu spatele.

— Dar ce, credeai că m-aș fi învoit să ne facă portretele un pictor fără decorații? răspunse fostul negustor de sticle infundate.

Elias Magus salută familia Vervelle și plecă; Grassou îl însoți pînă în capul scării.

— Numai dumneata poți pescui asemenea edecuri.

— O sută de mii de franci zestre!

— Da, dar ce familie!

— Dar te așteaptă trei sute de mii de franci, casa din strada Boucherat și vila din Ville-d'Avray.

— Boucherat, butoiase, dopșoare — viri dopșoare, scoți dopșoare — observă pictorul.

— Vei scăpa de orice grijă pe tot restul vieții, îi răspunse Elias.

Ideea aceasta îi intră bine în cap lui Pierre Grassou, așa cum zorile luminaseră brusc mansarda. Aranjându-l pe tatăl fetei, găsi că arată bine și îi plăcu fața lui hogată în tonuri tari. Mama și fiica se învîrteau în jurul pictorului, se minunau de toate pregătirile sale, de parcă s-ar fi aflat în fața lui Dumnezeu. Această adorație vădită îi plăcu lui Fougères. Vițelul de aur răstrînsese asupra familiei negustorului lumina sa fantastică.

— Mulți bani veți fi cîștigînd dumneavoastră, dar tot așa de repede îi și cheltuiți, zise mama.

— Nu, doamnă, nu-i cheltuiesc, răspunse pictorul, n-am cum să mă distrez. Notarul meu îmi plasează banii, el le ține socoteala, o dată banii depuși la notar, nici nu mai mă gîndesc la ei.

— Mi se spunea, se miră Verville-tatăl, că toți artiștii sînt mină spartă.

— Cine-i notarul dumneavoastră, dacă nu-i indiscret să vă întreb ? îl iscodi doamna Verville.

— Un băiat bun, cinstit, Cardot.

— Ei zău, asta-i nostim ! exclamă Verville, păi Cardot e și al nostru.

— Vă rog stați liniștit, îl pofti pictorul.

— Dar stai odată liniștit, Anténor, i se adresă soția. îl deranjezi pe domnul ; dacă l-ai vedea lucrînd, ți-ai da seama.

— Doamne, doamne, de ce nu m-ați dat să învăț să pictez ? le zise domnișoara Verville părinților ei.

— Virginie, exclamă mama, o fată cuminte nu trebuie să știe chiar de toate. Cînd ai să te măriți... mai treacă meargă ! Iar pînă atunci fii liniștită.

Cît ținu prima ședință, familia Verville ajunse să-l cunoscă aproape bine pe acest pictor cumsecade. Urmau să vină peste două zile. La ieșire, părinții spusera Virginiei să o ia înainte ; deși la o oarecare dis-

tanță de dinșii, putu auzi totuși aceste cuvinte care o interesară :

— Decorat... treizeci și șapte de ani, pictor cu comenzi, cu depuneri la notarul nostru. Să ne sfătuim cu Cardot ? Ei — și să ți se zică doamna de Fougères... pare să fie om de treabă !... Tu ai prefera un negustor, hm ! Dar cu negustorul, cit timp nu s-a retras din afaceri, cine știe cite i se mai pot întâmpla fetei ! Pe cită vreme un pictor econom... și apoi unde mai pui că ne plac artele... În fine !...

În timp ce familia Verville îl cîntărea în fel și chip pe Pierre Grassou, acesta, la rîndul său, îi cîntărea pe tată, pe mamă și pe fată. Nu-și găsea loc în atelier, se preumbla pe boulevard, privea toate femeile cu păr roșcat pe care le întilnea în cale ! Îi treceau prin cap cele mai năstrușnice gînduri : se poate metal mai frumos decît aurul, culoarea galbenă reprezintă aurul ; romanilor le plăceau femeile cu părul roșu și se simți pe dată roman etc. După doi ani de căsnicie, care bărbat se mai uită la culoarea părului nevestei ? Frumusețea se trece, dar urîtenia rămîne ! Banii înseamnă jumătate de fericire. Seara, cînd se culcă, pictorul o găsi chiar fermecătoare pe Virginie Verville.

Cînd cei trei Verville veniră la a doua ședință, pictorul îi întîmpină cu un suris amabil. Hoțomanul se bărbierise, se primenise, se pieptănase cu multă grijă ca părul să-i arate cit mai frumos, își pusese un pantalon ce-i venea foarte bine și papucii roșii, cu virfuri ascuțite. Familia răspunse cu un suris la fel de măgulitor ca al pictorului. Virginie se schimbă la față, căpătînd culoarea părului ei, lăsă ochii în jos, își întoarse capul, privind schițele. Lui Pierre Grassou aceste fadoșeli îi părură fermecătoare. „Virginie are farmec, își zise el ; din fericire nu seamănă nici cu tatăl, nici cu mama, dar cu cine o fi semănînd ? Ah, am înțeles, gîndi Grassou, o fi ochit maică-sa pe cineva, în prăvălia lor.”

Cît ținu ședința, familia îl tachină pe pictor, care merse pînă acolo încît găsi că Verville-tatăl avea

haz. După atitea măguliri, familia izbuti să ciștige inima artistului, care oferi o schiță Virginiei, și alta mamei.

— Pe gratis? se mirară ele.

Pierre Grassou nu-și putu stăpini un suris.

— Nu trebuie să împărțiți așa pe degeaba tablourile dumneavoastră, tablourile înseamnă bani, îi spuse Verville.

La a treia ședință, Verville-tatăl aduse vorba despre galeria sa de tablouri din vila de la Ville-d'Avray: tablouri de Rubens³⁴, Gérard Dow, Mieris³⁵, Terburg³⁶, Rembrandt, un Tizian și câteva de Paul Potter³⁷ etc.

— Domnul Verville a făcut o adevărată nebunie — zise cu ifos doamna Verville, a cheltuit o sută de mii de franci pe tablouri.

— Îmi plac artele, răspunse fostul negustor de vinuri.

Cînd să înceapă portretul doamnei Verville, cel al soțului, aproape gata, stîrni entuziasmul fără margini al familiei. Notarul îl lăudase și el mult pe pictor: în ochii lui, Pierre Grassou era cel mai cumsecade băiat din lume, unul dintre artiștii cei mai așezați, care de pe acum strînsese treizeci și șase de mii de franci; încheiase de mult cu zilele lui de sărăcie, ciștiga pînă la zece mii franci pe an și dobinzile le adăuga la capital; într-un cuvînt, o soție nu s-ar putea simți nenorocită lingă dinsul.

Ultimele cuvînte traseră în cumpănă greu de tot. De atunci prietenii lui Verville nu mai auzeau vorbindu-se decît despre vestitul Fougères. În ziua cînd începu să picteze portretul Virginiei, el era deja *in petto*³⁸ ginerele familiei Verville. Cei trei Verville înfloreau văzînd cu ochii în atelierul pe care ajunseseră să-l socoată drept una dintre locuințele lor: îi atrăgea nu știu ce în sălașul acesta de artist, curat, îngrijit, simpatic. *Abyssus abyssum*³⁹, burghezul trage la burghez. Către sfîrșitul ședinței, se auzi un zgomot pe scară; ușa fu deschisă cu putere și în cameră intră Joseph Bridau; era furios la culme, avea

părul zbîrlît, şi faţa tare consumată; fulgere îi scăpărau din ochi în dreapta şi în stînga; se învîrtea roată prin atelier şi deodată se opri în faţa lui Grassou, stringîndu-şi redingota în jurul burţii şi încercînd în zadar să şi-o încheie, căci nasturele sărise din învelitoarea-i de postav.

— Lemnele îs scumpe, se adresează el lui Grassou.

— Da?

— Creditorii se țin scai de mine! Ian te uită ce pictezi tu!

— Ia mai taci!

— Ah, da!

Cei trei Vervelle, din cale-afară de supărați de această ciudată apariție, se schimbară la față; nu mai erau roșii ca de obicei, ci roșii ca para focului.

— E bănoasă chestia asta! reluă Joseph. Ai ceva *bumășli leșcherea*?

— Îți trebuie multe?

— O hîrtie de cinci sute. Se ține de mine unul dintre cămătarii aceia care, ca un ciine, după ce te-a mușcat nu se lasă pînă ce nu înghite și bucata de carne. Vai, ce soi de oameni!

— Îți dau cîteva cuvinte către notarul meu...

— Ai, va să zică, și un notar?

— Da.

— Înțeleg dar de ce umpli obrazii cu tonuri *transfirii*, numai bune pentru firmele de parfumerie!

Grassou nu se putu stăpîni și se roși, căci poza Virginie.

— De ce nu redai natura așa cum e? — urmă marele pictor. Domnișoara e roșcovană. Ei și ce, asta-i un păcat de neiertat? În pictură orice poate deveni minunat. Nu te feri, pune chinovar pe paletă, mai încălzește obrazii, presară-i cu micile lor pete cafenii, unge mai gros! Vrei să fii mai deștept decît Natura?

— Uite, zise Fougères, așază-te în locul meu pînă ce-ți fac scrisoarea.

Vervelle se rostogoli pînă la masă și, apropiindu-se de urechea lui Grassou, îi șopti:

— Dar *bădăranul* ăsta are să strice tabloul.

— Dacă ar vrea să facă portretul Virginiei dumneavoastră, tabloul ar fi de o mie de ori mai bun decît al meu, răspunse indignat Fougères.

Auzind ~~acestea~~, burghezul se retrase încet către soția lui, uluită de năpustirea acelei fiare sălbatice și foarte neliniștită văzînd cum colaborează la portretul fiicei sale.

— Uite, urmează aceste indicații, îi spuse Bridau întinzîndu-i paleta și luînd bilețul. Nu-ți mulțumesc ! Mă întorc la castelul lui d'Arthez căruia îi pictez sufrageria, tot acolo Léon de Lora ornamează partea de deasupra ușilor cu adevărate capodopere. De ce nu vii să ne vezi ?

Plecă fără să spună bună ziua, într-atît i se urise uitîndu-se la Virginie.

— Cine-i ăsta ? întrebă doamna Vervelle.

— Un mare pictor, răspunse Grassou.

O clipă tăcură toți.

— Sînteți sigur, rupse tăcerea Virginie, că nu mi-a nenorocit portretul ? M-a speriat !

— Tot ce a făcut e foarte bine, răspunse Grassou.

— Dacă e și el un pictor mare, să știți că-mi place mai mult un pictor mare cum sînteți dumneavoastră, își dădu cu părerea doamna Vervelle.

— Vai, mamă, dar dumnealui e un pictor mult mai mare și are să mă picteze în întregime, observă Virginie.

Purtarea omului de geniu îi uluise pe acești burghezi atît de ordonați.

Se apropia acea perioadă a toamnei așa de plăcut numită Vara Sfîntului Martin. Cu sfiiciunea neofitului în fața geniului, Vervelle se încumetă să-l invite pe pictor la vila sa pentru duminica următoare : își dădea seama cît de puțin putea să-l atragă pe un artist o familie burgheză.

— Voi, artiștii, zise el, aveți nevoie de emoții, de spectacole mari și de oameni de spirit ; în schimb, vor fi vinuri bune și am mare nădejde că galeria mea o să-ți mai țină de urît în mijlocul unor negustori ca noi,

O asemenea idolatrizare, care îi măgulea îndeosebi amorul propriu, îl încântă pe bietul Pierre Grassou, de altminteri atât de puțin obișnuit cu laudele. Pictorul cinstit, această infamă mediocritate, această inimă de aur, acest om plin de sinceritate, acest prost desena-tor, băiatul acesta cumsecade, decorat cu Ordinul re-gal al Legiunii de Onoare, se găti cu deosebită grijă pentru a se duce la Ville-d'Avray să se bucure de ul-timele zile frumoase ale anului. Veni modest cu dili-gență și nu se putu abține să nu admire vila negus-torului de vinuri, răsărind în mijlocul unui parc de cinci pogoane, în creștetul tirgușorului Ville-d'Avray, în punctul unde se desfășura cea mai frumoasă prive-liște. Dacă ar lua-o pe Virginie, ar căpăta într-o bună zi această frumoasă vilă! Vervellii îl primiră cu en-tuziasm, cu bucurie, cu bunăvoință, și cu acea des-chisă prostie burgheză care îl coplesiră. O zi cu ade-vărat triumfală! Il plimbară pe viitorul logodnic prin aleile presărate cu nisip galben și greblat ca în cin-stea unui om de vază. Copacii păreau și ei pieptănați, iarba era tunsă. Aerul curat de țară aducea mirosuri de mincări nespuse de îmbietoare.

Toți ai casei se făleau: aveau ca musafir pe un mare pictor. Tătucul Vervelle se rostogolea ca un măr prin parc, fata șerpuia ca un țipar și mama îi urma pășind grav, falnică. Aceste trei făpturi nu-l slăbiră pe Grassou șapte ceasuri în șir. După cină, care dură cit un banchet somptuos, domnul și doamna Vervelle dădură marea lovitură de teatru: prezentară galeria în lumina unor lămpi cu efect bine calculat. Trei ve-cini, foști negustori, un unchi pe care aveau să-l moș-tenească, și o domnișoară bătrână, tot Vervelle, fură poțitiți pentru a preamări pe marele artist; toți come-senii îl urmară pe Grassou în galerie, nespuse de cu-rioși să afle părerea lui asupra faimoasei colecții a tătucului Vervelle, care îi toca mereu la cap vorbîn-du-le despre valoarea fabuloasă a tablourilor lui. Ne-gustorul avea aerul că vrea să se ia la intrecere cu regele Ludovic-Filip și cu galeriile de la Versailles:

Tablourile minunat înrămate purtau etichete pe care se putea citi în litere negre, pe fond de aur :

RUBENS

Dansul taunilor și al nimfelor

REMBRANDT

Interiorul unei săli de disecție.

Doctorul Tromp predind o lecție elevilor săli.

Erau o sută cincizeci de tablouri, toate lustruite, fără pic de praf, unele acoperite cu perdele verzi care nu se dădeau la o parte cînd era de față și tineret. Pictorul, recunoscînd jumătate din tablourile sale, simți că i se taie mîinile și picioarele și rămase cu gura căscată, fără să poată scoate un cuvînt : el era Rubens, el Paul Potter, el Mieris, el Metz, el Gérard Dow ! El singur intruchipa deodată douăzeci de mari maeștri !

— Dar ce aveți ? Ați pălit !

— Fetito, repede un pahar cu apă, exclamă doamna Verville. Pictorul, apucîndu-l pe Verville de un nasture al hainei, îl trase într-un colț, sub pretext că vrea să vadă un Murillo⁴⁰. Picturile spaniole erau atunci la modă.

— Ați cumpărat tablourile de la Elias Magus ?

— Da, toate originale.

— Să rămîie între noi, cit ați plătit tablourile pe care vi le voi arăta ?

Amîndoi făcură ocolul galeriei. Oaspeții se minunară de seriozitatea cu care pictorul ~~examină~~ ^{examina} împreună cu gazda, capodoperele.

— Trei mii de franci, șopti Verville, oprindu-se în fața celui din urmă tablou, dar știți, eu spun patruzeci de mii de franci.

— Cum, un Tizian patruzeci de mii de franci ?! exclamă tare pictorul. E pe degeaba.

— V-am spus doar că am tablouri în valoare de trei sute de mii de franci, răspunse Verville.

— Eu am pictat toate aceste tablouri, îi spuse la ureche Pierre Grassou și n-am luat pe toate mai mult decît zece mii de franci !...

— Dovediți-mi-o, îi replică negustorul, și dublez zestrea fiicei mele, căci atunci sînteți Rubens, Rembrandt, Terburg, Tizian !

— Iar Magus e un neintrecut negustor de tablouri, zise pictorul, care își explică atunci patina tablourilor lui și de ce îi ceruse speculantul anumite subiecte.

Departa de a scădea în considerația admiratorului său, domnul de Fougères, așa cum îl numea familia pe Pierre Grassou, crescău într-atît în ochii celor trei Vervelle, încît pictă gratuit portretele familiei, și bineînțeles le oferi socrului, soacrei și soției sale.

Astăzi, Pierre Grassou, nelipsit de la nici o expoziție, trece drept unul dintre portretiștii buni. Cîștigă la vreo douăsprezece mii de franci pe an și strică pînă de cinci sute de franci. Soția sa a primit ca zestre un venit de șase mii de franci rentă ; Grassou locuiește împreună cu socrii. Vervellii și Grassou se înțeleg de minune, au trăsură proprie și sînt cei mai leriți oameni din lume. Pierre Grassou nu se ridică deasupra cercului său burghez, unde este socotit drept unul dintre marii artiști ai epocii ; între bariera Tronului și strada Templului⁴¹ nu se pictează nici un portret de familie care să nu fie confecționat în atelierul lui și să coste mai puțin de cinci sute de franci bucata.

Deoarece s-a comportat foarte bine la răscoala din 12 mai⁴² a fost înălțat la gradul de Ofițer al Legiunii de Onoare. Este comandant de batalion în Garda Națională. Muzeul din Versailles nu s-a putut sustrage obligației de a comanda acestui excelent cetățean un tablou înfățișînd o bătălie⁴³. Doamna de Fougères își adoră soțul, căruia i-a dăruit doi copii. Acest pictor, bun tată și tot atît de bun soț, nu-și poate alunga din cuget un simțămînt apăsător : artiștii își bat joc de el, numele său este pomenit cu dispreț în ateliere, criticii nu se ocupă de operele lui. Dar el nu se lasă, lucrează mereu și candidează la Academie, unde va intra. Și apoi se mai răzbună, de-i crește inima de bucurie, cumpărînd tablourile unor pictori celebri

strimtorați și înlocuiește mizgăliturile galeriei Ville-d'Avray cu adevărate capodopere, care nu sînt pictate de el. Există mediocrități mai răuvoitoare și mai răutăcioase decît Pierre Grassou, care de altfel este un om foarte îndatoritor, dispus a face un bine cuiva în mod cît mai discret.

Paris, decembrie 1839.

UN DEBUT ÎN VIAȚĂ¹

Laurei 2.

*Închin această povestire ființei strălucitoare și
modeste care mi-a dăruit subiectul,*

Fratele ei.

Într-un viitor apropiat, căile ferate vor duce la dispariția unor industrii, vor transforma pe altele, și îndeosebi pe cele legate de diferitele mijloace de transport folosite astăzi în împrejurimile Parisului. Așa că nu va trece mult, și persoanele, ca și lucrurile care au de jucat un rol în cele ce urmează vor da povestirii de față importanța unei lucrări de arheologie. Nepoții noștri nu vor fi, oare, încintați să poată lua cunoștință de materialul social al unei epoci pe care o vor numi „vremea de altădată”? Nu se mai văd pitoreștiile faetoane poreclite „cucu”, acelea care staționau în Piața Concordiei și încurcau circulația pe Cours-la-Reine, acele faetoane atât de căutate un secol întreg și atât de numeroase încă prin 1830, dar care acum, în 1842, doar cu prilejul celei mai atrăgătoare serbări cîmpenești, abia de se mai zăresc cîte unul ici-colo, pe șosea. În 1842, localitățile vestite prin așezarea lor, numite *Împrejurimile Parisului*, nu aveau toate un serviciu regulat de transport. Totuși, Touchard-tatăl și fiul izbutiseră să monopolizeze transporturile spre ținuturile cele mai populate, pe o rază de cîinci-zece leghe, și întreprinderea lor avea un local impunător pe strada Faubourg Saint-Denis. Deși era foarte

veche, deși făcea mari eforturi și dispunea de importante capitaluri și de toate avantajele unei masive centralizări, casa de expediție „Touchard” lupta greu cu laetoanele cucu din loburgul Saint-Denis, care o concureau pe distanțele de șapte și opt leghe din jurul Parisului. Parizianul e atât de doritor să guste plăcerile cîmpenești, încît micile întreprinderi locale puteau lupta cu succes împotriva „Micilor mesagerii”, nume dat întreprinderilor „Touchard”, spre deosebire de „Marile mesagerii” din strada Montmartre. Prospe-ritatea întreprinderii „Touchard” stîrni de altfel în vremea aceea pofta de cîștig a speculanților. Apă-rură întreprinderi ce puneau la dispoziția parizienilor, pentru orice punct pe o rază de zece leghe, înspre cele mai mici localități din jurul Parisului, trăsuri frumoase, rapide și comode, care plecau din Paris și se întorceau la oră fixă, constituind astfel o aprigă concurență. Alungat de pe drumurile mai lungi de patru pînă la șase leghe, cucul, nemaiavind încotro, se mărgini la distanțele mici și mai dăinuie încă vreo cîțiva ani. Pînă în cele din urmă, dispăru de îndată ce se ivi omnibuzul³, care dovedi că o trăsură trasă de doi cai poate transporta optsprezece persoane. As-tăzi și cucul — dacă, din întîmplare, vreuna dintre aceste păsări cu zbor atât de lent s-ar mai găsi în prăvălia vreunui caretaș care demontează trăsuri — ar putea constitui, prin structura și amenajarea lui, doar un obiect de cercetări savante, la fel cu cele ale lui Cuvier⁴ asupra animalelor găsite în carierele de ipsos din Montmartre. Micile întreprinderi amenin-țate de speculanții care luptaseră în 1822 împotriva lui „Touchard-tatăl și fiul” se bizuiau îndeobște pe oamenii din tirgul unde-și făceau cîrăușia și de a căror simpatie se bucurau. Antreprenorul, în același timp vizitativ și proprietar al trăsuri, era și hangiu undeva prin partea locului, așa încît cunoștea și oa-menii, și treburile de pe acolo. Știa să facă și comi-sioane; mulțumindu-se cu puțin pentru serviciile șale mărunte, se alegea, de fapt, cu mai mult decît mesa-geriile „Touchard”. Mai strecura băuturi pe la bariere fără cuvenita autorizație de tranzit. La nevoie, nu îi-

nea seama nici de regulamentele cu privire la numărul călătorilor pe care avea dreptul să-i transporte. Și mai cu seamă ciștigase dragostea oamenilor din popor. Dacă se întâmpla să se ivească vreun concurent, și vechiul surugiu din regiune era nevoit să lase anumite zile din săptămână concurentului său, se găseau localnici care își aminau plecarea pentru a călători cu vechiul surugiu, deși trăsura și caii lui nu prea erau de soi.

Una din liniile pe care „Touchard-tatăl și fiul” căutată să le monopolizeze și pentru care avură de dus o luptă grea, ca de altfel și succesorii lor de acum, pe nume Toulouse, e linia Paris-Beaumont-sur-Oise, cursă foarte productivă, pentru exploatarea căreia luptau în 1822 trei întreprinderi. „Micile mesagerii” coborau zădarnic prețurile, înmulțeau orele de plecare și puneau în circulație trăsuri din cele mai bune: tot nu puteau doborî concurența, căci prea era rentabilă o linie care trecea prin tirguri ca Saint-Denis și Saint-Brice, prin sate ca Pierrefitte, Groslay, Ecouen, Poncelles, Moisselles, Baillet, Monsoult, Maffliers, Franconville, Presle, Nointel, Nerville etc. Mesageriile „Touchard” prelungeau în cele din urmă cursa de la Paris până la Chambly. Dar concurența merse și ea până la Chambly. Astăzi firma „Toulouse” s-a întins până la Beauvais.

Din această șosea ce duce către Anglia cotește un drum înspre localitatea alit de potrivit numită La Cave⁵, după așezarea ei, și se îndreaptă spre una dintre cele mai incântătoare văi din bazinul Oisei, dă în tirgușorul Isle-Adam, de două ori vestit, alit ca leagăn al familiei Isle-Adam, azi stinsă, cit și ca veche reședință a Bourbonilor-Conti. Isle-Adam e un orășel de toată frumusețea, cuprinzând în aria lui două sate mari, Nogent și Parmain, cunoscute prin bogatele cariere de piatră, de unde s-a extras materialul pentru cele mai frumoase edificii din Parisul modern și pentru cele din străinătate, căci, după cum se știe, temelia și ornamentele coloanelor teatrului din Bruxelles sînt din piatră de Nogent. Deși regiune renumită prin minunatele ei peisaje, prin celebrele-i castele ridicate de către prinți, călugări sau arhitecți cu mare faimă, ca Stors, Cassan, Le Val, Nointel, Persan etc., în 1822 nu era

disputată de mai mulți concurenți, fiind deservită doar de doi surugii înțeleși între ei. Această situație excepțională se datora unor condiții ușor de înțeles. Pe șoseaua Angliei, la punctul La Cave, cotește un drum de două leghe, pietruit prin mărinimia prinților de Conti, spre Isle-Adam; nici o întreprindere de cărașie nu putea face un asemenea ocol, dat fiind că pe atunci Isle-Adam era o fundătură. Drumul se isprăvea acolo. De cîtiva ani o șosea mare leagă valea Montmorency cu valea Isle-Adam, trecind de la Saint-Denis prin Saint-Leu-Taverny, Méru, Isle-Adam pînă la Beaumont, de-a lungul riului Oise. Dar în 1822 singurul drum care ducea la Isle-Adam era cel al prinților de Conti. Așa că Pierrotin și colegul său domneau pe traseul Paris—Isle-Adam, și lumea din partea locului ținea la amindoi. Trăsura lui Pierrotin și aceea a colegului său făceau cursa Stors, Le Val, Parmain, Champagne, Mours, Prérailles, Nogent, Nerville și Maffliers. Pierrotin era atît de cunoscut, încît locuitorii din Mon-soult, Moisselles și Saint-Brice, deși se aflau pe șoseaua principală, foloseau trăsura lui, în care găseau un loc liber mai ușor decît în diligențele spre Beaumont, totdeauna ticsite. Pierrotin se înțelegea bine cu concurentul său. Cînd pleca el din Isle-Adam, tovarășul său se întorcea din Paris și viceversa. N-are rost să mai vorbim despre concurent, căci în primul rînd la Pierrotin țineau oamenii din partea locului. De altfel, dintre cei doi surugii, numai despre el e vorba în această povestire adevărată. Ajunge să știți că cei doi surugii se înțelegeau bine, se concureau în mod cinstit și căutau să-și atragă mușterii prin mijloace onorabile. Din spirit de economie, trăgeau la Paris în aceeași curte, la același han, foloseau același grajd, aceeași șură și aveau un singur birou, cu un singur funcționar. Acest amănunt arată că atît Pierrotin, cit și concurentul său erau, după o expresie populară, oameni de ispravă.

Hanul, situat chiar la colțul străzii Enghien, mai există și astăzi, și poartă numele „Leul de argint”. Proprietarul acestui local, unde trăgeau dintotdeauna surugii, avea și el o întreprindere de cărașie pe ruta Paris-Dammartin, atît de prosperă, încît „Touchard-ta-

tai și fiul", vecinii lui, al căror birou, „Micile mesagerii”, se afla chiar peste drum de el, nu se încumetau să pună în circulație vreuna din trăsurile lor pe această linie.

Deși plecările spre Isle-Adam ar fi trebuit să respecte un orar precis, Pierrotin și concurentul său nu se arătau chiar atât de riguroși, ceea ce le atrăgea simpatia localnicilor. În schimb, erau luați la rost de către străinii obișnuiți cu punctualitatea marilor întreprinderi de cărăușie; dar cei doi surugii, stăpîni ai unor vehicule care semănau și a diligență, și a cucu, găseau apărători printre clienții lor obișnuiți. Seara, plecarea fixată la 4 se amîna pînă la 4 și jumătate, iar dimineața nu se pornea înainte de 9, deși plecarea era orînduită pentru ora 8. Acest sistem era foarte elastic. Vara — sezonul de aur al surugiilor — orarul plecărilor trebuia riguros respectat cînd era vorba despre necunoscuți, mult mai puțin însă în ceea ce-i privea pe localnici. Metoda aceasta îi prilejuia lui Pierrotin un cîștig în plus, fiindcă se întimpla să încaseze de două ori prețul pentru același loc, ori de cîte ori cineva de prin împrejurimi, grăbindu-se, cerea un loc reținut de vreun călător străin, care, din nenorocire, întârziase. De bună seamă că elasticitatea sistemului nu putea fi privită cu ochi buni de către moraliștii cu principii; dar Pierrotin și tovarășul său se apărau spunînd că sînt siliți să procedeze astfel din pricina vremurilor grele pe care le trăiau, a pierderilor din timpul iernii, sau a nevoii de a-și cumpăra trăsuri mai bune, și nu uitau să amintească și de regulamentul scris pe buletinele din care foarte rar împărțeau cite un exemplar călătorilor ocazionali, cînd aceștia se încăpăținau să le ceară.

Pierrotin, om cam la patruzeci de ani, era însurat și avea și copii. Ieșit din cavalerie în 1815, cînd s-au scos oameni pe capete din armată, băiatul acesta cumsecade preluă ocupația tatălui său, care făcea cursa de la Isle-Adam la Paris cu un cucu cît se poate de năbădăios. După ce se căsătorii cu fiica unui mic han-giu, extinse cărăușia din Isle-Adam, orîndui plecările, dovedindu-se nu numai băiat deștept, dar și de o me-

ticulozitate deprinsă în vremea milităriei. Sprinten, holarit, Pierrotin (numele trebuie să fi fost o poreclă) avea o vioiciune care dădea feței sale roșcovane, deprinsă cu toate intemperiiile, o expresie ironică. Avea și acea ușurință de a vorbi pe care o capeti frecându-te cu oamenii și cutreierind lumea. Tot îndemnind caii și strigând „păzea !”, vocea i se înăsprise ; dar știa să vorbească mios cu burghezii. Ca surugiu de mîna a doua, purta în picioare cizme groase cu ținte, făcute la Isle-Adam, pantaloni din catifea groasă de culoare verde-închis și o haină din același material, peste care își trăgea în timpul serviciului un halat albastru, împodobit cu broderii multicolore la guler, la mineci și la umeri. O caschetă cu cozoroc îi acoperea capul. Din timpul serviciului militar, Pierrotin se deprinsese să respecte oamenii suspuși și să fie umil față de oamenii din societatea înaltă ; dar dacă ajunse a se împrieteni ușor cu burghezii mai mărunți, respecta întotdeauna femeile, din orice clasă socială ar fi fost ele. Totuși, tot cîrînd la omenire cu roaba, spre a folosi una din expresiile sale, ajunsesese a-și privi călătorii ca pe niște pachete ambulante, care cereau mai puțină grijă decît celelalte, obiectul principal al cărăușiei.

Deși curentul general, care, după încheierea păcii*, revoluționase transporturile, îl cam pusese pe gînduri, Pierrotin voia să țină pas cu progresul. Așa că de la începutul verii se lăuda într-una cu o trăsură mare, comandată la „Farry, Breilmann și Compania”, cei mai buni caretași de diligențe, ca să poată face față numărului din ce în ce mai mare de călători. Pierrotin avea atunci două trăsuri. Pe una o folosea iarna și doar pe ea o prezenta agenților fîscului la impunere ; o moștenise de la tatăl său și semăna cu un cucu. Pe peretii rotunjiți ai acestei trăsuri erau fixate două băncuțe tari ca fierul, deși fuseseră căptușite cu catifea galbenă de Utrecht. Cele două băncuțe erau despărțite printr-o bară de lemn, care se ridica și se lăsa la loc după dorință, în cele două creștături săpate în fiecare perete interior, la înălțimea spatelui bietului călător. Această bară, viclean înfășurată în catifea, și pe care Pierrotin o numea spelează, îi ducea la dispe-

rare pe călători, atît era de greu s-o ridici şi s-o pui la loc. Speteaza nu numai că se minuia foarte greu, dar, cînd călătorii o așeau la locul ei le strivea umerii, iar cînd o lăsau de-a curmezișul trăsurii devenea o piedică primejdioasă la urcare şi coborîre, mai cu seamă pentru femei. Deşi pe fiecare din băncuțele acestei cabriolete, cu marginile rotunjite ca pîntecele unei femei gravide, n-ar fi trebuit să şadă decît trei călători, de multe ori se vedeau cîte opt, inghesuiți ca scrumbiile în puțină. Pierrotin susținea că așa, viriți unul într-altul, călătorii se simțeau mai bine, formînd o masă compactă greu de clintit, pe cînd dacă pe banchetă stăteau numai trei, se loveau mereu unul de altul şi își puteau strica lesne pălăriile, dînd cu capul de acoperișul cabrioletei la vreo hurducătură mai zdravănă. Pe capra de lemn a trăsurii ședea Pierrotin şi lingă el mai puteau încăpea trei călători, cărora, fiindcă stăteau așa cocoțați, li se spunea „iepurii”. Cîteodată, Pierrotin pornea la drum luînd patru iepuri pe capră; în asemenea cazuri, el își găsea loc pe un fel de cutie fixată pe podeaua cabrioletei, de care iepurii își sprijineau picioarele, cutie întotdeauna plină de paie sau pachete care duceau la tăvăleală.

Caroseria acestui çucu, vopsită în galben, ca să pară mai frumoasă, avea pe partea de deasupra o fișie de un albastru țipător, pe care era scris cu litere argintii, pe lături: „Isle-Adam—Paris” şi pe partea dindărăt: „Serviciul de transport din Isle-Adam”. Nepoții noștri s-ar înșela dacă și-ar inchipui că o asemenea trăsură nu putea căra decît treisprezece persoane, numărîndu-l şi pe Pierrotin; cînd cererea era foarte mare, Pierrotin mai încărca trei călători pe o îngrăditură pătrată acoperită cu un coviltir, unde se îngrămădeau cuferele, lăzile şi pachetele; dar prevăzătorul Pierrotin nu-i lăsa să se urce sus decît pe mușterii săi obișnuiți, şi numai după ce treceau trei sau patru sute de pași dincolo de barieră. Acești călători de la „coteț”, nume dat de surugii arătatei părți a trăsurii, urmau să coboare înainte de a intra în vreun sat unde se afla post de jandarmi. Supraincercătura interzisă de *Ordonanțele privind siguranța călătorilor* ar fi fost prea vădită pen-

tru ca un jandarm, de obicei bun prieten cu Pierrotin, să poată închide ochii și să nu-i încheie proces-verbal de contravenție. Așa era cu puțință ca Pierrotin să care în cite o simbătă seara sau luni dimineța cinci-sprezece călători; dar atunci inhăma la cabrioletă, pe lângă bătrînul său cal Rougeot, și un căluț cit un poney, pe care îl lăuda tare mult. Era o iapă foarte focoasă, pe nume Bichette, care minca puțin și ținea grozav la drum, într-un cuvînt, un cal de neprețuit. „Nevastă-mea n-ar da-o pe trîndavul ăsta de Rougeot”, spunea Pierrolin.

Deosebirea dintre această trăsură și cea de a doua consta în faptul că ultima era pe patru roate și avea o formă ciudată. Numită „trăsura cu patru roți”, încărca pînă la șaptesprezece călători, deși n-ar fi trebuit să transporte decît paisprezece. Făcea un zgomot atît de mare, încît cei din Isle-Adam strigau „Vine Pierrotin!” cînd el abia ieșea din pădurea de pe colnicul văii. Trăsura avea două compartimente: cel dintîi, numit „interiorul”, putea cuprinde șase călători pe două băncuțe, iar al doilea, un fel de cabrioletă aranjată în față, se numea cupeu. Cupeul era închis de un fel de geamlic ciudat și stingheritor, a cărui descriere ar cere prea mult loc pentru a vorbi despre el. Trăsura cu patru roți avea deasupra ei o imperială cu un coviltir, sub care Pierrotin băga șase călători și care se închidea cu stururi de piele. Pierrotin ședea pe capra cuibărită sub geamlicul cupeului și aproape invizibilă.

Surugiul din Isle-Adam nu plătea impozitele la care erau supuși cărăușii publici decît pentru cucul său, declarînd că încăpeau într-insul numai șase călători, și cerea permis special ori de cite ori pornea la drum cu trăsura pe patru roți. Lucrul acesta pare acum surprinzător, dar impozitul pe trăsuri, la începuturile lui, creat cu oarecare sfiiciune, înlesnea surugiilor unele înșelăciuni, dîndu-le satisfacția de a-i putea duce cu *preșul* pe funcționari, după o expresie din vocabularul lor. Încetul cu încetul, fiscul, nesățios, devenind aspru, îi sili pe surugii să nu circule fără a avea asupra lor cele două ștampile, una atestînd că trăsurile au fost taxate, și a doua că s-a plătit impozitul cuvenit. Totul în lume are epoca

sa de nevinovăție copilărească, pină și fiscul ; către sfîrșitul anului 1822 această epocă mai dura încă. Adesea, vara, trăsura cu patru roți și cabrioleta circulau împreună, transportînd treizeci și doi de călători, dar Pierrotin nu plătea taxe decît pentru șase. În aceste zile de mare trafic, convoiul plecat la 4 și jumătate din foburgul Saint-Denis ajungea după un drum strașnic la 10 noaptea la Isle-Adam. Așa că, mindru de cărăușia sa, pentru care trebuia să închirieze atîția cai, Pierrotin se lăuda : „Bine am mai mers !” Ca să poată face nouă leghe în cinci ceasuri cu tot acest calabalic, nu se mai oprea la stațiile obișnuite ale surugiilor, și anume, la Saint-Brice, Moisselles și La Cave.

Hanul „Leul de argint” cuprinde un teren de o mare întindere în adîncime. Dacă fațada are doar trei ferestre, care dau în foburgul Saint-Denis, are în schimb în curtea sa lungă, în fundul căreia sînt grajdurile, o casă mare, lipită de zidul casei vecine. Intrarea în curte era ca un gang acoperit, sub care puteau staționa două sau trei trăsuri. În 1822, biroul tuturor mesageriilor, cliente obișnuite ale „Leului de argint”, era condus de soția hangiuului, care avea pentru fiecare serviciu cîte un registru ; ea încasa banii, înscrisa numele călătorilor și așeza cu multă bunăvoință bagajele în uriașa bucătărie a hanului. Călătorii se mulțumeau cu această gospodărire patriarhală. Dacă soseau prea devreme, se așezau pe lingă vatră sau așteptau la intrare ; uneori se duceau la cafeneaua „Tabla de șah”, în colțul străzii cu același nume, paralelă cu strada Enghien, de care e despărțită numai prin cîteva case.

În primele zile de toamnă ale celui an, într-o simbată dimineață, Pierrotin, cu miinile trecute prin despicăturile halatului și băgate în buzunare, stătea în poarta hanului „Leul de argint”, de unde se vedeau bucătăria hanului și curtea lungă, în fundul căreia se profilau grajdurile întunecate. Diligența de Dammartin tocmai ieșise și pornea greoaie în urma diligențelor lui Touchard. Trecuse de 8 dimineața. Sub uriașa boltă a porții, deasupra căreia se afla firma lungă purtînd cuvintele „Hanul la Leul de argint”, grăjdarii și hamalii priveau trăsurile care o luau repede din loc, cu acea

iuleală care îi înșală pe călători, lăcindu-i să creadă că tot așa au s-o țină caii până la capăt.

— Să înham, jupině ? îl întrebă grăjdarul pe Pierrotin, după ce toate diligențele dispărură.

— E 8 și un sfert și nu prea se văd călători, răspunse Pierrotin. Pe unde s-or fi ascuns ? Dar, oricum, înhamă ! Și nici bagaje, doamne-dumnezeule ! Țălălt n-o să mai știe unde să-și vire călătorii în seara asta. Iiindcă e frumos afară, iar eu n-am decit patru înscriși ! Halal de așa alișveris pentru zi de simbătă ! Te pocnește una ca asta taman cînd ai mai mare nevoie de bani ! Blestemată meserie ! Ce meserie alurisită !

— Și dacă ai avea mușterii, unde i-ai viri, că doar n-ai decit cabrioleta ? ! încercă grăjdarul să-l mai liniștească.

— Dar trăsura mea cea nouă ? îi răspunse Pierrotin.

— Va să zică, ai și una nouă ? întrebă mătăhălosul auvergnat⁷, și rise de i se vedeau niște lopeți de dinți albi, mari cît migdalele.

— Nerod bătrîn ! O scot la drum miine, duminică, și o să-mi trebuiască cel puțin optsprezece călători.

— Ei da ! Așa trăsură mai zic și eu, o să se încingă șoseaua ! exclamă auvergnatul.

— Ce, e glumă o trăsură ca aceea care merge la Beaumont ? Nou-nouță, vopsită în roșu cu aur, să-i facă pe alde Touchard să crape de ciudă ! Mi-ar trebui trei cai. Am găsit pereche lui Rougeot, și Bichette o să meargă de mai mare dragul înaintașă. Hai, înhamă ! îi porunci Pierrotin, care se tot uita în direcția porții Saint-Denis, indesindu-și luleaua cu tutun. Văd venind o doamnă cu un băiețandru care duce pachete subsuoară ; caută „Leul de argint”, liindcă, după cum pare, n-au vrut să audă de cuții dinainte. Ia uite, pare-mi-se că doamna e o clientă de-a mea !

— De multe ori ai plecat gol și-ai ajuns plin, îi zise rîndașul.

— Dar bagaje... ioc ! răspunse Pierrotin. Ce ghinion !

Se așeză pe una dintre pietrele mari care apărau zidurile de loviturile osiilor ; dar se vedeă că e îngrijorat și îngîndurat, cum nu-i stătea în fire. Schimbul ăsta de cuvinte, ce părea lipsit de însemnătate,

răscolise griji amarnice, tănuite adînc în inima lui Pierrotin. Și ce putea să-l tulbure pe Pierrotin mai mult decît o trăsură frumoasă? Să facă furori pe șosea, să lupte cu firma „Touchard”, să extindă serviciul său de transporturi, să-i poată duce în așa fel pe călători, încît să-l laude pentru ușurința cu care călătoresc datorită îmbunătățirilor aduse trăsुरii și să nu mai audă necurmatele plîngerii cu privire la hodoagele sale — iată ambiția demnă de laudă a lui Pierrotin! Dar se vede treaba că surugiul din Isle-Adam, vrînd s-o ia înaintea tovarășului său și să-l silească chiar să-l lase numai pe el surugiu la Isle-Adam, nu-și prea dăduse seama dacă-l țin curelele. E drept că el comandase trăsura la „Farry, Breilmann și Cîmpănia”, caretași care nu mai foloseau „giturele de lebădă” și alte modele franțuzești, ci confecționau arcuri pătrate, după model englezesc; dar acești fabricanți neîncercători și afurisiți nu voiau să-i predea diligența decît pe bani peșin. Nu le ardea unor negustori alt de grijulii să construiască o trăsură greu de vîndut dacă rămîneau cu ea în brațe, și de aceea îi ceruseră lui Pierrotin un acot de două mii de franci. Ca să poată plăti acotul cuvenit caretașilor, ambițiosul surugiu dădu pînă la ultimul ban și mai împrumută tot ce mai putu împrumuta de la alții. Nevasta, socrul și prietenii săi s-au spetit plătind. În ajun se dusesse la vopsitori, să vadă falnica diligență care nu aștepta decît să pornească la drum; dar, ca să pornească a doua zi, trebuia să achite înainte ceea ce mai avea de plătit. Din păcate, îi lipseau o mie de franci. Îndatorat hangului pentru chirie, nu mai îndrăznea să-i ceară nimic, iar dacă nu făcea rost de mie de franci, risca să piardă arvuna de două mii, lăra a-i mai socoti pe cei cinci sute, prețul noului Rougeot, și trei sute de franci plătiți pe hamuri noi, sumă pentru care obținuse credit pe trei luni. Împins de furia disperării și nu mai puțin de ambiția sa nesăbuită, se apucase să spună că a doua zi, duminică, va ieși la drum cu trăsura lui cea nouă. Se gîndea că, dacă ar da o mie cinci sute de franci din două mii cinci sute, poate că s-ar îndura

caretașii și i-ar preda trăsura; dar după cîteva clipe de gîndire strigase cit îl ținuse gura: „Nu, ăștia-s cîi-noși rău, ți-ar pune, juvătul de gît!”

„Ce-ar fi să-l rog pe domnul Moreau, administratorul din Presles? E doar om atît de bun... îi trecu prin gînd. Poate că primește polița mea pe șase luni.”

În acea clipă un valet fără livrea, cărînd un geamantan de piele, venea de la biroul „Touchard”, unde nu mai găsisese loc pentru Chambly la ora 1 după prînz, și îl întrebă pe surugiul:

— Dumneata ești Pierrotin?

— Și ce dacă? răspunse Pierrotin.

— N-ai putea să mai aștepți vreun sfert de ceas, să-l iei și pe stăpînul meu? Dacă nu, duc înapoi geamantanul, și, neavînd încotro, are să plece călare, deși n-a mai încălecat de mult.

— Nici o grijă, aștept și trei sferturi de ceas, ba și mai mult, băiete, zise Pierrotin, cercetînd cu de-amănuntul geamantănașul de piele, legat cu curele și închis cu un lacăt de alamă gravată.

— Atunci, ține, răspunse valetul, dînd jos de pe umăr geamantanul, pe care Pierrotin îl ridică, îl cîntăre în mîini și-l privi îndelung.

— Ia-l, îi spuse surugiul hamalului său. Înfășoară-l bine în fîn moale și bagă-l în lada din spate. Nu-i scris nici un nume deasupra, adăugă el.

— Este herbul înălțimii-sale! îl lămuri valetul.

— Înălțimea-sa? Va să zică, și mai minunat! Hai să bem un păhărel, îl pofti Pierrotin clipind din ochi și, îndreptîndu-se spre cafeneaua „Tabla de șah”, îl luă cu el pe valet. Chelner, două absinturi! strigă el intrînd pe ușă. Cine-i stăpînul tău și încotro pleacă? Nu te-am mai văzut, îl iscodi Pierrotin, ciocnind cu el.

— Nici n-ai fi avut cum, răspunse valetul. Stăpînul dă pe-aici cel mult o dată pe an, și atunci merge cu echipajul său. Îi place mai mult pe valea riului Orge, unde are cel mai frumos parc din jurul Parisului, un adevărat Versailles, o moșie a familiei... Conte de îi poartă numele. Nu-l cunoașteți pe domnul Moreau?

— Administratorul din Presles? întrebă Pierrotin.

— Da, domnul conte o să petreacă două zile la Presles.

— Va să zică, îl voi duce pe contele de Sérisy ! exclamă surugiul.

— Da, flăcăule, îți dai seama ! Dar ia ascultă ! Am o poruncă ! Dacă mai duci în trăsură oameni din partea locului, să nu pomenști cumva de numele domnului conte. Vrea să călătorească incognito și mi-a spus să-ți atrag atenția ; ai un bacșiș gras.

— Ce, călătoria asta pe ascunselea o fi avind vreo legătură, din întâmplare, cu afacerea pe care moș Léger, fermierul din Moulineaux, a venit s-o încheie ?

— Nu știu, răspunse valetul, dar e foc și pirjol. Aseară m-a trimis să dau poruncă la grajd să pregătească pentru ora 7 dimineața trăsura de la Daumont, ca să plece la Presles ; dar la ora 7 înălțimea sa a de comandat-o. Augustin, feciorul din casă, crede că schimbarea s-a făcut în urma vizitei unei doamne, care i s-a părut că ar fi venit de prin partea locului.

— Crezi că ar fi birfit pe seama domnului Moreau, omul cel mai cumsecade, cel mai cinstit, cel mai de ispravă, hai ? ! Ce de-a bănet putea să câștige, numai să fi vrut ! Muft mai mult decît are, de asta să fii sigur !

— Foarte rău că n-a vrut... răspunse valetul pe un ton sentențios.

— Va să zică, domnul de Sérisy va locui în sfîrșit la Presles, de vreme ce s-a reparat și mobilat castelul ? întrebă Pierrotin după o clipă de tăcere. E ade-vărat că s-au cheltuit acolo două sute de mii de franci ?

— Dacă dumneata sau eu am avea bănetul ce s-a cheltuit peste suma asta, am fi niște burghezi. Cînd doamna contesă o să se ducă acolo, Moreau și ai lui n-au să-și mai facă de cap ! zise valetul, făcînd pe misteriosul.

— Cumsecade om, domnul Moreau ! reluă Pierrotin, gîndindu-se mereu la mia de franci pe care voia s-o ceară de la administrator ; îți dă de lucru, nu prea se tocmeste la plată și știe să scoată tot ce se poate din moșie, și încă pentru săpîn ! Ce om de

treabă ! Pleacă des la Paris, și numai cu trăsura mea... Îmi dă bacșis bun, și aproape întotdeauna are o mulțime de comisioane pentru Paris. Zilnic trei sau patru pachete, cind pentru dumnealui, cind pentru doamna ; cu un cuvint, un cont de cincizeci de franci pe lună numai pe comisioane ! Și chiar dacă doamna face pe grozava, își iubește copiii... Eu îi duc și-i aduc înapoi la școală. De fiecare dată îmi dă cite cinci franci : o cucoană din cele mari nu mi-ar da mai mult. De fiecare dată cind am vreun musafir de luat sau de dus la ei, trag în fața porții castelului. Se și cuvine, nu-i așa ?

— Se spune că domnul Moreau n-avea nici trei mii de franci cind domnul conte l-a pus administrator la Presles ! răspunse valetul.

— Dar din 1806, în șaptesprezece ani, o fi adunat ceva ! i-o întoarse Pierrotin.

— E adevărat, incuviință valetul dind din cap. La urma urmei, stăpînii sînt niște caraghioși, și sper că domnul Moreau s-a priceput să facă oleacă de osînză.

— De multe ori v-am adus coșulețe, zise Pierrotin, la palatul din strada Chaussée-d'Antin și n-am avut onoarea de a-i vedea pe domnul sau pe doamna.

— Domnul conte e un om bun, îi șopti valetul. Dar îți cere să fii discret ca să-i păstrezi incognitoul lui, bănuiesc c-o fi mare dandana acolo ! Cel puțin asta credem noi, oamenii săi de casă. Altfel, de ce ar fi decomandat trăsura lui și de ce ar călători cu un cucu ? Un *pair de France*⁹ n-are el cu ce să închirieze o cabrioletă ?...

— O cabrioletă poate să-l coste patruzeci de franci dus și întors, căci, allă de la mine dacă nu știți, drumul ăsta e bun numai pentru veverițe. Urci și cobori într-una ! zise Pierrotin. *Pair de France* sau burghez — fiecare se uită la banul lui ! Dacă voiajul ăsta l-ar privi pe domnul Moreau... Doamne-dumnezeule, m-ar cam supăra să i se întîmple ceva rău ! Pe dumnezeul meu, n-am putea găsi un mijloc să-l prevenim ? Că e un om tare de treabă, un om fără pereche, cel mai de ispravă om din lume, domnule !...

— Domnul conte ține mult la domnul Moreau ! zise valetul. Dar, uite, să-ți dau un sfat, un sfat bun : fiecare să-și vadă de necazurile lui. Avem destulă bătaie de cap cu ale noastre. Fă ce ți se cere, mai cu seamă că nu-i de glumit cu înălțimea-sa. Ş-apoi, ce mai la deal, la vale, contele e darnic. Dacă îi faci un serviciu atitica, zise valetul arătînd o unghie, te răsplăteşte pe atîta, adăogă el întinzînd brațul.

Sfatul acesta chibzuit şi indeosebi felul cum valetul a redat ceea ce voia să spună îşi produsese pe loc efectul, mai ales că veneau de la un om alit de sus pus ca cel de al doilea leciior de casă al contelui de Sérisy. Într-adevăr, zelul lui Pierrotin faţă de administratorul moşiei din Presles se mai domoli.

— Eu am plecat ! Cu bine, domnule Pierrotin ! zise valetul.

E locul să aruncăm aici o scurtă privire asupra vicîii contelui de Sérisy şi a administratorului său, pentru a înţelege mai bine mica dramă ce urma să se petreacă în trăsura lui Pierrotin.

Domnul Hugret de Sérisy descinde în linie dreaptă din familia vestitului preşedinte Hugret, innobilat sub Francisc I.^o Stema familiei Hugret are două fişii cu chenar, una de aur şi alta neagră, cu două romburi între ele, şi poartă inscripţia : *I, SEMPER MELIUS ERIS*¹⁰, deviză care, la fel cu cele două depănătoare ce serveau de suporturi, e o dovadă a modestiei familiilor burgheze de pe vremea cînd rangurile erau bine delimitate în stat, şi totodată o ilustrare a naivităţii obiceiurilor noastre vechi prin calamburul cuvîntului *eris*, care, combinat cu litera *i* de la început şi cu litera *s* de la sfîrşitul lui *melius*, reprezintă numele (*Sérisy*) moşiei ridicate la rang de domeniu nobiliar. Tatăl domnului conte de Sérisy fusese prim-preşedinte al unui parlament înainte de revoluţie. El însuşi, la douăzeci şi doi de ani, consilier de stat în Marele consiliu, în anul 1787, se distinse prin unele rapoarte foarte bine întocmite asupra unor afaceri delicate. Nu emigrase în timpul revoluţiei, trăind pe moşia sa Sérisy, la Arpajon, unde, datorită respectului ce i se purta tatălui său, scăpă de orice primejdie. După ce

il îngrijise cîțiva ani pe președintele Sérisy, pe care-l pierdu în 1794, fu ales cam tot pe atunci în Consiliul celor cinci sute¹¹ și primise această funcție legislativă spre a-și mai abate gîndurile de la marea-i durere.

La 18 brumar¹², primul-consul îl căută și-l cîștigă pe domnul de Sérisy, ca și pe toate celelalte familii vechi de magistrați, numindu-l în Consiliul de stat, și îi încredință una dintre administrațiile cele mai dezorganizate ca s-o pună în ordine. Odrasla acestei familii istorice ajunsese una dintre roțile cele mai active ale marii și grandioasei organizații create de Napoleon. Nu trecu mult, și consilierul de stat părăsi postul administrativ, devenind ministru. Ridicat de împărat la rangul de conte și numit senator, fu rînd pe rînd proconsul în două diferite regate¹³. În 1806, la patruzeci de ani, senatorul se căsătorii cu sora fostului marchiz de Ronquerolles, rămasă văduvă la douăzeci de ani, prin moartea soțului ei, Gaubert, unul dintre cei mai iluștri generali republicani, a cărui avere o moșteni. Această căsătorie, potrivită ca rang, dublase averea, și așa destul de mare, a contelui de Sérisy, care ajunsese cumnat cu fostul marchiz de Rouvre, numit conte și șambelan de către împărat.

În 1814, obosit de o muncă neîntreruptă, domnul de Sérisy, a cărui sănătate subredă cerea un repaus, demisionă din toate demnitățile, părăsi guvernămîntul în fruntea căruia îl pusese împăratul și veni la Paris, unde Napoleon, silit de vădita stare proastă a contelui, îi dădu dreptate. Acest stăpîn, niciodată obosit, care nu credea în oboseala celorlalți, interpretează la început nevoia de odihnă a contelui de Sérisy ca un fel de dezertare. Deși nu căzuse în dizgrație, senatorul trecea drept unul dintre oamenii care ar fi avut motive să se plîngă de Napoleon. Așa că la întoarcerea Bourbonilor, Ludovic al XVIII-lea, în care domnul de Sérisy recunoscă pe suveranul său legitim, acordă senatorului, ridicat la rangul de *pair de France*, ca o dovadă a marii sale încrederi, demnitatea de dirigitor al afacerilor sale particulare, numindu-l ministru de stat. La 20 martie¹⁴, domnul de Sérisy nu

se refugie la Gand și îl preveni pe Napoleon că rămîne credincios Bourbonilor ; neacceptînd să fie *pair* în cele O sută de zile, se retrase la moșia sa de la Sérisy, unde rămase cît timp ținu scurta domnie a împăratului. După a doua cădere a lui Napoleon, reluă, firește, postul de membru al Consiliului privat, fu numit vicepreședinte al Consiliului de stat și lichidator, din partea Franței, în reglementarea despăgubirilor cerute de puterile străine. Fără să ducă un trai luxos, fără prea mari ambiții, izbuti să cîștige o mare înfriuire în treburile publice. Nu se făcea nimic important în politică fără ca el să nu fie consultat ; dar nu se ducea niciodată la Curte, și chiar în propriile saloane se arăta rar. Începînd prin a munci, omul acesta nobil ajunsese, în cele din urmă, să se dedice cu totul muncii. Coștele se scula pe orice vreme la ora 4 dimineața, lucra pînă la amiază, se ocupa de lucrările care îi reveneau ca *pair de France* sau ca vicepreședinte al Consiliului de stat și se culca la ceasurile 9 seara. Ca o recunoaștere a multiplelor sale strădanii, regele îl făcuse cavaler al ordinelor sale. Domnul de Sérisy căpătase de mult Marea Cruce a Legiunii de Onoare ; mai fusese decorat cu Lina de aur¹⁵, cu Ordinul Sfîntului Andrei al Rusiei și cu cel al Vulturului prusian, într-un cuvînt, cu mai toate decorațiile curților europene. Nimeni nu era mai puțin vizibil, dar nici mai folositor decît dinsul în lumea politică. Bineînțeles că unui astfel de om nu-i puteau fi decît indiferente onorurile, zarva pe care o aduc favorurile, succesele mondene. Dar nimeni, în afară de preoți, nu ajunge să-și orînduiască o asemenea viață austeră fără pricini grave. Această viață, atît de curioasă, își avea taina ei, și încă ce taină aprigă ! Îndrăgostit de soția sa înainte de a se fi căsătorit cu dînsa, nu încetă s-o iubească și după ce trecu prin toate nefericirile intime ale unei căsnicii cu o văduvă, care înțelegea să facă ce voia atît înainte, cît și după a doua căsătorie și care-și permitea o libertate cu atît mai deplină cu cît domnul de Sérisy îi arăta o înțelegere cum numai o mamă poate avea față de un copil răslățat. Munca sa necurmată

ii slujea de scut împotriva necazurilor sentimentale îngropate adînc în inimă cu grija pe care oamenii politici ştiu s-o aibă faţă de asemenea lucruri tănuite. Îşi dădea, de altminteri, seama cît de ridicolă ar fi apărut gelozia lui în ochii lumii, care nu putea concepe o pasiune conjugală la un bătrîn demnitar. Să-l fi vrăjit soţia sa chiar din primele zile ale căsniciei? Cum de îndură el toate fără a se răzbuna? De ce nu îndrăznea să se răzbune? De ce lăsa vremea să treacă, nădăjduind la nesfîrşit? Prin ce mijloace izbutise o femeie tînără, frumoasă, inteligentă să-l subjuge într-atît? Răspunsul la toate aceste întrebări ar cere o lungă istorisire, care ar dăuna subiectului acestei povestiri, răspuns pe care dacă nu bărbaţii, cel puţin femeile l-ar putea bănuî. Să remarcăm totuşi că, datorită şi muncii sale neobosite, şi necazurilor, contele nu mai putea concura cu acei bărbaţi care au darul să placă femeilor. Aşa încît, una dintre cele mai groaznice nenorociri ce se abătuseră asupra contelui şi pe care o tănuia era că boala lui, datorită numai excesului de muncă, îndreptăcea repulsia soţiei. Bun, chiar nemăsurat de bun faţă de contesă, o lăsa cu totul în voia ei; contesa primea protipendada Parisului, se ducea la ţară, se întorcea de acolo întocmai ca şi cînd ar fi fost văduvă; contele avea doar grijă să-i administreze averea şi să-i ofere un trai luxos, aşa cum ar fi făcut orice administrator. Contesa îl stima mult pe soţul său; îi plăcea chiar şi felul lui de a gîndi; îl făcea fericit numai prin simplul fapt că îi dădea dreptate; ajunsese să-l aibă la picioarele ei pe acest biet om, doar prin aceea că binevoia să stea un ceas de vorbă cu dînsul. Înţelegînd să acorde soţiei întreaga-i protecţie, contele, asemeni marilor seniori de altădată, socotea ca o jignire personală de neiertat orice atingere adusă bunului renume al contesei. Lumea admira mult caracterul contelui, şi doamna de Sérisy era nespus de îndatorată soţului ei. Orice altă femeie, chiar dacă ar fi aparţinut unei familii atît de distinse cum era familia Ronquerolles, s-ar fi văzut pentru totdeauna pierdută. Contesa era foarte nere-

cunoscătoare, dar, în nerecunoștința ei, avea farmec. Din cînd în cînd, se învrednicea să toarne balsam peste rănile contelui.

Și acum să lămurim pricina care-l silise pe ministru să facă această călătorie secretă și inopinată.

Un bogat fermier din Beaumont-sur-Oise, pe nume Léger, ținea în arendă o fermă ale cărei loturi erau răsfricate printre pămînturile contelui, ceea ce dăuna minunatei sale proprietăți din Presles. Ferma era proprietatea unui burghez din Beaumont-sur-Oise, pe nume Margueron. Contractul încheiat cu Léger în 1799, în împrejurări cînd prosperitatea agriculturii nu putea fi prevăzută, urma să expire, și proprietarul nu se învoi cu Léger să-i prelungească arenda. Dorind să scape de plictiselile și contestațiile ivite din pricina loturilor împrăștiate printre ariile lui, domnul de Sérisy nădăjduia să poată cumpăra ferma, mai ales de cînd aflase că toată ambiția domnului Margueron se mărginea la dorința de a-l vedea pe unicul său fiu, pe atunci simplu percepitor, numit percepitor particular al finanțelor din Senlis. Moreau atrase atenția patronului său că moș Léger poate fi socotit un concurent primejdios. Fermierul, care știa ce preț bun ar putea obține vînzînd contelui loturile bucată cu bucată, era în stare să-i plătească proprietarului o sumă care să întrecă cu vîrf și îndesat avantajele obținute de Margueron-fiul prin funcția de percepitor particular. Cu două zile înainte, contele, grăbit să încheie tîrgul, îl chemase pe notarul său, Alexandre Crottat, și pe Derville, avocatul lui, ca împreună să vadă cum stau lucrurile. Deși Derville și Crottat pusese la îndoială zelul administratorului, a cărui misivă îngrijorătoare provocase acest consult, contele îl apără pe Moreau, care, după cum spunea el, îl sluzea cu credință de șaptesprezece ani. „Totuși, răspunse Derville, sfătuiesc pe excelența-voastră să se ducă în persoană la Presles și să-l poștească la cină pe Margueron. Crottat va trimite și el pe secretarul său prim cu un act de vînzare gata întocmit, lăsînd în alb paginile sau rîndurile care să cuprindă numele loturilor

și titlurile de proprietate. În fine, e bine ca excelența-voastră să aibă un cec asupra băncii și să nu uite numirea fiului la percepția din Senlis. Dacă nu încheiați pe loc vânzarea, ferma vă va scăpa din mână. Nu cunostați, domnule conte, șireteniile țăranilor. Între țăran și diplomat, diplomatul e cel păcălit." Crottat sprijini această părere, pe care, după cum îl încredințase în mare taină valetul pe Pierrotin, și-o însușise fără îndoială și contele. În ajun, domnul de Sérisy trimisese prin diligența de Beaumont vorbă lui Moreau să-l invite la cină pe Margueron, ca să încheie afacerea terenurilor Moulineaux. Înainte de toate acestea, contele dăduse poruncă să se repare și să se pună în ordine apartamentele din Presles și, de un an, domnul Grindot, un arhitect cu faimă, se ducea acolo în fiecare săptămână. O dată cu încheierea cumpărării terenurilor, domnul de Sérisy voia să vadă și ce s-a făcut cu renovarea și cum arată noile mobile. Ținea să facă o surpriză soției sale cînd o va duce la Presles, și pusese multă ambiție în restaurarea castelului. Ce s-o fi întîmplat însă între timp, ca excelența-sa, care în ajun ținea să plece la Presles în echipajul propriu, să caute a călători incognito în trăsură lui Pierrotin?

Aici trebuie să spunem neapărat cîteva cuvinte despre viața administratorului.

Moreau, administratorul moșiei Presles, era fiul unui procuror din provincie, ajuns, în timpul revoluției, procuror sindic la Versailles. În această calitate, Moreau-tatăl salvase, se poate spune, bunurile și viața domnului de Sérisy și a fiului său. Cetățeanul Moreau făcea parte din partidul lui Danton¹⁸; Robespierre, neîndurător ori de cîte ori ura pe cineva, îl puse sub urmărire și, descoperindu-l în cele din urmă, poruncise să fie executat la Versailles. Moreau-fiul, moștenind principiile și amicitiiile tatălui său, fu amestecat într-una din conjurațiile împotriva primului consul, pe vremea cînd acesta preluase puterea. Atunci, domnul de Sérisy, dornic să-și arate recunoștința, îl ajută să evadeze la timp pe Moreau, care fusese condamnat la moarte; în 1804, ceru grațierea lui, și, după

ce o obțin, îl primi la început ca funcționar într-unul din birourile sale, iar mai târziu îl luă ca secretar, încredințându-i administrarea afacerilor sale particulare. Nu mult după căsătoria protectorului său, Moreau se îndrăgosti de o cameristă a contesei și o luă de soție. Pentru a evita neplăcerile situației delicate în care îl puneau această căsătorie — de altminteri asemenea căsătorii erau destul de frecvente la curtea imperială — ceru să administreze moșia de la Presles, unde soția sa putea face pe cucoana și unde, fiind vorba de o localitate neînsemnată, nici unul, nici celălalt nu puteau fi puși în situația de a fi jigniți în amorul lor propriu. Contele avea nevoie la Presles de un om credincios, fiindcă soția lui prefera conacul de pe moșia Sérisy, care nu era decât la cinci leghe de Paris. De vreo trei-patru ani, Moreau, inteligent cum era, cunoștea pe degete treburile contelui; căci, înainte de revoluție, învățase toate șurubăriile în biroul de notariat al tatălui său. Atunci, domnul de Sérisy îi spusese: „Nu ești om să faci avere, ți-ai frînt doar o dată gîtul; dar vei trăi fericit, căci voi avea grijă de fericirea dumatăle”. Și, într-adevăr, contele îi fixă un salariu de trei mii de franci și-i dădu locuință într-un frumos pavilion la capătul atenanselor; în afară de asta, avea dreptul să-și ia, pentru încălzire, un anumit număr de stercori din lemnele tăiate din pădure, o cantitate de ovăz, de paie și de fîn pentru doi cai și anumite procente din arenzile ce se plăteau în natură. Un subprefect n-avea un salariu atît de mare. În cursul primilor opt ani ai gestiunii sale, administratorul gospodăriei moșiei Presles conștiincios, dîndu-și tot interesul. Ori de cîte ori contele venea să vadă ce se mai petrece pe moșie, pentru a hotărî dacă mai avea ceva de cumpărat sau pentru a aproba noile lucrări, era totdeauna impresionat de cîntea lui Moreau și își arăta mulțumirea acordîndu-i mari gratificații. Dar cînd Moreau se văzu tată al unei fete, al treilea copil, începî să se simtă într-atît de la largul său la Presles, încît nu-i mai fu recunoscător domnului de Sérisy pentru atîtea avantaje excepționale. Așa că, în 1816, administratorul, care pînă atunci nu luase decât ceea

ce i se cuvenea la Presles, primi, fără a se codi, din partea unui negustor de lemne douăzeci și cinci de mii de franci spre a-i înlesni încheierea unui contract, de altfel avantajos, privitor la exploatarea pe doisprezece ani a pădurilor de pe moșia Presles. Ce și-o li spus Moreau : nu va avea pensie la bătrînețe, era tată de familie, și contele aproape îi datora această sumă pentru cei zece ani de administrație pe care avea să-i îplinească în curînd ; dacă adăuga la suma aceasta cei șazeci de mii de franci strînși din economii, putea cumpăra o fermă cu o sută douăzeci de mii de franci în satul Champagne, comună așezată mai sus de tirgul Isle-Adam, pe malul drept al râului Oise. Evenimentele politice îi împiedicară pe conte și pe oamenii din partea locului să ia cunoștință de acest plasament făcut pe numele doamnei Moreau, care, chipurile, moștenise pe o soră a bunicii din Saint-Lô, locul ei de baștină. De îndată ce gustă din plăcerile stării de proprietar, Moreau nu-și schimbă aparent purtarea sa de o cinste exemplară, dar nu mai pierdu nici un prilej de a-și spori averea tănuită, iar gîndul la cei trei copii îi servi drept calmant împotriva arsurilor pricinuite de abaterile de la o muncă cinstită ; totuși, trebuie să recunoaștem că, dacă primea mită, dacă în toate tranzacțiile își rezerva partea sa, dacă pentru a-și obține drepturile mergea pînă la abuz, din punct de vedere al codului penal rămînea om cinstit și nu s-ar fi putut găsi nici o dovadă de vinovăție împotriva sa. Potrivit judecății bucătăreselor din Paris, mai puțin hoate, Moreau nu făcea decît să împartă între dînsul și conte cîștigurile datorate dibăciei sale. Acest fel de a-și rotunji averea poate constitui doar un caz de conștiință, și nimic mai mult. Activ, grijuliu față de interesele contelui, Moreau pîndea cu atît mai multă grijă prilejurile de a face cumpărări profitabile, cu cît se alegea întotdeauna cu un frumos cadou. Presles aducea un venit net de șaptezeci și două de mii de franci, așa că prin partea locului, pînă la o depărtare de zece leghe, mergea vorba : „Domnul de Sérisy are în Moreau un al doilea Sérisy !” Om prevăzător, Moreau plasa în

fiece an, începînd din 1817, toate cîştigurile şi salariile sale în „Cartea mare”, rotunjindu-şi avutul cît mai pe ascuns. Refuzase atîtea afaceri care i se propuseseră, sub cuvînt că n-are bani, şi făcea atît de bine pe nevoiaşul faţă de conte, încît obţinuse două burse întregi pentru băieţii lui la colegiul „Henri IV”. În acea vreme, Moreau avea o sută douăzeci de mii de franci, bani plasaţi în titluri de stat, care, schimbate în rentă de cinci la sută, se urcau atîngînd cursul de optzeci de franci sută. Aceşti o sută douăzeci de mii de franci tînuţi, precum şi ferma sa din Champagne, mărită prin cumpărarea unor noi loturi, insumau o avere de aproape două sute optzeci de mii de franci, care îi aducea un venit de şaisprezece mii de franci.

Iată starea materială a administratorului în momentul cînd contele ţinea să cumpere ferma Moulineaux, de care nu se putea lipsi, dacă voia să-şi asigure stăpînirea tihnită asupra întregii sale moşii. Ferma aceasta cuprindea nouăzeci şi şase de loturi, care erau lipite de ariile moşiei Presles, se învecinau cu ele sau mergeau de-a lungul lor, loturi pe alocuri formînd intrînduri ca nişte căsuţe de pe o tablă de sah, fără a mai număra gardurile comune şi şanţurile de hotar, din pricina cărora se năşteau discuţii şi cirotăvălieli pentru cite un copac tăiat, a cărui proprietate era discutabilă. Oricare altul, nefiind ministru de stat¹⁷, n-ar fi scăpat fără zeci de procese pe an din pricina fermei Moulineaux. Moş Léger nu voia să cumpere ferma decît pentru a o revinde contelui. Ca să-şi asigure, prin vinzare, cîştigul dorit, adică treizeci-patruzeci de mii de franci, fermierul încercase mai demult să se înţeleagă cu Moreau. Grăbit de împrejurări şi găsindu-l pe administrator pe cîmp cu trei zile înainte de simbăta cu bucluc, moş Léger căută să-l convingă că ar putea propune contelui de Sérisy să plaseze banii cu două pină la două şi jumătate procente în moşii rentabile, adică să apară, ca întotdeauna, zelos în slujba patronului, rezervîndu-şi, însă, pe ascuns, un cîştig de patruzeci de mii de franci, pe care i-l oferea moş Léger.

— Crede-mă, îi spuse administratorul soției sale, seara, la culcare, dacă din afacerea Moulineaux mă aleg cu cincizeci de mii de franci, fiindcă și domnul conte imi va da de bună seamă zece mii, ne vom retrage la Isle-Adam, în pavilionul de la Nogent.

Pavilionul e o clădire încântătoare, ridicată pe vremuri de prințul de Conti pentru o doamnă, și nu se făcuse nici o economie pentru înfrumusețarea lui.

— Mi-ar plăcea, îi răspunse soția. Olandezul care a stat acolo l-a renovat; ni l-ar ceda pentru treizeci de mii de franci, deoarece trebuie să se întoarcă în Indii.

— Vom fi la doi pași de Champagne, reluă Moreau. Sper să cumpăr cu o sută de mii de franci ferma și moara din Mours. Am avea astfel un venit de zece mii de franci din moșie, una dintre cele mai plăcute locuințe din toată valea, la câțiva pași de proprietățile noastre, și ne-ar mai rămîne un venit de aproape șase mii de franci de la depunerile din „Cartea mare”.

— Dar de ce n-ai cere postul de judecător de pace la Isle-Adam? Am fi cineva și am avea în plus o mie cinci sute de franci.

— Să nu crezi că nu m-am gindit la asta!

În asemenea dispoziție, aflind că stăpînul său voia să vină la Presles și îi cerea să-l poștească simbătă seara pe Margueron la cină, Moreau se grăbi să-i trimită repede un curier, care înmînă primului-valet al contelui o scrisoare, la o oră mult prea tîrzie pentru ca domnul de Sérisy să mai poată lua cunoștință de ea; dar valetul Augustin o puse ca de obicei pe birou. În scrisoare, Moreau îl ruga pe conte să nu se deranjeze și să se încreadă în zelul lui. După cum susținea el, Margueron nu mai voia să vîndă ferma în întregime, ci se gindea s-o împartă în nouăzeci și șase de loturi. „Va trebui să-l convingem să renunțe la ideea asta și, poate, scria administratorul, să căutăm un om de pajă.”

Nu-i om să n-aibă dușmani. Administratorul și soția sa îi jigniseră, la Presles, pe domnul de Reybert, ofițer în retragere, și pe soția sa. De la mici

înțepături, din virful limbii, la înțepături mai mari, de ac, s-a ajuns la lovituri de pumnal. Domnul de Reybert căuta să se răzbune cu orice chip, să facă într-asa fel încît Moreau să-și piardă postul, și el să-i ia locul, aceste două gînduri fiind legate între ele. Așa că, pîndit timp de doi ani, administratorul nu se putu sustrage atenției soților Reybert, care allară despre toate alacerile sale. În timp ce Moreau îl expedia urgent pe curierul său la contele de Sérisy, Reybert își trimise soția la Paris. Doamna de Reybert ceru cu stăruință să vorbească excelenței sale. Contele, care de obicei se culca la ceasurile 9 seara, neputînd-o primi, întrevederea fu aminată pentru a doua zi dimineața, la ceasurile 7.

— Excelență, se adresă ea ministrului, soțul meu și cu mine nu sîntem oamenii care să trimitem scrisori anonime. Sînt doamna de Reybert, născută de Corroy. Soțul meu n-are decît o pensie de șase sute de franci și locuim la Presles, unde administratorul dumneavoastră ne face tot felul de neplăceri, deși sîntem oameni cumsecade. Domnul de Reybert, care nu-i intrigant — departe de așa ceva! — s-a retras în 1816 din armată cu gradul de căpitan de artilerie, după ce a slujit douăzeci și cinci de ani, ținîndu-se cît mai departe de împărat, domnule conte! Și știți desigur cît de greu avansau ofițerii care nu erau în apropierea stăpînului, fără a mai ține seama de faptul că cinstea și sinceritatea domnului de Reybert nu erau pe placul șefilor săi. De trei ani, soțul meu n-a conținut să-l urmărească pe administratorul dumneavoastră, cu intenția de a-l face să-și piardă postul. După cum vedeți, sîntem sinceri. Moreau ne-a silit să-i fim dușmani și l-am supravegheat. Am venit să vă aduc la cunoștință că vă trage pe sfoară în afacerea Moulineaux. Are de gînd să vă stoarcă o sută de mii de franci, care urmează a fi împărțiți între notar, Léger și Moreau. Ați trimis poruncă să fie poftit Margueron; voiăți să plecați mîine la Presles; dar Margueron va face pe bolnavul, și Léger e atît de sigur că va pune mina pe fermă, încît a să venit la Paris să-și vindă titlurile, ca să aibă nume-

rar. Dacă socotiți că v-am dezvoltat lucruri interesante, dacă doriți să aveți un administrator cinstit, angajați-l pe soțul meu; deși nobil, vă va servi așa cum a servit statul. Administratorul dumneavoastră are o avere de două sute cincizeci de mii de franci, și n-o s-o ducă de loc greu.

Contele mulțumi cu răceală doamnei de Reybert, făcându-i făgăduieli vagi, căci disprețuia delațiunea, dar amintindu-și de bănuielele lui Derville se tulbură; apoi zări deodată scrisoarea administratorului său, o citi, și, în declarațiile de credință, în respectuoasele reproșuri pe care acesta i le făcea din pricina neîncrederii ce se putea ghici în faptul că ținea să trateze personal afacerea, contele întrevăzu adevărul în ce-l privea pe Moreau. „Corupția a venit o dată cu averea, ca întotdeauna!” își zise el. Îi puse atunci doamnei de Reybert câteva întrebări, nu atât pentru a afla alte amănunte, cât pentru a avea răgazul s-o poată observa. Îi scrisese apoi notarului său câteva rânduri, cerindu-i să nu-l mai trimită pe primul său secretar la Presles, ci să vină el însuși acolo la masă.

— Dacă domnul conte, zise doamna de Reybert după ce termină tot ce avusese de spus, și-a făcut despre mine o părere defavorabilă în legătură cu demersul întreprins fără știrea domnului de Reybert, trebuie totuși să fie convins acum că toate informațiile asupra administratorului le-am obținut în modul cel mai firesc: conștiința cea mai scrupuloasă n-ar avea nimic de obiectat.

Doamna de Reybert, născută de Corroy, stătea țeapănă ca un par. Oferise privirilor grăbite ale contelui o față ciupită de vărsat, găurită ca o strecurătoare, un bust turtit și uscat, doi ochi arzători, limpezi, bucle blonde turtite pe o frunte îngrijorată, o pălărie veche de tafta de un verde decolorat, căptușită cu mătase roz, o rochie albă cu picățele viorii și pantofi de piele. Contele își dăduse seama că are de-a face cu o soție de căpitan sărac, una dintre acele femei cu principii severe, abonate la *Curierul fran-*

cez¹⁸, nespus de virtuoasă, dar nu mai puțin dornică de o situație bună.

— Ați spus... o pensie de șase sute de franci, răspunse contele mai mult pentru sine, în loc să răspundă la tot ce-i povestise doamna de Reybert.

— Da, domnule conte.

— Sinteți născută de Corroy?

— Da, domnule, o familie de nobili din regiunea Messin, de unde se trage soțul meu.

— În ce regiment a servit domnul de Reybert?

— În Regimentul 7 de artilerie.

— Bine! răspunse contele însemnându-și regimentul.

Se gândise că ar putea încredința administrația moșiei sale unui fost ofițer, asupra căruia ar putea obține cele mai precise informații de la Ministerul de Război.

— Doamnă, reluă el sunindu-și valetul, întoarceți-vă la Presles cu notarul meu, căruia v-am recomandat și care va găsi mijlocul să fie acolo la cină. Iată adresa lui. Eu însumi plec în secret la Presles și îi voi trimite vorbă domnului de Reybert să vină la mine.

Așa că vestea călătoriei domnului de Sérisy cu o diligență și cuvintul de ordine de a nu rosti numele contelui nu-l alarmaseră degeaba pe surugiu, care presimțea primejdia ce avea să se abată asupra unuia dintre cei mai buni mușterii ai săi.

Ieșind din cafeneaua „Tabla de șah”, Pierrotin zări la poarta „Leului de argint” o femeie și un tânăr în care perspicacitatea sa ghici niște călători, căci prea își întindea doamna gîtul, în dreapta și în stînga, cu fața îngrijorată, căutîndu-l desigur pe el. Doamna, într-o rochie revopsită de mătase neagră, cu o pălărie de un cafeniu-deschis, cu un șal vechi din cașmir franțuzesc, încălțată cu ciorapi de mătase groasă și pantofi de piele de căprioară, ținea în mînă un coș de paie și o umbrelă de un albastru țipător. Părea cam de patruzeci de ani, și se vedea că fusese femeie frumoasă; dar ochii albaștri, lipsiți de scîlpirile pe care le dă fericirea, te făceau să înțelegi îndată că renunțase de mult la plăcerile lumești. Îmbrăcămintea, ca și întreaga-i înfățișare erau ale unei mame consacrate cu totul gospodăriei și îngrijirii copiilor. Panglicile pălăriei erau

spălăcite, iar modelul vechi de trei ani și mai bine. Șalul îi era prins cu un ac rupt, transformat în ac cu gămălie printr-un cocoloș de ceară lipit la virf. Necunoscuta îl aștepta nerăbdătoare pe Pierrotin să i-l predea pe fiul ei, care fără îndoială pleca pentru prima oară singur la drum. Îl condusese la trăsură, fiindcă n-avea încredere în băiat, dar și din dragoste maternă. Mama parcă se completa prin fiu, după cum n-ai prea fi știut ce-i cu băiatul, dacă l-ai fi văzut fără mama lui. Mama nu se sfia să-și arate mânușile cirpite, iar fiul purta o redingotă verzuie, ale cărei mîneci prea scurte arătau că băiatul e în plină creștere, ca toți flăcăiașii la optsprezece-nouăsprezece ani. Pantalonii albaștri, reparați de mamă-sa, aveau fundul nou, care se vedea ori de cîte ori redingota îi juca renghiul de a i se desface la spate.

— Nu-ți mai mototoli mânușile ; ai să le strici și mai tare ! îl muștra mama pe băiat tocmai cînd apăru Pierrotin. Dumneata ești surugiul !... A, dar ești chiar dumneata, Pierrotin ! reluă ea, lăsîndu-l o clipă pe băiat singur și îndepărtîndu-se cu surugiul vreo doi pași.

— Ce mai faceți, doamnă Clapart ? întrebă surugiul, pe fața căruia se citeau totodată respect și familiaritate.

— Mulțumesc, Pierrotin. Te-aș ruga să ai grijă de Oscar al meu... Pleacă prima oară singur.

— Oh ! se duce singur la domnul Moreau ?... exclamă căruțașul, ca să știe dacă tinerelul se ducea într-adevăr acolo.

— Da, răspunse mama.

— Doamna Moreau dorește, așadar, să-l aibă la dînsa ? reluă Pierrotin cu un aer șiret.

— Vai, făcu mama, n-o să-i fie prea plăcut bietului copil, dar pentru viitorul lui trebuie neapărat să se ducă la ei...

Răspunsul îl impresionă pe Pierrotin, care nu se putea hotărî să-i încredințeze doamnei Clapart temerile lui cu privire la administrator, după cum ea se temea să nu-i facă rău fiului ei, cerîndu-i surugiului să-i fie de oarecare sprijin la nevoie, ceea ce l-ar fi putut îndritui să-și dea aere de mentor. Pînă să se hotărăscă

atît unul, cît și celălalt, fiecare din ei aruncînd în răs-timp doar cite o vorbă asupra vremii, asupra drumului sau a stațiilor de oprire, nu e lipsit de interes să lămu-rim ce anume îl lega pe Pierrotin de doamna Clapart, ca să înțelegem cele citeva cuvinte confidentiale pe care le schimbaseră între ei. Adesea, adică de trei sau patru ori pe lună, Pierrotin îl găsea la Cave, în drumul lui spre Paris, pe administrator, care, de cum se apropia trăsura, îl și chema pe grădinar. Grădinarul îl ajuta pe Pierrotin să încarce unul sau două coșuri pline cu fructe sau cu legume, după anotimp, pui, ouă, unt și vînat. Administratorul îi plătea suma convenită pentru drum, dîndu-i și bani să aibă cu ce plăti la barieră, ori de cite ori transportul cuprindea lucruri supuse acci-zelor. Pănerile, coșurile lunguiețe cu capac, sau pache-tele nu purtau niciodată adresa destinatarului. Fiind sigur de discreția surugiuului, îi indicase la început ver-bal, o dată pentru totdeauna, adresa doamnei Clapart, rugîndu-l să nu creadă în altuia prețiosul transport. Bănuind vreo legătură amoroasă între administrator și o fată drăguță, Pierrotin se dusesese în strada Cerisaie 7, în cartierul Arsenalului, unde, în locul fetei tinere și frumoase pe care se aștepta s-o găsească, dădu cu ochii de doamna Clapart, al cărui portret vă este cu-noscute. Prin indeletnicirea lor, surugiii au prilejul să intre în numeroase case și să afle multe taine; dar, datorită unei coincidențe de ordin social, aproape pro-vidențială, toți acești surugii n-au școală și sînt lipsiți de darul observației, așa că nu devin periculoși. Cîteva luni mai tîrziu, chiar după tot ce-i fusese dat să sur-prindă în casa din strada Cerisaie, Pierrotin nu se putu dumeri asupra legăturilor dintre doamna Clapart și dom-nul Moreau. Deși atunci chiriile nu erau prea ridicate în cartierul Arsenalului, doamna Clapart locuia într-un fund de curte, la al treilea etaj al unei case ce aparți-nuse înainte unui nobil, pe vremea cînd nobilimea de înalt rang a regatului locuia pe locul ocupat azi de pa-latul Tournelles și de casa boierească Saint-Paul. Către sfîrșitul secolului al XVI-lea familiile nobile stăpîneau aceste terenuri întinse, pe unde altădată se aflau gră-dinile palatului regilor noștri, după cum arată și numele

străzilor: La Cerisaie, Beautreillis, Lions¹⁹ etc. Acest apartament, în întregime îmbrăcat cu lambriuri de modă veche, cuprindea trei încăperi așezate la șir, o sufragerie, un salon și un dormitor. Deasupra erau bucătăria și odaia lui Oscar. În fața ușii de intrare, dînd spre ceea ce la Paris se numește palier, se vedea ușa unei camere doasnice, din cele care se găseau la fiecare etaj într-un fel de construcție ce cuprindea și casa scării de lemn, formînd un turn pătrat, clădit din pietre mari. Odaia asta o ocupa Moreau ori de cîte ori rămînea peste noapte la Paris. În prima încăpere, în care își lăsa coșurile, Pierrotin văzuse șase scaune de lemn de nuc, cu fundul și speteaza de paie, o masă și un bufet; la ferestre atirnau perdelețe îngălbenite. Mai tîrziu, cînd avu prilejul să intre în salon, remarcă o mobilă veche de pe timpul Imperiului, uzată. În salon nu se afla, de altfel, decît mobilierul strict necesar pentru a garanta proprietarului plata chiriei. După cele văzute în salon și în sufragerie, Pierrotin își închipuise cam cum arată iatacul. Tăbliile de lemn de pe pereți, conturate cu vopsea proastă alb-roșcată, făcute cu clei, care îngroașă ciubucăria, desenele și figurinele, de parte de a fi un ornament, te întristau cînd le priveai. Parchetul, niciodată ceruit, era cenușiu ca parchetul din internate. Uneori, surugiul îi nimerea pe domnul și pe doamna Clapart la masă, și avea ocazia să constate că farfuriile, paharele, micile amănunte trădau o nespusă strîmtorare; totuși, soții Clapart se serveau de tacimuri de argint, dar farfuriile și castronul de supă, ciobite și lipite ca vasele celor mai săraci oameni, îi stîrneau mila. Domnul Clapart, într-o redingotă scurtă și jerpelită, încălțat cu niște pantofi de pîslă ca vai de ei, cu nelipsiții lui ochelari verzi, îl saluta pe surugiu scoțîndu-și șapca ponosită, veche de vreo cinci ani, și dînd la iveală o tîgvă lunguiată, din creștetul căreia se prelingeau cîteva șuvițe murdare, căroa un poet ar fi refuzat să le dea numele de păr. Omul acesta, cu fața palidă, părea sfios, dar trebuie să fi fost un tiran. Întristul lor apartament, care dădea spre nord, fără altă vedere decît vița de vie întinsă pe zidul din față și puțul din colțul curții, doamna Clapart își lua aere de

regină și pășea ca o femeie neobișnuită să umble pe jos. Adesea, mulțumindu-i lui Pierrotin, îi arunca priviri ce l-ar fi putut induioșa pe un observator, iar din cînd în cînd îi strecura în mînă cîteva monede de cîte șaiszeci de centime. Avea un glas fermecător. Pierrotin nu-l cunoștea pe Oscar, fiindcă băiatul abia scăpase din colegiu și n-avusese niciodată prilejul să-l vadă acasă.

Iată trista poveste pe care n-ar fi bănuț-o pentru nimic în lume surugiul, chiar dacă ar fi iscodit-o, cum făcea de cîtăva vreme, pe portăreasă ; femeia știa doar alit, că soții Căpart plăteau o chirie de două sute cincizeci de franci anual, n-aveau femeie de serviciu decît pentru cîteva ceasuri dimineața, că doamna spăla singură lucrurile mărunte și plătea în fiecare zi taxa pentru scrisori, nevrînd cu nici un chip să lase să se stringă o sumă mai mare, pe care cu anevoie ar fi putut-o achita.

Nu există, sau mai bine zis există foarte puțini criminali întru totul ticăloșiți. E deci cu atît mai adevărat că nu poți întîlni o necinste totală. Poți încărcă socotelile patronului, sau poți să tragi cit mai multă spuză pe turta ta din cele convenite stăpînului, dar foarte puțini dintre cei care-și adună bănișorii pe căi mai mult sau mai puțin legiuite nu se îndură din cînd în cînd să facă și vreo faptă bună. Oricum ar fi omul, nu se poate să nu aibă un moment în care să facă binele, fie numai din curiozitate, din orgoliu, prin contrast cu el însuși, sau din întîmplare ; bineînțeles că socotește acel moment ca o rătăcire pe care n-o va mai repeta ; dar aduce și el o ofrandă pe altarul binelui, întocmai ca oamenii foarte ursuzi, care o dată sau de două ori în viață își îngăduie să fie curtenitori. Dacă greșelile lui Moreau ar putea avea o scuză, aceasta ar trebui căutată în slăruitoarea sa grijă de a salva o biată femeie de a cărei favoare se bucurase altădată și la care găsisese refugiu cînd fusese în primejdie. Această femeie, cu mare faimă pe vremea Directoratului²⁰, prin legăturile ei cu unul dintre cei cinci regi ai acelei epoci, se căsătorise, datorită atotputernicului ei protector, cu un furnizor care cîștiga milioane, dar pe care Napo-

leon îl ruină în 1802. Omul acesta, pe nume Husson, căzînd deodată din cea mai mare bogăție în neagră mizerie, inebuni și se aruncă în Sena, lăsînd-o pe frumoasa doamnă Husson însărcinată. Moreau, foarte înțim legat de doamna Husson, fu tocmai atunci condamnat la moarte, astfel că nu se putuse căsători cu văduva furnizorului; mai mult încă, se văzu silit să părăsească Franța pentru cîtva timp. În vîrstă de douăzeci și doi de ani, doamna Husson se căsători din disperare cu un funcționar pe nume Clapart, un tînăr de douăzeci și șapte de ani, sau, cum s-ar zice, un tînăr cu viitor. Aibă domnul în grija sa pe soțiile bărbaților frumoși și cu un viitor promițător! În acea vreme, funcționarii puteau ajunge repede personalități de vază, căci împăratul căuta oameni destoinici. Dar Clapart, afară de faptul că avea o frumusețe cam vulgară, nu era bun de nimic. Crezînd-o pe doamna Husson foarte bogată, se prelăcuse că o iubește nespus; dar îi deveni o povară, neputîndu-i satisface nici atunci, nici mai tîrziu dorințele cu care se deprinsese în zilele ei de trai bogat. Clapart făcea greu față serviciului său de la Finanțe, și avea un salariu anual de numai o mie opt sute de franci. Izbutind să se reîntoarcă la contele Sérisy și aflînd jalnica situație a doamnei Husson, Moreau reuși, înainte de a se căsători, să-i găsească un loc de primă-cameristă la *Madame*, mama împăratului²¹. Deși avusese protecții atît de mari, Clapart n-a putut avansa, incapacitatea lui fiind prea vădită. Ruinată în 1815 prin căderea împăratului, strălucitoarea *Aspasie*²² a Directoratului rămase fără alte resurse decît leafa anuală de o mie două sute de franci a lui Clapart, ca slujbaş în birourile primăriei din Paris, post obținut datorită trecerii pe care o avea contele de Sérisy. Moreau, singurul protector al acestei femei pe care o cunoscuse cînd ea dispunea de cîteva milioane de franci, obținu pentru Oscar Husson o jumătate de bursă de la primăria din Paris, la colegiul „Henri IV”, și trimitea, prin Pierroin, în strada Cerisaie, tot ce se putea oferi în limitele bunei-cuviințe unui menaj în mizerie. Oscar însemna pentru mama sa, tot viitorul, toată viața ei. Singurul cusur al bietei femei era că

prea îl răsfața pe băiat, pe care tatăl vitreg nu putea să-l vadă în ochi. Din păcate, Oșcar era cam prostuț, ceea ce nu bănuia maică-sa, cu toate impunsăturile răutăcioase ale lui Clapart. Această prostie, sau mai bine zis această neroadă încredere în sine îl îngrijora într-atît pe administrator, încît o rugase pe doamna Clapart să-l trimită pe băiat la Presles pentru o lună, să vadă mai de aproape ce-i cu el și să-și dea seama pentru ce carieră ar fi potrivit. Moreau se gîndea să-l prezinte într-o bună zi contelui drept succesorul său. Dar pentru a face parte dreaptă satanei și lui dumnezeu, poate n-ar fi de prisos să precizăm cam de unde i-ar fi putut veni lui Oscar acest amor propriu nerod, reținînd în acest sens amănuntul că băiatul se născuse în casa mamei împăratului. În primii ani ai copilăriei, ochii îi fură orbiți de splendorile imperiale. În mlădi-oasa-i imaginație de copil se întipăriseră adînc tablouri uluitoare; și păstrînd amintirea acelor vremi de aur și de serbări, Oscar nutrea nădejdea că le va regăsi. În-fumurarea lui, ca de altfel a tuturor liceenilor, dornici să se arate cît mai răsăriți unul față de celălalt, întăritată și de amintirile din copilărie, crescuseră peste măsură. Poate că și mama sa vorbea acasă, în fața lui, cu prea multă plăcere despre zilele cînd fusese una dintre reginele Parisului, în timpul Directoratului. În sfîrșit, Oscar, care tocmai terminase școala, avusese poate de luptat cu aerele de superioritate ale elevilor ce-și plăteau taxele și nu ezitau niciodată să-i umilească pe bursferi, în cazul cînd aceștia nu-i puteau sili să fie ceva mai cuviincioși printr-o forță fizică mai mare. Amestecul de măreție astăzi apusă, de frumusețe trecută, de duioșie împăcată cu sărăcia, de nădejde în fiul ei, de orbire maternă, de suferințe eroic îndurate făceau ca această mamă să apară drept una dintre acele figuri înălțătoare, care la Paris nu scapă privirilor unui bun observator.

Nefiind în stare să-și dea seama cît de mult ținea Moreau la doamna Clapart, și nici să înțeleagă atașamentul acesteia față de protejatul ei din 1797, astăzi singuru-i prieten, Pierrotin nu găsi de cuviință să-i împărtășească bănuiala ce-i trecea prin cap cu privire la

primejdia care îl păștea pe Moreau. Acele cuvinte aprige ale valetului — „Lăs', că avem noi necazurile noastre!” — i se vînturau surugiului prin minte, dar nu mai puțin îl stăpînea sentimentul de supunere față de cei pe care îi numea „șefii din capul coloanei”. De altfel, în acele clipe Pierrotin simțea atîtea junghiuri în cap cam cîte monede de cinci sînt într-o mie de franci! O călătorie de șapte leghe părea, de bună seamă, un drum lung în inchipuirea bieteii mame, care, pe vremuri, cînd ducea o viață mondenă, ieșise foarte rar din oraș; cuvintele: „Bine, doamnă!”, „Da, doamnă!”, pe care le tot repeta Pierrotin, arătau îndejuns că surugiul ar fi vrut să fie scutit de prea multe recomandări, vorbe, toate de prisos.

— Să pui bine pachetele, să nu se ude dacă va ploua.

— Am o cergă, o liniști Pierrotin. De altfel, priviți, doamnă, cu ce grijă sînt încărcate.

— Oșcar, să nu rămii mai mult de cincisprezece zile, oricît ar stărui, reluă doamna Clapart, adresîndu-se din nou fiului ei. Orice ai face, tot n-ai să fii pe placul doamnei Moreau. De altfel, știi și tu că trebuie să te întorci pînă la sfîrșitul lui septembrie. Trebuie să ne ducem la Belleville, la unchiu-tău Cardot.

— Da, mămico.

— Să bagi mai ales de seamă, îi spuse ea în șoaptă, ca nu cumva să pomenesci despre servitori... Gîndește-te mereu că doamna Moreau a fost fată în casă...

— Da, mămico.

Ca toți tinerii cu prea mult amor propriu, Oșcar părea nemulțumit de faptul că este dădăcit astfel în fața hanului „Leul de argint”.

— Și acum, adio, mămico, plecăm; au inhămat calul.

Mama, uitînd că e în inima Ioburgului Saint-Denis, îl sărută pe Oscar și îi zise, dîndu-i o franzeluță pe care o scosese din coșuleț:

— Era să uiți franzeluța și ciocolata. Băiete, îți repet: să nu cumperi nimic pe la hanuri; plătești de zece ori mai scump orice ai lua.

Oscar ar fi vrut ca mama sa să fi plecat de mult și să fie departe, ca să nu-i mai bage franzeluța și ciocolata în buzunar.

La această scenă asistau doi martori, doi tineri cu câțiva ani mai mari decît proaspătul absolvent al colegiului, mai bine îmbrăcați decît dinsul, veniți fără mamele lor și care prin gesturi, îmbrăcăminte și prin întreaga lor înfățișare vedeau o desăvîrșită independență, lucru jinduit de orice copil aflat încă sub jugul matern. Cei doi tineri însemnau în acele clipe pentru Oscar lumea întreagă.

— Îi spune *mămico*! exclamă rîzînd unul dintre cei doi necunoscuți.

Urechea lui Oscar prinse vorbele tinărului și de aceea rosti cu un teribil gest de nerăbdare:

— Adio, mamă!

Trebuie să recunoaștera: doamna Clapart vorbea cam tare, parcă ținea să-i ia pe trecători martori ai duioșiei sale

Ce-i cu tine, Oscar? îl întrebă biata mamă, simțindu-se jignită. Nu te înțeleg, reluă ea pe un ton sever, crezîndu-se pesemne în stare (greșeală a tuturor mamei ce-și răsfată copiii) să-i impună respect. Dar îndată își schimbă tonul și-i vorbi duios: Ascultă-mă, Oscar, tu ai obiceiul să vorbești vrute și nevrute, așa, din dorința de a slida, sau împins de acel prostesc amor propriu tineresc; ți-o repet, pune friu limbii. N-ai trăit atît de mult, odorul meu, ca să poți judeca pe oamenii cu care te vei întîlni; nimic mai primejdios decît să flegărești în diligențe. De altfel, oamenii bine nu vorbesc de loc în timp ce călătoresc.

Cei doi tineri, care se duseseră pesemne pînă în fundul curții hanului, se întorceau făcînd să răsune din nou sub poartă zgomotul cizmelor, și, cum s-ar fi putut ca ei să fi auzit această muștruluială, Oscar, pentru a se descotorosi de mamă-sa, recurse la un mijloc eroic, fapt de natură să dovedească ce imbold poate da amorul propriu inteligenței.

— Mămico, rosti el, stai în curent; poți să te alegi cu o pneumonie. De altfel, eu mă și urc în trăsură...

Băiatul atinsese o coardă sensibilă. Mamă-sa îl strînse în brațe, îl sărută de parcă ar fi pornit la cine știe ce drum lung, și îl conduse pînă la cabrioletă, cu ochii înlăcrimați.

— Nu uita să dai servitorilor cinci franci, zise ea. Scrie-mi cel puțin de trei ori în aceste cincisprezece zile, vezi de te poartă bine și nu uita de sfaturile mele. Ai destule rufe cu tine, ca să nu mai dai la spălat. Și nu uita o clipă tot ce face domnul Moreau pentru noi; ascultă-l ca pe un tată și urmează-i întocmai sfaturile.

Prin mișcarea pe care o făcuse urcînd în cabrioletă și se văzură ciorapii albaștri de sub pantalonii ce i se ridicară deodată, și în același timp poalele redingotei i se desfăcură arătînd fundul nou al pantalonilor. Aceste semne prea evidente ale unei onorabile medio-crități nu scăpară atenției celor doi tineri, care suriseră, rînd din nou orgoliul proaspătului absolvent de colegiu.

— Oscar a reținut primul loc, se adresează doamna Clapart lui Pierrotin. Așază-te în fund, reluă ea, cătînd mereu la Oscar cu duioșie și zîbindu-i cu dragoste.

Vai, cît îi părea de rău lui Oscar că nenorocirile și necazurile pāliseră frumusețea mamei sale, iar sărăcia și devotamentul o împiedicau să fie frumos îmbrăcată! Unul dintre cei doi tineri, cel în cizme cu pîteni, îi făcu semn cu cotul celuilalt, îndemnîndu-l să se uite la mama lui Oscar; al doilea își răsuci mustața cu un gest care voia să spună: frumoasă toaletă!

„Uf, dacă aș scăpa de mama!” își spuse Oscar, arătîndu-se îngrijorat.

— Dar ce-i cu tine? îl întrebă doamna Clapart.

Oscar se prefăcu că nu aude, monstrul! Se prea poate ca în acea clipă doamna Clapart să fi fost lipsită de tact. Dar sub stăpînirea unor sentimente puternice, poți deveni și egoist.

— Îți place să călătorești cu copiii? îl întrebă unul dintre cei doi tineri pe amicului său.

— Da, dacă sînt înărcăți, se numesc Oscar și au ciocolată!...

Aceste două fraze fură schimbate oarecum pe șoptite, dar destul de tare ca Oscar să le audă, dacă ar fi vrut; atitudinea sa avea să-i dea sau nu curaj călătorului de alături să se distreze pe socoteala copilului cît va ține drumul. Oscar se prefăcu că nu aude. Privi în jur pentru a ști dacă mamă-sa, de care nu mai putea scăpa,

ca de un vis rău, se mai învîrtea pe acolo, fiindcă știa cit îl iubește și mai știa să nu se va hotări să-l lase singur atît de repede. Nu numai că, fără să vrea, compara îmbrăcămintea lui cu aceea a tovarășilor de drum, dar simțea că și toaleta mamei îi făcea pe cei doi tineri să suridă batjocoritor.

„Bine ar fi să plece odată ăștia!” își zise el.

Vai! Tocmai atunci unul dintre cei doi tineri, lovind ușor cu bastonul într-o roată a cabrioletei, îi spunea celuiilalt:

— Și tu, Georges, ai să-ți încredințezi viața acestei bărci fragile?

— N-am încotro... răspunse Georges cu un aer nenorocit.

Văzînd cit de hotește își pune unul dintre tineri pălăria în cap, pe o ureche, pentru a-și arăta bogatul păr blond ondulat, Oscar scoase un suspin. Din porunca tatălui său vitreg, purta părul tăiat ca o perie în față și scurt de tot în părți, ca soldații. Vanitosul băiat avea fața rotundă și bucălată, înviorată de culorile unei sănătăți perfecte, pe cînd fața tovarășului său de drum era prelungă, fină și palidă. Fruntea celui tinăr era largă, și pieptul frumos conturat de o vestă de cașmir. Admirîndu-i pantalonii strimți, de culoare gri-închis, redingota cu brandenburguri și cu nasturi strînsă pe talie, Oscar avu impresia că acest necunoscut ca din romane, care dispunea de atîtea avantaje, vrea parcă să-l copleșească prin superioritatea sa, întocmai cum o femeie urîtă se simte jignită numai prin prezența în preajma ei a unei femei frumoase. Zgomotul cizmelor cu pîteni, pe care, după impresia lui Oscar, necunoscutul și-i zăngănea prea tare, îi răsuna adînc în inimă. Într-un cuvînt, Oscar se simțea tot atît de stingherit în hainele făcute fără îndoială în casă, din niște vestimente vechi ale tatălui său vitreg, pe cit de bine se simțea invidiatul tinăr în îmbrăcămintea lui. „Asta nu se poate să nu aibă în buzunărașul său vreo zece franci!” se gîndi Oscar. Tinărul se întoarse. Și ce se mai minună Oscar zăbind un lanț de aur trecut pe după gît, de care atîrna fără îndoială un ceas tot de aur! Și astfel, necunoscutul căpătă în ochii lui Oscar pro-

porțiile unui personaj. Crescut în strada Cerisaie, începînd din anul 1815, luat și dus la colegiu în zilele de sărbătoare de tatăl său, Oscar nu văzuse în anii de cînd se făcuse mărișor decît sărăcăcioasa lor gospodărie, așa că n-avea termeni de comparație. Ținut din scurt, după sfatul lui Moreau, nu se prea ducea la spectacole, și, chiar cînd se întîmpla așa ceva, nu mergeau la vreun teatru mai de soi, ci la Ambigu-Comique, unde n-avea prilejul să vadă prea mare lux. Dacă atenția absorbită de vreo melodramă mai putea da răgaz unui copil să se uite și prin sală. Tatăl său vitreg purta încă, după moda Imperiului, ceasornicul în buzunărașul pantalonilor și lăsa să-i spînzure pe burtă un lanț gros de aur, de care atîrnau felurite brelocuri, peceti și o cheie cu capul rotund și turtit, pe care se vedea un peisaj din mozaic. Oscar considera acest lux de modă veche drept ceva *nec plus ultra*²³, așa că fu pur și simplu uluit de o asemenea elegantă. Tînărul prea își arăta mînușile fine și părea că vrea să-l dea gata pe Oscar, învîrtînd cu grație un baston elegant, cu măciulie de aur. Oscar era tocmai în ultimii ani ai adolescenței, ani cînd cele mai mărunte lucruri pot prilejui în egală măsură bucurii mari, ca și mari necazuri, cînd te-ai împăca mai degrabă cu o nenorocire decît să te știi îmbrăcat cu vreo haină anapoda. vîrstă cînd amorul propriu, nelegîndu-se de interese vitale, se preocupă de nimicuri, de toaletă și de dorința de a părea om în toată firea. Căutînd să pari mai mare, te arăți din cale-afară de înfumurat, mai cu seamă pentru fleacuri; și dacă uneori pizmuiești pe vreun prostănac elegant îmbrăcat, se mai întîmplă să te entuziasmezi și de vreun talent, sau să admiri un om de geniu. Aceste cusururi, cînd n-au rădăcini înfîpte în inimă, se datoresc doar sevei tinerești în plină fierbere sau imaginației bogate. Cînd un băiat de nouăsprezece ani, singurul copil la părinți, ținut din scurt în casa părintească din pricina sărăciei unui funcționar cu un salariu de o mie două sute de franci, dar adorat de mama sa, care-și impune grele sacrificii, cînd un asemenea băiat se minunează în fața unui tînăr de douăzeci și doi de ani, îi invidiază redingola cu bran-

denburguri, căptușită cu mătase, jiletca de imitație de cașmir, cravata trecută printr-un inel de prost-gust, nu-i așa că se face vinovat doar de acele păcate mărunte ce i se pot imputa oricărui inferior gelos pe superiorul său, din oricare strat social ar face parte? De altfel, nici omul de geniu nu-i cruțat de aceste inclinări din prima tinerețe. Rousseau din Geneva n-a admirat el pe Venture și Bacle²⁴? Dar Oscar trecu de la păcate mărunte la greșeli; simțindu-se umilit, începu să-i poarte pică tovarășului său de drum; i se trezi dorința tainică de a-i dovedi că nu-i mai prejos de el. Cei doi tineri arătoși se plimbau într-una de la poartă la grajduri și înapoi, ieșind și în stradă, și, ori de cîte ori se întorceau, îl priveau pe Oscar, care stătea ghemuit în colțul său. Convins că cei doi rid pe seama lui, Oscar se prefăcu a nu le da nici o atenție. Începu să îngine un cintec pe care-l lansaseră atunci liberalii și care suna: „E din vina lui Voltaire; e din vina lui Rousseau”²⁵. Prin această atitudine putea fi luat drept un tinăr secretar de avocat.

— Poftim, țe pomenești că-i în corul Operei! zise călătorul.

Scos din fire, bietul Oscar sări în sus și, ridicind spătarul, îl întrebă pe Pierrotin:

— Cînd plecăm?

— Îndată, răspunse surugiul, care ținea biciul în mînă și privea înspre strada Enghien.

În acea clipă se produse o înviorare prin sosirea unui tinăr întovărășit de un băietandru, urmați de un comisionar care ducea cu chinga o roabă. Tinărul îi șopti ceva la ureche lui Pierrotin, care dădu din cap și îl strigă pe hamal. Acesta veni repede, să ajute la descărcatul roabei pline, în afară de cele două geamantane, de căldări, perii, nenumărate cutii de forme ciudate și tot felul de pachete și instrumente pe care cel mai tinăr dintre cei doi călători, urcat sus, pe imperială, le orindui, le înțepeni cu atîta iuteală, încît bietul Oscar, surizînd mamei sale, rămasă la pîndă pe cealaltă parte a străzii, nu observă nici unul dintre instrumentele ce l-ar fi lămurit asupra profesiei noilor săi tovarăși de drum. Băietandru — să fi avut vreo

şaisprezece ani — purta o bluză cenuşie, strinsă cu o curea de lac. Şapca lui, ~~pe~~ ~~pe~~ ştrengăreşte pe o sprinceană, îi trăda numaidecît că-i un hitru; la fel îl arăta răvăşeala pitorească a părului castaniu, încirliiontat şi lăsat pe umeri. Cravata de tafta îi trăgea o dungă neagră pe gîtul tare alb, scoţîndu-i şi mai mult în relief vioicîunea ochilor cenuşii. Faţa-i smeadă, lsteată, cu culori sănătoase, tăietura buzelor destul de groase, urechile-i depărtate, nasul în vînt, toate trăsăturile acestui chip te făceau să bănuieşti că ai în faţa ta un zellemist de tipul lui Figaro²⁸, însăşi lipsa de griji a tinereţii; aşa după cum neastîmpărul mişcărilor, privirea lui ironică vedeau o inteligenţă dezvoltată, datorită exerciţiului unei profesii imbrăţişate de timpuriu. Ca şi cum ar fi şi fost cineva, copilul acesta, ajuns bărbat datorită artei sau vocaţiei, părea a nu se sinchisi cîtuşi de puţin de îmbrăcămintea sa, căci se uită la cizmele lui nelustruite cu aerul că nici nu-i pasă, ba chiar îşi privi pantalonii de dril grosolan, căutînd petele, şi nu pentru a le curăţi, ci ca să-şi dea seama de efectul produs.

— Sînt bine, nu-i aşa? exclamă el, scuturîndu-se şi adresîndu-se tovarăşului său.

Acesta îi aruncă o privire atît de autoritară, încît orice cunoscător şi-ar fi dat numaidecît seama că băieţandru este un spiriduş, un mîzgălitor de cartoane, numit „ucenic” în limbajul atelierelor.

— Mistigris, ţinuta! îl dojeni maestrul, adresîndu-i porecla pe care i-o dăduseră de bună seamă colegii de atelier.

Celălalt călător era un tînăr slab şi palid, cu păr negru, foarte bogat şi din cale-afară de răvăşit; dar bogatul lui păr se potrivea bine la un cap atît de mare, a cărui frunte largă nu putea fi decît semnul unei inteligenţe precoces. Faţa-i cu trăsături neregulate, dar prea expresivă ca să poată fi socotită urîtă, era toată brăzdată, de parcă tînărul acesta ciudat ar fi suferit fie de vreo boală cronică, fie de lipsurile datorate sărăciei, care e şi ea o groaznică boală cronică, fie din pricina unor necazuri prea de curînd îndurate ca să poată fi date uitării. Imbrăcat aproape la fel ca Mistigris, bine-

înțeles potrivit virstei, purta o redingotă veche, dar curată, bine periată, de culoare verde-deschis, o jiletcă neagră încheiată până sus, ca și redingota, din care abia se vedea în jurul gîtului un fular roșu. Picioarele-i subțiri înotau în niște pantaloni negri, la fel de ponoșiți ca și redingota. În sfîrșit, cizmele, pline de noroi, arătau că tînărul venise pe jos și de departe. Cuprinzînd dintr-o aruncătură de ochi hanul „Leul de argint” pînă în fund, cu grajdurile, cu variațiile de lumină, cu toate amănuntele, acest artist se uită la Mistigris, care, imitîndu-și maestrul, aruncă și el o privire ironică.

— Frumos! exclamă Mistigris.

— Da, e frumos, repetă necunoscutul.

— Pare-se că am venit prea devreme, observă Mistigris. N-am putea imbuca ceva? Stomacul meu, ca și natura, are oroare de vid!

— Ne-am mai putea oare duce să bem o ceașcă de cafea? îl întrebă, cu o voce plăcută, tînărul pe Pierrotin.

— Da, dar nu zăboviți prea mult, răspunse Pierrotin.

— Bine, atunci avem timp un sfert de ceas, răspunse Mistigris, dovedind acea sclipitoare putere de observație a ucenicilor de pictori din Paris.

Cei doi călători dispărură. În bucătăria hanului sună ora 9. Georges se crezu îndreptățit să-l ia la zor pe Pierrotin.

— Ei, amice, cînd are cineva o hodoară ca asta, se cam răsti el lovînd într-una din roți cu bastonul, își dă cel puțin silința să fie punctual. Ce dracu, nu te sui în așa ceva de plăcere: numai cînd treburile te grăbesc din cale-alară ești silit să-i încredințezi oarele! Și-apoi ce, gloaba asta, Rougeot, cum îi ziceți, e în stare să recîștige timpul pierdut!?

— Ca să vă fiu pe plac, vom înhăma și pe Bichette în timpul cît își vor bea caleaua cei doi călători, căută să-l liniștească Pierrotin. Du-te, se adresează el hamalului, și vezi dacă moș Léger vrea să meargă cu noi...

— Și unde-i acest moș Léger? întrebă Georges.

— În faţă. la numărul 50 ; n-a găsit loc în diligenţa de Beaumont, îl îndrumă Pierrotin pe hamal fără a-i răspunde lui Georges, şi dispăru s-o aducă pe Bichette.

Georges strinse mîna prietenului şi se urcă în trăsură, aruncînd mai întîi înăuntru, cu un aer grav, o servietă mare, pe care o puse sub pernă ; se așeză în faţa locului pe care-l ocupa Oscar.

— Acest moș Léger îmi dă de gîndit, zise el.

— Doar nu ne poate ridica de pe locurile noastre, am numărul 1, răspunse Oscar.

— Şi eu numărul 2, zise Georges.

În timp ce Pierrotin apăru cu Bichette, hamalul se apropie, urmat de o matahală de om, cîntărind pe puţin o sută douăzeci de kilograme. Moș Léger era unul dintre acei fermieri cu burta mare, laşi în spate, cu părul împletit într-o coadă pudrată²⁷ şi îmbrăcaţi în surtuc scurt de pinză albastră. Jambierele albe, pină peste genunchi, strîngeau nişte pantaloni de catifea vîrgată, prinşi cu catarămi de argint. Încălţările cu cuie trăgeau cite un kilogram fiecare. În mînă ţinea un bastonaş roşietic, subţire, lucios, cu vîrful gros şi spînzurat de încheietura mîinii cu o cordeluţă de piele.

— Dumneavoastră sinteţi moș Léger ? îl întrebă Georges pe un ton serios, cînd fermierul dădu să pună piciorul pe scara trăsurii.

— La voia dumneavoastră, răspunse fermierul, arătînd o faţă ce aducea cu a lui Ludovic al XVIII-lea : obraji mari, căzuţi şi rumeni, un nas care pe orice alt chip ar fi părut din cale-afară de mare. Ochii rizători îi erau înecaţi în grăsime.

— Băiete, dă-mi o mînă de ajutor, se adresă el lui Pierrotin.

Fermierul fu urcat de hamal şi de surugiul, în strîgătele lui Georges :

— Heeeii... rrup !

— O ! nu mă duc departe, doar pină la Cave, zise fermierul glumind, ca răspuns la gluma celuiilalt.

În Franţa toată lumea înţelege de glumă.

— Așezaţi-vă în fund, le spuse Pierrotin. O să fiţi șase.

— Și celălalt cal al dumitale, întrebă Georges, o fi al treilea cal de schimb ?

— Chiar așa, conașule, răspunse Pierrotin.

— Auzi, insectei ăsteia îi zice el cal !... făcu Georges.

— O, e bun călușul ăsta ! se amestecă fermierul, care se așezase. Vă salut, domnilor ! Hei, pornim, Pierrotin ?

— Mai am doi călători care-și beau cafeaua, răspunse surugiul.

Tocmai atunci apărură tinărul cu fața brăzdată și pajul său.

— Să plecăm ! strigară cu toții.

— Plecăm numaidecît, răspunse Pierrotin. Hai, pornim ! îi spuse el hamalului, îndemnându-l să dea la o parte pietrele cu care împiedecase roțile.

Surugiul apucă hățurile lui Rougeot și strigă cu voce guturală : „Dii, dii !” ca să îndemne cele două animale să-și adune puterile. Deși amorțite, dobitoacele urniră din loc trăsura, pe care Pierrotin o opri în fața porții de la „Leul de argint”. După această manevră pregătitoare, el privi înspre strada Enghien și dispăru, lăsând trăsura în paza hamalului.

— Și zi, îl apucă des pe stăpînul dumitale ?... îl întrebă Mistigris pe hamal.

— S-a dus să ia ovăzul din grajd, răspunse auvergnatul, priceput în toate șiretlicurile menite să-i dea prindă pe călători cu așteptarea.

— La urma urmei, exclamă Mistigris, *limpul pace și despace* ²⁸.

În acea epocă, în atelierele de pictură făcea ravagii moda de a poci proverbele. Era un adevărat succes să schimbi cîteva litere sau un cuvînt, înlocuindu-le printr-altele asemănătoare, care să dea proverbului alt înțeles, ciudat sau hazliu.

— *Parisul n-a fost zidit cît ai zice beștele* ! răspunse maestrul.

Pierrotin se întoarse aducîndu-l pe contele de Sérisy, care venise din strada Échiquier și cu care schimbase de bună seamă cîteva cuvinte.

— Moș Léger, vrei să dai domnului conte locul dumitale ? Trăsura ar fi mai bine cumpănită !

— Dacă o țineti tot așa, nici într-un ceas nu plecăm! interveni Georges. Va trebui să scoatem iar drугul ăsta blestemat, pe care l-am fixat atât de greu, și toată lumea o să fie silită să coboare de dragul unui călător întârziat. Fiecare are dreptul la locul oprit din vreme. Care-i locul dumisale? Hai, citiți lista! Ai vreo foaie, ai scris în vreo condică? Care-i locul domnului Lecomte, conte de ce?

— Domnule conte, zise Pierrotin vădit încurcat, n-o să stați prea bine.

— Ce, nu vă cunoașteți contele, conturile? Întrebă Mistigris. *Cont-frate, cont-frate, dar brânza-i pe bani!*

— Mistigris, ținuta! exclamă grav maestrul.

Călătorii îl luară de bună seamă pe domnul de Sérisy drept un burghez pe nume Lecomte.

— Nu deranjați pe nimeni, îi spuse contele lui Pierrotin. Am să stau lângă dumneata, pe capră.

— Hai, hai, Mistigris! îl îndemnă tânărul pe ucenicul său. Nu uita că datorezi respect bătrâneții. Nici nu știi cât de bătrîn poți fi cîteodată: *călătoriile deformează pe lineri*. Așa că fă bine și cedează domnului locul tău.

Mistigris deschise ușa cabrioletei și sări cu repeziunea broaștei care își face vînt în apă.

— Degeaba, nu veți putea lace pe iada ca să săriți capra, venerabile bătrîn! se adresă el domnului de Sérisy.

— Mistigris, *artele trebuie să fie prietenele omului*, îl chemă la ordine maestrul.

— Vă mulțumesc, domnule, zise contele întorcîndu-se către maestrul lui Mistigris, apoi se așază lângă el.

Bărbatul de stat aruncă spre fundul trăsurii o privire pătrunzătoare, care îi ofensă grav pe Oscar și pe Georges.

— Am întârziat un ceas și un sfert, rosti Oscar.

— Dacă vrei să fii stăpînul unei diligențe, n-ai decît să-ți cumperi toate locurile, își dădu Georges cu părerea.

Încredințat că n-a fost recunoscut, contele de Sérisy nu mai răspunse nimic la toate întepăturile provocatoare și își luă aerul unui burghez blăjin.

— Dacă ați fi întârziat dumneavoastră, n-ați fi fost bucuroși să vă aștepte? se adresă fermierul către cei doi tineri.

Pierrotin se tot uita spre poarta Saint-Denis, ținând biciul ridicat, dar se codea să se urce pe băncuța tare pe care se fiția Mistigris.

— Dacă mai așteptați pe cineva, îi zise contele, atunci nu sint eu ultimul.

— Sint de acord cu raționamentul ăsta, zise Mistigris.

Georges și Oscar se porniră pe un ris destul de obraznic.

— Nu-i grozav bătrînul, se adresă Georges lui Oscar, pe care îl încintă această aparentă intimitate.

Pierrotin se așeză pe capră în dreapta; după aceea se aplecă, uitîndu-se îndărăt, să vadă dacă nu se arată cei doi călători care îi mai lipseau ca să plece cu trăsura plină.

— Zău, încă doi călători nu mi-ar strica de loc.

— Eu n-am plătit, cobor, strigă Georges, speriat.

— Ei, ce mai aștepți, Pierrotin? îl întrebă moș Léger.

Pierrotin scoase un fel de „hii”, din care Bichette și Rougeot înțelesesă că trebuie s-o pornească de-a binelea. Cei doi cai urcară repede panta, dar curînd curînd se muieră.

Contele avea fața toată roșie, de un roșu-aprins, cu umflături din loc în loc, și părul alb îi scotea și mai la iveală roșeața feței. Alții, bineînțeles nu dintre cei tineri, și-ar fi dat seama că roșeața asta nu era decît urmarea unei năvale a singelui în obraz, pricinuită de prea multă muncă. Lar coșurile stricau într-atît nobilele figuri a contelui, încît numai cu multă atenție se putea citi în ochii lui verzi subtilitatea magistratului, profunzimea omului politic și știința legiuitorului. Avea fața lată, și nasul părea că-i fusese turtit. Pălăria îi ascundea noblețea și frumusețea frunții. Și nu mai puțin putea stîrni risul unor tineri nepăsători contrastul dintre părul său bogat, foarte alb și sprîncenele-i stufoase, rămase negre. Contele purta o redingotă lungă, albăstră, închisă militărește pînă sus, o cravată albă în

jurul gîtului; avea vată în urechi și gulerul înalt al cămășii îi desena cîte un pătrat alb pe fiecare obraz. Pantalonii negri îi acopereau cizmele, ale căror vîrfuri abia se vedeau. N-avea nici o decorație la butonieră și purta mănuși de piele de căprioară. Bineînțeles că, pentru niște tineri, nimic nu trăda în acest om pe un *pair de France*, pe unul dintre cei mai folositori oameni ai țării. Moș Léger nu-l văzuse niciodată pe conte, care la rîndul lui nu-l cunoștea decît după nume. Urcîndu-se în trăsură, aruncase acea privire pătrunzătoare, socotită de Oscar și Georges drept jignitoare pentru ei; făcuse însă acest lucru numai și numai pentru că îl căutase pe secretarul notarului, spre a-i da a înțelege să nu scoată nici un cuvînt care l-ar fi putut da de gol, în cazul cînd ar fi fost și el silit, ca și dinsul, să plece cu trăsura lui Pierrotin; dar, liniștit de înfățișarea lui Oscar, de silueta lui Moș Léger, și îndeosebi de aspectul aproape milităresc, de mustățile ca și de expresia de aventurier ale lui Georges, înțelesese că scrisoarea lui ajunsese la timp în mîinile maestrului Alexandre Crottat.

— Moș Léger, zise Pierrotin cînd ajunseră în fața urcușului greu din Iobourgul Saint-Denis, spre strada Fidélité, ce-ar fi să cobori?

— Cobor și eu, spuse contele, auzind acest nume. Trebuie să ușurăm povara calilor.

— Ah, dacă mergem tot așa, o să străbatem cele paisprezece leghe în cincisprezece zile, exclamă Georges cam supărat.

— Dar ce-s eu de vină, răspunse Pierrotin, dacă un călător vrea să coboare?

— Ai zece ludovici de la mine dacă păstrezi cel mai mare secret, așa cum te-am rugat, îi șopti contele lui Pierrotin, luîndu-l de braț.

„Oh, mia mea de franci!” își zise în sinea sa Pierrotin, clipind din ochi către domnul de Sérisy cu înțelesul de: puteți avea toată încrederea.

Oscar și Georges rămaseră locului în trăsură.

— la ascultă, Pierrotin, fiindcă așa ți se zice, se răsti Georges, după ce călătorii își reocupaseră locurile, dacă te gîndești s-o ții tot așa, cel puțin spune-ne l...

Îmi plătesc locul și închiriez un căluț la Saint-Denis, căci am treburi importante și o întirziere mi le-ar incurca rău.

— Lăsați, are să meargă bine, răspunse moș Léger. Și de altfel n-avem drum prea lung.

— Niciodată nu întirzii mai mult de o jumătate de ceas, răspunse Pierrotin.

— Doar nu-l cari pe papa de la Roma, nu-i așa ? ! se răsti Georges. Hai, dă-i drumul !

— Nu trebuie să ai preferințe, și dacă vă temeți să nu-l hurducați prea tare pe domnul, se amestecă Mistigris, arătînd spre conte, nu-i bine.

— Toți călătorii sînt egali în cucu, la fel ca francezii în fața Cartei²⁹. reluă Georges.

— Fiți liniștit, zise moș Léger, ajungem înainte de amiază în La Chapelle.

La Chapelle e satul care vine imediat după bariera Saint-Denis

Toți oamenii care au călătorit știu că persoanele adunate din întimplare în aceeași trăsură nu leagă de îndată vorba între ele, și, cu foarte rare excepții, încep să discute abia după ce au făcut o bucată de drum împreună. Acest răstimp de tăcere e de obicei folosit spre a se cerceta unii pe alții și nu mai puțin pentru ca fiecare să se așeze cît mai bine pe locul său ; sufletul, ca și trupul, simte parcă și el nevoia să-și găsească un loc pentru a se liniști. După ce fiecare crede că a ghicit vîrsta, profesiunea și caracterul tovarășilor săi, cel mai vorbăreț deschide discuția, și conversația se infiripă și se încălzește cu atît mai tare cu cît toți simt nevoia să-și mai omoare timpul și să-și facă drumul cît mai plăcut. Așa se petrec lucrurile în diligențele din Franța. Alte națiuni au alte obiceiuri. Englezii nu și-ar descleșta dinții pentru nimic în lume ; ar socoti asta drept o atingere a demnității lor ; neamțul e de obicei trist în diligență ; italienii sînt prea prudenți ca să lege conversații ; spaniolii nu prea au diligențe, și rușii n-au șosele. De amuzat, se amuză lumea în greoaiele diligențe din Franța, în această țară unde se flecărește atîta, unde nu se știe ce-i discreția, unde fiecare este dispus să ridă și să-și arate deslep-

tăciunea, unde zeflemeaua însuflețește totul, necruțind pe nimeni și nimic, de la mizeria claselor de jos până la gravele interese ale marilor burghezi. Poliția nu prea pune frâu limbilor ascuțite și Tribuna a instaurat moda discuțiilor³⁰. Când un tânăr de douăzeci și doi de ani, ca cetățeanul ascuns sub numele de Georges, e inteligent, devine grozav de tare dispus să abuzeze de această inteligență, mai cu seamă în situații ca aceea în care se afla. Georges decretă că e cel mai deștept din această societate. Pe conte îl socotea un mic fabricant de cuțite; pe tinerelul însoțit de Mistigris, un prăpădit ca vai de el, pe Oscar un mic neghiob și pe matahala de fermier, un om numai bun de păcălit. După ce-și făcu astfel socotelile, își puse în gând să se distreze pe seama tovarășilor săi de drum.

„Ia să vedem, își zise Georges, în timp ce cucul lui Pierrotin cobora de la Chapelle ca să se avînte în cimpia Saint-Denis, să mă dau drept Étienne sau Béranger³¹? Nu! Nătăfleteți ăștia nici n-or fi știind despre cine-i vorba, nu l-or fi cunoscînd nici pe unul, nici pe celălalt. Un carbonar³², poate?... Drace, dar, mai știi, ăștia sînt în stare să mă înhațe! Dacă m-aș da drept unul dintre fiii mareșalului Ney³³?... Ei, dar ce le-aș putea îndruga? Despre executarea tatălui meu?... N-ar fi prea amuzant. Dar dacă mă prezint ca unul dintre cei întorși din Champ-d'Asile³⁴?... Te pomenesti că mă iau drept spion și s-ar păzi de mine! Hai să fiu un prinț rus travestit; am să-i fac să înghită la brașoave în legătură cu împăratul Alexandru³⁵... Ce-ar fi să spun că sînt Cousin³⁶, profesorul de filozofie?... Ce i-aș mai duce de nas! Dar nu, mărunțelul cu părul ciufuit îmi face impresia că și-a plimbat jambierele pe la cursurile de la Sorbona. De ce nu mi-a trecut prin minte mai înainte să-i păcălesc? Doar îi imit așa de bine pe englezi! Mă dădeam drept lord Byron călătorind incognito³⁷!... Drace, drace, am scăpat ocazia! Dar fiu de călău! Hm!... Iată o idee grozavă ca să-ți faci loc la masă... Oh, strașnic! Am comandat trupele lui Ali-pașa din Ianina³⁸!...”

În timpul acestui monolog, trăsură înainta prin norii de pulbere neconținut stîrniți pe marginile acestei șosele atît de umblate.

— Ce praf ! exclamă Mistigris.

— De ce n-ai spus că Henric al IV-lea³⁹ a murit ? îl cam repezi tovarășul său. Barem să fi spus că miroase a vanilie, erai și tu ceva mai original !...

— Glumiți, răspunse Mistigris ; dar să știți că din cînd în cînd aduce a miros de vanilie.

— În Levant... se amestecă Georges, crezînd momentul potrivit să dea drumul la o poveste.

— În vînt⁴⁰, interveni maestrul lui Mistigris, întreprindînd-l pe Georges.

— Eu am spus Levant, de unde mă întorc, adăugă Georges. Acolo praful miroase foarte plăcut, dar aici nu miroase a ceva decît dacă vîntul răscolește niște balegă ca asta de pe drum.

— Cum, domnul vine din Levant ? întrebă Mistigris cu un aer ironic.

— Vezi doar bine că domnul e obosit, că de aia s-a așezat în Ponant⁴¹ ! îl lămurî maestrul său.

— Nu păreți prea ars de soare ! observă Mistigris.

— M-am dat de curînd jos din pat, unde am zăcut trei luni de o boală despre care medicii au spus că era un fel de ciumă mornită.

— Ați avut ciumă ? ! strigă contele, făcînd un gest de om speriat. Pierrotin, oprește !

— Mină, Pierrotin ! zise Mistigris. A spus doar că-l o ciumă mornită. Apoi, adresîndu-se domnului de Sérisy : e o „ciumă” folosită în conversații...

— O ciumă dintr-acelea despre care se strigă : „Ce ciumă !” exclamă maestrul.

— Sau : „Dar-ar ciuma în burghezii !” reveni Mistigris.

— Mistigris ! reluă maestrul. Îți fac numaidecît vînt dacă umbli după bucluc ! Și, întorcîndu-se spre Georges : Va să zică, domnul a fost în Orient ?...

— Da, domnule, la început în Egipt și apoi în Grecia, unde am servit sub Ali, pașa din Ianina, cu care m-am ciondănit rău. Greu să rezisti la clima de acolo ! Și

toate cile le-am îndurat trăind în Orient mi-au cam zdruncinat licatul.

— Cum, ați servit în armată? îl întreabă fermierul cel mălăhălos. Dar câți ani aveți?

— Douăzeci și nouă, răspunse Georges, atrăgându-și privirile mirate ale călătorilor. La optsprezece ani am plecat ca simplu soldat în vestita campanie din 1813⁴²; dar n-am participat decît la lupta de la Hâ-nau⁴³, cîștigînd gradul de sergent-major. În Franța, la Montereau, m-au avansat sublocotenent, și am fost decorat de... (cred că nu-s denunțatori pe-aici!) de împărat.

— Sinteți decorat, se miră Oscar, și nu purtați crucea?

— Crucea ăstora?... Mai bine lipsă! Și care om bine poartă decorațiile în călătorii? Priviți pe domnul, urmă el arătîndu-l pe contele de Sérisy. Pariez pe orice vreți...

— A paria pe orice vreți este în Franța un fel de a nu paria pe nimic, i se adresă lui Mistigris maestrul său.

— Pariez pe orice vreți, repetă Georges cu un aer afectat, că domnul acesta e acoperit din cap pînă în picioare de tinichele.

— Am, răspunse rîzînd contele de Sérisy, Marea Cruce a Legiunii de Onoare, Ordinul Sfîntului Andrei al Rusiei, Vulturul Prusian, Anonciada de Sardinia și Lîna de aur.

— Cam puține!... făcu Mistigris. Și cu atîtea decorații se călătorește într-un cucu?

— Ia uite ce le mai toarnă moșnegelul ăsta stacojiu! îi șopti la ureche Georges lui Oscar... Ei, ce vă spuneam eu? reluă el vorbind cu glas tare. Eu nu mă ascund, îl ador pe împărat!

— L-am servit, rosti contele.

— Ce om! Nu-i așa?! exclamă Georges.

— Un om căruia îi datorez mult, răspunse contele, făcînd bine pe prostul.

— Toate decorațiile?... se amestecă Mistigris.

- Și ce mai priza la tabac! reluă domnul de Sérisy.

— Oh, priza luîndu-l direct din buzunar, zise Georges.

— Am auzit și eu așa ceva, spuse moș Léger cu un aer nu prea încrezător.

— Mai mult chiar, mesteca tutun și fuma, reluă Georges. L-am văzut fumînd — și cum încă! — la Waterloo, cînd mareșalul Soult⁴⁴ l-a luat în brațe și l-a aruncat în trăsură fiindcă apucase o pușcă și era gata să-i atace pe englezi!

— Ați fost la Waterloo? întrebă Oscar, zgiîndu-și ochii.

— Da, tinere, am făcut campania din 1815. La Mont-Saint-Jean eram căpitan și mă retrăsesem pe Loire, cînd am fost puși în disponibilitate. Pe cîntea mea, că ajunsese să-mi fie silă de Franța; n-am mai putut rămîne în țară. M-ar fi înhățat. Așa că am luat-o din loc cu încă vreo doi-trei — Selves, Besson și alții — toți băieți veseli, care se află acum în Egipt, în serviciul lui Mohamed-pașa... Ce om și ăsta! Pe vremuri era neguțător de tabac la Cavala, și acum e pe cale să fie proclamat prinț suveran! L-ați văzut cred în tabloul lui Horace Vernet, în *Masacrul mamelucilor*⁴⁵. Ce frumusețe de om! Eu n-am vrut să mă lepăd de religia părinților mei și să trec la islamism. Cu atît mai mult cu cît abjurarea implică o anumită operație chirurgicală de care nu-mi ardea. Și apoi, unde mai pui că nimeni nu-l stîmează pe un renegat! Ah! dacă mi s-ar fi oferit o rentă de o sută de mii de franci, poate... și chiar și-așa... nu! Pașa a poruncit să mi se dea o gratificație de o mie de taleri.

— Cit o fi făcînd? întrebă Oscar, căci era numai urechi la ceea ce istorisea Georges.

— Oh, mai nimic! Un taler ar fi cam o monedă de cinci franci. Și pe cuvînt că n-am ciștigat atît ca să-mi plătesc viciile cu care m-am ales în această țară blestemată — dacă se poate numi țară așa ceva! Acum nu mai pot trăi fără să fumez din narghilea de două ori pe zi, și e cam scump...

— Și cum arată Egiptul? întrebă domnul de Sérisy.

— Egiptul e numai nisip, răspunse Georges fără a-și pierde cumpătul. Verde nu-i decît Valea Nilului. Tra-

geți o linie verde pe o foaie de hirtie galbenă, și aveți imaginea Egiptului. Așa, de pildă, egiptenii, fe-lahii, au totuși un avantaj față de noi : n-au jandarmi. O ! puteți străbate Egiptul în lung și în lat, și nu veți da de nici unul.

— Bănuiesc că sînt tare mulți egipteni, se amestecă Mistigris.

— Nu chiar așa de mulți pe cît bănuieți, răspunse Georges. Sînt mai mulți abisinieni, ghiauri, vehabiți, beduini și copti... Toate aceste lifte sînt atît de puțin amuzante, încît m-am simțit lericit cînd am putut să mă imbarc pe un vas cu pinze genoveze, care se ducea să încarce în insulele ioniene muniții și praf de pușcă pentru Ali din Tebelen. Știți doar că englezii vînd praf de pușcă și muniții la toată lumea : turcilor, grecilor, chiar și diavolului, dacă diavolul ar avea bani. Așa că de la Zanta trebuia să mergem de-a lungul coastei grecești în zigzag. Uite, cum mă vedeți, numelui meu, Georges, îi merge faima în această țară. Sînt nepotul vestitului Czerni-Georges, care a pornit război împotriva Porții, dar, din nenorocire, în loc s-o prăbușească, s-a prăbușit el. Fiul lui s-a refugiat în casa consulului francez din Smirna și, venind la Paris, a murit în 1792, lăsînd-o pe mama mea însărcinată cu mine, al șaptelea copil. Ce aveam mai de preț ne-a fost furat de un prieten al hunicului meu, așa că am rămas săraci. Mama mea, care își ducea traiul vînzîndu-și diamantele, s-a căsătorit a doua oară cu domnul Jung, tatăl meu vitreg, un furnizor⁴⁶. Mama a murit, eu m-am certat cu tatăl meu vitreg, care, între noi fie zis, e un ticălos și mai trăiește încă, dar nu ne vedem. Pramatia asta ne-a lăsat pe toți șapte fără să ne întrebe : ți-e a mîncă, ți-e a dormi ? Și iaca așa, din disperare, am plecat în 1813 ca simplu soldat... Nici nu vă puteți închipui cu ce bucurie l-a primit bătrînul Ali din Tebelen pe nepotul lui Czerni-Georges ! Aici mă recomand simplu, Georges. Pașa mi-a pus la dispoziție un serai...

— Cum, ați avut un serai ? întrebă Oscar.

— Ați fost pașă cu multe tuiuri ? se interesează Mistigris.

— Cum, nu știți că numai sultanul poate face pașale? reluă Georges, și prietenul meu Tebelen, căci eram prieteni la cataramă, ca Bourbonii ⁴⁷, s-a revoltat împotriva padișahului! Nu știu dacă ați aflat, dar adevăratul nume al suveranului este padișahul, și nu marele turc sau sultanul. Să nu credeți că-i cine știe ce școală să ai un serai: e ca și cum ai avea o turmă de capre. Femeile acelea sînt tare proaste, îmi plac de o sută de ori mai mult fetițele de la Chaumière, din Montparnasse.

— Sînt ceva mai aproape, interveni contele de Sérisy.

— Femeile din serai nu știu boabă franțuzește, și cum să te înțelegi fără vorbe?! Ali mi-a dat în dar cinci soții legitime și zece sclave. La Ianina parcă nici n-ar fi existat pentru mine! În Orient, vedeți dumneavoastră, a avea soții e de prost-gust; ai neveste, cum îi avem noi aici pe Voltaire și pe Rousseau; dar cine mai deschide vreodată cărțile lui Voltaire ori ale lui Rousseau? Nimeni. Și totuși, e frumos și nobil să fii gelos. La cea mai mică bănuială, bagi femeia într-un sac, îl coși la gură și o arunci în apă; așa prevede un articol din codul lor.

— Și ai aruncat vreuna? îl întrebă fermierul.

— Vai de mine, eu, francezul?! Le-am iubit!

Mingiindu-și mustața și răsucind-o, Georges rămase visător. Intrau în Saint-Denis, unde Pierrotin trase în fața porții hangului care vinde vestitele plăcinte și unde toți călătorii coboară.

Nedumerit de acest Georges, care amesteca unele adevăruri cu glume, contele se întoarse repede în trăsură și căută sub pernă servieta pe care, după cum îi spusese Pierrotin, o pusese acolo personajul acesta ciudat și văzu scris cu litere aurite: „Maestrul Crottat, notar”. Pe loc își îngădui să deschidă servieta, temindu-se, cu drept cuvînt, ca moș Léger să nu fie împins de aceeași curiozitate; scoase de acolo actul privitor la ferma Moulineaux, îl împături, îl băgă în buzunarul dinăuntru al redingotei și se întoarse la han, să-l mai observe pe călători.

„Acest Georges nu poate fi decît secretarul secund al lui Crottat. Am să-i mulțumesc patronului său, care urma să trimită pe primul secretar”, își zise el.

După atitudinea respectuoasă cu care moș Léger și Oscar îl ascultau, Georges înțelese că-si cîștigase admirația lor nețărmurită; atunci începu s-o facă pe boierul și-i cinsti cu plăcinte și cu cite un pahar de vin de Alicante; la fel îi cinsti și pe Mistigris și pe maestrul lui, și, profitînd de acest gest, îi întrebă cum îi cheamă.

— Vai, domnule, îi răspunse patronul lui Mistigris, n-am fericirea să dispun de un nume ilustru ca al dumneavoastră, eu nu mă întorc din Asia!...

În acea clipă contele, care se grăbise să se întoarcă în imensa bucătărie a hangiului, ca să nu dea nimic de bănuît asupra descoperirii făcute, avu prilejul să prindă sfîrșitul acestui răspuns.

— ...Nu sînt decît un biet pictor și mă întorc de la Roma, unde am plecat pe socoteala statului după ce am cîpătat marele premiu acum cinci ani. Numele meu e Schinner.

— Ei, domnule, îmi îngăduiți să vă ofer un pahar de Alicante și o plăcintă, se adresă Georges contelui.

— Mulțumesc, răspunse contele, nu plec niciodată de acasă fără să-mi fi luat ceașca de cafea cu lapte.

— Și nu mai luați nimic între mese? Mă rog, așa cum se obișnuiește la Marais, Place Royale și insula Saint-Louis⁴⁸! observă Georges. Cînd a pălăvrăgit adineuri despre crucile lui îl credeam mai dat dracului, îi șopti el pictorului. Dar las', că-l facem noi pe acest negustoraș de luminări să ne vorbească iar de decorațiile lui! Hai, voinicule! îl pofti el pe Oscar. Soarbe, te rog, paharul pregătit pentru băcan; or să-ți crească mustăți!

Oscar, vrînd să-și dea aere de bărbat, hău al doilea pahar și mîncă alte trei plăcinte.

— Bun vin! se bucură moș Léger, plescăind din limbă.

— E cu atît mai bun, zise Georges, cu cît vine din Bercy⁴⁹! Eu am fost la Alicante, și, ce să vă spun, ăsta vin de acolo cum îs eu popă! Vinurile noastre

drese sînt mai bune decît vinurile naturale. Hai, Pierrotin, un pahar?... Hm, păcat că nu pot trage și caii dumitale cîte o dușcă: am merge mai bine!

— Nu merită osteneala, am deja un cal... afumat⁵⁰, zise Pierrotin, arătînd-o pe Bichette.

Auzind acest calambur de prost-gust, Oscar îl găsi grozav pe Pierrotin.

— La drum!

Vorba asta a lui Pierrotin, însoțită de o plesnitură de bici, se auzi după ce se îngrămădiseră iar în trăsură călătorii. Se făcuse ora 11. Cerul era puțin acoperit, dar vîntul alungă norii și seninul începu să strălucească pe alocuri. Cînd trăsură lui Pierrotin o porni pe dunga îngustă dintre Saint-Denis și Pierrefitte, soarele sorbise ultimii stropi ai ceții, care de obicei înbracă într-un vâl străveziu vestitele peisaje ale acestei regiuni.

— Și de ce, mă rog, l-ai părăsit pe pașa, prietenul dumneavoastră? îl întrebă moș Léger pe Georges.

— Ciudată pușlama mai era! răspunse Georges cu un aer care voia să însemne că ascunde multe taine. Închipuți-vă, mă puneă să comand cavaleria! Chiar așa.

— De asta poartă pîteni, se gîndi bietul Oscar.

— Cînd eram acolo, Ali din Tebelen avea niște încurcături cu Chosrew-pașa — și ăsta, ce lighioaie ciudată! Aici îl numiți Chaureff, dar pe limba turcească numele lui se pronunță Cossereu. Ați fi citit altădată în ziare că bătrînul Ali l-a bătut pe Chosrew, și încă zdravăn de tot. Ei bine, fără mine, Ali din Tebelen ar fi fost făcut terci mult mai repede. Eu eram la aripa dreaptă, și numai ce-l văd pe Chosrew, un bătrîn șiret, că străpunge mijlocul frontului nostru... oho, ține-te, și printr-o mișcare frumoasă a la Murat⁵¹. Bun! Aștept puțin și, la momentul prielnic, execut o sarjă în adîncime și tai în două coloana lui Chosrew, care, trecînd de frontul central, rămăsese descoperit. Ați înțeles... Ei, și după istoria asta, Ali m-a sărutat...

— Așa-i obiceiul în Orient? întrebă contele de Sérisy cu un aer zeflemitor.

— Da, domnule, interveni pictorul, așa se face peste tot.

— L-am fugărit pe Chosrew vreo treizeci de leghe... ca la vinătoare, zău! reluă Georges. Turcii sînt cavaleriști, nu glumă! Ali mi-a dat iatagane, puști și săbiile... ia cîte vrei! Înapoiat în capitala sa, pezevenghiul mi-a făcut niște propuneri care nu mi-au convenit de loc. Orientalii ăștia sînt ciudați cînd își bagă ceva în cap... Ali voia să fiu favoritul său, moștenitorul său. Dar eu mă săturasem de viața asta, căci, oricum, Ali din Tebelen se ridicase împotriva Porții, și eu am găsit cu cale să ies pe poartă. Dar trebuie să recunosc că domnul din Tebelen m-a copleșit cu daruri: diamante, zece mii de taleri, o mie de piese de aur, o grecoaică frumoasă ca valet, o fetiță arnăută ca să-mi țină de urît și un cal arab. Ce mai la deal, la vale, pe Ali-pașa de la Ianina nu-l cunoaște lumea cum s-ar cuveni, i-ar trebui un istoric! Numai în Orient se mai pot întîlni caractere de bronz, care timp de douăzeci de ani fac totul numai să se poată răzbuna într-o bună zi pentru o jignire. Trebuie să știi că avea cea mai frumoasă barbă albă ce se poate închipui, o față gravă, aspră...

— Dar ce ați făcut cu atîtea comori? întrebă moș Léger.

— Uite, aici e clenciul! Oamenii ăștia n-au „Carte mare”, nici Banca Franței. Am luat cu mine bănișorii într-o corabie grecească pe care a înbățat-o Capitan-pașa în persoană. Și, cum mă vedeți, era să fiu tras în țeapă la Smirna. Pe cuvînt că dacă n-ar fi fost domnul de Riviére, ambasadorul nostru, care se afla tocmai atunci acolo, m-ar fi luat drept un complice al lui Ali-pașa. Mi-am salvat capul; dar cei zece mii de taleri, mia de monede de aur, armele, oh! totul a fost înghițit de nesăturatul tezaur al lui Capitan-pașa. Situația mea era cu atît mai grea cu cît acest Capitan-pașa nu era altul decît Chosrew. După scărămăneala pe care i-am tras-o, pișicherul căpătase serviciul acesta, echivalent cu cel de mare amiral al Franței.

— Dar era din cavalerie, după cit se pare, observă moș Léger, care urmărea cu atenție povestirea lui Georges.

— Se vede cât de puțin e cunoscut Orientul în departamentul Seine-et-Oise, exclamă Georges. Domnule, uite așa sint turcii: ești fermier, padișahul te numește mareșal; dacă nu-ți faci treaba să-i placă, cu atât mai rău pentru tine: ți se taie capul. Uite, așa înțelege el să-i destituie pe slujbași. Un grădinar poate fi numit prefect, și un prim-ministru poate redeveni ceaș. Otomanii nu au legi referitoare la avansări, și nici ierarhie! Din cavalerist, Chosrew a devenit marinar. Padișahul Mahomet l-a însărcinat să-l atace pe Ali pe mare, și într-adevăr l-a și bătut, dar, ajutat de englezi, care s-au ales cu cea mai bună pradă, mirlanii au pus mîna pe tezaure. Acest Chosrew nu uitase lecția de călărie pe care i-am dat-o, și m-a recunoscut. Vă închipuiți că m-ar fi achitat, o, și încă repede de tot, dacă nu-mi venea în minte ca, în calitatea mea de cetățean francez și de trubadur, să invoc protecția domnului de Rivière. Ambasadorul, încintat că am făcut apel la dînsul, ceru să fiu eliberat. Turcii au ceva bun în firea lor: te lasă să pleci în voie tot așa de ușor cum îți taie capul; sint nepăsători în toate. Consulul francez, un om încintător, amicul lui Chosrew, obținu să mi se restituie vreo două mii de taleri și pot să vă asigur că numele lui mi-i săpat aici, în inimă.

— Și cum îl cheamă? întrebă domnul de Sérisy.

Nu se putu abține să-și arate deschis mirarea cînd Georges rosti în adevăr numele unuia dintre cei mai de seamă consuli generali, care se găsea atunci la Smirna.

— În treacăt fie zis, am asistat la executarea comandantului Smirnei; padișahul îi dăduse ordin lui Chosrew să-l ucidă; unul dintre cele mai ciudate lucruri pe care le-am văzut vreodată — și doar am văzut afitea — dar vi-l voi povesti la masă. Din Smirna am plecat în Spania, aflînd că acolo a izbucnit o revoluție. M-am dus puscă la Mina⁴², care m-a luat ca adjutantul lui, cu gradul de colonel. Am luptat pentru

cauza constituției, care va fi înfrintă, fiindcă zilele acestea vom intra în Spania.

— Și dumneata pretinzi că ești olițer francez? îl apostrofă aspru contele de Sérisy. Pare-se că vă bizuiți pe discreția celor ce vă ascultă.

— Doar nu sînt spioni pe-acî! ? răspunse Georges.

— Nu vă gîndiți, colonele Georges, reveni contele, că chiar în acest moment se judecă de către Curtea *Pair-ilor* o conspirație⁵⁹ care determină guvernul nostru să fie foarte aspru cu militarii ce au ridicat armele împotriva Franței și urzesc intrigi în străinătate cu scopul de a-i răsturna pe suveranii noștri legitimi?...

Auzind aceasta, pictorul se înroși pină în virful urechilor și se uită la Mistigris, care rămase buimac.

— Ei, și mai departe? întrebă moș Léger.

— Dacă, de pildă, eram magistrat, nu aveam datoria, continuă contele, să ordon jandarmilor din brigada de la Pierrelitte să-l aresteze pe adjutantul lui Mina și să-i iau ca martori pe toți călătorii din trăsură?

Auzind aceste cuvinte, Georges amuși, mai ales că se apropiau de sediul jandarmeriei, al cărei drapel alb flutura în adierea zefirului.

— Prea aveți multe decorații ca să vă îngăduiți o asemenea lașitate! zise Oscar.

— Las'. că-l infundăm noi iar! îi șopti Georges la ureche.

— Colonele! exclamă Léger, impresionat de izbucnirea contelui și căutînd să schimbe discuția. Cum își cultivă oamenii pămînturile în țările prin care ați umblat? Ce asolamente fac?

— Înainte de toate, trebuie să știi, prietene, că oamenii de acolo sînt prea prinși cu fumatul ca să mai vadă fumegînd ogoarele lor sub îngrășămintele. (Contele nu-și putu stăpîni un suris. Acest suris îi dădu curaj povestitorului) Dar au un fel de a cultiva care vi se va părea ciudat. Nu lucrează de loc pămîntul, asta-i modul lor de a cultiva. Turcii, grecii, alde ăștia mănîncă ceapă sau orez... String opiul din maci, și asta le aduce un venit mare; mai au și tutunul, care crește sălbatic, vestitul Lattaqui; apoi curmale și nu

știu cîte alte soiuri de pomi cu fructe dulci, care cresc fără îngrijire. E o țară cu multe bogății și cu un comerț întins. La Smirna se fac multe covoare, și nu-s scumpe.

— Dar bine, interveni Léger, covoarele sînt de lînă, pe care n-o poți scoate decît de pe oi, iar ca să ai oi, e nevoie de pășuni, de ferme, de culturi...

— O fi pe undeva și așa ceva... răspunse Georges. Dar orezul crește în apă, asta-i una la mină, și, în al doilea rînd, trebuie să știți că eu am mers tot timpul numai de-a lungul coastelor, unde n-am văzut decît pămînturi pustiite de război. De altminteri, nu pot suferi statisticile.

— Dar impozitele ? întrebă moș Léger.

— Vai, impozitele sînt grele ! Li se ia oamenilor totul, dar li se lasă ce le mai rămîne. Încîntat de avantajele unui astfel de sistem, pașa din Egipt era pe punctul de a organiza administrația sa după același calapod tocmai cînd l-am părăsit.

— Dar cum ?... întrebă moș Léger, care nu mai înțelegea nimic.

— Cum ?... răspunse Georges. Foarte simplu. Agenții lui pun mîna pe recolte și lasă felahilor doar atît ca să-și ție sufletul. După cum vedeți, cu sistemul acesta, nici hîrtoage, nici birocrație, plaga Franței. Iac-așa !...

— Dar în puterea cărei legi ? se încumetă să întrebă iar fermierul.

— O țară a despotismului, și asta-i tot. Nu cunoașteți frumoasa definiție dată de Montesquieu⁵⁴ despotismului : „Ca sălbaticul, el taie copacul de la rădăcină ca să culeagă fructele” ?

— Și vor să ne aducă acolo și pe noi, se amestecă Mistigris, dar cine s-a lîpt cu ciorbă sullă și în iaurt.

— Ajungem și noi acolo, exclamă contele de Sérisy. Așa că toți care au pămînturi ar face tare bine să le vîndă. Domnul Schinner o fi văzut de bună seamă ce vilvă stîrnesc lucrurile astea în Italia.

— *Corpo di Bacco*⁵⁵, papa nu glumește ! exclamă Schinner. Dar s-au obișnuit. Italienii sînt oameni așa

de buni ! Dacă îi lași să ucidă la drumul mare niscaiva călători, sînt mulțumiți.

— Dar, reluă contele, nici dumneavoastră nu purtați Legiunea de Onoare pe care ați primit-o în 1819... E deci o modă generală ?

Mistigris și falsul Schinner roșiră pînă-n vîrfurile urechilor.

— Eu ? Cu mine e altceva, replică Schinner. N-aș vrea să fiu cumva recunoscut. Vă rog, nu mă trădați, domnule ! Țin să trec drept un pictoraș fără importanță, un decorator oarecare. Mă duc la un castel unde nu trebuie să trezesc nici o bănuială.

— Ah ! exclamă contele. O aventură, o legătură amoroasă ?... O, ce fericire e să fii tînăr !...

Oscar murea de necaz că era neînsemnat și n-avea nimic de povestit, și, tot uitîndu-se la colonelul Czerni-Georges și la marele pictor Schinner, ar fi vrut să se schimbe, să fie și el cineva. Dar ce ar fi putut fi un băiat de nouăsprezece ani, trimis pe vreo cinci-sprezece-douăzeci de zile la țară la administratorul din Presles ? Vinul de Alicante i se urcase la cap și-i fierbea singele în vine de orgoliu, iar cînd faimosul Schinner dădu a înțelege că-l așteaptă o aventură romănțioasă, care putea fi la fel de fericită pe cît era de primejdioasă, Oscar ținti asupra acestuia o pereche de ochi ce scăpărau de furie și pizmă.

— Ah ! exclamă contele cu un aer plin de invidie și nu mai puțin credul. Numai cînd iubești foarte mult o femeie poți face sacrificii atît de mari pentru ea !

— Ce sacrificii ?... întrebă Mistigris.

— Nu știi oare, dragul meu, că un plafon pictat de un maestru atît de mare se plătește cu aur greu ? răspunse contele. De pildă, din fondurile Listei civile¹⁰ vi se plătește treizeci de mii de franci pe cele două plafoane din sălile Luvrului, urmă el, privindu-l pe Schinner. Un burghez, cum ne numiți în atelierelor voastre, oferă pe un plafon douăzeci de mii de franci ; dar unui obscur decorator abia dacă i se dau două mii.

— Că i se dau mai puțini bani nu-i cea mai mare pagubă, răspunse Mistigris. Nu uitați că va fi, fără

indoială, o capodoperă și că nu trebuie să fie semnată pentru a nu o compromite pe doamna.

— Ah ! așa restituii bucuros toate decorațiile mele suveranilor din Europa ca să fiu iubit cum este iubit un tânăr căruia dragostea îi inspiră un devotament atît de mare ! exclamă domnul de Sérisy.

— Și iaca așa, făcu Mistigris, ești tânăr, ești iubit ! Ai femeii și, vorba aceea : *ce-i mult ! nu strigăi !*

— Și ce spune la toate astea doamna Schinner ? întrebă contele, căci după cit știu, v-ați căsătorit din dragoste cu frumoasa Adélaïde de Rouville, protejată bătrînului amiral Kergarouet, care, prin nepotul său, contele de Fontaine, v-a înlesnit contractul pentru plafoanele ce le-ați pictat la Luvru.

— Dar ce, un pictor mare este vreodată însurat cînd călătorește ? întrebă Mistigris.

— Iată deci morala atelierelor !... exclamă contele cu un aer nerod.

— Morala curților de unde ați primit decorațiile dumneavoastră e oare mai bună ? întrebă Schinner, recăpătîndu-și singele rece, după ce se tulburase o clipă, aflînd că contele știe de comenzile făcute lui Schinner.

— N-am cerut nici una, răspunse contele, și cred că le-am obținut pe calea cea mai cinstită.

— Vi se potrivesc ca *nuca-n beretă !* replică Mistigris.

Domnul de Sérisy, nevrînd să se dea de gol, luă un aer blăzat, uitîndu-se spre valea Groslay, care se desfășoară larg începînd de la Batte-d'Oie și se întinde de-a lungul drumului spre Saint-Brice, lăsînd la dreapta șoseaua ce duce la Chantilly.

— Înghite-o ! mormăi Oscar.

— Roma e într-adevăr atît de frumoasă cum se spune ? îl întrebă Georges pe marele pictor.

— Roma e frumoasă numai pentru oamenii care iubesc. Trebuie să fii insuflățit de patimă ca să te simți bine acolo ; ea, oraș, prefer Veneția, deși era cît pe ce să fiu asasinat acolo.

— Pe cuvint că fără mine ați fi pățit-o rău! zise Mistigris. Farsorul acela afurisit, lord Byron, el v-a copt-o! Vai, caraghios englez, turbat mai era!

— St! exclamă Schinner. Nu vreau ca lumea să aște încurcătura mea cu lordul Byron.

— Mărturisiți, totuși, răspunse Mistigris, că ați fost fericit cînd v-am dovedit cit de bine învășasem să boxez cu picioarele.

Din cînd în cînd, Pierrotin schimba cu contele de Sérisy priviri ciudate, care ar fi putut pune pe gînduri oameni cu mai multă experiență de viață decît aveau cei cinci călători.

— Lorzi, pașale, plafoane de treizeci de mii de franci! Ei comediei! exclamă surugiul din Isle-Adam. Astăzi duc va să zică numai regi, ce de-a bacșisuri mă așteaptă!

— Și unde mai pui că locurile sînt plătite!... i-o tăie subțire Mistigris.

— Bine s-a mai nimerit! reluă Pierrotin. Doar dumneata, moș Léger, știi că am dat o arvună de două mii de franci pentru trăsura mea cea nouă... Ei bine! află că afurisiții ăștia de caretași n-au vrut să primească în contul celor două mii cinci sute de franci pe care trebuie să le plătesc o mie cinci sute în numerar, iar pentru rest, o poliță de o mie pe două luni!... Hoțomanii ăștia cer toți banii deodată. Și cu cine și-au găsit să fie atît de hapsîni? Cu un om care are rostul lui de opt ani, cu un tată de familie! Auzi, să nu le pese că aș putea pierde tot, și bani, și trăsură, dacă n-aș găsi o biată hirtie de o mie de franci! Hii, Bichette! Hii! Cu barosanii ăia mari n-ar îndrăzni să se poarte așa. Știu eu bine!

— Vezi bine! *N-ai bani, răbdări pricajite!* i-o trînti ucenicul.

— Nu-ți mai lipsesc decît opt sute de franci, îi spuse contele, care pricepuse unde bătea surugiul cînd se plîngea lui moș Léger: era un fel de poliță ce o trăgea asupra lui.

— Așa-i, exclamă Pierrotin. Di! dii! Rougeot!

— La Veneția ai văzut, desigur, splendide plafoane pictate, nu-i așa? îl întrebă contele pe Schinner.

— Prea eram îndrăgostit ca să mai dau atenție la toate cîte mi se păreau atunci fleacuri, răspunse Schinner. Dar nu-i mai puțin adevărat că ar trebui să fiu bine lecuit de dragoste, de pe urma strașnicei lecții primite în statele venețiene din Dalmația.

— Ce vreți să spuneți? întrebă Georges. Cunoșc Dalmația.

— Bine, dacă ați fost pe acolo, trebuie să știți că pe coastele depărtate ale Adriaticii mai toți sînt foști tilhari, corsari retrași din afaceri, alții scăpați de spînzurătoare, și...

— Uscoci⁵⁷, ce mai! îl ajută Georges.

Auzind termenul propriu, contele, pe care îl trimisese odinioară Napoleon în provinciile iliriene, în-
toarse mirat capul.

— E orașul unde se face maraschinul⁵⁸, adăugă Schinner, pîrînd că nu-și aduce aminte numele.

— Zara! exclamă Georges. Am fost pe acolo, e pe coastă.

— Exact! reluă pictorul. Am vrut să cunosc regiunea, căci sînt nebun după peisaj. De vreo douăzeci de ori am dorit să pictez peisaje la care, după părerea mea, nimeni nu se pricepe, în afară de Mistigris, care într-o bună zi va urma pe linia lui Hobbema, Ruysdaël, Claude Lorrain, Poussin⁵⁹ și alții.

— Dar, exclamă contele, dacă l-ar continua numai pe unul, și ar fi prea de ajuns!

— Dacă intrerupeți mereu, domnule, se amestecă Oscar, nu ne mai putem înțelege.

— De altfel, domnul nu vi se adresează dumneavoastră, îi zise Georges contelui.

— Nu-i politicos să-i tai cuiva vorba, interveni pe un ton sentențios Mistigris. Dar și noi am făcut la fel, și discuțiile noastre n-ar avea haz dacă nu le-am înviora prin schimburi de păreri. „Toți francezii sînt egali în cucu”, a zis nu mai știu cine. Așa că dă-i înainte, că ești simpatic, moșneguțule... *Înșiră-le la gogoși!* Așa se procedează în cea mai bună societate, cunoașteți doar vorba: *cînd urlă lupii, trebuie să tui în rînd cu ei.*

— Mi se vorbise despre minunățiile Dalmației, reluă Schinner. Mă duc acolo și-l las pe Mistigris la Veneția, la un han.

— La o *locanda*, interveni Mistigris, ca să păstrăm culoarea locală!

— Zara este, cum se spune, un tîrg ca vai de lume...

— Da, întări Georges, dar e fortificat.

— Exact! exclamă Schinner. Tocmai fortificațiile astea au avut rolul lor în aventura mea. La Zara sînt mulți spițerii: trag la unul dintre ei. În țările străine, oamenii au ca principală indeletnicire închirierea de camere mobilate, cealaltă meserie fiind doar un accesoriu. Seara, după ce m-am primenit, ies pe balconul meu. Și ce văd în balconul din față? O femeie! Și ce femeie! O grecoaică; asta spune tot — cea mai frumoasă făptură din tot orașul: ochi migdalați, pleoape ce se deschid ca niște jaluzele; gene lungi ca spicul pensulei; obrazul, de un oval să-l inebunească pe Rafael, o minunată culoare a feței, cu nuanțe fericit imbinat, catifelate... miini... oh!...

— Care nu erau de unt ca acelea din tablourile școlii lui David⁶⁰, interveni Mistigris.

— Ei, numai despre pictură vorbești! exclamă Georges.

— Așa-i, *năravul din fire n-are secăltuire!* replică Mistigris.

— Și ce veșmint? Un costum autentic grecesc, continuă Schinner. Vă închipuiți că m-am aprins. Îl întreb pe Diafoirus⁶¹-ul meu, care-mi spune că femeia se numește Zena. Mă primenesc. Ca s-o ia în căsătorie pe Zena, bărbatul ei, un bătrîn ticălos, dăduse părinților fetei trei sute de mii de franci, atît era de vestită frumoșețea acestei fete, într-adevăr cea mai frumoasă din toată Dalmația, Iliria, Adriatica etc. În țara asta îți cumperi mevaste chiar fără s-o vezi...

— Nu-i de mine acolo, zise moș Léger.

— Multe nopți somnul îmi era luminat de ochii Zenei, reluă Schinner. Acest soț june-prim avea șaiszeci și șapte de ani. Bun! Dar era gelos nu ca un tîgru, căci se zice că tîgrii sînt geloși cum numai un dalmat poate fi. Și unde pui că omul meu era mai rău

decît un dalmat, făcea cît trei dalmați și jumătate. Era un uscoc, un tricoc, un arhicoc într-un scoc.

— Ce mai la deal, la vale, era unul dintre acei tipi care-s zbîrciți foc! interveni și Mistigris.

— Grozav! rise Georges.

— După ce fusese corsar, poate chiar pirat, omul meu n-ar fi stat la gînduri să omoare un creștin, cum nu mi-e greu mie să scuip pe jos, reluă Schinner. Strașnică afacere, n-am ce zice! De altfel, putred de bogat, bătrînul ticălos! Și slut ca un pirat căruia nu știu care pașă îi tăiasе urechile, iar un ochi și-l lăsase zălog pe undeva... Dar uscocul vedea mai abitir cu un singur ochi și, vă rog să mă credeți, ochiul îi era peste tot. „N-o lasă niciodată singură pe nevastă-sa”, îmi spune tinărul meu Diafoirus. „Dacă s-ar întîmpla să aibă nevoie de servicii spițerești, am să mă duc eu în locul dumatăle, bineînțeles deghezizat; e o festă care are totdeauna succes în piesele noastre”, i-am răspuns. Ar dura prea mult să vă descriu timpul cel mai plăcut din viața mea, acele trei zile pe care le-am petrecut la fereastră, schimbînd priviri cu Zena și primenindu-mă zi de zi. Era cu atît mai măgulitor pentru mine cu cît fiecă mișcare îmi părea pe cît de plină de înțeles, pe atît de primejdioasă. În cele din urmă, Zena și-o fi zis de bună seamă că numai un străin, un francez, un artist era singurul om pe lume în stare să-i facă ochi dulci în adîncul prăpastiei în care se găsea și, urîndu-l de moarte pe îngrozitorul ei pirat, răspunse privirilor mele cu ocheadе dintre acelea care înalță fără scripete pe un om pînă în slava cerului. Și așa am ajuns și eu un fel de Don Quichotte. Mă înflăcărez, mă înflăcărez din ce în ce mai mult! Și, în cele din urmă, îmi zic: „Fie ce-o fi! O să mă omoare bătrînul, dar tot mă voi duce! S-a isprăvit cu studiile de peisaj, studiez scocul uscocului!” În cursul nopții, după ce m-am primenit cu rufăria cea mai parfumată, străbat strada și intru...

— În casă? întrebă Oscar.

— În casă? întrebă și Georges.

— În casă! repetă Schinner.

— Eheci, halal om de viață ești dumneata! exclamă moș Léger. Eu nu mă încumetam să...

— Știi și de ce! Fiindcă nu încăpeai pe ușă, răspunse Schinner. Intru așadar, urmă el, și două mâini mă iau de mină. Nu scot o vorbă, fiindcă aceste mâini moi, mătăsoase îmi făceau semn să tac! Mi se șoptește la ureche pe venețiană: „Doarme”. Și, după ce ne încredințarăm că nimeni nu ne poate vedea, ne ducem, Zena și cu mine, să ne plimbăm pe zidul de apărare, dar se ținea de noi, dacă vreți să știți, o guvernăntă bătrână, mai urilă ca un portar bătrîn; nu puteam scăpa de dinsa ca de umbra noastră, dar nici n-am putut-o convinge pe doamna pirată să se despartă de această însoțitoare fără rost. A doua seară, la fel; caut eu să scap de bătrînă, dar degeaba! Zena, nu și nu! Drăguța mea vorbea grecește, și eu venețiana, așa că nu ne puteam înțelege; ne-am despărțit supărați. Și, primenindu-mă din nou, îmi zic: „Sigur că data viitoare n-o să mai fie bătrîna și-o să ne împăcăm vorbind fiecare în limba lui”... Aflați, însă, că bătrîna, ea m-a scăpat. Să vedeți cum a fost. Afară era așa de frumos, că mă plimbam pe metereze, privind peisajul pentru a nu da cituși de puțin de bănuît, bineînțeles după ce ne împăcaserăm. După ce m-am plimbat de-a lungul meterezelor, am apucat-o liniștit, cu miinile în buzunare, într-acolo, cînd deodată văd strada închisă de o mare mulțime. Ce de-a oameni!... Ca pentru o execuție, ce vreți! Mulțimea dă năvală pe mine. Mă înșfacă, mă leagă fedeleș, sînt umflat pe sus și dat în paza unor polițiști. Nu, nu, nu vă puteți închipui și vă doresc să nici nu știți ce înseamnă a fi luat drept uci-gaș de un norod din cale-afară de furios, care dă cu pietre în tine, urlă la tine cit e de lungă strada principală a unui orașel și te urmărește cu strigăte de „la moarte, la moarte!”... Vai, ochii tuturor aruncă flăcări, din toate gurile țîșnesc sudălmii, și aceste torțe de ură irump din larma înfricoșătoare: „Moarte, moarte asasinului!”, care de departe răsună ca o voce unică de bariton.

— Așadar, dalmații strigau pe franțuzește ? Il întrebă contele pe Schinner. Ne povestești scena de parcă vi s-a întâmplat chiar ieri.

Schinner se zăpăci rău de tot.

— Răscoala vorbește aceeași limbă peste tot, rosti profundul politician Mistigris.

— Și, urmă Schinner, cind mă duseră la Palatul de justiție din oraș, în fața magistraților, aflu că blestematul de corsar murise otrăvit de Zena. Ce m-aș mai fi deghizat în acea clipă ! Pe cuvint de onoare că n-aveam nici un amestec în acea melodramă. Se pare că grecoaica puneă opiu (sint atîția maci pe acolo, cum spunea domnul) în băutura piratului, ca să mai fure cîte o clipă de libertate pentru o plimbare, și în ajun nenorocita femeie a cam greșit și a lurnat ceva mai mult. Urișa bogăție a blestematului de pirat apăsa greu în nenorocirea Zenei ; dar ea lămuri lucrurile cu atîta nevinovăție, încît pe mine m-au scos cel dintîi din cauză, pe baza declarației bătrinei, urmînd să plec, fără întîrziere, la Roma, după porunca primarului și a comisarului de poliție austriac⁶². Zena, care se învoi ca moștenitorii și judecătorii să ia o mare parte din bogățiile uscocului, scăpă numai cu doi ani de detențiune într-o minăstire, unde se mai află și astăzi. Am să mă duc să-i fac portretul, căci peste cîțiva ani totul va fi dat uitării. Iată ce prostii face omul la optsprezece ani !

— Și m-ai lăsat fără para chioară la locanda, la Veneția, zise Mistigris. Am pornit de la Veneția să vă caut la Roma, pictînd portrete de cîte cinci franci bucata, care nu mi se plăteau ; dar, oricum, a fost viața mea cea mai frumoasă ! *Fericirea nu sălășluiește în palate a(i)urite.*

— Vă închipuiți ce frică mă sugruma, zvîrlit într-o închisoare dalmată, fără să-mi poată lua cineva apărarea, chemat la răspundere de niște austrieci din Dalmația și amenințat să-mi pierd capul fiindcă m-am plimbat de două ori cu o femeie care se încăpățînase să nu se despartă de bătrîna sa slujnică. Asta-i ghinion, nu glumă ! exclamă Schinner.

— Cum, chiar vi s-a întâmplat așa ceva? întrebă Oscar cu naivitate.

— Și de ce să nu i se fi întâmplat domnului, de vreme ce și unul dintre cei mai frumoși ofițeri de artilerie de ai noștri a mai trecut printr-o asemenea întâmplare, în timpul ocupației franceze din Iliria? interveni cu tilc contele.

— Și l-ați crezut pe ofițer? căută să fie la fel de subtil Mistigris, adresându-i-se contelui.

— Asta-i tot? întrebă Oscar.

— Dar ce, răspunse Mistigris, doar n-oi vrea să-ți spună că i-au tăiat capul?! *Unde nu-i cap, vai de... fecioare!*

— Domnule, sint ferme în țara aceea? întrebă moș Léger. Ce cultivă oamenii acolo?

— Cultivă maraschinul, interveni Mistigris, o plantă care crește pină în dreptul gurii și din care se face licheurul cu același nume.

— Aha! exclamă moș Léger.

— În oraș n-am stat decît trei zile, în pușcărie — cincisprezece, așa că n-am văzut nimic, nici chiar cimpurile unde se recoltează maraschinul, răspunse Schinner.

— Nu vezi că-și bate joc de dumneata? se adresă Georges lui moș Léger. Maraschinul ne vine în lădițe.

În clipa aceea trăsura lui Pierrotin cobora panta foarte povîrnită de la Saint-Brice, îndreptîndu-se spre hanul din mijlocul aceluia tîrg mare, unde oprea aproape o oră ca să mai răsule caii, să le dea ovăz și să-i adape. Era ceasul aproape 1 și jumătate.

— Ei, uite-l și pe moș Léger! strigă hangiuul, în timp ce trăsura trăgea în fața ușii. Prinziți?

— O dată pe zi în orice caz! răspunse matahala de fermier. O să imbucăm ceva la repezeală.

— Să ni se aducă de mincare, ceru Georges, ținînd bastonul milităresc, cu un gest semeț, ceea ce stîrni admirația lui Oscar.

Oscar turbă văzîndu-l pe acest aventurier nepăsător scoțînd din buzunar o cutie din impletitură de pai, de unde își luă o țigară de tutun blond, pe care o fumă în pragul ușii, așteptînd să li se servească prinzul.

— Fumați ? il întrebă Georges pe Oscar.

— Cîteodată, răspunse fostul elev, umflîndu-și pieptul îngust și privind țănoș.

Georges oferi lui Oscar și lui Schinner cutia larg deschisă.

— Măi, să fie !... strigă marele pictor. Țigări de cincizeci de centime !

— E tot ce mi-a mai rămas din cîte am adus din Spania, răspunse aventurierul. Nu prinzești ?

— Nu, zise artistul. Sînt așteptat la castel. Și am luat ceva înainte de a pleca.

— Și dumneata ? il întrebă Georges pe Oscar.

— Eu am prinzit, răspunse Oscar.

Oscar ar fi dat zece ani din viață să aibă cizme și pantaloni cu curelușe. Și ce mai strănuta, ce mai tușea și scuipa, trăgînd din țigară ; urit se mai strimba !

— Nu știi să fumezi, îi spuse Schinner. Uită-te la mine.

Schinner, cu laja nemișcată, trase pe gură fumul țigării și il scoase apoi pe nas, fără să facă cea mai mică strîmbătură. Repetă mișcarea, ținu fumul în gît, își scoase țigara din gură și suflă apoi elegant fumul.

— Ai văzut, tinere ? i se adresă marele pictor.

— Uite și un alt sistem, băiete, zise Georges, făcînd la fel ca Schinner, dar înghițînd tot fumul fără să-l mai dea afară.

„Și părinții, care sînt încredințați că mi-au dat o educație grozavă”... se gîndi bietul Oscar, căznindu-se și el să fumeze cu eleganță.

Ameți atît de tare, încît il lăsă pe Mistigris să-i ia țigara, pe care acesta o fumă cu mare plăcere, întrebîndu-l doar :

— N-ai vreo boală molipsitoare ?

Oscar ar fi vrut să fie de ajuns de voinic pentru a-l altoi în lege pe Mistigris. „Cum se poate ? ! se miră el, gîndindu-se în sinea lui la colonelul Georges ; opt franci — vinul de Alicante și plăcintele, doi franci — țigările, și cit îl va mai costa prînzul !”...

— Moș Léger, ce-ați zice să golim o sticlă de vin de Bordeaux ? il îmbie Georges pe fermier.

„Un prinz care îl va costa zece franci ! se miră iar Oscar. Va să zică, una cu alta peste douăzeci de franci.”

Adînc rînit de sentimentul inferiorității, Oscar se așază pe borna de la marginea drumului și, furat de gînduri și visări, nu băgă de seamă că i se ridicaseră pantalonii și i se vedea locul unde se innădea partea de sus a ciorapului vechi cu cea de jos, de curînd împletită, o capodoperă a mamei sale.

— Bine ne mai potrivim la ciorapi, îi zise Mistigris, ridicîndu-și pantalonul și arătîndu-i o împletitură la fel, dar se știe că cizmarii poartă întotdeauna ghele supte.

Auzind această glumă, domnul de Sérisy, care stătea cu brațele încrucișate în poartă, în spatele călătorilor, surise. Cît de nebunatici erau acești tineri ! Gravul om de stat le invidia cusururile, le îndrăgea lăudăroșeniile și admira vioiciunea cu care glumeau.

— Ei, pui mîna pe Moulineaux ? Că de asta te-ai dus doar la Paris, ca să mai faci rost de bani, i se adresă lui moș Léger hangiuul, care tocmai îi arătase în grajd un căluț de vinzare. Tare nostim ar fi să-l tragi pe sfoară pe un *pair*, pe un ministru, pe contele de Sérisy !

Bătrînul dregător nu se trădă cu nimic, se întoarse doar ca să vadă ce putea citi în ochii fermierului.

— L-am dat gata ! îi răspunse pe șoptite moș Léger hangiuului.

— Pe cîntea mea, cu atît mai bine ; tare îmi place să-i mai văd și pe nobili la necaz !... Și dacă o să-ți mai trebuiască vreo douăzeci de mii de franci, ți-i împrumut eu. Dar François, surugiul lui Touchard, mi-a spus chiar acum că domnul Margueron a fost invitat de contele de Sérisy la cină, astă-seară, la Presles.

— Asta-i planul excelenței-sale, dar avem și noi șiretlicurile noastre, răspunse moș Léger.

— Contele o să-i găsească un serviciu fiului domnului Margueron, dar dumneata nu prea văd ce serviciu i-ai putea da, îi răspunse hangiuul.

— Așa-i ; dar dacă domnul conte are miniștrii de partea lui, eu îl am pe regele Ludovic al XVIII-lea,

sullă moș Léger la urechea hangiuului, și patruzeci de mii de portrete de-ale sale, date cumătrului Moreau, imi vor înlesni să cumpăr Moulineaux cu două sute șaizeci de mii de franci bani peșin, luîndu-i-o înainte domnului de Sérisy, care va fi prea fericit să răscumpe-
pere apoi ferma cu trei sute șaizeci de mii de franci, în loc să se vadă silit să cumpere la licitație lot cu lot.

— Nu-i rău de loc, jupine! exclamă hangiuul.

— Ei, ce zici, am lucrat bine? îl întrebă fermierul.

— Și, la urma urmei, pentru dînsul ferma face banii
ăștia.

— Moulineaux va aduce un venit curat de șase mii de franci, după ce se scad impozitele, și voi reinnoi arenda la șapte mii cinci sute pe optsprezece ani. Așa că e un plasament cu două, două jumătate... Domnul conte nu va fi păgubit. Ca să nu-i cășunez vreun rău domnului Moreau, el mă va propune contelui ca arendaș, va trece în ochii stăpînului ca un om grijuliu de averea sa, plasîndu-i banii cu aproape trei la sută și găsindu-i un arendaș bun platnic.

— Și cu ce-o să se aleagă în totul moș Moreau?

— Păi, dacă îi dă contele zece mii de franci, se va alege din alacerea asta cu cincizeci de mii de franci; și las' dacă nu-i va ciștiga pe drept!

— De altfel, *lui* puțin îi pasă de Presles... E putred de bogat! adăugă hangiuul. Nici nu l-am văzut la față pînă acum.

— Nici eu, zise moș Léger, dar o să vină el să locuiască la castel, altfel n-ar cheltui cinci mii de franci cu restaurarea interiorului. E frumos la el ca la regele.

— Ei, era și timpul ca Moreau să facă osînză, își dădu cu părerea hangiuul.

— E drept, căci de îndată ce stăpînii vor fi acolo, zise Léger, n-au să stea legați la ochi.

Contelui nu-i scăpă nici o vorbuliță din cite-și spusese-
ră cei doi unul altuia, pe șoptite.

„Uite, am aici dovezile pe care mă duceam să le caut la Presles, se gîndi el privindu-l pe fermier, care intra în bucătărie. Dar poate că nu e decît un plan. Poate că Moreau n-a primit tîrgul...” își spuse. ne-

voind să creadă nici în ruptul capului că administratorul său ar fi în stare să intre într-o cirdășie atât de urită.

Pierrotin își adăpă caii. Contele se gîndi că surugiul s-ar putea să ia masa cu hangiuul și fermierul, și, după cele ce auzise, se temea să nu scape vreo vorbă.

„Oamenii aceștia sînt oricînd dispuși să se înțeleagă între ei împotriva noastră... Se cuvine dar să le dejoc planurile”, se gîndi el.

— Pierrotin, îi șopti domnul de Sérisy, apropiindu-se de surugiul, ți-am făgăduit zece ludovici dacă păstrezi secretul; dar dacă și de acum înainte nu scoți nici o vorbă (și am eu mijloacele mele să aflu dacă mi-ai rostit sau nu numele, sau dacă ai dat a înțelege cuiva cine sînt, și asta pînă seara, pe tot drumul, chiar pînă la Isle-Adam), atunci, mîine dimineață, cînd vei trece, îți voi da mia de franci să acțiți costul noii tale trăsură. Și, pentru mai multă siguranță, adaose contele, bătîndu-l pe umăr pe Pierrotin, care pălise de bucurie, rămii aici, nu prinzi și păzește-ți caii!

— Domnule conte, am înțeles, n-aveți nici o grijă... E vorba de moș Léger, nu?

— E vorba de toți, îi răspunse contele.

— Fiți liniștit... Hai să ne grăbim, zise Pierrotin, întredeschizînd ușa bucătăriei. Am întîrziat. Moș Léger, știi că mai avem de urcat o costișă; mie nu mi-i foame, eu o iau înainte încet, și mă ajungeți din urmă; o să vă prindă bine puțină mișcare.

— Dar ce, ai innebunit, Pierrotin? strigă hangiuul. Nu vrei să mîncîci cu noi? Colonelul face cînte cu un vin de doi franci și jumătate și cu o sticlă de vin de Champagne.

— Nu pot. Am de predat un pește la Stors la ora 3 pentru o masă mare, și nu-i de glumit cu mușteriii ăștia și nici cu peștele.

— Bine, bine, zise moș Léger hangiuului. Ai să înhami la cabrioletă calul pe care vrei să mi-l vinzi și o să faci așa ca să-l ajungem pe Pierrotin. Prințim, dar, în voie și vedem și ce-i cu calul tău. Cred că încăpem trei în trăsurica ta hodorogită.

Spre marea mulțumire a contelui, Pierrotin veni să inhame din nou caii. Schinner și Mistigris o luaseră înainte pe jos. Pierrotin îi culese pe cei doi artiști cam pe la mijlocul drumului dintre Saint-Brice și Poncelles, și abia urcase panta din virful căreia se zăreau Ecouen, clopotnița din Mesnil și pădurile ce mărginesc un peisaj incintător, când se și auzi tropotul copitelor unui cal ce venea în galop trăgând o cabrioletă care zdrăngănea cumplit. Surugiul înțelese că-l ajungeau din urmă moș Léger și prietenul lui Mina. Peste puțin, cei doi se și urcară în trăsură. Când Pierrotin o luă repede pe drumul îngust ce coboară spre Moisselles, Georges, care nu se mai săturase să laude împreună cu moș Léger frumusețea hangitei de la Saint-Brice, exclamă deodată:

— Ia uite ce peisaj frumos, fainice pictor!

— Păi, tocmai pe dumneata să te minuneze, pe dumneata, care ai văzut Orientul, Spania?

— Și care mai am și două țigări de-acolo! Dacă nu supără pe nimeni, vrei să le fumați dumneavoastră, Schinner? Că tinerelului i-au fost prea de-ajuns cele cîteva fumuri pe care le-a tras.

Moș Léger și contele tăcură, ceea ce fu luat drept incuviințare, așa că, de voie de nevoie, cei doi povestitori tăcură și ei.

Oscar, supărat că i se spusese „tinerelul”, rosti în timp ce tinerii își aprindeau țigările:

— Dacă n-am fost adjutantul lui Mina, domnule, și dacă n-am fost în Orient, poate am să mă duc de acum încolo. Cariera pentru care mă pregătește familia mea sper că mă va scuti, la vîrsta dumneavoastră, de neplăcerea de a călători în cucu. Și, o dată ajuns un personaj cu situație, voi avea grijă să n-o pierd.

— ...*Et caetera punctum!* exclamă Mistigris, imitînd vocea cam răgușită a cocoșelului, ceea ce sublinia și mai mult caraghioslicul spuselor lui Oscar, căci trebuie să se știe că bietul băiat era la anii cînd încep a crește tuleile și cînd glasul prinde a se preciza. Unde mai pui, adăugă Mistigris, că... *extremități! se sting.*

— Pe cinstea mea, interveni Schinner, mă tem că bieții cai nu vor mai putea trage atâtea mărimi!

— Familia dumitale, tinere, se gîndește să te dedice unei cariere... Și căreia anume? îl întrebă pe un ton serios Georges.

— Diplomatiei! răspunse Oscar.

Trei risete izbucniră ca trei petarde din gura lui Mistigris, a marelui pictor și a lui moș Léger. Conteșe nu-și putu reține surisul. Georges rămase liniștit.

— Pe Allah că nu-i nimic de ris! se adresă colonelul celor care risaseră zgomotos. Numai că, tinere, re-luă el vorbindu-i lui Oscar, după cum mi se pare, respectabila dumitale mamă este, pentru moment, într-o situație socială nu tocmai potrivită unei ambasadoare... Ducea un paner în fața căruia merita să te închini și avea petic la pantofi.

— Mama mea, domnule?!... se indignă Oscar. Era menajera casei noastre.

— „Casei noastre” sună tare aristocratic! exclamă contele, întrerupindu-l pe Oscar.

— Regele zice *noi*, replică mindru Oscar.

O privire a lui Georges le tăie tuturor pofta de ris; pictorul și Mistigris înțeleseseră că e bine să-l crute pe Oscar, ca să poată exploata cît mai bine acest nesecat izvor de distracție.

— Domnul are dreptate, se adresă marele pictor contelui. Apoi continuă, arătînd spre Oscar: Oamenii de seamă zic *noi*; numai oamenii fără căpătii spun *la mine acasă*. Mulți oameni au meteahna de a voi să pară că au ceea ce n-au. Pentru un om încărcat cu decorații...

— Și domnul e tot decorator? interveni Mistigris.

— Nu știți de loc cum se vorbește la curțile regale. Vă cer protecția dumneavoastră, excelență, adăugă Schinner întorcîndu-se spre Oscar.

— Mă simt fără îndoială încîntat că am călătorit cu trei oameni care sînt sau vor fi celebri: un pictor cu mare faimă încă de pe acum, un viitor general și un tînăr diplomat, care într-o zi poate va reda Franței Belgia⁶³, zise contele.

După ce făcuse mirșăvia de a-și renega mama, Oscar, turbînd de furie că e luat în deridere de tovarășii săi de drum, se hotări să facă ceva și să le arate el cine este.

— Nu tot ce strălucește e aur, rosti el cu ochi scintilietori.

— Nu așa, strigă Mîstigris. Ci: *Nu tot ce strălucește e aur*. Na-i să ajungi departe cu diplomația dumitale dacă nu cunoști bine proverbele.

— Dacă nu cunosc proverbele, îmi cunosc în schimb drumul.

— Probabil că mergi departe, interveni Georges, căci menajera casei dumitale, după cite am văzut, ți-a strecurat la merinde ca pentru un drum peste Ocean: biscuiți, ciocolată...

— O piine specială și ciocolată, da, domnule, reluă Oscar, pentru stomacul meu, prea delicat să digere zeturile de prin hanuri.

— Cuvîntul „zemuri” e la fel de delicat ca și stomacul matala, zise Georges.

— Ador acest cuvînt! exclamă marele pictor.

— E la modă în cea mai bună societate, se amestecă Mîstigris.

— Profesorul dumitale e fără indoială un om celebru, poate o fi domnul Andrieux de la Academia Franceză, sau domnul Royer-Collard⁶⁴, îi spuse Schinner.

— Pe profesorul meu îl cheamă abatele Loraux, astăzi vicar la Saint-Sulpice, răspunse Oscar, amintindu-și de numele confesorului de la colegiu.

— Bine ai făcut că ai avut un profesor particular, observă Mîstigris. fiindcă, după cum spune proverbul, *plătiseala s-a născut cîndva din universitate*⁶⁵, dar desigur că-l vei recompensa pe abatele dumitale.

— Fără indoială că va ajunge episcop, zise Oscar.

— Datorită sprijinului familiei dumitale, interveni Georges pe un ton foarte serios.

— S-ar putea să izbutim și să i se dea locul pe care-l merită, fiindcă abatele Frayssinous vine deseori în vizită la noi.

— Il cunoști pe abatele Frayssinous ? il întreabă contele.

— E îndatorat tatălui meu, răspunse Oscar.

— Și te duci acum la moșia dămitale ? întreabă Georges.

— Nu, domnule, eu nu ascund unde mă duc. Vă spun că mă duc la castelul din Presles, la contele de Sérisy.

— Ah, drace, te duci la Presles ! exclamă Schinner, însoșindu-se ca o cireasă.

— Cunoști pe înălțimea-sa contele de Sérisy ? il întreabă Georges.

Moș Léger se întoarse spre Oscar și, privindu-l uluit, exclamă :

— Cum, contele de Sérisy s-ar putea să fie la Presles ?

— Așa s-ar zice, de vreme ce mă duc acolo, răspunse Oscar.

— Și l-ai văzut de multe ori pe conte ? il întreabă domnul de Sérisy.

— Cum te văd și mă vezi, răspunse Oscar. Sint prieten cu fiul lui. E cam de aceeași vîrstă cu mine, are nouăsprezece ani și călărim aproape zilnic împreună.

Pierrotin îi făcu un semn din ochi lui moș Léger, care se liniști.

— Pe cîntea mea, continuă contele adresîndu-i-se lui Oscar, sint încîntat că am dat peste un tînăr în măsură să-mi vorbească despre acest personaj ; un cuvînt de-al lui mi-ar fi de mare folos într-o afacere gravă de a mea, și pe el nu l-ar costa nimic să mă ajute ; e vorba despre o reclamație la guvernul american. M-aș bucura să aflu cîteva amănunte despre caracterul domnului de Sérisy.

— Oh, dacă vrei să izbutiți, răspunse Oscar cu aer malițios, nu vă adresați lui, ci soției sale, de care e amorezat nebunește. Nimeni nu știe mai bine ca mine cit e de amorezat, dar soția lui nu-l poate suferi.

— Și de ce ? interveni Georges.

— Contele are o boală de piele care-l face de nesuferit și de care doctorul Alibert⁶⁶ caută în zadar să-l vindece. Și de aceea domnul de Sérisy ar da jumătate

din imensa lui avere să aibă un piept ca al meu, adăugă Oscar, și își desfăcu cămașa, mindrindu-se cu pielea sa de copil. Trăiește singur, retras în palatul său. Trebuie să ai multă trecere ca să poți da ochii cu el. Aflați că se scoală în zori de zi, lucrează de la 3 pînă la 8; de la ora 8 începe tratamentul: băi de sulf sau de aburi. Îl fierb într-un fel de cutii de fier, căci tot mai trage nădejde să se vindece.

— Dacă-i în relații atît de bune cu regele, de ce nu încearcă să fie atins de degetul lui tămăduitor⁶⁷? se amestecă Georges.

— Cum s-ar zice, această femeie are un soț fiert în coajă l rosti Mistigris.

— Conte le a făgăduit treizeci de mii de franci unui celebru doctor scoțian, care-l tratează acum, adăugă Oscar

— În cazul acesta soției lui n-ar trebui să i se ia în nume de rău că își caută unul mai... zise Schinner, care nu-și termină fraza.

— Cred și eu l aprobă Oscar. Bietul om e atît de zbircit, atît de bătrîn, că-i dai pe puțin optzeci de ani. E uscat ca un pergament, și, din nenorocire, miroase el cam ce-i cu dînsul...

— Nu trebuie să miroase prea bine, găsi nimerit să se amestece poznașul de moș Léger.

— Domnule, își adoră soția și nu îndrăznește s-o mustre, urmă Oscar. Joacă un fel de teatru cu ea, să te strici de ris, nu alta, întocmai ca Arnolphe din comedia lui Molière⁶⁸...

Uluit, contele îl privea pe Pierrotin, care, văzîndu-l nepăsător, își închipui că fiul doamnei Clapart înșira la calomnii.

— Așa că, dacă vrei să izbutești, domnule, se adresă Oscar contelui, caută să-l vezi pe marchizul d'Aiglemont. Dacă-l cîștigi pe acest vechi adorator al doamnei, îi vei avea dintr-o singură lovitură de partea dumatăle pe soț și soție.

— Cum s-ar zice, joacă pe două părți, zise Mistrigris.

— Va să zică, l-ai văzut pe conte dezbrăcat; ești așadar valetul lui? se amestecă pictorul.

— Valetul lui ? se indignă Oscar.

— Păi nu se spun 'asemenea lucruri pe socoteala prietenilor în diligențe, reluă Mistigris. *Tinere, prudența e mama surzeniei.* Eu parcă nici nu te-am auzit.

— Ar fi cazul să aplicăm zicătoarea, interveni Schinner, *spune-mi cu cine te aduni, ca să-ți spun pe cine urăști.*

— Aflați, domnule pictor, replică Georges sentențios, că nu poți vorbi de rău oamenii pe care nu-i cunoști. Și băiețașul ne-a dovedit că-l cunoaște pe de rost pe Sérisy-ul său. Dacă ne vorbea numai despre doamna, s-ar fi putut bănuî că ar fi bine cu...

— Nici un cuvânt mai mult la adresa contesei de Sérisy, tinerilor ! strigă contele. Sint prietenul fratelui ei, marchizul de Ronquerolles, și cine va cuteza să pună la indoială onoarea contesei va răspunde de cuvintele sale !

— Domnul are dreptate, exclamă pictorul. Nu-i frumos să *trăncănești* pe seama femeilor.

— Dumnezeuule ! Onoarea și doamnele ! Am văzut această melodramă, zise Mistigris.

— Dacă nu-l cunosc pe Mina, îl cunosc pe ministrul de justiție, urmă contele, privindu-l pe Georges. Dacă nù port decorațiile mele, zise el fixindu-l pe pictor, nu îngădui să fie acordate aceloră care nu le merită. În slîrșit, cunosc atita lume... încît cunosc și pe domnul Grindot, arhitectul din Presles... Oprește, Pierrotin, vreau să cobor pentru cîteva clipe.

Pierrotin mină caii pînă la capătul satului Moisselles, unde se află un han la care călătorii se opresc de obicei. Pînă acolo nimeni nu mai scoase nici o vorbă.

— La cine s-o fi ducînd caraghiosul ăsta ? îl întrebă contele pe Pierrotin, luîndu-l în curtea hanului.

— La administratorul dumneavoastră. E fiul unei biete doamne care locuiește în strada Cerisaie și căreia îi duc adesea fructe, vinat, păsări, o oarecare doamnă Husson.

— Cine o fi domnul acesta ? îl întrebă moș Léger pe Pierrotin, cînd contele se despărți de surugiu.

— Pe cîntea mea că habar n-am ! răspunse Pierrotin. Îl duc pentru prima oară ; dacă n-o fi cumva proprie-

tarul castelului din Maffliers, un fel de prinț! Mi-a spus că se oprește undeva în drum, nu merge pînă la Isle-Adam.

— Pierrotin crede că-i proprietarul din Maffliers, îl lămuri pe Georges moș Léger, urcînd în trăsură.

În acea clipă cei trei tineri, năuciți ca niște hoți prinși asupra faptului, nu îndrăzneau să se uite unul în ochii altuia, preocupați de urmările minciunilor înșirate.

— Uite ce înseamnă să faci *mult zgomot pentru un pellic!* zise Mistigris.

— Vedeți dar că-l cunosc pe conte, li se adresă Oscar.

— Se prea poate, dar nu vei ajunge niciodată ambasador, îi răspunse Georges. Cînd ți-i a vorbi în dili-
gență, trebuie să ai grijă, ca mine, să nu te legi de
nimeni.

Contele se reazează la locul lui, iar Pierrotin își mină
cali într-o tăcere adîncă.

— Ei bine, amicilor, întrerupse contele liniștea, cînd se apropiară de pădurea Carreau, am amuțit de parcă
ne-ar duce la eșafod.

— Trebuie să știi să *zaci la timp*, rosti sentențios
Mistigris.

— E vreme frumoasă, zise Georges.

— Unde sîntem? întrebă Oscar, arătînd înspre caste-
lul din Franconville, care se înalță marel, dincolo de
pădurea deasă de la Saint-Martin.

— Cum?! exclamă contele. Dumneata, care spui că
te duci atît de des la Presles, nu cunoști castelul
Franconville?

— Domnul, iînterveni Mistigris, cunoaște oamenii, și
nu castelele.

— Ucenicii în diplomație pot avea unele scăpări din
vedere! exclamă Georges.

— Rețineți bine numele meu! se înfurie Oscar. Mă
numesc Oscar Husson și peste zece ani voi fi celebru!

După ce rosti cu infumurare aceste cuvinte, Oscar
se pîti într-un colț.

— Care Hussoni? întrebă Mistigris.

— Neam mare, răspunse contele. Hussonii de Cerisaie; domnul s-a născut sub treptele tronului imperial.

Oscar roşi atunci pină la rădăcina părului, frământat de o groaznică nelinişte. Urmău să coboare coasta povirnită de la Cave, la picioarele căreia se ridică, dincolo de marca pădure Saint-Martin, minunatul castel Presles, răsărind dintr-o vilcea îngustă.

— Domnii mei, roşti contele, vă doresc noroc în frumosele voastre cariere. Împăcaţi-vă cu regele Franţei, domnule colonel: familia Czerni-Georges nu ar trebui să se aibă rău cu Bourbonii. N-am ce să vă mai urez, dragă domnule Schinner, căci vă şi bucuraţi de toată gloria pe care aţi cucerit-o prin minunatele dumneavoastră lucrări; dar sînteţi atît de temut, încît eu, om însurat, nu mi-aş îngădui să vă dau de lucru la moşia mea. În ce-l priveşte pe domnul Husson, n-are nevoie de protecţie, cunoaşte toate secretele oamenilor de stat şi îi poate face să tremure. Cît despre domnul Léger, îl va jumuli pe contele Sérisy şi-l rog s-o facă zdravăn de tot, cît mai zdravăn

— *Cînd e vorba de talent, ce-i prea mult nu strică*, zise Mistigris.

— Lasă-mă aici, Pierrotin. Miine să vii să mă iei, exclamă contele.

Contele coborî şi se pierdu pe un drumeag de pădure, lăsîndu-şi tovarăşii de drum în mare incurcătură.

— Oh! O fi contele care a închiriat Franconville; se duce acolo, îşi dădu cu părerea moş Léger.

— Dacă o să-mi mai ardă vreodată să trîncănesc în diligenţă, zise falsul Schinner, am să mă bat în duel cu mine însumi. Dar e şi vina ta, Mistigris, urmă el, dîndu-i ucenicului una peste şapcă.

— Eu, care n-am făcut altceva decît să vă însoţesc la Veneţia, răspunse Mistigris. Dar, vorba ceea: *oricînd găseşti pricină cuiva, dacă vrei să-i papi din seu*⁶⁹.

— Ştii ceva? îi spuse Georges vecinului său Oscar. Dacă a fost cumva contele de Sérisy, n-aş vrea să fiu în pielea dumitale, oricît ar fi ea de sănătoasă.

La auzul acestui nume, Oscar, amintindu-şi de îndrumările mamei sale, pări tare şi parcă se trezi.

— Ați ajuns, domnilor, spuse Pierrotin, oprind în fața unei porți frumoase.

— Cum, am și ajuns? exclamă deodată pictorul, Georges și Oscar.

— Nemaipomenit! zise Pierrotin. Va să zică, nici unul dintre dumneavoastră n-a fost pe-aici? Asta-i castelul Presles.

— E-n regulă, amice! strigă Georges, din nou sigur pe sine. Eu mă duc la ferma Moulineaux, adăugă el, nevrind să arate tovarășilor săi de drum că merge la castel.

— Bine, atunci la mine veniți? întrebă moș Léger.

— De ce?

— Eu sînt fermierul de la Moulineaux. Colonele, ce treabă ai la noi?

— Să te mai ușurez gustind puțin din untul dumitale, răspunse Georges, luindu-și servieta.

— Pierrotin, porunci Oscar, predă lucrurile mele administratorului. Eu mă duc de-a dreptul la castel.

Zicînd acestea, se infundă pe un drumeag, fără să știe unde se duce.

— Ei, domnule ambasador! strigă moș Léger. Ni-merești în pădure. Dacă vrei să intri la castel, ia-o pe poarta cea mică.

Neavînd încotro, Oscar se pierdu în curtea mare a castelului, în mijlocul căreia se întinde un parter de flori împrejmuit de borne legate prin lanțuri. În timp ce moș Léger tot îl mai urmărea cu ochii pe Oscar, Georges, care rămăsese trăsînt aflînd că matahala de cultivator ar fi chiar fermierul de la Moulineaux, o șterse alit de repede, încît în clipa cînd burduhănosul îl căută nedumerit pe colonel nu-l mai găsi. Poarta se deschise la cererea lui Pierrotin, care intră mindru să predea portarului mormanele de ustensile ale marelui pictor Schinner. Oscar rămase năuc văzîndu-i pe Mistigris și pe artist, martorii lăudăroșeniilor sale, instalați la castel. În cîteva minute, Pierrotin descărcă pachetele pictorului, lucrșoarele lui Oscar Husson și frumosul geamantănaș de piele pe care îl predă pe ascuns nevestei portarului; făcu apoi calea întoarsă, pocnînd din bici, și apucă spre pădurea de la Isle-Adam, vîdînd

pe tot chipul său mulțumirea șireată a țăranului care-și face socotelile ciștigului adunat. Era cît se poate de fericit, fiindcă a doua zi urma să pună mina pe miișoară.

Oscar, destul de rușinat, se învîrtea în jurul parterului de flori, gîndindu-se cam ce rost au cei doi tovarăși de drum, cînd îl zări deodată pe domnul Moreau ieșind din sala cea mare, numită a paznicilor, situată deasupra scării de la intrare. Administratorul purta o lungă redingotă albastră care îi ajungea pînă la călcîi, pantalonii de piele gălbuie, cizme de călărie și în mină ținea o cravasă.

— Așa, băiete, va să zică ai ajuns ! Ce face scumpa ta mamă ? îl întrebă pe Oscar stringindu-i mina. Bună ziua, domnilor, sinteți de bună seamă pictorii despre care ne-a vorbit domnul Grindot, arhitectul ? se adresă el pictorului și lui Mistigris.

Fluieră de două ori suflînd în capătul cravașei. Portarul se înființă.

— Condu-i pe domnii la camerele 14 și 15. Doamna Moreau îți va da cheile ; însoțește-i, ca să le arăți drumul ; aprinde focul dacă e nevoie și urcă lucrurile în camerele dumneelor. Din porunca domnului conte, vă poltesc la masă la mine, reluă el, adresîndu-se artiștilor. Mîncăm la ora 5, ca la Paris. Dacă sinteți vinători, aveți prilej de distracție. Am permis din partea Direcției apelor și pădurilor ; avem dreptul să vinăm pe o întindere de douăzeci și cinci de mii de pogoane de pădure, fără a mai socoti domeniile noastre.

Oscar, pictorul și Mistigris, tustrei la fel de rușinați, schimbară cite o privire ; dar, neclintit în rolul său, Mistigris exclamă :

— *Cînd pierzi curajul pierzi totul, înainte deci !*

Tinărul Husson îl urmă pe administrator, care o luă repede prin parc.

— Jacques, spuse el unuia dintre băieții săi, anunț-o pe maică-ta c-a sosit Oscar Husson și că eu trebuie să mă duc la Moulineaux pentru cîteva clipe.

În vîrstă de vreo cincizeci de ani, administratorul, de statură potrivită, smead la față, părea om aspru. Fața sa întotdeauna încruntată, căreia îndeletnicirile

de la țară îi imprimaseră culori tari, te lăcea să crezi la prima vedere că ar avea altă fire decât cea ade-vărată. Toată înfățișarea lui te inducea în eroare. Pă-rul îi încărunțea. Ochii albaștri și nasul coroiat îi dă-deau o expresie fioroasă, și mai accentuată din pricina marii apropieri a ochilor de nas; dar buzele groase, tăietura feței și mișcările lui blajine l-ar fi putut în-dritui pe orice observator să-l socoată un om bun. Ho-tărît, vorbind repezit, îi impunea nespus lui Oscar, pătruns fiind de dragostea ce i-o purta. Deprins de mama sa să-l ridice în slăvi pe administrator, Oscar se simțea întotdeauna mic în fața lui Moreau; dar, o dată sosit la Presles, încercă un sentiment de neli-niște, de parcă s-ar fi așteptat la ceva rău din partea acestui prieten mai mare, singurul său ocrotitor.

— Cum, dragă Oscar, nu te bucuri că ai venit aici? îl întreabă administratorul. Dar ai să te distrezi, ai să înveți să călărești, să tragi cu pușca, să vienez.

— Nu știu nimic din toate astea, răspunse Oscar prosteste.

— Doar de asta te-am adus, să înveți!

— Mămica mi-a spus să nu stau decât cincisprezece zile, din pricina doamnei Moreau...

— Ah, lasă, lasă! îi răspunse Moreau, simțindu-se oarecum jignit că Oscar se îndoia de autoritatea lui în căsnicie.

Mezinul lui Moreau, un băiat de cincisprezece ani, bine legat, sprinten, veni fuga.

— Uite, îi spuse tatăl său, du-l pe acest prieten la maică-ta.

Și administratorul o apucă repede pe drumul cel mai scurt spre casa paznicului, așezată între parc și pă-dure.

Pavilionul pe care contele îl dăduse ca locuință ad-ministratorului său fusese clădit, cu câțiva ani înainte de revoluție, de către antreprenorul vestitei moșii din Cassan, unde Bergeret, receptorul general, de o bo-găție imensă, care se întrecuse în lux cu alde Bodard, Pâris, Bouret, plantase grădini, abătuse riuri, construisese căsuțe retrase, pavilioane în stil chinezesc și alte mi-nunții la fel de costisitoare. Acest pavilion, clădit în

mijlocul unei mari grădini separate printr-un zid de curtea dependințelor castelului din Presles, avusese la început intrarea prin ulița principală a satului. Cumpărînd proprietatea, domnul de Sérisy-tatăl n-avusese decît să pună să se dărîme zidul și să condamne poarta de intrare dinspre sat, unind astfel pavilionul cu dependințele. Punînd să se dărîme și alt zid, cuprinse în parcul său toate grădinile pe care întreprinorul le cumpărase spre a-și rotunji proprietatea. Zidit din piatră de construcții în stil „Ludovic al XV-lea” (ceea ce spune tot, adică ornamentațiile lui exterioare constă în niște fișii sub ferestre, ca la colonadele din Piața Ludovic al XV-lea, și în niște creștături rigide, severe), pavilionul cuprinde la parter un salon mare, care dă într-un dormitor, și o sufragerie lipită de sala de biliard. Cele două apartamente paralele, despărțite de o scară în fața căreia un fel de peristil servește de vestibul, au ca decorație ușa salonului și a sufrageriei, așezate una în fața celeilalte, amîndouă bogat ornamentate. Bucătăria se află sub sufragerie, căci în pavilion pătrunzi printr-o terasă cu zece trepte.

Cum își amenajase primul etaj ca locuință, doamna Moreau transformă fostul dormitor în budoar. Salonul și budoarul, bogat mobilate cu cele mai frumoase piese alese din vechiul mobilier al castelului, n-ar fi fost cu nimic deplasate în palatul oricărei mondene. Tapețat cu damasc albastru și alb, care servise înainte drept cuvertură la un mare pat de musafiri, salonul, a cărui mobilă de lemn vechi, aurit era garnisită cu o stofă de aceeași culoare ca și pereții, atrăgea privirile și prin bogatele draperii și perdele de ușa, căptușite cu tafta albă. Tablourile provenite din vechile panouri destinate, jardinierele, citeva frumoase mobile moderne și lămpi la fel de frumoase, un vechi lustru de cristale șlefuite, toate dădeau acestei încăperi un aspect somptuos. Pe jos era întins un vechi covor persan. Budoarul, aranjat după ultima modă și pe gustul doamnei Moreau, prin șnururile lui de mătase albastră pe un fond cenușiu-deschis, aducea cu un cort. Nu lipsea nici obișnuitul divan cu pernele de perete și pernțele pentru sprijinit picioa-

rele. Și au mai puțin jardinierele, îngrijite de grădinarul-șef, înveseleau ochii prin piramidele lor de flori. Mobila din sufragerie și sala de biliard erau de mahon. În jurul pavilionului, soția administratorului pusesese să se amenajeze un parter de flori, bine îngrijit, un fel de prelungire a parcului mare. Un desigur de arbori exotici ascundea dependințele. Pentru a înlesni intrarea persoanelor care veneau s-o viziteze, administratoarea ceruse să se facă o poartă mare cu grilaj în locul porții care fusese zidită.

Astfel, starea de dependență în care slujba lor îi pune pe soții Moreau era dibaci mascată; puteau trece cu atât mai ușor drept niște oameni bogați, care doar de plăcere administrează proprietatea unui prieten, cu cât contele și contesa nu se arătau pe acolo pentru a le mai tăia din pretenții; avantajele de care se bucurau din partea domnului de Sérisy le dădeau posibilitatea de a trăi în mare belșug, bucurându-se de luxul vieții de la țară. Laptele, brinzeturile, untul, ouăle, păsările, vinatul, fructele, furajul, florile, lemnele, legumele, administratorul și soția sa le aveau toate de-a gata și din plin, așa că trebuiau să cumpere doar carnea de la măcelar, vinul și coloniile ce nu puteau lipsi la un asemenea trai princiar. Aceeași fată care avea în grijă păsările și celelalte vietăți din ogradă frământa și cocea piinea. De câțiva ani Moreau își plătea măcelarul vinzându-i porci din curtea sa, după ce-și oprea cât îi trebuia pentru casă. Într-o bună zi, contesa, care se purta minunat cu fosta ei cameristă, îi dăruie, poate ca amintire, o caleașcă mică, demodată, pe care Moreau pusesese s-o revopsească și în care își plimba soția, înhămând la ea doi cai zdraveni, folosiți de altfel și la muncile din parc. În afară de acești doi cai de ham, administratorul avea un cal de călărie. Ara parte din parc și cultiva destul pământ pentru a-și hrăni și caii, și oamenii; la coasă aduna vreo trei sute de căpițe de fin de cea mai bună calitate și nu dădea socoteală decât pentru o sută, bizuindu-se pe o vagă incuviințare din partea contelui. În loc s-o consume, vindea jumătatea care îi revenea din plățile în natură. Își întreținea

din plin ograda de păsări, hulubăria, vacile pe socoteala parcului, dar băligarul din grajdul său era folosit de grădinarii castelului. Pentru fiecare din aceste mici găinării avea cîte o scuză. Doamna era servită de fata unuia dintre grădinari, aceasta fiind, rînd pe rînd, cameristă și bucătăreasă. O argată, care avea grijă de lăptărie, dădea și ea ajutor în casă. Moreau tocmise un ostaș reformat, pe nume Brochon, la țesălatul cailor și la muncile grele.

La Nerville, Chauvry, Beaumont, la Maffliers, Préroles și Nointel, frumoasa administratoare era peste tot primită de persoane care nu cunoșteau, sau se prefăceau a nu cunoaște, situația ei dinainte. Moreau se arăta de altfel oricînd dispus să facă servicii unora sau altora. Se folosea de stăpinul său pentru lucruri care la Paris sînt socotite fleacuri, dar într-un fund de țară au mare însemnătate. După ce izbutise să numească pe cine voia el ca judecători de pace la Beaumont și la Isle-Adam, împiedicase în același an destituirea unui șef silvicultor și obținuse Legiunea de Onoare pentru vagmistrul din Beaumont. Așa că nu se făcea nici o petrecere în cercurile burgheze fără ca domnul și doamna Moreau să nu fie poftiți. Preotul paroh și primarul din Presles veneau în fiecare seară la joc de cărți la Moreau. Nu-i greu să pari om de treabă după ce ți-ai așternut așa de bine!

Femeie frumoasă și fandosită, ca toate fostele cameriste ce au slujit pe la doamnele din înalta societate și care, o dată măritate, maimuțăresc pe stăpînele lor, administratoarea introducea în partea locului noutățile modei; purta pantofi foarte scumpi și nu mergea pe jos decît numai pe vreme frumoasă. Soțul îi dădea doar cinci sute de franci pentru toalete, dar această sumă înseamnă foarte mult la țară, mai cu seamă cînd e folosită cu socoteală; așa că administratoarea, blondă, luminoasă și proaspătă la față, la cei aproape treizeci și șase de ani ai ei era, deși mamă a trei copii, subțirică, micuță și drăgălașă și făcea pe tinerica, dîndu-și aere de prințesă. Cînd trecea în caleașca ei spre Beaumont și vreun străin întreba „Cine-i?”, doamna Moreau era furioasă ori de cîte ori localnicul răspun-

dea : „E soția administratorului din Presles”. Îi plăcea să fie luată drept stăpina castelului. Căuta să-i ajute pe oamenii de prin satele dimprejur, tot din dorința de a poza în doamnă din înalta societate. Trecerea pe care o avea soțul ei pe lângă conte — trecere dovedită de atitea și atitea ori — impunea micii burghezii, așa că oamenii nu-și îngăduiau să-și bată joc de doamna Moreau, care apărea în ochii țăranilor drept un personaj de vază. Estelle (așa se numea dămneaei) nu se amesteca în treburile administrației cum nu se amestecă soția unui agent de schimb în afacerile lui de bursă; se descotorosi și de grijile propriei gospodării, ca și de acele legate de buna chiverniseală a averii lor, lăsându-le pe toate în seama soțului. Încrăzătoare în veniturile ei, nici prin minte nu-i trecea că încintătorul trai pe care-l ducea de șaptesprezece ani ar putea fi cindva amenințat; totuși, cind află de hotărîrea contelui de a restaura mărețul castel din Presles, se simți ca lovită în viața ei de huzur și își îndemnă soțul să se înțeleagă pe sub mină cu Léger ca să se poată retrage apoi la Isle-Adam. Ar fi suferit din cale-afară dacă ar fi fost o simplă subordonată, aproape o servitoare, față de fosta ei stăpînă, care de bună seamă ar fi ris de ea văzînd-o instalată în pavilion cu pretenția de a imita felul de viață al unei femei din lumea bună

Marea dușmănie ivită între soții Reybert și doamna și domnul Moreau venea de la o vorbă a doamnei de Reybert, care o atinsese rău pe soția administratorului, ca urmare la întepătura ce și-o îngăduise aceasta din urmă la sosirea familiei Reybert. Estelle căutase să împiedice de la bun început orice atentat la supremația ei în societate, pornit din partea unei femei născută de Corroy. Doamna de Reybert reamintise tuturor persoanelor din împrejurimi, și poate că ie și spusese celor care nu știau, ce fusese înainte doamna Moreau. Cuvîntul *cameristă* zbură din gură în gură. Invidioșii — și soții Moreau nu se putea să nu aibă atîția la Beaumont, la Isle-Adam, Maffliers, la Champagne, la Nerville, la Chauvry, la Baillet și la Moisselles — flecăriră într-atît, încît multe scintei din acest incendiu

căzură asupra menajului Moreau. De patru ani, soții Reybert, ostracizați de frumoasa administratoare, își atrăseseră atita dușmănie din partea prietenilor și cunoscuților familiei Moreau, încît n-ar fi fost în stare să rămînă în regiune dacă nu i-ar fi susținut dorința de răzbunare.

Împrietenindu-se cu arhitectul Grindot, soții Moreau aflaseră de la el că foarte curînd urma să sesească un pictor care avea să termine picturile de ornament ale castelului, ale cărui pinze mai de seamă fuseseră pictate de Schinner. Marele pictor recomandase pentru în-cadrări, arabescuri și alte amănunte pe călătorul însoțit de Mistigris. Așa că de două zile doamna Moreau se pregătea și aștepta. Primirea unui pictor care avea să fie musafirul ei timp de cîteva săptămîni cerea pregătiri deosebite. Lui Schinner și soției sale li se rezervase un apartament la castel, unde, potrivit poruncii contelui, fuseseră tratați ca însuși înălțimea-sa. Grindot, comeseanul soților Moreau, arătase atita respect marelui artist, încît nici administratorul și nici soția lui nu îndrăzniseră să se pună pe picior de egalitate cu renumitul pictor. De altfel nobilii, ca și bogătașii de prin partea locului, se întrecuseră care mai de care în a-i sărbători pe Schinner și pe soția sa. Așa încît, foarte bucuroasă că-și putea lua oarecum revanșa, doamna Moreau avea de gînd să trimbițeze prin împrejurimi faima pictorului pe care-l aștepta și să-l prezinte ca pe un talent egal cu Schinner.

Deși cu o zi și chiar două zile înainte arborase două toalete elegante, frumoasa administratoare se price-puse să-și folosească atît de bine garderoba, încît își pregătise cea mai încîntătoare toaletă pentru seara de simbătă, cînd fără îndoială îl va avea pe artist ca invitat al ei la cină. Își pusese pantofi de piele aurie și ciorapi de ață fină. Rochia roză, în dungi, cordonul de aceeași culoare, cu o cataramă de aur cizelat, cruciulița de la gît și brățările de catifea de pe brațele goale (doamna de Sérisy avea brațe frumoase și-i plăcea să și le arate) dădeau doamnei Moreau înfățișarea unei elegante pariziene. Purta o minunată pălărie de pai de Italia, garnisită cu un buchet de trandafiri în-

foiați, cumpărată la „Nattier”, sub borurile căreia se revărsau buclele strălucitoare ale frumosului ei păr blond. După ce porunci să se pregătească cea mai aleasă mincare pentru cină și după ce-și purtase ochii peste întregul ei apartament, se plimbă într-așa fel încît să se afle în lața parterului de flori din curtea cea mare a castelului, ca o castelană, cînd va trece trăsura. Deasupra capului ținea o minunată umbreluță roz, căptușită cu mătase albă cu franjuri. Zărindu-l pe Pierrotin, care preda portăresei de la castel cludatele pachete ale lui Mistigris, lăără ca vreun călător să se fi arătat, Estelle se întoarse dezamăgită, regretînd că se gătise iarăși degeaba. La fel cu cele mai multe persoane cărora le place să se gătească, nu se simți în stare să facă altceva decît să-și piardă vremea cu tot felul de fleacuri în salon, așteptînd diligența de Beaumont — care trecea la un ceas după Pierrotin, deși nu pleca din Paris decît la ora 1 după amiază — și se întoarse acasă, în timp ce artiștii se ferecheau. Într-atît impuiase grădinarul, căruia îi ceruseră lămuriri, urechile tinărului pictor și ale lui Mistigris cu laudele despre frumoasa doamnă Moreau, încît și unul, și altul simțiră că trebuie să se *înțelească festiv* (după expresia din atelier) și se îmbrăcară în ținuta lor cea mai elegantă, pentru a se prezenta în pavilionul administratorului, unde îi conduse Jacques Moreau, cel mai mare dintre copii, un băiat îndrăzneț, îmbrăcat după moda engleză cu o frumoasă haină cu guler răsfrînt și care-și petrecea vacanța ca un pește în apă pe această moșie unde mama lui domnea ca suverană absolută.

— Mamă, zise el, dumnealor sînt artiștii trimiși de domnul Schinner.

Doamna Moreau, foarte plăcut surprinsă, se ridică și, făcînd semn fiului ei să ofere scaune musafirilor, începu să-și desfășoare toată gama grațiilor.

— Mamă, tinărul Husson e cu tata, îi suflă băiatul la ureche. Mă duc să ți-l aduc...

— Nu te grăbi, distrați-vă împreună, îi spuse mamă-sa.

Aceste cuvinte, *nu te grăbi*, îi lămuriră numaidecît pe cei doi artiști cam ce importanță i se dă tovarășului lor de drum; dar ghiciră acel sentiment pe care de obicei îl arată o mamă copilului ei vitreg. Într-adevăr, doamna Moreau, neputîndu-se împăca nici după șaptesprezece ani cu ideea că administratorul era alît de legat de doamna Clapart și de micul Husson, îi ura pe față atît pe mamă, cit și pe băiat, așa că lesne vom înțelege de ce administratorul nu se încumetase pînă atunci să-l aducă pe Oscar la Presles.

— Avem plăcuta sarcină, soțul meu și cu mine, se adresă ea celor doi pictori, de a vă face onorurile de gazde, ca din partea castelului. Ne plac artele, și îndeosebi artiștii, adăugă ea fandosindu-se, și vă rog să vă socotiți ca la dumneavoastră acasă. La țară, știți dumneavoastră, oamenii trebuie să se simtă la largul lor, să se bucure de libertate deplină; altminteri, totul pare searbăd. L-am avut oaspete și pe domnul Schinner...

Mistigris aruncă o privire cu tilc înspre camara-dul său.

— Îl cunoașteți de bună seamă, reluă Estelle după o clipă de tăcere.

— Dar cine nu-l cunoaște, doamnă? răspunse pictorul.

— E cunoscut ca un *cal treaz*, interveni Mistigris.

— Domnul Grindot mi-a spus numele dumneavoastră, zise doamna Moreau, dar l-am...

— Joseph Bridau, răspunse pictorul, grozav de preocupat să știe cam cu ce fel de femeie are de-a face.

Mistigris începu să fiarbă în sinea sa de furie împotriva tonului protector al frumoasei administratoare; dar pîndea, ca și Bridau, un gest, o vorbă care să-i lumineze — unul dintre acele cuvinte buclucașe, pe care pictorii, acești neîndurători observatori înnașcuți ai ridicolului, pradă obișnuită a creionului lor, îl surprind la repezeală. În primul rînd îi impresionară pe pictori mîinile și picioarele mari ale Estellei, fată de lărani de prin împrejurimile orașului Saint-Lô; apoi, vreo două expresii de cameristă și cele cîteva întorsături de fraze în vădit contrast cu eleganța îmbrăcă-

minții nu întârziară să-i lămurească pe pictor și pe elevul său cu cine au de-a face. Și, dintr-o simplă privire, amândoi se înțeleseseră s-o ia pe Estelle în serios, ca să-și poată petrece cit mai plăcut timpul.

— Vă plac artele, doamnă? Se prea poate să le și cultivați cu succes, i se adresă Joseph Bridau.

— Nu. Fără să fi fost neglijată, educația mea a luat o direcție pur comercială. Am însă o înțelegere atît de adincă și de fină în ceea ce privește artele, încît domnul Schinner mă ruga întotdeauna să-mi dau părerea după ce isprăvea cite un tablou.

— Ca și Molière, care o consulta pe Laforêt, zise Mistigris.

Fără a bănuî că Laforêt era o servitoare, doamna Moreau răspunse printr-o mică plecăciune, care vădea că, în ignoranța ei, primea acest nume ca un compliment.

— Cum se face că nu v-a propus să vă crocheze⁷⁹? întrebă Bridau. Pictorilor le plac persoanele frumoase.

— Ce vreți să înțelegeți prin aceste cuvinte? se miră doamna Moreau, pe fața căreia se ivi minia unei regine jignite.

— În termenii atelierelor de pictură, a face crochiul unui cap înseamnă a-l schița, interveni Mistigris cu un glas insinuant, și bineînțeles că noi nu vrem să facem decît crochiul unor capete frumoase. De aici și expresia : *e frumoasă s-o crochezi!*

— Nu cunoșteam originea acestui cuvînt, răspunse ea, făcînd ochi dulci lui Mistigris.

— Elevul meu, zise Bridau, domnul Léon de Lora, are o deosebită înclinare pentru portret. Ar fi foarte tericît, frumoasă doamnă, să vă lase o amintire a trecerii noastre pe aici, pictînd fermecătorul dumneavoastră cap.

Joseph Bridau îi făcu semn lui Mistigris, dîndu-i a înțelege : „Acum e momentul! Nu-i chiar de lepădat temeia asta!” Prinzînd tilcul acestui semn din ochi, Léon de Lora lunecă ușor pe canapea lîngă Estelle și îi luă mina, fără ca ea să se împotrivească.

— Oh, dacă doriți să faceți o surpriză soțului dumneavoastră, doamnă, și-ați vrea să-mi acordați citeva

ședințe numai între noi doi, voi căuta să mă întrec pe mine însumi. Sinteți atât de frumoasă, atât de proaspătă, atât de fermecătoare!... Chiar un om lipsit de talent ar deveni un geniu avându-vă ca model! Din adîncul ochilor dumneavoastră ar extrage atîta...

— Apoi îi vom picta pe scumpii dumneavoastră copii în arabescuri, îl întrerupse Joseph pe Mistigris.

— Mi-ar plăcea mai mult să-i am în salonul meu, dar ar fi poate indiscret, reluă ea, privindu-l pe Bridau cu un aer cochêt.

— Frumusețea, doamnă, este o regină pe care pictorii o adoră, și ea dispune de ei după plac.

„Sînt incintători”, se gîndi doamna Moreau.

— V-ar plăcea o plimbare seara, în caleașcă, după cină, în pădure?

— Oh, oh, oh, oh, oh! exclamă Mistigris pe tonuri extatice, punctînd parcă fiecare situație. Așadar, Presles va fi un adevărat paradis terestru!

— Cu o Evă blondă, tînăra și răpitoare! completă Bridau.

În clipa cînd doamna Moreau se umfla în pene și plutea în al șaptelea cer, fu deodată readusă pe pămînt, ca un zmeu tras de sfoară.

— Doamnă! strigă lata în casă, dînd buzna în salon.

— Dar bine, Rosalie, cine ți-a dat voie să intri fără să fii chemată?

Rosalie, care parcă nici nu auzise dojana, îi șopti la ureche stăpînei:

— Domnul conte e la castel!

— A întrebato de mine? replică administratoarea.

— Nu, doamnă... Dar... cere geamantanul și cheia de la apartamentul său.

— Să i se dea, zise administratoarea, făcînd un gest de nerăbdare pentru a-și ascunde tulburarea.

— Mamă, uite-l pe Oscar Husson! strigă mezinul, aducînd musafirul, care, roșu ca macul, nu îndrăzni să mai facă nici un pas cînd dădu ochii cu cei doi pictori ferchezuiți.

— Va să zică ai sosit, drăguțul meu Oscar, i se adresă Estelle pe un ton înțepat. Sper că te duci să te îmbraci, urmă ea, după ce-l măsură din cap pînă în

picioare cu cel mai mare dispreț. Cred că mama ta nu te-a obișnuit să cinezi cu musafirii în halul ăsta ! ?

— Oh ! interveni neîndurătorul Mistigris, un viitor diplomat trebuie să fie tare... în tunduri. Două haine valorează mai mult decât una.

— Cum adică un viitor diplomat ? se miră doamna Moreau.

În clipa aceea ochii bietului Oscar se umeziră, căutînd pe rînd înspre Joseph și Léon.

— O glumă făcută pe drum, răspunse Joseph, încercînd de milă să-l scoată pe Oscar din încurcătură.

— Tinerelul a vrut și el să se amuze cum ne-am amuzat și noi, și a spus șotii, se amestecă același neîndurător Mistigris, și uite-l acum cum stă ca un... măgăruș la poartă nouă !

— Doamnă, zise Rosalie, ivindu-se iar în ușa salo-nului, excelența-sa poruncește o cină pentru opt persoane și cere să fie gata la ora 6. Ce-i de făcut ?

În timp ce Estelle vorbea cu femeia de serviciu, cei doi artiști și Oscar schimbă priviri ce vedeau temeri cumplite.

— Excelența-sa ! Cine-i ? întrebă Joseph Bridau.

— Cine să fie ? Păi domnul conte de Sérisy, îi lămurii micul Moreau.

— Să fi fost oare el în cucu ? întrebă Léon de Lora.

— O ! exclamă Oscar. Contele de Sérisy nu călătorește decât în trăsură cu patru cai.

— Cu ce a sosit domnul conte de Sérisy ? o întrebă pictorul pe doamna Moreau cînd se reazează, pîrînd tare abătută.

— Nu știu nimic, răspunse ea. Nu mă pot dumeri asupra sosirii înălțimii-sale, nici ce are de gînd să facă. Și tocmai acum Moreau nu-i aici !

— Excelența-sa îl poștește pe domnul Schinner să vină la castel, zise grădinarul adresîndu-se lui Joseph, și îl roagă să-i facă plăcerea de a cîna cu dînsul, împreună cu domnul Mistigris.

— Ne-am dus pe copcă ! exclamă ucenicul rîzînd. Cel pe care l-am luat drept un burghez oarecare în trăsura lui Pierrotin este contele. Pe bună dreptate se spune : nu-l zădărești niciodată pe cine-l cauți.

Oscar rămase ca o stană de piatră; auzind ce auzise, își simți gîtlejul mai sărat decît apa mării.

— Și dumneata, care i-ai vorbit de adoratorii soției și de boala lui urîtă!... zise Mistigris către Oscar.

— Ce, ce-l? întrebă intrigată soția administratorului, privindu-i pe cei doi artiști, care ieșiră rîzînd de mîtra lui Oscar.

Oscar stătea ca trăsniț, mut, năuc, neînțelegînd nimic, deși doamna Moreau îl tot întreba, scuturîndu-l de brațul pe care i-l apucase și pe care i-l strîngea cu putere; dar fu silită să-l lase pe Oscar în salon, fără a-l fi putut face să vorbească, fiindcă Rosalie o chemă din nou să-i dea lenjeria de masă, argintăria și să supravegheze în persoană ca poruncile conelui să fie întocmai executate. Oamenii din curte, grădinarii, portarul și nevasta lui alergau toți încolo și înapoi, zăpăciți, lucru ușor de înțeles de altminteri. Stăpînul picase în casă ca din senin.

Din virful dealului de la Cave, contele o luase pe un drumeag cunoscut spre casa paznicului său și ajunsese acolo cu mult înaintea lui Moreau. Văzîndu-se față în față cu adevăratul lui stăpîn, paznicul rămase uluit.

— Moreau e aici? îi văd calul, întrebă domnul de Sérisy.

— Nu, excelență, dar fiindcă trebuie să se ducă la Moulineaux înainte de cină, a lăsat calul aici și s-a dus să dea cîteva porunci la castel.

Paznicul nici nu bănuia ce importanță are răspunsul lui, care, în împrejurările de față, dădea unui om perspicace dovada unei certitudini.

— Dacă vrei să-ți păstrezi slujba, îi zise contele paznicului, te duci cit mai repede la Beaumont călare pe acest cal și-i predai domnului Margueron biletul pe care am să-l scriu acum.

Contele intră în pavilion, scrisese cîteva cuvinte, împături bilețelul ca să nu poată fi desfăcut fără să se cunoască și îl înmîină paznicului de cum îl văzu urcat în șa.

— Să nu scapi o vorbă nimănui! porunci domnul de Sérisy. Iar dumneata, adăugă el vorbind nevastei

paznicului, dacă Moreau se va mira că nu-și găsește calul, să-i spui că l-am luat eu.

Și contele se repezi în parc; i se deschise poarta la primul semn. Oricît de deprins ar fi cineva cu zarva politicii, cu emoțiile și cu adversitățile ei, cînd are destulă vitalitate sufletească pentru a putea iubi la vîrsta contelui, acel om se vădește oricînd tînăr în fața unei trădări. Domnul de Sérisy suferea atît de mult la gîndul că e înșelat de Moreau, încît la Saint-Brice nu-l socotea chiar complicele lui Léger și al notarului, ci doar momit de aceștia. Așa că, în pragul hanului, în timp ce moș Léger stătea de vorbă cu hangiuul, încă se mai gîndea să-l ierte pe administrator, după ce-l va dojeni în lege. Și, lucru ciudat! trădarea omului său de încredere nu-l preocupa decît doar ca un episod oarecare, din clipa cînd Oscar dezvăluise glorioasele infirmități ale neobositului trudit, ale marelui dregător napoleonian. Asemenea amănunte bine tănuite nu putuseră fi date în vileag decît de Moreau, care își bătuse desigur joc de binefăcătorul său, împreună cu fosta cameristă a doamnei de Sérisy, sau cu fosta Aspasia de pe vremea Directoratului. Luînd-o repede pe drumul cel mai scurt, acest *pair de France*, acest ministru plînsese cum plîng oamenii tineri. Își plînsese ultimele lacrimi! Se simțea într-atît de crunt lovit în toate sentimentele lui omenești, încît el, care era de obicei liniștit, străbătu parcul ca o fiară rănită.

Cînd Moreau întrebă de calul său, nevasta paznicului îi răspunse:

— L-a luat domnul conte chiar acum!

— Care conte? strigă el.

— Excelența-sa contele de Sérisy, stăpinul nostru, îl lămuri femeia. O fi acum la castel, mai adăugă dînsa ca să scape de administrator, care, neînțelegînd nimic din tot ce se petrecea, se îndreptă spre castel.

Se întoarse însă repede pentru a o iscodi pe nevasta paznicului, căci își dădu seama că sosirea neanunțată a contelui, ca și comportarea sa ciudată ascund ceva grav. Speriată și văzîndu-se strînsă ca într-o menghine între conte și administrator, femeia se încuiase în pavilion, hotărîtă să nu deschidă decît soțului ei. Din

ce în ce mai îngrijorat, Moreau, deși era încălțat cu cizme, o porni în goană spre casa portarului, unde află în sfârșit că excelența-sa contele se îmbracă. Rosalie, pe care administratorul o întâlnește pe drum, îi spuse :

— Șapte persoane la cină la înălțimea-sa...

Moreau se îndreaptă spre pavilionul său și văzu pe fata din curte certându-se cu un tânăr chipșeu.

— Domnul conte a vorbit de adjutantul lui Mina, un colonel, spunea biata fată.

— Eu nu sînt colonel, răspunse Georges.

— Vă cheamă Georges ?

— Dar ce s-a întîmplat ? interveni administratorul.

— Domnule, mă numesc Georges Mareș, sînt fiul unui bogat marchitan *en gros* din strada Saint-Martin și am venit în interes de afaceri la domnul conte de Sérisy, din partea maestrului Crottat, notar, al cărui secretar secund sînt.

— Și eu îi repet domnului că excelența-sa mi-a spus așa : „Se va prezenta un colonel pe nume Czerni-Georges, adjutantul lui Mina, sosit cu trăsura lui Pierrotin ; dacă întreabă de mine, introdu-l în sala de așteptare”.

— Nu se cuvine să glumiți cu înălțimea-sa, zise administratorul, știți, domnule. Dar cum a venit înălțimea-sa fără să mă fi anunțat ? Și de unde știe domnul conte că ați călătorit în trăsura lui Pierrotin ?

— De bună seamă, zise secretarul, contele e călătorul care, fără bunăvoința unui tânăr, ar fi mers pe capra trăsorii lui Pierrotin.

— Pe capră, în trăsura lui Pierrotin ?... se miră administratorul ca și fata din curte.

— Sînt sigur, mai ales auzind numele pomenite de fata aceasta, reluă Georges Mareș.

— Și cum ? întrebă Moreau.

— Iată cum, exclamă secretarul. Pentru a-i plăci pe călători, le-am înșirat la bazaconii despre Egipt, Grecia, Spania. Cum aveam pîteni la cizme, m-am dat drept colonel de cavalerie, ca să mai glumesc puțin.

— Vă rog, întrebă Moreau, cum arăta călătorul care după părerea dumneavoastră ar fi domnul conte ?

— Uite, răspunse Georges, are fața roșie ca o cărămidă, părul alb de tot și sprincene negre.

— El e.

— Sînt pierdut! exclamă Georges Marest.

— De ce?

— Mi-am bătut joc de decorațiile lui.

— Nu-i nimic! E om înțelegător... S-o fi distrat și el. Veniți repede la castel, spuse Moreau. Eu mă duc la dînsul. Unde v-ați despărțit?

— Sus pe deal.

— Nu mai înțeleg nimic, exclamă Moreau.

— La urma urmei, l-am cam luat în zeflemea, dar nu i-am făcut nici un afront, își zise secretarul.

— Și de ce ați venit? întrebă administratorul.

— Am adus actul de vânzare al fermei Moulineaux, gata întocmit.

— Doamne-dumnezeule! strigă administratorul. Nu mai înțeleg nimic!

Cînd ciocăni de două ori la ușa stăpînului său și auzi: „Dumneata ești, domnule Moreau?” administratorul simți că-i bate tare inima.

— Da, excelență!

— Intră!

Contele purta pantaloni albi și cizme fine, vestă albă și o haină neagră, pe care strălucea la dreapta insigna Marii Cruci a Legiunii de Onoare, iar în stînga atîrna la butonieră, de un lanț de aur, Lina de Aur. Eșarfa albastră contrasta viu cu albul vestei. Se pieptănase singur și-și puseșe de bună seamă tot acest harnașament pentru a-l primi pe Margueron cu toate onorurile și poate pentru a-l impresiona pe acest om simplu prin fastul măreției.

— Ei, bine, domnule, zise contele șezînd și lăsîndu-l pe Moreau să stea în picioare, nu-i chip să încheiem afacerea cu Margueron?

— Acum cere un preț prea mare pe ferma lui.

— Și de ce n-ar veni să stăm de vorbă? întrebă contele luînd un aer visător.

— E bolnav, excelență...

— Sînteți sigur?

— Am fost la el...

— Domnule, rosti contele pe un ton aspru și înspăimântător, ce i-ați face unui om de încredere dacă el, văzind că vă căutați de o boală pe care ați vrea s-o tăinuți, s-ar duce să facă haz de asta cu o tîrfă?

— L-aș stilci în bățai.

— Și dacă v-ați da în același timp seama că abuzează de încrederea ce i-o arătați și vă fură?

— Aș încerca să-l prind asupra faptului și l-aș trimite la ocnă.

— Ascultă, *domnule* Moreau! Fără îndoială că ai vorbit despre infirmitățile mele doamnei Clapart și ți-ai bătut joc împreună cu dînsa de dragostea mea pentru contesa de Sérisy; căci azi-dimineață, în fața mea, tinărul Husson îi pune la curent pe niște călători dintr-o diligență cu tot felul de amănunte legate de tratamentele la care am fost supus... și în ce termenii, dumnezeule! A îndrăznit s-o calomnieze pe soția mea. În sfîrșit, am aflat chiar din gura lui moș Léger, care se întorcea de la Paris în trăsura lui Pierrotin, despre planul ce l-ați pus la cale tustrei, dumneata, notarul din Beaumont și dînsul, cu privire la Moulineaux. V-ați dus la domnul Margueron și l-ați spus să se prefacă bolnav; e alît de bolnav, încît îl aștept la masă și va veni de bună seamă. Ei bine, domnule, n-aș face caz de faptul că ați adunat două sute cincizeci de mii de franci, agonisiți pe socoteala mea în șaptesprezece ani... Înțeleg asta. Dacă mi-ai fi cerut de fiecare dată tot ce ți-ai luat singur, sau ceea ce ți se olerea, ți-aș fi dat: ești lată de familie. Cu toată lipsa dumitale de scrupule, ai fost totuși mai puțin rău decît alții, cred... Dar dumneata, care cunoști tot ce am făcut pentru țară, pentru Franța, dumneata, care m-ai văzut veghind sute de nopți pentru împărat, sau lucrînd cîte optsprezece ore pe zi, trimestre întregi, dumneata, care știi cît de mult o iubesc pe doamna de Sérisy, să trîncănești despre toate acestea față de un copil, destăinuind amănuntele cele mai intime, sentimentele mele de dragoste, pentru ca o doamnă Husson să găsească motiv de distracție?...

— Excelență...

— E de neiertat! A lovi pe un om în interesele sale nu-i nimic, dar a-l lovi în sentimentele sale!... Nici nu-ți dai seama ce ai făcut! Conte! își îngropă capul în palme și rămase tăcut câteva clipe. Îți las tot ce ai adunat, reluă el, și te voi uita. Pentru demnitatea mea, pentru onoarea dumatăle, ne vom despărți în mod decent, căci nu pot uita în acest moment ce a făcut tatăl dumatăle pentru tatăl meu. Vă rog să vă înțelegeți cât mai bine cu domnul de Reybert, care va veni în locul dumatăle. Păstrează-ți calmul, ca și mine. Nu te da în spectacol față de proști. Mai ales fără înjosiri și fără tocmeli. Dacă ai pierdut încrederea mea, caută să păstrezi bunăvoința oamenilor bogați. Cât privește pe acel caraghios care era cât pe ce să mă ucidă, să nu calce la Presles! Duceți-l la han... Nu știu dacă văzindu-l mi-aș putea stăpîni furia.

— N-am meritat atita blindețe, excelență, răspunse Moreau cu lacrimi în ochi. Da, dacă aș fi fost din cale-afară de necinstit aveam pînă acum cinci sute de mii de franci; de altfel, sint gata să vă dau socoteala amănunțită a averii mele. Dar, credeți-mă, excelență, că dacă am vorbit de dumneavoastră cu doamna Clapart n-am făcut-o niciodată în batjocură, ci dimpotrivă, pentru a deplînge starea sănătății dumneavoastră și pentru a o întreba dacă nu cunoaște unele leacuri necunoscute medicilor, dar folosite de oamenii din popor... Am vorbit despre sentimentele dumneavoastră cînd băiatul dormea (se pare că trăgea cu urechea), dar întotdeauna cu multă afecțiune și în termenii cei mai cuviincioși. Din nenorocire, indiscrețiile, ca și crimele nu rămîn nepedepsite. Dar, supunîndu-mă hotărîrii miniei dumneavoastră îndreptățite, aș dori cel puțin să știți cum s-au petrecut lucrurile. Credeți-mă că dacă am vorbit cu doamna Clapart despre dumneavoastră, am făcut-o numai de la inimă la inimă. De altminteri, o puteți întreba și pe soția mea, niciodată n-am vorbit între noi despre aceste lucruri...

— Ajunge, îl intrerupse contele, nestrămutat în convingerea sa. Nu sintem copii. Hotărîrea mea e irevocabilă. Pune în ordine afacerile dumatăle și pe ale mele. Veți putea ocupa pavilionul pînă în octombrie.

Domnul și doamna de Reybert vor locui la castel, dar, înainte de toate, căutați să trăiți împreună ca oameni civilizați, care se urăsc, dar știu să salveze aparențele.

Contele și Moreau coborîră. Moreau, alb la față ca părul contelui; contele, liniștit și demn.

În timpul acestei convorbiri, diligența de Beaumont, plecată din Paris la ora 1, se oprise la poartă, și din ea coborî maestrul Crottat, care, după porunca dată de contele, aștepta în salon, unde-l găsi pe secretarul său tare plouat și pe cei doi pictori, tustrei încurcați de situația în care se aflau. Domnul de Reybert, în vîrstă de vreo cincizeci de ani, cu o înfățișare aspră, dar care-ți inspira încredere, venise însoțit de bătrînul Margueron și de notarul din Beaumont, încărcat cu un teanc de hîrtii și de titluri. Cînd contele apărî în hainele sale de om de stat, Georges Mařest simți crampe în stomac, iar Joseph Bridau tresări; Mistigris însă, ferchezuit ca de duminică și neavînd să-și reproșeze nimic, vorbi destul de tare:

— Dar știți că arată mult mai bine așa!

— Caraghiosule, îi spuse contele apucîndu-l de ureche și luîndu-l cu el, vezi că amîndoi ne ocupăm cu decorațiile! V-ați recunoscut lucrarea, dragă domnule Schinner? îl întrebă contele, arătîndu-i plafonul pictat de artist.

— Excelență, răspunse pictorul, am greșit atribuindu-mi din lăudăroșenie un nume celebru; dar asta mă silește să fac lucrări frumoase și să aduc cînte în același timp numelui de Joseph Bridau.

— Dumneata mi-ai luat apărarea, rosti repede contele, și sper că-mi vei face plăcerea de a cîna cu mine, împreună cu spiritualul nostru Mistigris.

— Excelența-sa nu știe ce-l așteaptă, răspunse obraznicul ucenic. *Flămîndul n-aascultă chitic.*

— Bridau! exclamă ministrul amintîndu-și deodată de ceva; nu ești cumva ruda unuia dintre oamenii cei mai muncitori din vremea Imperiului, șeful unei direcții din minister, care a murit victimă a zelului său?

— Sînt fiul lui, excelență, răspunse Joseph, inclînîdu-se.

— Fii binevenit în casa mea, reluă contele, strângându-i mina cu ambele sale mâini. L-am cunoscut pe tatăl dumitale și te poți bizui pe mine ca pe un... unchi din America, adăugă domnul de Sérisy zimbînd. Dar ești prea tînăr ca să poți avea elevi; al cui elev e Mistigris?

— Al prietenului meu Schinner, care mi l-a dat ca ajutor, răspunse Joseph. Mistigris se numește Léon de Lora. Excelență, dacă vă amintiți de tatăl meu, binevoiți a vă gîndi și la unul dintre fiii săi, acuzat de complot împotriva statului și tradus în fața Curții Pair-ilor.

— Ah, e adevărat! își aminti contele. Voi avea grijă de el, fii încredințat! Cit privește pe prințul Czerni-Georges, prietenul lui Ali-pașa, adjutantul lui Mina... i se adresează contele lui Georges, apropiindu-se de el.

— El?... Al doilea secretar al meu, se miră Crottat.

— Vă înșelați, maestru Crottat, rosti contele pe un ton sever. Un secretar care vrea să ajungă notar nu-și lasă acte importante în diligență la dispoziția călătorilor! Un secretar care vrea să ajungă notar nu cheltuiește douăzeci de franci între Paris și Moisselles! Un secretar care vrea să ajungă notar nu se expune pericolului de a fi arestat ca transfug...

— Excelență, îl întrerupse Georges Marest, am vrut să mă distrez pe drum pe seama unor burghezi, dar...

— Nu întrerupe pe excelența-sa, îl repezi patronul lovindu-l zdravăn cu cotul în coastă.

— Un notar trebuie să dea dovadă de la început de discreție, de finețe și să nu ia pe un ministru drept un fabricant de luminări.

— Recunosc că am greșit, dar actele mele nu le-am lăsat la... încercă să se apere Georges.

— Comiți acum greșeala de a contrazice pe un ministru, pe un *pair de France*, pe un nobil, pe un bătrîn, pe un client. Caută proiectul actului de vânzare.

Secretarul răvăși toate hîrțile din servietă.

— Nu încurca hîrțile, interveni ministrul, scoțînd actul din buzunarul lui. Iată ce cauți dumneata.

Crottat încearse de trei ori actul pe față și pe dos, într-atît era de uimit.

— Cum asta, domnule?... se răsti notarul la Georges.

— Dacă nu-l luam eu, reluă contele, moș Léger, care nu e chiar atît de prost cum îl socotești după întrebările ce le-a pus asupra agriculturii, căci vă dovedea că trebuie să te gindești întotdeauna la meseria pe care o ai, putea să pună mina pe acest act și să ghicească planul meu... Îmi vei face și dumneata plăcerea de a lua masa cu mine, cu condiția să ne povestești cum a fost executat *muslimul* de Smirna și alte amănunte din memoriile vreunui client pe care fără indoială le-ai citit înainte de a fi fost publicate.

— Ciocăneală pentru trîncăneală, șopti Léon de Lora către Joseph Bridau.

— Domnilor, se adreseă contele notarului din Beaumont, lui Crottat și domnilor Margueron și de Reybert, să trecem alături. Nu ne vom așeza la masă decît după ce vom încheia afacerea; căci, după cum spune Mistigris, *trebuie să știi să tragi cînd trebuie*.

— N-am ce zice, e om cumsecade! îi spuse Léon de Lora lui Georges Marest.

— Da, dar patronul meu nu-i cumsecade și o să mă poștească să trîncănesc în altă parte!

— Păi dumitale îți place să călătorești, zise Bridau.

— Dar ce săpuneală o să capete băiețașul de la domnul și doamna Moreau!... exclamă Léon de Lora.

— Un mic nerod, spuse Georges. Fără el, contele s-ar fi distrat. Oricum, lecția o să ne lolosească, și, dacă mă mai prinde cineva că vorbesc în diligență...

— Mare prostie! îl întrerupse Joseph Bridau.

— Și de prost-gust, își dădu părerea Mistigris. De altfel, *vorba multă, sărăcia pomului*.

În timp ce se trata vînzarea între domnul Margueron și contele de Sérisy, asistați fiecare de notarul lui, de față fiind și domnul de Reybert, fostul administrator se îndreptă, abia trăgîndu-și picioarele, spre pavilionul lui. Intră, fără să vadă nimic înaintea ochilor, și se așează pe canapeaua din salon, unde tinărul

Husson se piti într-un colț ca să nu fie văzut, atît îl speriasse chipul livid al protectorului mamei sale.

— Ce-i cu tine? exclamă Estelle, intrînd destul de obosită după toate cîte le orînduise.

— Draga mea, sîntem pierduți, și pierduți fără scăpare! Nu mai sînt administratorul moșiei Presles, am pierdut încrederea contelui.

— Ce s-a întîmplat?

— Moș Léger, care era în trăsura lui Pierrotin, nu știu ce a vorbit, și contele a aflat despre toată afacerea Moulineaux; dar nu din pricina asta am pierdut pentru totdeauna protecția sa...

— Cum, ce?

— Oscar a birfîț pe socoteala contesei și a pomenit de bolile domnului...

— Oscar!... strigă doamna Moreau. Ești pedepsit, dragul meu, acolo unde ai păcătuit. Chiar făcea să hrănești șarpele ăsta la sinul tău!... De cîte ori nu te-am prevenit...

— Ajunge! strigă Moreau cu glas spart.

În acea clipă Estelle și soțul ei îl zăriră pe Oscar ghemuit într-un colț. Moreau se repezi asupra nenorocitului copil, ca un uliu asupra prăzii, îl apucă de gulerul micii sale redingote măslinii și-l aduse în fața ferestrei.

— Spune! Ce-ai vorbit cu excelența-sa în trăsura? Ce diavol ți-a dezlegat limba, ție, care taci întotdeauna cînd te întreb cîte ceva? Ce ți-a trecut prin cap? strigă la el administratorul, din cale-afară de furios.

Prea buimăcit ca să poată plînge, Oscar tăcea chitic, încremenit locului ca o statuie.

— Ai să ceri scuze excelenței-sale! zise Moreau.

— Dar ce, excelența-sa se poate sinchisi de o asemenea spurcăciune? strigă furioasă Estelle.

— Hai cu mine la castel! repetă Moreau.

Oscar se prăbuși ca o bucată de lemn și rămase lat pe jos.

— Vii, n-auzi? zise Moreau, înfuriindu-se tot mai tare.

— Nu, nu, vă rog, vă rog! strigă Oscar, care nu voia cu nici un chip să se supună unei cazne ce i se părea mai îngrozitoare decît moartea.

Moreau îl apucă de haină și îl tiră ca pe un mort prin toate curțile ce răsunau de strigătele și de hohotele de plîns ale lui Oscar; îl trase așa pînă la scara castelului și, cu puterea furiei, îl aruncă pe băiat, care urla și se ținea țeapăn ca un băț, în salon la picioarele contelui, tocmai cînd acesta încheiase tirgul cu privire la Moulineaux și se îndrepta spre sufragerie însoțit de invitați.

— În genunchi, în genunchi, nenorocitul! Cere iertare celui care ți-a dat pîinea sufletească, obținînd bursă pentru tine la colegiu! strigă Moreau.

Cu fața lipită de pardoseală, Oscar spumega de turbare, dar nu scotea o vorbă. Toți cei de față tremurau. Moreau, care abia își reținea mînia, se aprinsese cumplit la față, de parcă tot singele i se urcase la cap.

— Tinărul acesta e peste măsură de vanitos, zise contele, după ce așteptase în zadar scuzele lui Oscar. Un om mîndru se cuvine a se umili, fiindcă și în anumite înjosiri există măreție. Tare mi-i teamă că nu veți izbuti să scoateți nimic din acest băiat! Și ministrul trecu înainte.

Moreau îl luă pe Oscar și îl duse acasă. Cît timp înhămară caii la caleașcă, el scrisese doamnei Clapart scrisoarea ce urmează:

„Draga mea, Oscar m-a ruinat. Pe drum, azi-dimineață, în trăsura lui Pierrotin, s-a apucat să vorbească despre ușurința doamnei contese chiar excelenței-sale, care călătorea și el în aceeași trăsură, incognito. Ba mai mult, i-a pomenit și de boala lui groaznică, pe care și-a atras-o muncind nopți de-a rîndul în feluri-tele sale demnități. După ce m-a concediat, contele mi-a pus în vedere să nu-l las pe Oscar să locuiască la Presles și să-l trimit acasă. Așa că, pentru a da urmare poruncii lui, am pus să inhame caii la caleașcă soției mele, și Brochon, grăjdarul, ți-l va aduce înapoi pe netrebnic. Eu și soția mea sîntem disperați, disperare pe care e ușor să ți-o închipui, și de aceea

nici nu ți-o descriu. Peste câteva zile voi veni la Paris, căci trebuie să iau o hotărîre. Am trei copii, trebuie să mă gîndesc la viitorul lor, și nu m-am hotărît încă de ce să m-apuc, dar nu mă voi lăsa pînă ce nu-i voi arăta contelui ce înseamnă șaptesprezece ani din viața unui om ca mine. Am strîns două sute șazeci de mii de franci și vreau să ajung să fac avere, ca într-o bună zi să mă pot aproape măsura cu excelența-sa. În aceste clipe mă simt în stare să mut munții din loc, să birui greutăți oricît de mari. Ce pirghie poate însemna o scenă de asemenea umiliri!... Ce fel de sînge o fi curgînd în vinele lui Oscar? ! Nu pot să te felicit nicidecum pentru dînsul; se comportă ca un nătărău, și pînă acum, cînd scriu aceste rînduri, n-am putut scoate o vorbă din gura lui. N-a vrut să răspundă nimic la întrebările mele și ale soției... Ce, e pe cale să se timpească, sau e gata timpit? Dragă prietenă, nu i-ai dat îndrumările de rigoare înainte de a-l urca în trăsură? De cîte nenorociri m-ai fi cruțat dacă-l însoțeai, cum te-am rugat! Dacă nu voiai s-o vezi pe Estelle, puteai să-l însoțești pînă la Moisselles! În sfîrșit, asta e.

Adio, la revedere, pe curînd!

Devotatul dumitale servitor și prieten Moreau"

La ora 8 seara doamna Clapart, întorcîndu-se după o mică plimbare cu soțul ei, împletea ciorapi de iarnă pentru Oscar, la lumina unei singure luminări. Domnul Clapart aștepta pe unul dintre prietenii săi, Poirer, care venea din cînd în cînd să joace cu el o partidă de domino, căci nu se încumeta niciodată să se ducă seara la vreo cafenea. Deși de obicei tare cumpătat din pricina proastei sale stări materiale, Clapart n-ar fi putut rezista atîtor lucruri îmbietoare ce se aflau acolo, mai cu seamă față de obișnuiții cafe-nelei, care nu l-ar fi cruțat cu ironiile lor.

— Mă tem să nu fi trecut Poirer pe la noi, îi zise Clapart soției.

— Dar, dragă, portăreasa ne-ar fi spus, îi răspunse doamna Clapart.

— Se poate să fi uitat!

— De ce, mă rog, crezi c-a uitat?

— N-ar fi prima dată când uită să ne comunice ceva, căci numai bunul dumnezeu știe cum sînt tratați oamenii care n-au trăsură la scară.

— În sfîrșit, exclamă biata femeie pentru a schimba discuția și ca să mai scape de cicălelile lui Clapart, Oscar a și ajuns acum la Presles; ce fericit o să fie pe moșia asta așa de frumoasă, în parcul acela minunat!

— Da, da, așteaptă-te la lucruri frumoase!... răspunse Clapart. Are să mai iasă cine știe ce tărăboi!

— Te rog mai lasă-l în pace pe bietul copil! Ce rău ți-a făcut? Ei, doamne, doamne, dacă vom fi și noi cîndva mai înstăriți, poate că tot lui o s-o datorăm... Are inimă bună.

— Cînd o să ajungă băiatul ăsta ceva în viață, noi de mult o să fim oale și ulcele, exclamă Clapart. Și numai dacă o să se schimbe... Nu-ți cunoști odrasla: e lăudăros, mincinos, leneș, incapabil...

— Ce-ar fi să ieși în întîmpinarea lui Poiret? i se adresă biata mamă, dureros alînsă în inimă de ocara pe care și-o atrăsese.

— Un băiat care n-a avut nici un premiu în școală! exclamă Clapart.

În ochii burghezilor a căpăta premiu în școală înseamnă pentru copil a-și asigura un viitor frumos.

— Dar dumneata ai avut? îl întrebă soția. Oscar a obținut mențiunea a patra la filozofie.

Această apostrofă închise pentru o clipă gura lui Clapart.

— Și unde mai pui că doamna Moreau îl iubește ca pe un ghimpe... știi unde... Are să facă tot posibilul ca și bărbatul ei să prindă pică împotriva lui... Auzi, Oscar să ajungă administrator la Presles!... Dar trebuie să te pricepi la măsurătoare, la diferitele culturi...

— O să învețe.

— Țsta? Pun rămășag că, dacă ar căpăta serviciu acolo, în liece săptămîină ar face vreo boacăină care l-ar sili pe contele de Sérisy să-l alunge.

— Doamne-dumnezeule, cum poți fi atât de aspru față de viitorul unui biet copil cu alitea și alitea însușiri, de o blindețe îngerească și care nu-i în stare să facă nimănui nici cel mai mic rău?

În acea clipă, pocniturele de bici ale unui surugiu, zgomotul unei calești ce venea în goană mare, tropăitul a doi cai opriți în poarta casei răscoliră toată strada Cerisaie. Clapart, auzind că se deschid ferestrele prin vecini, ieși pe palier.

— Ți-l aduc pe sus pe Oscar! strigă el cu o satisfacție adumbrită însă de mare îngrijorare.

— Vai, doamne, dar ce i s-o fi întâmplat? se văită biata mamă, tremurînd ca o frunză scuturată de vîntul toamnei.

Brochon urca însoțit de Oscar și Poiret.

— Doamne, ce s-a întâmplat? îl întrebă mama pe rîndaș.

— Nu știu nimic, dar domnul Moreau nu mai e administrator la Presles. Se zice că-i chiar din pricina fiului dumneavoastră, și înălțimea-sa a poruncit să vi-l aducem acasă. De altfel, poftim și scrisoarea bietului domn Moreau, care e atât de schimbat, că te cutremuri cînd îl vezi...

— Clapart, două pahare de vin pentru surugiu și pentru domnul, zise mama, și se trînti într-un jet să citească nenorocita scrisoare.

— Oscar! exclamă ea abia tirîndu-se spre pat. Vrei s-o bagi în mormînt pe maică-ta?... Și doar ți-am spus azi-dimineață...

Doamna Clapart leșină de durere și nu mai putu încheia fraza.

Oscar rămase în picioare, năuc. Doamna Clapart își veni în fire și îl auzi pe soțul ei cum îi spune băiatului, scuturîndu-l de braț:

— Răspunde odată!

— Du-te de te culcă, domnule, se adresă ea fiului, iar dumneata lasă-l în pace, domnule Clapart; îl înnebunești. Nu vezi cit e de schimbat? Te sperie, nu alta!

Oscar nici nu auzi ce spunea mamă-sa; se duse să se culce de îndată ce i se porunci.

Toți cei care-și amintesc de adolescența lor nu se vor mira aflînd că, după o zi atît de plină de emoții și după cîte se petrecuseră, Oscar dormi somnul adînc al celor nevinovați, deși se făcuse vinovat de greșeli atît de mari.

A doua zi, nu găsi că rînduiala lucrurilor s-ar fi schimbat chiar atît de mult pe cît crezuse, și se miră că îi e foame, lui, care în ajun se socotea nevrednic să mai trăiască. Nu suferise decît moralmente. La vîrsta lui, stările morale se succed cu prea mare repeziciune, pentru ca una să nu slăbească pe cea anterioară, chiar dacă lasă urme puternice în suflet. Așa că metoda pedepselor corporale, pe care oamenii generoși au atacat-o cu atîta pasiune în ultima vreme, are justificarea ei în educația copiilor, în anumite împrejurări; și de altfel e și dintre cele mai firești, fiindcă însăși natura nu procedează altminteri: se slujește de durere pentru a face ca învățăturile să nu-i fie uitate cu una, cu două. Dacă, în ajun, pe lingă rușinea — din nenorocire trecătoare — pe care o încercase Oscar, administratorul i-ar fi aplicat și o bătaie zdravănă, poate că băiatul ar fi tras o învățătură bună. Discernămintul cu care trebuie folosite corecțiunile corporale constituie argumentul cel mai puternic împotriva lor; natura nu greșește niciodată, în timp ce profesorul greșește adeseori.

Doamna Clapart avusese grijă să-și trimită soțul să se plimbe, ca să poată rămîne singură în dimineața aceea cu Oscar. Era într-un hal, să-i plîngi de milă. Ochii topiți de atîta plîns, fața-i istovită de pe urma unei nopți nedormite, vocea-i stinsă, toată înfățișarea ei cerea îndurare, vădînd o nespusă suferință, pe care n-ar mai fi putut-o suporta a doua oară. Cînd Oscar intră, îi făcu semn să se așeze lingă dînsa și, vorbindu-i pe un ton blînd, dar nu mai puțin emoționat, îi aminti de tot binele pe care li-l făcuse administratorul din Presles. Îi spuse că, mai ales de șase ani încoace, ea își încropea traiul din darurile pe care cu atîta generozitate i le făcea Moreau. Serviciul domnului Clapart, datorat domnului conte de Sérisy, nu va mai dura mult, ca și jumătatea de bursă cu aju-

torul căreia Oscar și-a putut termina liceul. Clapart nu se va putea bucura de pensie, fiindcă nu avea anii de serviciu necesari, chiar dacă i-ar fi adunat pe cei sluiți la Tezaur cu cei de la primărie. În ziua cind domnul Clapart nu va mai avea slujbă, ce se va alege de tustrei ?

— Eu, zise mama, dacă mă voi apuca să îngrijesc de bolnavi, sau mă voi tocmi îngrijitoare în vreo casă mare, îmi voi cîștiga piinea ca să-l hrănesc pe domnul Clapart. Dar tu, Oscar, ce-ai să te faci ? Tu n-ai avere și trebuie să știi să ți-o agonisești ca să poți trăi. Nu sînt decît patru mari îndeletniciri pentru tineri ca tine : comerțul, funcțiile publice, profesiunile libere și armata. Orice soi de negoț cere capital, și noi nu ți-l putem da. Dar, fiind lipsit de capital, un tinăr aduce în schimb puterea sa de a sluji cu devotament, priceperea sa ; comerțul cere însă mare discreție, și purtarea ta de ieri nu-i tocmai promițătoare în această privință. Ca să intri într-un serviciu public, trebuie să faci în prealabil o lungă practică fără salariu, să ai protecții, și tu ți l-ai instrăinat pe singurul protector pe care l-am fi putut avea, și cel mai cu trecere dintre toți. Dar, chiar dacă am admite că ai fi dotat cu toate însușirile extraordinare datorită căroră un tinăr ajunge repede să-și facă o situație fie în comerț, fie în administrația publică, de unde să luăm banii de trai și de îmbrăcăminte pentru timpul necesar pregătirii tale ?

Și mama începu să se vaite, ca toate femeile ; ce are să facă de acum încolo fără ajutoarele în alimente pe care Moreau, ca administrator al moșiei Presles, i le putea trimite ? Din pricina lui Oscar, protectorul său s-a prăbușit. După comerț și administrația publică, ocupații la care fiul ei nu se putea gîndi, din lipsa mijloacelor de întreținere, veneau profesiunile libere. Notariatul, baroul, apărătorii și portăreii. Pentru ele trebuia studiat dreptul timp de trei ani și trebuiau plătite taxe mari de înscriere, de examene, de teze și diplome ; numărul mare de competitori cerea să le distingi printr-un talent deosebit, și, în sfîrșit, intervenea mereu chestiunea întreținerii lui Oscar.

— Oscar, incheie ea, îmi pusesem toată mindria și toată viața mea în tine. Impăcindu-mă cu ideea unei bătrîneți nenorocite, mă mîngiiam privindu-te pe tine, te vedeam îmbrățișînd o carieră frumoasă și reușind în viață. Această nădejde mi-a dat curaj să suport toate lipsurile pe care le-am îndurat de șase ani pentru a te putea ține la colegiu, în care timp cheltuiam cu tine cîte șapte pînă la opt sute de franci pe an, în afară de jumătatea de bursă ce-ți fusese asigurată. Acum, cînd nădejdea mi se spulberă, soarta ta mă sperie. Nici un ban din salariul domnului Clapart nu-l pot folosi pentru fiul meu, numai al meu. Ce vei face? Nu ești prea tare la matematici ca să intri în vreo școală de specialitate, și de unde să iau cei trei mii de franci care se cer pentru întreținere? Iată cum ni se înfățișează viața, copile... Ai optsprezece ani, ești voinic, intră în armată, e singurul mijloc de a-ți cîștiga piinea.

Oscar habar n-avea ce-i viața. Ca toți copiii pe care părinții au grijă să-i cruțe de sărăcia de acasă, Oscar nici nu bănuia ce înseamnă a-ți face stare, avere. Cuvîntul *comerț* nu-i spunea nimic, și cuvîntul *administrație* nu-i spunea nici el mare lucru, căci nu-și putea da seama ce pot aduce cu ele; asculta cu un aer supus, căutînd să pară cît mai rușinat, dojenile mamei sale, dar ele se pierdeau în vînt. Totuși, gîndul de a fi soldat, ca și lacrimile din ochii mamei îl făcură și pe băiat să plîngă. Iar mama, cînd îl văzu pe Oscar al ei cu fața brăzdată de lacrimi, simți că se pierde: și, ca toate mamele în împrejurări critice, căută cuvîntul de efect cu care ele potolesc asemenea crize, cînd suferă de durerile proprii, ca și de durerile copiilor lor.

— Haide, haide, Oscar, făgăduiește-mi că de acum înainte ai să fii discret, că n-ai să mai vorbești vrute și nevrute, că ai să-ți înfrinezi prostescul tău amor propriu etc., etc.

Oscar făgădui tot ce-i ceru mamă-sa, iar doamna Clapart, trăgîndu-l duios spre dînsa, îl și sărută, ca să-i treacă supărarea.

— De acum încolo, urmă ea, ai s-o ascuți pe mama ta, ai să-i urmezi sfaturile, fiindcă o mamă nu poate da decît sfaturi bune băiatului ei. O să ne ducem la unchiul tău Cardot. La el mi-e ultima speranță. Cardot a rămas mult îndatorat față de tatăl tău, care, dindu-i de soție pe soră-mea, domnișoara Husson, cu o dotă enormă în acea vreme, i-a înlesnit să facă avere mare în branșa mătăsăriei. Trag nădejde că are să-ți găsească un serviciu la domnul Camusot, succesorul și ginerele său, de pe strada Bourdonnais. Dar nu uita că unchiul tău are patru copii. Întreprinderea „Gogoșa de mătase” i-a trecut-o fiicei sale mai mari, doamnei Camusot. Camusot are într-adevăr milioane, dar și patru copii din două căsătorii, și poate nici nu știe că mai trăim. Cardot și-a măritat fata a doua cu domnul Protez, de la casa „Protez și Chiffreville”. Biroul de notariat al fiului său mai mare a costat patru sute de mii de franci, și pe al doilea fiu, Joseph Cardot, l-a asociat la drogheria „Matifat”. Unchiul tău Cardot ar fi poate îndreptățit să nu se ocupe de tine; te vede doar de vreo patru ori pe an. Nici n-a dat pe la noi vreodată; dar, în schimb, știa să mă găsească la *Madame*, mama împăratului, ca să devină furnizorul altetelor imperiale, al împăratului și al înalților funcționari de la Curte. Acum alde Camusot o fac pe ultraregaliștii. Camusot și-a însurat fiul din prima căsătorie cu fiica unui ușier de la cabinetul regelui. Unii oameni, de multe plecăciuni ce tot fac, rămîn incovoiați. Și cum mai știu să se învîrtească ! „Gogoșa de mătase” are acum mușterii oamenii de la curtea Bourbonilor, după ce i-a avut pe cei de la curtea împăratului. Miine ne vom duce deci la unchiul tău Cardot; sper că vei ști să te porți cum se cuvine; căci la el mi-e ultima nădejde, îi-o repet.

Domnul Jean-Jérôme-Séverin Cardot era de șase ani văduv, după moartea soției sale, născută Husson, căreia furnizorul Husson, pe vremuri, cînd făcea afaceri strălucite, îi dăduse ca zestre o sută de mii de franci bani peșin. Cardot, prim-vinzător la „Gogoșa de mătase”, una dintre cele mai vechi întreprinderi din Paris, o cumpărase, în 1793, de la proprietarii ei.

pe care îi ruinase legea maximului⁷¹, și, cu banii luați ca dotă de la domnișoara Husson, în mai puțin de zece ani izbuti să adune o avere foarte mare. Ca să asigure o cât mai bună situație copiilor, avusese ingenioasă idee de a plasa în rentă viageră trei sute de mii de franci pe numele lui și al soției, ceea ce-i producea treizeci de mii de franci anual. Avera o împărți în trei dote de câte patru sute de mii de franci pe numele fiecărui copil. „Gogoasa de mătase”, zestre fiicei mai mari, fu acceptată de Camusot la valoarea acestei sume. Moșul, aproape septuagenar, putea deci cheltui în voie treizeci de mii de franci rentă, fără să-și păgubească în vreun fel copiii, toți cu situații dintre cele mai bune, și ale căror dovezi de dragoste nu erau atunci pătate de nici un gînd interesat. Unchiul Cardot locuia la Belleville, într-una din primele case situate mai sus de Courtille, unde, la primul etaj, cu splendidă vedere spre valea Senei, ocupa un apartament pentru care plătea o chirie de o mie de franci. Apartamentul era așezat spre sud, și bătrînul Cardot avea în exclusivă sa folosință o grădină întinsă, așa că nici nu se sinchisea de cei trei sau patru colocatari din acea impunătoare clădire de țară. Închiriind locuința pe un termen îndeajuns de lung pentru a-și încheia zilele acolo, ducea un trai destul de meschin, servit de bătrîna sa bucătăreasă și de fosta cameristă a răposatei doamne Cardot, care așteptau să moștenească de la el câte o rentă de șase sute de franci, așa că nu-l furau. Amîndouă femeile îl îngrijeau cum nu se poate mai bine și își dădeau cu atît mai mult silința să-i între în voie, cu cît era omul cel mai puțin cicălitor și mai puțin pretențios din lume. Apartamentul, mobilat de răposata doamnă Cardot, rămăsese de șase ani așa cum îl lăsase dînsa; bătrînul era pe deplin mulțumit, nu cheltuia nici trei mii de franci pe an, căci cîna la Paris de cinci ori pe săptămîină, și se întorcea acasă la miezul nopții într-o trăsură angajată la o întreprindere cu sediul în bariera Courtille. Bucătăreasa nu-i gătea decît dejunul. Moșneagul prinzea la ora 11, apoi se îmbrăca, se parfuma și se ducea la Paris. De obicei, stăpînii anunță

cind cinează în oraș; moș Cardot făcea acest lucru cind cina acasă.

Gras, rumen la față, bondoc, bine legat, moșneguțul era tare fercheș, cum se zice în popor; adică purta totdeauna ciorapi negri de mătase, pantaloni de stofă de mătase fără lustru, vestă de pichet alb, cămașă strălucitor de albă, redingotă albastru-deschis, mănuși de mătase violetă, catarama de aur la pantofi și la pantaloni; un strat subțire de pudră presărat pe păr, și la ceafă — o codiță legată cu panglică neagră. Fața lui îi atrăgea atenția prin niște sprincene negre, stufoase ca niște tufișuri, sub care scăpărau doi ochi cenușii, și printr-un nas lat, gros și lung, ce-i dădea aerul unui ecleziasit silit să trăiască din venitul său de canonic. Fizionomia îl trădează pe om.

Moș Cardot făcea parte din soiul acelor Geronti⁷² cheflii pe care îi întâlnești din ce în ce mai rar și care au furnizat toți Turcareții⁷³ din romanele și comedii secolului al XVIII-lea. Unchiul Cardot folosea expresia „frumoasă doamnă”, conducea acasă cu trăsură femeile fără protectori și stătea la dispoziția lor, cum spunea el, în modul cel mai cavaleresc posibil. Sub înfățișarea de om liniștit, sub fruntea încărunțită, ascundea o bătrînețe în exclusivă căutare de desfătări. Între bărbați, profesa lățiș epicurianismul și-și îngăduia să facă glume deocheate. Nu găsisese întru nimic deplasat faptul că ginerele său Camusot făcuse curte încântătoarei actrițe Coralie, fiindcă și el, pe ascuns, avea grijă de cheltuielile domnișoarei Florentine, prima-dansatoare a Teatrului Gaité. Dar prin felul cum se purta alit acasă cit și în lume, nu trăda nimic din chipul cum își ducea viața sau din părerile sale în această privință. Serios și politicoș, unchiul Cardot trecea drept un om oarecum rece și ținea alit de mult la conveniențe, încît o persoană foarte curioasă l-ar fi considerat ipocrit. Acest domn grav îi ura îndeosebi pe preoți, fiind și el unul din turma de ageamii abonați la *Constituționalul*, și îl preocupa mult chestiunea *reluzului de înmormintare cu ceremonial*⁷⁴. Il adora pe Voltaire, dar inima îl trăgea spre Piron, spre Vadé și Collé⁷⁵. Bineînțeles că îl

admira pe Béranger, pe care îi plăcea să-l numească, folosind o expresie ingenioasă, *marele preot al religiei Lisettei* ⁷⁶. Fiicele sale, doamna Camusot și doamna Protez, ca și cei doi fii ar fi căzut în cap, după o expresie populară, dacă cineva i-ar fi lămurit ce înțelegea tatăl lor prin „a cînta *Mère Godichon*” ⁷⁷. Bătrînul acesta șiret nu spusese nimic despre rentele lui viagere copiilor, care, văzînd cît de strîmătorat trăiește, își închipuiau că s-a despuiat de toată averea numai spre binele lor și se întreceau care mai de care să-i fie de folos și să se poarte cît mai drăguț cu dînsul. Din cînd în cînd, bătrînul spunea feciorilor săi: „Căutați să nu vă pierdeți banii, căci n-am ce să vă las”. Numai Camusot, despre care credea că-i seamănă și la care ținea într-atît încît îl căuta la chefurile lui, știa de cei treizeci de mii de franci rentă viagă. Camusot găsea că bătrînul are perfectă dreptate în concepțiile lui de viață, și, după cîte socotea el, de vreme ce asigurase fericirea copiilor, îndeplinindu-și față de ei în chip atît de nobil îndatoririle de tată, avea tot dreptul să-și încheie zilele în chip cît mai plăcut. „Vezi, amice, îi spunea fostul proprietar al «Gogoasei de mătase». Aș fi putut să mă recăsătoresc, nu-i așa? O femeie tină ră mi-ar fi dăruit copii... Da, da, aș fi avut; eram la vîrsta cînd poți să mai ai. Ei bine, Florentine nu mă costă cît o nevastă, nu mă plictisește, nici nu-mi va dăruia copii și n-o să vă mănînce averea.”

Camusot găsea că tata Cardot are cel mai delicat simț al familiei și îl considera cel mai desăvîrșit socru. „Știe, zicea el, să împace interesul copiilor cu plăcerile de care e foarte firesc să aibă parte la bătrînețe, după cîte a tras în negoț.”

Nici una dintre familiile Cardot, Camusot sau Protez nu bănuia că pe undeva s-ar mai afla doamna Clapart, mătușa lor. Legăturile de familie se mărgineau la trimiterile de anunțuri de deces sau căsătorie și la felicitări de Anul Nou. Doamna Clapart nu se putea hotărî să treacă peste mîndria ei decît atunci cînd era vorba să-i găsească un rost lui Oscar, sau din prietenie iată de Moreau, singurul om care îi rămăsese credin-

cios în nenorocirile abătute asupra-i. Nu-l supăraseră pe bătrînul Cardot, nici nu-l plictisise prin vizite dese, dar își pusese într-insul toată nădejdea ; se ducea să-! vadă o dată la trei luni, îi vorbea despre Oscar Husson, nepotul răposatei, prearespectabila doamnă Cardot, și i-l aducea de trei ori în vacanță. De fiecare dată bătrînul îl lua să cîneze la „Cadranul albastru”, îl ducea seara la Teatrul Gaité și apoi îl însoțea pînă acasă, în strada Cerisaie. Altădată, după ce îl îmbrăcase cu haine nou-nouțe, îi dăruise un pahar și un tacîm de argint, care i se cereau la intrarea în colegiu. Mama lui Oscar căuta să-l încredințeze pe moșneguț cit de tare îl iubea nepoțelul și nu mai conțenea să pomenească de pahar, de tacîmul de argint și de acel costum încîntător din care nu-i mai rămisese decît jiletca. Dar aceste mici viclesuguri nu-l puteau impresiona pe un vulpoi bătrîn și șiret de teapa lui Cardot, așa că mai mult îi dăunau decît îi foloseau lui Oscar. Moș Cardot n-o iubise niciodată prea mult pe răposata, o femeie înaltă, uscată, roșcovană ; și, pe de altă parte, cunoștea și împrejurările care duseseră la căsătoria răposatului Husson cu mama lui Oscar ; de asemenea, fără ca stîmă pentru doamna Husson să-i scadă în vreun fel, nu putea totuși să uite că tînărul Oscar se născuse mult prea tîrziu după moartea tatălui ; așa că bietul nepot îi părea a fi cu totul străin de familia Cardot. Intrucît nu prevăzuse nenorocirea ce se abătu asupra lor, mama lui Oscar nu se gîndise din timp cum să întărească slabele legături dintre unchi și nepot, căutînd să ciștige dragostea negustorului pentru băiatul ei încă de pe cînd Oscar era mic. Ca toate femeile care nu sînt în slare să se desprindă cit de cit de sentimentele lor materne, doamnei Clapart nici nu-i trecea prin mînte să judece lucrurile din punctul de vedere al unchiului Cardot și nu putea concepe ca acesta să nu se intereseze grozav de mult de un copil atît de încîntător care, pe deasupra, mai purta și numele răposatei doamne Cardot, născută Husson.

— Domnule, a venit mama lui Oscar, nepotul dumneavoastră, îl anunță camerista pe domnul Cardot,

care se plimba în grădină așteptînd prînzul, după ce fusese bărbierit și pudrat de frizerul său.

— Bună ziua, frumoasă doamnă! se adresează fostul negustor de mătăsuri doamnei Clapart, înfășurîndu-se în halatul său de casă de pîchet alb. Ehei, ehei, dar știți că voinicul dumneavoastră crește? urmă el, trăgîndu-l ușor de ureche pe Oscar.

— A terminat școala și i-a părut tare rău că scumpul lui unchi n-a asistat la distribuirea premiilor la liceul „Henri IV”, căci a fost și el premiant. S-a rostit deci acolo și numele Husson, pe care îl va purta, să sperăm, cu demnitate...

— Ia te uită, ia te uită! exclamă bătrînelul oprindu-se. Doamna Clapart, Oscar și Cardot se plimbau pe o terasă în fața unor portocali, rodii și mîrți. Și ce a căpătat?

— Mențiunea a patra la filozofie! răspunse mîndră mama.

— Oh, voinicul mai are ceva drum de făcut ca să recîștige timpul pierdut, exclamă unchiul Cardot, căci a termina cu o mențiune... nu-i mare școală! Vreți să luați masa cu mine? reluă el.

— Cum doriți, răspunse doamna Clapart. Vai, dragă domnule Cardot, cît de fericiți sînt părinții cînd copiii lor pornesc bine în viață! În această privință, ca și în altele de altfel, urmă ea reculegîndu-se, sînteți unul dintre cei mai fericiți părinți pe care îi cunosc. Sub conducerea vrednicului dumneavoastră ginere și a simpaticei dumneavoastră fiice, „Gogoașa de mătase” continuă a fi prima mare întreprindere din Paris. Fiul dumneavoastră cel mare conduce de zece ani cel mai renumit birou de notariat din capitală și a făcut un mariaj atît de bogat! Mezinul e asociat la cea mai mare drogherie. Aveți nepoțele încîntătoare! Și iată-vă în fruntea a patru mari familii... Lasă-ne puțin, Oscar; du-te în grădină, dar vezi să nu te atingi de flori.

— Dar e băiat mare, are optsprezece ani! observă unchiul Cardot, amuzat de această observație care-l înjosea pe Oscar.

— Vai, da, da, bunul meu domn Cardot, și după ce am izbutit să-l aduc pină aici, sănătos la trup și la minte, după ce am sacrificat totul pentru a-l ține la școală, mi-ar veni foarte greu să nu-l văd pornit pe drumul spre bunăstare.

— Dar acel domn Moreau, prin care ați obținut jumătatea de bursă la colegiul „Henri IV” îi va deschide desigur drum în viață, răspunse unchiul Cardot, cu o fățărnicie bine ascunsă sub înfățișarea sa de om cumsecade.

— Domnul Moreau poate să moară, zise ea, și de altfel s-a certat rău și fără nădejde de împăcare cu stăpînul său, domnul conte de Sérisy.

— Ei, drace! Acum înțeleg, doamnă, unde vreți să...

— Nu, domnule, zise mama lui Oscar, întrerupîndu-l scurt pe bătrînul, care, din considerație față de o doamnă frumoasă, își stăpîni supărarea pricinuită de întrerupere. Vai, nici nu vă puteți închipui chinurile unei mame care de șapte ani e silită să rupă pentru fiul ei șase sute de franci pe an din salariul de o mie opt sute al soțului... Da, domnule, asta-i toată averea noastră. Așa că ce pot face pentru Oscar al meu? Domnul Clapart îl urăște într-atît pe acest biet copil, că mi-e peste putință să-l mai țin acasă. O biată femeie, singură pe lume, la cine se putea duce pentru un sfat dacă nu la unica rudă a copilului ei?

— Aveți dreptate, răspunse Cardot. Dar nu mi-ați vorbit niciodată despre toate astea...

— Vai, domnule, reluă pe un ton mindru doamna Clapart, erați omul cel mai puțin indicat să-i împărtășesc toată nenorocirea mea! Eu sînt de vină: m-am căsătorit cu un bărbat a cărui incapacitate depășește orice închipuire. Vai, cît de nenorocită sînt!...

— Vă rog, vă rog, doamnă, nu plingeți! reluă pe un ton grav bătrînul. Mă simt grozav de rău cînd văd o doamnă frumoasă plîngînd... La urma urmei, pe fiul dumneavoastră îl cheamă Husson, și... dacă scumpa mea defunctă ar fi trăit, ar fi făcut ceva pentru acela care poartă numele tatălui și al fratelui ei...

— Ținea mult la fratele său, zise mama lui Oscar.

— Dar toată averea mi-am dat-o copiilor, care nu mai au ce aștepta de la mine, continuă bătrînul. Le-am împărțit cele două milioane ale mele, căci țineam să-i văd fericiți și cu o stare cit mai bună, cit sînt încă în viață. Nu mi-am reținut decit o rentă viageră, și, la vîrsta mea, omul nu se poate lăsa de obiceiurile lui... Știi pe ce drum trebuie să-l îndreptați pe acest voinic? o întrebă el, chemîndu-l pe Oscar și apucîndu-l de braț. Să urmeze dreptul. Voi plăti eu toate taxele de înscriere și cheltuielile tezei de licență. Băgați-l la vreun avocat, să învețe bine toate chichițele justiției; dacă o să se țină de carte, dacă se va distinge, dacă își va iubi profesiunea și eu voi mai trăi, voi căuta ca fiecare dintre copiii mei să-i avanseze cite un sfert din cheltuielile de instalare, iar eu îi voi imprumuta banii pentru cauțiunea legală. Pînă atunci nu veți mai avea decit grija mîncării și a îmbrăcămînții lui; are să îndure el multe mizerii, dar are să învețe ce-i viața. Ehei, ehei! Eu am plecat din Lyon cu doi ludovici de aur, pe care mi i-a dat bunica mea; am venit pe jos la Paris, și acum priviți-mă! Postul întretine sănătatea. Tinere, discreție, cinste, muncă, și vei ajunge! E tare plăcut să-ți cîștigi singur averea; și dacă te țin măselele, la bătrînețe o măninci cum îți place, cîntînd din cînd în cînd ca mine *Mère Godichon*. Nu uita cuvintele mele: cinste, muncă și discreție!

— Ai auzit, Oscar? il întrebă mamă-sa. Unchiul ți-a rezumat în trei cuvinte tot ce ți-am spus eu, și pe ultimul ar trebui să ți-l întipărești cu litere de foc în minte...

— Așa am și făcut, răspunse Oscar.

— Mulțumește unchiului... N-auzi că va avea grijă de viitorul tău? Vei putea ajunge avocat la Paris.

— Nici nu bănuiește ce soartă măreată il așteap!ă! răspunse bătrînul, văzînd cit de buimac il privește Oscar. Abia a ieșit din școală. Nu uita că la vîrsta ta, ca să fii cinstit, trebuie să știi să rezisti ispitelor, iar într-un oraș mare ca Parisul ele te pîndesc la fiecare pas. Locuiește la maică-ta, într-o mansardă; du-te de-a dreptul la facultate și întoarce-te la birou; caută să muncești cit mai mult acolo, dimineața și seara, iar

de învățat, învață și la mama acasă; la douăzeci și doi de ani poți ajunge secretar-secund, la douăzeci și patru, prim-secretar; studiază mult, și ai să fii un om făcut. Dacă nu ți-o plăcea cumva profesiunea, ai să poți intra la fiul meu, care e notar public, și vei deveni succesorul lui... Așadar, muncă, răbdare, discreție, cinste — iată jaloanele drumului tău!

— Să dea Dumnezeu să mai trăiți încă treizeci de ani, ca să-l vedeți pe al cincilea copil al dumneavoastră îndeplinind tot ce așteptăm de la dînsul! exclamă doamna Clapart, apucînd mina unchiului Cardot și stringîndu-i-o cu un gest demn de tinerețea ei de altădată.

— Pofțiți la masă, răspunse bătrînelul, trăgîndu-l de ureche pe Oscar după el.

În timpul mesei, unchiul Cardot, aruncîndu-i pe ascuns cite o privire, își dădu seama că băiatul habar n-avea ce-i viața.

— Trimiteți-l din cînd în cînd la mine, îi zise el doamnei Clapart la despărțire, făcînd semn spre Oscar. Am să-l învăț multe.

Această vizită potoli necazurile bieteii femeii, care nu se aștepta la un asemenea succes. Cincisprezece zile în șir se plimbă cu Oscar, supraveghîndu-l aproape cu tiranie, și astfel ajunseră la sfîrșitul lunii octombrie. Într-o dimineață, Oscar îl văzu intrînd pe asprul administrator, care îi găsi pe nevoiașii din strada Cerisaie la masa de prînz, mîncînd o scrumbie cu lăptuci și ca desert cite o ceașcă de lapte.

— Ne-am mutat la Paris și nu trăim ca la Presles, ținu să spună Moreau, care voia s-o previe astfel pe doamna Clapart că, din pricina lui Oscar, relațiile dintre ei nu mai puteau fi cele dinainte, dar nu voi rămîne mult aici. Am încheiat tovărășie cu moș Léger și cu moș Margueron din Beaumont. Facem negoț de terenuri, și ca început am cumpărat moșia Persan. Eu conduc această societate cu un capital de un milion, căci am făcut un împrumut ipotecîndu-mi averea. Cînd mi se prezintă o afacere, moș Léger și cu mine o cercetăm, asociații mei primesc fiecare cite un sfert, iar eu jumătate din beneficii, căci eu muncesc cel mai

mult, așa că am să fiu mereu pe drumuri. Soția mea locuiește la Paris, foarte modest, în foburgul Roule. În cazul cînd ne vor reuși citeva afaceri și vom ajunge să nu riscăm decît din cîștig, dacă vom fi mulțumiți de Oscar, poate o să-l angajăm.

— Uite, dragă prietene, s-ar putea întimpla ca nenorocirea catastrofală datorată ușurinței nefericitului meu copil să-ți ofere prilejul de a te îmbogăți, căci, într-adevăr, la Presles îți îngropai capacitatea și energia...

Doamna Clapart îi povestește apoi despre vizita la unchiul Cardot, pentru a-i arăta lui Moreau că s-ar putea ca dînsa și Oscar să nu-i mai fie povară.

— Are dreptate bătrînelul, reluă fostul administrator. Oscar trebuie ținut cu mină de fier pe calea asta, și numai așa va ajunge notar sau avocat. Dar nu cumva să se abată de pe acest făgaș ? Ah ! am ceva potrivit pentru voi. Un negustor de terenuri poate fi un bun client prin numeroasele lui afaceri, și mi s-a vorbit despre un avocat care a cumpărat tocmai acum un birou de notariat fără clientelă. E vorba despre un tînăr dur ca o stangă de fier, aprig la lucru și care știe să tragă ca un cal. Îl cheamă Desroches. Îi voi propune toate afacerile noastre, cu condiția de a-l dăscăli pe Oscar ; îi voi oferi să-l ia la el contra sumei de nouă sute de franci ; eu voi contribui cu trei sute, așa că fiul dumitale nu te va costa decît șase sute de franci, și bineînțeles că-l voi recomanda cît mai călduros. Dacă băiatul vrea să ajungă om, va ajunge, dar numai sub îndrumarea acestei miini de fier ; așa va ieși notar sau avocat.

— Haide, Oscar, mulțumește bunului domn Moreau... Stai de parcă ai fi un butuc ! Nu toți tinerii care fac prostii au norocul să dea peste prieteni dispuși să se mai intereseze de ei după ce s-au ales numai cu necazuri de pe urma lor...

— Ca să ne împăcăm, zise Moreau stringînd mina lui Oscar, trebuie să muncești cu o silință susținută și să te porți bine.

După zece zile, fostul administrator îl prezintă pe Oscar maestrului Desroches, avocatul de curînd sta-

bilit pe strada Béthisy, într-un apartament mare, dar cu o chirie relativ mică, situat în fundul unei curți strâmte. Desroches, un tânăr de douăzeci și șase de ani, crescut aspru de un tată din cale-afară de sever, fiul unor oameni săraci, fusese în aceeași situație ca și Oscar; se interesă deci de băiat, dar așa cum un om cu înfățișarea lui aspră se poate interesa de cineva. Chipul acestui tânăr, uscat și slab, cu tenul pătat și părul tăiat scurt, zgîrcit la vorbă, cu privirea pătrunzătoare și de o vioiciune reținută, îl sperie pe bietul Oscar.

— Aici se lucrează zi și noapte, rosti avocatul din fundul jefului său, așezat dincolo de o masă lungă, pe care hirtiiile stăteau îngrămădite vrafuri-vrafuri. Domnule Moreau, n-o să vi-l omorim, dar va trebui să țină pasul cu noi. Domnule Godeschal! strigă el.

Deși era duminică, primul secretar se ivi cu tocul în mână.

— Domnule Godeschal, iată practicantul de avocat de care ți-am vorbit și de care domnul Moreau se interesează așa de îndeaproape; va lua cina cu noi și se va muta în mica mansardă de lângă camera dumată; îi vei socoti timpul necesar pentru a se duce la Facultatea de drept și a se întoarce fără să piardă nici cinci minute. Vei avea grijă să învețe codul și să ajungă a fi stăpîn pe materiile predate la cursuri; iar pentru asta, îndată ce termină lucrările de birou, îi dai să citească diferiți autori; pe scurt, dumneata îl veghezi de aproape, și eu am să fac controlul. Aș vrea să ajungă ce ai ajuns și dumneata, un prim-secretar priceput, în ziua cînd va trebui să depună jurămintul ca avocat. Du-te, tinere, cu Godeschal; îți va arăta odaia și te vei muta în ea... Îl vedeți pe Godeschal? îl întrebă Desroches pe Moreau. E un tânăr, ca și mine, fără avere, e fratele Mariettei, vestita dansatoare, care îi strînge de pe acum bani pentru ca peste zece ani să-și poată cumpăra un birou de notariat. Toți secretarii mei sînt băieți care nu se pot bizui decît pe cele zece degete ale lor ca să-și facă o stare. Așa că cei cinci secretari ai mei și cu mine lucrăm cît alți doisprezece! În zece ani voi avea cea mai frumoasă

clientelă din Paris. Ne pasionăm cu toții pentru afaceri și pentru clienți, ceea ce a început să se cam știe în Paris ! L-am luat pe Godeschal de la confratele meu Derville, unde nu era decît secretar-secund, acum cincisprezece zile ; dar ne-am cunoscut în acel mare birou. La mine Godeschal are un salariu anual de o mie de franci, masă și casă. E un băiat la fel de valoros ca și mine, veșnic neobosit. Mi-e drag băiatul ăsta ! A putut trăi cu șase sute de franci, ca și mine cînd am fost secretar. Ceea ce pretind, îndeosebi, este o cinste fără cea mai mică pată ; și cînd știi să fii cinstit în sărăcie, ești om. La cea mai mică abatere în această privință, un secretar ar zbura din biroul meu.

— Ce mai la deal, la vale, băiatul a nimerit la o școală bună ! zise Moreau.

Timp de doi ani, Oscar își duse traiul în strada Béthisy, în birlogul șicanei, căci dacă această expresie învechită s-a potrivit vreodată unui birou, apoi nu putea fi vorba decît de biroul lui Desroches. Sub o asemenea supraveghere slăruitoare și pricepută, Oscar trebuia să respecte cu atîta strictețe orarul de învățătură, ca și cel de muncă în birou, încît ducea, în plin Paris, o viață de schivnic.

Godeschal se scula pe orice vreme la ora 5 dimineața. Cobora cu Oscar în birou ca să economisească iarna lemnele și îl găseau întotdeauna pe patron lucrînd. Oscar făcea copiile și își pregătea lecțiile ; dar și le pregătea folosînd un material uriaș. Godeschal și adesea patronul indicau învățăcelului lor ce autori să consulte și cum să învingă dificultățile. Oscar nu trecea de la un titlu de cod la altul fără a-l adînci și a se prezenta rînd pe rînd în fața patronului și a lui Godeschal, care-l supuneau la examene pregătitoare mai serioase și mai îndelungate chiar decît cele de la Facultatea de drept. Întors de la cursuri, care nu țineau prea mult, își relua locul în birou, unde lucra din nou, se ducea cîteodată la Palatul de justiție, cu un cuvînt, stătea neclintit pînă la prînz la dispoziția neînduplecatului Godeschal. Prînzul, ca și cel al patronului de altfel, se compunea dintr-o porție mare de carne, o farfurie de legume, o salată și, ca desert, o bucată de

brinză de Gruyère⁷⁸. După prinz, Godeschal și Oscar se întorceau în birou, unde lucrau pînă seara. O dată pe lună, Oscar se ducea să prinzească la unchiul său, Cardot, iar duminicile și le petrecea la mama lui. Dacă avea vreo treabă la birou, Moreau îl lua din cînd în cînd pe Oscar să mănince seara împreună cu el la „Palais Royal” și îl fericea ducîndu-l la cite un spectacol. Godeschal și Desroches îi trăsese ră un asemenea perdaf lui Oscar în privința pretențiilor lui de eleganță, că-i tăiară pofta de a se mai gîndi la îmbrăcăminte.

— Un bun secretar, îl dăscăli Godeschal, trebuie să aibă nu mai mult de două haine negre (una nouă și una veche), un pantalon negru, ciorapi negri și pantofi. Cizmele costă prea scump. Numai cînd ajungi avocat porți cizme. Un secretar nu trebuie să cheltuiască mai mult de șapte sute de franci. Trebuie să poarte cămăși groase, de pinză tare. Vai, cînd pornești de la nimic, ca să ajungi să-ți faci stare, trebuie să te mărginești la strictul necesar. Uită-te la domnul Desroches! A dus-o greu cum o ducem și noi, și acum vezi ce situație are! Godeschal era pildă de consecvență. De o principialitate riguroasă în ce privește onoarea, discreția și cinstea, le aplica fără emfază, simplu, așa cum respira sau mergea. Era manifestarea firească a sufletului său, după cum respirația și mersul sînt manifestarea organelor.

La optsprezece luni după ce Oscar fu primit în birou, i se întîmplă pentru a doua oară secretarului-secund o neînsemnată nepotrivire în casa mică de bani ce o ținea. În fața întregului birou, Godeschal îi spuse :

— Dragă Gaudet, pleacă de la noi din proprie inițiativă, ca să nu se spună că te-a concediat patronul. Ești sau distrat, sau prea puțin meticulos, și dacă ai cel mai mic dintre aceste defecte, nu ești de noi. Patronul nu va ști nimic, iată tot ce pot face pentru un coleg.

La douăzeci de ani, Oscar ajunse al treilea secretar în biroul maestrului Desroches. Dacă nu cîștiga încă nimic, avea în schimb casă și masă, căci făcea munca secretarului-secund. Desroches avea doi primi-secretari, și secretarul-secund era covîrșit de lucrări. Către

sfîrșitul celui de al doilea an de drept. Oscar, mai bine pregătit decît mulți licențiați, își ducea munca la Palatul de justiție cu pricepere și puneă chiar concluzii în unele pricini mai modeste. Godeschal și Desroches erau mulțumiți de dînsul. Dar deși ajunsese aproape om cu scaun la cap, mai vădea porniri spre petreceri și o dorință de a ieși în evidență, tendințe îngrădite însă datorită disciplinei aspre și muncii necurmate din viața pe care o ducea. Negustorul de terenuri, mulțumit de progresele secretarului, mai slăbi din rigoarea pe care i-o arătase. În luna iulie 1825, cînd Oscar își trecu ultimele examene cu bile albe, Moreau îi dădu o sumă de bani ca să se îmbrace elegant. Doamna Clapart, fericită și mîndră de fiul său, pregăti o zestre de toată frumusețea viitorului licențiat, viitorului secretar-secund. În familiile de oameni săraci, cadourile umplu de obicei cite un gol.

După vacanță, în luna noiembrie, Oscar Husson ocupă camera secretarului-secund, pe care ajunsese în sfîrșit să-l înlocuiască, primi un salariu de opt sute de franci, casă și masă. Așa că unchiul Cardot, care venise discret să-i ceară lui Desroches informații despre nepotul său, îi făgădui doamnei Clapart că-l va ajuta pe Oscar să-și facă rost de un birou de notariat, bineînțeles dacă avea să meargă tot așa și de atunci înainte.

Deși părea om la locul lui, Oscar Husson avea de luptat cu pornirile adînci ale caracterului său. I se întimpla să-l pălească uneori un dor aprig de a părăsi un trai atît de potrivnic ființei și dorințelor sale. Îi socotea pe ocnași mai fericiți decît dînsul. Strivit de lațul acestui regim de fier, îl pălea dorul să fugă, ori de cîte ori se asemuia cu cîte un tinerel bine îmbrăcat de pe stradă. Adeseori simțea porniri nebunești pentru femei, dar se resemna și rămînea cu un adînc dezgust de viață. Fiind susținut de exemplul lui Godeschal, ducea această viață aspră mai mult silît decît din propriu imbold. Godeschal, care nu-l scăpa din ochi pe Oscar, avea un principiu : să nu-l pună pe învățacelul său în fața ispitelor. De cele mai multe ori secretarul rămînea fără bani, sau avea atît de puțini, încît nu-și

putea îngădui să-și facă de cap. În ultimul an, Godeschal îl luase pe Oscar la cinci sau șase petreceri, plătind el cheltuielile, căci își dădea seama că trebuia să mai slăbească puținel lațul acestui ied. Asemenea șotii de-ale tinereții, cum le numea asprul prim-secretar, îi mai dădeau ceva putere de a îndura traiul sobru pe care-l ducea; la unchiul Cardot nu se prea distra, și mai puțin la maică-sa, care trăia și mai economicos decît Desroches. Moreau nu se putea apropia de Oscar, așa cum se apropiase Godeschal, dar se prea poate ca acest sincer protector al tînărului Husson să se fi servit de Godeschal pentru a-l iniția pe bietul băiat în tainele vieții. Devenind discret, Oscar își dădu în sfîrșit seama, prin contactul cu oamenii de afaceri, de imensa greșeală pe care o făcuse în timpul acelei nenorocite călătorii în cucu; dar sumedenia de fantezii pe care fusese silit să și le sugrume, ca și nebunia tinerească îl mai puteau împinge pe alte căi. Cu toate acestea, pe măsură ce cunoștea tot mai bine societatea și legile ei, se învăța minte și, dacă Godeschal avea să-l țină din scurt, atunci Moreau spera să-l aducă pe calea cea bună pe fiul doamnei Clapart.

— Cum se poartă băiatul? întrebă negustorul de terenuri la întoarcerea dintr-o lungă călătorie care-l ținuse cîteva luni departe de Paris.

— Aceeași mare vanitate, răspunse Godeschal. Îi dați haine și cămăși frumoase, are jabouri ca un agent de schimb de la bursă, și să mi-l vedeți pe cuconășul meu cum o întinde în fiecă duminică la Tuileries, în căutare de aventuri. Ce vreți! Tinerețea! Stăruie într-una să-l prezint surorii mele, la care ar întîlni o lume grozavă: actrițe, dansatoare, tineri eleganți, oameni care-și toacă averea... Mă tem că nu va putea conduce un birou de notariat. Totuși, vorbește destul de bine, ar putea fi avocat și ar putea pleda în afaceri bine studiate...

În cursul lunii noiembrie 1825, în timp ce Oscar Husson își lua în primire postul și se pregătea să-și susțină teza de licență, fu angajat în biroul lui Desroches un al patrulea secretar, ca să completeze locul devenit vacant prin promovarea lui Oscar.

Acest al patrulea secretar, pe nume Frédéric Marest, se pregătea pentru magistratură și era în anul trei la drept. După informațiile obținute de agenții biroului, aveau de-a face cu un băiat de bani gata, de douăzeci și trei de ani, îmbogățit cu vreo douăsprezece mii de franci rentă, rămași după moartea unui unchi celibatar, fiul unei oarecare doamne Marest, văduva unui bogat negustor de lemne. Viitorul substitut, însuflețit de dorința lăudabilă de a-și cunoaște profesiunea până în cele mai mici amănunte, intră la Desroches cu intenția de a studia procedura și de a fi în stare să ocupe în doi ani locul primului-secretar. Nădăjduia să-și facă stagiul de avocat la Paris, pentru a putea corespunde ca magistrat cerințelor unui post care n-ar putea fi refuzat unui tânăr bogat. Să ajungă la treizeci de ani procuror regal la un tribunal oarecare — iată tot ce rivnea. Acest Frédéric era văr primar cu Georges Marest, dar, deoarece mistificatorul din călătoria de la Presles nu-și dăduse numele întreg decît lui Moreau, și tânărul Husson nu-l cunoscuse decît sub pronumele de Georges, numele de Frédéric Marest nu-i amintea de nimic.

— Domnilor, se adresă Godeschal la dejun tuturor secretarilor, vă anunț sosirea unui nou coleg, și, cum e tare bogat, îl vom face, sper, să ne plătească o masă strașnică de bun sosit...

— Scoateți condica, zise Oscar privindu-l pe ucenic, și să fim serioși.

Trepădușul se cățără ca o veveriță pe rafturile cu dosare, ca să ia un registru de pe ultimul raft, unde fusese pus să se umple bine de praf.

— A prins patină, nu glumă, zise trepădușul arătînd un registru.

Să lămurim acum hazul stirnit întotdeauna de acest registru, care se găsea pe atunci în mai toate birourile avocațiale. *Zaialet ca la prinzurile secretarilor de avocați, la cinele perceptorilor și la ospetele boierilor mai rar* — această veche zicală din secolul al XVIII-lea e valabilă și acum în breasla avocațească pentru toți cei care și-au petrecut doi sau trei ani învățînd procedura la vreun avocat, ori notariatul la

cite un maestru. Secretarilor de avocați, care muncesc din greu, le place cu atât mai mult să se distreze, cu cit au foarte puține prilejuri; dar îndeosebi se dau în vînt după cite o șotie pe care o gustă cu cea mai mare plăcere. Așa s-ar putea explica într-o oarecare măsură comportarea lui Georges Mareș în trăsura lui Pierrotin. Pînă și cel mai morocănos secretar simte imboldul de a face o poznă sau o trăsnaie. Rămii uimit văzînd cum acești secretari gustă și pun la cale între ei cite o păcăleală sau vreo glumă; numai printre pictori se mai întîmplă ceva asemănător. Cei din atelier și din birourile de notariat sînt, în această privință, superiori chiar actorilor.

Cumpărîndu-și un birou de notariat fără vad, Desroches creă un fel de dinastie nouă. Acest birou întrerupsese tradiția cu privire la uzanțele de bun venit. Stabilît într-un apartament unde niciodată nu se făcuse uz de hîrtie timbrată, Desroches adusesese mese noi, cartoane albe cu margini albastre nou-nouțe. În biroul său de notariat adunase secretari de pe la alte birouri, fără vreo legătură între ei, și care se mirară oarecum văzîndu-se împreună. Godeschal, care-și făcuse primii ani de ucenicie la maestrul Derville, nu era dintre oamenii dispuși să lase să se piardă prețioasa tradiție a sărbătoririi celui nou venit. Aldămașul de bun venit e un prinz dat de cel nou celor mai vechi din biroul în care intră. Cam pe vremea cînd tînărul Oscar intră să-și facă practica, în primele șase luni după instalarea lui Desroches, într-o seară de iarnă, cînd lucrul se terminase mai devreme și secretarii se mai încălzeau pușintel înainte de a o lua la drum, lui Godeschal îi trecu prin cap să întocmească un fel de condică, zice-se din vechime, de orînduitori de oștețe din breasla avocaților, condică, cică, salvată din furtunile revoluției, trecută din mină în mină de la procurorul Bordin de la Châtelet, predecesorul indirect al lui Sauvagnest, apărătorul de la care Desroches preluase biroul. În acest scop se puseră pe căutat la un negustor de hîrtoage vechi o condică din secolul al XVIII-lea, legată în pergament așa cum trebuie și care să poarte o încheiere a Marelui consiliu. După ce au dat de o asemenea

condică, au tăvălit-o prin praf, prin sobă, au ținut-o în cămin, în bucătărie, peste tot, până și în încăperea pe care secretarii o numesc camera de deliberare, ca să arate cât mai mucegăită, în stare să-i uimească până și pe anticari, cu niște crăpături ce păreau grozav de vechi, niște colțuri roase de se putea crede că șobolanii s-au ospătat din plin din ele. Muchea fu surprinzător de bine îngălbenită. O dată condica astfel dichisită, iată și câteva extrase menite să-i lămurească și pe cei mai mărginiți la minte cărui scop dedicaseră băieții din biroul lui Desroches această condică, ale cărei prime șaiszeci de file erau înțesate de false procese-verbale. Pe prima pagină se putea citi :

„În numele Tatălui, al Fiului și al Sfintului Duh, amin.

În ziua aceasta de hram a ocrotitoarei noastre, sfânta Genoveva, patroană a Parisului, sub a cărei oblăduire s-au puseră, încă din anul 1525, caligrafii acestei cancelării, noi, subscriși caligrafi mari și mai mici din cancelăria jupinului Jerosme-Sebastien Bordin, urmașul răposatului Guerbet, în viață fiind procuror la Chastelet, am găsit de cuviință a înlocui condica și arhivele de primire a caligrafiilor acestei mărețe cancelării, mădular de seamă al breslei advocătești a regatului, care condică s-a văzut împlinită cu actele scumpilor și iubiților noștri înaintași, făcut-am rugare păstrătorilor arhivelor tribunalului de a o păstra printre condicele celorlalte cancelării și dusu-ne-am la sfânta slujbă a parohiei din Saint-Severin, întru sfințirea de bun început a acestei noi condici.

Drept care subscris-am cu toții : Malin, caligraf de frunte, Grevin, caligraf-secund, Athanase Feret, caligraf, Jacques Huet, caligraf, Regnault de Saint-Jean-d'Angely, caligraf, Bedeau, trepăduș.

În anul Domnului 1787.

Și după ce ne închinăram ascultînd sfînta liturghie, meraserăm cu toții la Courtille și punînd mină de la mină ospătat-ne-am îndelung, pînă dimineața la ceasurile 7.”

Totul fusese întocmit în chip măestru. Un expert ar fi putut jura că scriitura era chiar din secolul al XVIII-lea. Condica mai cuprindea și alte douăzeci și șapte de procese-verbale de primire în breaslă, ultimul referindu-se la anul fatal 1792.⁷⁹

După un răstimp de paisprezece ani, condica reîncepea cu anul 1806, cu prilejul numirii lui Bordin ca apărător pe lângă tribunalul de primă instanță al Senei. Și iată cum comenta ea reconstituirea breslei regale avocațești și alte treburi :

„Domnul, în marea sa milostivire, avut-a grijă ca în mijlocul năprasnicelor furtuni ce s-au abătut asupra pământului Franței, ajunsă o mare împărăție, să nu se prăpădească preascumpele arhive ale cancelăriei de mare faimă ale maestrului Bordin ; și noi, subscrișii secretari ai preavrednicului, preacuvinciosului maestru Bordin, nu șovăim a recunoaște că dacă toate acestea au putut fi păstrate în vreme ce sumedenii de documente de mare preț, hrisoave, înscrisuri s-au irosit, aceasta s-a putut săvârși datorită înaltei protejări a sfintei Genoveva, oblăduitoarea acestei cancelării, ca și credinței pe care ultimul procuror de viață veche a păstrat-o față de toate obiceiurile și vechile datine. Nedumeriți care anume e partea sfintei Genoveva și care a maestrului în această minune ce s-au săvârșit, hotărîtu-ne-am să mergem la Saint-Étienne du Mont spre a asculta sfînta liturghie ce se va sluji la altarul acestei sfînte păstorîte, care ne trimite alîtea oițe să le tundem, și să cîntîm cu un ospăț pe patronul nostru, cu nădejdea că va fi pe socoteala lui.

Semnează : Dignard, secretar-prim, Poidevin, secretar-secund, Proust, secretar, Brignolet, secretar, Derville, secretar, Augustin Coret, învățăcel.

În biroul de notariat, 10 noiembrie 1806.”

„A doua zi la ceasurile 3 după amiază, secretarii subscriși își atestă prin aceasta mulțumirea față de preabunul lor stăpin, care i-a ospătat din plin la

onorabilul domn Rolland, birtaş din strada Hasard, cu cele mai bune vinuri din trei ținuturi, din Bordeaux, din Champagne și din Bourgogne, cu mincăruri gătitе cu osebită grijă și a ținut masa de la ceasurile 4 după prinz pînă la ceasurile 7 și jumătate. S-au servit cafea, înghețată, lichioruri din belșug. Dar, din respect față de patron, nu ne-am îngăduit să intonăm imnuri și cintece de breaslă. Nici un secretar n-a întrecut măsura unei veselii cuviincioase, căci vrednicul, venerabilul și darnicul oblăduitor făgăduise secretarilor să-i ducă să-l vadă pe Talma în *Britanicus*⁸⁰ la Teatrul Francez. Mulți ani trăiască maestrul Bordin!... Dumnezeu să-și reverse harul asupra capului său venerabil! Dă, doamne, să-și poată vinde cît mai scump falnica sa cancelărie! Fie să aibă parte numai de mușterii bogați! Fie ca toate conturile de cheltuieli să-i fie plătite peșin pînă la o para! Dea domnul ca viitorii noștri patroni să-i semene întru totul! Să fie întotdeauna iubit de secretari, chiar după ce nu va mai fi printre noi!"

Urmau alte treizeci și trei de procese-verbale încheiate cu prilejul primirii unor noi secretari și care se deosebeau unul de altul prin scriitură, cerneală, prin stil, semnături și prin laudele aduse mincărurilor și vinurilor bune, laude ce păreau a vădi că procesul-verbal se întocmea și se semna chiar în timpul mesei, *inter pocula*⁸¹.

În sfîrșit, cu data de iunie 1822, cam pe cînd Desroches depusese jurămîntul, se găsea următoarea proză în stil constituțional:

„Eu, subscrisul François-Claude-Marie Godeschal, chemat de maestrul Desroches spre a îndeplini împovărătoarele sarcini de prim-secretar într-un birou de notariat ce abia urma să-și facă clientelă, aflînd de la maestrul Derville, de la care am plecat, că-s în ființă vestitele arhive ale pregătitorilor de mese din breasla avocațială ajunse de pomină la palat, l-am rugat pe binevoitorul nostru patron a

le cere predecesorului său, căci era de mare trebuință a se găsi acel document purtind data anului 1786, care e în legătură cu alte arhive depuse la palat, a căror ființă ne-a fost atestată de domnii Terrasse și Duclos, arhivari, și cu ajutorul cărora ne putem întoarce pînă la anul 1525, spre a afla lămuriri cu privire la obiceiurile și la bucătăria secretariatului de notariat, indicații istorice de cea mai mare însemnătate.

Dind curs cererii, biroul a ajuns azi în stăpînirea mărturiilor grăitoare ale cultului ce-l săvîrșeau dintotdeauna înaintașii noștri intru slava preacinstitului clondir și a bucatelor alese. Ca urmare și intru lămurirea celor ce vor veni după noi și spre a innoda din nou lanțul vremurilor și al paharelor, am poftit pe domnii Doublet, secretar-secund, Vassal, secretar-terțio, Hérissou și Grandemain, secretari, și Dumets, învățăcel, a lua masa împreună duminica viitoare la «Calul roșu», pe cheiul Saint-Bernard, cu care prilej vom sărbători regăsirea acestei condici, care cuprinde pravila zaiafetelor noastre.

În această duminică de 27 iunie s-au băut 12 sticle de felurite vinuri, care de care mai bune. Au stîrnit mare bucurie cei doi pepeni galbeni, pateurile cu *jus romanum*⁶², un mușchi de vacă și un *vol-au-vent* cu ciuperci. Domnișoara Mariette, preailustra soră a prim-secretarului și prima-balerină a Academiei regale de muzică și dans, binevoind a pune la dispoziția biroului bilete de fotolii de orchestră la reprezentația din seara aceasta — se consemnează aici cu mulțumiri pomenitul act de generozitate. Pe lingă aceasta, se hotărăște ca secretarii să se ducă *in corpore*⁶³ la susarătala preadistinsă domnișoară, spre a-i mulțumi și a-i aduce la cunoștință că dacă diavolul îi va scoate cumva vreun proces în cale, ea nu va avea de suportat decît cheltuielile de procedură — aceasta spre bunăștiință.

Godeschal a fost proclamat floarea breslei avocaților și mai cu seamă băiat de treabă. Fie ca un om care știe așa de bine să trateze pe semenii săi, să trateze cit mai repede cumpărarea unui birou."

Condica era plină de urme de vin, de pete de cerneală și de semnături înzorzonate, care semănau cu niște focuri de artificii. Spre a înțelege bine aparența de autenticitate care se dăduse acestei condici, ajunge să redăm procesul-verbal al așa-zisei primiri a lui Oscar.

„Astăzi, luni, 25 noiembrie 1822, după o ședință ținută ieri în strada Cerisaie din cartierul Arsenalului, la doamna Clapart, mama aspirantului de avocat Oscar Husson, noi, subscrișii, declarăm că masa de recepție a întrecut așteptările noastre. S-au servit ca gustări ridichi negre și ridichi de lună, castraveciori, scrumbiuțe, unt și măslina; a urmat o supă tare gustoasă cu orez, mărturia unei deosebite griji materne, căci am adulmecat un delicios iz de pasăre și, după cum ne-a mărturisit însuși aspirantul, am aflat că într-adevăr doamna Clapart pusese cu chibzuială în oala de supă, așa cum nu poate face decît acasă la ea o bună gospodină, ceea ce rămăsese de la o friptură delicioasă pregătită cu multă grijă înainte.

*Item*⁶⁴ friptura garnisită cu o mare de aspic, făcută tot de mama sus-zisului.

Item o limbă de bou cu tomate, față de care n-am stat de fel ca niște automate.

Item o tocăniță de porumbel cu un gust de ai fi zis că au pregătit-o înșiși îngerii cu miinile lor.

Item o budincă de macaroane alături de niște cupe cu cremă de ciocolată.

Item un desert alcătuit din unsprezece feluri deosebite, printre care, cu toată starea noastră de beție de pe urma celor șaisprezece sticle de vin ales, tot unul și unul, ne-am putut da seama ce gust împărătesc și mirobolant avea compotul de piersici ce s-a servit.

Vinul de Roussillon și cel din viile Ronului le-au

făcut mat pe cele din Champagne și din Bourgogne. O sticlă de maraschin și una de kirș, cu toată cafeaua delicioasă pe care am sorbit-o, ne-au cufundat în cele din urmă într-un asemenea extaz oenologic, încît unul dintre noi, onorabilul Hérison, se credea pe bulevardul Temple, cînd de fapt se afla în Bois de Boulogne, iar trepădușul Jacquinaut, în vîrstă de paisprezece ani, a acostat niște burgheze în vîrstă de cincizeci și șapte de ani, luîndu-le drept femeii ușoare, aceasta spre bună-știință.

Statutele ordinului nostru cuprind o lege respectată cu strictețe, și anume : să lași la voia aspiranților la privilegiile breslei avocațiale a organiza, corespunzător stării lor, fastul recepțiilor, știut fiind de toată lumea că nimeni dintre cei cu rente nu se dedică zeiței Temis⁸⁵ și că fiecare secretar e ținut din scurt de părinții săi. Așadar, se cuvine a acoperi de laude pe doamna Clapart, văduvă din prima căsătorie a domnului Husson, tatăl candidatului nostru, și a recunoaște că a binemeritat uralele izbucnite la desert, drept care am semnat cu toții."

Trei secretari se lăsaseră antrenati în aceste farse, și trei recepții reale, efective, au fost consemnate în măreața condică.

În ziua cînd apărea cîte un nou angajat în birou, trepădușul avea grijă să așeze pe mapa biroului său arhivele orînduitorilor de praznice avocațiale, și secretarii făceau mare haz, urmărind mutra celui nou venit, în timp ce studia aceste foi pline de caraghioslicuri. *Inter pocula*, fiecare aspirant făcea cunoștință cu marea taină a acestei farse avocațiale și, cum era firesc, nu se putea ca, o dată inițiat, să nu simtă la rîndul său dorința de a păcăli pe secretarii care urmau să vină după el.

Își poate acum oricine închipui ce ochi făcură cei patru secretari și trepădușul auzindu-l pe Oscar, ajuns păcălici, strigînd și el : „Scoateți conдика !"

Nu trecură nici zece minute după această exclamație, și se prezentă un tânăr frumos, zvelt, cu o înfățișare plăcută, care întrebă de domnul Desroches și se recomandă fără șovăială lui Godeschal.

— Mă numesc Frédéric Marest, zise el, și am venit să ocup aici locul de al treilea secretar.

— Domnule Husson, se adresă Godeschal lui Oscar, arată domnului ce loc va ocupa și pune-l în cunoștință cu felul nostru de lucru.

A doua zi, secretarul găsi condica de-a curmezișul mapei sale; după ce răsloi primele pagini începu să ridă, însă nu-i invită pe colegii săi de birou, ci puse condica la loc, în fața lui.

— Domnilor, zise el pe la ora 5 înainte de plecare, am un văr prim-secretar de notar la maestrul Léopold Hannequin și-l voi întreba ce am de făcut în semn de bun venit la acest birou.

— Nu-i a bine! exclamă Godeschal. Acest viitor magistrat nu pare a fi un novice.

— Las', că-l sugem noi! spuse Oscar.

A doua zi, pe la orele 2, Oscar văzu intrind și recunoscu în persoana care se prezenta ca prim-secretar al maestrului Hannequin pe Georges Marest.

— Ehe, iată-l pe amicul lui Ali-pașa! exclamă el cu un aer degajat.

— Ia te uită! Aici sinteți, domnule ambasador?! răspunse Georges, reamintindu-și de Oscar.

— Ei! Așadar, vă cunoașteți? îl întreabă Godeschal pe Georges.

— Ba bine că nu! Am făcut la șotii împreună, răspunse Georges, sint mai bine de doi ani de atunci... Din pricina acestei chestii am ieșit de la Crottat și am intrat la Hannequin.

— Ce chestie? întreabă Godeschal.

— O, nimic! răspunse Georges, la un semn al lui Oscar. Am vrut să-l păcălim pe un *pair de France*, și cind colo ne-a tras el o păcăleală... Așa va să zică! Tineți neapărat să-i jucați festa vărului meu...

— Noi nu jucăm feste nimănui, rosti Oscar cu demnitate. Poltim Carta noastră.

Și-i arată faimoasa condică, deschizînd-o la foaia unde se găsea sentința de excludere a unui refractar, care, din pricina cumplitii lui zgîrcenii, fusese silit să părăsească biroul în 1788.

— Cred și eu că-i o festă, replică Georges, văd și de unde se trage, și arată spre caraghioasa arhivă. Dar vărul meu și cu mine sintem bogați, și o să vă trîtim un zafialet cum n-ați văzut de cînd sinteți și care va da pîteni imaginației voastre la întocmirea procesului-verbal. Așadar, pe mîine, duminică, la „Rocher de Cancale”⁸⁶ la ceasurile 2. Vă voi duce apoi să petrecem seara la doamna marchiză de Las Florentinas y Cabirollos, unde vom juca cărți și unde veți întîlni floarea femeilor din lumea elegantă. Va să zică, domnilor de la prima instanță, reluă el cu o trufie notarială, ținută, domnilor, și să rezistați la băutură ca seniorii din vremea Regentei⁸⁷...

— Ura! strigă într-un glas tot biroul. Bravo!... *Very well*⁸⁸... Trăiască Marest!

— Pontins!⁸⁹ exclamă trepădușul.

— Ce s-a întîmplat? întrebă patronul ieșind din biroul său. Și tu ești aici, Georges? se adresează el prim-secretarului. Bănuiesc că ai venit să-mi ieși secretarii la chef. Apoi se întoarse în cabinetul său, unde îl chemă și pe Oscar: Ține cinci sute de franci, îi zise el, deschizînd caseta. Du-te la palat și scoate de la grefă copiile hotărîrii Vandenesse împotriva lui Vandenesse; trebuie să i-o comunici chiar astă-seară dacă-i posibil. I-am făgăduit douăzeci de franci lui Simon pentru *urgentă*; așteaptă hotărîrea dacă nu-i gata și vezi să nu te bolmojească Derville în interesul clientului său; e în stare să ne pună bețe în roate. Conte Felix de Vandenesse e mai tare decît fratele său, ambasadorul, clientul nostru. Așa că fii cu ochii în patru, și la cea mai mică greutate vino și-mi spune.

Oscar se duse cu intenția de a arăta ce poate face în această bătălie, prima afacere mai de seamă care i se încredința de la intrarea sa în birou.

După ce Georges și Oscar plecară, Godeschal îl luă la descusut pe noul secretar asupra glumei pe care bănuia că o ascunde numele acelei marchize de Las Flo-

rentinas y Cabirollos ; dar Frédéric, cu calmul și gravitatea unui procuror general, duse și mai departe păcăleala vărului său ; ajunse să-i convingă pe cei din birou, prin felul de a vorbi și prin toate gesturile sale, că marchiza de Las Florentinas ar fi văduva unui grande de Spania, căreia îi făcea curte vărul său. Născută în Mexic, fată a unei creole, această tinără și bogată văduvă se distingea prin dezinvoltura obișnuită a femeilor născute în țările calde.

— Îi place să ridă, să bea, să cînte, cum ne place și nouă, șopti el citind vestitul cîntec al lui Béranger. Georges e foarte bogat ; a moștenit de la tatăl său, care a murit văduv, o rentă de optsprezece mii de franci, și, cu cei douăsprezece mii de franci pe care ni i-a lăsat fiecăruia unchiul nostru, are un venit de treizeci de mii de franci pe an. Astfel că și-a plătit datoriile și părăsește notariatul. Speră să ajungă marchiză de Las Florentinas, căci tinăra văduvă e marchiză prin situația ei personală, așa că-și poate investi soțul cu titlurile proprii.

Dacă secretarii nu se prea arătau convinși în ce privește contesa, se bucurară însă nespus de perspectiva unui dejun la „Rocher de Cancale” și a unei serate dintre cele mai elegante. Făcură toate rezervele cu privire la spaniolă, urmînd s-o judece în ultimă instanță, cînd vor compare în fața ei.

Această contesă de Las Florentinas y Cabirollos nu era decît domnișoara Agathe-Florentine Cabirolle, prima-dansatoare de la Teatrul Gaité, la care unchiul Cardot cînta *Mère Godichon*. La un an după pierderea foarte reparabilă a răposatei doamne Cardot, fericitul negustor o întîlni pe Florentine cînd ea ieșea din clasa lui Coulon. Iluminat de frumusețea acestei flori coregrafice — Florentine avea pe atunci treisprezece ani — negustorul în retragere o urmări pînă în strada Pastourelle, unde avu deosebita plăcere de a afla că viitoarea podoabă a baletului a fost adusă pe lume de o simplă portăreasă. Nu trecură nici cincisprezece zile, iar mama și fiica, instalate în strada Crussol, începură să ducă un trai tihnit. Așadar, datorită acestui protector al artelor, după o frază consacrată, teatrul cîștigă un tinăr

talent. Generosul Mecena le aduse pe cele două ființe în culmea fericirii, oferindu-le mobilă de mahon, draperii, covoare și o bucătărie cu toate cele necesare. le dădu posibilitatea să angajeze o femeie de serviciu și le aducea în fiecare lună cite două sute cincizeci de franci. Tătucul Cardot, pieptănat după moda veche, le apăru ca un inger și fu tratat așa cum se cuvine să fie tratat un inger binefăcător. Pentru pasiunea bătrinelului, aceasta fu *epoca de aur*.

Timp de trei ani, iubitorul cîntecului *Mère Godichon* avu justa intuiție de a ține pe domnișoara Cabirolle și pe mama sa în acest mic apartament, la doi pași de teatru; apoi, din marea lui dragoste pentru coregrafie, angajă ca profesor al protejatei sale pe Vestris. Avu astfel fericirea de a o vedea, cam prin 1820, pe Florentine debutind ca dansatoare în baletul melodramei de mare spectacol, intitulat *Ruinele Babylonului*. Florentine număra pe atunci șaisprezece primăveri. La scurt timp după acest debut, tătucul Cardot nu mai însemna pentru protejata lui decît un bătrîn zgîrie-brinză, dar cum avu delicatețea să înțeleagă că o dansatoare de la Teatrul Gaité trebuie să păstreze un anumit rang, îi spori ajutorul lunar la cinci sute de franci, așa că, dacă nu mai era ingerul de altădată, rămase cel puțin un prieten pe viață, un al doilea tată. Aceasta fu *epoca de argint*.

Între anii 1820 și 1823, Florentine căpătă experiența de care trebuie să se bucure toate dansatoarele de nouăsprezece sau douăzeci de ani. Prietenele ei erau vestitele Mariette și Tullia, două prime-balerine ale Operei, Florine, apoi sărmana Coralie, atît de timpuriu răpită artelor, amorului și lui Camusot. Cum tătucul Cardot își sporise și el vîrsta cu încă vreo cinci ani, se deprinsese cu acel sentiment îngăduitor, aproape părintesc, pe care-l au bătrînii față de tinerele talente crescute de ei și ale căror succese devin cu timpul și ale lor. De altfel, unde și cum ar mai fi putut găsi un bătrîn de șaiszeci și opt de ani, un asemenea atașament, o Florentină care să-i cunoască atît de bine tabieturile și la care să poată cînta în voie cu amicii săi *Mère Godichon*? Tătucul Cardot se inhămasă la un jug aproape

conjugal și de o greutate căreia nu-i putea rezista. Fu *epoca de aramă*.

În cursul celor cinci ani ai epocii de aur și ai epocii de argint, Cardot economisi nouăzeci de mii de franci. Bătrînul acesta cu multă experiență în viață își făcuse socoteala că, atunci cînd va ajunge la șaptezeci de ani, Florentine va atinge majoratul, deci s-ar putea să debuteze la Operă, și de bună seamă că va căuta să desfășoare un lux de primă-balerină. Cu cîteva zile înainte de serata de care s-a pomenit, tătucul Cardot cheltuise patruzeci și cinci de mii de franci s-o instaleze în oarecare lux pe Florentine, și în acest scop îi închiriasse apartamentul unde răposata Coralie îl făcuse pe Camusot să se simtă atît de fericit. La Paris sînt case și apartamente parcă predestinate, ca și unele străzi. Dispunînd de o argintărie de toată frumusețea, primă-balerină a Teatrului Gaité dădea mese copioase, cheltuia trei sute de franci pe lună cu toaletele, nu ieșea decît în trăsură cu ziuva, avea cameristă, bucătăreasă și valet. În fine, avea ambiția de a ajunge să debuteze la Operă. În cinstea ei, „Gogoșa de mătase” puse la dispoziția domnișoarei Cabirolle, cunoscută sub numele de Florentine, cele mai minunate mătăsuri, pe placul ei, așa după cum cu trei ani înainte satisfăcea cum nu se poate mai bine dorințele Coraliei, dar tot fără ca fiica tătucului Cardot să fi bănuît ceva, căci tatăl și ginerele se înțelegeau de minune ca să păstreze neatinată buna-cuviință în sinul familiei. Doamna Camusot nu știa nimic din viața de petrecăreț a soțului nici despre obiceiurile tatălui. Așa că luxul orbitor din strada Vendôme, de la domnișoara Florentine, ar fi satisfăcut și pe cele mai ambițioase balerine. După ce fusese stăpîn timp de șapte ani, Cardot se simțea ca tras de un remorcher cu neîțarmurita putere a unui capriciu. Dar nefericitul bătrîn iubea l... Florentine, numai dînsa, urma să-i închidă ochii, și el ținea să-i lase moștenire o sută de mii de franci. Începuse *epoca de fier*.

Georges Mareșt, băiat frumos, bogat, cu treizeci de mii de franci rentă, îi făcea curte Florentinei. Toate dansatoarele au pretenția să iubească și ele așa cum

sînt iubite de protectorii lor, să aibă un tinăr care să le scoată la plimbare și să le aranjeze petreceri grozave la țară. Deși dezinteresată, fantezia unei primebalerine e totuși o pasiune care îl costă ceva bani pe *lericitul muritor* ales. Costă mesele la restaurante, lojile la spectacole, trăsurile pentru plimbări în jurul Parisului, vinurile alese consumate din plin, căci dansatoarele duc traiul pe care-l duceau pe vremuri atleții. Georges petrecea cum petrec îndeobște tinerii care scapă de sub supravegherea părintească, ajungînd să trăiască pe picior de completă independență, și la moartea unchiului său, văzîndu-și averea aproape dublată, apucase pe un drum cu totul nou. Cît timp nu dispunea decît de cei optsprezece mii de franci rentă lăsați moștenire de părinți, se gîdea să devină notar public; dar, după cum le spusese vărul său secretarilor lui Desroches, ar trebui să fie cineva prost de tot ca să înceapă a-și face o situație cînd dispunea de o avere pe care o poți aduna abia după ce te-ai luptat din greu să parvii. Așa că primul-secretar sărbătorea întîia sa zi de libertate prin acest dejun, care servea în același timp și ca masă de bun venit a vărului său. Mai cuminte decît Georges, Frédéric nu părăsi gîndul de a-și face o carieră în cadrul Ministerului Public⁹⁹. Deoarece un tinăr frumos, zvelt și dezghețat ca Georges putea prea bine să se însoare cu o creolă bogată, cu care marchizul de Las Florentinas y Cabirollos să se fi căsătorit la bătrînețe, după cum le spusese Frédéric viitorilor săi camarazi preferînd o fată frumoasă fiicei unui nobil, secretarii biroului lui Desroches, toți băieți săraci, care nu frecventaseră niciodată societatea înaltă, se îmbrăcară cu hainele lor cele mai bune, arzînd de nerăbdare să dea ochii cu marchiza mexicană de Las Florentinas y Cabirollos.

— Mare noroc am avut, îi zise Oscar lui Godeschal, sculîndu-se dimineța, că mi-am comandat o haină, pantaloni, vestă, o pereche de cizme și că scumpa mea mamă mi-a făcut lenjerie nouă cînd am fost ridicat în grad ca secretar-secund! Am șase cămăși cu *jabot* de pinză frumoasă din cele douăsprezece pe care mi le-a

da!... O să fim grozavi ! Ah, dacă unul dintre noi i-ar putea-o sufla pe marchiză lui Georges Marest...

— Frumoasă indeletnicire pentru un secretar din biroul maestrului Desroches ! exclamă Godeschal. N-ai să-ți mai înfrinezi odată infumurarea ? Mă, ținăule !

— Ah, domnule, se amestecă doamna Clapart, care adusese câteva cravate fiului său și auzise ce-i spusese secretarul-șef lui Oscar, dar-ar bunul Dumnezeu ca Oscar al meu să urmeze înțeleptele dumneavoastră sfaturi ! Doar asta-i spun mereu : caută să-i semeni domnului Godeschal și ascultă de sfaturile lui.

— Merge, merge, doamnă... răspunse secretarul-șef. Dar să nu mai faci boacăne ca cea de ieri, că repede își pierde încrederea patronului. Patronul nu admite ca cineva să nu se poată descurca. I-a dat pe mină, ca de început, o primă afacere, și anume, ca fiul dumneavoastră să obțină comunicarea unei hotărâri într-un proces de moștenire între doi nobili de seamă, frați, care luptă unul împotriva celuilalt, și Oscar s-a lăsat tras pe sfoară... Patronul era furios. Am încercat să repar această prostie ducindu-mă astăzi la 6 dimineața să-l caut pe copist, care m-a asigurat că voi avea hotărârea mâine la 7 și jumătate.

— Ah, Godeschal ! exclamă Oscar, apropiindu-se de primul secretar și stringându-i mina. Sinteți un adevărat prieten !

— Vai, domnule, zise doamna Clapart, fericită e mama care știe că fiul său are un prieten ca dumneavoastră și vă rog să credeți că recunoștința ce v-o port nu se va încheia decît o dată cu viața mea. Oscar, nu te încrede în acest Georges Marest, nu uita că lui îi datorești prima nenorocire din viața ta.

— Despre ce e vorba ? întrebă Godeschal.

Preaincrezătoarea mamă povesti pe scurt secretarului ce i se întimplase bietului ei Oscar în trăsura lui Pierrotin.

— Sînt sigur, zise Godeschal, că *acest poznaș* ne-a pregătit una de ale lui pentru astă-seară. Eu nu mă duc la contesa de Las Florentinas ; trebuie să-i ajut surorii mele la contractul ei de angajament, așa că vă voi părăsi la desert ; dar tu, Oscar, fii cu ochii în patru.

O să vă poartească poate la vreo partidă de cărți ; biroul lui Desroches nu trebuie să se eschiveze. Ține o sută de franci, ai să joci pentru noi amindoi, adăugă el, ca băiat de treabă ce era, dînd banii lui Oscar, fiindcă acesta avea să-și golească punga plătind cizmarul și croitorul. Fii prudent, vezi să nu joci peste suta asta de franci ; nu te lăsa amețit nici de joc, nici de băutură. Drace ! un secretar-secund înseamnă ceva, nu trebuie să joace pe cuvînt și nici să întreacă măsura în vreo împrejurare. De îndată ce ești secretar-secund, trebuie să te gîndești că vei ajunge avocat. Așadar, nu te întrecе nici la băutură, nici la joc ; caută să ai o atitudine cuviincioasă ; iată cum trebuie să te porți. Nu uita mai ales să te întorci acasă la miezul nopții, căci mîine trebuie să fii la palat la 7 dimineața, ca să iei copiile de pe hotărîre. Nimeni nu te oprește să te dis-trezi, dar, înainte de toate, treburile !

— Ia aminte, Oscar, ce ți-a spus domnul Godeschal, îl sfătui doamna Clapart. Vezi și tu cit e de binevoitor și ce bine știe dumnealui să împace plăcerile tinereții cu îndatoririle impuse de situația pe care o are.

După ce veni ră croitorul și cizmarul care-l chemară pe Oscar, doamna Clapart rămase o clipă singură cu primul-secretar, ca să-i restituie suta de franci pe care i-o dăduse fiului său.

— Oh, domnule, îi zise ea, binecuvîntările unei mame vă vor ajunge oriunde și în orice veți întreprinde !

Mama fu în culmea fericirii cînd își văzu băiatul bine îmbrăcat ; îi adusese un ceasornic de aur pe care-l cumpărase din economiile ei, drept mulțumire din parte-i pentru felul cum se comporta.

— Ai să tragi la sorți ⁹¹ de azi în opt zile, îi spuse ea, și cum s-ar putea întimpla să-ți cadă un număr rău, m-am dus la unchiul tău Cardot, care e foarte mulțumit de tine. Încîntat să te știe secretar-secund la douăzeci de ani, ca și de succesele tale la examenele Facultății de drept, a făgăduit banii necesari ca să-ți poți cumpăra un om în loc ⁹². Nu te simți oarecum mulțumit văzînd cum e răsplătită o purtare frumoasă ? Dacă mai înduri lipsuri, gîndește-te la fericirea de a putea, în cinci ani de azi încolo, să tratezi achiziția unui birou.

Și nu mai puțin, gindește-te, pușorul meu drag, cit de fericită o faci pe mama ta...

Fața lui Oscar, puțin trasă de învățătură, luase expresia serioasă pe care o dă deprinderea cu afacerile. Se înălțase mult, îi crescuse barba. Adolescența făcea loc maturității. Mama nu se putu stăpîni să-și admire fiul și îl sărută duios, zicîndu-i :

— Petrece, dar nu pierde din vedere sfatul bunului domn Godeschal. Vai, uitasem ! Iată cadoul din partea prietenului nostru Moreau, un portofel frumos.

— Mi-e cu atît mai binevenit cu cît patronul mi-a dat cinci sute de franci să scot acea afurisită hotărîre Vandenesse împotriva lui Vandenesse și nu vreau să-i las în camera mea.

— Cum, ai să ții banii la tine ? se sperie mama sa. Și dacă pierzi o sumă atît de mare ? N-ar fi mai bine s-o lași în păstrarea domnului Godeschal ?

— Godeschal ! strigă Oscar, găsind minunată ideea mamei sale.

Godeschal, ca toți secretarii, duminica avea treburile lui între 10 dimineața și 2 după prînz : așa că și plecase.

După ce mamă-sa se despărți de dînsul, Oscar se duse să se plimbe pe bulevarde, așteptînd ora prînzului. Cum ar fi putut să nu-și plimbe haina cea nouă, cînd o purta cu atîta mindrie și cu o plăcere de care de bună seamă își vor aminti toți tinerii strîmtorați la debutul lor în viață ? O frumoasă vestă de cașmir pe fond albastru și cu un guler șal, pantaloni de stofă neagră, o haină neagră bine croită și un baston cu măciucă de argint aurit, cumpărat din propriile economii, trezeau o bucurie firească în sufletul acestui tînăr sărac, care, amintindu-și de halul îmbrăcămînții sale din ziua acelei călătorii la Presles, nu putea să uite cît de mult îl impresionase Georges pe atunci. Oscar avea înaintea lui o zi care-i promitea numai desfătări ; seara urma să vadă pentru intîia oară lumea bună ! Trebuie să recunoaștem că un secretar cam înfărcat de plăceri, jînduind de mult timp după un chef, o dată prins în vîrtejul simțurilor dezlănțuite, putea să uite sfaturile cumînți ale lui Godeschal și ale mamei sale. Tineretul,

spre rușinea lui, nu duce lipsă de sfaturi și de preveniri. În afară de îndrumările primite în acea dimineață, Oscar avea o aversiune împotriva lui Georges ; se simțea umilit față de acest martor al scenei din salonul de la Presles, cind Moreau îl aruncase la picioarele contelui de Sérisy.

Ordinea morală își are legile ei de nestrămutat, și ești totdeauna pedepsit cind le nesocotești. Există îndeosebi o lege căreia pină și animalele i se supun orbește și în orice împrejurare. Este aceea care ne poruncește să-l ocolim pe cel care ne-a făcut rău vreodată, cu sau fără intenție, cu bună-știință sau din greșeală. De la ființa care ne-a făcut un rău, sau de pe urma căreia ne-am ales cu vreo neplăcere, nu ne putem aștepta decit la nenorocire. Oricare ar fi rangul ei social, oricare ar fi legăturile de afecțiune ce ne leagă de această ființă, trebuie neapărat să rupem cu ea, fiindcă ne-a fost scoasă în cale de piaza noastră rea. Deși sentimentul creștinesc se opune unei astfel de comportări, supunerea la această lege necruțătoare ne este însă impusă de considerente sociale și de instinctul nostru de conservare. Fiica lui Iacob al II-lea, care s-a urcat pe tronul tatălui ei²³, de bună seamă că chiar înainte de a-i uzurpa tronul i-a pricinuit și alte grave dureri. Iuda îi dăduse desigur lui Isus vreo lovitură mortală înainte de a-l trăda. În noi e pitit un ochi — ochiul sufletului — care presimte catastrofele, și ura ce o resimțim împotriva ființei aducătoare de nenorociri ne e dictată de această presimțire ; dacă religia ne poruncește să ne învingem acest sentiment, mai e și neîncrederea, a cărei voce trebuie mereu ascultată. Oscar putea, la douăzeci de ani, să aibă atita înțelepciune ? Vai, cind intră, la ora 2 și jumătate, în salonul restaurantului „Rocher de Cancale”, unde se aflau, în afară de secretari, trei invitați, și anume : un fost căpitan de dragoni, pe nume Giroudeau, Finot, gazetar, care ar fi putut-o ajuta pe Florentine să debuteze la Operă, du Bruel, scriitor, prieten al actriței Tullia, una dintre rivalele Mariettei la Operă, secretarul-secund simți că i se topește adversitatea tănuită chiar de la primele stringeri de mină, îndată ce începură să discute cu căldură, între tineri,

în fața unei mese de douăsprezece tacimuri, excelent servită. Georges se arată de altminteri cit se poate de drăguț față de Oscar.

— Urmezi, i se adresează el, diplomația particulară, căci în definitiv care e deosebirea dintre un diplomat și un avocat? Una singură: aceea care desparte o națiune de un individ. Ambasadorii sînt doar avocații popoarelor! Dacă îți pot fi de folos, vino te rog pe la mine.

— Pe cuvînt, răspunse Oscar, azi pot să vă mărturisesc că ați fost pentru mine pricina unei mari nenorociri.

— Ei! exclamă Georges, după ce ascultă toate peripețiile prin care trecuse secretarul. Dar contele de Sérisy, el s-a purtat rău. Soția lui?... Nici nu m-aș uita la ea! Și tipul o fi el ministru de stat, *pair de France*, dar n-aș vrea să fiu în pielea lui stacojie! E un om meschin; nici nu-mi pasă de el acum!

Oscar asculta cu multă plăcere glumele lui Georges la adresa contelui de Sérisy, căci ele mai scădeau oarecum gravitatea greșelii sale; se lăsă atras de ura fostului secretar, care făcea haz prezicînd nobilimii nenorocirile la care visa atunci burghezia și care aveau să devină realitate în 1830⁸⁴. La ora 3 și jumătate începură să officieze. Desertul nu se servi decît la ora 8, fiecare fel de mîncare ținu două ore. Numai secretarii se pot năpusti cu atîta poftă asupra bucatelor! Stomacurile tinerilor de optsprezece și douăzeci de ani constituie pentru medicină lucruri de neînțeles. Vinurile erau la înălțimea lui Borrel, căci la acea epocă el luase locul vestitului Balaine, proprietarul restaurantului care prin fina și neîntrecuta lui bucătărie se situase în fruntea restaurantelor pariziene, și deci din lumea întreagă.

S-a redactat la desert procesul-verbal al acestui ospăț de Balthazar⁸⁵, începînd cu: *Inter pocula aurea restauranti, qui vulgo dicitur Rupes Cancali*⁸⁶. După acest început, fiecare își poate închipui ce a cuprins frumoasa pagină care a fost alăturată la celelalte din „Cartea de aur a prinzurilor avocațiale”.

Godeschal dispăru după ce-și pusese semnătura, lăsîndu-i pe cei unsprezece comeseși să se dădea, la indemnul fostului căpitan al gărzii imperiale, băuturii,

toasturilor și lichiorurilor unui desert ale cărui piramide de fructe și trufandale se puteau asemui cu obeliscurile din Teba. La ora 10 și jumătate, trepădușul biroului ajunsese într-așa hal, încît nu mai putea rămîne, astfel că Georges, făcîndu-l pachet, îl urcă într-o birjă și indică adresa mamei băiatului, plătind el cursa. Cei zece comeseni, toți cherkeliți ca Pitt și Dundas⁹⁷, propuseră atunci s-o ia pe jos pe bulevarde, fiind vreme frumoasă, pînă la marchiza de Las Florentinas y Cabirollos, la care spre miezul nopții aveau să dea peste cea mai strălucitoare societate. Toți simțeau nevoia să respire din plin aer curat; dar, în afară de Georges, Giroudeau, du Bruel și Finot, obișnuiți cu chefurile pariziene, ceilalți nu se puteau ține pe picioare. Georges trimise să caute trei calești la un proprietar care închiria trăsurile și își plimbă oamenii timp de un ceas pe bulevardele din afara orașului, de la Montmartre pînă la bariera Tronului. Se întoarseră prin Bercy, pe cheiuri și pe bulevarde, pînă în strada Vendôme.

Secretarii pluteau încă în cerul plin de fanteziile spre care îi poartă indeobște beția pe tineri, cînd amfizionul lor îi introduse în saloanele Florentinei. Străluceau acolo prințese ale teatrului, care, informate fiind de festa lui Frédéric, făceau mare haz, maimuțărind pe femeile de lume. Se servea înghețată. Candelabrele, cu toate luminările aprinse, ardeau ca flăcările. Lacheli artistei Tullia, ai doamnei du Val-Noble și ai Florinei, toți în livrele de mare ținută, serveau dulciuri pe tăvi de argint. Draperiile, niște capodopere ale industriei lyoneze, prinse în șnururi groase aurite, îi luau ochii. Florile covoarelor păreau un parter de grădină. Mîltimea de bibelouri, care de care mai ciudate, scăpărau înaintea ochilor. În primul moment, și dată fiind starea în care îi adusese Georges, secretarii și mai cu seamă Oscar crezură că se găsesc într-adevăr la marchiza de Las Florentinas y Cabirollos. Aurul strălucea pe cele patru mese de joc aranjate în dormitor. În salon doamnele jucau o partidă de douăzeci și unu; banca o ținea Nathan, vestitul scriitor. După ce rătăciseră cherkeliți și mai mult adormiți pe întunecatele bulevarde exterioare, secretarii se treziră în-

tr-un adevărat palat al Armidei²⁴. Oscar, prezentat de Georges prelinsei marchize, rămase năuc, nerecunoscînd pe dansatoarea de la Gaité în această femeie atît de aristocratic decoltată, împodobită cu dantele, desprinsă parcă dintr-un album cu viniete, cînd îl primi cu grații și fandoseli pe care un tînăr secretar ținut din scurt nu-și aminti să le mai fi văzut vreodată și nici nu și le putea închipui. După ce admiră bogăția acestui apartament, femeile frumoase care cochetau și se întrecuseră în toalete pentru inaugurarea acestei splendide locuințe, Oscar fu luat de mină și condus de Florentine la masa unde se juca douăzeci și unu.

— Vreau să vă prezint frumoasei marchize d'Anglade, una din prietenele mele... Și îl duse pe bietul Oscar spre frumoasa Fanny-Beaupré, care de doi ani luase locul răposatei Coralie în inima lui Camusot. Această tînără actriță își făcuse un nume în urma succesului repurtat în rolul unei marchize dintr-o melodramă ce se juca la Porte-Saint-Martin, intitulată *Familia d'Anglade*²⁵, un mare succes de pe vremuri.

— Draga mea, zise Florentine, îți prezint pe un tînăr încîntător, pe care-l poți lua tovarăș la joc.

— Ah, uite ce bine! răspunse cu un suris fermecător actrița, măsurîndu-l pe Oscar din cap pînă în picioare. Eu pierd... Vom juca în tovarășie, nu-i așa?

— La ordinele dumneavoastră, doamnă marchiză! rosti Oscar, așezîndu-se lîngă frumoasa actriță.

— Puneți banii, îl indemnă ea. Voi juca pe ei; o să-mi aduci noroc! Uite, pun la bătaie ultima mea sută de franci.

Și luă dintr-o pungă, ale cărei incuictori erau împodobite cu diamante, cinci monede de aur. Oscar scoase suta de franci în monedă măruntă, rușinat că trebuie să amestece gologanii săi grosolani cu piesele de aur. În zece ture actrița pierdu cei două sute de franci.

— Drace, ghinion, nu glumă! exclamă ea. Țin eu banca. Rămînem tovarăși. ce zici? îl întrebă ea pe Oscar.

Fanny-Beaupré se ridicase, și tînărul secretar, care se văzu, ca și ea, ținta privirii partenerilor de joc, nu îndrăzni să se retragă, arătînd că punga sa îl adă-

postește pe diavol. Oscar parcă amuți. Limba i se făcu grea și îi rămase lipită de cerul gurii.

— Împrumută-mi cinci sute de franci! o rugă actrița pe dansatoare.

Florentine aduse cinci sute de franci, luați de la Georges, care câștigase de opt ori la *écarté*.

— Nathan a câștigat o mie două sute de franci, îi spuse actrița secretarului. Bancherii câștigă întotdeauna; dar nu ne vom lăsa păcăliți!... îi șopti ea la ureche.

Oamenii cu inimă, cu imaginație și deprinși cu jocul de cărți vor înțelege cum de își deschise sărmanul Oscar portofelul, de unde scoase bancnota de cinci sute de franci. Îl privea pe Nathan, ilustrul scriitor, care reincepu împreună cu Florine să joace tare împotriva băncii.

— Haide, draguțule, pune mina! îi strigă Fanny-Beaupré, făcînd semn lui Oscar să adune cei două sute de franci pe care îi pontaseră Florine și Nathan.

Actrița nu-i cruța de glume și ironii pe cei care pierdeau. Însufletea jocul prin tot felul de comicării pe care Oscar le găsea tare ciudate; dar bucuria nu-i dădu răgaz de reflecție, căci primele două tururi îi aduseră un câștig de două mii de franci. Oscar ar fi vrut să invoce o indispoziție, ca s-o șteargă, lăsînd-o în voia ei pe parteneră, dar *onoarea* îl țintuia locului. Următoarele trei tururi le înghițiră tot câștigul. Oscar simți un fior rece prin șira spinării și se dezmetică de-a binelea. La ultimele două tururi pierdură mia de franci jucată în tovărășie; pe Oscar îl lovi o sete nebună și dădu de dușcă trei pahare de *punch* rece ca gheața. Actrița îl conduse pe sărmanul Oscar în dormitor, înșirîndu-i tot felul de fleacuri. Dar acolo greșeala pe care o făcuse îl copleși într-atît pe bietul băiat, căruia Desroches îi apărură ca în vis, încît se așeză pe un divan de toată frumusețea dintr-un ungher întunecat și-și duse batista la ochi: plîngea! Florentine zări această expresie tipică a durerii sincere, care nu putea să nu impresioneze o artistă a mimicii; se îndreptă repede spre Oscar, îi luă batista de la ochi și zărîndu-i lacrimile îl conduse în budoar.

— Da' ce-i cu tine, drăguțule? îl întreabă ea.

În glasul, în cuvintele acelea, în tonul lor Oscar simți o bunătate de mamă, care adesea se ascunde în bună-tatea fetelor ușurate. Răspunse:

— Am pierdut cei cinci sute de franci pe care patronul mi i-a dat ca să scot miine o hotărîre. Nu-mi rămîne decît să mă arunc în Sena, sint dezonorat...

— Dar ce, ești prost? îi zise Florentine. Rămii aici... Îți aduc o mie de franci și ai să încerci să recîștigi banii pierduți. Dar nu risca decît cinci sute de franci, ca să păstrezi banii patronului. Georges joacă *écarté* strașnic de bine, pariază pe mîna lui.

În situația năprasnică în care se găsea, Oscar primi propunerea făcută de stăpîna casei.

„Ah! își zise el, numai marchizele sint în stare de asemenea gesturi! Frumoasă, nobilă și bogată — fericit mai e Georges!”

Primi de la Florentine mia de franci în aur și veni să ponteze pe mîna păcălitorului său. Georges făcuse patru tururi, cînd Oscar se așeză lingă el. Partenerii îl primiră bucuroși pe acest nou pontator, căci cu toții, cu instinctul jucătorilor, pariaseră pe mîna lui Giroudeau, fostul ofițer al Imperiului.

— Domnilor, îi se adresă Georges, veți fi pedepsiți pentru retragerea voastră! Simt că am carte. Oscar, să știi că-i facem praf!

Georges și partenerul său pierdură cinci partide în șir. După ce topise mia de franci, Oscar, antrenat de furia jocului, începu să împartă cărțile. Și printr-un joc al hazardului, destul de obișnuit la cei care joacă pentru întîia oară, cîștigă, dar Georges îl amei cu sfaturile; cînd îi șoptea să arunce cărțile, cînd i le smulgea din mîini, așa că lupta dintre aceste două voințe, dintre aceste două inspirații le tăie norocul. Spre ceasurile 3 dimineața, după partide cu ghinion și după cîștiguri nevisate, bînd la *punch* fără intrerupere, lui Oscar nu-i rămăsese decît o sută de franci. Se ridică în picioare cu capul greu și, ca zăpăcit, făcu cîțiva pași și căzu în budoar pe o sofa, cotropit de un somn de plumb.

— Mariette, se adresează Fanny-Beaupré surorii lui Godeschal, care venise și ea la ora 2 dimineața, vrei să cinezi mâine aici? Camusot al meu va veni cu tătucul Cardot. Hai să-i facem să turbeze...

— Cum? exclamă Florentine. Caraghiosul meu de bătrîn nu mi-a spus un cuvînt!

— Trebuie să vină azi-dimineață să-ți spună că are de gînd să cînte Mère Godichon, reluă Fanny Beaupré. Are și el, bietul om, dreptul să-și înnoiască apartamentul!

— Să-l ia dracul cu orgiile lui! strigă Florentine. El și ginere-său sînt mai răi decît magistrații și decît directorii de teatru. Dar, la urma urmei, fie, se cînează bine aici, Mariette! zise ea către prima balerină a Operei. Cardot comandă întotdeauna masa la „Chevet”; vino și tu cu ducele tău de Maufrigneuse; vom avea de ce rîde; o să-i punem să danseze în Tritoni¹⁰⁰, cum o să cîntăm noi!

Auzînd numele de Cardot și Camusot, Oscar se căzni să se trezească; dar nu putu bilbi decît un singur cuvînt, care nu fu auzit, și căzu din nou pe perna de mătase.

— Ți-ai făcut provizii pentru la noapte, se adresează rîzînd Fanny-Beaupré către Florentine.

— Vai, bietul băiat! E beat de *punch* și de disperare! E secretarul-secund al biroului unde lucrează fratele tău, răspunse Florentine Mariettei. A pierdut banii pe care patronul i-a dat pentru afacerile biroului. Voia să se sinucidă; i-am împrumutat o mie de franci pe care hoțomanii ăia de Finot și Giroudeau i-au cîștigat. Bietul băiat!

— Dar trebuie trezit! zise Mariette. Fratele meu nu glumește, și nici patronul lui.

— Trezește-l dacă poți și ia-l cu tine, o rugă Florentine, întorcîndu-se în saloanele ei pentru a-și lua rămas bun de la musafirii care plecau.

Începură să danseze dansuri așa-zîse de caracter, și cînd se făcu ziuă Florentine se culcă, obosită, uitînd de Oscar, la care nimîni nu se gîndi și care dormea buștean.

Pe la 11 dimineța o voce teribilă îl trezi pe secretar, care, recunoscînd pe unchiul său Cardot, crezu că poate ieși din bucluc prefăcîndu-se că doarme și ținîndu-și fața îngropată în frumoasele perne de catifea galbenă pe care petrecuse noaptea.

— Micuța mea, zise venerabilul bătrîn, zău, nu-i cuminte și nici frumos din partea ta ca, după ce-ai dansat în *Ruinele*, să mai pierzi o noapte în chefuri. Nu-ți inchipui că-ți strică prospețimea tenului? Fără a mai vorbi că-i lipsă de recunoștință din partea ta să inaugurezi aceste mărețe apartamente fără mine, cu străini și fără știrea mea!... Cine știe ce s-o mai fi petrecut aici?

— Bătrîne monstru! strigă Florentine. N-ai dumneata cheia ca să intri oricînd și la orice oră la mine? Balul s-a sfîrșit la 5 și jumătate și ai cruzimea să mă trezești la ora 11!...

— La 11 și jumătate, Titine, îndrăzni să observe umil Cardot. M-am trezit dis-de-dimineată ca să comand la „Chevet” o masă împărătească... Ți-au cam paradit covoarele... Ce fel de lume ai primit?...

— N-ai de ce te plinge, căci Fanny-Beaupré mi-a spus că vei veni cu Camusot, și, ca să vă fac plăcere, am invitat pe Tullia, pe du Bruel, pe Mariette, pe ducele de Maufrigneuse, pe Florine și pe Nathan. Așa că veți putea admira cinci din cele mai frumoase fături care au apărut vreodată la lumina rampei. Și vor dansa pași de zefir¹⁰¹.

— O asemenea viață te va distruge! exclamă tătucul Cardot. Și ce de-a pahare sparte! Ce prăpăd peste tot! Vestibulul te sperie, nu alta...

În acea clipă simpaticul bătrînel rămase năuc și parcă vrăjit, ca o pasăre atrasă de o reptilă. Zărise silueta unui trup tînăr îmbrăcat în haine negre.

— Va să zică așa, domnișoară Cabirolle? I... exclamă el în cele din urmă.

— Da' ce-i? întrebă ea.

Dansatoarea privi în direcția în care se uita bătrînelul Cardot și, cînd îl recunoscîu pe secretarul secund, se porni pe un ris nebun, care nu numai că-l buimăci pe bătrîn, dar îl sili pe Oscar să se arate, fiindcă Flo-

rentine îl apucase de braț și nu se mai putea ține de ris văzînd mutrele uluite ale unchiului și nepotului.

— Tu aici, nepoate?...

— Oh, e nepotul dumitale? exclamă Florentine, care se porni din nou pe ris. Nu mi-ai vorbit niciodată despre acest nepot. Mariette nu te-a luat cu dînsa? îl întrebă ea pe Oscar, care stătea ca împietrit. Ce-o să se întîmple cu bietul băiat?

— Îl privește! răspunse sec bătrinelul Cardot, care se îndreptă spre ușă să plece.

— O clipă, papa Cardot, trebuie să-l scoți din încurcătură pe nepotul dumitale! Eu sînt vinovată, căci a jucat și a pierdut banii patronului său, cinci sute de franci, afară de mia mea, pe care i-am dat-o ca să se refacă.

— Nenorocitul, ai pierdut o mie cinci sute de franci la cărți, la vîrsta ta!

— Vai, vai, unchiule, unchiule dragă! se văicărea sărmanul Oscar, care, auzind aceste cuvinte, începu să-și dea seama de grozăvia situației și se aruncă în genunchi înaintea unchiului său, cu miinile împreunate. E ora 12, sînt pierdut, dezonorat... Domnul Desroches va fi fără milă. E vorba despre o afacere importantă în care e angajată ambiția lui de avocat. Trebuia să mă duc azi-dimineață să scot de la grefă hotărîrea Vandenesse împotriva lui Vandenesse! Ce s-a întîmplat oare?... Ce se va alege de mine?... Salvați-mă, în amintirea tatălui meu și a mătușii mele!... Veniți cu mine la domnul Desroches, explicați-i într-un fel, găsiți vreun pretext!...

Frazele erau aruncate printre lacrimi și suspine care ar fi impresionat și pe sfînxul din deșertul Luxor.

— Ei, bătrîne zgîrie-brînză, exclamă dansatoarea plîngînd, te vei îndura să părăsești strivit de dezonoare pe propriul dumitale nepot, fiul omului căruia îi datorezi averea, căci îl cheamă doar Oscar Husson? Salvează-l, de nu, Titine n-o să te mîi accepte ca nababul ei!

— Dar cum de-a ajuns aici? întrebă bătrînul.

— Ei, nu-ți dai seama că, dacă a uitat el ora cînd trebuia să scoată hotărîrea de care vorbește, era beat

și a căzut răpus de somn și de oboseală? Georges și vărul lui, Frédéric, le-au dat ieri secretarilor lui Desroches o masă strașnică la „Rocher de Cancale”.

Tătucul se uită cam neîncrezător la dansatoare.

— Bătrîne maimuțoi, crezi tu că nu l-aș li ascuns mai bine dacă ar fi fost altceva la mijloc? exclamă ea.

— Caraghiosule, ține cinci sute de franci! i se adresează Cardot nepotului. N-ai să mai vezi nimic altceva de la mine! Du-te și te înțelege cu patronul tău dacă poți. Voi înapoia mia de franci pe care ți-a împrumutat-o domnișoara, dar nu vreau să mai aud vorbindu-mi-se de tine.

Oscar o zbughi repede, fără să mai asculte restul; dar, o dată ajuns în stradă, nu mai știu încotro s-o apuce.

Hazardul care pierde oamenii, ca și hazardul care îi salvează, și-au ținut cumpănă în privința lui Oscar în această groaznică dimineață; dar nu putea să n-o pățească de vreme ce avea de-a face cu un patron care ținea morțiș la afacerile începute. Venind acasă, Mariette, speriată de ce putea să se întâmple cu învățăcelul fratelui ei, îi scrisese câteva rânduri lui Godeschal, alăturind o bancnotă de cinci sute de franci și prevenindu-l despre beția lui Oscar și despre nenorocirile care dăduseră peste dînsul. Fata aceasta cu inimă bună se culcă, spunind cameristei ei să ducă plicul la Desroches înainte de ora 7.

La rîndul său, Godeschal, sculîndu-se la 6 dimineața, nu-l găsi pe Oscar. Bănuî pe loc ce se întîmplase. Luă cinci sute de franci din economiile sale și se duse în goană la grețier să ia hotărîrea, ca să poată prezenta lui Desroches la ora 8 notificarea spre semnare. Desroches, sculîndu-se ca de obicei la ora 4 dimineața, intră în biroul său la ora 7. Camerista Mariettei, negăsindu-l la mansardă pe fratele stăpînei, coborî în birou, unde fu primită de Desroches, căruia, bineînțeles, îi înmînă plicul.

— E ceva pentru birou? întrebă patronul. Eu sînt domnul Desroches.

— Vedeți și dumneavoastră, răspunse camerista.

Desroches deschise scrisoarea și o citi. Găsind bancnota de cinci sute de franci, intră în cabinet, furios pe secretarul său secund. Îl auzi la 7 jumătate pe Godeschal dictind notificarea hotărîrii celui de al doilea prim-secretar, și după cîteva minute bunul Godeschal intră triumfător la patron.

— Oscar Husson s-a dus azi-dimineață la Simon? întrebă Desroches.

— Da, domnule, răspunse Godeschal.

— Cine i-a dat banii? întrebă avocatul.

— Dumneavoastră, zise Godeschal, simbătă.

— Așadar, plouă cu bancnote de cinci sute de franci? exclamă Desroches. Uite, Godeschal, ești un băiat bun; dar tînărul Husson nu merită atîta generozitate. Urăsc pe imbecili, dar îi urăsc și mai mult pe cei care greșesc, deși sînt înconjurați de grijă părintească.

Înmină lui Godeschal scrisoarea Mariettei, cu bancnota de cinci sute de franci pe care i-o trimisese.

— Să mă ierți că am deschis-o, reluă el, dar camera surorii dumitale mi-a spus că-i ceva pentru birou. Îi vei concedia pe Oscar.

— Bietul nenorocit, mi-a dat rău de furcă! zise Godeschal. Netrebnicul de Georges Marest este piaza lui rea; trebuie să fugă de el ca de ciumă, căci nu știu ce va mai păți la a treia întîlnire cu dînsul...

— Cum adică? întrebă Desroches.

Godeschal îi povesti pe scurt pățaniile din călătoria la Presles.

— Ah, exclamă avocatul, Joseph Bridau mi-a povestit cîndva pățania asta; acestei întîlniri îi datorăm intervenția binevoitoare a contelui de Sérisy în favoarea fratelui pictorului.

În acea clipă intră în birou Moreau, care găsea în succesiunea Vandenesse o afacere bună pentru dînsul. Marchizul voia să vîndă în loturi moșia Vandenesse, și contele, fratele său, se opunea. Negustorul de tere-nuri primi primul foc al plingerilor îndreptățite și al prezicerilor nenorocite pe care Desroches le fulgera împotriva fostului său secretar secund, așa că cel mai

inflăcărat protector al acestui tinăr nenorocit se alese cu convingerea că infumurarea lui Oscar n-avea leac.

— Fă-l avocat pledant! zise Desroches. Nu mai are decit să-și dea teza. Și în meseria asta defectele lui vor deveni poate calități.

În același timp Clapart, bolnav, era îngrijit de soția sa, îndatorire grea pentru ea și fără nici o răsplată. Funcționarul o chinuia pe această biată ființă. Până atunci ea nu cunoscuse groaznicile șicane și siciilele veninoase pe care și le îngăduie stind acasă toată ziua un prostănac pe jumătate îndobitocit și pe care sărăcia îl făcuse pe cît de perfid, pe atît de furios. Încîntat să poată băga un ghimpe în inima duiioasei mame, ghicise intrucîtva îngrijorările pe care purtarea, metehnele și viitorul lui Oscar le pricinuiau sărmanei femei. Într-adevăr, cînd o mamă primește din partea copilului ei o lovitură ca aceea de la Presles e mereu mistuită de griji, și, din felul cum soția sa ținea să-l laude pe Oscar de liece dată cînd obținea vreun succes, Clapart își dădea seama cît de mari erau îngrijorările tănuite ale mamei și ținea să i le trezească la orice prilej.

— În fine, Oscar se poartă mai bine decit speram. Avcam dreptate: călătoria lui la Presles n-a fost decit o nesocotință tinerească. Există tinăr să nu facă greșeli? Bietul băiat îndură cu eroism lipsurile pe care nu le-ar fi cunoscut dacă trăia tatăl său! Dea bunul dumnezeu să știe să-și înfrineze patimile! etc., etc.

În timp ce se petreceau atîtea catastrofe în strada Vendôme și în strada Béthisy, Clapart, stînd lîngă sobă, înfășurat într-un halat de casă jerpelit, o urmărea cu privirea pe soția lui, văzînd-o cum trebăluiește pe lîngă căminul camerei de dormit, la căldura căruia gătea supă, ceaiul pentru Clapart și prînzul ei.

— Doamne, tare aș vrea să știu cum s-a încheiat ziua de ieri! Oscar urma să ia dejunul la „Rocher de Cancale” și seara să se ducă la o marchiză...

— Fii liniștită, mai devreme sau mai tîrziu se va lămuri *misterul*, îi zise soțul ei. Crezi ceva din povestea cu această marchiză? Haide, haide, un tinăr pradă simțurilor și inclinat la risipă ca Oscar găsește el mar-

chize de Spania, dar la ce preț? Cu aur! Are să-ți cadă într-o bună zi în spinare cu datoriile...

— Nu mai știi ce să născocești ca să mă aduci la disperare! zise supărată doamna Clapart. Te-ai plins că fiul meu îți mănincă leafa și nu te-a costat niciodată nimic. Uite, sînt doi ani de cînd nu mai ai prilejul să-l birfești pe Oscar; a ajuns secretar-secund, unchiul și Moreau au grijă de el, și, de altfel, are un salariu de opt sute de franci. Dacă ne vom putea încropi o piine la bătrînețe, tot băiatului ăstuia scump i-o vom datora. Zău așa, ești atît de nedrept...

— Numești prevederile mele nedreptate? răspunse bolnavul pe un ton acru.

În acea clipă sună cineva tare. Doamna Clapart se repezi să deschidă și rămase în prima încăpere cu Moreau, venit să aline puțin lovitura pe care Oscar, prin noua lui ispravă, i-o dădea sărmaneii sale mame.

— Cum, a pierdut banii biroului? exclamă doamna Clapart izbucnind în plins.

— Așa-i? Nu m-ai crezut! strigă Clapart, ivindu-se ca un spectru în ușa salonului, curios să afle ce se petrece acolo.

— Dar ce-o să ne facem cu el? întrebă doamna Clapart, care, adînc îndurerată, nici nu simți înțepătura soțului ei.

— Dacă ar purta numele meu, răspunse Moreau, l-aș lăsa liniștit să tragă la sorți, și dacă ar trage un număr rău, nu i-aș plăti un om în loc. Pentru a doua oară fiul dumitale face prostii din trufie. Ei bine, s-ar putea ca din trufie să facă și acte cu răsunet, care să-i folosească îndeosebi în această carieră. De altfel, șase ani de serviciu militar îi vor scoate gîrgăunii din cap și, cum nu mai are de dat decît teza, nu vîd de ce s-ar simți prea nenorocit ajungînd avocat la douăzeci și șase de ani, dacă va ține să se consacre meseriei de avocat, după ce-și va fi plătit, după cum se spune, tributul de singe. De data asta va fi cel puțin pedepsit cu asprime, va căpăta experiență și se va deprinde să fie subordonat. Înainte de a apuca să-și facă stagiul la Palatul de justiție, își va fi făcut stagiul în viață.

— Dacă asta ți-e hotărîrea față de un fiu, zise doamna Clapart, văd că o inimă de tată nu seamănă de loc cu o inimă de mamă. Bietul meu Oscar, soldat?...

— Ți-ar plăcea mai degrabă să-l vezi aruncîndu-se în Sena după vreo faptă dezonorantă? Nu mai poate fi notar de-acum încolo. Crezi că-i indeajuns de priceput pentru a deveni avocat? Ce o să se aleagă de el pînă să atingă vîrsta cumînteniei? Un derbedeu... Cel puțin disciplina ți-l va salva...

— Nu s-ar putea să intre într-un alt birou de notariat? Unchiul lui, Cardot, îi va plăti desigur un om în loc. Oscar o să-i dedice teza.

În acea clipă, zgomotul unei trăsuri în care se găsea tot bagajul lui Oscar anunță sosirea nenorocitului tinăr, care în scurt timp se arătă și el.

— Ah, va să zică ai sosit, fercheșule! exclamă Clapart.

Oscar o sărută pe mamă-sa și întinse domnului Moreau mina, pe care acesta nu i-o strinse. Oscar răspunse la acest semn de dispreț printr-o privire plină de îndrăzneală, ce-i surprinse pe toți.

— Ascultă, domnule Clapart, se răsti băiatul devenit bărbat. O necăjești grozav pe biata mea mamă, e dreptul dumitale; din nenorocire pentru dînsa, e soția dumitale. Dar cu mine e altă poveste! În citeva luni voi fi major; or, n-ai nici un drept asupra mea, chiar dacă aș fi minor. Nu ți s-a cerut niciodată nimic. Mulțumită domnului de aici, nu te-am costat nici o centimă; nu-ți datorez nici un fel de recunoștință. așa că te poftesc să mă lași în pace!

Auzind această apostrofă, Clapart o șterse înapoi spre jețul lui de lingă sobă. Raționamentul secretarului-secund, ca și furia ce mocnea în sufletul băiatului de douăzeci de ani, care tocmai primise o strașnică săpuneală din partea amicului său Godeschal, puseră capăt pentru totdeauna neghiobiilor bolnavului.

— O ademenire, căreia i-ai fi căzut și dumneata victimă, ca și mine, la vîrsta mea, se adresă Oscar lui Moreau, m-a împins să comit o greșeală pe care Desroches o găsește gravă și care, de fapt, nu-i decît

o vină mică. Consider mai grea vina de a fi luat pe Florentine de la Gaîté drept o marchiză și pe niște actrițe drept femei de lume bună decît că am pierdut o mie cinci sute de franci la un mic chef, unde toată lumea, chiar și Godeschal, era bine pilită. De data asta, cel puțin, nu mi-am făcut rău decît mic. M-am învățat minte. Dacă vrei să mă ajuți, domnule Moreau, îți jur că cei șase ani cit trebuie să mai rămîn secretar pînă să pot avea un birou vor trece fără...

— Oprește-te! strigă Moreau. Am trei copii și nu mă pot angaja la nimic...

— Bine, bine, se adresează doamna Clapart fiului său, aruncîndu-i lui Moreau o privire dojenitoare. Unchiul Cardot...

— Gata cu unchiul Cardot! răspunse Oscar, și povesti scena din strada Vendôme.

Doamna Clapart, care nu se mai putea ține pe picioare, căzu ca trăsniță pe un scaun din sufragerie.

— Toate nenorocirile buluc!... suspină ea leșinînd.

Moreau o luă în brațe pe sărmana femeie și o culcă pe pat în dormitor. Oscar rămase nemișcat, ca împietrit.

— Nu-ți rămîne altceva decît să te faci soldat, spuse negustorul de terenuri întorcîndu-se la Oscar. Nero-dului ăstuia de Clapart nu-i dau mai mult de trei luni de viață. Maică-ta va rămîne fără o lețcaie; nu trebuie să rezerv pentru dînsa puținii bani de care pot dispune? Uite ce-mi era peste putință să-ți spun față de mama ta. Ca soldat, vei avea ce mînca și te vei gîndi la viața pe care trebuie s-o trăiască tinerii fără avere.

— Dar s-ar putea să trag și un număr bun, observă Oscar.

— Și dacă? Maică-ta a făcut tot ce poate face o mamă pentru copilul ei: te-a instruit, te îndrumase pe o cale bună, dar tu te-ai abătut de la ea. Ce-ai să încerci de acum încolo? Fără bani nu poți face nimic, cred că te-ai convins; și tu nu ești om să începi o carieră lepădînd surtucul și îmbrăcînd halatul de ha-

mal sau de lucrător. De altfel, mama ta te iubește... Vrei s-o omori? Ar muri văzîndu-te căzut așa de jos.

Oscar se așează și lacrimile începură să-i curgă și-roaie. Acum înțelegea tilcul acestor cuvinte, care i se păruseră de neînțeles în urma primei sale greșeli.

— Oamenii săraci nu-și pot îngădui să aibă vreun cusur! adăugă Moreau, care nu bănuia profunzimea acestei crude sentințe.

— Peste scurt timp se va hotărî soarta mea. Poi-miine trag la sorți, răspunse Oscar. Pînă atunci, mă voi gîndi ce am de făcut.

Moreau, mîhnit, cu toată atitudinea sa aspră, plecă, lăsînd familia din strada Cerisaie în plină disperare. Peste trei zile Oscar trase numărul 27. În interesul acestui sărman băiat, fostul administrator al moșiei Presles își luă inima în dinți și se duse să ceară conțelui de Sérisy protecția sa pentru ca să fie încorporat în cavalerie. Fiul ministrului, clasîndu-se printre ultimii la terminarea Școlii politehnice, intrase prin favoare ca sublocotenent în regimentul de cavalerie al ducelui de Maufrigneuse. Oscar, în nenorocirea lui, avu totuși puțin noroc, bucurîndu-se de recomandăția conțelui de Sérisy, așa că fu încorporat în acel falnic regiment, cu perspectiva de a fi avansat subofițer după un an. Hazardul îl puse astfel pe fostul secretar sub ordinele fiului domnului de Sérisy.

După ce lincezi cîteva zile, în urma nenorocirilor abătute asupra ei, doamna Clapart se simți roasă de remușcările pe care le încearcă indeosebi acele mame ce au dus cîndva o viață ușuratică și încep a se căi spre bătrînețe. Se socotea o ființă blestemată. Mizeriile indurate în a doua sa căsătorie, ca și nenorocirile fiului ei îi păreau o pedeapsă a lui Dumnezeu, care o silea astfel să-și ispășească păcatele și plăcerile din tinerețe. Bănuiala aceasta se întări în sufletul ei, ajungînd chiar o certitudine. Sărmana mamă se duse să se spovedească, pentru întia oară după patruzeci de ani, la vicarul bisericii Saint-Paul, abatele Gaudron, care o împinse pe calea îndatoririlor religioase. O femeie atît de chinuită și de iubi-toare ca doamna Clapart nu putea să ajungă decît o

simplă femeie pioasă. Vrînd să-și răscumpere păcatele pentru a atrage binecuvîntarea domnului asupra bietului ei Oscar, fosta Aspasia de pe vremea Directoratului se dedică deci curînd cu trup și suflet îndatoririlor religioase. Crezu că și-a cîștigat bunăvoința cerului reușind să-l scape cu viață pe domnul Clapart, care, datorită îngrijirilor sale, continuă să trăiască spre a o chinui; dar ea vedea în tiraniile acestui om mărginit încercările la care te supune mîna celui ce te mîngie, pedepsindu-te.

De altfel, Oscar se purtă atît de frumos, încît în 1830 fu avansat sergent major în compania vicontelui de Sérisy, grad egal cu acela de sublocotenent într-un regiment de linie, regimentul ducelui de Maufrigneuse lăcînd parte din garda regală. Oscar Husson împlinise atunci douăzeci și cinci de ani. Cum garda regală își avea garnizoana în Paris sau în împrejurimile capitalei, pe o rază de treizeci de leghe, el venea s-o vadă din cînd în cînd pe mamă-sa, căreia îi împărtășea necazurile lui, căci era destul de lucid ca să-și dea seama că nu va ajunge niciodată ofițer. Pe acea vreme gradele ofițerești se acordau în cavalerie numai mezinilor din familiile nobile, și oamenii fără particulă de noblețe avansau greu. Ambiția lui Oscar era să părăsească garda regală, ca să poată fi numit sublocotenent într-un regiment de cavalerie obișnuit. În februarie 1830, doamna Clapart, prin intervenția abatelui Goudron, ajuns între timp paroh al bisericii Saint-Paul, căpătă protecția prințesei moștenitoare, și Oscar fu avansat sublocotenent.

Deși în aparență ambițiosul Oscar se manifestă ca un partizan extrem de devotat Bourbonilor, în sufletul lui se simțea liberal. Așa că, în cursul insurecției din 1830, trecu de partea poporului. Această defecțiune de mare importanță, ținîndu-se mai ales seamă de momentul cînd se producea, îi aduse lui Oscar faimă publică. În entuziasmul triumfului, Oscar fu avansat locotenent, iar în august căpătă crucea Legiunii de Onoare și izbuti să fie atașat ca adjutant al lui Lafayette, care interveni să fie înaintat la gradul de căpitan în 1832. Cînd amatorul pasionat pentru cea

mai bună republică¹⁰² dintre republici fu destituit din comandamentul suprem al gărzilor naționale ale regatului, Oscar Husson, ajuns fanatic susținător al noii dinastii, fu numit comandant de escadron într-un regiment trimis, cu prilejul primei expediții ordonate de prințul regal, în Africa. Viconte de Sérisy era locotenent-colonel în același regiment. În încăierarea de pe riul Macta¹⁰³ din Algeria, unde arabii respinseseră atacul trupelor franceze, locotenent-colonelul de Sérisy căzu rănit sub calul său, ucis de un glonte. Atunci Oscar, adresându-se escadronului, strigă: „Domnilor, mergem poate la moarte, dar nu ne putem părăsi colonelul”... Se aruncă primul asupra arabilor, și oamenii lui, ca electrizati, îl urmară. Acest atac violent, dezlănțuit prin surprindere, îi zăpăci într-atît pe arabi, încît Oscar îl putu ridica pe viconte și, luîndu-l pe calul lui, goni în galopul cel mai mare, deși în această groaznică încăierare se alesese cu două lovituri de iatagan în brațul sting. Frumoasa comportare a lui Oscar fu răsplătită, acordîndu-i-se crucea de ofițer a Legiunii de Onoare, fiind totodată înălțat la gradul de locotenent-colonel. Îngrijii cu multă dragoste pe viconte de Sérisy, pe care mama lui veni să-l ia, dar viconte, în urma rănilor căpătate, muri, după cum se știe, la Toulon. Contesa de Sérisy nu-l despărțise pe fiul său de cel care, după ce-l smulsese arabilor, îl îngrijise cu un neasemuit devotament. Oscar era atît de grav rănit, încît chirurgul, pe care contesa îl adusese pentru fiul ei, găsi necesar să-i amputeze brațul sting. Conte de Sérisy îl iertă pe Oscar pentru prostiile lui din timpul călătoriei la Presles și i se arată oarecum îndatorat după înhumarea fiului său — fiu unic — în capela castelului de Sérisy.

Într-o zi din luna mai, la multă vreme după încăierarea de la Macta, o doamnă bătrînă, îmbrăcată în negru, ținînd de braț un bărbat de vreo treizeci și patru de ani, în care trecătorii puteau ușor recunoaște un ofițer în retragere, după brațul ciung și rozeta Legiunii de Onoare de la butonieră, aștepta, la ceasurile 8 dimineața, sub portalul hanului „Leul de argint” din strada Faubourg Saint-Denis plecarea diligenței.

Mai mult ca sigur că Pierrotin, antreprenorul serviciilor de transport de pe valea Oisei, pe care o deservea, trecind prin Saint-Leu-Taverny și prin Isle-Adam până la Beaumont, ar fi putut greu recunoaște în acest ofițer cu fața bronzată pe tinerelul Oscar Husson, pe care-l dusesese o dată la Presles. Doamna Clapart, în sfârșit văduvă, era tot atît de greu de recunoscut ca și fiul său. Clapart, una dintre victimele atentatului comis de Fieschi¹⁰⁴, îi fusese de mai mare folos nevastei sale prin moarte decît prin toată viața. Bineînțeles, acest om fără ocupație; plimbărețul Clapart, se dusesese să se instaleze pe bulevardul său, le Temple, pentru a vedea trecerea în revistă a legiunii sale. Sărmana cuvioasă căpătase deci o pensie viageră de o mie cinci sute de franci pe baza legii care hotărîse despăgubirea victimelor mașinii infernale.

Trăsura trasă de patru cai suri rotați care ar fi putut face cinste chiar și „Mesageriilor regale” era împărțită în cupeu, interior, rotundă și imperială. Semăna perfect cu diligențele numite gondole, care concurează astăzi cele două trenuri de pe linia Versailles. Trainică și în același timp ușoară, vopsită frumos și bine întreținută, căptușită cu postav fin albastru, avînd perdeluțe cu desene maure și perne de marochin roșu, l’Hirondelle de l’Oise¹⁰⁵ putea să transporte nouăsprezece călători. Pierrotin, deși ajunsese la vîrsta de cincizeci și șase de ani, părea neschimbat. Nedespărțit de halatul sub care purta o haină neagră, trăgea din pipă, supraveghînd pe cei doi hamali în livrea, care încărcau multe bagaje pe imperiala largă a trăsuri sale.

— V-ați reținut locuri? se adresă el doamnei Clapart și lui Oscar, cercetîndu-i de parcă și-ar fi amintit de ei.

— Da, două locuri în interior, pe numele Bellejambe, servitorul meu, răspunse Oscar. Le-a luat desigur ieri seara.

— Ah, domnul este noul percepător din Beaumont! zise Pierrotin. Îl înlocuiți pe nepotul domnului Margueron...

— Da, răspunse Oscar, stringind brațul mamei, care voia să spună și ea ceva.

La rindul său, ofițerul ținea să rămână necunoscut citva timp.

În acea clipă Oscar tresări, auzind vocea lui Georges Mareș, care striga din stradă :

— Pierrotin, mai ai un loc ?

— Mi se pare că ai putea să-mi zici „domnule” ; nu ți-ar cădea nasul, răspunse supărat antreprenorul transporturilor de pe valea Oisei.

Dacă nu i-ar fi auzit glasul, Oscar n-ar fi putut recunoaște pe păcăliciul care-i adusese de două ori atita nenorocire. Georges, aproape pleșuv, nu mai avea decât trei-patru şuvițe de păr artistic zbirlite deasupra urechilor, pentru a-i ascunde cit mai bine chelia. Burla țuguială ca o pară care se șteie din trupul îngrășat unde nu trebuie deforma linia atit de elegantă a frumosului tinăr de altădată. Ajuns aproape de nesuferit ca înfățișare și ținută, prin fața lui congestionată, prin trăsăturile îngroșate și parcă îmbibate de alcool, Georges trăda multe eșecuri amoroase și o viață desfrinată. Ochii își pierduseră strălucirea, vioiciunea tinereții, care se pot păstra numai prin moravuri cum-pătate și printr-o înclinare spre studii. Îmbrăcat ca un om nepăsător față de propria-i înfățișare, purta pantaloni ponosiți, cu curelușă, al căror model cerea ghetе de lac. Ghetеle lui, cu talpa groasă, nevăcsuite, aveau o vechime de mai bine de trei trimestre, ceea ce la Paris e mult, fiindcă echivalează cu aproape trei ani, dacă le-ai purta în altă parte. O vestă veche, o cravată pretențios innodată, deși era un fular vechi, vădeau strimtorarea la care ajunsese un fost elegant. Și pe care căuta s-o ascundă cit mai bine. Iar peste toate, Georges apăru la această oră matinală în haină de seară în loc de redingotă, semn al unei adevărate mizerii ! Această haină de seară, care văzuse de bună seamă multe baluri, se degradase, ca și stăpînul ei ; nu mai vădea bogăția festivă de altădată, ci uzura folosirii de fiecă zi. Cusăturile postavului negru se înăl-biseră, gulerul era unsuros, mîneștile, de atitа purtat, se zdrențuiseră cu totul. Și Georges se încumeta

să atragă atenția prin niște mănuși galbene, e drept puțin cam murdare; pe degetul uneia se contura în negru un inel lat cu sigiliu. În jurul cravatei, trecută printr-un inel de aur pretențios, se răsucea un lanț de mătase imitind firele de păr, de care atârna de bună seamă un ceasornic. Pălăria, deși o purta ștren-gărește, trăda, mai mult decît toate aceste amănunte semnificative, sărăcia omului care nu-i în stare să dea șaisprezece franci pe o pălărie, atunci cînd e silit să trăiască de pe o zi pe alta. Fostul amant de inimă al Florentinei învîrtea în mină un baston cu o măciulie de argint aurit cizelată, dar diformată îngrozitor. Pantalonii albaștri, vesta de stofă așa-zisă *écossaise*, cravata de mătase albastru-deschis și cămașa de pinză cu dungi trandafirii exprimau, în mijlocul altor ruine, o asemenea dorință de evidențiere, încît contrastul lor constituia nu numai un spectacol, dar și o învățătură.

„Așadar, ăsta-i Georges!... își spuse în sinea sa Oscar. Omul care dispunea de un venit de treizeci de mii de franci!”

— Domnul de Pierrotin nu mai are un loc în cupeu? întrebă ironic Georges.

— Nu, cupeul mi-e luat de un *pair de France*, gine-rele domnului Moreau, domnul baron de Canalis, de soția și soacra domniei-sale. N-am decît un loc în interior.

— Drace, s-ar părea că sub toate guvernele *pair-ii* călătoresc în trăsurile lui Pierrotin! Iau și locul din interior, răspunse Georges, amintindu-și întimplarea cu domnul de Sérisy.

Aruncă o privire iscoditoare asupra lui Oscar și a văduvei, dar nu recunoscă nici pe fiu, nici pe mamă. Oscar avea fața bronzată de soarele din Africa; mustățile îi erau groase, și favoriții bogați; chipul brăzdat și trăsăturile adîncite completau atitudinea lui militară. Rozeta de ofițer, brațul ciung, îmbrăcămintea sobră, toate erau în măsură să-l deruteze pe Georges, chiar dacă și-ar mai fi amintit de fosta lui victimă. În ce-o privește pe doamna Clapart, pe care Georges abia o zărise în trecut, oricum, n-ar fi putut-o recu-

noaște, atît o schimbaseră cei zece ani de cea mai strictă practică religioasă. Nimeni n-ar fi bănuît că această femeie ce aducea a soră de caritate ar ascunde pe una din Aspasiile anului 1797.

Un bătrîn mătăhălos, îmbrăcat simplu, dar vădînd pe omul bine înstărit și pe care Oscar îl recunoscuse a fi moș Léger, venea încet, mișcîndu-se greoi; îl salută prietenește pe Pierrotin, care la rîndul lui îi arătă cînstirea dăruită în orice țară milionarilor.

— Hei! moș Léger e om din ce în ce mai cu greutate! exclamă Georges.

— Cu cine am onoarea? întrebă moș Léger cu un glas tăios.

— Cum, nu-l mai recunoști pe colonelul Georges, amicul lui Ali-pașa? Am călătorit cîndva împreună cu contele de Sérisy, care își păstra incognitul.

Una dintre prostiile cele mai obișnuite ale oamenilor decăzuți este de a ține cu tot dinadinsul să recunoască oamenii pe care i-au cunoscut cîndva și de a căuta să fie recunoscuți de dinșii.

— Dar tare te-ai mai schimbat! răspunse bătrînul negustor de terenuri, ajuns de două ori milionar.

— Totul se schimbă, răspunse Georges. Hanul „Leul de argint” și trăsura lui Pierrotin mai seamănă cu ce-au fost acum paisprezece ani?

— Pierrotin are acum exclusivitatea „Messageriilor” pe valea Oisei și pune în circulație trăsuri frumoase, răspunse domnul Léger. E un burghez din Beaumont, are acolo un han unde trag diligențele; soția și fata lui se dovedesc femei pricepute.

Un bătrîn ca de șaptezeci de ani ieși din han și se apropie de ceilalți călători, care așteptau să se urce în trăsură.

— Hai, tătucă Reybert, i se adresă Léger. N-așteptăm decît pe mărimea ce o întovărășești.

— Iată-l, zise intendentul contelui de Sérisy, arătîndu-l pe Joseph Bridau.

Nici Georges, nici Oscar nu-l recunoscuseră pe marele pictor, căci avea trăsăturile frămîntate, devenite atît de celebre, iar atitudinea lui vădea încrederea în sine pe care ți-o dă succesul. Redingota neagră era

împodobită cu panglica Legiunii de Onoare. Imbrăcămintea lui deosebit de îngrijită arăta că răspunde unei invitații la o serbare cimpenească.

În acea clipă un funcționar ce ținea în mână o foaie de hirtie ieși dintr-un birou instalat în încăperea fostei bucătării a hanului „Leul de argint” și, oprindu-se în fața cupeului gol, strigă :

— Domnul și doamna de Canalis, trei locuri ! Trecu apoi în interior și numi unul după altul : Domnul Bellejambe — două locuri, domnul de Reybert — trei locuri... Numele dumneavoastră, domnule ? îl întrebă el pe Georges.

— Georges Marest, răspunse încet de tot omul cel decăzut.

Funcționarul se îndreptă spre partea de dinapoi a diligenței, în fața căreia erau adunate doici, țărani și mici negustori, care-și luau rămas bun ; după ce încercă pe cei șase călători, funcționarul îi chemă pe nume pe cîțiva băietani, care se urcară pe băncuța imperială, și rosti, drept orice alt ordin de plecare :

— Dați-i drumul !...

Pierrotin se așeză lângă vizitiu, un tinăr în halat, care strigă cailor : „Hi, hi !”...

Trăsura, trasă de cei patru cai cumpărați la Roye, urcă la pas panta foburgului Saint-Denis ; dar, o dată ajunsă în capul dealului Saint-Laurent, goni ca diligența de poștă pînă la Saint-Denis, numai în patruzeci de minute. Nu se opri la hanul cu plăcinte și, luînd-o la stînga de Saint-Denis, ținu drumul de-a lungul văii Montmorency.

La această cotitură, Georges rupse tăcerea păstrată pînă acolo de călători, răstimp în care se cercetaseră unul pe altul.

— Mergem un pic mai bine decît acum cincisprezece ani, zise el, scoțînd din buzunar un ceas de argint. Nu, moș Léger ?

— Buna-cuviință cere să mi se spună domnul Léger, îl puse la punct milionarul.

— Dar e flecarul din prima noastră călătorie la Presles ! exclamă Joseph Bridau. Ei bine, ce campanii

ai mai făcut prin Asia, prin Africa și prin America ?
și întrebă marele pictor.

— Drace ! Am făcut Revoluția din Iulie ¹⁰⁶, și-mi
ajunge ! M-a dat la pământ.

— Ah, ai făcut Revoluția din Iulie ? observă picto-
rul. Asta nu mă miră, căci n-am putut crede că s-a
făcut singură, cum mi se tot spunea.

— Uite cum se reintilnesc oamenii, observă domnul
Léger cătind spre Reybert. Tătucule Reybert, uite-l pe
secretarul notarului, care a pus și el cuvînt la numi-
rea dumatăle ca administrator al bunurilor casei de
Sérisy...

— Ne lipsește Mistigris, astăzi celebru sub numele
de Léon de Lora, și acel băiețandru destul de prostuț
care i-a vorbit contelui de Sérisy despre bolile sale
de piele, de care s-a vindecat în cele din urmă, și
despre soția lui, cu care nu mai locuiește împreună,
pentru a-și încheia zilele în pace, zise Joseph Bridau.

— Lipsește și domnul conte, interveni Reybert.

— Cred, răspunse cu oarecare melancolie Joseph
Bridau, că ultima călătorie pe care o va face va fi
aceea de la Presles la Isle-Adam, ca să asiste la
celebrarea cununiei mele.

— Se mai plimbă prin parc în trăsură, adăugă bă-
trînul Reybert.

— Soția lui vine des să-l vadă ? întrebă Léger.

— O dată pe lună, răspunse Reybert. Tot la Paris
fi place mai mult, și-a măritat în luna septembrie ne-
poata, domnișoara de Rouvre — asupra căreia și-a
revărsat toată dragostea — cu un tinăr polonez foarte
bogat, contele Laginski...

— Și cui îi va rămîne toată averea domnului de
Sérisy ? întrebă doamna Clapart.

— Soției sale, care-l va îngropa, răspunse Georges.
Contesa, la vîrsta ei de cincizeci și patru de ani, se
ține încă foarte bine. E întotdeauna elegantă și, privită
de departe, te mai poate amăgi...

— Te va mai amăgi încă multă vreme, i-o tăie
scurt Léger, care părea hotărît să se răzbune impo-
triva mistificatorului.

— O respect, răspunse Georges lui moș Léger. Dar, *à propos*, ce a mai făcut administratorul care fusese concediat pe vremuri?

— Moreau? reluă Léger. E deputat de Oise.

— A, e vestitul *centrist*! ¹⁰⁷ Moreau din Oise, zise Georges.

— Da, replică Léger. domnul Moreau din Oise. A contribuit cu ceva mai mult decît dumneata la Revoluția din Iulie, și în cele din urmă a cumpărat frumoasa moșie din Pointel, care se află între Presles și Beaumont.

— Oho! alături de aceea pe care o administrase cînd era în slujba fostului său stăpîn, ceea ce nu dovedește prea mult tact.

— Vorbește mai încet, îl poști domnul de Reybert. Doamna Moreau și fiica ei, baroneasa de Canalis, împreună cu ginerele, fostul ministru, sînt în cupeu.

— Dar ce zestre i-o fi dat ca să-și poată mărita fata cu marele nostru orator?

— Vreo două milioane, răspunse moș Léger.

— Îi plăceau milioanele, zîmbi Georges vorbind încet. Începuse să-și umple chimirul încă de la Presles.

— Să nu mai rostești un cuvînt despre domnul Moreau! se răsti Oscar. Îmi pare că e timpul să fi învățat că nu se cuvine să flecărești în diligențe.

Joseph Bridau îl măsură cîteva clipe pe ofițerul ciung și exclamă:

— Domnul nu-i ambasador, dar rozeta ne spune destul asupra drumului parcurs în mod nobil, căci frațele meu și generalul Giroudeau v-au citat adesea în rapoartele lor...

— Oscar Husson! exclamă Georges. Pe cuvînt, dacă nu-ți auzeam glasul, nu te-aș fi recunoscut!

— Ah, e domnul care cu atîta curaj l-a smuls pe viconte Jules de Sérisy din mijlocul arabilor, întrebă Reybert, și pentru care domnul conte a intervenit ca să capete percepția din Beaumont, în așteptarea administrației financiare din Pontoise?...

— Da, domnule, răspunse Oscar.

— Atunci, interveni marele pictor, îmi veți face plăcerea de a lua parte la căsătoria mea la Isle-Adam.

— Cu cine vă căsătoriți? întrebă Oscar.

— Cu domnișoara Léger, răspunse pictorul, nepoata domnului Reybert. E o căsătorie pentru care a binevoit să-și pună cuvântul contele de Sérisy; îi datorez mult și ca pictor; deși în pragul morții, s-a îngrijit de viitorul meu, la care eu nu mă prea gindeam...

— Tătucu Léger s-a căsătorit deci... zise Georges.

— Cu fiica mea, răspunse domnul de Reybert, și fără zestre.

— A avut copii?

— O fată. E destul de frumos din partea unui bărbat care ajunsese văduv și fără copii, răspunse moș Léger. Ca și Moreau, asociatul meu, voi avea ginere un om de vază.

— Și, reluă Georges arătându-se aproape respectuos față de moș Léger, tot la Isle-Adam locuiți?

— Da, am cumpărat Cassan.

— Ei, exclamă Georges, sint fericit că am nimerit bine ziua de azi, ca să văd ce se poate organiza pe valea Oisei. Veți putea să mă ajutați, domnilor.

— Cum? întrebă domnul Léger.

— Uitați-vă, răspunse Georges. Sint în serviciul „Speranței”, o societate care s-a constituit de curind și ale cărei statute urmează să fie aprobate printr-un decret regal. După zece ani de cotizatie, această întreprindere acordă zestre fetelor și rente viagere bătrînilor; plătește taxele școlare ale copiilor, cu un cuvînt, se ocupă de fericirea tuturor...

— Cred, cred, zîmbi moș Léger. Cu alte cuvinte, ești agent de asigurare.

— Nu, domnule, sint inspector general, însărcinat din partea societății să recrutez în toată Franța corespondenți și agenți, și lucrez pînă ce vor fi aleși agenții, căci să găsești agenți cinstiți e lucru pe cit de delicat, pe atît de greu...

— Dar cum ai pierdut cei treizeci de mii de franci rentă? îl întrebă Oscar pe Georges.

— Cum ai pierdut dumneata brațul, răspunse scurt fostul secretar de notar public fostului secretar de avocat.

— Ai întreprins de bună seamă cu averea dumitale vreo acțiune de răsunet, zise Oscar cu o ironie în care se ascundea și acreală.

— Ba bine că nu! Din nenorocire, am făcut cam prea multe... acțiuni: așa mai putea vinde și altora.

Ajunseră la Saint-Leu-Taverny, unde toți călătorii coborîră, în timp ce se schimbau caii. Oscar admiră vioiciunea cu care Pierrotin desprindea șleaurile de pe orcic, în timp ce vizitiul desfăcea hățurile cailor înaintași.

„Sărmanul Pierrotin, se gîndi el. N-a prea reușit în viață, ca și mine... George a sărăcit. Toți ceilalți, datorită speculațiilor sau talentului, s-au îmbogățit”...

— Prinzim aici, Pierrotin? întrebă cu glas tare Oscar, bătîndu-l pe umăr pe surugiu.

— Nu sint eu vizitiul, răspunse Pierrotin.

— Atunci ce ești? îl întrebă colonelul Husson.

— Antreprenorul, răspunse Pierrotin.

— Haide, haide, nu te mai supăra pe niște vechi cunoștințe! îi zise Oscar arătîndu-i-o pe mamă-sa, fără a-și părăsi tonul protector. N-o recunoști pe doamna Clapart?

Era cu atît mai frumos din partea lui Oscar că o prezenta pe mamă-sa lui Pierrotin cu cit în acea clipă doamna Moreau din Oise, coborînd din cupeu, aruncase o privire de dispreț lui Oscar și mamei sale de cum auzi de numele lor.

— Pe cuvînt, doamnă, nu v-aș fi recunoscut nici odată, nici pe dumneavoastră, nici pe domnul Pare-se că pe acolo, prin Africa, nu-i de glumă!...

Așa-zisa milă inspirată de Pierrotin lui Oscar fu ultima greșeală pe care din vanitate o comise eroul acestei povestiri, și pentru care-și primi pedeapsa, dar o pedeapsă destul de blindă. Și iată cum:

La două luni după ce se instală la Beaumont-sur-Oise, Oscar începu a-i face curte domnișoareiorgette Pierrotin, care avea o zestre de o sută cincizeci de mii de franci, și se căsătorii cu fata antreprenorului „Messageriilor” din Oise către sfîrșitul iernii anului 1838.

Întimplarea din cursul călătoriei la Presles l-a învățat pe Oscar să fie discret, serata de la Florentine l-a îndrumat să fie mai cinstit; viața aspră a carierei militare l-a deprins să respecte ierarhia socială și să se supună sortii; devenind om cu minte și vrednic, fu fericit.

Înainte de a muri, contele de Sérisy obținut pentru Oscar administrația financiară din Pontoise. Protecția domnului Moreau din Oise, a contesei de Sérisy și a domnului baron de Canalis, care mai devreme sau mai târziu urma să fie din nou ministru, îi asigură o percepție generală domnului Husson, pe care familia Camusot îl recunoscuse în cele din urmă drept rudă.

Oscar e un om obișnuit, pașnic, fără pretenții, modest, ținându-se, ca și guvernul, pe o linie de mijloc. Nu provoacă nici pizmă, nici dispreț. Într-un cuvânt, e tipul burghezului modern.

Paris, februarie 1842

PESCUITORII ÎN APĂ TULBURE¹

Domnului

Charles Nodier ²,

Membru al Academiei Franceze,
Bibliotecar la Arsenal.

Iată, scumpul meu Nodier, o carte plină de lapte dintre acelea pe care ușile închise ale căminului familial le sus-trag sancțiunilor legale, dar în care mina lui dumnezeu, adeseori numită înîmplare, suplinește jurisdicția omenească, și în care morala, cu toate că este enunțată de un perso-naj zeflemist, nu e mai puțin instructivă și vădită. Se pot trage din ele, după părerea mea, multe învățăminte și în ceea ce privește familia și în ceea ce privește dragostea de mamă. Ne vom da seama poate prea târziu ce urmări are scăderea autorității paterne. Această autoritate, care nu în-ceta altădată decît la moartea tatălui, constituia singurul tri-bunal pămîntesc ce avea în competența lui toate delictele din viața de familie și, în împrejurări grave, recurgea la puterea regală spre a-și executa sentințele. Oricît de drăgăstoasă și de bună ar fi mama, ea nu poate înlocui această suverani-tate patriarhală, după cum femeia nu poate lua locul unui rege pe tron; iar dacă survine un asemenea caz excepțio-nal, rezultatul este o ființă monstruoasă. Poate că n-am reali-zat nici un tablou care să arate mai limpede decît cel de față cît de neapărat trebuitoare societății europene este o căsătorie trainică, și care anume sînt consecințele nenoro-cite ale slăbiciunii femeiești, cite primejdii decurg din inte-

Acusul personal, atunci cînd nu are nici o trîndă. Dacă s-ar putea cutremura de spaimă o societate bazată numai pe forța banului, văzînd cît de neputincioasă e justiția lașă de vertipurile unui sistem care ridică în slăvi succesul, scuizînd toate mijloacele! Dacă i-ar sta în putință să apeleze neîntîrziat la catolicism spre a purifica mulțimile³ cu ajutorul simțămîntului religios și printr-o altă educație decît aceea a învățămîntului laic! În Scene din viața militară se vor distinge altele caractere frumoase, altele mărețe și nobile devotamente, încît mi se poate îngădui să arăt aici cîtă corupție dezlănțuie necesitățile războiului printre ființe care, în viața particulară, îndrăznesc să acționeze ca pe cîmpul de bătaie.

Dumneavoastră ați aruncat asupra vremii noastre o privire înțeleaptă, a cărei lilozolie se vedește prin altele observații amare ce irump din alesele dumneavoastră pagini, și cîți relevat mai bine decît oricine pustiirile produse în starea de spirit a țării noastre de către cele patru sisteme politice clesebite.⁴ De aceea n-aș pune istorisirea de lașă sub oblăduirea unei autorități mai competente. Poate că numele dumneavoastră va apăra această carte împotriva sumedeniilor de imputări ce se vor abate asupra ei; căci care bolnav rămîne mul cînd chirurgul scoate bandașul de pe răni sîngerînde? La plăcerea de a vă dedica această istorisire, se adaugă mîndria de a da în vileag bunăvoința dumneavoastră lașă de acel care se declară aici

unul dintre sincerii dumneavoastră admiratori,

De Balzac

În 1792, burghezia din Issoudun se folosea de serviciile unui medic pe nume Rouget, care trecea drept un om foarte șmecher și răutăcios. Cîteva guri slobode spuneau că se purta rău de tot cu nevastă-sa, deși era cea mai frumoasă femeie din oraș. Se prea poate ca femeia să fi fost cam prostuță. Cu toate iscodirile prietenilor, cu toate trîncănelile unora și altora, în ciuda birfelii invidioșilor, lumea cunoștea prea puțin traiul din casa lor. Doctorul Rouget făcea parte

dintre bărbații despre care se zice de obicei : *nu-i de loc ușor să te înțelegi cu dinsul*. Așa că, atita timp cit a trăit, nu s-a prea vorbit pe seama lui și era bine privit de către cei din jurul său. Nevastă-sa, o domnișoară Descoings, destul de plăpindă chiar pe cind era fată tină ră (se spunea că de asta se și însurase doctorul cu dinsa), avu mai intii un băiat, apoi o fată, pe care soarta o adusese pe lume la zece ani după nașterea fratelui ei și la care, după cum se spunea, soțul, deși medic, nu se așteptase de fel. Fata, născută atit de tirziu, se numea Agathe. Aceste fapte mărunte sint atit de simple, atit de obișnuite, incit s-ar părea că nimic nu-l îndreptățește pe un povestitor să le așeze în fruntea unei istorisiri ; dacă însă n-ar fi aduse la cunoștința cititorilor, un om de teapa doctorului Rouget ar fi socotit drept un monstru, drept un părinte denaturat, cu toate că de fapt el se supunea pur și simplu acelor urite porniri pe care foarte mulți oameni le pun la adăpostul teribilei axiome : *bărbatul trebuie să aibă autoritate, să fie energic !* Această maximă a bărbaților a pricinuit nenorocirea multor femei. Perechea Descoings, socrul și soacra doctorului, intermediari în comerțul de lînă, se angajau în același timp să vîndă pe seama proprietarilor și să cumpere pe seama neguțătorilor orice cantități din lina binecuvîntată din regiunea Berry, și încasau dintr-amin două părțile comisionul cuvenit. Din această îndeletnicire strinseră avere și deveniră zgirciți : e calea atitor oameni. Lui Descoings-fiul, fratele mai mic al doamnei Rouget, nu-i plăcu să trăiască în Issoudun. Plecă să-și încerce norocul la Paris, unde se stabili ca băcan pe strada Saint-Honoré. Asta îl duse de ripă. Dar ce ai dori, mă rog ! băcanul e doar tirit spre comerțul său de către o forță de atracție egală cu de zgustul care îi îndepărtează de această îndeletnicire pe artiști. Nu s-a studiat îndeajuns ce forțe sociale determină felurile vocații ale oamenilor. Ar fi interesant să se cerceteze și să se afle ce-l determină pe un om să se facă mai degrabă negustor de papetărie decit brutar, de vreme ce copiii nu sint siliți să îmbrățișeze meseria părintelui lor, cum se întimpla la egipteni. Dragostea

ajutase vocația lui Descoings. Își spusese în sinea lui : „Și eu mă fac băcan !” gândindu-se totodată cu jind la patroana sa, o foarte frumoasă femeie de care se îndrăgosti nebunește. Fără alt sprijin decît răbdarea și cîteva părălute, pe care i le trimiseră taică-său și maică-sa, se însură cu văduva jupinului Bixiou, înaintașul său. În 1792 se spunea că lui Descoings i-ar fi mers treburile foarte bine. Bătrînii Descoings mai trăiau încă pe vremea aceea. Părăsiseră comerțul de lînă și-și foloseau capitalul cumpărînd bunuri naționale : altă lînă de aur¹ ! Gînerile lor, aproape sigur că în curînd va vărsa lacrimi la mormîntul nevestei, își trimise fata la Paris, la cumnatul său, și pentru a-i da prilej să vadă capitala, dar urmărînd totodată un plan viclean. Perechea Descoings n-avea copii. Doamna Descoings, cu doisprezece ani mai vîrstnică decît soțul ei, era foarte sănătoasă ; dar era grasă ca un graur după culesul viilor și vicleanul Rouget știa destulă medicină ca să prevadă că domnul și doamna Descoings, contrar moralei basmelor, vor fi în veci fericiți, dar copii nu vor avea. Pe acești soți s-ar putea să-i subjuge o dragoste mare față de Agathe. Or, doctorul Rouget dorea să-și dezmoștenească fiica și își închipuia că își va atinge scopul strămîtînd-o de la locul ei de baștină. Această tînără, pe atunci cea mai frumoasă fată din Issoudun, nu semăna nici cu tatăl, nici cu mamă-sa. Nașterea ei pricinuisese o ceartă pe viață între doctorul Rouget și prietenul său intim, domnul Lousteau, fostul locțiitor de delegat, care părăsise tocmai atunci Issoudunul. Ori de cîte ori o familie se strămută, băștinașii dintr-o regiune așa de fermecătoare cum este Issoudunul au dreptul de a căuta să afle care-s motivele unei hotărîri atît de năstrușnice. După spusele unor clevetitori, domnul Rouget, răzbunător din fire, ar fi declarat că el, cu mina lui, o să-l ucidă pe Lousteau. Rostită de un medic, vorba asta cădea ca o ghiulea de tun. De îndată ce Adunarea Națională desființă locțiitorii de delegați², Lousteau plecă și nu se mai întoarse niciodată la Issoudun. După plecarea familiei Lousteau, doamna Rouget își petrecu toată vremea chiar la sora fostului locțiitor

de delegat, doamna Hochon, nașa fiicei sale și singura persoană căreia îi împărtășea necazurile. Așa că, mult-puținul care se știa în orașul Issoudun despre frumoasa doamnă Rouget oamenii îl aflaseră de la însăși doamna și numai după moartea doctorului.

Cel dintii cuvint pe care-l rosti doamna Rouget, după ce bărbatul său îi spusese că o va trimite pe Agathe la Paris, fu :

— N-o să-mi mai revăd fiica !

— Și a avut din nenorocire dreptate, zicea, cînd se vorbea despre asta, respectabila doamnă Hochon.

Biata mamă ajunsese galbenă ca gutuia, și starea ei îndreptățea spusele acelor care susțineau că Rouget o omora încetul cu încetul. Purtările preaneghiobului ei fiu aveau și ele partea lor în nenorocirea bieteii mame, pe nedrept învinovățită. Deloc înfrinat, poate chiar încurajat de taică-său, acest băiat, tare năring, nu avea nici gindurile bune, nici respectul pe care un fiu le datorează mamei sale. Jean-Jacques Rouget semăna cu tatăl, dar întru cele rele, iar doctorul nu era nici el prea de soi ca moral și nici ca fizic.

Sosirea Iermecătoarei Agathe Rouget nu-i aduse de fel noroc unchiului Descoings. În acea săptămînă, sau mai bine zis în acea decadă⁷, se proclamase Republica, el fu băgat la închisoare din ordinul lui Robespierre către Fouquier-Tinville⁸. Avînd nesocotința să creadă că lipsa de alimente era organizată de sus, Descoings făcuse prostia să-și spună părerea (socotea că părerile erau libere) în fața mai multor clienți și clienți, în timp ce îi servea. Din nenorocire pentru Descoings, cetățeanul Duplay, nevasta timplarului unde locuia Robespierre și care făcea menajul ilustrului cetățean, îi acorda băștinașului din Berry cîstea de a-i fi clientă. Cetățeanul acesta socoti că părerea băcanului constituia o insultă la adresa lui Maximilian I. Încă mai de mult nu era ea prea mulțumită de purtările celor doi soți Descoings ; ca femeie din popor, vestită între cele care asistau, împletind, la ședințele de la clubul Jacobinilor⁹, socotea frumusețea cetățencei Descoings ca un fel de semn de aristocrație. Strecură deci venin în vorbele soților Descoings cînd le repetă

blîndului și bunului ei stăpin. Băcanul fu arestat sub obișnuita acuzație de *acaparare*. În timp ce Descoings zăcea în închisoare, nevastă-sa umbla valvirtej să-l pună iar în libertate; dar intervențiile ei fură atît de neindeminatice, încît un observator care ar fi auzit-o vorbind celor ce puteau interveni pentru a salva viața bărbatului ei ar fi putut crede că voia nici mai mult, nici mai puțin decît să se descotorosească de el. Doamna Descoings îl cunoștea pe Bridau, unul dintre secretarii lui Roland, ministrul de interne¹⁰ și mina dreaptă a tuturor celor care se succedară în fruntea acestui minister. Îl puse în mișcare pe Bridau, ca să-l scape pe băcan. Incoruptibilul șef de birou, una dintre acele ființe naive, de o admirabilă dezinteresare, se feri într-adevăr să-i cumpere pe acei de care atirna soarta lui Descoings; încercă să-i lămurească. A-i lămuri pe oamenii din vremea aceea era ca și cum i-ai fi rugat să-i repună în drepturi pe Bourboni. Ministrul girondin, care lupta pe atunci împotriva lui Robespierre, îi zise lui Bridau:

— Ce te amesteci?

Toți cei pe lingă care acest șef de birou interveni îi repetară aceeași propoziție cumplită: „Ce te amesteci?” Bridau o sfătui înțelepțește pe doamna Descoings să stea liniștită; dar în loc să cîștige bunăvoința menajerei lui Robespierre, ea vărsă foc și pară împotriva acestei piritoare; apoi se duse la un deputat, membru al Convenției¹¹, care tremura de teamă pentru soarta lui și care îi spuse:

— Vorbesc eu despre asta cu Robespierre.

Frumoasa băcăniță se lăsă amăgită de această promisiune și bineînțeles că protectorul nu scoase o' vorbă. Cîteva căpățini de zahăr, cîteva sticle de lichior bun dăruite cetățencei Duplay l-ar fi salvat pe Descoings. Această intimplare mărunță dovedește că pe vreme de revoluție, dacă vrei să te salvezi, e tot așa de primejdios să apelezi la oameni de treabă, ca și la ticăloși; nu trebuie să te bizui decît pe tine însuși. Dacă Descoings își pierdu viața, avu cel puțin gloria de a merge la ghilotină alături de André de Chénier¹². Acolo, fără îndoială, negoțul și poezia se îmbrățișară

pentru prima oară în ființa unor oameni, căci încă de pe atunci aveau, și vor avea întotdeauna, legături tainice. Moartea lui Descoings stârni mai multă vîlvă decît a lui André de Chénier. A trebuit să treacă treizeci de ani spre a se recunoaște că Franța a pierdut mai mult prin moartea lui Chénier decît prin aceea a lui Descoings. Măsura luată de Robespierre avu părțile ei bune: pînă în 1830, băcanii speriați nu se mai ocupară de politică. Prăvălia lui Descoings era la o zvirliătură de băț de locuința lui Robespierre. Cel care urmă băcanului făcu și el afaceri proaste. César Birotteau¹³, vestitul negustor de parfumuri, se stabili în acel loc. Dar, ca și cum eșafodul ar fi molipsit, în mod inexplicabil, acel loc de piață-reă, descoperitorul *Cremei duble a sultanelor* și al *Apei carminative* se ruină și el. Dezlegarea acestei probleme cade în seama științelor oculte.

În cursul celor cîteva vizite pe care le făcu nevastei nenorocitului Descoings, șeful de birou fu impresionat de frumusețea calmă, rece, nevinovată a Agathei Rouget. Venind să aducă mingiere văduvei, într-atît de nemîngiată încît nu putu să continue comerțul celui de al doilea soț decedat, Bridau o luă în cele din urmă în căsătorie pe fermecătoarea tinărară, în cursul decadei, după ce sosi și tatăl ei, care nu se lăsă așteptat. Doctorul, incintat că lucrurile se desfășoară mai presus de dorințele sale, fiindcă nevastă-sa ajunsese singura moștenitoare a familiei Descoings, veni în grabă la Paris, nu atît spre a fi de față la căsătoria Agathei, cit spre a întocmi actul de căsătorie, așa cum dorea el. Dezinteresarea și dragostea aprinsă a cetățeanului Bridau lăsară puteri depline vicleniei doctorului, care exploată orbirea ginerelui său, după cum vă va dovedi urmarea acestei povestiri. Doamna Rouget sau, mai precis, doctorul moșteni deci toată averea, mobilă și imobilă a domnului și doamnei Descoings, tatăl și mama, care muriră la doi ani unul după altul. Apoi, Rouget izbuti s-o dea gata pe nevastă-sa, care închise ochii pe veci la începutul anului 1799. Și astfel se trezi cu podgorii, își cumpără ferme, ateliere și mai avu și lină de vinzare! Preaiubitul său fecior nu știa

să facă nimic ; dar îl destină îndeletnicirii de proprietar și-l lăasă să ajungă din ce în ce mai bogat și mai prostănac. Era sigur că acest copil va izbuti să ia din viață cît iau și cei mai învățați, trăind și murind la voia întîmplării. Încă din 1799, oamenii de afaceri din Issoudun îi și atribuiau lui moș Rouget un venit de treizeci de mii de livre anual. După moartea nevastei, doctorul o ținu într-un nesfîrșit craillac, dar își orindui, ca să zicem așa, această viață desfrînată și se mulțumi să și-o petreacă doar acasă la el, cu ușile închise. Aprigul doctor muri în 1805. Dumnezeu știe cît mai trîncăniră apoi tîrgoveții din Issoudun pe seama răposatului și cite anecdote circulară asupra îngrozitoarei lui vieți intime. Jean-Jacques Rouget, pe care tatăl ajunsese să-l țină din scurt, dîndu-și seama de nerozia lui, rămase holtei din motive serioase, a căror explicație formează o parte importantă a povestirii de față. Burlăcia lui se datora în parte doctorului, după cum se va vedea mai tîrziu.

Deocamdată e necesar să cercetăm efectele răzbnării pornite de părinte împotriva unei fiice pe care n-o socotea drept a sa și care, vă rog să credeți, îi aparținea în mod legitim. Nimeni din Issoudun nu observase unul dintre acele accidente stranii, care fac din zămislire un abis, unde știința se rătăcește. Agathe semăna cu mama doctorului Rouget. Tot așa cum, după o observație curentă, podagra sare peste o generație și trece de la bunic la nepot, nu arareori vezi că asemănarea urmează aceleași căi ca și pîdagra.

Astfel, primul născut al Agathe, care semăna cu mamă-sa, avu toate trăsăturile morale ale doctorului Rouget, bunicul său. Să lăsăm moștenire secolului al douăzecilea și soluționarea acestei probleme, împreună cu strașnica ei nomenclatură de vietăți microscopice ; nepoții noștri vor așterne pe hîrtie poate tot atîtea prostii cîte a scris pînă acum tagma savanților asupra acestei chestiuni încurcate.

Agathe Rouget își atrăgea admirația tuturor prin înfățișarea ei, hărăzită, ca și a Mariei, mama domnului nostru, să rămînă parcă veșnic feciorelaică, chiar și după mărițiș. Portretul ei, care se mai află în atelierul

lui Bridau, prezintă un oval perfect, de un alb neîntinat și fără urmă de roșeață, cu toate că avea părul ca aurul. Ațiția artiști, privind această frunte netulburată, această gură discretă, acest nas delicat, urechile drăgălașe, genele lungi ale ochilor de un albastru închis învăluit de o nesfârșită duioșie, privind în sfârșit această figură plină de blîndețe, îl întreabă astăzi pe marele nostru pictor: „E o copie după un cap de Raphael?” N-a fost vreodată om mai bine inspirat decît șeful de birou cînd a luat în căsătorie pe această tinărară. Agathe întrupa idealul gospodinei crescute în provincie și care nu s-a dezlipit niciodată de lângă mamă-sa. Evlavioasă, fără a fi bigotă, n-avea alte cunoștințe decît acelea date femeilor de către biserică. Așa că fu o soție desăvîrșită, în înțelesul obișnuit al cuvîntului, căci necunoașterea atîtor lucruri din viață pricinui multe nenorociri. Inscripția de pe mormîntul vestitei femei romane: *lucra la gherghel și păzea casa*, redă de minune traiul ei curat, simplu și potolît. Încă din timpul Consulatului¹⁴, Bridau se alipî cu trup și suflet lui Napoleon, care-l numî șef de diviziune¹⁵ în 1804, cu un an înainte de-a muri Rouget. Bine plătit, cu o leafă de douăsprezece mii de franci pe an, mai primind și peste leafă gratificații mari, Bridau nu se sinchisi de fel de rușinoasele rezultate ale partajului care se făcuse la Issoudun și de pe urma căruia Agathe nu se alesese cu nimic. Cu șase luni înainte de a muri, bătrînul Rouget vînduse fiului său o parte din avere, și ceea ce mai rămăsese trecuse asupra lui Jean-Jacques, atît sub forma de donație cu precădere, cit și cu titlul de succesiune. O sumă plătită înainte, din partea ei de moștenire, în valoare de o sută de mii de franci, prevăzută în actul de căsătorie al Agathe, reprezenta cota-parte a ei din moștenirea rămasă de la mama și de la tatăl său. Iubindu-l la nebunie pe împărat, Bridau sluji cu un de votament de sectant fanatic concepțiilor viguroase ale acestui semizeu modern care, găsind totul distrus în Franța, vru să organizeze totul. Niciodată șeful de diviziune nu zicea: „Destul”. Întocmea proiecte, memorii, rapoarte, studii, primea cele mai impovorătoare sarcini, atît de

fericit era să-l slujească pe împărat; îl iubea ca om, îl adora ca suveran și nu îngăduia nici cea mai ușoară critică împotriva faptelor și proiectelor sale. Din 1804 până în 1808, șeful de diviziune locui într-un mare și frumos apartament pe cheiul Voltaire, la doi pași de ministerul său și de palatul Tuileries¹⁶. O bucătăreasă și un fecior în casă alcătuiră toată servitorimea gospodăriei în zilele cele mai frumoase din viața doamnei Bridau. Sculindu-se întotdeauna înaintea celorlalți, Agathe se ducea la piață însoțită de bucătăreasă. În timp ce servitorul deretica în camere, ea supraveghea pregătirea prinzului. Bridau nu se ducea la minister decât la ora unsprezece. Cât timp dăinui căsătoria lor, nevastă-sa îi pregătea cu aceeași plăcere un prinz delicios, singura masă la care minca și el cu poftă. În orice anotimp și pe orice vreme ar fi fost, cînd bărbatul pleca spre minister, Agathe scotea capul pe fereastră și îl urmărea cu privirea pînă ce cotea spre strada du Bac. Stringea apoi singură masa și arunca o privire prin apartament, se îmbrăca, se juca puțin cu copiii, îi scotea la plimbare sau primea vizite pînă la întoarcerea lui Bridau. Cînd șeful de diviziune avea de făcut acasă lucrări urgente, ea se instala lîngă masă, în cabinetul său, mută ca o statuie, împletind în timp ce el lucra, stînd trează cît stătea el treaz, culcîndu-se doar cu cîteva minute înaintea lui. Uneori se duceau amîndoi la vreun spectacol, ocupînd locuri în lojele ministerului. În acele seri cinau la restaurant; și spectacolul prezentat de restaurant îi producea întotdeauna doamnei Bridau acea plăcere deosebită pe care le-o stîrnește persoanelor ce n-au văzut Parisul. Nevoită adeseori să consimtă a lua parte la cîte un banchet oferit șefului de diviziune care conducea o parte a Ministerului de Interne, și o conducea în mod onorabil, Agathe se supunea obligațiilor impuse de luxul Țoaletelor de atunci; dar de îndată ce se întorcea acasă, lepăda bucuroasă acest fast oficial, reluîndu-și viața simplă de gospodină provincială. O dată pe săptămînă, joia, Bridau își primea prietenii. Iar de lăsată secului dădea un mare bal. În aceste puține vorbe se cuprinde toată viața lor conjugală, în răs-

timpul căreia nu s-au întâmplat decît trei evenimente mai însemnate : naşterea celor doi copii, la interval de trei ani, şi moartea lui Bridau, care se prăpădi în 1808, din pricina muncii de zi şi noapte, tocmai cînd împăratul era hotărît să-l numească director general, conte şi consilier de stat. În acel răstimp, Napoleon, consacrîndu-se îndeosebi treburilor interne, îl împovără pe Bridau cu atîtea sarcini, încît în cele din urmă distruse sănătatea acestui birocrat prea zelos. Napoleon, căruia Bridau nu-i ceruse niciodată nimic, se interesase de felul cîm îşi ducea traiul şi despre starea sa materială. Aflînd că un om atît de devotat nu avea altă avere decît slujba, îşi dădu seama că era una dintre acele fiinţe incoruptibile care dădeau prestigiu şi imprimau forţă morală ocîrmuirii sale şi vru să-l uimească pe Bridau cu recompense uluitoare. Dorinţa de a isprăvi o muncă uriaşă înainte de plecarea împăratului spre Spania ¹⁷ îl dădu gata pe şeful de diviziune, care muri de o febră bubonică. La întoarcere, împăratul, care venise la Paris să pregătească în cîteva zile campania din 1809, rosti, aflînd despre această pierdere : „Unii oameni sînt de neînlocuit”. Impresionat de un devotament care n-aştepta nici unul dintre acele strălucite semne de recunoştinţă destinate soldaţilor săi, împăratul luă hotărîrea să creeze o decoraţie foarte bine retribuită pentru civili, după cum crease legiunea de onoare pentru militari. Moartea lui Bridau îl hotărî să creeze decoraţia Unirii ; dar n-avu vreme să ducă pînă la capăt această creaţie aristocratică, a cărei amintire s-a şters într-atît, încît rostind numele decoraţiei de scurtă durată, cei mai mulţi cititori se vor întreba ce însemnă avea : se purta cu o panglică albastră. Împăratul numi această decoraţie a Unirii, cu gîndul să contopească într-însa decoraţia Linei de Aur de la curtea Spaniei şi decoraţia Linei de Aur de la curtea Austriei. „Providenţa, a zis un diplomat prusian, a izbutit să împiedice această pingărire”. Împăratul ceru să i se prezinte un raport asupra stării materiale a doămnei Bridau. Cei doi copii căpătară cite o bursă întreagă la Liceul Imperial şi împăratul trecu toate cheltuielile educaţiei lor în sarcina casetei sale

particulare. Apoi acordă doamnei Bridau o pensie de patru mii de franci, luind desigur asupra sa grija de a-i ajuta în carieră pe cei doi fii. De la căsătorie și până la moartea soțului ei, doamna Bridau n-avu nici un fel de legături cu Issoudun. În ajunul nașterii celui de al doilea copil o pierdu pe mama ei. Când se stinse din viață tatăl, de care se știa așa de puțin iubită, tocmai se pregătea încoronarea împăratului, și Bridau avu atît de lucru, încît Agathe nu vru să-și lase bărbatul singur. Jean-Jacques Rouget, fratele său, nu-i scrisese nici o vorbă de cînd plecase din Issoudun. Cu toate că o milmea tare această tacită repudiere din partea familiei, Agathe ajunse în cele din urmă să se gîndească foarte rar la acei care nu se gîndeau de fel la dînsa. Primea în fiecare an cite o scrisoare de la nașa ei, doamna Hochon, și îi răspundea prin citeva banalități, fără a căuta să înțeleagă poveștile pe care această prea bună și evlavioasă femeie i le dădea pe departe. Cu cîtva timp înainte de moartea doctorului Rouget, doamna Hochon scrisese fiicei sale că nu-i va rămîne nimic de pe urma tatălui, dacă nu va trimite o procură domnului Hochon. Agathe i fu silă să-și chinuiască fratele. Poate Bridau își zisese în sinea lui că jaful e deopotrivă datină și lege în Berry, ori poate acest om cînstît și drept era înzestrat cu aceeași mărinimie și nepăsare în chestiile de bani ca și nevastă-sa, fapt e că nu vru să dea ascultare lui Roguin, notarul său, cînd îl sfătui să se folosească de înalta-i situație și să conteste actele prin care tatăl izbutise s-o lipsească pe fiică de partea ei legitimă. Soții aprobară ceea ce se făcu atunci la Issoudun. Totuși, stăruințele depuse de Roguin în acele împrejurări îi dădură de gîndit șefului de diviziune în privința averii zdruncinate a soției sale. Acest om superior se gîndi că, după moartea sa, Agathe va rămîne fără avere. Își examină atunci situația materială: văzînd că, din 1793 pînă în 1805, nevastă-sa și el fuseseră siliți să ia aproape treizeci de mii de franci din cei cincizeci de mii pe care de fapt bătrînul Rouget îi dăduse fiicei sale, își plasă restul de douăzeci de mii de franci în Cartea Mare a datoriei publice. Renta de stat cota

pe atunci la patruzeci ; Agathe avu deci aproape două mii de livre venit anual de la stat. Ca văduvă, doamna Bridau putea deci trăi în mod onorabil cu șase mii de livre venit anual. Provincială incarnată, vru să concedieze pe servitorul lui Bridau, să nu păstreze decit bucătăreasa și să se mute într-alt apartament ; dar prietena ei intimă, doamna Descoings, care ținea morțiș că-i e mătușă, își vindu mobila, își părăsi apartamentul și se mută împreună cu Agathe, făcându-și din biroul răposatului Bridau cameră de culcare. Amindouă văduvele, stringindu-și laolaltă veniturile, se treziră cu o rentă anuală de douăsprezece mii de franci. O asemenea chivernisire pare pe cit de simplă, pe atit de firească. Dar nimic în viață nu cere o mai mare atenție decit lucrurile care par firești ; căci de ceea ce e neobișnuit ne ferim îndeajuns ; uitați-vă la persoanele cu mare experiență : avocații, judecătorii, doctorii, preoții dau mare importanță chestiilor mărunte ; sint socotiți drept oameni migăloși. Șarpele sub flori este unul dintre cele mai frumoase mituri pe care antichitatea ni le-a lăsat moștenire întru înțeleapta diriguire a treburilor noastre. De atitea ori proștii, ca să se scuze în fața lor inșiși, ca și în fața altora, exclamă :

— Era atit de simplu, incit oricine ar fi căzut în cursă.

În 1809, doamna Descoings, care nu-și spunea vîrsta, avea 65 de ani. Numită la vremea ei „frumoasa băcăniță”, era una dintre acele femei așa de rare pe care timpul le respectă, și datora unei minunate constituții privilegiul de a-și păstra o frumusețe ce totuși nu rezista la o cercetare atentă. De statură mijlocie, grasă, avea fața fragedă, umeri frumoși, pielea obrazului trandafirie. Părul ei blond, care bătea în castaniu, nu-și schimbase de fel culoarea, deși femeia avusese atita de suferit de pe urma sfîrșitului năprasnic al lui Descoings. Mare amatoare de lucruri bune, îi plăcea să-și pregătească mîncăruri gustoase ; dar cu toate că părea foarte preocupată de ale bucătăriei, se dădea în vînt și după reprezentațiile teatrale, și cultiva un vițiu învăluit de dînsa în cea mai nepătrunsă taină : juca la

loterie! Nu-î cumva acesta abisul pe care mitologia ni l-a semnalat prin butoiul Danaidelor?¹⁸ Coana Descoings — așa se cade să-i zicem unei femei care juca la loterie — cheltuia poate prea mult cu toaletele, ca toate femeile care au fericirea să rămână tinere vreme îndelungă; dar, în afară de aceste mici cusururi, era o femeie cu care se putea ușor conviețui. Întotdeauna de părerea celorlalți, nu contrazicea pe nimeni, plăcea prin veselia ei blindă și comunicativă. Avea mai cu seamă o calitate pariziană, care farmecă pe funcționarii ieșiți la pensie și pe bătrînii negustori: știa de glumă!... Dacă nu se căsătorise a treia oară, fu numai din pricina evenimentelor epocii. În răstimpul războaielor de sub imperiu, bărbații amatori de înșurătoare găseau prea lesne fete frumoase și bogate, ca să se mai uite la femeile de șaiszeci de ani!

Doamna Descoings căută s-o mai inveselească pe doamna Bridau, o luă des la teatru și la plimbare cu trăsura, îi pregăti mese minunate, încercă chiar s-o mărite după fiul ei, Bixiou. Vai! îi destăinuie grozavul secret păstrat cu sfințenie de dînsa, de răposatul Descoings și de către notarul ei. Tinăra, eleganta Descoings, care ținea, să treacă drept femeie de treizeci și șase de ani, avea un fecior de treizeci și cinci de ani, numit Bixiou, văduv și el, maior în al 21-lea regiment de linie, care muri colonel la Dresda, lăsînd în urma lui un singur fiu. Coana Descoings, care nu se întîlnea decît în taină cu nepotul Bixiou, îl dădea drept fiul primei neveste a soțului ei. Destăinuirea fu un act de prevedere: fiul colonelului, crescut la Liceul Imperial cu cei doi băieți Bridau, primi acolo o jumătate de bursă. Acest băiat, subtil și malițios chiar de pe băncile liceului, își făcu mai tîrziu o mare faimă ca desenator și ca om de duh. Agathe nu iubea nimic altceva pe lume, în afară de copiii săi, și nu dorea să trăiască decît de dragul lor, de aceea nu voi să audă de o nouă căsătorie, și din dreaptă judecată și din fidelitate. Dar îi e mai ușor unei femei să fie o bună soție, decît o bună mamă. O văduvă are două îndatoriri, ale căror obligații se contrazic: e mamă și trebuie să exercite și autoritatea paternă. Puține femei

sînt destul de tari ca să înțeleagă și să îndeplinească acest dublu rol. De aceea biata Agathe, cu toată virtutea ei, fu fără vreo vină pricina multor nenorociri. Ca urmare a minții sale oarecum simple și a increderii cu care se obișnuiesc cei buni la suflet, Agathe fu victima doamnei Descoings, care o aruncă într-o înspăimîntătoare nenorocire. Coana Descoings juca la fiecare tragere aceleași trei numere, și loteria nu vindea pe datorie clienților săi! Fiindcă ea ținea socoteala cheltuielilor casei, putu să folosească la cumpărarea biletelor banii destinați gospodăriei, îndatorindu-se din ce în ce mai mult, cu speranța de a-i îmbogăți pe nepotul ei Bixiou, pe scumpa ei Agathe și pe micii Bridau. Cînd datoriile atinseră zece mii de franci, mări suma jucată, sperînd că cele trei numere favorite, care nu ieșiseră de nouă ani, vor umple abisul deficitului. Datoria se urcă deci vertiginos. Ajungînd la cifra de douăzeci de mii de franci, coana Descoings își pierdu capul, iar lozul cu cele trei numere nu ieși cîștigător. Îi veni atunci în gînd să-și ipotecheze averea, și astfel s-o despăgubească pe nepoată-sa: dar Roguin, notarul ei, îi arătă că aceste bune intenții nu se puteau împlini. Răposatul Rouget, la moartea cumnatului său Descoings, preluase succesivnea despăgubind-o pe doamna Descoings printr-un uzufruct care greva asupra averii lui Jean-Jacques Rouget. Nici un cămătar n-ar fi vrut să dea împrumut douăzeci de mii de franci unei femei de șaizeci și șapte de ani, asupra unui uzufruct de vreo patru mii de franci, într-o vreme cînd plasamentele cu zece la sută se găseau din belșug. Într-o dimineață, doamna Descoings se aruncă la picioarele nepoatei și, plîngînd în hohote, îi destăinui starea lucrurilor; doamna Bridau n-o dojeni, dădu drumul servitorului și bucătăresei, vindu prisosul de mobile, vindu trei sferturi din rentele de stat, plăti totul și anunță în timp util că se mută din apartament.

Unul dintre cele mai îngrozitoare unghere din Paris e desigur porțiunea din strada Mazarine, începînd din strada Guénégaud pînă în punctul unde ea se împreună cu strada Senei, în dosul palatului Institutului.

Înaltele ziduri groase, cenușii ale colegiului și ale bibliotecii pe care cardinalul Mazarin¹⁹ le dăruise orașului Paris și unde avea în viitor să se instaleze Academia Franceză, aruncă asupra acestui colț de stradă niște umbre ce-ți îngheață sufletul; soarele se arată rar pe acolo, crivățul bintuie. Biata văduvă sărăcită se mută la etajul al treilea într-o casă din acest ungher umed, întunecat și friguros. În fața casei se înalță clădirile Institutului unde se găseau pe atunci celulele fiarelor sălbatice cunoscute sub numele de „artiști” de către burghezi, și sub numele de „mizgălituri de carptoane” în atelierile de pictură. Intrai mizgălitur uce-nic și puteai ieși de acolo bursier al guvernului la Roma²⁰. Concursul pricinuia o gălăgie nemaipomenită în acele epoci ale anului când concurenții erau închiși în chilii. Ca să ajungă laureați, sculptorii erau obligați să facă, într-un termen dat, modelajul în argilă al unei statui; pictorii, unul din tablourile pe care le puteai vedea la Școala de Belle-Arte; muzicienii o cantată, arhitecții un proiect de monument. Când s-au scris rindurile de față, pomenita menajerie a fost mutată din acele clădiri sumbre și friguroase la câțiva pași de acolo, în elegantul palat al artelor-frumoase. De la ferestrele doamnei Bridau, ochiul cuprindea aceste chilii cu gratii, priveliște foarte tristă. La nord, perspectiva e închisă de domul Institutului. Privind în sus pe stradă, ochii se desfată doar de șiragul de cupele de piață, care așteaptă în partea de sus a străzii Mazarine. Văduva găsi nimerit să așeze pe prichiciul ferestrelor trei cutii umplute cu pământ în care sădi și îngriji una din acele grădini aeriene interzise de ordonanțele poliției, și a căror vegetație rarefiază lumina și aerul. Casa, așezată spate în spate cu alta, care dă în strada Senei, neavind din această pricină adîncime, are scara din interior în spirală. Cel de al treilea etaj e și ultimul. Trei ferestre, trei camere: o sufragerie, un salonaș, un dormitor; în față, de cealaltă parte a coridorului, o bucătărioară; deasupra, două camere pentru burlaci și un pod mare de tot, fără nici o întrebuințare. Doamna Bridau alesese această locuință din trei motive: fiindcă chiria era

mică, patru sute de franci pe an, și de aceea făcu un contract de închiriere pe nouă ani; fiindcă era aproape de școală, la o mică distanță de Liceul Imperial; în sfârșit, fiindcă astfel continua să stea în cartierul unde își câpătase tabieturile. Interiorul apartamentului fu pus în armonie cu casa. Sufrageria, îmbrăcată cu un tapet ieftin, galben cu flori verzi, și a cărei pardoseală de cărămizi, roșii, nu fu lustruită, n-avea decît strictul necesar: o masă, două bufete, șase scaune, totul provenind din apartamentul vechi. Salonul fu împodobit cu un covor Aubusson²¹, dăruit lui Bridau cînd se reinnoie mobiliierul obișnuit, de mahon, cu motive egiptene, mobilier pe care Jacob Desmalter îl fabrica în zeci și zeci de duzine prin 1806, garnisit cu un material de mătase verde cu cercuri albe. Deasupra canapelei, portretul lui Bridau lucrat în pastel de o mină prietenă atrăgea numaidecît privirile. Deși un artist ar fi avut ce critica la el, pe fruntea portretului se recunoștea dîrzenia acestui mare cetățean, rămas necunoscut. Seninătatea din ochii săi, blînzi și mindri totodată, era bine redată în portret. Agerimea minții, despre care dădeau mărturie buzele cumpănite și aerul sincer, expresia acestui om, pe care împăratul îl caracterizase drept *Justum et tenacem*²², fuseseră prinse, dacă nu cu talent, cel puțin cu precizie. Privind portretul, vedeai că omul își făcuse întotdeauna datoria. Fizionomia lui exprima acea însușire de a nu se lăsa corupt cu bani, însușire care li se recunoaște multora dintre oamenii folosiți în timpul Republicii²³. În fața și deasupra unei mese de joc de cărți strălucea portretul împăratului în culoare, lucrat la Vernet²⁴: împăratul trece repede călare, urmat de suită. Agathe își cumpără două mari cuști de păsări, una plină de canari, alta cu păsări de India. Prinsese acest gust copilăresc de la pierderea pe care o suferise, de ne-reparat pentru dînsa, ca și pentru multă lume. Cit despre camera văduvei, ea ajunsese, după trei luni, ceea ce avea să fie pînă în ziua nenorocită cînd fu silită s-o părăsească, o pildă de dezordine, în care nici o descriere n-ar putea face oarecare rinduială. Pisicile

Iși stabileau domiciliul în ieșurile comode și bine căptușite cu perne; canarii, lăsați din cînd în cînd în libertate, inscriau virgule pe toate mobilele. Biata văduvă bună la suflet punea pentru ei grăuncioare de mei și minteună în mai multe locuri. Pisicile își găseau pe acolo lucruri gustoase în farfurioare ciobite. Tot soiul de haine stăteau răvășite. În camera asta mirosea a provincie și a devotament. Tot ceea ce îi aparținuse răposatului Bridau se păstra acolo cu sfințenie. Obiectele lui de birou fură îngrijite cu atenția pe care odinioară văduva unui cavaler ar fi hărăzit-o armelor sale. Dintr-un singur amănunt va înțelege oricine cultul înduioșător al acestei femei. Închisese într-un plic, pe care-l pecetluisese, un condei, punînd deasupra această inscripție: „Ultimul condei folosit de iubitul meu soț”. Ceașca din care el sorbise ultima sa înghițitură stătea sub sticlă, pe cămin. Mai tîrziu, bonetele și postîșele tronară pe globurile de sticlă ce acopereau prețioasele relicve. De la moartea lui Bridau nu se mai observă la această văduvă tînră, de treizeci și cinci de ani, nici urmă de cochetărie, nici o rîvnă de a se îngriji și ea, ca orice femeie. Despărțită de singurul bărbat pe care-l cunoscuse, îl stimase, îl iubise, care nu-i făcuse nici cea mai mică supărare, nu se mai simțise femeie, nimic n-o mai atrăgea, niciodată nu se mai gătea. Nu se poate închipui o mai sinceră și mai deplină renunțare la fericirea conjugală și la cochetărie! Unor ființe dragostea le dă puterea să-și strămute eul lor într-altcineva; și o dată ce le-a fost răpit, viața nu le mai e posibilă. Agathe, care nu mai putea trăi decît de dragul copiilor săi, se simțea cuprinsă de o nemărginită tristețe, dîndu-și seama la cite lipsuri avea să-i supună sărăcia. De cînd se mutase în strada Mazarine apăruse pe fizionomia ei o umbră de melancolie, care te înduioșa. Se bîzuia desigur intrucîtva pe împărat, dar împăratul nu putea face nimic mai mult decît făcea deocamdată: din caseta lui dădea pe an șase sute de franci fiecărui copil, în afară de bursă.

Cît despre eleganta Descoings, ea ocupa la etajul al doilea un apartament asemănător cu al nepoatei

sale. Îi transmisese doamnei Bridau dreptul de a lua cu precădere trei mii de franci din uzufructul ei. Notarul Roguin împlinise pentru doamna Bridau toate formalitățile în această privință, dar abia peste șapte ani o asemenea plată cu termene lungi avea să îndrepte greșeala comisă. Roguin, însărcinat să restabilească venitul de o mie cinci sute de franci, încasa încetul cu încetul sumele astfel reținute. Reducându-i-se venitul la o mie două sute de franci pe an, doamna Descoings trăia calicește cu nepoata sa. Aceste două fătășuri, cumsecade dar slabe, își angajară, doar pentru dimineața, o femeie de serviciu. Doamna Descoings, căreia îi plăcea să gătească, pregătea masa. Seara, cițiva prieteni, funcționari în minister, viriți în slujbă odinioară de Bridau, veneau să joace cărți cu cele două văduve. Doamna Descoings puneă într-una, la fiecare tragere, sume tot mai mari pe cele trei numere favorite care se încăpăținau, vorba ei, să nu iasă. Nădăjduia să înapoieze dintr-o dată ceea ce împrumutase, silită de împrejurări, de la nepoată-sa. Îi iubea pe cei doi copii Bridau mai mult decât pe nepotul său Bixiou, conștientă fiind de neajunsurile pe care li le pricinuisese, și plină de admirație pentru bunătatea nepoatei care, în cele mai mari necazuri, nu-i făcea niciodată vreun reproș. Credeți-mă, Joseph și Philippe erau răslălați de către coana Descoings. Ca toate ființele care au un viciu de iertat, vechea jucătoare la loteria imperială a Franței le pregătea mese încărcate cu tot soiul de lucruri bune. Mai tirziu, Joseph și Philippe reușeau să-i scoată din buzunar cu cea mai mare ușurință cite o sumușoară, cel mic pentru cărbune de desen, creioane, hîrtie, stampe; cel mare pentru prăjituri cu mere, bile de joc, sfoară și cuțite. Pasiunea sa o stăpinea într-atît, încît se mulțumea cu cincizeci de franci pe lună pentru toate cheltuielile, ca să poată juca restul banilor.

La rîndul ei, doamna Bridau, din dragoste de mamă, se străduia ca cheltuielile ei să nu depășească aceeași sumă. Spre a-și ispăși încrederea arătată mătușei sale, își restringea cu eroism măruntele bucurii. Un singur simțămînt jignit și neîncrederea o dată trezită, o îm-

boldeau, ca pe atîția sfioși din fire și mărginiți ca inteligență, să-și desfășoare în chip atît de larg un cusur, încît acesta căpăta puterea unei virtuți. Împăratul s-ar putea să uite, își zicea în sinea ei, s-ar putea să cadă în vreo bătălie, iar pensia ei ar înceta în aceeași clipă. Se înfiora cînd se gîndea la posibilitatea ca băieții ei să rămînă pe lume fără nici o avere. Nefiind în stare să priceapă calculele lui Roguin, cînd acesta încerca să-i demonstreze că în șapte ani o popriri de trei mii de franci asupra uzufructului doamnei Descoings i-ar aduce înapoi rentele vindute, ea nu dădea crezare nici notarului, nici mătușei, nici statului; nu se bizuia decît pe sine însăși, pe puterea ei de a trăi în lipsuri. Punînd în fiecare an la o parte cîte trei mii de franci din pensia ei, ar avea treizeci de mii de franci după zece ani încheiați, cu care ar constitui o rentă de o mie cinci sute de franci pentru unul dintre copii. La treizeci și șase de ani, era destul de îndreptățită să creadă că va mai trăi încă douăzeci; și, după același sistem avea să asigure fiecăruia dintre băieții strictul necesar. Astfel, cele două văduve trecuseră de la un belșug aparent, la o mizerie de bună voie, una din îmboldul unui vițiu, cealaltă sub stăpinirea celei mai curate virtuți. Nici unul dintre toate aceste lucruri atît de neînsemnate nu e de prisos spre a trage învățătura profundă care va rezulta din povestirea de față, legată de interesele cele mai obișnuite ale vieții, dar a cărei semnificație va fi poate cu atît mai întinsă. Priveliștea chiliilor, neastîmpărul pictorilor ucenici pe stradă, nevoia de a privi cerul spre a se consola de înspăimîntătoarele perspective ce împresoară acest ungher întotdeauna umed, înfățișarea portretului plin de suflet și de măreție, în pofida stingăciei pictorului amator, spectacolul în culori bogate, dar învechite și armonioase, al acestui interior blind și tihnit, vegetația grădinilor aeriene, sărăcia gospodăriei, dragostea deosebită a mamei față de copilul cel mai mare, împotrivirea ei față de înclinările mezinului, într-un cuvînt, totalitatea de fapte și de împrejurări care slujesc de introducere acestei povestiri, conține poate cauzele căror le datorăm apari-

ția lui Joseph Bridau, unul dintre marii pictori ai școlii franceze actuale.

Philippe, cel mai mare dintre cei doi copii ai lui Bridau, semăna în mod izbitor cu mamă-sa. Deși blond, cu ochi albaștri, avea apucături gălăgioase, ce puteau fi lesne luate drept vioiciune, drept curaj. Bătrînul Claparon, intrat în minister o dată cu Bridau și unul dintre credincioșii prieteni care veneau seara să joace cărți cu cele două văduve, îi spunea din cînd în cînd lui Philippe, dîndu-i o pămăuță peste obraz :

— Iată un voinicel care n-o să știe ce-i frica ! Iar copilul, astfel îmboldit, căpătă, din vanitate, un fel de dîrzenie. Această pornire o dată insuflată felului său de a fi, copilul ajunsese îndeminatic la toate exercițiile fizice. Tot luîndu-se la bătaie în liceu, dobîndi acea îndrăzneală și acel dispreț față de durere, care duc la virtuți militare ; dar, firește, dobîndi cel mai cumplit dezgust față de învățătură, căci educația noastră publică nu va găsi niciodată dezlegarea problemei grele a dezvoltării simultane a trupului și a inteligenței. Agathe, pornind de la asemănarea pur și simplu fizică dintre ea și Philippe, se gîndea la o potrivire morală și era foarte convinsă că va regăsi cîndva într-insul gingășia ei de simțăminte, sporită de forța bărbatului. Philippe implinea cincisprezece ani în momentul cînd mamă-sa se stabili în posomoritul apartament din strada Mazarine, și drăgălășia copiilor de această vîrstă îndreptățea atunci nădejtile ei de mamă. Joseph, cu trei ani mai mic, semăna cu taică-său, dar era mai urit. Mai întîi, bogata lui chică neagră stătea întotdeauna zbîrlită, orice ar fi făcut, în timp ce, cu toată zburdălnicia lui, fratele său era întotdeauna drăguț. Apoi, fără a se ști datorită cărei împrejurări de neevitat — dar o împrejurare de neevitat, cînd e prea constantă, devine deprindere — Joseph nu-și putea păstra niciodată hainele curate : îmbrăcat cu haine noi, le prelăcea numaidecît în haine vechi. Cel mai în vîrstă, din dragoste de sine, avea grijă de lucrurile sale. Pe nesimțite, mama se obișnuise să-l dojenească pe Joseph și să i-l dea pe frate-său drept pildă. Agathe nu se purta deci întotdeauna la fel cu

cei doi copii; iar cind se ducea să-i ia de la școală, zicea despre Joseph:

— În ce hal și-o fi murdărit hainele?

Asemenea mărunțișuri îi împingeau sufletul în prăpastia preferințelor materne. Nimeni, dintre ființele foarte obișnuite care formau societatea celor două văduve, nici moșul du Bruel, nici bătrînul Claparon, nici Desroches-tatăl, nici chiar abatele Loraux, duhovnicul Agatheii, nu remarcă înclinarea lui Joseph de a observa lumea din jur. Stăpînit de pasiunea sa, viitorul colorist nu dădea nici o atenție lucrurilor care-l priveau pe el; și, în zilele copilăriei, această stare semăna așa de bine a toropeală, încît tatăl său intrase la grijă. Mărimea neobișnuită a capului, lărgimea frunții le pricinui îngrijorare, nu cumva copilul să fie hidrocefal. Chipul său atît de frămîntat și de o originalitate care poate să treacă drept urîtenie, în ochii celor ce nu cunosc valoarea morală a unei fizionomii, arăta în epoca tinereții destul de morocănos. Trăsăturile feței, care mai tirziu se dezvoltară, păreau contractate, și atenția încordată pe care copilul o acorda lucrurilor din jur, le crispau și mai tare. Philippe măgulea deci toate vanitățile mamei sale, care nu se alegea cu nici un fel de compliment în privința lui Joseph. Philippe găsea adesea vorbe de spirit, răspunsuri vii și rezezi, dintre cele ce îi fac pe părinți să creadă că odraslele lor vor ajunge oameni de seamă, pe cînd Joseph stătea tăcut și visător. Mama s-aștepta la minuni din partea lui Philippe, și nu avea nici o încredere în Joseph. Predispoziția lui Joseph pentru artă fu dezvoltată de un fapt dintre cele mai obișnuite: în 1812, în vacanța de Paște, întorcîndu-se de la plimbarea făcută prin Tuileries cu fratele și cu doamna Descoings, văzu un elev mîzgălind pe zid caricatura unui profesor oarecare, și admirația îl pironi pe caldarîm în fața desunului în cretă, scinteietor de spirit. A doua zi, copilul se așeză la fereastră, observă intrarea elevilor pe poarta din strada Mazarine, coborî într-ascuns și se strecură în lungă curte a Institutului, unde văzu statuile, busturile, obiectele de marmură abia începute, de teracotă, de ghips pe care le privi înfrigurat; in-

stinctul său se manifesta, vocația sa îl frământa. Intră într-o sală joasă a cărei ușă era întredeschisă; înaintea ochilor îi apărură vreo zece tineri desenind o statuie; inimioara lui tresări, iar băieții îl luară în primire cu tot felul de glume:

— Piciule! picicule! zise primul care-l observă, și luind miez de piine zvîrli într-însul cu cocoloașe.

— Al cui copil o fi?

— Doamne, că urit mai e!

În sfîrșit, timp de un sfert de ceas Joseph îndură atacurile din atelierul marelui sculptor de statui, Chaudet; dar, după ce îl luară cu virf și indesat în bășcălie, elevii fură surprinși de stăruința și de fizionomia lui, și îl întrebă ce îl aduce acolo. Joseph răspunse că tare ar dori să învețe desenul; și auzind asta, toți nu mai pridideau cu încurajările. Copilul, amăgit de glasurile prietenoase, le spuse că era fiul doamnei Bridau.

— Oh! dacă ești feciorul doamnei Bridau, răsună din toate ungherele atelierului, poți să ajungi un om ilustru. Trăiască feciorul doamnei Bridau! E cumva drăguță maică-ta? Dacă ne-am lua după căpățina ta, trebuie să fie cam umflată!

— Ah! vrei să fii artist, zise cel mai mare dintre elevi, plecînd de la locul său și apropiindu-se de Joseph să-i joace o festă; dar știi că trebuie să fii curajos tare și să înduri multe necazuri? Da, ai de trecut niște probe de acelea care îți iau piuitul. Din toți broscorii ăștia pe care îi vezi, nu-i unul să nu fi fost pus la încercare. Ți-am dat de colo, uită-te la dînsul, a stat nemîncat șapte zile! Ei, să te vedem, poți și tu să fii artist?

Îi apucă un braț, și i-l ridică drept în sus; apoi pe celălalt i-l așeză ca și cum Joseph avea să tragă cuiva un pumn.

— Noi îi zicem ășteia proba telegrafului, urmă el. Dacă stai așa fără să lași miinile în jos și fără să le schimbi poziția timp de un sfert de ceas, ei, atunci dai dovadă că ești un curajos și jumătate.

— Haide, picicule, curaj, strigară ceilalți. Ah, vezi bine, trebuie să suferi ca să fii artist.

Joseph, cu buna sa credință de copil de treisprezece ani, stătu nemişcat timp de aproape cinci minute și toți elevii se uitau la el plini de curiozitate.

— Oho, le lași în jos, zise unul.

— Ei, nu te lăsa, ce dracu! îl îndemnă altul. Împăratul Napoleon a stat timp de o lună cum îl vezi colo, zise un elev, arătând cu degetul spre frumoasa statuie a lui Chaudet.

Împăratul, în picioare, ținea sceptrul imperial; această statuie a fost doborâtă în 1814 de pe coloana pe care o împodobeau atât de frumos²⁵. După zece minute încheiate, broboane de sudoare străluceau pe fruntea lui Joseph. În acea clipă intră un omuleț pleșuv, palid, cu înfățișare bolnăvicioasă. Cea mai respectuoasă tăcere domni în atelier.

— Ei, ștregarilor, ce-i asta, întrebă el uitându-se la martirul din atelier.

— E un băiețel venit să pozeze, răspunse elevul înalt care îl așezase pe Joseph în poziția amintită.

— Nu vi-i rușine să chinuiți un biet copil? zise Chaudet²⁶ dînd în jos brațele lui Joseph. De cînd ești tu aici? îl întrebă pe Joseph, atingîndu-l ușor și prietenos cu palma peste obraz.

— De un sfert de ceas.

— Și ce te aduce pe la noi?

— Aș vrea să fiu artist.

— Și de unde ai răsărit, de unde vii?

— De la mămică.

— O, de la mămițica, strigară elevii.

— Tăcere, vedeți-vă de lucru, strigă Chaudet. Cu ce se ocupă mămică-ta?

— E doamna Bridau. Tăticu' meu, care a murit, a fost prieten cu împăratul. Și împăratul, dacă binevoiți a mă învăța să desenez vă va plăti cit o să-i cereți.

— Tatăl tău era șef de diviziune în Ministerul de Interne, strigă Chaudet, ca fulgerat de o amintire. Și vrei să fii artist la anii tăi?

— Da, domnule.

— Vino aici cînd vrei și distrează-te! Dați-i o mapă, zise sculptorul, hirtie, creioane și lăsați-l să lucreze. Aflați, poznașilor, că tatăl său mi-a făcut un serviciu.

Ascultă, Cumpănă-de-Fintină, du-te și cumpără câteva prăjituri, dulciuri, bomboane, zise el, dându-i niște bani elevului care îl păcălise pe Joseph. O să ne dăm seama: lesne dacă ești un artist, după cum ai să influențezi acadelele, reluă Chaudet, mîngiind bărbia lui Joseph.

Cercetă apoi lucrările elevilor, însoțit de copilul care se uita, asculta și se străduia să înțeleagă. Dulciurile sosiră. Toți cei din atelier, sculptorul chiar și copilul se puseră pe ronțăit. Joseph fu răsfățat: tot așa după cum fusese păcălit. Această scenă, în care se dezvăluiau înclinarea spre glumă și alesele sentimente ale artiștilor, și pe care copilul o înțelese în chip instinctiv, îl mișcă peste măsură de mult. Apariția lui Chaudet, sculptorul răpit de o moarte prematură și pe care protecția împăratului îl hărăzea gloriei, fu pentru Joseph ca o nălucire. Copilul nici nu pomeni mamei despre această escapadă, dar în toate duminicile și în toate joile își petrecea trei ceasuri în atelierul lui Chaudet. Coana Descoings, care încuraja toate năzdrăvăniile celor doi îngerași, începu să-i dea lui Joseph creioane negre și roșii, stampe și hîrtie de desen. La Liceul Imperial, viitorul artist își schița profesorii, își desena colegii, mizgălea în cărbune colțuri de dormitoare și fu de o uimitoare sirguință la cursul de desen. Lemire, profesorul de la Liceul Imperial, surprins nu numai de înclinațiile, dar și de progresele lui Joseph, veni la doamna Bridau să-i vorbească despre talentul feciorului său. Agathe, o provincială care se pricepea tot așa de puțin într-ale picturii pe cît de bine se pricepea în ale gospodăriei, fu cuprinsă de spaimă. După ce plecă Lemire, văduva începu să plîngă.

— Ah, îi spuse ea doamnei Descoings de cum o văzu. Sînt pierdută! Joseph, pe care voiam să-l fac funcționar — și avea drumul deschis la Ministerul de Interne, unde protegit de amintirea tatălui său ar fi ajuns șef de birou la douăzeci și cinci de ani — ei, aîlă că vrea să se facă pictor, o meserie de coate-goale. Prevedeam eu de mult că acest copil are să-mi aducă pe cap numai necazuri! Doamna Descoings măr-

îturisi că de cîteva luni încuraja patima lui Joseph, și că sub ocrotirea ei o ștergea duminica și joia la Institut. La Salon²⁷, unde tot ea îl condusesese, atenția încordată cu care băiatul se uita la tablouri te minuna.

— Dacă se pricepe la pictură la treisprezece ani, scumpa mea, Joseph al tău va fi un geniu.

— Da! gîndește-te unde l-a dus geniul pe tatăl său. A murit istovit de muncă la patruzeci de ani!

În ultimele zile ale toamnei, cînd Joseph mergea pe paisprezece ani, Agathe se înființă, în ciuda rugămintilor stăruitoare ale doamnei Descoings, la Chaudet, și îi ceru rîtos să nu-i mai ademenească feciorul. Îl găsi pe Chaudet îmbrăcat într-o bluză groasă albastră, lucrînd la ultima lui statuie; pictorul o primi cam prost pe văduva aceluia care îl ajutase odinioară într-o împrejurare îndeajuns de grea; dar, atîns încă de pe atunci de boală, lupta cu ea folosînd pasiunea datorită căreia poți îndeplini în cîteva clipe ceea ce e greu de dus la capăt în cîteva luni; tocmai gălise ceva de îndelungă vreme căutat; minuia dalta și lutul cu mișcări bruște, care-i păsură nepriceputei Agathe gesturile unui maniac. Într-o altă stare sufletească, Chaudet ar fi izbucnit în ris; dar auzînd-o pe această mamă blestemînd artele, văicărîndu-se că feciorul ei e împins pe altă cale decît cea plănuită, și cerîndu-i să nu-l mai primească în atelierul său, pictorul fu cuprins de furie.

— Datorez recunoștință răposatului dumitale soț și voiam să mă achit de ea dînd o mină de ajutor fiului său, supraveghînd primii pași ai micului Joseph în cea mai ilustră dintre toate profesiunile! rosti el tare. Da, doamnă, aflați, dacă nu știți, că un artist mare e un rege, mai mult decît un rege: mai întîi e mai fericit, e independent, trăiește după pofța inimii; apoi domnește pe tărîmul fanteziei. Iar fiul dumitale are cel mai frumos viitor! Înclinații ca ale lui sînt rare, ele nu s-au dezvăluit atît de timpuriu decît la pictori ca Giotto, Raphael, Tizian, Rubens, Murillo²⁸; căci mi se pare că ar trebui să se facă mai degrabă pictor decît sculptor. Doamne! dacă eu aș avea un asemenea copil, aș fi tot atît de fericit ca și împăratul care l-a că-

pătat pe regele Romei ** ! În sfârșit, poți să dispui după plac de soarta copilului dumitale. Bine, doamnă, fă dintr-însul un timpit, un om care va umbla pe drumuri bătătorite de alții, un nenorocit de zgirie-hîrtie : vei săvîrși o crimă. Nădăjduiesc însă că, împotriva strădaniilor dumitale, va fi totuși artist. Vocația e mai puternică decît toate piedicile care se pun în calea impulsurilor sale ! Vocația, cuvîntul înseamnă chemare, ei ! este alegerea de către Dumnezeu ! Dar dumneata îți nenorocești copilul !

Aruncă într-un hîrdău, cu furie, lutul de care nu mai avea nevoie și zise apoi către model :

— De-ajuns pe ziua de astăzi.

Agathe ridică ochii și văzu o femeie goală, așezată pe un scaun de lemn fără spetează, într-un colț al atelierului unde privirea ei nu se îndreptase încă ; și această priveliște o făcu să iasă scîrbită.

— Să nu-l mai primiți pe aici pe micul Bridau, auziți ? făcu Chaudet către elevii săi. Asta o supără pe dumneaei.

— Huiديو ! strigară elevii cînd Agathe închise ușa.

— Și Joseph venea aici ! își zise în sine biata mamă, speriată de ceea ce îi văzuseră ochii și îi auziseră urechile.

De îndată ce elevii de la sculptură și de la pictură aflară că doamna Bridau nu voia ca feciorul ei să ajungă artist, plăcerea lor cea mai mare fu să-l atragă pe Joseph la dinșii. Deși mamă-sa izbutise să-i smulgă făgăduiala că nu va mai călca pe la Institut, copilul se strecură adeseori în atelierul lui Regnault ³⁹, și acolo fu încurajat să mîzgălească pinză după pinză. Cînd văduva încercă să se plîngă, elevii lui Chaudet îi spuseră că domnul Regnault nu e Chaudet, că de altminteri nu îl dăduse pe stimabilul său fiu în paza lor, și alte multe glume. Crunții ucenici compuseră și cîntăra un cîntecel cu treizeci și șapte de cuplete pe soteala doamnei Bridau.

În seara acestei triste zile, Agathe refuză să joace cărți și stătu în fotoliu, lăsîndu-se pradă unei tristeți atît de copleșitoare, încît uneori frumoșii săi ochi jucară în lacrimi.

— Ce-ai pățit, doamnă Bridau? o întrebă bătrîmul Claparon.

— Crede că fiul său va ajunge să-și cearșească pîinea de fiecare zi, fiindcă are talent la pictură, zise coana Descoings; eu însă n-am nici cea mai mică grijă de viitorul fiului meu vitreg, Bixiou, care și dînsul are patîma desenului. Bărbații sînt făcuți să răzbată.

- — Doamna are dreptate, zise uscățivul și asprul Desroches, care nu izbutise, cu toate talentele sale, să ajungă subșef. Eu n-am decît un singur copil, din fericire; căci, cu ai mei o mie opt sute de franci pe an și cu o soție care ciștigă abia o mie două sute de franci la biroul ei de imprimate, ce m-aș fi făcut? Eu mi-am aranjat flăcăul scriitoraș la un avocat; are douăzeci și cinci de franci pe lună și dejunul, iar eu îi mai dau încă pe atît; ia masa de seară și doarme acasă; asta e tot; trebuie să stăruie și își va croi drum! Voinicul meu muncește mai mult decît atunci cînd era în liceu și va fi într-o zi avocat; cînd îi dau bani pentru vreo reprezentație teatrală e fericit ca un rege, mă sărută; o, îl țin din scurt, îmi dă socoteală de toți banii pe care îi cheltuiește. Dumneata ești prea bună cu copiii dumitale. Dacă vrea să tragă pe dracu de coadă, lasă-l în pace; o să se aleagă ceva de capul lui.

— Al meu, zise du Bruel, fost șef de diviziune care tocmai ieșise la pensie, n-are decît șaisprezece ani. mamă-sa îl adoră; dar n-aș lua în seamă o vocație care ar ieși la iveală așa de devreme. E un răsfăț de copil, o înclinare desigur trecătoare! După capul meu, copiii trebuie să fie îndrumați...

— Dumneata, domnule, dumneata ești bogat, ești bărbat și n-ai decît un singur fiu, zise Agathe.

— Pe legea mea, reîncepu Claparon, copiii sînt despoții noștri (*cupă*). Al meu mă scoate din sărite, m-a adus la sapă de lemn; în cele din urmă nu m-am mai ocupat de fel de dînsul (*independență*)³¹. Ei bine, acum e mai mulțumit, și eu de asemeni. Poznașul ăsta e în parte vinovat de moartea bieteii sale mame. S-a angajat voiajor comercial și și-a găsit într-adevăr ce-i tre-

buia ; nici n-ajungea bine acasă, că se și gindea să plece iar, nu stătea locului, n-a vrut să învețe de fel ; nu cer altceva de la Dumnezeu decît să mor fără să-l văd că-mi face de rușine numele ! Cei care n-au copii sînt lipsiți de multe plăceri, dar sînt și feriți de multe necazuri.

„Așa sînt tații”, își zise în sine Agathe, începînd iar să plîngă.

— Nu-ți spun toate astea, scumpa mea doamnă Bridau, decît pentru a-ți arăta că trebuie să-ți lași copilul să se facă pictor ; că de nu, îți pierzi vremea degeaba.

— Dacă ai putea să-l ții din scurt, reîncepu asprul Desroches, te-aș sfătui să te împotrivești, dar fiindcă te văd slabă cu dinșii, lasă-l să mizgălească, să deseneze.

— Pierdut ! zise Claparon.

— Cum pierdut ? exclamă biata mamă.

— Ei da ! *Independența mea de cupă* ; ageamiul ăsta de Desroches mă bate la cărți întotdeauna.

— liniștește-te, Agathe, zise doamna Descoings. Joseph o să ajungă un om de seamă.

După această discuție, care seamănă cu toate discuțiile dintre oameni, prietenii văduvei ajunseră la o părere comună, dar părerea lor nu punea capăt nelișiștilor mamei. O sfătuiră să-l lase pe Joseph să-și urmeze chemarea.

— Dacă nu-i un geniu, zise du Bruel către Agathe, căreia îi făcea curte, ai să-l poți plasa oricînd în administrație.

În capul scării, doamna Descoings, petrecîndu-i pe cei trei bătrîni funcționari, îi numi *înțelepții Greciei*²².

— Prea se trece cu firea, zise du Bruel.

— Să fie fericită că feciorul ei vrea să facă ceva, mai spuse Claparon.

— Dacă Dumnezeu ni-l ține sănătos pe împărat, zise Desroches, Joseph va avea de altminteri protecție ! Așa că de ce-și mai bate ea capul ?

— I-e frică și de umbra ei, cînd e vorba de copil, răspunse doamna Descoings.

— Ei bine, draga mea, reluă ea după ce se întoarse, ai văzut, toți sînt de aceeași părere; de ce tot plîngi?

— Ah, dacă ar fi vorba de Philippe n-aș avea nici o teamă. Dumneata nu știi ce se petrece în atelierele acelea! Artiștii au acolo femei goale.

— Dar nădăjduiesc că fac foc, spuse doamna Descoings.

Peste cîteva zile izbucniră nenorocirile înfrîngerii de la Moscova³³. Napoleon se întoarse spre a îngheba noi forțe și a cere Franței noi sacrificii. Biata mamă începu să aibă alte multe griji. Philippe, căruia nu-i plăcea liceul, dori cu tot dinadinsul să slujească împăratului ca soldat. O trecere în revistă a trupelor la Tuileries, ultima pe care o făcu acolo Napoleon și la care Philippe fu de față, îl înflăcărase. Pe acele vremuri, strălucirea militară, aspectul uniformelor, prestigiul epoleților exercitau asupra unor tineri o atracție căreia nu i se putea rezista. Philippe crezu că avea pentru armată înclinațiile pe care fratele său le manifesta față de artă. Fără știrea mamei, scrisese împăratului o petiție astfel concepută:

„Sire, sînt fiul lui Bridau care v-a slujit pe dumneavoastră; am optsprezece ani, sînt înalt de cinci picioare, șase palmace; am picioare bune, o sănătate de fier și dorința de a fi unul dintre soldații maiestății-voastre. Vă cer sprijinul pentru a intra în armată” etc.

În douăzeci și patru de ceasuri, împăratul îl trimise pe Philippe de la Liceul Imperial la Saint-Cyr, și, după șase luni, în noiembrie 1813, îl numi sublocotenent într-un regiment de cavalerie. Philippe stătu o parte din iarnă la cazarma regimentului; dar de îndată ce învăță călăria, plecă, plin de înflăcărare. În cursul bătăliilor din Franța, ajunsese locotenent după o luptă de avangardă, unde avîntul lui îl salvă pe colonel. Împăratul îl făcu pe Philippe căpitan în bătălia de la Fère-Champenoise³⁴, și-l luă ca ofițer de ordonanță pe lângă dînsul. Stimulat de această avansare, Philippe dobîndi crucea Legiunii de Onoare la Montereau³⁵. Martor al despărțirii lui Napoleon de armată la Fontainebleau³⁶ și înflăcărat de acest spectacol,

căpitanul Philippe nu primi să slujească în armată sub Bourboni. Cînd se întoarse la mamă-sa, în iulie 1814, o găsi ruinată. Lui Joseph i se suprimă bursa la sfîrșitul anului, și doamna Bridau, a cărei pensie era plătită din caseta împăratului, ceru în zadar să fie înscrisă pe lista Ministerului de Interne. Joseph, mai pictor ca oricînd, incîntat de cele petrecute, o ruga pe maică-sa să-l lase să se ducă la domnul Regnault și o asigura că va izbuti să-și cîștige existența. Se credea destul de bun elev al clasei a doua, ca să nu mai facă și clasa de retorică³⁷.

Căpitan la nouăsprezece ani și decorat, Philippe, după ce servise ca ofițer de ordonanță pe lingă împăratul pe două cîmpuri de bătălie, mîgulea peste măsură amorul propriu al mamei sale; de aceea, deși grosolan, gălăgios și de fapt fără alt merit decît al obișnuitei vitejii de militar brutal și ignorant, deveni în ochii ei un om de geniu; pe cînd Joseph, mic, slab, bolnăvicios, cu fruntea frămîntată, iubind liniștea, tihna, visînd faima artistului, nu putea să-i aducă. după părerea ei, decît necazuri și griji. Iarna din 1814—1815 îi fu priincioasă lui Joseph care, într-ascuns ocrotit de către doamna Descoings și de către Bixiou, elev al lui Gros³⁸, se duse să lucreze în acest vestit atelier, de unde au ieșit atîtea talente felurite și unde legă o foarte strînsă prietenie cu Schinner. Veni 20 martie³⁹. Căpitanul Bridau, care se întîlni din nou cu împăratul la Lyon și-l însoți pînă la Tuileries, fu numit șef de escadron al dragonilor de gardă. După lupta de la Waterloo⁴⁰, în care fusese rănit, ușor însă, și unde dobîndi crucea de ofițer al Legiunii de Onoare, se află alături de mareșalul Davout la Saint-Denis⁴¹ și nu făcu parte din armata de pe Loire⁴²; astfel ocrotit de mareșalul Davout, i se menținură crucea de ofițer și gradul; doar solda i se reduse la jumătate. Joseph, îngrijorat de viitor, studie în această perioadă cu atîta rîvnă, încît se îmbolnăvi de cîteva ori, în toiul uraganului de evenimente.

— Îi face rău mirosul vopselelor cu care pictează, îi spunea Agathe doamnei Descoings; ar trebui să se lase de o meserie atît de neprielnică sănătății sale.

Pe atunci, Agathe era foarte îngrijorată de soarta fiului său, locotenent-colonelul; îl revăzu în 1816: salariul de aproape nouă mii de franci pe an, cit prima în calitate de comandant al dragonilor din garda imperială, se redusese la o pensie (demi-soldă) de trei sute de franci pe lună; mamă-sa îi orindui mansarda de deasupra bucătăriei, cheltuindu-și o parte din economii. Philippe ajunse unul dintre bonapartiști ne-lipsiți de la cafeneaua „Lemblin”, adevărată Beoție constituțională⁴³; căpătă acolo toate obiceiurile, purtările, stilul și viața ofițerilor în retragere; și, ca orice tânăr de douăzeci și unu de ani, sări peste cal, jură cu toată seriozitatea să poarte ură de moarte Bourbonilor și nu se alipi de loc partidei lor; nu folosi nici prilejurile care i se iviră de a intra în regimamentele de linie cu gradul său de locotenent-colonel. În ochii mamei sale, Philippe se relevă drept un mare caracter.

— Tatăl lui n-ar fi procedat altfel, zicea dînsa.

Demi-solda îi ajungea lui Philippe; cei ai casei nu cheltuiau nimic cu el, pe cînd Joseph trăia cu totul pe spinarea celor două văduve. Din acel moment, dragostea deosebită a Agathe față de Philippe se vădi și mai mult; pînă atunci această preferință rămăsese o taină; dar persecuția exercitată împotriva unui credincios soldat al împăratului, amintirea rănii primite de acest fiu scump, curajul lui în restriștea care, deși voluntară, era pentru ea o nobilă restriște, dezlănțuiră slăbiciunea Agathe. Vorba aceasta: „E nenorocit!” îndreptățea totul. Joseph, a cărui fire era de o naivitate din acele ce prisosesc la începutul vieții în sufletul artiștilor, crescut de altminteri într-o oarecare admirație față de fratele său mai mare, nu numai că nu se simțea jignit de preferința mamei, ci și o justifica, împărțînd cultul față de un viteaz care fusese ofițer de legătură al lui Napoleon în două bătălii, față de rănitul de la Waterloo. Cum s-ar fi putut pune la îndoială superioritatea acestui ilustru frate, pe care îl văzuse în frumoasa uniformă de culoare verde cu fireturi de aur a dragonilor de gardă, comandînd escadronul său la 1 iunie 1815?!⁴⁴ Cu toată

dragostea sa deosebită față de Philippe, Agathe se purta de altfel ca o minunată mamă ; il iubea pe Joseph, dar fără orbire ; nu-l înțelegea, asta era totul. Joseph își adora mama, pe cînd Philippe se lăsa adorat de ea. Totuși, dragonul își indulcea față de dînsa brutalitatea soldătească ; dar nu-și ascundea de fel disprețul față de Joseph, deși il exprima într-un chip prietenos. Uitîndu-se la acest frate, cu capul lui enorm, slab la trup din pricina muncii dîrze, foarte plăpînd și șubred la șaptesprezece ani, îi zicea : „Mucosule !” Purtările lui, întotdeauna ocrotitoare, l-ar fi jignit poate pe Joseph, dacă acesta nu le-ar fi primit cu nepăsarea artistului, care își închipuia de altfel că soldații au o bunătare ascunsă sub înfățișarea lor brutală. Joseph nu știa încă, bietul copil, că militarii într-adevăr talentați sînt blinzi și politicoși, ca toți oamenii superiori. Geniul e întotdeauna geniul.

— Bietul băiat ! zicea Philippe către mamă-sa, nu-l mai cicăli, lasă-l să se distreze.

Acest dispreț îi apărea mamei ca o dovadă de dragoste frățească.

„Philippe își va iubi întotdeauna fratele, și il va ocroti”, gîndea dînsa.

În 1816, Joseph obținu de la mamă-sa îngăduința să preschimbe în atelier podul de lingă mansarda sa, iar doamna Descoings îi dădu ceva bani să-și cumpere lucrurile absolut trebuitoare *meșteșugului de pictor* ; căci, în casa celor două văduve, pictura nu era decît un meșteșug. Cu inteligența și ardoarea care însoțesc talentul, Joseph rîndui totul singur în sărăcăciosul său atelier. Proprietarul, stăruitor rugat de doamna Descoings, sparse acoperișul și puse acolo un fel de geamlic. Acel pod al casei se transformă într-o sală mare, pe care Joseph o pictă în culoarea șocolatei, și atîrnă de pereți citeva schițe ; Agathe așeză, nu fără părere de rău, o sobiță de fontă, și Joseph putu să lucreze acasă la dînsul, fără să neglijeze totuși atelierul lui Gros și nici pe al lui Schinner.

Partidul constituțional, susținut mai cu seamă de către ofițerii cu demi-soldă și de către partidul bonapartist, dezlănțui pe atunci citeva revolte prin preajma

Camerei și în numele Chartei constituționale⁴⁸, pe care nimeni n-o dorea, și urzi mai multe conspirații. Philippe se viră în aceste uneltiri, fu arestat, apoi eliberat din lipsă de probe; dar ministrul de război îi suprimă demi-solda, ca măsură disciplinară. Nu mai era de trăit în Franța; pînă la urmă Philippe tot avea să cadă în cine știe ce cursă întinsă de agenții provocatori. Se vorbea mult pe atunci despre agenți provocatori. În timp ce Philippe juca biliard în cafenele suspecte, unde-și pierdea vremea și se deprindea să soarbă păhărele de felurite lichioruri, pe Agathe o bintuiau neliniști și presimțiri negre în privința sorții ilustrului membru al familiei. Cei trei înțelepți ai Greciei prea se obișnuiseră să bată același drum seară de seară, să urce scara la cele două văduve și să le găsească așteptîndu-i, gata să-l întrebe despre noutățile zilei, ca să le lase vreodată singure: veneau regulat să-și facă partidă de cărți în salonașul verde. Ministerul de Interne, trecînd la epurațiile din 1816, îl păstrase pe Claparon, unul dintre acei fricoși care spun cu jumătate de gură noutățile din *Monitor* adăugînd: „Să nu mă bagi în vreun chichion!” Desroches, scos la pensie la cîtva timp după bătrînul du Bruel, se lupta mereu să capete pensia. Acești trei prieteni, martori ai disperării Agathe, o sfătuiră să-l trimită pe colonel într-o călătorie. *

— Se vorbește despre conspirații, iar feciorul dumitale, cu firea pe care i-o cunoaștem, o să intre în vreun bucluc, căci trădători se găsesc întotdeauna.

— Ce dracu! E croit din stofa celor dintre care împăratul își alegea mareșalii, zise du Bruel încet, privind în jur, și nu se cade să-și părăsească indeletnicirea. Să plece într-o armată din Orient, în Indii...

— Dar sănătatea lui? se împotrivi Agathe.

— De ce nu-și ia o slujbă? întrebă bătrînul Desroches. Se înființează doar atîtea întreprinderi particulare! În ce mă privește, voi intra șef de birou la o societate de asigurare, de îndată ce îmi aranjez pensia.

— Philippe e soldat, lui nu-i place decît războiul, zise belicoasa Agathe.

— Ar trebui atunci să fie cuminte și să ceară încorporarea...

— La ăștia ? ! exclamă văduva. Niciodată n-am să-l indemn eu la așa ceva.

— N-ai dreptate, reîncepu du Bruel. Fiul meu a fost plasat de curînd de către ducele de Navarreins. Bourbonii se poartă minunat cu cei care își dau adeziunea în chip sincer. Feciorul dumitale ar putea fi numit locotenent-colonel în vreun regiment oarecare.

— La cavalerie nu sînt admiși decît nobilii, și înseamnă să nu mai ajungă niciodată colonel, rosti cu glas tare doamna Descoings.

Agathe, speriată, îl imploră pe Philippe să plece în străinătate și să intre acolo în serviciul vreunei puteri străine, care ar primi cu bucurie un fost ofițer atașat pe lingă împăratul.

— Să intru în slujba străinilor ? exclamă Philippe cu scîrbă.

Agathe își îmbrățișă feciorul cu efuziune, zicînd :

— E leit taică-său !

— Are dreptate, spuse Joseph, francezul e prea mindru de Coloana sa ca să se ducă să se încoloneze într-altă parte⁴⁶. De altminteri, poate că Napoleon se va întoarce încă o dată !

Spre a-i face pe voie mamei sale, Philippe avu atunci strălucita idee să se ducă la generalul Lallemand în Statele Unite și să coopereze la fundarea aceluia Champ-d'Asile⁴⁷, una din cele mai cumplite mistificări cunoscute sub numele de subscripții naționale. Agathe dădu zece mii de franci din economiile sale și cheltui o mie de franci ca să-l însoțească și să-l îmbarce pe fiul său la Havre. La sfîrșitul anului 1817, Agathe izbuti să-și ducă viața cu cei șase sute de franci pe an, care-i rămăseseră din renta de stat ; apoi, printr-o fericită inspirație, depuse imediat cu dobîndă cei zece mii de franci care îi rămăseseră din economii și de la care mai avu un venit anual de șapte sute de franci. Joseph ținu să contribuie la această operă de devotament ; umbla îmbrăcat ca un tropăduș : purta pantofi ordinari și ciorapi albaștri ; se lîpsi de mînuși, se încălzi cu huilă ; trăi mîncînd

piine, lapte și brinză de Brie. Bietul copil nu era îmbărbătat decît de bătrîna Descoings și de Bixiou, colegul său de liceu și de atelier, care desenă atunci minunatele sale caricaturi, deși avea și o slujbuliță într-un minister.

— Cu ce plăcere am întîmpinat vara anului 1818 ! zicea adeseori Bridau povestindu-și necazurile de atunci. Soarele m-a scutit să cumpăr cărbuni.

Ajungînd tot atît de iscusit ca și Gros în ce privește culoarea, nu se mai întîlnea cu profesorul său decît spre a-i cere cite un sfat ; îl bătea atunci gîndul să declare război clasicilor ⁴⁶, să înlătore convențiile grecești și chingile în care fereceau o artă ce ține de natură așa cum este ea, cu atotputernicia creațiilor și fanteziilor sale. Joseph se pregătea să ducă lupta care, de cum apărui în Salon, în 1823, nu se îmai curmă. Fu un an cumplit : Roguin, notarul doamnei Descoings și al doamnei Bridau, dispăru luînd cu dînsul încasările făcute timp de șapte ani asupra uzufructului, și care urmau și ele să producă un venit anual de două mii de franci. La trei zile după această nenorocire, sosi de la New York o poliță de o mie de franci, trasă de colonelul Philippe asupra mamei sale. Bietul băiat, păcălit ca ațiția alții, pierduse totul la Champ-d'Asile. În scrisoarea primită, care dezlănțui lacrimile Agathei, ale doamnei Descoings și ale lui Joseph, pomenea despre datoriile contractate la New York, unde niște tovarăși de nenoroc dăduseră cheazășie pentru colonel.

— Și cînd te gîndești că eu l-am silit să se imbarce, se vîită biata mamă, silindu-se să scuze greșelile lui Philippe.

— Nu te slătuiesc, zise bătrîna Descoings către nepoată-sa, să-l mai îndupleci la asemenea călătorii.

Doamna Descoings era vitează. Îi dădea regulat cele trei mii de franci doamnei Bridau, dar punea de asemeni sume mari pe aceleași trei numere de loterie care, din 1799, nu mai ieșiseră. Într-acele zile începea să se îndoiască de bună-credința ocîrmuirii. Acuză guvernul și-l crezu în totul capabil să suprima din

urnă cele trei numere, pentru ca să-i imbie pe clienți la jocuri tot mai mari pe aceste numere.

După o grabnică cercetare a banilor, cele două femei își dădură seama că le era cu neputință să adune o mie de franci fără a vinde un pachet de rente. Se gîndiră să amanezeze argintăria, o parte din rufărie, ori prisosul de mobilă. Joseph, speriat de aceste propuneri, îl căută pe Gérard⁴⁹, îi expuse situația sa, și marele pictor îi obținu, de la Ministerul casei regale, două copii după portretele lui Ludovic al XVIII-lea, pe prețul de cinci sute de franci fiecare. Deși nu prea darnic din fire, Gros se duse la un negustor de culori, căruia îi spuse să treacă în contul său furniturile necesare lui Joseph. Dar cei o mie de franci urmau să fie plătiți numai după predarea copiilor. Joseph lucră patru tablouri de atelier în zece zile, le vindu unor negustori și duse mia de franci mamei sale, care putu să achite polița. La opt zile după aceea, sosi altă scrisoare, prin care colonelul o anunța pe maică-sa despre plecarea lui pe un pachebot, al cărui căpitan îl lua pe cuvînt că-i va plăti la debarcare. Philippe dădea de știre, că avea nevoie de cel puțin încă o mie de franci cînd va ajunge la Havre.

— Bine! zise Joseph, voi isprăvi copiile și-i vei duce mia de franci.

— Scumpul meu Joseph! suspină Agathe, plîngînd de-a binelea și îmbrățișîndu-l. Domnul te va binecuvînta. Îl iubești, va să zică, pe acest băiat prigonit? E gloria noastră și tot viitorul nostru. Așa de tînăr, așa de viteaz și așa de nefericit! Toate îi stau împotriva, să fim măcar noi trei alături de dînsul.

— Vezi, nu-i așa că pictura slujește la ceva, rosti Joseph, fericit că obține în sfîrșit de la mamă-sa îngăduința de a fi un mare artist.

Doamna Bridau dădu fuga întru întîmpinarea preaiubitului său fiu, colonelul Philippe. O dată ajunsă la Havre, se duse în fiecare zi dincolo de turnul rotund zidit de Francisc I, așteptînd pachebotul american și frămîntată zi de zi de cele mai crude îngrijorări. Nu-

mai mamele știu cit de mult redeșteaptă dragostea de mamă acest soi de suferințe.

Pachebotul sosi într-o frumoasă dimineață din luna octombrie 1819, fără avarii, fără să fi trecut prin cea mai mică furtună. Cerul patrei și revederea mamei trezesc întotdeauna în sufletul omului, chiar al celui mai grosolan, un anumit sentiment, mai cu seamă după o călătorie plină de necazuri. Philippe se porni deci pe o revărsare de simțăminte, așa că Agathe își spuse: „Ah, cum mă iubește copilul ăsta!” Vai: ofițerul nu iubea decit o singură ființă pe lume și această ființă era colonelul Philippe. Nenorocirile sale din Texas, șederea la New York, ținut unde specula și individualismul sînt impinse pînă la cel mai înalt grad, unde brutalitatea intereselor ajunge la cinism, unde omul, din cale-afară de izolat, se vede silit să se bizuie pe forța sa și să fie în fiecare clipă judecător în propria-i cauză, unde nu-i nici urmă de politețe, într-un cuvînt, cele mai neînsemnate întîmplări ale acestei călătorii dezvoltaseră în Philippe păcătoasele apucături de soldățoi: ajunsese violent, bețivan, fumător, egoist, nepoliticos; sărăcia și suferințele fizice îl corupseseră. De altminteri, colonelul se socotea persecutat. Această părere are drept consecință să-i facă pe oamenii fără judecată asupritori și intoleranți. Pentru Philippe, universul începea în creștetul său și se termina la tălpile sale; soarele nu strălucea decit de dragul lui. Într-un cuvînt, priveliștea New Yorkului răsfrîntă în mintea acestui om al faptei îi spulberase pînă și cel mai mic scrupul în ce privește moralitatea. Ființele de această teapă nu cunosc decit două feluri de a fi: au sau n-au credință; au toate virtuțile omului cîstit, sau se lasă în voia tuturor cerințelor necesității; se deprind apoi să considere drept necesitate cele mai mărunte interese și orice dorință de-o clipă ale patimii lor. Cu acest sistem poți ajunge departe.

Colonelul își păstrase, în aparență doar, sinceritatea și nepăsarea militarului. Deși era peste măsură de periculos, părea candid ca un copil; dar, gîndindu-se numai la sine, nu făcea niciodată un lucru fără

a cumpăni mult ceea ce trebuia să facă, așa cum un viclean procuror chibzulește asupra escrocheriei iscusite a unui pungaș; vorbele nu-l costau bani, sporovăia cu oricine stătea să-l asculte. Dacă, din păcate, îndrăznea cineva să nu primească explicațiile menite să justifice orice contradicții între purtarea și vorba sa, colonelul, care trăgea foarte bine cu pistolul, care putea să înfrunte pe cel mai dibaci profesor de scrimă și se stăpinea cu calmul celor cărora li-e totuna dacă trăiesc sau mor, era gata să-ți ceară socoteală pentru orice vorbă, cât de cit acră; dar, pină una, alta, părea omul gata a se deda la acte de violență după care nici o împăcare nu mai e cu putință. Statura lui impunătoare se rotunjise, fața i se pirlise la soare în timpul șederii în Texas. îi rămăsese vorbirea scurtă și tonul tăios al omului silit să se impună populației din New York. Astfel clădit, îmbrăcat simplu, cu trupul călit de greutatea prin care trecuse de curind, Philippe se înfățișă mamei sale ca un erou; dar ajunsese pur și simplu ceea ce poporul numește destul de răspicat un *șnapan*. Speriată de lipsa celor necesare feciorului său drag, doamna Bridau îi comandă la Havre o garderobă completă. Ascultîndu-i povestea necazurilor, nu avu tăria de a-l opri să bea, să mănince și să petreacă așa cum se cuvenea să bea și să petreacă un om care se întorcea de la Champ-d'Asile. Desigur, a fost o idee bună cucerirea Texasului de către rămășițele armatei imperiale; dar ea nu reuși, datorită nu atîta împrejurărilor, cit oamenilor, fiindcă astăzi, Texas³⁰ este o republică de mare viitor. Această inițiativă a liberalismului sub Restauratie dovedește răspicat că se urmăreau numai interese egoiste și de fel naționale: să stăpînească și nimic altceva. Nu lipsiră nici oamenii, nici locurile, nici ideea, nici devotamentul, ci doar banii și asistența din partea ipocritului partid care dispunea de sume enorme și care nu dădu nimic, cînd era vorba să se refacă un imperiu.

Gospodinele de felul Agathe au un bun-simț care le ajută să ghicească acest soi de înșelătorii politice. Biata mamă întrevăzu atunci adevărul din povestirile

fiului ei; căci, îngrijorată de soarta proscrisului, dăduse crezare, în timpul absenței sale, pompoaselor reclame din ziarele constituționale și urmărisese mișcarea acestei vestite subscripții, care produse abia o sută cincizeci de mii de franci, cind ar fi fost nevoie de cinci sau șase milioane. Căpeteniile liberalismului își dăduseră numai decît seama că slujeau interesele lui Ludovic al XVIII-lea exportind din Franța glorioasele rămășițe ale armatelor noastre, și îi lăsară în voia soartei pe cei mai devotați, pe cei mai înflăcărați, pe cei mai entuziaști, pe acei ce fuseseră printre primii. Agathe nu fu în stare să-i explice feciorului că e mai degrabă un om tras pe sfoară decît un persecutat. Credincioasă idolului său, își impută neștiința și deplînse nenorocirea acelor vremuri, care-l lovea pe Philippe. Într-adevăr, pînă atunci, toate aceste necazuri îi veniseră pe cap mai puțin din pricina greselilor lui, ci fiindcă fusese victima bravului său caracter, a energiei, a căderii împăratului, a duplicității liberalilor și a inversunării Bourbonilor împotriva bonapartiștilor. Agathe nu îndrăzni, în cursul săptămînii petrecute la Havre, săptămînă îngrozitor de costisitoare, să-i propună să cadă la înțelegere cu guvernul regal și să se prezinte ministrului de război; avu de furcă să-l scoată din Havre, unde traiul este cumplit de scump, și să-l aducă la Paris, cind nu mai avu decît banii de drum. Doamna Descoings și Joseph, care îl așteptau pe proscris la sosire în curtea mesageriilor regale, fură surprinși de fața schimbată a Agathe.

— Mamă-ta a îmbătrinit cu zece ani în două luni, îi spuse bătrina Descoings lui Joseph, în toiul îmbrățișărilor și în timp ce se descărcau cele două culere.

— Bună ziua, mamă Descoings, fu cuvîntul de dragoste al colonelului către bătrina bătăniță, căreia Joseph îi zicea drăgăstos „mămița Descoings”.

— N-avem bani de birjă, zise Agathe cu glas tînguitor.

— Am eu, îi răspunse tinărul pictor. Fratele meu are o culoare minunată, rosti el uitîndu-se la Philippe.

— Da, sînt negru ca o lulea arsă pină-n fund. Da' tu nu te-ai schimbat, țincule.

În vîrstă pe atunci de douăzeci și unu de ani și de altminteri prețuit de cîțiva prieteni, care îl îmbărbătaseră în zilele lui de încercări, Joseph se simțea puternic și avea conștiința talentului său; el reprezenta pictura într-un cînaclu format din tineri care își închinaseră viața științei, literaturii, politicii și filozofiei; fu deci jignit de expresia de dispreț pe care fratele său o mai întări printr-un gest: Philippe îi răsuci urechea ca unui copil. Agathe observă o oarecare răceală la bătrîna Descoings și la Joseph, după excesul lor de dragoste; dar îndreptă totul, vorbindu-le despre suferințele îndurate de Philippe în decursul exilului său. Bătrîna Descoings ținea să facă o zi de sărbătoare din întoarcerea fiului pe care îl numea risipitor, dar numai pe șoptite; pregătise cea mai bună masă cu putință, și îi invitasă pe bătrînul Claparon și pe Desroches-tatăl. Toți prietenii casei urmau să vină și veniră spre seară. Joseph îi înștiințase pe Léon Giraud, pe d'Arthez, pe Michel Chrestien, pe Fulgence Ridal și pe Bianchon, prietenii de la cînaclu⁵¹. Bătrîna Descoings îi spuse lui Bixiou, așa-zisul ei fiu vitreg, că tinerii vor face un *écarté*. Desroches-fiul, ajuns prin neînduplecata voință a tatălui său licențiat în drept, veni și el la petrecere. Du Bruel, Claparon, Desroches și abatele Loraux îl cercetară cu de-amănuntul pe proscris, care-i înspăimîntă prin apucăturile și ținuta sa grosolană, prin vocea-i gijlîită de abuzul de lichioruri, prin palavrele pe care le îndruga, ca și prin căutătura ochilor. De aceea, pe cînd Joseph pregătea mesele pentru joc de cărți, devotații ei prieteni o înconjurară pe Agathe, spunîndu-i:

— Ce ai de gînd să faci cu Philippe?

— Nu știu, răspunse ea; dar nici nu vrea să audă să se înroleze în armata Bourbonilor.

— E foarte greu să i se găsească o slujbă în Franța. Dacă nu intră în armată, nu va căpăta așa de curînd o slujbă în administrație, zise bătrînul du Bruel. Firește, ajunge să-l ascuți cum vorbește, ca să-ți dai

seama că nu va avea, ca feciorul meu, mijloacele de a se îmbogăți scriind piese de teatru.

După privirea cu care Agathe răspunse, toți înțeleseseră ce tare o îngrijora viitorul lui Philippe; cum nici unul dintre prietenii săi nu-i putea oferi vreo soluție, toți tăcură. Proscrisul, Desroches-fiul și Bixiou se puseră să joace *écarté*; jocul acesta se bucura pe atunci de mare trecere.

— Mămiță Descoings, fratele meu n-are bani de joc, îi spuse Joseph la ureche acelei minunate femei atît de cumsecade.

Clienta loteriei regale se duse să ia douăzeci de franci și îi dădu artistului, care îi strecură în mînă fratelui său. Toți invitații sosiră. La două mese se juca boston și petrecerea se însufleți. Philippe se dovedi prost jucător. După ce mai întii cîștigase mult, pierdu, iar pe la ceasurile unsprezece datora cinci-zechi de franci lui Desroches-fiul și lui Bixiou. Nu o dată gălăgia și certurile de la masa de *écarté* răsunară la urechile pașnicilor jucători de boston, care se uitau la Philippe pe luriș. Proscrisul dădu atîtea dovezi de prost caracter, încît, certîndu-se cu Desroches-fiul, care nu era nici el tare bun, Desroches-tatăl, deși fiul său avea dreptate, nu i-o dădu și-i interzise să mai joace. Doamna Descoings procedă la fel cu nepotul său, care începea să arunce vorbe atît de spirituale, încît Philippe nu le înțelese, vorbe care puteau să-l pună pe acest crud zellemist în pericol, în cazul cînd una dintre săgețile sale ascuțite ar fi intrat în mintea greoaie a colonelului.

— Trebuie să fii obosit, îi spuse Agathe la ureche lui Philippe, du-te și te culcă.

— Călătoriile instruiesc tinerețea, zimbi Bixiou, după ce colonelul și doamna Bridau ieșiseră.

Joseph, care se scula în zori de zi și se culca de vreme, nu fu de față la sfîrșitul acestei petreceri. A doua zi dimineată, Agathe și mama Descoings, pregătind prînzul în prima odaie, nu se putură opri să nu-și spună că petrecerile de seară ar costa peste măsură de scump dacă Philippe ar continua să joace „jocul ăla”, după expresia doamnei Descoings. Această

femeie bătrână, pe atunci în vîrstă de șaptezeci și șase de ani, făcu propunerea să-și vîndă mobila, să renunțe la apartamentul său de la etajul al doilea pe care proprietarul abia aștepta să-l recapete, să-și aranjeze camera sa în salonul Agathe și să transforme prima odaie într-un salon, unde s-ar lua și masa. Ar economisi astfel șapte sute de franci pe an. Această reducere de cheltuieli ar îngădui să i se dea cincizeci de franci pe lună lui Philippe, pînă ce își va găsi o slujbă. Agathe primi sacrificiul. Cînd colonelul cobori și mamă-sa îl întrebă dacă se simțise bine în cămăruța sa, amîndouă văduvele îi expuseră situația familiei. Doamna Descoings și Agathe aveau, punînd laolaltă veniturile, rente în valoare de cinci mii trei sute de franci, din care cele patru mii ale bătrinei Descoings erau viagere. Doamna Descoings îi dădea pentru masă și casă șase sute de franci lui Bixiou, pe care îl recunoscuse de șase luni drept nepot, și șase sute de franci lui Joseph; restul venitului său și cel al Agathe treceau la gospodăria și la întreținerea lor. Toate economiile fuseseră înghițite.

— Fiți liniștite, zise locotenent-colonelul, voi căuta o slujbă, n-am să rămîn pe spinarea voastră; nu vă cer acumă decît masa și un culcuș.

Agathe își îmbrățișă feciorul, și doamna Descoings îi strecură lui Philippe o sută de franci, să-și plătească datoria de la jocul de cărți din ajun. În zece zile, vînzarea mobilei, predarea apartamentului și schimbarea din camerele Agathe se făcură cu iuțeala care nu se întîlnește decît la Paris. În cursul acestor zece zile, Philippe o ștergea regulat după prînz, revenea la cină, pleca seara și nu se întorcea la culcare decît spre miezul nopții. Iată deprinderile pe care acest militar scos din armată le căpătă aprînd fără voie și care prinseră rădăcini: își lustruia cizmele pe Pont Neuf în schimbul a doi gologani pe care i-ar fi dat luînd-o pe Pont des Arts³², ca să se îndrepte spre Palais Royal³³, unde bea două pîhărele de rachiu, citind ziarele, ocupație cu care se îndeletnicea pînă la amiază; la această oră o pornea încet-încet pe strada Vivienne și se ducea la cafeneaua „Minerve”.

unde fierbea pe atunci cazanul politicii liberale și unde juca biliard cu niște foști ofițeri. Fie că pierdea sau câștiga, Philippe dădea pe git întotdeauna trei sau patru păhăruțe de felurite lichioruri și fuma în drum zece țigări, cumpărate de la regia de stat, umblind pe străzi încoace și încolo. După ce fuma cîteva lulele în cursul serii, la cafeneaua cea mică Olandeză, se urca în sala de jocuri pe la ceasurile zece; servitorul de la acea sală îi dădea un bilet de intrare și un ac cu gămălie; se informa de la unii jucători emeriți asupra situației roșului și a negrului și începea să joace cu zece franci, în momentul cel mai priincios, dar nu juca mai mult de trei lovituri, pierdere sau câștig. Cînd câștiga, ceea ce se întîmpla aproape întotdeauna, bea o ceașcă mare de *punch* și se îndrepta spre mansarda sa; dar vorbea singur, și atunci făcea cu vorba moarte de om printre cei ultra⁵⁴, printre cei din corpul de gardă și cînta pe scări: *Să veghem la salvarea Imperiului!* Biata sa mamă, auzindu-l, zicea:

— E vesel în seara asta, Philippe. Și urca scările să-l sărute, fără a se plinge că duhnea a *punch*, a rachiu și a lutun.

— Nu-i așa că ești mulțumită de mine, dragă mamă? o întrebă el pe la sfîrșitul lunii ianuarie. Duc viața cea mai regulată de pe lume.

Philippe cinase de cinci ori la restaurant cu foștii săi camarazi. Acești soldați îmbătrîniți își împărtășiseră între ei necazurile, vorbind despre nădejțile pe care și le puneau în construirea unui vapor submarin pentru eliberarea împăratului. Dintre foștii camarazi pe care îi întîlni, Philippe îi arăta multă simpatie indeosebi unui bătrîn căpitan al dragonilor de gardă, numit Giroudeau, în compania căruia își începuse cariera de ostaș. Acest fost dragon îi dădu lui Philippe prilej să completeze ceea ce Rabelais numea echipajul diavolului, adăugînd păhăruțului de rachiu, țigării și jocului de cărți o a patra roată. Într-o seară, la începutul lunii februarie, Giroudeau îl duse pe Philippe, după cină, la „La Gaieté”, într-o lojă oferită unui mic ziar de teatru, aparținînd nepotului său Finot,

la care el era casier, ținea registrele, corespondența și pentru care făcea și verifica banderolele. Îmbrăcați, după moda ofițerilor bonapartiști făcând parte din opoziția constituțională, în redingote largi cu guler drept, închise pînă sub bărbie, lungi pînă la călcîie și avînd la butonieră panglica roșie a Legiunii de Onoare, înarmați cu cite un baston de trestie de India, cu măciulie plumbuită, pe care îl țineau de un șnur de piele împletită, cei doi foști soldați luaseră, ca să folosească o vorbă de a lor, *beția de coadă*: trăsese un chef zdravăn și, intrînd în lojă, își deschiseseră unul altuia inimile. Prin aburii unui oarecare număr de sticle și de păhăruțe de felurite lichioruri, Giroudeau îi arătă lui Philippe pe scenă o nostimă, trupeșă și sprintenă figurantă pe nume Florentine, a cărei bunăvoință afectuoasă o căpătase, ca și loja, datorită atotputerniciei ziarului.

— Dar, zise Philippe, pînă unde merge bunăvoința ei față de un soldățoi îmbătrinit, sur-rotat ca tine?

— Slavă domnului, răspunse Giroudeau, n-am renunțat încă la vechile principii ale glorioasei noastre armate! N-am cheltuit niciodată nici două parale cu o femeie.

— Ce ai spu-u-s?! exclamă Philippe ducîndu-și un deget la ochiul sting și trăgîndu-și în jos pleoapa.

— Da, răspunse Giroudeau. Dar, fie vorba-ntre noi, ziarul are și aici partea sa însemnată. Mîine, printr-o notiță de două rînduri, vom povățui conducerea să-i încredințeze un dans domnișoarei Florentine. Pe legea mea, dragule, sînt foarte fericit, adăugă Giroudeau.

„Ehei, se gîndi Philippe în sinea lui, dacă acest respectabil Giroudeau, în pofida craniului său neted ca genunchiul, ai celor patruzeci și opt de ani, al pîntecului burduhănos, cu chipul său de podgorean și nasul ca un cartof, este prietenul unei figurante, atunci eu se cade să fiu al primei amoreze de pe scenele din Paris.”

— Și unde se găsește așa ceva? îl întrebă el cu glas tare pe Giroudeau.

— Am să te duc în seara asta să vezi casa Florentinei. Cu toate că dulcineea mea nu are decît cinci-

zeci de franci pe lună la teatru, prin bunăvoința unui vechi negustor de mătăsuri, numit Cardot, care-i pune la picioare cinci sute de franci pe lună, s-a aranjat destul de bine!

— Bine, păi atunci... făcu gelosul Philippe.

— Ei! exclamă Giroudeau, adevărata dragoste e oarbă.

După reprezentație, Giroudeau îl duse pe Philippe acasă la domnișoara Florentine, care locuia la doi pași de teatru, în strada Crussol.

— Să nu ne dăm în petec, îi spuse Giroudeau. Florentine stă cu mamă-sa; pricepi, n-am bani să-i plătesc o mamă, așa că bătrina e mama ei dreaptă. A fost portăreasă, dar e destul de deșteaptă și se numește Cabirolle; zi-i „doamnă”, ține la asta.

Florentine avea la dinsa în seara aceea pe o prietenă, pe o oarecare Marie Godeschal, frumoașă ca un înger, rece ca o dansatoare, și de altminteri eleva lui Vestris³⁴, care îi prezicea că va ajunge pe cele mai înalte trepte ale coregrafiei. Domnișoara Godeschal, care ținea pe atunci să debuteze la „Panorama-Dramatique” sub numele de Mariette, se bizuia pe protecția unui prim gentilom al camerei, căruia Vestris urma s-o prezinte mai de multă vreme. Vestris, încă viguros în acea epocă, nu o socotea pe eleva sa îndeajuns de învățată. Ambițioasa Marie Godeschal creă un renume pseudonimului său Mariette; dar ambiția ei era de altfel foarte lăudabilă. Avea un frate, secretar la avocatul Derville. Orfani și sărmani, dar iubindu-se între dinșii, fratele și sora își dăduseră seama cum se trăiește la Paris: primul ținea să ajungă avocat, ca să-și căpătuiască sora, și trăia cu cincizeci de centime pe zi; ea se hotărise cu singe rece să ajungă dansatoare și să profite atât de frumusețea, cât și de picioarele sale, ca să-i cumpere fratelui un birou de notariat. În afară de simțămintele pe care le nutreau unul pentru celălalt, de interesele și de viața lor comună, pentru dinșii, ca odinioară pentru romani și pentru evrei, orice altceva era barbar, venetic, dușman. Această prietenie atât de frumoașă și pe care nimic nu avea s-o strice îi lămură

asupra felului de a fi al Mariettei pe acei care o cunoșteau indeaproape. Fratele și sora locuiau pe atunci la al optulea etaj al unei case din strada Vieille rue du Temple. Mariette începuse să studieze de la vîrsta de zece ani și număra atunci șaisprezece primăveri. Vai ! lipsindu-i chiar și un crimpel de toaletă, frumusețea ei de șoricel, ascunsă sub un șal din păr de iepure, încălțată cu galenți de fier, îmbrăcată în stambă și neingrijită, nu putea fi ghicită decît de parizienii dedați vînătorii de tinere lucrătoare, sau de acei în căutare de frumuseți copleșite de sărăcie. Philippe se îndrăgosti de Mariette. Mariette văzu în Philippe pe comandantul dragonilor de gardă, pe ofițerul de ordonanță al împăratului, pe tinărul de douăzeci și șapte de ani și prilejul plăcut de a se arăta mai ceva față de Florentine, prin vîdita superioritate a lui Philippe asupra lui Giroudeau. Florentine și Giroudeau, el ca să-și facă fericit camaradul, ea ca să dea un protector prietenei sale, îi îmboldiră pe Mariette și pe Philippe să facă o căsătorie de *glumă*. Această expresie a limbajului parizian corespunde *căsătoriei morganatice*, folosite de regi și regine. Philippe, ieșind, îi mărturisi lui Giroudeau cit de greu o ducea, dar bătrînul pișicher îl incurajă.

— O să vorbesc despre tine cu nepotul meu, Finot, îi zise Giroudeau. Vezi tu, Philippe, domnia țivililor și a frazelor umflate a venit : să i ne supunem. Astăzi călimara e atotputernică. Cerneala înlocuiește praful de pușcă, și vorba s-a substituit glonțului. La urma urmelor, broscii ăștia de redactori sînt foarte pricepuți și, de altfel, băieți buni. Vino și caută-mă miine la ziar, am să-i spun nepotului meu cîteva vorbe despre situația ta. Peste cîtva timp vei avea și tu un loc în redacția unui ziar oarecare. Mariette, care în momentul de față (nu te înșela) te ia fiindcă n-are nimic, nici angajament, nici posibilitatea de a debuta, și căreia i-am spus că tu o să intri ca și mine la un ziar, Mariette îți va dovedi că te iubește de dragul ochilor tăi, și tu îi vei da crezare ! Fă ca mine, ține-o figurantă cit poți mai mult ! Eu mă îndrăgostisem așa de tare că, de îndată ce Florentine a dorit să facă

primii pași pe scenă, l-am rugat pe Finot să-i aranjeze debutul ; dar nepotul meu mi-a zis : „Are talent, nu-i așa ? Ei bine, din ziua cînd o să i se încredințeze primul ei dans, n-ai să-i mai calci pragul.” O, asta-i Finot. Ai să vezi că-i un băiat foarte dezghețat.

A doua zi, pe la ceasurile patru, Philippe se găsea în strada du Sentier, într-un demisol cu tavanul jos, unde îl zări pe Giroudeau, băgat parcă într-o cușcă de fieră sălbatică, un soi de coteț cu ferestruică mobilă ; se aflau acolo o sobiță, o măsuță, două scăunele și niște lemne de foc. Aceste obiecte mărețe erau scoase în evidență de vorbele magice : *Birou de abonamente*, tipărite pe ușă cu litere negre, și de cuvîntul : *Cassa*, scris cu mîna și atîrnat peste zăbrele. De-a lungul peretelui din fața așa-zisului birou al căpitanului se întindea o banchetă pe care își lua atunci prinzul un invalid cu brațul tăiat, căruia Giroudeau îi zicea *Coloquinte*⁵⁶, fără indoială din pricina pielitei obrazului colorată ca a egiptenilor.

— Drăguț ! zise Philippe, cuprinzînd dintr-o privire încăperea. Ce învîrți tu pe aici, tu care ai luat parte la șarja comandată de bietul colonel Chabert la Eylau⁵⁷ ? Ei, drăcia dracului ! Fir-ar a dracului de treabă... ofițeri superiori !...

— Ei bine, da ! Brrim ! brrim ! — un ofițer superior taie chitanțe la un ziar, zise Giroudeau, îndeșindu-și în cap scufa de mătase neagră. Și, pe lîngă asta, sînt girantul responsabil al acestor spanacuri, zise el, arătînd ziarul.

— Și eu, care am fost în Egipt, mă duc acum la biroul de timbrare, zise invalidul.

— Gura, Coloquinte ! făcu Giroudeau, te afli în fața unui viteaz care a fost ofițer de legătură al împăratului în bătălia de la Montmirail⁵⁸.

— Prezent ! zise Coloquinte, acolo am pierdut brațul care îmi lipsește.

— Coloquinte, vezi de prăvălie, mă urc la nepotu-meu.

Cei doi foști militari ajunseră la etajul al patrulea, într-o mansardă, în fundul unui coridor, unde găsiră un tînăr cu ochii albaștri și reci, culcat pe o

canapea stricată. Țivilul nu se mișcă de la locul lui, dar oferă țigări de foi unchiului său și prietenului acestuia.

— Dragul meu, îi zise cu un glas blajin și smerit Giroudeau, iată-l pe viteazul comandant de escadron din garda imperială despre care ți-am vorbit.

— Zi, așa, spuse Finot măsurându-l din cap până-n picioare pe Philippe, care își pierdu toată dirzenia, ca și Giroudeau, în fața șmecherului de presă.

— Dragă băiete, î se adresează Giroudeau care încerca să-și dea aere de unchi, colonelul se întoarce din Texas.

— Ah, ai intrat mesa în Texas, la Champ-d'Asile? Erai totuși prea tânăr ca să te faci *soldat-plugar* ²⁹.

Asprimea acestei glume nu poate fi înțeleasă decît de acei care își amintesc potopul de gravuri, paravane, pendule, statuete de bronz și de ipsisos pe care îl prilejui ideaa soldatului-plugar, imagine măreață a sorții lui Napoleon și a vitejilor săi, care a dat naștere în cele din urmă și la mai multe vodeviluri. Această idee a adus beneficii de cel puțin un milion. Se mai găsesc soldați-plugari pe tapete, pe draperii, prin funduri de provincie. Dacă n-ar fi fost nepotul lui Giroudeau, Philippe i-ar fi tras acestui tânăr o pereche de plame.

— Da, am intrat mesa acolo, am pierdut douăsprezece mii de franci și vremea degeaba, reluă Philippe, silindu-se să zîmbească.

— Și tot îl mai iubești pe împărat? îl întreabă Finot.

— E dumnezeul meu, răspunse Philippe Bridau.

— Ești liberal?

— Voi face parte cit voi trăi din opoziția constituțională! O, Foy, Manuel, Laffitte! ³⁰ ăștia da, oameni! Ei ne vor scăpa de acești nemernici întorși cu armatele străine.

— Ei bine, reluă Finot, trebuie să tragi foloase din nenorocirea dumitale, căci dumneata, dragul meu, ești o victimă a liberalilor. Rămii liberal, dacă ții la părea dumitale; dar amenință-i pe liberali că dai pe față ticăloșiile din Texas. N-ai primit nici două parele

din subscripția națională, nu-i așa? Află deci că ești într-o situație minunată. Cere socoteală de această subscripție. Iată ce-o să se întâmple: se creează un nou ziar de opoziție, sub patronajul deputaților de stînga; vei fi casierul ziarului, cu o leaful de trei mii de franci anual, un loc pe viață. Nu trebuie decît să faci rost de o cauțiune de douăzeci de mii de franci, găsește-i, și te căpătuiești în opt zile. Îi voi sfătui să se descotorosească de dumneata, oferindu-ți această slujbă; dar fă gură, și gură mare!

Giroudeau îl lăasă să coboare cîteva trepte pe Philippe, care nu știa cum să mai mulțumească, și zise către nepotul său:

— Ei bine, tot neserios ai rămas... pe mine mă ții aici cu o mie două sute de franci.

— Ziarul n-o să reziste nici un an de zile, răspunse Finot. Am ceva mai bun pentru tine.

— Drace! îi spuse Philippe lui Giroudeau, nu-i nerod de loc nepotul tău. Nu mă gîndisem să trag, cum m-a sfătuit el, foloase din situația mea.

În seara aceleiași zile, la cafeneaua „Lemblin”, la cafeneaua „Minerve”, colonelul Philippe tună și fulgeră împotriva partidului liberal, care face subscripții, care te trimite în Texas, care vorbește cu ipocrizie despre soldații-plugari, care lasă ațiția viteji fără ajutoare, în lipsuri crunte, după ce le-a păpat cîte douăzeci de mii de franci și i-a plimbat vreme de doi ani.

— Voi cere socoteală: Ce-ați făcut cu subscripția pentru Champ-d’Asile? se adresă el către unul dintre obișnuiții cafenelei Minerve, care îi repetă vorbele la ureche unora dintre ziaristii de stînga.

Philippe nu se întoarse acasă în strada Mazarine, ci se duse la Mariette să-i anunțe vestea colaborării sale viitoare la un ziar care avea să aibă zece mii de abonați și unde ambițiile ei coregrafice vor fi călduros sprijinite. Agathe și doamna Descoings îl așteptară pe Philippe mai mult moarte de frică, căci ducele de Berry tocmai fusese asasinat⁶¹. A doua zi, colonelul sosi la cîteva minute după prînz, iar cînd mamă-sa îi vorbi de neliniștea pe care i-o pricinuisese lipsa lui, se supără: „Da ce, nu-s major?”

— Drăcia dracului! Eu vă aduc o veste bună și vă găsesc cu niște mutre de inmormintare. Ducele de Berry a murit? Ei, cu atît mai bine!. Unul mai puțin. Eu voi fi casier la un ziar, cu o leafă anuală de trei mii de franci, așa că de grija mea ați scăpat

— E adevărat? se bucură Agathe.

— Desigur, dacă puteți să-mi faceți rost de o cauțiune de douăzeci de mii de franci; nu-i vorba decît să depuneți inscripția de rentă de o mie trei sute de franci: de încasat veți încasa oricum venitul din șase în șase luni.

De aproape două luni, cele două văduve se prăpădeau umblind să afle ce făcea Philippe, unde și cum să-i găsească o slujbă; fură atît de fericite de această perspectivă, că nu se mai gîndiră la diferitele nenorociri îngrozitoare din acel moment. Seara, bătrînul du Bruel, Claparon, care trăgea să moară, și neînduplecatul Desroches-tatăl, acei *înțelepți ai Greciei* fură de aceeași părere: o povățuiră toți pe văduvă să depună cauțiunea pentru feciorul său. Ziarul, constituit din fericire înainte de asasinarea ducelui de Berry, scăpă de lovitura care i se dădu atunci presei de către domnul Decazes⁶². Inscripția de o mie trei sute de franci a văduvei Bridau fu destinată garanției lui Philippe, angajat casier. Acest fecior cumsecade făgădui numai-decît că va da o sută de franci pe lună celor două văduve, pentru locuință și hrană, și fu proclamat cel mai bun copil. Cei care meniseră a rău în privința lui o felicitară pe Agathe.

— L-am judecat greșit, ziseră ei.

Bietul Joseph, ca să nu rămînă mai prejos de fratele său, căuta să n-aibă nevoie de ajutorul nimănui și izbuti. După trei luni, colonelul, care mîncă și bea cit șapte, care făcea pe mofturosul și, sub pretext că plătește pensiuine, le făcea pe cele două văduve să cheltuiască tot mai mult cu masa, nu dăduse încă nici o lețcaie. Nici mamă-sa, nici doamna Descoings nu voiau, din delicatețe, să-i aducă aminte de făgăduiala veche. Trecu anul fără ca vreuna dintre acele monede așa de răspicat denumite de Léon Gozlan⁶³ *un tîgru cu cinci gheare* să fi trecut din buzunarul lui Philippe

în mina gospodinelor. E: adevărat că, în această privință, colonelul își liniștise scrupulele conștiinței: lua arareori masa de seară-aoasă.

— În sfârșit e fericit, zise mamă-sa, e liniștit, are o slujbă.

Datorită influenței exercitate de foiletonul pe care-l redacta Vernon, unul dintre prietenii lui Bixiou, ai lui Finot și ai lui Giroudeau, Mariette debută nu la „Panorama Dramatique”, ci la „Porte-Saint-Martin”, unde avu succes alături de faimoasa Bégrand. Printre directorii acestui teatru se găsea atunci un bogat și falnic general, îndrăgostit de o actriță, și care se făcuse *impresario* de dragul ei. La Paris, întâlnești întotdeauna oameni îndrăgostiți de actrițe, de dansatoare sau de cîntărețe, care se apucă să fie directori de teatru din dragoste. Acest general îi cunoștea pe Philippe și pe Giroudeau. Cu ajutorul micului ziar al lui Finot și cu cel al lui Philippe, debutul Mariettei fu o treabă cu atât mai repede aranjată între cei trei ofițeri, cu cât se pare că pasiunile ar fi toate solidare, cînd e vorba de unele năzdrăvănii. Diavolul de Bixiou le încunoștință foarte curînd pe bunică-sa și pe evlavioasa Agathe că Philippe-casierul, viteazul vitejilor, o iubea pe Mariette, vestita dansatoare de la teatrul „Porte-Saint-Martin”. Această noutate învechită căzu ca un trăsnet pe capul celor două văduve: mai întîi, cu simțămintele ei religioase, Agathe privea femeile de la teatru ca pe niște demoni; apoi, li se părea amîndurora că aceste femei se hrăneau cu aur, beau perle și tocau cele mai mari averi.

— Ei zău, zise Joseph către mamă-sa, crezi că frațele meu e așa de neghiob încît să-i dea bani Mariettei? Femeile astea nu-i ruinează decît pe cei bogați.

— Se vorbește de o bucată de vreme că Mariette va fi angajată la Operă, zise Bixiou. Dar nu te teme, doamnă Bridau, corpul diplomatic vine la teatrul „Porte-Saint-Martin”, așa că această fată frumoasă n-o să se mai țină multă vreme cu fiul dumitale. Se zice că un ambasador e îndrăgostit lulea de Mariette. Altă noutate! Moș Claparon a murit, îl îngroapă miine, și feciorul său, ajuns bancher, bogat de înoată în aur și

argint, a comandat o inmormintare de clasa a treia. Băiatul ăsta n-are educație: Așa ceva nu se întâmplă în China!

Philippe propuse dansatoarei, cu gândul procopselii, s-o ia în căsătorie; dar, în ajunul angajării la Operă, domnișoara Godeschal îl refuză; ghicise poate intențiile colonelului, sau înțelesese că e mai bine să fie liberă pentru a-și asigura succesul. În aceste ultime luni ale anului, Philippe veni să-și vadă mama cel mult de două ori pe lună. Unde-și petrecea vremea? La slujbă, la teatru sau acasă la Mariette. Nici un amănunt asupra traiului său nu ajungea pînă în gospodăria din strada Mazarine; Giroudeau, Finot, Bixiou, Vernou, Lousteau vedeau că duce o viață ușuratică. Philippe lua parte la toate petrecerile organizate de Tulia, una dintre stelele de la Operă, de Florentine, care era în locul Mariettei la „Porte-Saint-Martin”, de Florine și Matifat, de Coralie și Camusot. Începînd de la ceasurile patru, cînd părăsea slujba, petrecea pînă la miezul nopții; căci avea întotdeauna o petrecere fixată din ajun, o cină bună dată de careva, un joc de cărți pentru toată noaptea, o masă după miezul nopții. Philippe se simțea astfel ca-n elementul său. Dar acest carnaval, care dăinui optsprezece luni, nu fu scutit de necazuri. Frumoasa Mariette, de la debutul la Operă, din ianuarie 1821, avea la picioarele sale pe unul dintre cei mai de vază duci de la curtea lui Ludovic al XVIII-lea. Philippe încercă să lupte împotriva ducelui; dar, cu toate că avusese de cîteva ori noroc la jocul de cărți, la începutul lunii aprilie fu constrîns de patimă să bage mîna în casa ziarului. În luna mai datora unsprezece mii de franci. În această lună fatală, Mariette plecă la Londra să jumulească ceva lorzi, în răstimpul cît se construia sala provizorie a Operei, în palatul Choiseul, din strada Le Pelletier. Nenorocitul de Philippe ajunsese, așa cum se întâmplă de obicei, s-o iubească pe Mariette în polida vădîtelor sale infidelități; ea însă nu văzuse niciodată. În acest tinăr decît un militar grosolan și fără duh, o primă treaptă pe care nu înțelegea să se oprească multă vreme. De aceea, prevăzînd că la un moment dat Phi-

lippe nu va mai avea bani, dansatoarea izbutise între timp să-și ciștige, în rindurile gazetarilor, protectori datorită cărora își putea îngădui să se lipsească oricând de Philippe; totuși, păstra recunoștința, proprie acestui soi de femei, față de acela care, cel dintîi, le-a, ca să zicem așa, netezit calea plină de greutate a îngrozitoarei cariere teatrale.

Șilit să îngăduie crudei sale amante să plece la Londra fără ca el să o însoțească, Philippe își reluă tabăra de iarnă, ca să-i folosească stilul, și se întoarse în strada Mazarine, în mansarda sa; aci îl bîntuiau gînduri sumbre la culcare și dimineața înainte de a se scula din pat. Își dădu seama în sinea lui că nu mai putea trăi altfel decît așa cum trăise de un an de zile. Luxul care domnea acasă la Mariette, mesele de seară, ospetele de după miezul nopții, serile de prin culise, viața veselă a oamenilor de spirit și a ziariștilor, faima de care era înconjurat, tot ceea ce îi mîngîia simțurile și vanitatea: acea viață care nu se poate duce de altminteri decît la Paris și care oferă în fiecare zi ceva nou ajunsese pentru Philippe mai mult decît o deprindere; constituia o necesitate, ca tutunul și pănăruțele de lichior. Își dădu astfel seama că nu putea trăi fără aceste neîntrerupte bucurii ale simțurilor. Ideea sinuciderii îi trecu prin minte, nu din pricina deficitului ce avea să fie descoperit în casa de bani, ci din pricină că nu mai putea trăi împreună cu Mariette și în atmosfera de plăceri în care se lăfăia de un an de zile. Hărțuit de aceste sumbre gînduri, intră pentru prima oară în atelierul fratelui său, pe care îl găsi, în halat albastru, lucrînd la o copie după un tablou, comandat de un negustor.

— Va să zică așa se fac tablourile? îl întrebă Philippe, ca să intre în vorbă.

— Nu, răspunse Joseph, așa se copiază tablourile.

— Cît îți dă pentru așa ceva?

— Ei, niciodată îndeajuns; două sute cincizeci de franci, dar studiez felul de a picta al maeștrilor și astfel mă instruiesc, prind secretele meșteșugului. Uite unul dintre tablourile mele, îi zise el, arătînd cu

virful penelului o schiță ale cărei vopsele erau încă umețe.

— Și cit bagi în pungă din asta pe an?

— Din nenorocire încă nu-s cunoscut decît de pictori. Sînt sprijinit de Schinner, care trebuie să-mi procure niște lucrări la castelul din Presles, unde mă voi duce prin octombrie să fac niște arabescuri, niște încadrări și ornamente foarte bine plătite de către contele de Sérisy. Cu asemenea lucrări de ocazie, cu comenzile negustorilor, voi putea încropi de-acum înainte o mie opt sute pînă la două mii de franci pe an, scăzînd toate cheltuielile. Ce să-i faci?! La Expoziția viitoare, voi prezenta tabloul acela; dacă va plăcea, sînt un om făcut; prietenii mei îl găsesc bun.

— Nu mă pricep, zise Philippe cu o voce blindă, care îl sili pe Joseph să se uite la dînsul.

— Ce ai? îl întrebă artistul văzînd că fratele său e palid.

— Spune-mi, în cit timp ai putea să-mi faci portretul?

— Lucrînd într-una, dacă-i vreme bună, în trei sau patru zile l-aș isprăvi.

— E prea mult, nu-ți pot da decît ziua de azi. Biata mamă mă iubește atît de mult și... voiam să-i las imaginea mea. Să nu mai vorbim de asta.

— Da' ce, pleci iar?

— Plec și nu mă mai întorc, zise Philippe, prefăcîndu-se a fi vesel.

— Asta-i bună! Philippe, dragul meu, ce ai? Dacă-i ceva grav, sînt om în toată firea, nu-s un nerod; mă pregătesc de lupte grele; și, dacă e nevoie de discreție, o voi păstra.

— Mă pot bizui pe tine?

— Pe onoarea mea.

— Nu vei spune nimic nimănui?

— Nimănui.

— Ei, află că vreau să-mi zbor creierii.

— Tu?! Te bați în duel?

— Vreau să mă omor.

— Și de ce?

— Am luat unsprezece mii de franci din casa de bani a ziarului și trebuie să prezint miine socoteala, cauțiunea mea va fi micșorată la jumătate; biata noastră mamă va rămâne cu un venit de șase sute de franci. Dar asta nu-i nimic; aş putea să-i dau înapoi mai târziu o avere; sînt însă dezonorat! Nu vreau să trăiesc fără onoare!

— Nu vei fi dezonorat de vreme ce vei restitui banii; dar îți vei pierde slujba, nu-ți vor mai rămîne decît cei cinci sute de franci de la crucea Legiunii de Onoare, dar cu cinci sute de franci se poate trăi.

— Adio, rosti Philippe, și se repezi pe scară fără să mai asculte nimic.

Joseph își părăsi atelierul și coborî la mamă-sa ca să ia prînzul; dar destăinuirea lui Philippe îi tăiasе pofta de mincare. O luă la o parte pe bătrîna Descoings și îi spuse îngrozitoarea știre. Bătrîna scoase un strigăt înspăimîntător, scăpă tigăița cu lapte pe care o avea în mînă și se aruncă pe un scaun. Agathe dădu fuga. După cîteva exclamații, fatalul adevăr fu mărturisit bieteі mame.

— El! Să-și terfelească onoarea! Feciorul lui Bridau să vire mina în casa de bani care i s-a încredințat!

Văduva începu să tremure din tot trupul; ochii i se holbară, deveniră ficși; se așeză pe un scaun și izbucni în plîns.

— Unde o fi?! strigă ea printre suspine, să nu se fi aruncat în Sena!

— Nu trebuie să-ți pierzi cumpătul, nici nădejdea, zise bătrîna Descoings, din pricină că bietul băiat a dat peste o femeie stricată care l-a îndemnat la toate nebuniile. Doamne! Asta se întîmplă adeseori. Philippe a avut înainte de a se întoarce acasă atîtea nenorociri de îndurat și așa de puține prilejuri să fie fericit și iubit, încît nu-i de mirare că s-a îndrăgostit pătimaș de muierca aceea. Toate pasiunile duc la abuzuri! Am să-mi fac și eu un reproș de acest soi, și mă socot totuși femeie cinstită! O singură greșeală nu-i viciu! Și apoi, la urma urmei, numai cei care nu fac nimic nu greșesc!

Disperarea o copleșea într-atît pe Agathe, încît Joseph și doamna Descoings se văzură siliți să atenueze greșeala lui Philippe, spunindu-i ei că în toate familiile se întîmplă asemenea buclucuri.

— Dar are douăzeci și opt de ani, spuse Agathe ridicînd glasul, nu mai e copil.

Vorbă cumplită și care dezvăluie cîtă grijă avea biata femeie de purtarea fiului său.

— Mamă, te asigur că nu se gîndea decît la supărarea ta și la răul pe care ți-l face, zise Joseph.

— O, doamne, să se întoarcă! Să nu-și fi luat zilele, și-i iert toate! strigă biata mamă, în mintea căreia apăru cumplita scenă a scoaterii din apă a lui Philippe înecat.

O sumbră tăcere domni timp de cîteva minute. Se perpeliră toată ziua trecînd de la speranță la disperare. La cel mai mic zgomot tustrei se repezeau la fereastră salonului și făceau fel de fel de presupuneri. În timp ce familia sa nu știa ce să mai facă de durere, Philippe punea liniștit totul în rînduială în caseta ziarului. Avu îndrăzneala să predea socotelile precizînd că, temîndu-se să nu se întîmple cine știe ce nenorocire, ținea cele unsprezece mii de franci acasă. Nemernicul ieși la ceasurile patru luînd din casetă încă cinci sute de franci și se sui, cu singe rece, spre sala jocului de cărți, unde nu mai fusese de cînd intrase în slujbă, căci își dăduse bine seama că un casier nu trebuie să frecventeze casele de joc. Băiatul acesta știa să-și facă socotelile. Purtarea lui de mai tirziu dovedi, de altminteri, că semăna mai mult cu bunicul Rouget decît cu virtuosul său tală. Poate c-ar fi fost un bun general; dar în viața lui particulară fu unul dintre acei ticăloși fără seamăn care pun mașinațiile și faptele lor mirșave în dosul părăvanului legalității și sub acoperămintul discret al familiei. Philippe își păstră tot calmul în această încercare decisivă. Cîștigă la început și ajunse la un maldăr de șase mii de franci; dar se lăsă orbit de dorința de a pune dintr-o singură lovitură capăt stării sale de nesiguranță. Părăsi jocul de „treizeci și patruzeci” aflînd că la ruletă negrul tocmai trecuse de șaisprezece ori; jucă cîinci mii de

franci pe roșu, și negrul câștigă și a șaptesprezecea oară. Colonelul puse atunci o hirtie de o mie de franci pe negru și câștigă. În pofida surprinzătoarei bunăvoinți a norocului mintea îi obosise; și, cu toate că își dădu seama, vru să continue; dar intuiția de care ascultă jucătorii și care îi îndrumează prin străfulgerări nu mai funcționa bine. Începură intermitențele care sînt nenorocirea jucătorilor. Luciditatea, ca și razele soarelui, nu-și atinge efectul decît atunci cînd are fixitatea liniei drepte; nu ghicește decît cu condiția să nu i se frîgă privirea; se buimăcește în salturile norocului. Philippe pierdu tot. După încercări atît de grele, sufletul cel mai nepăsător, ca și cel mai cutezător, se prăbușește. Așa că, întorcîndu-se acasă, Philippe se gîndea cu atît mai puțin la hotărîrea de a se sinucide, cu cît nici nu-i trecuse prin minte așa ceva. Nu se mai gîndea nici la slujba pierdută, nici la căuțiunea din care se înfruptase, nici la mamă-sa, nici la Mariette, pricina pieirii sale, și mergea ca un automat. Cînd intră în casă, mamă-sa, cu ochii în lacrimi, bătrîna Descoings și fratele său i se aruncară de gît, îl sărutară și îl duseră fericiți în fața focului.

„Ia te uită, se gîndi el, vorba aceea a mea și-a atîns scopul”.

Acest monstru făcu atunci o mutră cu atît mai potrivită împrejurărilor, cu cît ședința de la tripou îl tulburase fără seamăn. Văzîndu-l pe fiorosul său copil prelerat palid și desfigurat, biata mamă căzu în genunchi la picioarele sale, îi sărută miinile, le puse pe inimă și-l privi îndelungă vreme cu ochii scăldați în lacrimi.

— Philippe, îl rugă ea cu glas înăbușit, lăgăduiește-mi că n-ai să te sinucizi! Vom uita totul!

Philippe privi la fratele său înduioșat, la bătrîna Descoings, căreia îi mijise o lacrimă în ochi, și-și zise în sinea lui:

„Sînt oameni de treabă!”

O apucă apoi de mijloc pe mamă-sa, o ridică, o așeză pe genunchi, o strînse la piept și îi spuse la ureche, sărutînd-o:

— Mi-ai dat a doua oară viață.

Bătrina Descoings făcu ce făcu și servi o cină minunată, căreia îi adăugă două sticle de vin vechi și puțin lichior străin, comoară provenită din fosta ei prăvălie.

— Agathe, să-i îngăduim să-și fumeze trabucul, propuse ea la desert.

Și îi oferă lui Philippe câteva țigări de foi.

Cele două sărmene ființe își inchipuiseră că îngăduindu-i să facă tot ce-i plăcea, acest tinăr va îndrăgi casa și va sta lângă ele, așa că amândouă căutară să se deprindă cu fumul de țigară, pe care nu-l puteau suferi. Acest mare sacrificiu nu fu nici măcar observat de Philippe.

A doua zi, Agathe părea îmbătrinită cu zece ani. O dată neliniștile potolite, veni chibzuiala și biata femeie nu putu să închidă ochii toată acea noapte îngrozitoare. Urma să i se reducă venitul la șase sute de franci. Ca toate femeile grase și mîncăcioase, bătrîna Descoings, suferind și de o tuse care nu-i mai trecea, devenea greoaie; pașii săi pe scară răsunau ca niște lovituri de butuci; putea deci să moară de la o zi la alta; o dată cu ea ar dispărea patru mii de franci. Nu era ridicol să se bizuie pe acești bani? Ce-i de făcut? Cum să iasă din incurcătură? Hotărîtă să se apuce mai degrabă de îngrijit bolnavii decît să stea pe spinarea copiilor, Agathe nu se gîndea la dînsa. Dar ce va face Philippe cu venitul redus la cei cinci sute de franci ai crucii sale de ofițer al Legiunii de Onoare? Bătrîna Descoings, dînd de unsprezece ani cîte trei mii de franci pe an, își achitase aproape de două ori datoria și continua să jertfească interesele nepotului său acelora ale familiei Bridau. Deși toate simțămîntele cinstite și scrupulele Agathei fuseseră jignite în toiul acestui prăpăd îngrozitor, ea își zicea:

— Bietul băiat, ce-i el vinovat? A rămas credincios jurămintului dat. A mea e vina că nu l-am înșurat. Dacă i-aș fi găsit o nevestă, nu s-ar fi înhăitat cu dansatoarea aceea. E un bărbat atît de viguros!...

Bătrîna negustoreasă chibzuiuse și ea, în cursul nopții, în ce fel s-ar putea salva onoarea familiei. În zorii zilei, se sculă și veni în camera prietenei sale.

— Nici dumneata, nici Philippe nu trebuie să vă ocupați de chestia asta delicată, îi zise ea. Dacă vecii noștri prieteni, Claparon și du Bruel, au murit amindoi, ne rămâne moș Desroches, care are o judecată sănătoasă, și am să mă duc la dînsul chiar azi-dimineață. Desroches va spune că Philippe a fost victima încrederii sale într-un prieten și că o slăbiciune de acest soi îl face cu totul nepotrivit pentru slujba de casier. Ceea ce i se întîmplă astăzi s-ar putea să se repete. Philippe va prefera să-și dea demisia, și deci nu va fi dat afară.

Agathe, văzînd că prin o asemenea minciună de complezență onoarea fiului său era pusă la adăpost, cel puțin în ochii lumii, o sărută pe bătrîna Descoings, care plecă să descurce ea această îngrozitoare situație. Philippe trăsese un somn pe cinste.

— Șmecheră mai e bătrîna! zise el zîmbind, cînd Agathe îi spuse de ce întîrziase cu prînzul.

Bătrînul Desroches, ultimul prieten al celor două sărmane femei, care, cu toată firea lui aspră, nu putea uita că fusese numit în slujbă de Bridau, își îndeplini, ca un om foarte dibaci în asemenea treburî, misiunea delicată încredințată de doamna Descoings. Veni să cîneze cu familia și o vesti pe Agathe să se ducă să semneze a doua zi la Finanțe, în strada Vivienne, transferul părții de rentă vindută și să ia cuponul de la cei șase sute de franci care îi rămîneau. Fostul funcționar nu plecă din casa plină de jale decît după ce obținu semnătura lui Philippe pe o petiție către ministrul de război prin care își cerea reintegrarea în cadrele armatei. Desroches le făgădui celor două femei că va urmări mersul petiției prin birourile ministerului de război și se va folosi de victoria ducelui asupra lui Philippe, căruia îi suflase dansatoarea, ca să obțină protecția acestui nobil între nobili.

— Pînă în trei luni va fi locotenent-colonel în regimentul ducelui de Maufrigneuse și vă veți descotorosi de dînsul.

Desroches plecă apoi, copleșit de binecuvîntările celor două femei și ale lui Joseph. Cît despre ziar, după două luni, potrivit prevederilor lui Finot, își in-

cetă apariția. Așadar, greșeala lui Philippe nu ajunsese a fi cunoscută în societate. Dar Agathe se simți adinc jignită în sentimentele ei de mamă. O dată zdruncinată încrederea în fiul său, o duse de-acum înainte într-o groază fără sfârșit, amestecată cu bucurii atunci când vedea că se înșelase în cumplitele ei temeri.

Oamenii înzestrați cu îndrăzneală fizică, dar mișei și mișcavi la suflet, cum era Philippe, când văd că lucrurile din jurul lor intră pe făgașul normal după o nenorocire mare, în care onoarea li s-a cam compromis, sint inclinați să ia bunăvoința familiei sau a prietenilor drept o primă de încurajare. Se bizuie pe impunitate: mintea lor depravată, patimile lor satisfăcute îi împing să caute înțelegerea chipului cum au izbutit să ocolească legile sociale, și astfel devin înspăimântător de dibaci. După cincisprezece zile, Philippe, ajuns din nou omul trindav, plictisit, își reluă în mod fatal viața de calenea, popasurile cu păhăruțe de rachiu băute în piccioare, lungile partide de biliard cu puncturi sorbite cit mai des, nopțile pierdute la joc de cărți, unde își încerca norocul la timp potrivit cu o miză mică, și dobîndea un câștig îndestulător ca să-și continue viața de om stricat. Econom în aparență, ca să le înșele mai bine pe mamă-sa și pe bătrîna Descoings, umbla cu o pălărie aproape slinoasă, cu panglica și borurile destrămate, purta cizme cu petece, o redingotă jerpelită, la butoniera cărcia abia strălucea panglica roșie, înegrită de mult ce fusese purtată și mînjită de stropi de lichior sau de cafea. Mănușile sale verzi, de piele de căprioară, nu le mai schimbaseră de ani de zile. În sfîrșit, nu-și schimba gulerul de mătase decît în momentul cînd semăna a cîrpă. Mariette fu singura dragoste a acestui tînăr; și trădarea dansatoarei îi împietri rău inima. Cînd, din intîmplare, dobîndea câștiguri nesperate sau se ospăta după miezul nopții cu vechiul său camarad Giroudeau, Philippe se îndrepta către vreo Veneră de răs_pintie, dintr-un soi de dispreț brutal față de întreaga tagmă femeiască. De altminteri lua în mod regulat prînzul și masa de seară acasă și se înforcea în fiecare noapte pe la ceasurile unu. După trei luni încheiate de asemenea viață

Îngrozitoare, biata Agathe începu să capete oarecare încredere în fiul său. Cît despre Joseph, care lucra la tabloul minunat căruia îi datori faima, își ducea viața în atelierul său. Buzuindu-se pe cuvîntul nepotului ei, bătrîna Descoings, care avea credința că Joseph va ajunge la glorie, îl copleseă cu îngrijiri de adevărată mamă; îi ducea gustarea de dimineață; drumurile pe care le avea el de făcut le lua asupra ei; îi curăța cizmele. Pictorul nu se arăta decît la cină, iar serile și le petrecea cu prietenii de cenacul. De altminteri citea mult, își însușea acea adîncă și serioasă cultură pe care nu îi-o poți apropia decît tu însuși și pe care toți oamenii de talent s-au străduit s-o capete între douăzeci și treizeci de ani⁴⁴. Agathe, văzîndu-l puțin pe Joseph și neavînd nici o grijă în privința lui, nu trăia decît prin Philippe, numai el îi pricinuia variația de temeri stirnite și de spaime potolite, care constituie intrucitva viața sentimentală și sînt tot atît de necesare dragostei de mamă, ca și iubirii. Desroches venea cam o dată pe săptămînă s-o vadă pe văduva fostului său șef și prieten și o îndemna să tragă nădejde: ducele de Maufrigneuse îl ceruse pe Philippe în regimentul său, ministrul de război dăduse ordin să i se facă un raport; și cum numele de Bridau nu se găsea pe nici una dintre hîrțiile poliției, pe nici o filă din dosarele tribunalelor, în primele luni ale anului viitor Philippe avea să primească numirea în serviciu, ordinul de reintegrare. Ca să izbindească, Desroches își puse în mișcare toți cunoscuții; informațiile căpătate de la Prefectura de poliție îl incunostințară că Philippe se ducea în fiecare seară la jocuri de cărți, și el găsi de cuviință să încredințeze acest secret doar bătrînei Descoings, indemnînd-o să-l supravegheze pe viitorul locotenent-colonel, căci darea în vileag a acestui fapt putea să strice totul; deocamdată, ministrul de război nu va căuta să afle dacă Philippe era sau nu jucător de cărți. Iar după ce-și va lua serviciul în armată, locotenent-colonelul se va lăsa de o patimă la care s-a dedat din lipsă de ocupație. Cum nu mai aveau musafiri seara, Agathe își citea rugăciunile, lîngă sobă, în vreme ce bătrîna Des-

coings își dădea în cărți, căuta dezlegarea viselor și punea învățăturile *cabalei*⁶⁵ în serviciul jocului său la loterie. Jucătoare înverșunată, nu scăpa nici o tragere: urmărea cele trei numere alese, care tot nu ieșeau. Seria ei de trei numere urma să implinească douăzeci și unu de ani, își atingea majoratul. Bătrina jucătoare își punea copilărește multă speranță în acest fapt. Unul dintre numere nu ieșise niciodată din roata norocului, de la crearea loteriei; de aceea bătrina Descoings punea mulți bani pe acest număr și pe toate combinațiile celor trei cifre. Ultima saltea a patului său îi slujea de pușculiță sărmanei bătrine; o descoasea, vira înăuntru moneda de aur, strinsă din renunțări, bine învelită în lână și cosea la loc salteaua după aceea. Ținea ca la ultima tragere de la Paris să-și încerce norocul punându-și toate economiile pe combinațiile scumpei sale serii de trei. Această patimă, de toată lumea ponegrită, n-a fost niciodată studiată. Nimeni n-a văzut într-însa opiul mizeriei. Loteria, cea mai puternică zină a lumii, nu dezvoltă ea speranțe magice? Învirtirea ruletei, care arăta jucătorilor grămezi de aur și de plăceri, dura numai cit o străfulgerare; pe cînd loteria dădea cinci zile de viață acestei generoase străfulgerări. Care e astăzi forța socială care în schimbul a doi franci. să te facă fericit timp de cinci zile și să-ți dea în inchipuire toate bucuriile civilizației? Fumatul, impozit de mii de ori mai imoral decît jocul de cărți, distruge trupul, atacă inteligența, timpește o națiune; pe cînd loteria nu produce nici o cit de mică nenorocire de asemenea soi. Această pasiune era de altminteri silită să se ia după anumite reguli impuse de răstimpul care despărțea tragerile și de roata norocului, pe care jucătorul și-o alegea. Doamna Descoings nu juca decît la roata din Paris. În nădejdea că va vedea victoria acelei serii de trei numere, a acelui „tern” pe care îl cumpăra de douăzeci de ani, se supusese unor foarte mari lipsuri ca să poată miza din plin la ultima tragere a anului. Cînd avea vise fantastice, căci nu toate visele ei se potriveau cu numerele loteriei, i le povestea lui Joseph, singura ființă care o asculta nu numai fără s-o doje-

nească, ci spunindu-i vorbe de-acelea blinde, cu care artiștii consolează rătăcirile minții. Toate marile talente respectă și înțeleg pasiunile adevărate, și le explică și le regăsesc rădăcinile în inimă sau în rațiune. După Joseph, fratele său iubea tutunul și lichiorurile, bătrina măicuță Descoings iubea „ternul”, mamă-sa îl iubea pe Dumnezeu, Desroches-fiul iubea procesele, Desroches-tatăl iubea pescuitul cu undița: toți, zicea dînsul, iubeau cite ceva. Cit despre el însuși, iubea frumosul ideal mai presus de toate: iubea poezia lui Byron, pictura lui Géricault⁶⁶, muzica lui Rossini⁶⁷, romanele lui Walter Scott⁶⁸.

— Fiecare cu plăcerea lui, măicuță, rosti el tare. Numai „ternul” matale devine „etern”.

— Va ieși, am să te îmbogățesc și pe tine și pe dragul meu Bixiou.

— Dă-i tot nepotului, răspundea Joseph. De altfel, fă ce vrei!

— Ei, dacă iese, am de ajuns să vă dau la toți. Ție, mai întii, am să-ți cumpăr un atelier frumos, și nu vei mai fi silit să renunți la spectacolele de la Italiani⁶⁹ ca să-ți poți plăti modelele și contul de la negustorul de vopsele. Nu ți se pare, dragul meu, îl întrebă ea, că nu mi-ai găsit un rol prea frumos în tabloul acela?

Din economie, Joseph o pusese pe bătrina Descoings să pozeze în minunatul său tablou care reprezenta o tină ră curtezană adusă de o femeie bătrână acasă la un senator venețian. Acest tablou, una din capodoperele picturii moderne, luat chiar de Gros drept un Tiziano, pregăti noua generație de artiști să recunoască și să proclame superioritatea lui Joseph la Salonul din 1823.

— Cei care te cunosc știu bine cu cine au a face, îi răspunse el în glumă. Și ce-ți pasă ce au să spună cei care nu te cunosc?

De vreo doisprezece ani, bătrina Descoings căpătase pe față tonurile trecute ale mărului crețesc la Paște. Zbirciturile îi săpaseră carnea obrazilor, care ajunsese parcă rece și moleșită. Ochii ei, plini de viață, păreau însulețiți de o lucire tinerească și vie, care putea trece cu atît mai mult drept lăcomie de bani, cu cit

toți jucătorii au în privire ceva lacom. Obrazul ei grăsuțiu păstra urmele dorinței de a ascunde ceva și ale unor gânduri tănuite în fundul sufletului. Pasiunea ei avea nevoie de taină. În mișcarea buzelor sale apăreau unele semne evidente ale poftelor de mincăruri gustoase. Așadar, cu toate că era femeia bună și cinstită pe care o cunoașteți, ochiul se putea înșela în această privință. Doamna Descoings prezenta, deci, un admirabil model pentru femeia bătrână pe care Bridau voia s-o redea în pictura sa. Coralie, o actriță tinărdă de o frumusețe desăvirșită, atingând sublimul, moartă în floarea virstei, iubită unui tinăr poet, un prieten al lui Bridau, Lucien de Rubempré⁷⁹, îi dăduse ideea acestui tablou. Unei pinze atât de frumoase i se imputa că ar fi o imitație după alți maeștri, deși era o minunată compoziție cu trei portrete. Michel Crestien, unul dintre tinerii cenaclului, pozase și imprmutase senatorului venețian capul său de republican, pe care Joseph îl maturiză prin cîteva trăsături de penel, după cum pocise și expresia feței bătrinei Descoings. Acest mare tablou, care avea să facă atîta vîlvă și care îi aduse lui Joseph atîta ură, atîta pizmă și atîta admirație fusese doar schițat; dar, silit să amîne executarea, ca să efectueze niște lucrări de comandă spre a-și asigura existența de pe o zi pe alta, pictorul copia tablourile maeștrilor de altădată, deprinzîndu-le procedeele de lucru; de aceea și penelul său este unul dintre cele mai iscusite. Bunul său simț de artist îi sugerase ideea de a tăinui mamei și bătrinei Descoings sumele pe care începea să le cîștige, dîndu-și seama că pentru amîndouă Philippe și loteria erau pricină de ruină. Acel singe rece dovedit de soldat în marea sa nenorocire, calculul ascuns sub pretinsa intenție de sinucidere și pe care Joseph îl descoperi, amintirea greșelilor comise într-o profesiune pe care n-ar fi trebuit s-o părăsească, în sfîrșit, cele mai neînsemnate amănunte ale purtării fratelui său îi deschiseseră ochii lui Joseph pînă în cele din urmă. Această agerime a minții le lipsește numai arareori pictorilor: ostenînd zile la șir, de dimineață pînă-n seară, în tăcerea atelierelor, la lucrări care le lasă într-o oarecare măsură

cugetarea liberă, ei se aseamănă intrucitva cu femeile; gîndirea lor poate da tircoale faptelor mărunte ale vieții și le descoperă sensul ascuns. Joseph cum-părase unul dintre acele minunate dulapuri mari de lemn, care pe atunci nu erau încă la modă, spre a împodobi cu el un colț al atelierului, unde se îndrepta lumina ce sclipea orbitoare pe basoreliefuri, dînd întreaga sa strălucire acestei capodopere a meșteșugarilor secolului al XVI-lea. Descoperi în el o despărțitură secretă și își strîngea acolo bani pentru orice împrejurare. Încrezător de felul său, ca adevărații artiști, punea de obicei banii pentru cheltuiala lunară într-un craniu așezat într-una din căsuțele scrinului. De cînd se întorsese fratele său acasă, găsea o nepotrivire constantă între cifra cheltuielilor și cea a sumei depuse. Suta de franci destinată lunii în curs dispărea cu o repeziciune de necrezut. Nemaigăsind nimic după ce nu cheltuise decît patruzeci sau cincizeci de franci, își zise prima oară:

„Mi se pare că banii mei au făcut picioare!”

A doua oară, ținu cu atenție socoteala cheltuielilor, dar în zadar adună, ca Robert Macaire²¹, șaisprezece și cu cinci fac douăzeci și trei, nu ieși la nici un capăt. Băgînd de seamă a treia oară o și mai mare nepotrivire, îi încredință această pricină de supărare bătrînei Descoings, căci doar de ea se simțea iubit cu acea dragoste maternă duioasă, increzătoare, însuflețită, pe care n-o găsea la mamă-sa, oricît de bună era ea, și care e tot așa de necesară primilor pași ai artistului ca și îngrijirile date de găină puilor pînă ce le cresc penele. Numai ei putea să-i împărtășească groaznicele-i bănuieli. Era sigur de prietenii săi ca de el însuși, iar doamna Descoings nu se atîngea, negreșit, de nici o para ca să joace la loterie; cînd Joseph îi împărtășe acest gînd, biata femeie își frînse mîinile; numai Philippe putea să săvîrșească acest furt din casă.

— De ce nu-mi cere, dacă are nevoie de bani? rosti Joseph, luînd culoare de pe paletă și amestecînd toate tonurile fără să bașe de seamă ce face. Aș refuza eu oare să-i dau?

— Dar asta înseamnă să jecmănească un copil ! exclamă doamna Descoings, a cărei față exprima cea mai cumplită oroare.

— Nu, reluă Joseph, poate să-i ia, mi-i frate doar. puna mea e și-a lui ; dar s-ar cuveni să mă prevină.

— Pune în dimineața asta o sumă anumită de mărunțiș și nu te mai atinge de ea, îi zise doamna Descoings, am să urmăresc eu cine vine la tine în atelier ; și dacă n-o să între decît el, vei căpăta deplină siguranță.

Chiar a doua zi Joseph avu astfel dovada împrumuturilor forțate pe care le făcea Philippe pe socoteala fratelui său.

Philippe intra în atelier, cînd Joseph nu era acolo, și-și lua micile sume de care avea nevoie. Artistul se gîndi cu teamă la mica sa comoară agonisită.

— Stai ! stai ! că te găbjesc eu, scumpule, zise el către bătrîna Descoings, rizînd.

— Bine i-ai face, trebuie să-l pedepsim, căci și mie mi se întîmplă să găsesc cîte-o lipsă în pungă. Dar, bietul băiat, îi trebuie tutun, nu se poate lăsa de fumat.

— Bietul băiat ! bietul băiat ! repetă artistul. Sint întrucîtva de părerea lui Fulgence și a lui Bixiou : Philippe ne face tot felul de încurcături : numai ce vezi că se vîră în răscoale și trebuie să-l trimiți în America ; asta o costă pe mama douăsprezece mii de franci ; nu poate găsi nimic prin pădurile din lumea nouă, și întoarcerea lui costă cît și plecarea ; fiindcă ar fi repetat două vorbe ale lui Napoleon către un general, se crede militar ilustru și se socoate obligat să facă mutre Bourbonilor ; pînă una, alta petrece, călătorește, cutreieră țări ; eu nu mă las înșelat de nenorocirile astea ; n-are de loc înfățișarea omului căruia să nu-i meargă cît se poate de bine oriunde ! I se găsește scumpului meu o slujbă foarte bună ; o duce într-o petrecere de Sardanapal⁷² cu o fată de la operă. fuge cu casa de bani a unui ziar, și isprăvile lui o mai costă douăsprezece mii de franci pe biata mama. Desigur, în ceea ce mă privește, nu-mi pasă ; dar Philippe o va lăsa pe mama pe drumuri. Sé uită la mine

ca la un om de nimic, fiindcă n-am făcut armata la dragonii de gardă ! Și poate că eu am s-o întrețin la bătrînețe pe buna și scumpa mea mamă, pe cînd acest soldățoi, dacă va continua tot așa, nu știu ce zile o să mai ajungă. Bixiou îmi zicea : „E o pușlama fără pereche, fratele tău !” Ei bine, nepotul dumitale are dreptate : Philippe va mai născoci cine știe ce poză în care onoarea familiei va fi compromisă, și va trebui să găsim iarăși zece sau douăsprezece mii de franci ! Joacă la cărți în fiecare seară și scapă din mîini, pe scară, cînd se întoarce acasă beat turtă, ca un templier⁷³, bilete de intrare perforate care i-au folosit să însemne tururile de roșu și de negru. Moș Desroches se frămîntă să-l reintegreze pe Philippe în armată, și eu cred, pe cuvîntul meu de onoare, că o să-l apuce disperarea cînd o să afle că l-au reprimit. Cine-ar fi crezut că un tinăr cu ochi albaștri atît de frumoși, atît de limpezi și cu înfățișarea cavalerului Bayard⁷⁴ ar putea ajunge o secătură ? !

În polida priceperii și a calmului de netulburat cu care Philippe își ponta la joc mizele în fiecare seară, trecea din cînd în cînd prin ceea ce jucătorii numesc *o curățeală la singe*. Împins de dorința nestăpînită de a-și procura miza de zece franci pentru acea seară, punea mîna pe banii fratelui său, pe acei pe care bătrîna Descoings îi arunca pe unde se nimerca, sau pe ai Agathe. O dată, bieteii văduve, după primul somn, i se înfățișase o scenă înfiorătoare : Philippe intrase în camera ei și îi luase din buzunarele rochiei toți banii găsiți acolo. Agathe se prefăcuse că doarme, dar după aceea își petrecuse restul nopții plîngînd. Se lămurise. „O greșeală nu e viciu”, zisese bătrîna Descoings ; dar după stăruitoare recidive, viciul se văzu cît de colo. Agathe nu se mai putea îndoi : fiul ei cel mai iubit n-avea nici scrupule, nici onoare. A doua zi după această viziune îngrozitoare, cînd se sculară de la masa de prînz, Agathe îl luase în camera sa pentru a-l implora să-i ceară ei întotdeauna banii de care va avea nevoie. Cererile urmară apoi atît de des încît, după cincisprezece zile, Agathe își topise toate economiile. Nu mai avea lețcaie și se gîndea să se pună

pe lucru; discuta seri de-a rindul cu doamna Descoings asupra mijloacelor prin care ar putea ciștiga bani lucrind ceva. Se și dusese sârmana mamă să ceară să i se dea de dres tapiserii la firma „Au Père de famille”⁷⁵, treabă din care putea să ciștige cam un franc pe zi. Cu toată discreția nepoatei sale, doamna Descoings ghicise motivul acestei mari dorinți de a ciștiga bani cu lucrul de mînă. Schimbările din înfățișarea Agathe erau de altfel îndeajuns de grăitoare: obrazul său fraged se usca, pielea se lipea de temple, de umerii obrazilor, și fruntea i se zbîrcea; ochii își pierdeau limpezimea: de bună seamă un pojar lăuntric o mistuia, plingea toată noaptea; dar îi pustia sufletul îndeosebi trebuința de a-și tălîni durerile, suferințele, temerile. Nu adormea niciodată înainte de întoarcerea lui Philippe; era ca și cînd l-ar fi așteptat afară, în stradă; îi studiase schimbările glasului, ale mersului, limbajul bastonului său tîrîit pe caldărim. Nu-i scăpa nimic, știa cit de beat ajunsese acasă Philippe; o apuca tremurul cînd auzea că i se împleteau pașii pe scări; într-o noapte strînsese cîteva monede de aur de pe locul unde căzuse Philippe; cînd băuse și ciștigase, glasul îi era răgușit și-i tîrîia bastonul; dar cînd pierduse, avea în mers ceva tăios, precis, întăritat; fredona cu voce limpede și ținea bastonul în sus, cum prezintă militarii arma. La prînz, ori de cîte ori ciștiga, avea o atitudine de om bine dispus și aproape cordial; glumea cu grosolănie, dar glumea cu bătrîna Descoings, cu Joseph și cu mamă-sa; întunecat la față, dimpotrivă, cînd pierdea, vorba-i scurtă și smucită, căutătura cruntă, tristețea lui te băgau în sperieți. Această viață de om stricat și deprinderea de a bea lichioruri îi schimbau de pe o zi pe alta fizionomia, odinioară de toată frumusețea. Vinele obrazului erau injectate cu sînge, trăsăturile se îngroșau, ochii își pierdeau genele, și lumînile lor slăbeau. În sfîrșit, puțin grijuliu de trupul său, Philippe exala miasmele cafenelei neîncăpătoare, un miros de cizme pline de noroi care, pentru un străin, purtau pecetea vieții de desfrîu.

— Ar trebui numaidecît, îi zise doamna Descoings lui Philippe în primele zile de decembrie, să-ți comanzi niște haine noi.

— Și cine să le plătească? răspunse el cu o voce acră. Biata mea mamă nu mai are nici un ban; eu am cinci sute de franci pe an. Mi-ar trebui venitul pe un an întreg ca să-mi cumpăr haine, și-s dator venitul meu pe trei ani...

— De ce? întrebă Joseph.

— O datorie de onoare. Giroudeau a împrumutat o mie de franci de la Florentine ca să mi-i dea mie... Nu-s scos din cutie, e adevărat; dar cînd te gîndești că Napoleon e la Sfînta-Elena și-și vinde argintăria ca să aibă cu ce trăi, soldații care i-au rămas credincioși pot foarte bine să calce pe tureci, răspunse el arătîndu-și cizmele fără călcîie. Și plecă.

— Nu-i băiat rău, zise Agathe, are simțăminte frumoase.

— Poți să-l iubești pe împărat, și să te îmbraci decent, să te speli și să te piepteni, observă Joseph. Dacă ar avea grijă de persoana lui, de hainele lui, n-ar părea un golan.

— Joseph, trebuie să fii îngăduitor cu fratele tău, zise Agathe. Tu te ocupi cu ceea ce îți place, pe cînd el nu e, fără îndoială, la locul său.

— De ce și l-a părăsit? întrebă Joseph. Ce importă că pe drapele se văd ploșnițele hlamidei regale a lui Ludovic al XVIII-lea, sau ciuboșica cucului a lui Napoleon⁷⁶, dacă amîndouă cirpele sînt franceze? Un soldat trebuie să se bată, dacă e soldat, de dragul artei. Dacă ar fi rămas liniștit în armată, ar fi general astăzi...

— Sînteți nedrepti cu dinsul, zise Agathe. Tatăl tău, care-l adora pe împărat, i-ar fi dat dreptate. Dar, în sfîrșit, a admis să reîntre în armată! Numai Dumnezeu știe ce durere îi pricinuieste fratelui tău ceea ce el socotește drept o trădare.

Joseph se sculă să se suie în atelier; dar Agathe îl apucă de mină și îl rugă:

— Poartă-te bine cu fratele tău, e atît de nenorocit!

Cînd artistul ajunse în atelier, urmat de doamna Descoings care îl ruga să nu rănească susceptibilitatea mamei sale, atrăgîndu-i atenția cît de schimbată era și cite suferințe lăuntrice dezvăluiau aceste schimbări, spre marea lor mirare îl găsiră acolo pe Philippe.

— Joseph, drăguțul meu, îi zise el, cu un aer degajat, am nevoie de bani. Ei drăcia dracului! dătez treizeci de franci pe țigări de foi la debitul de tutun, și n-am curaj să trec pe dinaintea acestei afurisite dugheni fără să plătesc. De zece ori am făgăduit să-i dau.

— Bine, prefer așa, răspunse Joseph; ia din craniul acela.

— Dar am luat tot, ieri seară, după cină.

— Erau acolo patruzeci și cinci de franci...

— Ei da! atît am numărat și eu, confirmă Philippe; i-am găsit. Am făcut rău? întrebă el.

— Nu, nu dragă, nu, răspunse artistul. Dacă ai fi bogat, aș face și eu ca tine; numai că, înainte de-a lua, te-aș întreba dacă ești de acord.

— E foarte umilitor să ceri, urmă Philippe. Aș prefera să te văd luînd ca mine, fără să spui nimic: asta dovedește mai multă încredere. În armată, cînd moare un camarad, dacă are o pereche de cizme bunc și tu ai una proastă, o schimbi cu a lui.

— Da, dar nu i-o iei cît e viu.

— O! meschinării, reluă Philippe, dînd din umeri. Va să zică n-ai bani?

— N-am, spuse Joseph, care nu voia să-i arate ascunzătoarea.

— Peste cîteva zile ne vom îmbogăți, zise bătrîna Descoings.

— Da, crezi că ternul tău va ieși la 25, la tragerea de la Paris. Ar trebui să joci o miză foarte mare, dacă vrei să ne îmbogățești pe toți.

— Un tern simplu de două sute de franci dă trei milioane, fără a socoti *ambo*⁷⁷-urile și combinațiile

— Ca să ciștiți de o mie cinci sute de ori miza, da, e adevărat, îi trebuie exact două sute de franci! socoti Philippe.

Doamna Descoings își mușcă buzele, își dăda seama că spusese o vorbă nesocoită. Într-adevăr, Philippe își zicea în sinea lui coborînd scările:

„Unde și-o fi ascunzînd zgripturoaica asta banii ă la loterie? Bani pierduți; ce bine i-aș juca eu! Cu patruzimize a cincizeci de franci poți cîștiga două sute ă mii de franci! Și-i nițel mai sigur, vezi bine, decît să-ți iasă un tern”.

În șinea lui se gîndea unde o fi ascunzătoarea banilor bătrînei Descoings.

În ajunul sărbătorilor, Agathe se ducea la biserică și stătea acolo vreme îndelungată, se spovedea de bună seamă și se pregătea să se împărtășească. En în ajunul Crăciunului; bătrîna Descoings urma negreșit să se ducă să cumpere ceva dulciuri pentru Revelion²⁶; dar se prea poate să-și depună în același timp și sumele strînse pentru joc. Loteria se trăgea de cinci în cinci zile, la Bordeaux, la Lyon, Lille, Strasbourg și Paris. Loteria din Paris se trăgea la douăzeci și cinci ale lunii și listele se închideau la douăzeci și patru, la miezul nopții. Soldatul studie toate aceste amănunte și se puse să pîndească. Spre amiază, Philippe se întoarse acasă; doamna Descoings ieșise, dar luase cheia cu dînsa. Asta nu fu nici o piedică pentru el. Philippe simulă că uitase ceva și rugă pe nevasta portarului să aducă un lăcătuș, care locuia la doi pași, în strada Guénégaud, și care deschise ușa. Primul gînd și-l îndreptă spre pat: îl desfăcu, pipăi saltelele înainte de-a examina lemnul, și în saltea de dedesubt simți între degete monedele de aur învelite în hîrtie. Într-o clipă descusu sacul saltelei și luă douăzeci de napoleoni; apoi, fără a pierde vremea cu recusutul sacului, potrivea patul cu destulă dibăcie, pentru ca bătrîna Descoings să nu observe nimic.

O șterse repede, gîndindu-se să joace în trei rînduri deosebite, din trei în trei ore, de liecare dată numai cîte zece minute. Adevărații jucători, începînd din 1786, cînd s-au născocit jocurile publice, vestiții jucători, de care administrația se temea și care au spart banca, după cum se zice în speluaci, luînd toți

banii casei de joc, n-au jucat niciodată într-altfel. Dar, înainte de-a dobîndi această experiență, pierdeau averi mari. Toată filozofia celor care luau în arendă cluburile publice, ca și cîștigul lor se bazau pe încasările ce nu puteau fi atinse, pe loviturile egale denumite de *relacere*, din care jumătate rămînea în folosul băncii, ca și pe nemăsurata rea-credință, încuviințată de ocîrmuire, constînd în a nu respecta, a nu plăti decît facultativ mizele jucătorilor. Pe scurt, jocul îndepărta participarea jucătorului cu bani mulți și cu singe rece, dar mistuia sumele celor indeajuns de prostește încăpățînați spre a se lăsa amețiți de rapidă mișcare a acestei mașini. Cei care împărțeau cărțile la jocul „treizeci și patruzeci” lucrau aproape tot atît de repede ca și ruleta. În cele din urmă, Philippe cîștigase acel singe rece de general-comandant, care îngăduie să-ți păstrezi privirea și inteligența limpezi în vîrtejul hazardului. Ajunsese la acea înaltă dibăcie a jocului care, s-o spunem în treacăt, asigură la Paris mijloacele de trai a vreo mie de persoane indeajuns de tari să privească în fiecare seară fundul unei prăpăstii, fără să amețească. Cu cei patru sute de franci ai săi, Philippe luă hotărîrea să se îmbogățească în cursul acelei zile. Își puse la o parte două sute de franci, în cizme, și păstră două sute de franci în buzunar. La ceasurile trei intră în salonul astăzi ocupat de teatrul „Palais-Royal”, unde băncerii țineau la jocuri sumele cele mai mari. Ieși după o jumătate de oră îmbogățit cu șapte mii de franci. Se duse s-o vadă pe Florentine, căreia îi datora cinci sute de franci, i-i dădu înapoi și îi propuse să cîneze cu dînsul la „Rocher de Cancale”, după ieșirea de la spectacol. Plecînd de la ea, trecu prin strada du Sentier, pe la redacția ziarului, să-i dea de veste prietenului său, Giroudeau, despre ospățul proiectat. La ceasurile șase, Philippe cîștigă douăzeci și cinci de mii de franci și ieși după zece minute, ținîndu-se de cuvînt. Mai tirziu, la ceasurile zece, cîștigase șaptezeci și cinci de mii de franci. După cină, care fu minunată, beat și încrezător, Philippe se întoarse la joc către miezul nopții.

Împotriva regulii pe care și-o impusese, jucă timp de un ceas și-și dublă câștigul. Bancherii, cărora prin felul său de a juca le smulsese o sută cincizeci de mii de franci, se uitau la dinsul cu multă curiozitate :

— Va pleca oare ? Va mai sta ? Își spuneau ei din ochi. Dacă mai stă, e pierdut.

Philippe crezu că a dat peste filonul norocului și nu se clinti din loc. Pe la ceasurile trei dimineață, cei o sută cincizeci de mii de franci se întorseseră în casa jocurilor. Ofițerul băuse foarte mult grog în timp ce juca, așa că ieși într-un hal cumplit de betie pe care frigul năpustit deodată asupra trupului său i-o înteti și mai tare ; dar un chelner se luă după dinsul, îl culese de pe jos și-l conduse la una din acele îngrozitoare case la poarta cărora se pot citi pe un felinar aceste cuvinte : *Acî se închiriază camere pe o noapte*. Chelnerul plăti pentru jucătorul ruinat care fu așezat, îmbrăcat cum era, pe un pat, de unde nu se sculă pînă în seara de Crăciun. Administrația jocurilor avea grijă de obișnuinții ei clienți, de marii jucători. Philippe se trezi abia pe la ceasurile șapte, cu gura cleioasă, buhăit la față și scuturat de friguri. Puternic din fire, izbuti să ajungă, mergînd pe jos, acasă la maică-sa, unde adusese, fără să vrea, doliul, jalea, sărăcia și moartea.

În ajun, după ce masa fu gata, doamna Descoings și Agathe îl așteptară pe Philippe cam vreo două ceasuri. Nu se puseră la masă decît la ora șapte. Agathe se culca aproape întotdeauna la ceasurile zece ; dar, vrînd să ia parte la liturghia de la miezul nopții, se culcă îndată după masă. Doamna Descoings și Joseph rămaseră singuri în preajma focului, în acel salon ; care slujea la toate, și bătrîna îl rugă să-i calculeze faimoasa ei miză, miza ei uriașă, jucată pe ternul ajuns de pomîină. Voia să joace *ambo*-ul și alte combinații, ca să aibă cît mai multe șanse de câștig. După ce gustase din plin și pe îndelete poezia acestei lovituri, după ce răsturnase cele două cornuri ale abundenței la picioarele fiului său adoptiv, și-i înșirase visele ei demonstrîndu-i siguranța câștigului, nefiind îngrijorată decît de greutatea de a suporta o aseme-

nea fericire, de a o aștepta de la miezul nopții pînă a doua zi la ceasurile zece, Joseph, care nu vedea pe masă miza de patru sute de franci, se gîndi să aducă vorba despre ea. Bătrina zîmbi și-l duse în fostul salon, ajuns camera ei.

— Ai să vezi! zise ea.

Pripindu-se, doamna Descoings desfăcu patul și căută foarfecele să descoasă salteaua; își puse ochelarii pe nas, cercetă pinza, o văzu desfăcută și scăpă salteaua din mină. Auzind că bătrîna scoate un suspin pornit din străfundurile pieptului, ca sugrumat de singele care i se îngrămădea la inimă, Joseph întinse instinctiv brațele s-o sprijine în cădere pe vechea clientă increzătoare în ciștigul la loterie, o așeză într-un jilț leșinată și o strigă pe mamă-sa. Agathe se sculă, își îmbracă halatul și veni repede; și, la lumina unei luminări, îi făcu mătușii oblojelile obișnuite: apă de colonie la temple, apă rece la frunte; după ce îi arse și o pană sub nas, o văzu în sfîrșit venindu-și în fire.

— Erau aci azi dimineață; dar i-a luat el, monstrul!

— Ce? întrebă Joseph.

— Aveam douăzeci de ludovici în saltea, economiile mele de doi ani. Numai Philippe a putut să mi-i ia...

— Dar cînd? întrebă biata mamă copleșită. Nu s-a mai întors după micul dejun.

— Tare aș vrea să mă înșel, rosti bătrîna. Dar azi dimineață, în atelierul lui Joseph, cînd am pomenit despre miza mea la loterie, am avut o presimțire; rău am făcut că nu m-am coborît să-mi iau bănișorii și să cumpăr numerele chiar atunci. Îmi spusese inima să nu mai amin, și nu știu ce m-a împiedicat. Oh, dumnezeule! m-am dus să-i cumpăr țigări!...

— Dar, interveni Joseph, apartamentul era incuiat. De altminteri, ar fi o ticăloșie așa de mare, încît nu-mi vine s-o cred cu putință. Să te fi pîndit Philippe, să fi descusut salteaua, să fi chibzuit lucrurile dinainte... Nu, nu e cu putință!

— I-am simțit sub degetele mele azi-dimineață, cînd am strîns patul, după ce-am luat gustarea, stăruind bătrîna Descoings. Îngrozită, Agathe coborî, întrebă dacă

Philippe se întorsese acasă în cursul zilei, și portăreasa îi istorisi isprava fiului ei. Lovită în inimă, mama se întoarse schimbată la față. Albă ca și pinza de bumbac a cămășii pe care o purta, pășea așa cum ne inchipuim că pășesc fantomele, fără zgomot, încet, împinse de o putere supraomenească, și totuși aproape mecanică. Ținea în mână un sfeșnic care o lumina din plin, așa că i se vedeau ochii împietriți de groază. Fără să-și fi dat seama, părul i se împrăștiase în clipa cind se apucase cu mâinile de cap; și acest amănunt o înfrumuseța într-atît în groaza sa, încît Joseph rămase pironit locului la apariția acestei întrupări a remușcării, la vederea acestei statui a spaimii și a deznădejzii.

— Mătușă dragă, ia tacimurile mele, zise Agathe, sînt pentru șase persoane, vei obține ușor suma care ți-a dispărut; eu am luat-o, pentru Philippe; am crezut că o să ți-o pot da înapoi înainte de a-i băga dume-neata de seamă lipsa. Oh, tare am suferit!

Se așeză. Privirile-i reci și ațintite într-un punct fix se mai mișcă puțin.

— El a făcut asta, șopti bătrîna Descoings către Joseph.

— Nu, nu, reluă Agathe. Ia tacimurile mele, vinde-le, nu mi-s de nici un folos, o să mîncăm într-ale dumitale.

Se duse în cameră și luă cutia cu tacimuri. I se păru ușoară, o deschise și dădu cu ochii peste o chitanță de la „muntele de pietate”. Băta mamă scoase un țipăt îngrozitor. Joseph și cu bătrîna Descoings alergară într-acolo, se uitară la cutie, și sublima minciună a mamei fu de prisos. Tustrei rămăseră tăcuți, ferindu-se să-și arunce vreo privire. În acea clipă, printr-o mișcare aproape de nebună, Agathe își puse un deget pe gură pentru a-i ruga să păstreze taina pe care nimeni nu voia s-o dezvăluie. Se întoarseră tustrei în preajma focului, în salon.

— Iaca, dragii mei, grăi doamna Descoings, mi se rupe inima: ternul meu va ieși, sînt sigură. Nu mă mai gîndesc la mine, ci la voi amîndoi! Philippe, zise ea către nepoată-sa, e un monstru; nu te iubește de

fel, cu toate că faci atitea pentru dînsul. Dacă nu iei măsuri împotriva lui, ticălosul o să te lase pe drumuri. Făgăduiește-mi că ai să-ți vinzi rentele, și din capitalul adunat ai să-ți asiguri un venit pe viață. Joseph are o meserie bună, din care va putea trăi. Procedînd astfel, draga mea, nu vei ajunge niciodată să trăiești pe spinarea lui Joseph. Domnul Desroches vrea să-și câpătuiască feciorul. Tinărul Desroches (avea pe atunci douăzeci și șase de ani) a găsit un birou de notariat, îi va plasa cele douăsprezece mii de franci și-ți va asigura o rentă viageră.

Joseph luă sfeșnicul din mina mamei sale, se sui în grabă în atelier și se întoarse cu trei sute de franci.

— Iaca, mămuță Descoings, zise el incredințindu-i comoara. Nu ne privește ce-ai să faci cu banii tăi, ți-i datorăm pe cei care îți lipsesc, uite-i aproape toți.

— Să mă bucur eu de mica ta agoniseală, de rodul lipsurilor tale, care m-au chinuit într-atît! Ai înnebunit, Joseph? exclamă bătrîna jucătoare la loteria regală a Franței, în sufletul căreia se luptau credința de nezdruccinat în „ternul său” și această faptă care îi părea o pîngărire.

— O, fă ce vrei cu ei, zise Agathe, pe care gestul fiului o mișcă pînă la lacrimi.

Doamna Descoings se apropie de Joseph, îi luă capul în mîini și-l sărută pe frunte:

— Dragule, nu mă ispitî. Nu-i nimic, o să mai pierd o dată. E o prostie loteria asta!

Nicicînd nu s-a spus ceva atît de eroic, în vreuna din dramele necunoscute ale vieții particulare. Și într-adevăr, nu-i așa că dragostea ieșea biruitoare asupra unui viciu înrădăcinat? În acea clipă, clopoțele de la liturgia de miezul nopții prinseră a suna.

— Și apoi, nici nu mai e vreme, reluă doamna Descoings.

— Oh, zise Joseph, astea sînt socotelile dumitale cabalistice! Inimosul artist se năpusti să ia numerele, se repezi pe scară și alergă să cumpere biletele. Cînd Joseph nu mai fu de față, Agathe și bătrîna Descoings izbucniră în lacrimi.

— Se duce, ingerașul scump, roști jucătoarea. Dar totul va fi al lui, căci ai lui sînt banii!

Din nenorocire, Joseph nu știa unde se aflau birourile de loterie, pe care, în acea vreme, clienții lor obișnuți le cunoșteau în Paris, așa cum fumătorii cunosco debitele de tutun. Pictorul o luă la fugă ca un nebun uitîndu-se la felinare. Cînd întrebă pe niște trecători unde e un birou de loterie, i se răspunse că se închisese ră toate, că doar unul de pe terasa de la „Palais-Royal” mai rămînea uneori deschis pînă ceva mai tîrziu... Pe dată artistul o porni glonț pînă la „Palais-Royal”, dar găsi biroul închis.

— Cu două minute mai înainte ți-ai fi putut cumpăra numerele, îi zise unul din strigătorii de bilete care, staționînd pe lingă terasă, țipau cit îi ținea gura aceste vorbe ciudate: „O mie două sute de franci cîștig, cu patruzeci de gologani”! și ofereau bilete gata completate.

La licăririle felinarului și la luminile cafenelei „La Rotonde”, Joseph cercetă cu de-amănuntul dacă nu cumva s-ar găsi pe aceste bilete unele din numerele alese de doamna Descoings; dar nu dădu peste nici unul și se întoarse acasă cu durerea de a fi făcut în zadar tot ceea ce depindea de dînsul ca să împlinească dorința bătrînei, căreia îi povesti nenorocul său. Agathe și mătușă-sa plecară împreună la liturghia de miezul nopții la Saint-Germain des Prés, iar Joseph se culcă. Revelionul nu-l mai serbară. Bătrîna Descoings își pierduse cumpătul, Agathe avea în suflet o tristețe cumplită. Cele două femei se sculară mai tîrziu. Băteau ceasurile zece, cînd doamna Descoings încercă să dea zor și să pregătească gustarea de dimineață, care nu fu gata decît la unsprezece și jumătate. La acea oră panouri lungărețe așezate deasupra ușii birourilor de loterie comunicau numerele cîștigătoare. Dacă doamna Descoings și-ar fi cumpărat biletul, s-ar fi dus la ceasurile nouă și jumătate în strada Neuve-des-Petits-Champs să-și afle soarta, care se hotăra într-un palat învecinat cu Ministerul de Finanțe și în locul căruia se află acum teatrul și piața Ventadour. În toate zilele tragerii, cei curioși puteau vedea la ușa aces-

tui palat o imbulzeală de femei bătrine, de bucătărese și de moșnegi, care, pe acea vreme, formau un spectacol tot atât de ciudat ca și cel al cozii rentierilor în ziua cînd se plătesc rentele la Tezaur.

— Ei bine, iată-vă foarte bogată, strigă bătrînul Desroches intrînd pe ușa în momentul cînd doamna Descoings își sorbea ultima înghițitură de cafea.

— Cum? Țipă biata Agathe.

— Ternul a ieșit cîștigător, zise el arătînd lista numerelor înscrise pe o fișie de hîrtie din cele pe care conducătorii birourilor de loterie le virau cu sutele într-un vas de lemn pe tejghele.

Joseph citi lista, Agathe o citi și ea. Doamna Descoings nu citi nimic; era ca lovită de trăsnet; se schimbă la față, scoțînd doar un Țipăt; bătrînul Desroches și Joseph o luară și-o așezară pe pat. Agathe se duse după un doctor. Apoplexia o lovise pe biata, femeie, care nu-și veni în fire decît pe la ceasurile patru după amiază; bătrînul Haudry, doctorul ei de casă, anunță că deși era mai bine, ar trebui să-și exprime ultimele dorinți și să se împărtășească. Bolnava rostise doar atât:

— Trei milioane!...

Desroches-tatăl, căruia Joseph îi relată cele întîmplate în ultima zi, trecînd sub tăcere tot ce nu trebuia spus, cită mai multe nume de jucători cărora norocul le zburase din palmă chiar în ultima zi cînd, printr-o hotărîre a destinului, uitaseră să-și cumpere numerele; dar înțelese cit de groaznică trebuie să fie o asemenea lovitură cînd vine după douăzeci de ani de perseverență. La ceasurile cinci, în clipa cînd o liniște adîncă domnea în micul apartament unde bolnava, îngrijită de Joseph și de mamă-sa, așezată unul la picioare, cealaltă la căpătîiul patului, își aștepta nepotul, pe care bătrînul Desroches se dusesese să-l aducă, zgomotul pașilor lui Philippe și cel al bastonului său răsunară pe scară.

— Auziți-l! Auziți-l! izbucni bătrîna Descoings rîdîndu-se în capul oaselor și reușînd să-și miște limba paralizată.

Agathe și Joseph fură impresionați de pornirea de groază care o frământa atât de tare pe bolnavă. Chinul așteptărilor fu cu totul îndreptățit de priveliștea figurii vinete și descompuse a lui Philippe, a mersului său pe două cărări, a ochilor într-o stare groaznică, înconjurați de cearcăne adinci, pleoștiți și totuși rătăciți; îl scuturau frigurile, clănțănea din dinți.

— Sărăcie ca-n Prusia! țipă el. Nimic de mâncare și gitlejul mi-i în flăcări... Ei, ce s-a întâmplat? Dracu-și bagă întoldeauna coada în darăverile noastre. Bătrina Descoings e în pat și-mi holbează niște ochi cit cepele.

— Taci, domnule, îi zise Agathe sculindu-se, respectă cel puțin nenorocirea pe care ai pricinuit-o.

— Ehei, domnule?... se miră el, uitându-se la mamă-sa. Mămico, nu-i frumos! Va să zică nu-ți mai iubești băiatul?!

— Meriți oare să fii iubit? nu-ți mai amintești de ceea ce ai făcut ieri? Ai grijă și-ți caută un apartament, n-ai să mai stai cu noi. Începînd de mîine, adăuga ea, fiindcă în starea în care ești, e într-adevăr greu să...

— Mă alungați, așadar? reluă el. Aha, jucați aici melodrama *Fiul izgonit*? Ia te uită! Așa o luați, va să zică? Ei, să știți că sinteți toți niște caraghioși. Ce rău am făcut? Am curățat puținel saltelele bătrinei. Banii n-au ce căuta în lină, ce dracu! Și care-i crima? Ea nu v-a luat douăzeci de mii de franci? Nu sintem noi creditorii ei? Mi-am luat înapoi o parte din sumă. Asta-i tot!...

— Doamne, dumnezeule! strigă muribunda, împreunîndu-și miinile și rugîndu-se.

— Tacă-ți gura! strigă Joseph, năpustindu-se asupra fratelui său și acoperîndu-i gura cu palma.

— Stînga-mprejur, mucos de pictor ce ești! răspunse Philippe punînd mina sa puternică pe umărul lui Joseph pe care îl învîrte o dată și-l trînti într-un jet adînc. Nu se atinge cineva cu una, cu două de mustața unui comandant de escadron al dragonilor din Garda Imperială!

— Dar mi-a dat înapoi tot ce îmi datora, strigă Agathe ridicîndu-se și uitîndu-se la feciorul ei, cu fața aprinsă de minie. De altfel, asta mă privește numai pe mine; nu vezi c-o omori? Ieși, ieși afară, rosti ea, făcînd un gest care îi istovi toate puterile, și să nu te mai văd înaintea ochilor. Ești un monstru!

— Eu o omor?

— Cele trei numere au ieșit cîștigătoare, strigă Joseph, și tu i-ai furat banii cu care trebuia să le plătească.

— Dacă plesnește din pricina numerelor cîștigătoare, n-o omor eu, care va să zică, răspunse bețivanul.

— Ieși o dată afară, strigă Agathe, nu te pot vedea în ochi. Ai toate viciile!... Doamne, e oare copilul meu?

Un horcăit înăbușit, ieșit din gîtlejul bătrinei, o întăritase și mai tare pe Agathe.

— Eu tot te iubesc pe tine, mama mea, care ești pricina tuturor nenorocirilor mele! zise Philippe. Mă dai pe ușă afară, în ziua de Crăciun, ziua de naștere a... cum îi zice?... a lui Isus! Cu ce i-ai greșit bunicii Rouget, tatălui tău, de te-a alungat de-acasă și te-a dezmoștenit? Dacă nu l-ai fi supărat, am fi fost și noi bogați, iar eu n-aș fi ajuns în cruntă sărăcie. Cu ce i-ai greșit tatălui tău, tu care ești o femeie cumsecade? Așa și eu, pot fi băiat de treabă — și să fie dat pe ușă afară, un băiat ca mine, gloria familiei?!

— Rușinea! strigă bătrina Descoings.

— Sau ieși afară, sau mor cu tine de gît, se răsti la el Joseph, care se zvîrli asupra fratelui său cu o furie de leu.

— Dumnezeuule! dumnezeule! strigă Agathe, ridicîndu-se să-i despartă pe cei doi frați.

În aceeași clipă, Bixiou și medicul Haudry intrară în casă. Joseph îl trîntise pe fratele său și-l culcase la pămînt.

— E o adevărată fiară sălbatică, zise el. Nu mai vorbi, că de nu...

— N-am să uit una ca asta, răgea Philippe.

— O mică discuție în familie? întrebă Bixiou.

— Ridică-l de jos, interveni doctorul; e tot așa de bolnav ca și bătrina; dezbracă-l, pune-l în pat, trage-i cizmele.

— Ușor de zis, rosti Bixiou; doar să i le tai, că picioarele i-s prea umflate...

Agathe apucă foarfecele. Cînd tăie și despică tureatca cizmelor, care pe acea vreme se purtau desupra pantalonilor strinși pe picior, zece monede de aur se rostogoliră pe dușumea.

— Iaca, banii ei! zise Philippe, murmurînd printre dinți. Ce dobitoc am fost, am uitat de banii ăștia puși deoparte. Uite, și mie mi-a scăpat norocul din mină!

Delirul unei îngrozitoare febre îl apucă pe Philippe, care începu să vorbească alandala. Joseph, ajutat de Desroches-tatăl, sosit și el, și de Bixiou, putu să-l ducă pe nenorocit în camera sa. Doctorul Haudry fu silit să scrie un bilețel și să ceară de la Spitalul „Caritatea” o cămașă de forță, căci delirul se întîlî atît de tare, încît îi fu teamă că Philippe se va omori: ajunsese furios. Pe la ceasurile nouă, cei din casă se liniștiră. Abatele Loraux și Desroches încercau să alina durerea Agathei, care nu mai stîrșea cu plînsul la căpătiul mătușii sale; asculta dînd din cap și păstra o tăcere de neînvins; numai Joseph și bătrîna Descoings știau cit de adîncă și de întinsă îi era rana din suflet.

— O să se îndrepte, mamă, zise în sfîrșit Joseph, după ce Desroches-tatăl și Bixiou plecară.

— O, Philippe are dreptate: tatăl meu m-a blestemat, se căină văduva; eu n-am dreptul să... Uite, banii, zise ea către bătrîna Descoings, punînd laolaltă cele trei sute de franci de la Joseph și cele două sute de franci găsite asupra lui Philippe. Du-te și vezi dacă fratele tău n-are nevoie de puțină apă, zise ea către Joseph.

— Îți vei ține făgăduiala dată la patul unei muribunde? întrebă bătrîna Descoings, care simțea că mințea i se întunecă de la o clipă la alta.

— Da, mătușă.

— Bine, atunci jură-mi că o să depui tot ce ai la tinărul Desroches, să-ți constituie o rentă viageră.

Venitul meu n-o să-l mai ai și, după cele ce aud din gura ta, o să-ți toace și ultima lețcaie ticălosul de...

— Ți-o jur, mătușă.

Bătrina băcăniță muri la 31 decembrie, cinci zile după ce primise îngrozitoarea lovitură pe care bătrînul Desroches i-o dăduse fără voie. Cei cinci sute de franci, singurii bani în toată casa, abia ajunseră pentru cheltuielile de înmormintare a văduvei Descoings. Nu lăsa decît puțină argintărie și ceva mobile, pe care doamna Bridau le plăti în bani nepotului ei. Redusă la o rentă viageră de opt sute de franci de la suma de douăsprezece mii de franci depuși la Desroches-fiul, care cumpără cu ea o firmă simplă, adică un birou fără clientelă, Agathe renunță la apartamentul de la etajul al treilea și vîndu tot mobilierul de prisos. Cînd, după o lună, bolnavul se întremă, Agathe îi spuse cu răceală că cheltuielile bolii înghițiseră tot ce avuseseră ca numerar în casă; că ea va fi de-acum înainte silită să muncească spre a se întreține; îl indemnă deci, din toată inima, să-și ia din nou o slujbă și să se întrețină singur.

— Puteai să nu te ostenești cu predica asta, zise Philippe uitîndu-se la mamă-sa cu niște ochi a căror nepăsare îi făcea rău. M-am convins că nici tu, nici fratele meu nu mă mai iubiți. Am rămas acum singur pe lume: mai bine așa!

— Silește-te să meriți dragostea, răspunse sărmana mamă tulburată pînă în adîncul sufletului, și-o vom da înapoi pe a noastră.

— Prostii! o întrerupse el.

Își luă vechea pălărie cu borurile jupuite, bastonul. Își puse pălăria pe o ureche și coborî pe scări fluierînd.

— Philippe, cum de pleci fără bani? îi strigă mamă-sa, neputîndu-și stăpîni lacrimile. Ține...

Îi întinse o sută de franci în aur înveliti în hîrtie. Philippe urcă scările pe care coborîse și apucă banii.

— Și, nu mă săruți? zise ea, izbucnind iar în lacrimi. Philippe își strînse mama în brațe, dar fără acea efuziune de sentimente care numai ea dă preț unei sărutări.

— Și unde te duci? îl întrebă Agathe.

— La Florentine, amanta lui Giroudeau. Aștia zic și eu prietenii răspunse el cu brutalitate.

Apoi coborî. Agathe intră în odaie; picioarele îi tremurau, pe ochi i se pusese parcă o ceață, inima i se strinsese. Se aruncă în genunchi, rugîndu-se lui dumnezeu să-l ia pe acest copil stricat sub ocrotirea sa, și lepădă jugul maternității ei apăsătoare.

În februarie 1822, doamna Bridau se stabilise în camera ocupată înainte de Philippe și situată deasupra bucătăriei fostului său apartament. Atelierul și camera pictorului se aflau în față, de cealaltă parte a scării. Văzînd-o pe mamă-sa atît de strîmtoată, Joseph căută s-o facă cel puțin să se simtă acolo cit mai bine. După plecarea fratelui său, se ocupă el singur de aranjarea mansardei, căreia îi imprimă trăsătura de originalitate a artiștilor. Așternu un covor. Patul, aranjat în chip simplu, dar cu gust, era de o simplitate monahală. Pereții, îmbrăcați într-o pinză de bumbac, ieftină, bine aleasă, de o culoare armonizată cu mobilierul reinnoit, dădură acestui interior un aspect elegant și curat. Adăugă pe coridor o ușă dublă, și în interior o draperie. Fereastra fu acoperită cu un stor prin care se strecura o lumină blindă. Dacă viața acestei biete mame se reducea la cea mai simplă expresie pe care poate s-o capete la Paris viața unei femei, mulțumită fiului ei Agathe se simți cel puțin mai bine decît toate femeile allate într-o situație asemănătoare. Spre a o cruța pe mamă-sa de cele mai cumplite necazuri ale gospodăriilor pariziene, Joseph o luă cu el în fiecare zi la cină, servită cu preț fix în strada Beaune, la o pensiune unde mincau femei cumsecade, deputați, aristocrați și care îl costa pe fiecare nouăzeci de franci pe lună. Avînd în sarcină numai masa de prînz, Agathe începu să-și reia obiceiurile din vremea cînd trăia soțul ei. Cu toate că Joseph căuta s-o amăgească spre a o cruța, în cele din urmă allă că cina ei costa aproape o sută de franci pe lună. Înpăimîntată de grozăvenia acestei cheltuieli și neînchipuîndu-și că fiul său ar putea să ciștige bani mulți pictînd femei goale, obțînu, datorită abatelui Loraux, duhovnicul său, o

slujbă de șapte sute de franci pe an într-un birou de loterie aparținând contesei de Bauvan, văduva unui comandant de șuani⁷⁹. Birourile de loterie, hărăzite indeosebi văduvelor protejate, asigurau de foarte multe ori mijloacele de trai ale unor astfel de familii. Dar, sub Restauratie, dată fiind greutatea de a răsplăti, în limitele guvernării constituționale, toate serviciile făcute, se luase hotărîrea să se dea aristocratelor scăpătate, nu unul, ci două birouri de loterie, ale căror încasări mergeau de la șase pînă la zece mii de franci. În acest caz, văduva generalului sau a nobilului astfel protejat nu ținea ea singură birourile, ci angaja giranți părtași la cîștig. Cînd acești giranți erau bur-laci, nu se puteau lipsi și de un funcționar; căci biroul trebuia să fie întotdeauna deschis, de dimineață pînă la miezul nopții, iar registrele, corespondența cerută de Ministerul de Finanțe erau de altminteri considerabile. Contesa de Bauvan, căreia abatele Loraux îi vorbea despre situația văduvei Bridau, făgădui că, în cazul cînd girantul ei ar pleca, serviciul lui va reveni Agathe; dar, pînă una, alta, prevăzu pentru văduvă o leală de șase sute de franci. Obligată să fie la birou de la ceasurile zece dimineața, biata Agathe abia își făcea rost de timpul necesar pentru cină. Se întorcea la șapte seara la birou, de unde nu putea pleca înainte de miezul nopții. Timp de doi ani nu se întimplă ca Joseph să nu vină să-și ia mama, seara, s-o conducă acasă, în strada Mazarine, și adeseori venea s-o ia și la masă; prietenii săi îl văzură părăsind opera, teatrul italian și cele mai strălucite saloane ca să fie înainte de miezul nopții în strada Vivienne.

Agathe ajunsese curînd de tot să-și trăiască viața cu acea monotonă regularitate în care persoanele lovite de supărări cumplite își găsesc un punct de sprijin. Dimineața, după ce deretica în cameră, unde nu se mai vedeau nici pisici, nici păsărele, pregătea micul dejun la gura căminului, îl ducea în atelier, unde minca împreună cu fiul ei. Aranja camera lui Joseph, stingea focul în odaia ei, venea să lucreze în atelier, așezîndu-se lîngă sobița de tuci, și ieșea din odaie de îndată ce veneau vreun prieten sau

modelele. Deși nu se pricepea la pictură și n-o interesau mijloacele de expresie ale acestei arte, liniștea neclintită a atelierului îi plăcea. Din acest punct de vedere, nu făcu nici un progres, nu se străduia nici măcar să simuleze vreo preocupare, se mira tare, văzînd cită importanță se dădea culorii, compoziției, desenului. Cînd vreunul dintre adepții ceneclului său cite un pictor prieten al lui Joseph, ca Schinner, Pierre Grassou, Léon de Lora, tinerelul ucenic numit pe atunci Mistigris discutau, ea se apropia și se uita cu atenție, dar nu se dumirea ce anume dintr-un tablou stîrnea atîtea vorbe mari și dădea prilej la discuții însuflețite. Îi lucra fiului ei rufăria, îi dregea ciosapii; ajunse să-i curețe și paleta, să strîngă cirpe ca să-i șteargă periile, să-i pună atelierul în rînduială. Dîndu-și seama că mamă-sa se pricepea în aceste lucruri de amănunt, Joseph o copleșea cu tot felul de atenții. Dacă mama și fiul nu se înțelegeau în ce privește arta, se legară minunat prin dragoste. Mama avea un plan al ei.

Cînd Agathe crezu că-l cîștigase pe Joseph, într-o dimineață, în timp ce fiul ei schița un tablou imens, realizat mai tirziu și care nu găsi înțelegere, îndrăzni să spună cu glas tare :

— Doamne, ce-o fi făcînd el ?

— Cine ?

— Philippe !

— A, el, băiatul ăsta trage targa pe uscat. O să se formeze...

— Dar a mai cunoscut sărăcia și poate că sărăcia ni l-a schimbat. Dacă ar fi fost fericit, s-ar fi ales un copil cumsecade...

— Crezi, dragă mamă, că a suferit în călătoria aceea ? Te înșeli : a dus-o în petreceri la New York, ca și aici.

— Dacă suferă însă prin preajma noastră, ar fi îngrozitor...

— Da, răspunse Joseph. Cit despre mine, aș da bucuros ceva bani, dar nu vreau să-l văd în ochi. A omorît-o pe sărmana Descoings.

— Așadar, continuă Agathe, n-ai vrea să-i faci un portret ?

— Pentru tine, mamă, aș îndura orice. Voi încerca să-mi amintesc doar un singur lucru : că mi-e frate.

— Portretul lui în uniformă de căpitan de dragoni călare ?

— Da, am aici un cal frumos, copie după Gros, și tot nu știam la ce să-l folosesc.

— Ei, atunci du-te și întreabă-l pe prietenul lui ce-i cu dînsul !

— Am să mă duc.

Agathe se ridică de pe scaun : foarfecele, toate sculele de lucru se împrăștiară pe jos ; se apropie, îl sărută pe Joseph pe cap și ascunse două lacrimi în părul său.

— E patima ta băiatul ăsta, zise el, și fiecare avem cîte o nenorocită de patimă.

Spre seară, Joseph se duse în strada du Sentier și acolo se întîlni, la ceasurile patru, cu fratele său, care îl înlocuia pe Giroudeau. Bătrînul căpitan de dragoni ajunsese casier la un ziar săptămînal întemeiat de nepotul său. Deși Finot rămase proprietar al ziarului, pe care îl transformase într-o societate pe acțiuni, toate în mîna sa, drept proprietar și redactor-șef trecea în ochii lumii unul dintre prietenii săi, numit Lousteau ; acesta era chiar fiul subdelegatului din Issoudun, pe care bunicul lui Bridau voise să se răzbune și, prin urmare, nepotul doamnei Hochon. Ca să-i facă plăcere unchiului său, Finot îl pusese pe Philippe în locul rămas liber, micșorîndu-i însă leafa la jumătate. Apoi, în fiecare zi, la ceasurile cinci, Giroudeau verifica atent casa și lua banii strînși din încasări. Coloquinte, invalidul care slujea drept servitor de birou și făcea cursele în oraș, îl mai supraveghea și el pe Philippe. Philippe se purta bine de altminteri. Cei șase sute de franci din leafă și cei cinci sute de franci de pe urma Legiunii de Onoare îi asigurau un trai cu atît mai bun, cu cît, avînd asigurat încălzitul pe toată ziua și petrecînd și serile la teatre, unde intra fără să plătească, n-avea de cheltuit decît pe hrană și pe locuință. Cînd intră Joseph, Coloquinte toc-

mai pleca să ducă hirtie timbrată pentru acte, iar Philippe își peria minecuțele de pînă verde.

— Ia te uită, iacă și piciul, exclamă Philippe. Ei bine, atunci luăm cina împreună; mergi cu noi la Operă; Florine și Florentine au o lojă. Mă duc cu Giroudeau, ai să stai și tu cu noi și ai să faci cunoștință cu Nathan!

Își luă bastonul cu măciulie plumbuită și-și muie între buze trabucul.

— Nu pot să primesc invitația ta, trebuie s-o conduc pe mama, luăm masa la pensiune.

— Ei, da, cum o duce biata femeie?

— N-o duce rău, răspunse pictorul. Am refăcut portretul tatălui nostru și pe al mătușei Descoings. L-am isprăvit pe al meu și aș vrea să i-l dăruiesc mamei pe-al tău în uniformă dragonilor din Garda Imperială.

— Bună idee!

— Dar trebuie să vii să pozezi...

— Sint silit să stau închis zi de zi în această colivie de păsări, de la ceasurile nouă la cinci după amiază...

— Două duminici mi-ar ajunge.

— Ne-am înțeles, țincule, reluă fostul ofițer de ordonanță al lui Napoleon, aprinzindu-și țigara de foi la lampa portarului.

În drum spre restaurantul din strada de Beaune, unde se duceau să ia masa, în timp ce-i povestea mamei cum îl găsisese pe Philippe, Joseph simți că brațului ei tremura sub al său și văzu cum bucuria îi ilumina obrazul vestejit; biata femeie răsufla cum răsuflă cineva ușurat de-o mare povară. A doua zi nu știu ce să mai facă pentru Joseph: plîng de recunoștință și de fericire, îi împodobi atelierul cu flori și îi cumpără două jardinier. În prima duminică în care Philippe urma să vină să pozeze, Agathe avu grijă să pregătească în atelier un prinz din cele mai bune. Puse totul pe masă, fără să uite sticla de rachiu umplută numai pe jumătate. Se așeză în dosul unui paravan în care făcu o gaură. Fostul dragon își trimisese din ajun uniformă, pe care ea nu se putu opri să n-o sărute. În timp ce Philippe poza, îmbrăcat, pe unul

din acei cai împăiați pe care îi au șelarii și pe care Joseph îl închiriasse, Agathe fu nevoită, ca să nu-și trădeze prezența, să plingă numai cînd cei doi frați vorbeau între ei. Philippe poză timp de două ceasuri înainte de prînz și două ceasuri după aceea. La trei după amiază se îmbracă iar în hainele lui obișnuite și, tot trăgînd din țigara de foi, propuse a doua oară fratelui său să meargă să cîneze împreună la „Palais-Royal”. Își sună monedele de aur în buzunarul de la jiletcă.

— Nu, răspunse Joseph, mă sperii cînd te văd cu aur.

— Ah, ce Dumnezeu! O să aveți mereu o părere proastă despre mine în casa asta? rosti locotenent-colonelul cu glas tunător. Nu poate oare face omul și economii?

— Nu, nu, răspunse Agathe ieșind din ascunzătoare și ducîndu-se să-și sărute fiul. Joseph, să mergem să luăm cîna cu dînsul.

Joseph nu îndrăzni să-și dojenească mama; își îmbracă hainele de seară și Philippe îi duse pe strada Montorgueil, la „Rocher de Cancale”, unde le oferî o cină strașnică, a cărei notă de plată atinse o sută de franci.

— Drace, zise Joseph îngrijorat, cu o mie o sută de franci leafă, tu faci, ca și Ponchard, în *La Dame blanche*²⁹, economii de-ai putea cumpăra o moșie.

— Zexe! am prins norocul de coadă, răspunse dragonul, care băuse peste orice măsură.

Ascultînd aceste vorbe spuse în pragul ușii și înainte de a se sui în trăsură spre a merge la teatru, căci Philippe își ducea mama la Cirque-Olimpique, singurul teatru unde duhovnicul ei îi îngăduia să meargă, Joseph strînse brațul mamei sale, care se prefăcu pe dată a fi cam bolnavă și refuză să meargă la spectacol. Philippe îi conduse apoi, pe mamă-sa și pe frate-său, pînă în strada Mazarine, unde, cînd se văzu singură cu Joseph în mansarda ei, rămase tăcută un lung răstimp. În duminica următoare, Philippe veni să pozeze. De data aceasta, mamă-sa asistă la ședință. Servi dejunul și putu să-i pună cîteva întrebări dra-

gonului. Află astfel că nepotul bătrinei doamne Hochon, prietena mamei sale, juca un oarecare rol în literatură. Philippe și prietenul său Giroudeau se învîrteau într-o lume de ziariști, de actrițe, de librari și se bucurau de considerație în calitatea lor de casieri. Tot bînd într-una rachiu de cireșe în timp ce poza, după prinz, lui Philippe i se dezlegă limba. Începu să se laude că, peste puțină vreme, va ajunge iarăși un personaj cu vază. Dar la întrebarea lui Joseph cu privire la mijloacele sale bănești nu răspunse. Din întîmplare, ziarul nu apărea a doua zi, întrucît era sărbătoare, și Philippe, ca să scape o dată, propuse să vină să pozeze în ziua următoare. Joseph îi aduse la cunoștință că data deschiderii Salonului se apropia, și cum nu avea bani să cumpere rame pentru două tablouri nu putea să și-i procure decît isprăvind copia după un Rubens, pe care ținea s-o aibă un negustor de tablouri numit Magus. Originalul aparținea unui bogat bancher elvețian care nu i-l împrumutase decît pe zece zile: ziua de mîine fiind ultima, ședința trebuia deci numai decît aminată pe cealaltă duminică.

— Asta-i? întrebă Philippe uitîndu-se la tabloul de Rubens, așezat pe șevalet.

— Da, răspunse Joseph. Face douăzeci de mii de franci. Iată ce poate crea un geniu. Sînt tablouri care valorează sute de mii de franci.

— Mie îmi place mai mult cîopia ta, observă dragonul.

— E tinăără, glumi Joseph; dar cîopia mea nu face decît o mie de franci. Trebuie să o mai completez mîine cu unele nuanțe de culoare ale originalului, s-o îmbătrinesc, ca să nu se deosebească de el.

— Rămii sănătoasă, mamă, zise Philippe sărutînd-o pe Agathe. Pe duminica viitoare.

A doua zi, Elie Magus urma să vină să-și ia copia. Pierre Grassou, un prieten al lui Joseph, care lucra pentru acest negustor, ținea să vadă copia după ce va fi fost isprăvită. Ca să-i joace un renghiu, cînd îl auzi bătînd la ușă, Joseph Bridau puse copia sa, lustruită în chip deosebit, în locul originalului și așeză originalul pe șevalet. Il păcăli astfel de-a binelea pe Pierre Gras-

sou de Fougères, care se minună de grozava ispravă a lui Joseph.

— Ai să-l înșeli oare pe Elie Magus ? întrebă Pierre Grassou.

— Să vedem, răspunse Joseph.

Negustorul nu veni. Era tirziu. Agathe luă cina la doamna Desroches, care își pierduse de curind soțul. Joseph îi propuse deci lui Pierre Grassou să cineze cu dînsul la pensiune. După cum îi era obiceiul, cînd coborî îi lăsă portăresei cheia de la atelier.

— Trebuie să pozez astă-seară, îi spuse Philippe portăresei la un ceas după plecarea fratelui său. Joseph are să se întoarcă, îl aștept în atelier.

Portăreasa îi dădu cheia. Philippe urcă, luă copia crezînd că ia originalul, apoi coborî, restitui portăresei cheia prefăcîndu-se că uitase ceva, se duse și vindu Rubens-ul cu trei mii de franci. Avusese prevederea să-l anunțe pe Elie Magus din partea fratelui său să nu vină decît a doua zi. Seara, cînd Joseph se întoarse acasă, aducînd-o pe mamă-sa de la văduva Desroches, portarul îi pomeni despre toana fratelui său, care plecase la cîteva clipe după ce intrase în casă.

— S-a isprăvit cu mine dacă n-a avut delicatețea să ia doar copia, exclamă pictorul ghicînd furtul. Urcă cele trei etaje, se năpusti în atelier și strigă : Slavă domnului ! a fost ceea ce va fi pînă la moarte : un mîrșav ticălos !

Agathe, care îl urmăse pe Joseph, nu înțelegea nimic din aceste vorbe, dar, după ce fiul său i le explică, rămase locului în picioare, fără o lacrimă în ochi.

— Nu mai am, așadar, decît un singur copil ! rosti ea cu glas slab.

— N-am vrut să-l facem de ocară în ochii străinilor, urmă Joseph ; dar de data aceasta, trebuie să dăm ordin portarului să nu-l mai primească în casă. De-acum încolo, vom ține cheile la noi. Am să isprăvesc afurisita lui mutră din memorie, îi lipsesc doar cîteva trăsături de penel.

— Lasă-l cum e, mi-ar face prea rău să-l văd, răspunse mama, mihnită pînă în adîncul sufletului și uluită de atîta mișelie.

Philippe știuse pentru ce anume îi trebuiau lui Joseph banii ce urma să-i ia pentru copie, își dădu seama în ce nenorocire îl afunda pe fratele său, și nu avusese nici un scrupul. După această ultimă faptă mirșavă, Agathe nu mai pomeni despre Philippe; pe chipul ei se vedea expresia unei deznădejdi amare, reci și tăcute; un gînd o doboră.

„Într-o zi, își zicea în sinea ei, îl vom vedea pe Bridau în fața tribunalului!”

După două luni, pe vremea cînd Agathe urma să intre la biroul de loterie, într-o dimineață, se prezintă s-o vadă pe doamna Bridau, care lua masa cu Joseph, un bătrîn militar ce se dădu drept prieten al lui Philippe și spuse că e adus de o chestiune urgentă. Cînd Giroudeau se recomandă, mama și fiul tremurară cu atît mai tare, cu cît fostul dragon avea un chip de bătrîn lup de mare care nu prea inspira încredere. Ochiul său cenușii stinși, mustața sură, rămășițele părului zbirlite în jurul craniului de culoarea untului proaspăt îi dădeau un anumit aer de om decăzut, libidinos. Era îmbrăcat într-o redingotă veche de culoare cenușiu-închis, împodobită cu panglica de ofițer a Legiunii de Onoare, și care se încheia anevoie peste o burtă de bucătar în armonie cu gura pînă la urechi, cu umerii puternici. Bustul său se lăsa în voia unor picioare pipernicite. În sfîrșit, pielea rumenită de pe umerii obrazilor dezvăluia o viață de chefliu. Partea de jos a falcilor, foarte zbircite, se revărsa dintr-un guler de catifea neagră ponosită. Între alte podoabe, fostul dragon purta în urechi niște cercei de aur cît toate zilele.

— Ce arătare! își zise în sinea sa Joseph, folosind termenul popular de prin ateliere.

— Doamnă, zise unchiul și casierul lui Finot, fiul dumneavoastră se află într-o situație atît de nenorocită, încît le este cu neputință prietenilor săi să nu vă roage să luați parte la sarcinile îndeajuns de grele pe care el ni le impune; nu poate să-și mai îndepli-

nească slujba la ziar, și domnișoara Florentine, de la teatrul „Porte-Saint-Martin”, îl ține acasă la dînsa, în strada Vendôme, într-o biată mansardă. Philippe trage să moară; dacă fratele său și dumneavoastră nu puteți plăti doctorul și doctoriile, ne vom vedea nevoiți, în interesul chiar al vindecării, să luăm toate măsurile ca să fie transportat la Capucini⁸¹; dacă am avea însă trei sute de franci l-am ține pe loc; îi trebuie neapărat o îngrijitoare, iese seara în timp ce domnișoara Florentine e la teatru și înghite atunci lichioruri excitante, dăunătoare bolii sale și tratamentului prescris; și, fiindcă îl iubim, asta ne mîhnește tare. Bietul băiat și-a pus zălog pensia pe trei ani, la ziar a fost provizoriu înlocuit, și n-are para chioară; dar se va omori, doamnă, dacă nu-l instalăm în sanatoriul doctorului Dubois. În acest azil decent se cere plată de zece franci pe zi. Noi vom face rost, eu și Florentine, de bani pe o jumătate de lună, iar dumneavoastră îngrijiți-vă de rest... Doar nu e vorba decît de două luni!

— Domnule, e greu ca o mamă să nu vă fie veșnic recunoscătoare față de ceea ce faceți dumneavoastră pentru fiul ei, răspunse Agathe; dar pe acest fiu l-am smuls din inima mea; iar cît despre bani, n-am nici un gologan. Ca să nu trăiesc pe spinarea fiului meu, aici de față, care lucrează zi și noapte, se prăpădește muncind și merită toată dragostea mamei sale, intru și eu poimiine într-un birou de loterie ca ajutor de girantă. La vîrsta mea!

— Dar dumneata, tinere, se adresă bătrînul dragon lui Joseph, ce zici? Nu faci pentru fratele dumitale măcar ceea ce fac o sărmană dansatoare de la „Porte-Saint-Martin” și un bătrîn militar?

— Ascultă, domnule, izbucni Joseph scos din sărîte, vrei să-ți exprim în limbaj de artist scopul vizitei dumitale? Ei bine, ai venit să ne tragi pe sfoară.

— Mîine deci, fratele dumitale va fi în spitalul du Midi.

— Unde se va simți foarte bine, urmă Joseph. Dacă aş ajunge vreodată într-o asemenea stare, eu acolo m-aş duce!

Giroudeau plecă foarte dezamăgit, dar și nespus de umilit că va trebui să instaleze la Capucini pe un om care transmisese ordinele împăratului în cursul bătăliei de la Montereau. După trei luni, spre sfârșitul lui iulie, într-o dimineață, ducându-se la biroul său de loterie, Agathe, care apuca pe la Pont-Neuf ca să nu dea cele cinci céntime la podul des Arts, observă de-a lungul dughenelor de pe cheiul de l'Ecole, pe unde mergea paralel cu parapetul, un om purtînd pe haine pecetea mizeriei de a doua categorie și care o făcu să-i vină amețală: i se păru că seamănă oarecum cu Philippe. Există într-adevăr la Paris trei categorii de mizerie. Mai întii, mizeria omului care păstrează aparențele și care are viitorul înaintea: mizeria tinerilor, a artiștilor, a oamenilor din societatea înaltă aflați într-un moment dat la strimtoare. Semnele acestei mizerii nu se văd decît la microscopul observatorului celui mai încercat. Acești oameni constituie categoria cavalerilor mizeriei: încă mai umblă în cabrioletă. Într-a doua categorie se află bătrînii cărora totul le e indiferent, care își pun în luna iunie crucea Legiunii de Onoare la o redingotă de alpaca. E vorba de mizeria bătrînilor rentieri, a bătrînilor funcționari care trăiesc la Sainte-Périne⁶² și care nici nu se mai sinchisesc de aspectul lor exterior. În sfîrșit, mizeria în zdrențe, mizeria poporului, cea mai poetică de altminteri, și pe care Callot, Hogarth, Murillo, Charlet, Raffet, Gavarini, Meissonier⁶³, dimpreună cu arta o iubesc cu înfocare și se ocupă de ea, în timpul carnavalului mai cu seamă! Omul în care sărmanei mame i se păru că-și recunoaște fiul se situa la limita dintre ultimele două categorii. Agathe observă un guler din cale-afară de uzat, o pălărie răpănoasă, niște cizme cu tocurele scilciate și numai petice, o redingotă flenduroasă, cu nasturi din care căzuseră rondelele de os, cu clapele căscate sau zgîrcite, ce se potriveau de minune cu niște buzunare paradite, și cu un guler plin de jeg. Unele scame spuneau îndeajuns de limpede că, dacă redingota conținea ceva, nu putea fi decît praf. Omul scoase din buzunarul unui pantalon cenușiu-închis, descusut, niște miini negre, ca de muncitor. În sfîrșit,

pe piept, o flanelă de lână impletită, înnegrită de-atita purtat, ieșea din mineci, trecea peste pantaloni, se vedea peste tot, și ținea fără îndoială loc de cămașă. Philippe purta o apărătoare de soare din tafta verde și fir de alamă. Capul aproape pleșuv, pielea obrazului jigărit spuneau îndeajuns că ieșea din groaznicul spital du Midi. Și de pe redingota lui albastră, albită pe la cusături, nu lipsea panglica roșie, așa încît trecătorii se uitau la acest vileaz, fără îndoială victimă a ocîrmuirii, cu o curiozitate amestecată cu milă; căci rozeta îi neliniștea și-i băga pe ultra-regaliștii cei mai crînceni la niște îndoieli care cinsteau Legiunea de Cnoare. Pe acea vreme, deși se încercase să se arunce discredituî asupra acestui ordin printr-o înmulțire la nesfîrșit a promoțiilor, Franța avea numai cincizeci și trei de mii de persoane decorate. Agathe se cutremură pînă în adîncul ființei. Dacă nu era cu puțină să-l iubească pe acest copil, putea încă să sufere mult din pricina lui. Atînsă de-o ultimă rază a dragostei de mamă, plinse cînd văzu că ilustrul ofițer de ordonanță al împăratului se îndreaptă spre un debit de tutun să-și cumpere o țigară de foi, dar se oprește în prag: se scotocea în buzunar și nu găsea nimic. Agathe străbătu cu grabă cheiul, își scoase punga, o puse în mîna lui Philippe și o luă la fugă de parcă săvîrșise o crimă. Două zile în șir n-a putut pune ceva în gură: îi stăruia înaintea ochilor îngrozitoarea înfățișare a fiului ei care se prăpădea de foame în Paris.

— După ce va isprăvi banii din punga mea, cine o să-i mai dea? se gîndi ea. Giroudeau nu ne-a mințit: Philippe abia a ieșit din spital.

Nu mai vedea într-însul pe ucigașul sărmanei sale mătușe, pacostea familiei, hoțul din casă, jucătorul de cărți, bețivanul, stricatul de cea mai ticăloasă speță; vedea un convalescent muritor de foame, un fumător fără tutun.

La patruzeci și șapte de ani, Agathe arăta ca o femeie de șaptezeci. Luminile ochilor i se spălăciseră în lacrimi și în rugăciune. Dar nu primise încă ultima lovitură din partea feciorului său: prevederea ei cea mai cumplită se împlini. Se descoperi în acele zile o

conspirație a olișterilor în rindurile armatei și se striga pe străzi extrasul din *Monitor* care cuprindea amănunte asupra arestărilor.

Din fundul odăiței sale de dedesubtul unei scări, din biroul de loterie de pe strada Vivienne, Agathe auzi strigându-se numele lui Philippe Bridau. Leșină, și girantul, care îi înțelese durerea și necesitatea de a stăruî pe lângă oameni cu vază, îi dădu un concediu de cincisprezece zile.

— Ah, dragul meu, noi sintem vinovați; noi cu se-
veritatea noastră prea mare l-am împins la asemenea
faptă, îi spuse ea lui Joseph, așezându-se în pat.

— Mă duc la Desroches, zise Joseph.

În timp ce artistul încredința apărarea fratelui său lui Desroches, care trecea drept cel mai iscusit, cel mai abil dintre avocații Parisului și care, de altminteri, îndatora multe personaje cu trecere, între alții pe Lupeaulx, pe alunci secretar general într-un minister, Giroudeau se prezentă acasă la văduvă, care, de data aceasta avu încredere într-insul.

— Doamnă, zise el, faceți rost de douăsprezece mii de franci și fiul dumneavoastră va fi pus în libertate, din lipsă de probe. E vorba să obținem cu bani tăcerea a doi martori.

— Voi face rost, răspunse biata mamă, fără să se gindească prin ce mijloace și de la cine.

Dar în momentele de grea cumpănă îți vine uneori cite-o inspirație; Agathe scrise nașei sale, bătrinei doamne Hochon, să ceară această sumă lui Jean-Jacques Rouget, pentru ca Philippe să poată fi salvat. Dacă Rouget ar refuza, o ruga pe doamna Hochon să-i împrumute ea acești bani, luându-și obligația să i-i dea înapoi în curs de doi ani.

Cu prima poștă, primi scrisoarea următoare:

Draga mea, cu toate că fratele tău are patruzeci de mii de livre venit anual, lăară a pune la socoteală banii economisiți de șaptesprezece ani, evaluezi de domnul Hochon la peste șase sute de mii de franci, nu-i om să scoți de la el vreo lețcaie pentru niște nepoți pe care nici nu i-a văzut. În ce mă privește, nu știu

se vede că nu voi putea dispune nici de șase livre alita timp cît soțul meu va fi în viață. Hochon e cel mai mare avar din Issoudun; nu știu de loc ce face cu banii, dar nu dă nici douăzeci de franci pe an nepoșilor; ca să împrumut de undeva, aș avea nevoie de autorizația lui⁴⁴, și nu mi-ar da-o. N-am încercat să-i vorbesc nici măcar pe departe fratelui tău despre banii ăștia; află că și-a adus în casă o concubină căreia îi este prea supusă și plecată slugă. Ți-i mai mare mila să vezi cum e tratat bietul om în casa lui, cu toate că are o soră și nepoși. Ți-am dat a înțelege în mai multe rînduri că dacă ai fi aici, la Issoudun, ai putea să-ți scapi fratele și să smulgi pentru copiii tăi, din ghearele acestei lepădături, o avere de patruzeci, poate de șaiszeci de mii de livre venit anual; dar nu mi-ai dat nici un răspuns, sau poate nu am fost îndejuns de bine înțeleasă. De aceea mă văd silită să-ți scriu acuma fără a ocoli nimic.

Iau parte din toată inima la nenorocirea abătută asupra ta, dar nu pot decît să te cîinez, draguța mea. Iată de ce nu-ți pot fi de nici un ajutor: la optzeci și cinci de ani, Hochon ia patru mese pe zi, mănîncă salată cu ouă tari seara și umblă cu o iușeală uimitoare. Îmi voi trăi veleatul, căci el o să mă ducă la groapă, fără să li văzut douăzeci de livre în punga mea. Dacă vrei să vii la Issoudun, să-l scoți pe fratele tău de sub înrîurirea concubinei, cum am toate motivele să cred că Rougel n-o să te primească acasă la el, îmi va fi greu să capăt de la bărbatul meu îngăduința de a te găzdui la mine. Dar poți veni, în privința asta o să-mi dea ascultare. Am un mijloc cu care pot obține tot ce vreau de la dînsul: îi pomenesc de testamentul meu. Mi-i așa de groază de una ca asta, încît nu m-am folosit niciodată de acest tertip; dar pentru tine fac orice.

Nădăjduiesc că Philippe al tău se va descurca pînă la urmă, mai cu seamă dacă vei lua un avocat bun; dar vino cît mai repede la Issoudun. Închipuiește-ți că la cincizeci și șapte de ani timpitul tău de frate e mai păcătos și mai îmbătrînit decît domnul Hochon. Așadar, chestiunea e urgentă. Se și vorbește de un testa-

ment care v-ar răpi orice drept de moștenire; dar, după spusele domnului Hochon, se mai poate încă anula. Cu bine, draga mea Agathe, să-ți ajute Dumnezeu și biziue-te și pe nașa ta care te iubește

Maximilienne Hochon
născută Lousteau

P.S. Nepotul meu Étienne, care scrie prin ziare și care a legat, se zice, prietenie cu fiul tău Philippe, a venit să-ți prezinte omagiile sale? Vino, te aștept, o să vorbim noi despre dînsul.

Această scrisoare dădu mult de gîndit Agathe; o arătă, fără îndoială, mai întîi lui Joseph, căruia fu nevoită să-i destăinuiască propunerea lui Giroudeau. Artistul, care devenea precaut de îndată ce era vorba de fratele său, îi atrase atenția mamei că trebuie să-i comunice totul lui Desroches.

Surprinsă de această observație întemeiată, mama, însoțită de fiul ei, se duseră a doua zi dimineața, chiar la ceasurile șase, acasă la Desroches, în strada de Bussy. Acest avocat uscățiv, ca și răposatul său tată, cu glasul pițigăiat, cu obrazul aspru, cu ochi crunți, cu înfățișare de dihor care-și linge botul de singele puiului de găină, sări în sus ca un tigru cînd află de vizita și de propunerea lui Giroudeau.

— Cum se poate, doamnă Bridau! strigă el cu vocea lui spartă. Cît o să te mai lași înșelată de afurisitul ăsta de tilhar care e fiul dumitale? Nu da nici o para! Răspund eu de Philippe; ca să-i salvez viitorul, țin să fie judecat de Curtea *pair-ilor*; vă temeți să nu-l vedeți condamnat, dar să dea Dumnezeu ca avocatul să înlesnească o condamnare împotriva lui! Du-te la Issoudun, salvează averea copiilor dumitale. Dacă n-ai să izbutești, dacă fratele dumitale a făcut un testament în favoarea acelei femei și dacă n-ai să poți obține anularea... ei bine, strînge cel puțin elementele unui proces de captație⁸⁵, am să-l conduc eu. Dar dumneata ești o femeie prea cinstită ca să știi cum să pregătești temeiorile unui proces de soiul ăsta! În vacanță am să mă duc eu la Issoudun... dacă oi putea.

Acest „am să mă duc eu” îl îngrozi pe artist. Desroches făcu semn din ochi lui Joseph s-o lase pe mamă-sa puțin înainte și îl opri o clipă lângă dînsul.

— Fratele dumitale e un mare ticălos. El este, cu voie sau fără voie, pricina descoperirii conspirației; nemernicul e așa de viclean, încît nu se poate afla adevărul în această privință. Nătărău sau trădător, poți să alegi ce vrei. Va fi, fără îndoială, pus sub supravegherea poliției, și asta-i tot. Fii liniștit, numai eu știu secretul acesta. Dă fuga la Issoudun cu mama dumitale, ești ager la minte, caută să salvezi această moștenire.

— Să plecăm, mamă dragă, Desroches are dreptate, zise Joseph, ajungînd-o pe Agathe pe scări; am vindut cele două tablouri. Să plecăm în Berry, doar ești liberă cincisprezece zile.

După ce-i scriseră doamnei Hochon ca să-i anunțe sosirea lor, Agathe și Joseph porniră a doua zi către scară spre Issoudun, lăsîndu-l pe Philippe în voia soartei. Diligența trecu prin strada d'Enfer, să apuce pe drumul spre Orléans. Cînd Agathe zări Luxemburgul, unde Philippe fusese transferat, nu se putu opri să nu exclame:

— Dacă n-ar fi fost aliații⁶⁶, n-ar sta totuși aici!

Alți copii s-ar fi enervat, ar fi zîmbit de milă; artistul însă, aflîndu-se singur cu mamă-sa în cupeu, o apucă și o strînse la piept, zicîndu-i:

— O, mamă! ești mamă cum a fost Raphael pictor! Și vei fi mereu o neroadă de mamă!

Priveliștea și plăcerile drumului smulgînd-o din necazurile sale, doamna Bridau începu, vrînd-nevrînd, să se gîndească la scopul acelei călătorii. În chip firesc, citi din nou scrisoarea primită de la doamna Hochon, care îl întăritase atît de tare pe avocatul Desroches. Uimită de cuvintele *concubină* și *lepădătură*, folosite de pana unei septuagenare pe cit de evlavioasă pe atît de respectabilă, ca să indice pe femeia care umbla să înghită averea lui Jean-Jacques Rouget, tratat și el drept *tîmpit*, Agathe se întrebă în sinea sa cum ar putea oare, prin prezența ei la Issoudun, să salveze o moștenire. Joseph, acest biet artist

aşa de dezinteresat, ştia prea puţine despre legi, şi exclamaţia rostită de maică-sa îl absorbi cu totul.

— Înainte de a ne trimite să salvăm o moştenire, prietenul nostru Desroches ar fi trebuit să ne explice mijloacele prin care s-ar putea pune mina pe ea, rosti el.

— Pe cit îmi amintesc, cu capul meu încă năucit de gîndul că Philippe e în închisoare, fără tutun poate, aşteptînd să apară în faţa Curţii *pair-ilor*, răspunse Agathe, mi se pare că tinărul Desroches ne-a spus să stringem elementele unui proces de captaţie, în cazul cînd fratele meu ar fi făcut un testament în favoarea acestei... acestei... femei.

— E bun la de-astea, Desroches !... zise pictorul. Ei, dacă pe noi n-o să ne taie capul ce să facem, am să-l rog să plece el acolo.

— De ce ne-am sparge capul degeaba, făcu Agathe. Cînd o să ajungem la Issoudun, o să ne spună naşa ce-i de făcut.

Această convorbire, dusă în momentul cînd, după ce schimbaseră diligenţa la Orléans, doamna Bridau şi Joseph intrau în Sologne, arată îndeajuns că pictorul şi mamă-sa nu erau în stare să joace rolul pe care cumplitul maestru Desroches li-l încredinţase. Dar, întorcîndu-se la Issoudun, după treizeci de ani de absenţă, Agathe avea să găsească atîtea schimbări în moravuri, încît e nevoie să trasăm în vreo cîteva cuvinte o descriere a acestui oraş. Fără o asemenea prezentare, ar fi greu să înţelegem eroismul desfăşurat de doamna Hochon în ajutorul finei sale şi ciudata situaţie a lui Jean-Jacques Rouget. Cu toate că doctorul o socotise pe Agathe ca fiind străină faţă de fiul său, era lucru din cale-afară de neobişnuit ca un frate să stea treizeci de ani fără să dea semn de viaţă surorii. Această tăcere îşi avea de bună seamă temeiurile ei în nişte împrejurări ciudate, pe care alte rude decît Joseph şi Agathe ar fi vrut de multă vreme să le cunoască. În sfîrşit, existau între felul de viaţă al oraşului şi interesele membrilor familiei Bridau anumite raporturi ce se vor dezvălui chiar în cursul istorisirii.

Oricit nu i-ar face plăcere Parisului, Issoudun este unul dintre cele mai vechi orașe din Franța. Fără a lua în seamă prejudecățile istorice, care fac din împăratul Probus⁸⁷ un Noe al galilor, Cezar a pomenit despre minunatul vin de la Champ-Fort (*de Campo Forti*), una dintre cele mai bune podgorii din Issoudun. Rigord⁸⁸ vorbește despre acest oraș în termeni care nu lasă nici o îndoială asupra numeroasei sale populații și asupra imensului său comerț. Dar aceste două mărturii fixează orașului o vîrstă prea puțin însemnată față de mult îndepărtata sa obîrșie. Într-adevăr, săpături recent făcute de către un savant arheolog din acest oraș, domnul Armand Pérémet, au dat la iveală sub vestitul turn din Issoudun o veche biserică creștină din secolul al V-lea, singura pesemne care există în Franța. Această biserică păstrează, în chiar materialele sale, pecetea unei civilizații anterioare, fiindcă pietrele provin de la un templu roman pe locul căruia a fost înălțată. Așadar, după cercetările acestui arheolog, Issoudun, ca toate orașele Franței a căror terminație veche sau modernă conține un „dun” (*dunum*), ar oferi în numele său certificatul unei obîrșii autohtone. Acest cuvînt *Dun*, apanajul oricărui colnic constîințit de cultul druidic⁸⁹, ar dovedi existența unei așezări militare și religioase a celților. Romanii ar fi zidit sub Dun-ul galilor un templu închinat lui Isis!⁹⁰ De aici, după Chaumon, se trage numele orașului: *Is-sous-Dun*!⁹¹ *Is* ar fi prescurtarea lui Isis. Richard Inimă de Leu⁹² a zidit într-adevăr vestitul turn, unde a și bătut monedă, deasupra unei bazilice din secolul al V-lea, al treilea monument al celei de a treia religii a acestui vechi oraș. Apoi a folosit biserica drept punct de oprire necesar înălțării zidului său de apărare și a păstrat-o, acoperind-o cu fortificații feudale ca și cu o manta. Issoudun era pe vremea aceea sediul puterii trecătoare a pilcurilor de soldați prădători și a cetelor de derbedei, *condottieri* pe care Henric al II-lea li opuse fiului său Richard, pe atunci conte de Poitou⁹³, în zilele revoltei acestuia. Istoria Acvitaniei, care n-a fost scrisă de benedictini⁹⁴, nu se va mai scrie de fel, fiindcă nu mai există bene-

dictini. Astfel că nu strică să se aducă lumină cit mai multă în această beznă arheologică din istoria moravurilor noastre, ori de câte ori se ivește prilejul. Aliă mărturie despre străvechea putere a Issoudunului ne-o dă canalizarea riulețului Tournemine, ridicat cu cițiva metri, pe o mare întindere a ținutului, deasupra nivelului riului Théole, care înconjoară orașul. Această lucrare s-a datorat, fără nici o îndoială, geniului roman în arta construcțiilor. În sfârșit, cartierul mărginaș care se întinde de la castel spre nord e străbătut de o stradă numită, de peste două mii de ani, strada Rome. Cartierul însuși se cheamă foburgul Rome. Locuitorii acestui foburg, ale căror rasă, singe, fizionomie au de altminteri trăsături caracteristice, se pretind descendenți ai romanilor. Sint mai toți cultivatori de viță de vie și de o deosebită severitate în moravuri, datorită fără îndoială obirșiei lor și poate victoriei asupra pilcurilor de soldați jefuitori și a cetelor de derbedei pe care i-au nimicit în secolul al XII-lea în cîmpia Charost. După răscoala din 1830, Franța a lost prea frămîntată ca să mai fi putut da vreo atenție răzvrătirii cultivatorilor de viță de vie din Issoudun⁹⁵, cumplită de altminteri, și ale cărei amănunte nu s-au dat publicității; și nu fără motiv. Mai întii, burghezii din Issoudun nu îngăduiră de fel trupelor să pătrundă în oraș. Ținură să fie ei înșiși răspunzători de cetatea lor, după datinile și obiceiurile burgheziei din evul mediu. Autoritățile se văzură nevoite să cedeze unor inși sprijiniți de șase sau șapte mii de podgoreni, care arseseră toate arhivele și birourile contribuțiilor indirecte și care tîrliu de pe-o stradă pe alta un slujbaș al acsi-zului zicînd la fiecare felinar: „Aci să-l spînzurăm!” Bietul om fu smuls din miinile acestor furioși de către garda națională, care îl scăpă cu viață, băgîndu-l la închisoare sub cuvînt că o să fie dat în judecată. Generalul nu intră în oraș decît în urma unei înțelegeri făcute cu podgorenii, și dovedi curaj pătrunzînd prin mulțime, căci în clipa cînd apăru la primărie, unul din foburgul Rome îi aruncă în gît cața (e vorba de acel cosor care, legat la capătul unei prăjini, slujește la curățatul pomilor) strigîndu-i: „Afară cu agenții, altfel

nu stăm de vorbă!" Podgoreanul ar fi retezat gîtul celui pe care şaisprezece ani de război îl cruşaseră, dacă nu intervenea pe dată unul dintre capii răscobilei, căruia i se făgădui că „se va cere Camerelor suprimarea şobolanilor de pivniţă!...”⁹⁶

În secolul al XIV-lea, Issoudun tot mai avea între şaisprezece şi şaptesprezece mii de locuitori, rămăşiţele unei populaţii de două ori mai numeroase în timpul lui Rigord. Carol al VII-lea⁹⁷ avea un palat care mai dăinuieşte şi astăzi, cunoscut pînă în secolul al XVIII-lea sub numele de Casa Regelui. Acest oraş, pe atunci centrul comerţului de lînă, aprovizionează o parte a Europei şi fabrica, pe scară întinsă, poştavuri, pălării şi minunate mănuşi de piele de ied. Sub Ludovic al XIV-lea, Issoudun, care a dat naştere lui Baron şi lui Bourdaloue⁹⁸, era încă citat ca un oraş al eleganţei, al vorbirii alese şi al societăţii înalte. În a sa *Istorie a Sancerre-ului*, preotul Poupart susţinea că locuitorii din Issoudun se deosebesc, între toţi cei din provincia Berry, prin subtilitatea şi deşteptăciunea lor naturală. Astăzi, această strălucire şi această agerime au dispărut cu totul. Issoudunul, a cărui întindere invederează importanţa sa de odinioară, îşi atribuie o populaţie de douăsprezece mii de suflete, cuprinzînd şi cultivatorii de viţă de vie din patru foarte mari cartiere mărginaşe: din Saint-Paterne, din Bilatte, din Rome şi din Alouettes, toate fiind un fel de orăşele. Burghezia, ca şi cea din Versailles, are unde să se învîrtească pe străzi. Issoudun continuă să mai facă afaceri bune cu linurile din regiunea Berry, deşi acest comerţ e ameninţat de îmbunătăţirile aduse rasei ovine care se introduc peste tot şi pe care cei din Berry nu vor cu nici un preţ să le adopte. Podgoriile din Issoudun produc un vin care se bea în două departamente şi care, dacă ar fi lucrat aşa cum îl lucrează regiunile Bourgogne şi Gascogne pe al lor, ar ajunge unul dintre cele mai bune vinuri din Franţa. Din păcate, *să facem cum am apucat*, să nu inovăm nimic e lege pentru cei din partea locului. Podgorenii continuă să lase strugurii în zăcătoare cu ciorchini cu tot, ceea ce strică foarte mult un vin care ar putea să fie izvorul

unor noi bogății și ar da un impuls nou în activitatea regiunii. Datorită năsprelii pe care i-o dă ciorchinele, și care, se zice, se schimbă cu timpul, acest vin străbate un secol! Argumentul adus de podgoreni e în-deajuns de important în oenologie ca să fie dat publicității. Guillaume le Breton a proslăvit de altfel, în a sa *Philippide*⁹⁹, această însușire, consacrându-i cîteva versuri.

Decăderea Issoudunului se explică deci prin înclinarea de a se opune oricărui progres, împinsă pînă la neghiobie și pe care chiar un singur fapt o va învedera. Cînd a fost vorba să se lucreze șoseaua de la Paris la Toulouse, era firesc să fie îndreptată de la Vierzon spre Chateauroux, prin Issoudun. Șoseaua ar fi fost mai scurtă decît îndreptînd-o, cum s-a procedat, prin Vatan. Dar notabilitățile regiunii și consiliul comunal din Issoudun, a cărui deliberare există consemnată negru pe alb, se zice, cerură ca drumul să treacă prin Vatan, sub cuvînt că, dacă șoseaua ar străbate orașul lor, merindele s-ar scumpi și ar fi în primejdie să plătească puii de găină un franc și cincizeci bucata. Un act analog nu întîlnești decît în regiunile cele mai sălbatice ale Sardiniei, ținut atît de populat, atît de bogat altădată, și astăzi atît de pustiu. Cînd regele Carol-Albert, dintr-o lăudabilă intenție de a îmbunătăți condițiile de viață, vru să lege Sassari, a doua capitală a insulei, cu Cagliari printr-o trainică și minunată șosea, singura care există în această sa-
vană numită Sardinia, linia dreaptă a drumului cerea să se treacă prin Bonorva, district locuit de o populație nesupusă, cu atît mai asemănătoare cu triburile noastre arabe, cu cît se trage din Mauri. Înțelegînd că sînt pe cale să fie corupți de civilizație, sălbaticii din Bonorva, fără a-și mai da osteneală să delibereze, adușeră la cunoștință împotrivirea lor față de planul ocîrmuirii. Guvernul nu luă în seamă această împotrivire. Primul inginer care înfipse în pămînt primul jalon se alese cu un glonț în cap și muri căzînd peste acel jalon. Nu se făcu nici un fel de cercetare, și șoseaua descrise o curbă care o prelungește cu opt leghe.

La Issoudun, scăderea continuă a prețului vinurilor care se consumă pe loc, împlinind astfel dorința burgheziei de a trăi ieftin, pregătește ruina podgorenilor, din ce în ce mai împovărați de cheltuielile îngrijirii viilor și de impozite; tot așa, ruina comerțului de lână e pregătită de neputința de a îmbunătăți rasa ovină. Oamenii de la țară au o groază nespusă de orice fel de schimbare, chiar de aceea care li se pare a fi în folosul lor. Un parizian găsește la țară un muncitor care minca la prinz o foarte mare cantitate de piine, de brinză și de legume; el îi dovedește că, dacă ar înlocui această hrană cu o bucată de carne, s-ar hrăni mai bine, l-ar costa mai ieftin, ar munci mai cu spor și nu și-ar istovi așa de curind forțele vitale. Băstinașul din Berry recunoaște că socoteala parizianului e dreaptă.

— Dar gura lumii, domnule! zise el.

— Ce gură?...

— Uite-așa, de, ce-or să spună oamenii?

— Ar ajunge batjocura ținutului întreg, atrase atenția proprietarul moșiei pe care se petrecuse scena; îi vor crede bogat ca un burghez și, ce mai încoace-incolo, i-i frică de gura lumii, se teme să nu fie arătat cu degetul, să nu fie luat la ochi drept un bicisnic sau bolnav... Așa sintem noiăștia de pe-aici!

Mulți burghezi rostesc această ultimă frază cu un sentiment de mindrie ascunsă. Dacă neștiința și deprinderea de a face numai cum a apucat odată, din părinți, sint de neînvins la sate, unde țăranii sint lăsați în voia lor, orașul Issoudun a ajuns la o deplină stare de lincezire socială. Nevoită să lupte împotriva prădăuirii averilor printr-o cumpătare în cheltuieli împinsă pînă la o foarte mare zgîrcenie, fiecare familie își duce viața numai între pereții casei. De altminteri, societatea e mereu lipsită de antagonisme care dau vigoare, vioiciune moravurilor. Orașul nu mai cunoaște acea înfruntare a două forțe căreia i s-a datorat însuflețirea statelor italiene în evul mediu. Issoudun nu mai are nobili. Cetele derbedeilor, pilcurile de soldați prădalnici, jaciile¹⁰⁰, războaiele religioase și revoluția au suprimat toată nobilimea de aici. Orașul

e foarte mîndru de asemenea victorie. Issoudun a refuzat continuu, tot pentru a menține ieftinătatea traiului, să aibă o garnizoană. El a pierdut acest mijloc de legătură cu lumea, lipsindu-se și de cîștigurile pe care le aduce o unitate militară. Înainte de 1756, Issoudun era unul dintre cele mai plăcute orașe de garnizoană. O dramă judiciară care a preocupat întreaga Franță, procesul locotenentului-general la ocolul unui bailiv¹⁰¹, împotriva marchizului de Chapt, al cărui fiu, ofițer de dragoni, fu, pentru o aventură de dragoste, pe drept poate, dar în mod perfid, omorît, lipsi orașul de trupe începînd din acea epocă. Cantonarea celei de a 44-a semibrigăzi, impusă în cursul războiului civil, nu fu de natură să împace populația cu tagma militară. Bourges, a cărui populație descrește la fiecare zece ani, e atins de aceeași boală socială. Cele două mari organisme se golesc de vitalitate. Desigur, ocîrmuirea e vinovată de astfel de nenorociri. Cei de la guvern sînt datori să observe petele de pe corpul politic și să le tămăduiască, trimițînd oameni energici, în localitățile bolnave, ca să schimbe fața lucrurilor. Vai! dimpotrivă, ei sînt bucuroși de o atît de funestă și funebră liniște. Și apoi, cum să trimiți administratori sau magistrați vrednici? Cui, în zilele noastre, îi convine să se îngroape în arondismentele unde purtarea conștiințioasă n-are prețuire? Dacă, din întîmplare, li se dă cite o slujbă pe acolo unor ambițioși care nu-s din partea locului, ei sînt cucerîți în curînd de forța inerției și încep să se deprindă cu această cumplită viață de provincie. Issoudunul l-ar fi toropit și pe Napoleon. Ca urmare a acestei situații deosebite, arondismentul Issoudun era în 1812 administrat numai de oameni băștinași din Berry. Stăpinirea se găsea deci anulată sau fără putere, în afară de cazurile, firește, foarte rare, cînd justiția e silită să se miște din pricina gravității lor vădite. Procurorul regelui, domnul Mouillon, era înrudit cu toată lumea, și locțiitorul său făcea parte dintr-o familie localnică. Președintele tribunalului, mai înainte de a ajunge la înalta sa demnitate, își cîștigă mare faimă printr-o vorbă dintre acele care, în provincie, se prind de numele unui om și-i păstrează

pentru toată viața faima de nerod. După ce terminase instrucția unui proces penal care urma să atragă pedeapsa cu moartea, zise către acuzat: „Bietul meu Pierre, situația ta e limpede, o să ți se taie capul. Asta să-ți fie o lecție!” Comisarul de poliție, comisar de sub Restaurație, avea rude peste tot în arondisment. În sfârșit, nu numai că înriurirea religiei era nulă, dar preotul paroh nu se bucura de nici o stimă. Burghezia liberală, cicălitoare și incultă, istorisea niște lucruri mai mult sau mai puțin hazoase despre logăturile acestui om cu slujnica sa. Copiii se duceau totuși la catehizare¹⁰² și se împărțăseau; funcționa acolo mai departe un colegiu; se celebra slujba religioasă, se prăznuiau toate sărbătorile; se plăteau toate dajdiile, singurul lucru pe care Parisul îl cere provinciei; în sfârșit, primarul semna decizii; dar aceste acte ale vieții sociale se îndeplineau fiindcă așa apucaseră oamenii din moși strămoși. Așadar, moleșeala ocîrmuirii se potrivea minunat cu situația intelectuală și morală a ținutului. Evenimentele istorisirii în curs vor zugrăvi, de altfel, efectele acestei stări de lucruri, care nu-i chiar atât de unică în felul său, pe cît s-ar părea. Multe orașe în Franța și îndeosebi în sud se aseamănă cu Issoudun. Starea de lucruri pe care victoria burgheziei a adus-o în această capitală de arondisment se va întinde în toată Franța, chiar și la Paris, dacă burghezia continuă să dispună de politica externă și internă a țării noastre.

Acum, câteva cuvinte despre topografie. Issoudun se întinde de la nord la sud pe coasta unui deal care se rotunjește către șoseaua dinspre Chateauroux. La poalele acestei măguri, s-a deschis cîndva, pentru nevoile unor fabrici sau pentru a se inunda șanțurile meterezelor în vremea cînd orașul înflorea, un canal numit acum *La Rivière Forcée*¹⁰³ și ale cărei ape sînt abătute din Théole. Acest canal constituie un braț artificial, care se varsă în riul natural dincolo de cartierul mărginaș Rome, în locul unde se varsă și Tournemine și alte câteva ape curgătoare. Gîrlele repezi, ca și cele două riuri, trec prin niște livezi destul de întinse, pe care le încercuiesc coline gîlbui sau albe,

presărate cu puncte negre. Iată aspectul podgoriilor din Issoudun timp de șapte luni pe an. Podgorenii cotorăsc scurt via în fiecare an și nu lasă decît un ciot uricios și fără araci în mijlocul unei gropi în formă de pilnie. De aceea, cînd vii dinspre Vierzon, dinspre Valan sau dinspre Chateauroux, ochiul, intristat de alitea șesuri fără nici o variație, e plăcut surprins la vederea livezilor din Issoudun, insulă de verdeață în această parte a provinciei Berry, care aprovizionează cu zarzavaturi ținutul pe o întindere de zece leghe de jur împrejur. Mai jos de cartierul Rome se întinde un foarte mare teren mlăștinos, cultivat pe de-a-ntregul cu zarzavaturi și împărțit în două regiuni, care se numesc Baltanul de Jos și Baltanul de Sus. O lungă și largă cale infrumusețată cu două alei lăturalnice de plopîi duce din oraș, printre livezi, spre o fostă mănăstire numită Frapesle, ale cărei grădini de o aparență rustică, unice în felul lor în arondisment, au primit numele pretențios de Tivoli¹⁰⁴. Duminica, perechile de îndrăgostiți pe acolo își mărturisesc tainele. Urmele măreției de odinioară a Issoudunului ies la iveală, bineînțeles pentru ochiul unui observator atent, și cele mai vădite sînt despărțiturile orașului. Castelul, care forma altădată el singur un oraș cu zidurile lui groase, și cu șanțurile sale pline de apă, constituie un cartier deosebit unde nu se intră astăzi decît pe vechile porți. Ce unde nu ieși decît pe cele trei poduri aruncate peste brațele celor două riuri și care singur are aspectul unui oraș de demult. Din loc în loc se mai văd încă grozavele temelii ale meterezelor, pe care se înalță case. Deasupra castelului se ridică turnul, care constituia fortăreața lui. Cine stăpînea orașul întins împrejurul acestor două puncte fortificate trebuia să cucerească și turnul și castelul. A stăpîni castelul nu însemna să stăpînești și turnul. Foburgul Saint-Paterne, care, dincolo de turn, pătrunzînd în cirapia cu livezi, are forma unei palete, e prea mare ca să nu fi fost, în vremurile cele mai îndepărtate, orașul însuși. Din evul mediu, Issoudunul, ca și Parisul, se va fi urcat pe colina sa și se va fi adunat laolaltă dincolo de turn și de castel. Această părere căpăta, în 1822, un fel de

certitudine prin existența incintătoarei biserici Saint-Paterne, de curind dărimată de către moștenitorul aceleia care o cumpărase de la Națiune¹⁶⁶. Această biserică, unul dintre cele mai frumoase tipuri de biserică în stil roman ale Franței, a dispărut fără ca cineva să fi desenat portalul, care se păstrase foarte bine. Singurul glas ce se ridicase în favoarea salvării monumentului nu găsi răsunet nicăieri, nici în oraș, nici în district. Deși castelul din Issoudun are trăsăturile caracteristice ale unui oraș de demult, cu străzile sale strimte și locuințele sale vechi, orașul propriu zis, care în cucerit și incendiat de multe ori în diferite epoci, mai cu seamă în timpul Frondei¹⁶⁶, cind arse din temelii, are un aspect modern. Străzile, largi față de ale altor orașe, casele solid construite contrastează atât de izbitor cu înfățișarea castelului încît, în anumite tratate de geografie, Issoudunul e numit cel Frumos. Într-un oraș astfel organizat, fără nici o activitate, nici chiar comercială, fără vreo înclinare spre arte, fără preocupări științifice, unde fiecare ins stă retras între pereții casei sale, ceea ce trebuia să se întîmple se și întîmplă, sub Restauratie, în 1816, după ce războiul încetase: mulți dintre tinerii orașului nu găsiră nici o profesie demnă de a fi îmbrățișată și nu știură ce să facă pînă la căsătorie sau pînă cînd părinții aveau să le lase averea moștenire. Plictisiți pe la casele lor, acești tineri nu găseau cu ce să se distreze în oraș; și fiindcă, după o zicală din partea locului, *tinerețea trebuie să-și facă mendrele*, se puseră pe drăcovenii, spre paguba orașului. Le veni greu să opereze ziua-n amiaza mare, căci ar fi fost recunoscuți; și o dată plin sacul lor de nelegiuiri, ar fi fost în cele din urmă aduși în fața tribunalului corecțional, la prima greșală mai boacăină; aleseră deci cu destulă judecată ceasurile de noapte spre a juca orășenilor fetele lor păcătoase. Astfel, în acele vechi rămașițe ale atîtor felurite civilizații dispărute, străluciră ca o ultimă vîpaie urmele spiritului poznaș caracteristic moravurilor de altădată. Acești tineri se deslătară cum se desfătau cîndva Carol al IX-lea și curtenii săi, Henric al IV-lea¹⁶⁷ și camarazii săi, și

cum se desfăta odinioară tineretul în multe orașe de provincie. O dată legați prin nevoia de a se ajuta unul pe altul, de a se apăra și de a născoci isprăvi poznașe, ajunseră, prin ciocnirile de păreri, la acea culme de năzdrăvănie răutăcioasă caracteristică tineretului și care se observă până și la animale. Asociația le dădu ceva mai mult: micile plăceri pe care le procură misterul unei conspirații permanente. Își ziseră deci *Cavalerii Fără Treabă*. În cursul zilei tinerii poznași erau ca niște sfințișori, se prefaceau toți a fi de-o cumințenie fără seamăn; și, de altminteri, dormeau îndeajuns de tirziu după nopțile în care săvîrșiseră cine știe ce fapte rele. *Cavalerii Fără Treabă* începură cu boroboatele obișnuite: desprindeau și schimbau firme, sunau pe la uși, repezeau dînd de-a dura cu zgomot năprasnic cîte un butoi uitat de careva la poartă, pînă în pivnița vecinului pe care-l trecea atunci vuietul ca de explozie a unei mine. La Issoudun, ca în atitea orașe, te scobori în pivniță pe o deschizătură a cărei gură, așezată la intrarea în casă, e acoperită cu o scindură groasă cu balamale, avînd drept încuietoare un coșcogeamite lacăt. Acești noi „descreierați” nu depășiseră încă, spre sfîrșitul anului 1816, glumele pe care le fac în toate provinciile ștregarilor mai mici și mai mărișori de ani. Dar, în ianuarie 1817, *Cavalerii Fără Treabă* căpătară un mare șef și se distinseră prin niște isprăvi care, pînă în 1823, răspîndiră un fel de teroare în Issoudun, sau cel puțin ținură meșteșugarii și burghezia într-o neînteruptă spaimă.

Marele comandant fu un anume Maxence Gilet, zis mai simplu Max, al cărui trecut, și nu mai puțin forța și tinerețea, îl destinau pentru acest rol. Maxence Gilet trecea în Issoudun drept fiul natural al subdelegatului Lousteau, fratele doamnei Hochon, ale cărui purtări curtenitoare lăsaseră multe amintiri, și care își atrăsese, după cum ați văzut, ura bătrînului doctor Rouget în legătură cu nașterea Agathe. Dar, prietenia care îi lega pe amîndoi înainte de a se certa, era atît de strînsă, încît, după o expresie din partea locului și a vremii, băteau bucuros aceleași drumuri. Așa încît se pretindea că Max s-ar putea să fie fiul doctorului

tot atît de bine ca şi al subdelegatului; dar nu era nici al unuia nici al celuilalt, căci tatăl său fusese un fermecător ofiţer de dragoni în garnizoana din Bourges. Totuşi, din cauza duşmăniei lor, din fericire pentru băiat, doctorul şi subdelegatul se luptară fără încetare pentru această paternitate. Mama lui Max, nevasta unui biet lucrător de galenţi din cartierul Rome, era, spre pierzania sufletului ei, de o frumuseţe surprinzătoare, o frumuseţe de transeverină¹⁰⁸, singura avere pe care o transmise fiului ei. Doamna Gilet, purtînd în pîntece pe Max în 1788, dorise îndelungă vreme această binecuvîntare a cerului, pe care gura lumii avu răutatea s-o atribuie aventurii amoroase a unuia dintre cei doi prieteni, fără îndoială spre a-i aţîţa pe unul împotriva celuilalt. Gilet, beţivan din cei care beau cu vada, ocrotea destrăbălarea nevestei printr-o înţelegere tainică şi o bunăvoinţă care nu sînt neobişnuite printre oamenii de jos. Pentru a face rost de protectori fiului ei, mama Gilet se feri să deschidă ochii taţilor falşi. La Paris, ar fi fost milionară; la Issoudun trăi cînd în belşug, cînd în sărăcie, şi la urma urmelor dispreţuită. Doamna Hochon, sora domnului Lousteau, dădu cîteva zeci de scuzi pe an ca Max să înveţe carte. Această dărnicie, pe care doamna Hochon nu era în stare să şi-o îngăduie din pricina zgîrceniei soţului său, fu atribuită, fireşte, fratelui ei, aflat pe atunci la Sancerre. Cînd doctorul Rouget, care nu se simţea fericit ca burlac, remarcă frumuseţea lui Max, plăti, pînă în 1805, la liceul internat, întreţinerea celui căruia îi spunea *junele ştrengar*. Cum subdelegatul muri în 1800, plătînd timp de cinci ani întreţinerea lui Max, doctorul părea că dă ascultare unui simţămînt de amor propriu, chestiunea paternităţii rămînînd tot nehotărită. Maxence Gilet, subiect de mii de glume, fu de altminteri în curînd uitat. Şi iată cum, în 1806, la un an după moartea doctorului Rouget, acest băiat, care părea a fi fost menit să trăiască o viaţă de primejdii, înzestrat de altfel cu o forţă şi cu o sprinteneală vrednice de luat în seamă, cuteza să săvîrşească o sumedenie de fapte rele mai mult sau mai puţin primejdioase. Se şi inhăitase cu

nepoții domnului Hochon, ca să scoată din sărite bur-
tăverzimea orașului; culegea fructele înaintea pro-
prietarilor, sărind gardurile fără să-i pese de careva.
Dracul de copil n-avea pereche la exercițiile de gim-
nastică cele mai năstrușnice; lucra la bare fără cusur,
ar fi prins și iepurele din fugă. Înzestrat cu agerimea
de ochi a unei piei roșii, îi plăcea foc vinătoarea. În
loc să învețe, își trecea vremea trăgind la țintă. Cu
banii sfeterisiți de la bătrînul doctor își cumpăra praf
de pușcă și cartușe pentru o rablă de pistol pe care
moș Gilet, lucrătorul de galenți, i-l dăruise. Or, într-o
zi din toamna anului 1806, Max, pe atunci în vîrstă
de șaptesprezece ani, săvîrși un omor din imprudență,
sperînd, la scăpătutul zilei, o femeie tină, însărci-
nată, peste care dăduse în grădina ei, unde intrase
să fure poame. Amenințat de Gilet, tatăl său, care
voia fără îndoială să scape de dinsul, zicîndu-i că o
să i se taie capul, Max trase o fugă pe nerăsuflete pînă
la Bourges, unde găsi un regiment în drum spre Spa-
nia, în care se înrolă. Povestea tinerei femei ucise
n-avu nici o urmă.

Un băiat cu energia lui Max nu se putea să nu se
distingă, și se distinse atît de bine încît, luînd parte
la trei campanii, ajunse căpitan, căci puțintica instruc-
ție pe care o primise îi servi de minune. În 1809, în
Portugalia, fu lăsat ca mort într-un grup de tunuri
engleze, unde compania lui pătrunsese fără să se fi
putut menține. Max, capturat de englezi, fu trimis pe
pontoanele spaniole din Cabrera¹⁰⁰, cele mai îngro-
zitoare dintre toate. E drept că se ceru pentru el cru-
cea Legiunii de Onoare și gradul de comandant de
batalion; dar împăratul era pe atunci în Austria, iar
el își rezerva toată bunăvoința pentru acțiunile de
mare strălucire desfășurate sub ochii săi și nu-i ve-
dea cu ochi buni pe cei care se lăsau prinși de ina-
mic; mai presus de toate însă, îl nemulțumise prea
de tot campania din Portugalia. Max stătu pe pon-
toane din 1810 pînă în 1814. În cursul acestor patru
ani pierdu cu desăvîrșire simțul moral, căci pontoanele
erau temnițe, doar fără criminali și răufăcători. Mai în-
tii, spre a-și păstra libertatea de a gîndi după voia sa,

și pentru a se apăra de corupția care domnea în aceste mirșave închisori nedemne de un popor civilizat, tinărul și frumosul căpitan ucise în duel (se băteau acolo în duel într-un spațiu de șase picioare pătrate) șapte spadasi sau tirani de care curăți pontonul, spre marea bucurie a victimelor. Max domni peste pontonul său, datorită îndeminării nemaipomenite ciștigate în minuirea armelor, forței trupesti și dibăciei. Dar și el săvârși, la rindul lui, acte despolice; adună pe lângă dînsul cîțiva lingușitori care lucrau în folosul său și care ajunseră curteni ai lui. În această școală a durerii, unde sufletele înăsprite nu se gindeau decît la răzbunare, unde sofismele ivite în mințile îmbicsite îndrituiau gindurile cele mai rele, Max se strică pînă-n măduva oaselor. Își însuși părerile acelor care visau la bogății agonisite cu orice preț, nedînd înapoi în fața nici unei acțiuni criminale, oricare i-ar fi fost rezultatele, cu condiția să fie îndeplinită fără dovezi. Într-un cuvînt, la încheierea păcii Max ieși pervertit, deși în fond nevinovat, numai bun să ajungă un ilustru politician într-o înaltă sferă socială, sau un ticălos în viața particulară, după capriciile destinului. Întorcîndu-se la Issoudun, află jalnicul sfîrșit al tatălui și al mamei sale. Ca toți acei care se lasă în voia patimilor și care, vorba ceea, beau și mîncă fiindcă nu se știe ce-aduce ziua de mîine, soții Gilet muriseră în cea mai cumplită sărăcie, la spital. Aproape în același timp, vestea debarcării lui Napoleon la Cannes se împrăstie în toată Franța. Max nu găsi atunci altceva mai nimerit decît să plece la Paris să-și ceară gradul de comandant de batalion și crucea Legiunii de Onoare. Mareșalul care deținea pe atunci portofoliul Ministerului de Război își aduse aminte de frumoasa purtare a căpitanului Gilet în Portugalia; îl numi căpitan în gardă, ceea ce îi dădea, în regimentele de pe front, gradul de comandant de batalion; dar nu-i putu obține crucea.

— Împăratul a spus că o vei cîștiga în prima bătălie, îl asigură mareșalul.

Într-adevăr, împăratul și-l notă pe viteazul căpitan spre a fi decorat în seara luptei de la Fleurus.

unde Gilet se evidenție. După bătălia de la Waterloo, Max se retrase pe Loire. La liberare, mareșalul duce de Feltre¹¹⁰ nu-i recunoscă nici gradul, nici decorația. Soldatul lui Napoleon se întoarse la Issoudun într-o stare de exasperare îndeajuns de lesne de înțeles; nu voia să servească în armată decât având crucea Legiunii de Onoare și gradul de comandant de batalion. Ministerul găsi că aceste condiții întrec orice măsură din partea unui tânăr de douăzeci și cinci de ani, care nu era de neam, și ar fi putut ajunge astfel colonel la treizeci de ani. Max își înaintă deci chemisia. Maiorul — fiindcă între ei bonapartiștii își recunoscuseră gradele cîștigate în 1815 — își pierdu astfel leafa lui mică, numită demi-soldă, care li se acordase ofițerilor armatei de pe Loire. Văzându-l pe acest tânăr chipeș, a cărui întreagă avere consta în douăzeci de napoleoni, cei din Issoudun se înduioșară, și primarul îi dădu o slujbă, cu o leafă de șase sute de franci, la primărie. Max, care împlini serviciul său timp de aproape șase luni, îl părăsi de bunăvoie, și în locul lui fu numit un căpitan, Carpentier, rămas ca și el credincios lui Napoleon. De pe atunci mare maestru al *Cavalerilor Fără Treabă*, Gilet începuse un fel de viață datorită căreia își pierdu stima celor mai de seamă familii ale orașului, de altminteri fără ca asta să i se arate fățiș; căci, știindu-se că era de violent, toți se temeau de dînsul, chiar și ofițerii din oastea lui Napoleon care refuzară ca și el să mai slujească în armată, și se retraseră să trăiască la țară, în Berry. Puțina simpatie a băștinașilor din Issoudun față de Bourboni nu e întru nimic surprinzătoare, după cele pomenite mai sus. De aceea, proporțional cu importanța redusă și cu numărul populației, erau în acest orașel mai mulți bonapartiști decât oriunde aiurea. Bonapartiștii ajunseră, se știe, mai toți liberali. Se numărau în Issoudun și prin împrejurimi cam vreo doisprezece ofițeri aflați în aceeași situație ca și Maxence și care îl aleseră șef, atât de mult le plăcu; de la această atitudine făceau excepție, însă, pomenitul Carpentier, succesorul său, și un oarecare Mignonnet, fost căpitan de artilerie în gardă.

Carpentier, ofițer de cavalerie, ridicat de jos, se însură mai întâi și intră într-una din familiile cele mai cu vază ale orașului, Borniche-Héreau. Mignonnet, absolut al Școlii politehnice, servise în armată într-un corp care își atribuise un fel de superioritate asupra celorlalte. Militarii din armatele imperiale se împărțiseră în două tabere, cu o ușoară deosebire de vederi între ele. O bună parte avu față de burghez, față de civil, același dispreț pe care-l aveau nobilii față de oamenii de rând, sau cuceritorii față de cei cucerțiți. Aceștia nu respectau întotdeauna legile onoarei în raporturile lor cu lumea civilă, nu-i țineau prea de rău pe acei care nu-i cruțau de fel pe burghezi. Ceilalți, și mai ales artileristii pesemne, din pricina republicanismului lor, nu-și însușiră această doctrină, care nu ținea la nimic altceva decât la împărțirea în două Franțe: o Franță militară și o Franță civilă. Așa încît, dacă maiorul Potel și căpitanul Renard, doi ofițeri din cartierul Rome, ale căror păreri asupra civililor nu se deosebeau, fură totuși prietenii lui Maxence Gilet, maiorul Mignonnet și căpitanul Carpentier trecură de partea burgheziei, socotind purtarea lui Max nedemnă de un om de onoare. Maiorul Mignonnet, un omuleț uscățiv, demn, se îndeletnicea cu cercetarea problemelor pe care mașina cu aburi le aducea în discuție și trăia o viață modestă, vizitîndu-i des pe domnul și doamna Carpentier. Purtarea lui blîndă și preocupările sale științifice îi cîștigară stima întregului oraș. Așa încît se zicea că domnii Mignonnet și Carpentier erau cu *totul altfel de oameni* decât maiorul Potel, căpitanul Renard, Maxence și ceilalți vizitatori obișnuiți ai „Cafenelei Militare”, care își păstrau obiceiurile din viața soldățească, dedîndu-se exceselor obișnuite sub Imperiu.

În momentul cînd doamna Bridau se întorcea la Issoudun, Max era deci ostracizat de societatea burgheză. De altminteri acest burlac își recunoștea singur atît meritele, cît și defectele, nu se prezenta de fel în societatea zisă *Cercul*, și nu se plîngea niciodată nimănui de jalnicul dispreț îndreptat împotriva sa, cu toate că era tînărul cel mai elegant, cel mai

bine îmbrăcat din Issoudun, cu toate că cheltuia la bani cu nemiluita și avea, în mod excepțional, un cal, fapt tot atât de neobișnuit în Issoudun, ca și calul adus de lordul Byron la Venetia. Vom vedea în ce chip, deși sărac și lipsit de mijloace, Maxence ajunsese arbitru al eleganței din Issoudun; căci mijloacele rușinoase care îi atraseră disprețul oamenilor timorați sau cu frica lui dumnezeu sînt legate de treburile care îi aduceau pe Agathe și pe Joseph la Issoudun. După îndrăzneala ținutei, după expresia fizionomiei, Max părea că se sinchisește prea puțin de părerile celorlalți; era fără îndoială încredințat că într-o bună zi va plăti cu aceeași monedă celor care îl disprețuiau și că îi va stăpîni. De altminteri, dacă burghezia îl disprețuia pe Max, admirația pe care firea sa o stîrnea în rîndurile poporului constituia o contrapondere suficientă; curajul, înfățișarea impunătoare, hotărîrea nu putea să nu fie pe placul mulțimii, căreia depravarea ofițerului îi era de altminteri necunoscută, după cum nici burghezii nu bănuiau cît era de mare. Max juca la Issoudun un rol înfrîcîtvă asemănător cu al fierarului din *Frumoasa lată din Perth*¹¹¹; era campionul bonapartismului și al opoziției. Lumea se bizuia pe dînsul, după cum burghezii din Perth se bizuiau pe Smith în împrejurări hotărîtoare. O dandana îl puse mai cu seamă în evidență pe eroul și victima celor *O sută de zile*¹¹².

În 1819, un batalion comandat de ofițeri regaliști, tineri ieșiți de la Casa Roșie¹¹³, trecu prin Issoudun îndreptîndu-se spre Bourges unde urma să-și stabilească garnizoana. Nesciînd ce să facă într-un oraș atît de constituțional ca Issoudun, ofițerii se duseră să-și petreacă vremea la „Cafeneaua Militară”. În toate orașele din provincie se află o cafenea militară. Acea din Issoudun, clădită într-un ungher al zidului de apărare în Place d'Armes¹¹⁴ și ținută de văduva unui fost ofițer, slujea firește drept club bonapartiștilor orașului, ofițerilor cu demi-soldă, sau celor care împărtășeau părerile lui Max și căroro starea de spirit a orașului le îngăduia să-și exprime cultul lor față de împărat. Din 1816, începu să se dea la Issoudun,

în fiecare an, o masă spre a se sărbători aniversarea încoronării lui Napoleon.

Primii regaliști care veniră, tref la număr, cerură să li se aducă ziarele și, între altele, *Colidianul* și *Drapelul alb*¹¹⁵. Părerile celor din Issoudun, ale celor care vizitau „Cafeneaua Militară” mai cu seamă, nu îngăduiau de fel ziare regaliste. În cafenea nu se găsea decît *Comerțul*, nume pe care *Constituționalul*, suprimat printr-o decizie¹¹⁶, fu nevoit să-l ia timp de cîtiva ani. Dar fiindcă, apărind prima dată sub acest titlu, își începuseră articolul de fond cu aceste cuvinte: „*Comerțul este în esența sa constituțional*”, lumea continua să-i zică *Constituționalul*. Toți abonații înțeleseseră jocul de cuvinte conținînd mult spirit de opoziție și destulă ironie, prin care erau rugați să nu ia în seamă eticheta, băutura urmînd a fi mereu aceeași. De la înălțimea tejghelei, casierita cea grasă răspunse regaliștilor că n-avea ziarele cerute.

— Ce ziare primiți atunci aici? întrebă unul dintre ofițeri, un căpitan.

— Chelnerul, un tinăr scund cu haină de postav albăstru și sorț de pinză groasă, îi aduse *Comerțul*.

— Aha, asta-i ziarul vostru! Aveți și altul?

— Nu, zise chelnerul, e singurul.

Căpitanul rupse foaia opoziției, o azvîrlî bucăți-bucăți și scuipă peste ea, zicînd:

— Adu dominoul!

În zece minute, vestea insultei aduse opoziției constituționale și liberalismului în persoana sacrosanctă a ziarului, care ataca preoții cu ironia și curajul binecunoscute, ajunse la urechile tuturor, se împrăștiă ca lumina prin case; trecea din gură în gură, de la unul la altul. Aceeași vorbă zbură deodată de pe buzele tuturor: „Să-l înștiințăm pe Max!” Max află în curînd toată tărășenia. Nici n-apucaseră ofițerii să sfîrșească partida de domino că Max, însoțit de maiorul Potel și de căpitanul Renard, intră în cafenea, urmat de treizeci de tineri dornici să vadă cum se va sfîrși această ispravă și care mai toți se opriră stringîndu-se laolaltă în piața des Armes. Cafeneaua se umplu curînd.

— Chelner, ziarul *meu*! ceru Max cu glas domol.
Se jucă o mică scenă de comedie. Femeia cea grasă, făcînd pe speriată și împăciuitoarea, zise:

— Căpitane, l-am împrumutat cuiva.

— Du-te și adă-l, strigă unul dintre prietenii lui Max.

— Nu vă puteți lipsi de ziar? întrebă chelnerul. Nu-l mai avem.

Olișerii cei tineri rideau și aruncau priviri piezișe burghezilor.

— A fost rupt în bucăți, strigă un tinăr de prin partea locului, uitîndu-se la picioarele tinărului căpitan regalist.

— Cine oare și-a îngăduit să rupă ziarul? întrebă Max cu o voce tunătoare, cu ochii numai văpăi și sculîndu-se de pe scaun cu brațele încrucișate.

— Ba am și scuipat pe el, răspunseră cei trei olișeri sculîndu-se și ei în picioare și privindu-l pe Max.

— Ați insultat întregul oraș, rosti Max pălînd tare de tot.

— Ei și? întrebă cel mai tinăr dintre olișeri.

Cu o îndeminare, o îndrăzneală și o iuțeală pe care acești tineri n-o puteau bănuî, Max îi trase două palme olișerului aflat cel mai aproape de dînsul și zise:

— Acum ai să pricepi despre ce-i vorba.

Plecară să se bată în duel în aleea de la Frapesle, trei contra trei. Potel și Renard nu îngăduiau nici în ruptul capului ca Maxence Gilet să se bată singur cu cei trei olișeri. Max își ucise adversarul. Maiorul Potel îl răni atît de grav pe al său, încît nenorocitul, un băiat de familie, muri a doua zi la spitalul unde fusese transportat. Cît despre al treilea, se alese numai cu o lovitură de spadă și îl răni pe căpitanul Renard, adversarul său. Batalionul plecă spre Bourges peste noapte. Această ispravă, care avu răsunset în Berry, îl consacră pe Maxence Gilet ca erou.

Cavalerii Fără Treabă, tineri toți — cel mai vîrstnic n-avea încă douăzeci și cinci de ani — îl admirau pe Maxence. Unii dintre dînșii nu numai că nu împărtășeau mironoseala, severitatea familiilor lor față de

Max, dar chiar îi pizmuiau situația și îl socoteau foarte fericit. Sub un asemenea comandant, tagma făcu minuni. Începînd din luna ianuarie 1817, nu trecu săptămînă fără ca orașul să nu fie tulburat de o nouă trăsnaie. Max, ca un punct de onoare, pretinse caverilor să îndeplinească anumite condiții. Se promulgă și un statut. Acești diavoli ajunseră sprinteni ca niște elevi ai lui Amoros¹¹⁷, cutezători ca niște ulii, dibaci în toate exercițiile, puternici și iscușiți ca niște răulăcători. Atinseră desăvîrșirea în meșteșugul de a se călări pe acoperișuri, de a se sui pe case, de a sări, de a umbla fără zgomot, de a stinge var, de a astupa o ieșire. Își adunară un arsenal de funii, de scări, de scule, de măști și deghizări de tot felul. Astfel, caverii atinseră supremul ideal al răutății, nu numai în execuție, dar și în conceperea isprăvilor. În cele din urmă căpătară acel geniu al răului care îl bucura într-atît pe Panurge¹¹⁸, care stirnește risul și acoperă victima de un asemenea caraghioslic, încît nici nu îndrăznește să se plingă. Acești fii de familie bună aveau de altminteri prin case complici care le îngăduiau să dobîndească informații folositoare săvîrșirii faptelor lor.

Pe un frig strașnic, acești diavoli împieliați transportau de minune o sobă dintr-o odaie în curte și o umpleau pînă sus cu lemne într-asa fel, încît focul ardea încă și dimineața. Se dădea de știre apoi în lungul și-n latul orașului că domnul cutărică (un avar) încercase să-și încălzească ograda.

Se puneau toți uneori la pîndă pe Strada Mare sau pe Strada de Jos, două străzi ce formează arterele principale ale orașului și în care dau multe străduțe transversale. Pitiți fiecare la colțul unui zid, la capătul cite uneia dintre aceste străduțe și în bătaia vîntului, cînd era în toi somnul cel mai dulce în toate casele, începeau să țipe cu glasuri speriate, din poartă-n poartă, dintr-un capăt în celălalt al orașului: „— Nu, zău, ce s-a întîmplat? Ce s-a întîmplat?” Aceste întrebări repetate îi trezeau pe burghezi, care ieșeau afară în cămașă și cu scuța de burabac pe cap, c-o luminare în mînă, punîndu-și tot felul de între-

bări, legind cele mai ciudate discuții, cu cele mai nedumerite mutre din lume.

Era pe acolo un biet legător de cărți, foarte băta, care credea în draci. Ca mai toți meșteșugarii an provincie, lucra într-o prăvălioară joasă. Cavalerii, mascați ca diavoli, se năpusteau în dugheana lui, noaptea, îl băgau în lada cu răzuitură de hîrtie și îl lăseau tîpînd de unul singur ca din gură de șarpe. Bietul om își deștepta vecinii din somn și le povestea despre aparițiile lui Lucifer, iar vecinii în zadar încercau să-i deschidă ochii, să nu se mai lase înșelat. Legătorul de cărți era cit pe aci să inebunească.

În toiuł unei ierni aspre, cavalerii dărimară coșul din cabinetul de lucru al încasatorului dăjdiilor și-i reclădiră în aceeași noapte unul perfect asemănător, fără să facă cel mai mic zgomot, fără să lase nici o urmă: a trecerii lor pe acolo. Făcuseră coșul într-o seară, încît să umple de fum apartamentul. Perceptorului îi trebuiră două luni de chinuri ca să-și dea seama din ce pricină coșul lui, care trăgea atît de bine, de care era așa de mulțumit, îi juca asemenea renghiuri, și fu nevoit să-l construiască din nou.

Viriră într-o zi trei maldăre de paie, peste care suflaseră praf de pucioasă și niște hîrtii muiate în untdelemn, în hornul unei bătrîne bisericooe, prietenă a doamnei Hochon. Dimineața, cînd făcu focul, sărmana bătrînă, o femeie liniștită și blajină, crezu că aprinsese un vulcan. Pompierii sosiră, tot orașul dădu fuga într-acolo și fiindcă între pompieri se aflau și citiva *Cavaleri Pără Treabă*, inundară casa bătrînei, cuprinsă acum de teama inecului după ce o zgîlțise spaima focului. Femeia se îmbolnăvi de atita spaimă.

Cînd voiau să țină pe careva toată noaptea cu arma la picior și-n neliniști cumplite, cavalerii trimiteau o scrisoare anonimă să-î dea din timp de veste că va fi călcat de hoți; apoi, o luau unul după altul pe lingă pereții sau pe sub ferestrele casei cu pricina, chemîndu-se între dinșii prin fluierături.

Una dintre cele mai nostime lăse, de care se desfățăară multă vreme cei din oraș și o mai povestesc încă și astăzi, e următoarea: trimiseră tuturor moș-

tenitorilor unei doamne bătrine și tare zgircită, care urma să lase o mare moștenire, cite un bilețel ce vestea moartea ei și îi poțtea să se prezinte precis la ceasul cind se vor pune sigiliile. Cam optzeci dintre acei moștenitori sosiră din Vatan, din Saint-Florent, din Vierzon și de prin împrejurimi, toți în mare doliu, dar îndeajuns de bucuroși, unii cu nevestele, văduvele cu fiii, copiii cu părinții, care într-o cariolă, care într-o cabrioletă impletită din nuiele de răchită, care într-o căruță păcătoasă. Închipuți-vă scenele petrecute între slujnica bătrinei doamne și primii sosiți! Apoi ce consultații pe la notari! Parcă ar fi fost răzmeriță în tot Issoudunul, nu alta!

În sfîrșit, într-o bună zi, subprefectul avu îndrăzneală să socoată această stare de lucruri cu atît mai de nesuferit, cu cit era imposibil să se afle cine și îngăduia asemenea glume. Bănuielile cădeau într-adevăr asupra tinerilor; dar cum garda națională ființa pe atunci doar cu numele în Issoudun, cum nu era nici o garnizoană și cum locotenentul de jandarmi n-avea decit opt ostași pe lîngă dînsul și nu-i trimitea în patrule, era cu neputință să se găsească dovezi. Subprefectul fu trecut și el pe *lista neagră* și urmărit îndată ca un dușman al lor. Acest slujbaş minca de obicei dimineța două ouă proaspete. Creștea găini în ogradă și adăuga maniei de a minca ouă proaspete toana de a le fierbe el singur. Nici nevasta, nici slujnica, nimeni, după părerea lui, nu știa să fiarbă ouăle cum trebuie; le fierbea cu ochii pe ceas și se fălea că la asta nu-l întrece nimeni pe lume. Își fierbea ouăle de doi ani de zile, cu un succes care atrăsese mii de glume pe socoteala lui. I se luură timp de o lună, noapte de noapte, ouăle de la găini și fură puse în loc altele răscoapte. Subprefectul nu se putu dumeri de loc, și-și pierdu renumele de subprefectul ouar. În cele din urmă mincă altceva dimineța. Dar nici gînd să dea cumva vina pe *Cavalerii Fără Treabă*, a căror farsă era prea bine ticluită. Max născoci să i se ungă burlanele sobelor, noapte de noapte, cu un ulei amestecat cu mirosmuri atît de puturoase, încît îi era cu neputință omului să mai

stea în casa lui. Dar nu li se păru de-ajuns: într-o bună zi, nevastă-sa, vrînd să se ducă la liturghie, văzu că șalul îi fusese lipit pe dinăuntru cu o substanță atît de rezistentă, încît fu nevoită să se lipsească de el. Subprefectul își ceru mutarea. Frica și resemnarea bietului slujbaş statorniciră în mod definitiv puterea poznașă și tainică a *Cavalerilor Fără Treabă*.

Între strada de Minimes și piața Misère se afla pe atunci o parte de mahala înconjurată de brațul ace-lui Rivière-Forcée în partea de jos, iar în cea de sus de către zidul de apărare, începînd din piața des Armes pînă în tirgul la Poterie. Acest soi de pătrat era bușit de case cu o înfățișare jalnică, îngrămădite una într-alta și despărțite de niște străzi atît de strimte încît ar fi fost cu neputință să treacă pe acolo doi oameni deodată. Partea asta a orașului, un fel de Curte a Minunilor¹⁹, era ocupată de oameni și-raci sau cu profesii puțin bănoase, care trăiau în cocioabe și în acel soi de case atît de pitoresc numite, în vorbirea simplă, case deocheate. În toate timpurile a existat fără îndoială o mahala afurisită, cuib de oameni desfrînați și certați cu legea, căci una dintre aceste străzi se numește *strada Călăului*. E neîndoios că pe aici călăul orașului își avu locuința cu *poartă roșie* timp de peste cinci secole. Ajuutorul călăului din Chateauroux locuiește și acum acolo, dacă e să ne luăm după gura lumii, căci burghezi-mea nu-l vede niciodată. Podgorenii, ei singuri, mai țin legătura cu această ființă misterioasă, care a moș-tonit de la înaintașii săi darul de a tămădui fractu-rile și rănile. Odinioară, pe cînd orașul își dădea ifose de capitală, prostituatele își aveau aci sălașurile. Apă-reau și revinzători de lucruri ce nu-și prea găseau cumpărători, apoi telali, ale căror mărfuri expuse imputesc locul, într-un cuvînt acea populație de obir-șie îndoielnică peste care dăm în unghere asemănă-toare cam în toate orașele, și unde stăpinesc unul sau doi evrei. În colțul uneia dintre aceste străzi întu-necate, în partea cea mai însuflețită a mahalalei, s-a aflat din 1815 pînă în 1823, și poate chiar mai tîrziu,

o circiumă ținută de o femeie numită mătușa Cognette. Circiuma era instalată într-o casă destul de solid construită din bucăți de piatră albă puse una peste alta și cu locurile rămase libere între ele umplute cu pietricele prinse în mortar, avînd un etaj și un pod. Deasupra ușii strălucea o coșcogeamite ramură de molift, asemănătoare bronzului de Florența. Ca și cum acest simbol nu vorbea îndeajuns, sărea în ochi albastrul unui afiș lipit de pervaz și unde se vedea, dedesubtul inscripției: *Strașnica bere „Marle”*, un soldat oferind unei femei foarte decoltate un șuvoi spumos ce curgea din ulcior în paharul pe care ea i-l întinde descriind un arc de pod, totul de-o culoare ce l-ar da gata pe Delacroix ¹²⁰. Parterul cuprindea o foarte mare sală slujind și de bucătărie și de sufragerie: de grinzile bagdadiei atîrnau agățate în cuie proviziile trebuincioase acestui comerț. În spatele sălii, o scară în spirală ducea la catul de sus; dar la piciorul scării se deschidea o ușă răspunzînd într-o odăiță lungă, unde lumina venea dinspre una dintre acele curți de provincie strîmte, întunecate și înalte, semănînd cu un burlan de sobă. Umbrită de o streășină și ferită, prin niște ziduri, de orice privire, această săliță slujea pușlamalelor din Issoudun pentru adunările lor. De ochii lumii, moș Cognet îi găzduia pe țărani în zilele de tîrg, dar, pe ascuns, era hangiuul *Cavalerilor Fără Treabă*. Acest moș Cognet, odinioară rîndaș într-o casă bogată, o luase în căsătorie pe Cognetta, o fostă bucătăreasă de casă mare. În mahalaua Rome se continuă, ca și în Italia și în Polonia, să se dea nevestei, după datina latinească, numele bărbatului, pus la feminin. Adunîndu-și laolaltă economiile, moș Cognet și nevastă-sa cumpăraseră această casă pentru a deschide acolo o circiumă. Cognetta, femeie de vreo patruzeci de ani, de statură înaltă, grăsulie, cu nas ca Roxelana ¹²¹, pielea smeadă, părul negru ca păcura, ochii căprii, rotunzi și vii, o expresie de femeie deșteaptă și veselă, fu aleasă de Maxence Gilet drept Leonardă a tagmei ¹²², datorită firii sale și îndeminării într-ale bucătăriei. Moș Cognet să tot fi avut cincizeci și șase de ani; era gros și scurt, nu ieșea din vorba

neveste-si, și, după o glumă a ei repetată adeseori, nu vedea lucrurile decit cu ochi buni, fiind chior, la șapte ani, din 1816 pînă în 1823, și bărbatul și nevastă-sa păstrasera cea mai mare taină despre toate cîte se întimplaseră în toiuul nopții acasă la ei, sau despre ce se uneltea acolo, și dovediră cea mai vie dragoste față de toți cavalerii; cit privește devotamentul lor, era nemîrginit; ar putea fi însă considerat mai puțin vrednic de laudă, dacă se are în vedere că interesul le cheazăuia atît tăcerea cit și dragostea. La oricare ceas din noapte ar fi căzut cavalerii de la drum la ușa mătușei Cognette, bătînd într-un anumit fel, moș Cognet, înștiințat de acest semnal, se scula din pat, aprindea focul și citeva luminări, deschidea ușa, se ducea în pivniță să scoată din vinurile anume cumpărate pentru cavaleri, iar Cognetta le pregătea un ospăt strașnic fie înainte, fie după isprăvile îndrăznețe hotărîte în ajun, sau în cursul zilei.

În timp ce doamna Bridau călătorea de la Orléans spre Issoudun, *Cavalerii Fără Treabă* puseră la cale una dintre cele mai strașnice ghidușii ale lor. Un bătrîn spaniol, fost prizonier de război, și care, după încheierea păcii, rămăsese în regiune, unde făcea un mic comerț de cereale, sosise dis-de-dimineață la piață lăsîndu-și căruța goală în preajma turnului din Issoudun. Maxence, ajuns primul la întîlnirea dată pentru acea noapte la piciorul turnului, fu întrebare încet:

— Ce avem de făcut în noaptea asta?

— Căruța lui moș Fario e-aici, răspunse el. Era gata-gata să-mi rup nasul într-însa; s-o ridicăm mai întîi pe movila de pămînt de la piciorul turnului, pe urmă o să mai vedem noi.

Cînd Richard construi turnul din Issoudun, îl așeză, cum s-a spus, pe ruinele bazilicei înălțate în locul templului roman și al Dun-ului celtic. Aceste ruini, care înfățișau fiecare un lung șir de secole, alcătuiră un deal plin de monumente din trei epoci. Turnul lui Richard înimă de Leu se află deci în virful unui con ale cărui povirnișuri sînt de jur împrejur la fel de repezi și unde nu poți ajunge decit cățărîndu-te. Spre a zugrăvi bine în citeva vorbe înfățișarea turnului, pu-

tem să-l asemuim cu obeliscul din Luxor pe piedestalul său. Piedestalul turnului din Issoudun, care conținea pe atunci atâtea comori arheologice necunoscute, are în partea dinspre oraș o înălțime de optzeci de picioare. Într-un ceas, căruța fu desfăcută, ridicată bucată cu bucată pe movila de pământ de la piciorul turnului, printr-o muncă asemănătoare cu a soldaților care au trecut artileria peste muntele Saint-Bernard¹²³. Refăcură căruța și îndepărtară toate urmele muncii depuse, cu atita grijă, încît părea că fusese adusă acolo de diavol, sau prin bagheta magică a unei zine. După această fahnică ispravă, cavalerii, flăminzi și insetați, se întoarseră cu toții la mama Cognette și se așezară la masă în sălița scundă unde prinseră a se înveseli, gîndindu-se ce mutră va face Fario, cînd, pe la ceasurile zece, își va căuta căruța !

Firește, cavalerii nu puneau la cale farsele lor chiar noapte de noapte. Istetiimea unor Sganarelle, Mascarrille și Scapin¹²⁴ întruniți laolaltă n-ăr fi fost de ajuns să născorească trei sute șaiszeci de feste pe an. Mai întii, împrejurările nu erau totdeauna prielnice : se nimerea cîte o noapte cu lună plină, sau ultima păcăleală îi întăritase prea tare pe oamenii cumsecade ; se mai întimpla și ca unul sau altul să refuze ajutorul, cînd era vorba de o rubedenie. Dar, dacă poznașii nu se întilneau în fiecare noapte la mătușa Cognette, se vedeau în cursul zilei și se dedau împreună plăcerilor îngăduite : vinătorii, culesului viei spre toamnă sau patinajului iarna. În această înmănunchere de douăzeci de tineri din oraș, care protestau astfel împotriva amortirii sale sociale, unii dintr-inșii erau legați de Max mai strins decît ceilalți, sau chiar își făcuseră din el un idoi. O asemenea energie înflăcărează deseori pînă la fanatism timeretul. Or, cei doi nepoți ai doamnei Hochon, François Hochon și Baruch Borniche erau adepții fanatici ai lui Max. Amîndoi îl secoteau pe Max aproape ca văr al lor, adoptînd părerea de prin partea locului în ce privește înrudirea lor neoficială cu alde Lousteau. De altfel Max strecura cu dărnicie acestor tineri banii de cheltuială pe care bunicul lor Hochon li-i refuza ; îi lua cu dînsul la vinătoare, îi deprindea cu

ale vieții ; avea, în fine, asupra lor o mai mare înriuire decît cei din familie. Orfani amîndoi, tinerii se aflau, deși ajunși la majorat, sub tutela domnului Hochon, bunicul lor, din pricina unor împrejurări ce vor fi lămurite atunci cînd faimosul domn Hochon va apărea în istorisirea de față.

În acest moment, François și Baruch (să-i numim cu prenumele, pentru simplificarea povestirii) se aflau unul la dreapta, celălalt la stînga lui Max, la mijlocul mesei îndeajuns de prost luminate de licărirea umbrită ce tuningine a patru luminări de seu din cele de opt la livră. Se băuseră douăsprezece pînă la cincisprezece sticle de vinuri felurite, căci adunarea nu număra mai mult de unsprezece cavaleri. Baruch, al cărui prenume indică îndeajuns o rămășiță de calvinism¹²⁵ în Issoudun, zise către Max, în momentul cînd băutura le dezlegase limbile :

— Ai să fii atacat frontal...

— Ce vrei să spui cu vorbele astea ? îl întrebă Max.

— Păi, bunică-mea a primit de la doamna Bridau, fina ei, o scrisoare prin care îi dă de știre că sosesc, ea și fiul. Bunica a pregătit ieri două camere ca să-i primească.

— Și ce-mi pasă mie ? făcu Max luînd în mînă paharul, dîndu-l de dușcă și punîndu-l din nou pe masă cu un gest comic.

Max avea pe atunci treizeci și patru de ani. Una dintre luminările așezate lingă dînsul își proiecta licărirea pe chipul lui de luptător, îi lumina bine fruntea și-i scotea minunat în evidență pielița albă, ochii de văpaie, părul negru cam creț și de o strălucire de cărbune. Chica sa bogată se ridica în sus de la sine deasupra frunții și la tîmple, conturînd astfel cinci teșituri negre pe care străbunii noștri le numeau *cele cinci colțuri*. Cu toate aceste contraste de alb și negru, Max avea o înfățișare foarte blîndă, care își trăgea farmecul din ovalul feței asemănător celui creat de Raphael în chipurile sale de Fecioară; ca și de la gura bine desenată, pe ale cărei buze rătăcea un zîmbet grațios, semn al unei stăpiniri de sine ajunsă în cele din urmă o a doua natură. Bogatul colorit prin care se

deosebesc chipurile băştinaşilor din Berry îi întâlnea şi el înfăţişarea de om voios. Cînd rîdea din toată inima, arăta treizeci şi doi de dinţi vrednici să impodobească gura oricărei cochete. Era înalt de cinci picioare şi patru palmace, foarte bine proporţionat, nici gras, nici slab. Dacă miinile-i îngrijite erau albe şi în-deajuns de frumoase, picioarele aduceau aminte de mahalaua Rome şi de infanteristul din vremea Imperiului. I-ar fi stat tare bine ca general de divizie; pe umeri ar fi putut purta înalta răspundere de mareşal al Franţei, iar pieptul în-deajuns de lat, toate decoraţiunile curţilor europene. Mîntea lui ageră îi însufletea mişcările. În sfîrşit, fermecător din naştere, ca mai toţi copiii ce sînt rod al dragostei, nobleţea adevăratului său tată ieşea la iveală din întreaga-i făptură.

— Va să zică tu nu ştii, Max, îi strigă din capătul mesei fiul unui fost chirurg-şef numit Goddet, cel mai bun medic al oraşului, că lîna doamnei Hochon e soră cu Rouget? Dacă soseşte cu lie-su, pictorul, e sigur că vin numai ca să recapete moştenirea moşneagului, şi s-a isprăvit, te-ai curăţat...

Max încrunţă sprincenele. Apoi, trecîndu-şi privirea rînd pe rînd peste chipurile celor din jurul mesei, cercetă efectul produs de această vorbă muşcătoare asupra celor de faţă, şi repetă:

— Şi ce-mi pasă mie?

— Dar, continuă François, mi se pare că dacă bătrînul Rouget o să-şi anuleze testamentul, în cazul cînd a făcut într-adevăr unul pentru Pescuitoarea în apă tulbure...

Aici, Max îşi întrerupse adeptul cu aceste cuvinte:

— Cînd am sosit aici şi am auzit că ţi se zicea unul dintre cei cinci Hochoni¹²⁶, potrivit jocului de cuvinte care de treizeci de ani se făcea cu numele vostru, i-am închis pliscul celuia care te striga astfel, dragul meu François, şi i-am tras un perdaf atît de straşnic încît, de atunci, nimeni în Issoudun n-a mai repetat această nerozie, în faţa mea cel puţin! Şi iată cum mă răsplăteşti tu pe mine: foloseşti porecla dispreţuitoare a unei femei despre care ştii că mi-e dragă!

Niciodată Max nu vorbise altă dată despre legăturile sale cu ființa indicată de François cu ajutorul poreclei sub care era cunoscută în Issoudun. Fostul prizonier pe pontoane avea destulă experiență, comandantul grena-
diștilor de gardă știa îndeajuns ce-i onoarea pentru ca să ghicească de unde venea disprețul orașului. Așa că nu îngăduise niciodată nimănui, oricine ar fi fost, să spună ceva despre domnișoara Flore Brazier, această slujnică-stăpînă a casei lui Jean-Jacques Rouget, numită cu atîta pornire *Iepădătură* de către respectabila doamnă Ffochon. De altminteri, fiecare cunoștea susceptibilitatea lui Max, știa că nu-i puteai vorbi în această privință dacă nu aducea el însuși vorba, ceea ce nu făcuse niciodată. Într-un cuvînt, era mult prea primejdios să te expui miniei lui Max sau să-l superi, pentru ca prietenii lui cei mai buni să glumească pe socoteala Pescuitoarei în apă tulbure. Cînd cineva pomeni despre legătura lui Max cu această femeie în fața maiorului Potel și a căpitanului Renard, cei doi ofițeri care puteau fi considerați egali lui, Potel răspunsese :

— Dacă e fratele nelegitim al lui Jean-Jacques Rouget, de ce nu admiteți să locuiască la dînsul ?

— De altfel, continuase căpitanul Renard, la urma urmelor, femeia asta e strașnic de frumoasă, și dacă ar iubi-o, unde e răul ?... Goddet-fiul n-o iubește pe doamna Fichet ca s-o aibă pe fiică drept răsplată a acestei corvezi ?

După asemenea dojană meritată, François nu-și mai regăsî șirul gîndurilor ; dar și-l regăsi încă și mai puțin cînd Max îi zise cu blîndețe :

— Continuă...

— Ba, nici gînd ! rosti François.

— Te superi degeaba, Max, strigă Goddet-fiul. Nu ne-am înțeles noi că la mama Cognetto ne putem spune orice ? N-am fi oare, cu toții, dușmani de moarte ai aceluia dintre noi, care și-ar aminti, o dată ieșit din această casă, despre ce se spune, ce se gîndește sau ce se face aici ? Tot orașul, cînd vorbește de Flore Brazier, îi spune Pescuitoarea în apă tulbure ; dacă din nebagare de seamă vorba asta i-a scăpat lui François, e oare o crimă împotriva *Cavalerilor Fără Treabă* ?

— Nu, zise Max, dar e impotriva prieteniei lui cu mine. Mi-am dat însă seama că sintem „fără treabă”, și i-am spus: continuă...

Se lăsă o tăcere adîncă. Pauza fu atît de stingheritoare pentru toți, încît Max grăi:

— Am să continui eu în locul lui (*tulburare*), în locul vostru al tuturor (*aimire*)... și am să vă spun ce gîndiți (*adîncă tulburare*)! Voi credeți că Flore, Pescuitoroarea în apă tulbure, Braziera, menajera taicăi Rouget — căci i se spune „taica Rouget” acestui îmbătrînit în hurlăcie care nu va avea niciodată copii! — voi credeți, zic, că această femeie îmi împlinește de cînd m-am întors în Issoudun toate nevoile. După cite credeți voi, dacă pot risipi trei sute de franci pe lună, dacă pot să vă ospătez adeseori, cum o fac și astăseară, și să vă dau tuturor bani cu împrumut, banii îi iau din punga domnișoarei Brazier. Ei bine, da (*adîncă tulburare*)! La naiba, da! de o mie de ori da!... Da, domnișoara Brazier a ochit și a nimerit în moștenirea acestui bătrîn...

— Într-adevăr a și ciștigat-o din tată-n fiu, rosti Goddet-fiul din colțul său.

— Credeți cumva, continuă Max după ce zîmbise la gluma lui Goddet-fiul, că mi-am făcut planul s-o iau în căsătorie pe Flore, după moartea lui taica Rouget, și că această soră și fiul ei, despre care aud prima oară vorbindu-se, vor pune viitorul meu în primejdie?

— Cam așa! strigă François.

— Așa cred toți cei din jurul mesei, întări Baruch.

— Ei bine, fiți liniștiți, prieteni dragi, răspunse Max: „Paza bună trece primejdia reală” Și acum mă adresez *Cavalerilor Fără Treabă*. Dacă, spre a-i trimite de unde au venit pe acești parizieni, voi avea nevoie de tagmă, mi se va da ajutor?... O! de bună seamă, în limitele pe care ni le-am impus cînd e vorba să ducem la bun sfîrșit fetele noastre, adăugă el repede, observînd o tulburare generală. Credeți cumva că vreau să-i omor, să-i otrăvesc?... Slavă domnului, nu sint timpit. Și, la urma urmelor, dacă alde Bridau ar izbuti, iar Flore ar rămîne numai cu ceea ce are, m-aș mulțumi, mă în-

țelegi? O iubesc îndeajuns ca s-o prefer domnișoarei Fichet, dacă domnișoara Fichet m-ar dori pe mine!

Domnișoara Fichet era cea mai bogată moștenitoare din Issoudun, și dorința de a o lua în căsătorie pe fiică aducea o contribuție hotărâtoare la pasiunea tânărului Goddet pentru mamă. Sinceritatea e atât de prețuită, încît cei unsprezece cavaleri se ridicară ca un singur om.

— Ești un băiat de treabă, Max!

— Asta înseamnă să vorbești deschis, Max; vom fi Cavalerii Eliberării.

— Vax, pentru alde Bridau!

— Punem noi șaua pe alde Bridau!

— La urma urmelor, au fost o dată trei, și tustrei s-au însurat cu trei ciobănițe!

— Ce dracu! Moș Lousteau a iubit-o într-adevăr pe doamna Rouget; nu-i mai mică vină să iubești o me-najeră, liberă și fără cătușе?

— Iar dacă răposatul Rouget e puținel tatăl lui Max, totul se petrece în familie.

— Părerile sînt libere!

— Trăiască Max!

— Jos cu fătarnicii!

— Să bem în sănătatea frumoasei Flore!

Acestea fură cele unsprezece răspunsuri, strigăte de bucurie sau toasturi pe care le rostiră *Cavalerii Fără Treabă*, îndrituiți, s-o spunem, de morala lor din cale-afară de slobodă. Se vede ce urmărea Max erijîndu-se în mare maestru al tagmei celor *Fără Treabă*. Născocind farse, îndatorînd pe tinerii din cele mai de seamă familii, voia să-și croiască dintr-înșii sprijin pentru ziua reabilitării... Se sculă în picioare cu eleganță, în-virti în mînă paharul plin de vin de Bordeaux și toți așteptară să-i asculte scurta cuvîntare:

— Și de mult rău ce vă vreau, vă doresc fiecăruia cite-o nevastă frumoasă ca Flore! Cît despre năvala rudelor, n-am deocamdată nici o teamă; iar pe viitor, vom vedea!...

— Să nu uităm de căruța lui Fario!

— Ei, drace, e în siguranță, zise tânărul Goddet.

— O, îmi iau sarcina să duc pină la capăt farsa asta, rosti Max; veniți în piață dis-de-dimineață și dați-mi ce veste cînd o începe moșneguțul să-și caute droağa...

Ornicul bătea ceasurile trei și jumătate după miezul nopții; cavalerii ieșiră în tăcere ca să se ducă fiecare acasă, strecurîndu-se pe lingă ziduri fără a face cel mai mic zgomot, încălțați fiind cu pisleri. Mergînd încet, Max ajunse în piața Saint-Jean, situată în partea de sus a orașului, între bariera Saint-Jean și bariera Vilette, cartierul burghezilor avuți. Maiorul Gilet își ascunsese temerile, dar această veste îl tulbura adînc. De cînd șezuse pe sau sub pontoane, ajunsese pe cit de ipocrit, pe atît de corupt. Mai întîi și înainte de toate, venitul anual de patruzeci de mii de livre provenit din moșiile taicăi Rouget, acesta era temeiul pasiunii lui Gilet pentru Flore Brazier, vă rog s-o credeți! După felul cum se purta, e ușor de observat cîtă siguranță reușise Pescuitoarea în apă tulbure să-i insuflă cu privire la situația sa materială viitoare, pe care avea să și-o asigure de pe urma dragostei holteiului bătrîn. Totuși, vestea sosirii moștenitorilor legitimi era de natură să zdruncine încrederea lui Max în puterea Florei. Economii strînse de șaptesprezece ani erau încă depuse pe numele lui Rouget. Or, dacă testamentul despre care Flore zicea că fusese de multă vreme făcut în favoarea ei ar fi fost anulat, cel puțin aceste economii ar fi putut fi salvate prin transfer pe numele domnișoarei Brazier.

— Neroada asta de femeie nu mi-a suflat în șapte ani nici o vorbă despre nepoți și nici despre soră! vorbi cu glas tare Max, colînd de pe strada Marmouse pe strada de l'Avenir. Într-un ținut *bîntuit de flecăreli* șapte sute cincizeci de mii de franci puși cu dobîndă prin zece sau douăsprezece birouri de notariat, în Bourges, în Vierzon, în Chateauroux, nu se pot nici schimba în bani peșin, nici depune în rente de stat într-o săptămîină, fără să afle lumea! Înainte de orice, trebuie să ne descotorosim de rubedenii; dar, de îndată ce scăpăm de ele, să prefacem cit mai grabnic în bani această avere. În sfîrșit, mă mai gîndesc eu la asta...

Max era obosit. Cu ajutorul șperaclului, intră în casa taicăi Rouget și se culcă fără să facă vreun zgomot, zicându-și în sinea lui :

„Măine au să mi se limpezească gândurile.”

Nu-i de prisos să spunem de unde i se trăgea sulaței din piața Saint-Jean acea poreclă de Pescuitoarea în apă tulbure și în ce chip ajunsese stăpînă în casa lui Rouget.

Înaintînd în vîrstă, bătrînul doctor, tatăl lui Jean-Jacques și al doamnei Bridaù, își dădu seama că fiul său nu era bun de nimic ; se purtă atunci cu el îndeajuns de aspru, ca să-l îndrume pe făgașul unor deprinderi care să-i țină loc de inteligență ; dar, procedînd astfel, fără să-și dea seama îl pregătea să se supună primei tiranii în stare să-l ducă de căpăstru. Într-o zi, pe cînd se întorcea de la vizitele făcute pacienților, răutăciosul și viciosul bătrîn zări o fetiță încîntătoare la marginea livezilor, pe calea Tivoli. Auzînd trapul calului, copilul se ridică din apa unuia dintre riulețele care, văzute din partea de sus a Issoudunului, seamănă cu niște panglici de argint în mijlocul unei rochii verzi. Asemenea unei naiade, micuța arătă deodată doctorului un cap de fecioară dintre cele mai frumoase pe care le-ar fi putut visa un pictor. Bătrînul Rouget, deși cunoștea întregul ținut, nu cunoștea această minune de frumusețe. Fata, aproape goală, era îmbrăcată într-o păcătoasă fustă scurtă, găurită și ruptă, de stofă proastă de lînă, vîrstată cu dungi negricioase și albe. O foaie de hîrtie groasă, legată cu un cîrcel de răchită, îi servea drept pălărie. Dedesubtul acestei hîrtii pline de linii și o-uri, care îndreptăteau astfel numele ei de hîrtie pentru școlari, era răsucită și legată, cu un pieptene de descilcit coada cailor, cea mai frumoasă bogăție de păr blond pe care și-ar fi putut-o dori vreodată o fiică a Evei. Frumosul ei piept pîrlit de soare, gîtul abia acoperit de zdrențele unei broboade, care fusese cîndva un madras¹²⁷, dădea la iveală niște părți albe mai jos de pielea bronzată. Fusta, trecută printre picioare, suflecată pînă la brîu și prinsă cu un ac mare de gămălie, semăna îndeajuns cu un pantalon de baie. Picioarele, pulpele,

care puteau fi văzute prin apa limpede, îți atrăgeau atenția datorită unei gingășii vrednice de arta sculptorilor din evul mediu. Încântătorul trup bronzat de soare avea un luciu roșiatic nu lipsit de farmec. Gîtul și pieptul se cuveneau a fi înfășurate în țesături de cașmir și mătase. În sfîrșit, această nimfă avea ochi albaștri, împodobiți de gene, a căror privire i-ar fi făcut să cadă în genunchi pe un pictor și pe un poet. Doctorul, îndeajuns de bun anatomist ca să recunoască o talie fermecătoare, înțelese tot ce ar fi pierdut artele dacă acest încîntător model s-ar fi prăpădit la muncile cîmpului.

— De unde ești tu, fetiço? Nu te-am mai văzut pînă acum, o întrebă doctorul, pe atunci în vîrstă de șaptezeci de ani.

Scena se petrecea în luna septembrie din anul 1799.

— Sînt din Vatan, răspunse fata.

Auzind vocea unui boier, un om cu înfățișarea neplăcută, așezat la vreo două sute de pași mai încolo, în susul rîului, înălță capul.

— Ce-i cu tine, Flore? Stai la taifas în loc să tulburi apa; marfa o să-și ia tălpășița! strigă el.

— Și de ce ai venit din Vatan aci? întrebă doctorul fără a se sinchisi de dojana auzită.

— *Tulbur apa* pentru unchiul Brazier, cel de colo.

A *tulbura apa* e o expresie din Berry care redă minunat ceea ce vrea să exprime: acțiunea de a tulbura apa unui riu vînturînd-o cu ajutorul unei crengi mari de copac cu ramurile aranjate în formă de mătură. Răcii, speriați de această operație, al cărei rost nu-l înțeleg, o iau cu toată graba în susul apei și, în ameleala lor, dau buzna în sculele de pescuit așezate de pescar la distanță potrivită. Cu gingășia firească a nevinovăției, Flore Brazier ținea în mînă creanga cu care *tulbura apa*.

— Dar unchiul tău are permis de prins raci?

— Ei zău, nu mai sîntem oare sub Republica una și indivizibilă? strigă de la locul său unchiul Brazier.

— Sîntem sub Directorat¹²⁸, zise doctorul, și nu cunoșc nici o lege care să îngăduie unuia din Vatan să

vină și să pescuiască pe teritoriul comunei Issoudun...
Maică-ta trăiește, Ietițo?

— Nu, domnule, și tata e la ospiciul din Bourges ;
a inebunit din pricină că l-a bătut prea tare soarele
la cap, pe cimp...

— Cît ciștiți ?

— Douăzeci de centime pe zi pe tot timpul cît se
umblă la raci ; mă duc de tulbur apa pînă în Braisne.
La vremea secerișului, string spice. Iarna, torc.

— Mergi pe doisprezece ani ?

— Da, domnule.

— Nu vrei să vii la mine ? ai să fii bine hrănită,
bine îmbrăcată, îți dau și niște pantofi frumoși...

— Nu, nu, pe nepoată-mea trebuie s-o țin lingă
mine ; mi-am luat sarcina asta în fața lui Dumnezeu
și în fața oamenilor, zise unchiul Brazier, care între
timp se apropiase de nepoată-sa și de doctor. Sint epi-
tropul ei, asta-i !

Doctorul își stăpîni un zîmbet și-și păstră înfățișă-
rea serioasă, ceea ce, fără îndoială, nimeni n-ar fi iz-
butit văzîndu-l pe unchiul Brazier. Tutorele purta în
cap o pălărie țărănească ruînată de ploaie și de soare,
zdrunțuită ca o frunză de varză din care s-ar fi in-
fruptat multe omizi, și cirpita cu ață albă. De sub pă-
lărie ieșea la iveală o față neagră și scobită, pe care
gura, nasul și ochii însemnau patru puncte negre.
Haina lui păcătoasă semăna cu un preș, iar pantalo-
nii erau de pinză din care se fac cirpe de bucătărie.

— Sint doctorul Rouget, zise medicul, și fiindcă ești
epitropul copilei, ad-o la mine acasă, în piața Saint-
Jean ; n-o să-ți pierzi ziua degeaba și nici dînsa...

Apoi, fără să aștepte vreo vorbă de răspuns, sigur
că o să-l vadă sosînd acasă la el pe unchiul Brazier
cu frumoasa pescuitoare în apă tulbure, doctorul Rou-
get dădu pinteni calului, luînd-o spre Issoudun. Și in-
tr-adevăr, în clipa cînd doctorul se așeză la masă,
bucătăreasa îl anunță că au sosit cetățeanul și cetă-
țeana Brazier¹²⁹.

— Luați loc, zise doctorul către unchi și nepoată.

Flore și episcopul ei, amândoi desculți, cercetau năucii sala care servea de sufragerie doctorului. Iată de ce.

Casa pe care Rouget o moștenise de la familia Descoings se află chiar la mijlocul pieței Saint-Jean, un fel de alee lungă și foarte strimă, străjuită de cițiva tei piperniciți. Casele de pe acolo sînt mai bine construite decît oriunde într-altă parte, iar aceea a familiei Descoings e una dintre cele mai frumoase. Așeza:ă peste drum de a domnului Hochon, are trei ferestre în fa:ă, la primul etaj, și la parter o poartă mare pentru trăsuri, pe unde se intră într-o curte, iar dincolo de curte se întinde o grădină. Sub bolta porții mari se află ușa unei săli luminate de două ferestre care dau spre stradă. Bucătăria este în spatele sălii, dar despărțită printr-o scară care duce la primul etaj și la mansardele situate deasupra. Împrejurul bucătăriei se întind o magazie de lemne, un șopron unde se spălau rufe, un grajd pentru doi cai și o droșcărie, deasupra căreia sînt cîteva mici hambare pentru păstrat ovăzul, finul, paiele și unde la vremea aceea își avea culcușul și servitorul doctorului. Sala atît de admirată de țărăncuță și de unchiul ei avea ca decorație interioară tăblii de lemn sculptate cum se sculpta sub Ludovic al XV-lea și zugrăvite în cenușiu, un frumos cămin de marmură, deasupra căruia se afla o oglindă mare pînă la tavan, în care se privea Flore, și a cărei bordură sculptată era poleită cu aur. Pe tăblii, din loc în loc, atîrnau cîteva tablouri, rămășițe din odoarele de odinioară ale bisericilor din Déols, din Issoudun, din Saint-Gildas, din Prée, din Chézel-Benoît, din Saint-Sulpice, și ale mănăstirilor din Bourges și din Issoudun, pe care dărnicia regilor noștri și a binecredincioșilor le îmbogățiseră cu daruri prețioase și cu cele mai frumoase opere ale Renașterii. Astfel, între tablourile păstrate de familia Descoings și trecute lui Rouget se aflau o *Sfîntă Familie* de Albani, un *Sfîntul Jeronim* de Dominichino, un cap de *Crist* de Bellini, o *Fecioară* de Leonardo da Vinci, un *Crist ducîndu-și crucea* de Tizian¹³⁰, din colecția marchizului de Be-
labre, acela care a înfruntat un asediu și căruia i s-a

tăiat capul sub Ludovic al XIII-lea; un *Lazăr* de Paul Veronese, o *Căsătorie a Fecioarei* de preotul genovez¹³¹, două tablouri de biserică de Rubens și o copie după un tablou de Perugino, făcute de Perugino sau de Raphael; în sfârșit, două pinze de Corregio și una de Andréa del Sarto¹³². Familia Descoings alesese aceste comori dintre trei sute de tablouri de biserică, fără să le cunoască valoarea, și ținând seama numai de starea în care se păstraseră. Multe dintre ele nu numai că aveau rame minunate, dar citeva erau chiar sub sticlă. Tocmai frumusețea ramelor și valoarea pe care *geamurile* păreau s-o dovedească determinaseră familia Descoings să păstreze aceste pinze. Mobilierul sălii nu era lipsit, așadar, de acel lux atât de prețuit în zilele noastre, dar pe atunci fără nici un preț la Issoudun. Orologiul așezat pe cămin, între două falnice sfeșnice de argint cu cite șase brațe, se impunea printr-o măreție de mare mănăstire, care vestea arta lui Boulle¹³³. Jețurile de lemn de stejar sculptat, împodobite cu tapiserie lucrată de către doamne de neam aristocratic, evlavioase, ar fi prețuite la o sumă foarte mare astăzi, căci toate aveau deasupra coroane și herburii. Între cele două ferestre, se afla o consolă luxoasă provenită dintr-un castel și pe a cărei marmură se înălța un imens vas de China, în care doctorul își ținea tutunul. Nici doctorul, nici fiul său, nici bucătăreasa, nici servitorul nu îngrijeau aceste bogății. Se scuipa peste un cămin de o gingăsie fără seamăn, ale cărui ciubuce aurite se impestriaseră de cocleală. Un frumos candelabru, jumătate de porțelan înflorat era mizgălit, ca și plafonul de care atârna, de puncte negre ce invederau libertatea de care se bucurau muștele. Soții Descoings potriviseră la ferestre perdele de imitație de brocart smulse de la patul vreunui egumen. Lingă ușă, la stînga, un dulap valorind citeva mii de franci servea de bufet.

— Haide, Fanchette, zise medicul către bucătăreasă, adu două pahare... Și dă-ne din cel vechi...

Fanchette, slujnica grasă din Berry, care trecea înainte de venirea Cognettei drept cea mai bună bucătă-

reasă din Issoudun, dădu fuga cu o iuteală ce dezvăluia despotismul doctorului, dar și curiozitatea ei.

— Cît costă un stinjen de vie pe la voi? întrebă doctorul, turnînd un pahar de vin lui Brazier cel lung.

— Trei sute, în bani gheață.

— Ei bine, lasă-mi-o pe nepoată-ta ca slujnică, îi voi da trei sute de franci leafă și, în calitatea ta de epitrop, vei încasa tu sutele...

— Tăte sutile?... făcu Brazier, deschizînd niște ochi cît cepele de mari.

— Gîndește-te și vezi cum te-ndeamnă cugetul, răspunse doctorul, fiindcă e vorba de o orfană. Pînă la optsprezece ani, Flore nu se poate amesteca în încasări.

— Merge și doișpe ani, ar face, cu tătului tăt săși stinjenii de vie, zise unchiul. Da-i coză, blîndă ca mie-luța, legată bini, sprintenă bini, ascultă bini... Sărăcuța, o turea ca ochii din cap biet frăținiu-miu.

— Și plătesc pe un an înainte, zori doctorul tîrgul.

— Ah, pri legea mea, zise atunci unchiul, pui doi ani, și am să ți-o lăs; că dinșii o si-i meargă mai ceva aici ca la noi acas', ci, si vezi, a mea o mai bate — nu poate s-o vadă în ochi... Eu dac-ii mai țin partea bieteii copile nevinovate ca copilul di țiți.

Auzînd această ultimă frază, doctorul, impresionat de vorba nevinovată, făcu un semn cu ochiul unchiului Brazier, ieși cu dînsul în curte și intră în grădină, lăsînd-o pe pescuitoarea în apă tulbură în fața unei mese cu bucatele întinse, stînd între Fanchette și Jean-Jacques, care o tot întrebau și căroro ea le povesti cu nevinovăție despre întîlnirea cu doctorul.

— Haide, puicuța mea, te las cu bine! făcu unchiul Brazier, întorcîndu-se în casă, și o sărută pe Flore pe frunte. Poți zice cu adevărat că ți-am brodit fericirea, te lăs pe miinile acestui cînstit și vrednic părinte al săracilor; dă-i ascultare ca și mie... Să fii cuminte, să fii ascultătoare și fă-i tot ce o vre...

— Să-i aranjați camera de deasupra camerei mele, zise doctorul către Fanchette. Această mică Flore — căreia i se potrivește bine numele — va dormi acolo chiar deseară. Miine, vom chema pentru ea cizmarul

și croitoreasa. Pune-i chiar acum un tacim, să mă-nince cu noi.

Seara, în tot Issoudunul nu se vorbi decît despre instalarea unei micuțe pescuitoare în apă tulbure acasă la doctorul Rouget. Prin aceste meleaguri prielnice glumei și bătăii de joc, porecla rămase legată de numele domnișoarei Brazier, înainte, în timpul și după izbinzile ei.

Doctorul avea fără indoială de gînd să facă în mic pentru Flore Brazier ceea ce Ludovic al XV-lea făcuse în mare pentru domnișoara de Romans; dar gîndul acesta îi venise prea tîrziu; Ludovic al XV-lea era încă tînr, pe cînd doctorul se afla în floarea bătrîneții. Între doisprezece și paisprezece ani, fermecătoarea Pescuitoare în apă tulbure avu parte de o fericire lipsită de orice grijă. Bine îmbrăcată, dichisită mai ceva decît cea mai bogată fată din Issoudun, purta un ceas de aur și bijuterii pe care doctorul i le dădu ca s-o îndemne la carte, căci i se angajase un profesor s-o învețe să citească, să scrie și să socotească. Dar viața aproape animalică a țăranilor sădise în Flore atîta scîrbă față de cupa amară a științei, încît doctorul se opri numai la această învățătură. Planurile lui în privința copilei pe care încerca s-o cioplească, s-o instruiască și s-o formeze dovedind o rivnă cu atît mai impresionantă, cu cît nu părea în stare să îndrăgească pe careva, fură în chip diferit interpretate de flecara burghezii a orașului, ale cărei trîncăneli lăsau să se înțeleagă, ca și cu privire la nașterea lui Max și a Agathe, greșeli cu urmări nenorocite. Nu-i vine ușor publicului din orașele mici să deosebească adevărul din mii și mii de zvonuri, în mijlocul comentariilor contradictorii și dintre toate presupunerile ivite pe marginea unui fapt. Provincia, ca odinioară politicienii din *La Petite Provence* la palatul Tuileries¹³⁴, vrea să explice totul și în cele din urmă știe totul. Dar fiecare prețuiește aspectul care-i place lui într-un anumit eveniment; socoate că acela e adevărul, aduce dovezi în sprijinul lui și consideră versiunea sa drept singura valabilă. Adevărul, în pofida vieții duse în văzul tuturor și a pindei din orașele

mici, e așadar adescori întunecat și pretinde, spre a fi recunoscut, fie scurgerea de timp după care adevărul ajunge indiferent, fie nepărtinirea pe care istoricul sau omul mai presus de ceilalți și-o însușește cercetînd totul dintr-un punct de vedere superior.

— Ce ai vrea să faci bătrînul maimuțoi, la vîrsta lui, cu fetița asta de cincisprezece ani? ziceau unii la doi ani după venirea Pescuitoarei în apă tulbură.

— Ai dreptate, răspundeau alții, pentru că de mult au trecut zilele de sărbătoare...

— Dragă, doctorul e indignat de tîmpenia lui fie-su și-i de neclintit în ura împotriva fiicei lui, Agathe; avînd de îndurat o asemenea supărare, poate că în ultimii doi ani a trăit atît de cuminte numai ca să se însoare cu fata asta, dacă poate avea de la ea un băiat frumos, sprinten și bine croit, plin de viață ca Max, observă unul mai căpos.

— Mai lasă-ne, zău, în pace! După ce a dus viața pe care au dus-o Lousteau și Rougeț de la 1770 pînă la 1787, oare mai poate cineva face copii la șaptezeci și doi de ani? Uite, bătrînul ăsta ticălos a citit Vechiul Testament, ca doctor măcar, și a aflat de acolo în ce fel regele David își mai înviora bătrînețile... Asta-i tot, cetățene!...

— Gura lumii zice că Brazier, cînd se întrece cu păhăruțul, se laudă în Vatan că nu merită fericirea pe care o are! grăi unul dintre acei dispuși să vadă mai cu seamă răul în toate.

— Ei, doamne, vecine, da' cîte nu se mai spun în Issoudun!

De la 1800 pînă în 1805, timp de cinci ani, doctorul gustă din plăcerile izvorîte din grija educației Florei, fără să aibă necazurile pe care ambiția și pretențiile domnișoarei de Romans i le-au dat, zice-se, lui Ludovic cel prea iubit¹³⁵. Mica Pescuitoare în apă tulbură era atît de mulțumită, asemuind viața pe care o ducea în casa doctorului cu aceea de la unchiul Brazier, încît se supuse fără îndoială cerințelor stăpînului, la fel cum ar fi făcut o sclavă în Orient. Să nu se supere făuritorii de idile și nici filantropii, dar oamenii de la țară nu prea știu ce-s virtuțile; muștrările de cuget

ii cuprind cind sint stăpîniți de vreun interes, nu dintr-un sentiment al binelui sau al frumosului; crescui în prezența sărăciei, a muncii neostoite, a lipsurilor, această priveliște îi îmboldește să socoată drept ceva îngăduit tot ceea ce i-ar putea smulge din iadul foamei și al trudei fără sfîrșit, mai cu seamă cind legea nu se împotrivesște de fel. Sint și excepții, dar rare. Virtutea, vorbind din punct de vedere social, este tovarășa bunăstării și începe o dată cu știința de carte. De aceea, Pescuitoarea în apă tulbure era pizmuită de toate fetele pe o distanță de zece leghe jur împrejur, deși purtarea ei merita, după preceptele religiei, cea mai aspră dojană.

Flore, născută în 1787, crescuse în zilele dezmățului din 1793 și din 1798¹³⁶, ale căror răsringeri se imprăștiară peste meleagurile satelor lipsite de preoți, de cult, de altare, de slujbe religioase, unde căsătoria era o simplă împreunare legală și unde lozincile revoluționare lăsară pecete adincă, mai cu seamă în Issoudun, ținut în care răzvrătirea e tradițională. În 1802, cultul catolic abia se restabilise. Cu greu găsi împăratul preoți. În 1806, numeroase parohii din Franța erau încă văduve; alt de încet se putură stringe rinourile unui cler decimat de ghilotină, după ce fusese imprăștiat. În 1802, nimeni nu putea deci s-o mustre pe Flore, în afară de propriul ei cuget. Conștiința orfanei epitropisite de unchiul Brazier putea oare să nu fie mai slabă decît interesul? Dacă, după cum totul ne obligă să presupunem, cinicul doctor se văzu silit de vîrstă să nu se atingă de o copilă de cincisprezece ani, nu-i mai puțin adevărat că Pescuitoarea în apă tulbure trecea totuși drept o fată foarte dezghețată, ca să folosim o vorbă locală. Totuși, unele persoane erau dispuse a-i da certificat de nevinovăție datorită faptului că, în ultimii doi ani ai vieții sale, doctorul îi arătă mai mult decît răceală, nu se mai ocupă de ea și nu-i mai acordă atențiile cu care o obișnuise.

Bătrînul Rouget ucisese destui oameni ca să-și poată prevedea sfîrșitul propriu; or, găsindu-l pe patul de moarte înfășurat în faldurile filozofiei enciclopediste¹³⁷, notarul stăruia pe lingă dînsul să facă ceva în favoa-

rea acestei fete, pe atunci în vîrstă de şaptesprezece ani.

— Bine, atunci s-o emancipăm¹³⁸, zise el.

Vorba aceasta ni-l zugrăveşte pe bătrînul care nu scăpa nici un prilej de a se inspira, în sarcasmele sale, chiar din profesia celui căruia îi răspundea. Scuzîndu-şi cu vorbe de duh faptele rele, izbutea să capete iertare într-un ţinut unde vorba de duh găseşte întotdeauna îndreptăţire, mai cu seamă cînd se sprijină pe interesul personal bine înţeles. Notarul desluşi în aceste vorbe vocea urii concentrate a unui om căruia legile firii îi zădărniseră socotelile desfrîmate, o răzbunare împotriva ţintei nevinovate a unei dragoste neputincioase. Această părere fu oarecum confirmată de încăpătînarea doctorului, care nu-i lăsă nimic Pescuitoarei în apă tulbure şi care, atunci cînd notarul stăruia din nou, spuse cu un zîmbet amar: „Frumuseţea ei e destulă bogăţie”.

Jean-Jacques Rouget nu-şi plînsese tatăl, pe care Flore îl plîngea. Bătrînul doctor se purtase tare rău cu feciorul său, mai ales după ce Jean-Jacques ajunsese la majorat în 1791; îi dăduse însă ţărăncuţei fericirea îndestulării materiale, care, pentru oamenii de la ţară, este idealul fericirii. Cînd, după înmormîntarea răposatului, Fanchette îi spuse Florei: „Ei, ce te faci acum, dacă domnul nu mai este?” lui Jean-Jacques îi străluciră ochii şi, pentru înfrînta oară, faţa-i neclintită se însufleţi, păru că se luminează de razele unui gînd şi răsfrînge un simţămînt.

— Lasă-ne singuri, zise el către Fanchette, care stringea masa.

La şaptesprezece ani, Flore păstra încă acea gingăşie a taliei şi a trăsăturilor, acea distincţie a frumuseţii care îl fermecase pe doctor şi pe care femeile din societatea înaltă izbutesc să şi-o menţină, dar la ţărance se veştejeşte tot aşa de repede ca şi floarea de cîmp. Totuşi, tendinţa spre îngrăşare, căreia îi cad pradă toate sătencile frumoase, cînd nu-şi duc la cîmp şi în soare viaţa lor de muncă şi de lipsuri, se şi observa la Flore. Bustul i se dezvoltase. Umerii dalbi şi cărnoşi aveau contururi ample şi armonios legate de

gitul care începea să aibă riduri. Dar ovalul obrazului era neprihănit și bărbia încă delicată.

— Flore, îi zise Jean-Jacques cu glas emoționat, te-ai deprins într-adevăr în casa asta ?...

— Da, domnule Jean...

Cind să-i spună fetei ce avea pe inimă, moștenitorul își simți limba amorțită la amintirea mortului de curind îngropat, căci se întreba până unde mersese binefacerea tatălui său. Flore, care se uită la noul ei stăpîn fără să-i poată bănuî nerozia, așteptă o vreme ca Jean-Jacques să-și continue vorba ; dar ieși din odaie neștiind ce să creadă despre îndărătnica lui tăcere. Cu toată educația pe care Pescuitoarea în apă tulbure o primise de la doctor, aveau să treacă multe zile până să poată ea cunoaște firea lui Jean-Jacques, a cărui viață o vom povesti în câteva cuvinte :

La moartea tatălui său, Jacques, în vîrstă de treizeci și șapte de ani, era sfios și supus, față de disciplina părintească, la fel ca un copil de doisprezece. Această sfială putea să explice copilăria, tineretea și întreaga sa viață celor care n-ar fi dispuși să admită existența unei asemenea firi, sau întîmplările din povestirea de față, vai, foarte obișnuite peste tot, chiar și la prinți, căci Sophie Dawes fu luată de către ultimul din familia Condé¹³⁰ într-o situație și mai rea decît aceea a Pescuitoarei în apă tulbure. Sfiala e de două feluri : sfiala spiritului și sfiala nervilor ; o sfială fizică și o sfială sufletească. Una e independentă de cealaltă. Corpul poate să se teamă și să tremure, pe cînd spiritul stă liniștit și curajos, sau viceversa. Aici se află cheia multora dintre ciudățeniile morale. Cînd amîndouă sfielile se întrunesc în același ins, el va fi toată viața lui un om de nimic. Această sfială completă e aceea a oamenilor despre care spunem : „E un neghiob”. Într-un asemenea neghiob zac deseori mari calități înăbușite. Poate că acestei indoite infirmități se datorește apariția unor călugări care și-au trecut viața în extaz. O atît de nenorocită predispoziție fizică și morală poate fi tot așa de bine rezultatul perfecției organelor și celei a sufletului, ca și al unor metehne încă neobservate. Sfiala lui Jean-Jacques

provenea dintr-o amorțeală a facultăților, pe care un mare educator sau un chirurg ca Desplein¹⁴⁰ le-ar fi trezit. La dînsul, ca și la cretini, simțul dragostei moștenise forța și sprinteneala care lipseau inteligenței, cu toate că mai avea destulă judecată spre a se călăuzi în viață. Furia pasiunii sale, lipsită cu totul de idealul în care se revarsă la toți tinerii, îi sporea și mai mult sfiala. Niciodată nu se putu hotări să curteze, cum se obișnuiește să se spună, vreo femeie din Issoudun. Or, nici fetele, nici cucoanele nu puteau să facă ele primul pas către un tinăr de statură mijlocie, cu o purtare stingace și lipsită de farmec, cu înfățișare comună pe care doi ochi mari și bulbucați, de un verde-stîns, ar fi urîțit-o îndeajuns chiar și dacă trăsăturile teșite și pielea plumburie n-ar fi îmbătrînit-o înainte de vreme. De cum se găsea în preajma unei femei, bietul băiat era desființat, simțindu-se îmboldit de pasiune tot atît de cumplit pe cît era de reținut de puținele idei dobîndite prin educație. Nemișcat între două forțe egale, nu știa ce să zică și tremura să nu i se pună vreo întrebare, atît de frică îi era să nu fie nevoit să răspundă! Dorința, care dezleagă așa de repede limbile, pe a sa o amorțea. Jean-Jacques trăi deci singuratic și caută singurătatea, care nu-l stîngherea. Doctorul observă, dar prea tîrziu ca să le mai poată lecuî, efectele funeste ale acestei firi și ale acestui temperament. Ar fi dorit foarte mult să-și însoare feciorul; dar, cum asta ar fi însemnat să-l lase în voia unei dominații care ar fi ajuns absolută, stătu la îndoială. Nu însemna oare să dea administrarea averii sale pe mîna unei străine, a unei necunoscute? Or, știa prea bine cît de greu e să faci prevederi exacte asupra sufletului femeii, studiînd-o ca fată. De aceea, deși căuta o ființă a cărei educație sau simțăminte să-i ofere garanții, încercă să-și împingă fiul pe calea zgîrceniei. Nădăjduia că astfel va trezi în acest prostănac, în loc de inteligență, un fel de instinct. Îl deprinse mai întîi cu o viață de automat și îi transmise cîteva idei neclintite în privința plasării veniturilor; apoi îl scuti de principalele greutăți ale administrării unor bunuri funciare, lăsîndu-i moșii în bună stare și

cu contracte de arendă pe termene lungi. Faptul care avea să domine viața acestei biete liințe scăpă totuși perspicacității agerului bătrîn. Sfiala seamănă cu prelăcătoria, are toată adîncimea ei. Jean-Jacques se îndrăgosti cu patimă de Pescuitoarea în apă tulbure. Nimic mai firesc, de altminteri. Flore fu singura femeie care se afla în preajma acestui holtei, singura pe care putu s-o vadă în tihnă, privind-o, cercetînd-o într-una; Flore fu singura lumină ivită în casa părintească, ea îi dăruî, fără s-o știe, singurele plăceri care îi fermecară tinerețea. Departe de a fi gelos pe taică-su, luîncîntat de educația pe care acesta i-o dădea Florei: nu-i trebuia lui oare o femeie ușor de înduplecat și căreia să nu fie nevoit a-i face curte? Pasiunea care, băgați de seamă, își poartă cu sine agerimea, le poate da nătingilor, proștilor, bicicnicilor, un fel de inteligență, mai cu seamă în tinerețe. În omul cel mai grosolan dai întotdeauna peste instinctul animalic a cărui dirzenie aduce a gîndire.

A doua zi, Flore, căreia tăcerea stăpînului său îi dăduse de gîndit, se așteptă la oarecare destăinuire importante; dar, cu toate că se învîrti împrejurul ei și se uită la dînsa pe furiș, cu expresii de patimă nesățioasă, Jean-Jacques nu putu găsi ce să-i spună. În sfîrșit, la desert, stăpînul începu din nou scenă din ajun.

— Te simți bine aici? o întrebă el pe Flore.

— Da, domnule Jean.

— Bine, rămîi atunci.

— Mulțumesc, domnule Jean.

Această situație ciudată dăinui trei săptămîni. Într-o noapte, cînd nici un zgomot nu tulbura tăcerea, Flore, care se trezise din întîmplare, auzi suflarea ritmică a unei respirații de om la ușa ei și se sperie văzîndu-l pe Jean-Jacques culcat ca un ciine pe palier, după ce, fără îndoială, făcuse cu mina lui o gaură pe dedesubtul ușii ca să se uite în cameră.

„Mă iubește, se gîndi ea; dar o să capete reumatisme cu treaba asta.”

A doua zi, Flore se uită la stăpînul ei într-un anumit fel. Dragostea lui mulă și aproape instinctivă o im-

presionase ; nu-l mai găsi atît de urît pe bietul prostănac ale cărui temple și frunte încărcate de bubuțe ca o ulceratie purtau îngrozitoarea coroană, semnul distinctiv al singelui stricat.

— Nu vrei să te întorci la țară, nu-i așa ? îi spuse Jean-Jacques cînd rămaseră singuri.

— De ce mă întrebî ? răspunse ea privind-l.

— Ca să știu, zise Rouget, căpătînd în obraz culoarea racilor fierți.

— Vrei cumva să mă trimiți acolo ? întrebă ea.

— Nu, domnișoară.

— Bine, ce vrei să știi atunci ? Ai un motiv...

— Da, voiam să știu...

— Ce ? zise Flore.

— N-ai să-mi spui ! lăcu Rouget.

— Ba da, pe sufletul meu de fată cînstită.

— A, așa, urmă Rouget speriat. Ești fată cînstită...

— Cum de nu !

— Chiar așa, adevărat ?

— Dacă-ți spun...

— Aide ! Ești aceeași de-acolo, de atunci, desculță, cînd te-a adus unchiul tău ?

— Auzi vorbă, zău că da ! răspunse Flore roșindu-se.

Moștenitorul, doborît, își lăsă capul în piept și nu-l mai ridică. Flore, surprinsă că un răspuns atît de măgulitor pentru un bărbat e primit cu o asemenea consternare, ieși din odaie. După trei zile, tot cu același prilej, căci și unul și celălalt își aleseră parcă anume desertul drept cîmp de bătălie, Flore începu vorba întrebîndu-și stăpînul :

— Ai ceva împotriva mea ?

— Nu, domnișoară, răspunse el, nu... (*pauză*). Dimpotrivă.

— Parcă te-ai supărat ieri, cînd ai aflat că sint fată cînstită...

— Nu, voiam doar să știu... (*altă pauză*). Dar n-ai să-mi spui...

— Zău, urmă ea, îți spun numai adevărul...

— Numai adevărul despre... tata ? întrebă el cu glas înăbușit.

— Tatăl dumitale, zise ea adîncindu-și privirea în ochii stăpinului său, era un om de treabă... îi plăcea să glumească, ce-are-a face!..., puțințel... Dar, sărmanul, scumpul de el!... nu bunăvoința îi lipsea... În sfîrșit, nu știu ce gînd rău îți purta, avea unele intenții... of, nenorocite intenții. De multe ori îmi venea să rid, ce să spun!... atît... Ei și?...

— Bine, Flore, zise moștenitorul apucînd-o de mină pe Pescuitoarea în apă tulbure, fiindcă n-ai avut cu tata nimic...

— Ce-aș fi putut să am cu el?... ridică ea glasul, făcînd pe fața atinsă de o bănuială jignitoare.

— Ei, atunci, ascultă-mă...

— A fost binefăcătorul meu, asta-i tot. Ah! ar fi vrut el să-i fiu nevastă... dar...

— Dar, zise Rouget apucînd din nou mina pe care Flore și-o trăsese dintr-a lui, fiindcă n-ai avut nimic cu dînsul, ai putea să rămii aici cu mine?...

— Dacă dorești, răspunse ea, lăsîndu-și ochii în jos.

— Nu, nu, dacă dorești tu, urmă Rouget. Da, ai putea să lii... stăpîna. Tot ce-i aici va fi al tău, vei avea grijă de averea mea, va fi ca și a ta... căci te iubesc și te-am iubit întotdeauna din clipa cînd ai intrat aici, așa, desculță.

Flore nu răspunse. Cînd tăcerea ajunsese stingheritoare, Jean-Jacques născoci acest argument groaznic:

— Ce zici, n-ar fi mai bine decît să te întorci la țară? o întrebă el cu vădită înfierbîntare.

— Păi de! domnule Jean, cum dorești dumneata! răspunse ea.

Totuși, cu tot acest *cum dorești dumneata!* bietul Rouget nu făcu nici un pas mai departe. Bărbații de felul acesta au nevoie de siguranță. Slorțarea pe care o fac mărturisindu-și dragostea e așa de mare și îi costă atît de mult, încît nu se mai simt în stare s-o ia de la capăt. De aici li se trage atașamentul față de prima femeie care li acceptă. Nu se pot aprecia evenimentele decît după rezultate. La zece luni după moartea tatălui său, Jean-Jacques ajunsese cu totul alt om: fața lui palidă și plumburie, pătată de bubulițe la temple și pe frunte, se lumină, se curăți, se coloră

Într-un joc de nuanțe trandafirii. Într-un cuvînt, fizionomia lui vădea fericire. Flore ceru stăruitor stăpînului să se îngrijească migălos, se ocupă cu toată rîvna ca să fie bine îmbrăcat; îl privea cînd pleca la plimbare, stînd în pragul ușii, pînă ce nu-l mai zărea. Într-un oraș observă aceste schimbări care făcură din Jean-Jacques cu totul alt om.

— Ați auzit vestea? se întreba lumea în Issoudun.

— Care veste?

— Jean-Jacques a moștenit tot ce avea tată-său, chiar și pe Pescuitoarea în apă tulbure...

— Nu crezi oare că răposatul doctor, un șiret și jumătate, s-o fi gîndit să-i lase și o gospodină lui fecioru-su?

— E o comoară pentru Rouget, ce-i drept, se vorbea în gura mare peste tot.

— E o șmecheră! e tare frumoasă; o să-l îmbrodească și are s-o ia în căsătorie.

— A avut noroc fata!

— Un noroc ca ăsta nu dă decît peste fetele frumoase.

— Ei, da de unde! Crezi una ca asta? Știi, am avut și eu pe unchiul Borniche-Héreau; ei bine, ai auzit de domnișoara Ganivet: era pocită ca păcatul, cît cele șapte păcate mari, și a moștenit totuși de la dînsul un venit de trei mii de franci...

— Ei! asta era în 1778!

— Oricum ar fi, Rouget face rău, tată-său i-a lăsat un venit anual de patruzeci de mii de livre, bani grei, s-ar fi putut însura cu domnișoara Héreau...

— Doctorul a încercat, dar n-a vrut ea: e prea prost Rouget...

— Prea prost! femeile sînt foarte fericite cu bărbați de teapa lui.

— Nevasta dumitale e fericită?

Cam acestea erau vorbele care umblau de ici, colo prin Issoudun. Dacă la început, după datinile și obiceiurile provinciei, această așa-zisă căsătorie fu luată în batjocură, în cele din urmă gura lumii n-avu decît laude pentru Flore, care se devotase bietului băiat. Iată cum ajunse Flore Brazier să conducă gospodăria

Rouget din tată în fiu, după vorba lui Goddet-fiul. Acum nu-i de prisos să descriem în treacăt cum a luat ea pe mină această conducere, spre știință bur-lacilor.

Bătrina Fanchette, ea singură din tot Issoudunul, socoti drept un lucru rău faptul că Flore Brazier ajun-sese crăiasă în casa lui Jean-Jacques Rouget; ea pro- testă împotriva necuviinței acestei situații și luă apă- rarea moralei batjocorite; e adevărat că se simțea umilită să aibă, la anii ei, drept stăpână o pescuitoare în apă tulbure, o fetișcană venită descultă în casă. Fanchette avea trei sute de franci venit anual de la niște terenuri, căci doctorul o indemnase să-și plaseze astfel economiile; răposatul tocmai îi lăsase prin tes- tament trei sute de franci rentă viageră; putea deci trăi în largul ei, așa că părăsi casa la nouă luni după îngroparea bătrînului său stăpin, la 15 aprilie 1806. Data aceasta nu indică oare celor ageri la minte, epoca în care Flore încetă să mai fie o fată cinstită?

Pescuitoarea în apă tulbure, destul de isteasă spre a prevedea plecarea din serviciu a Fanchettei, căci nu-i ceva mai bun decît exercitarea puterii ca să te deprinzi a face politică, se hotărîse să se lipsească de servitoare. Vreme de șase luni învăță într-ascuns cum anume pregătea bucatele Fanchette, care era o bu- cătăreasă de mina întii, vrednică de gospodăria unui doctor. În ce privește pofta de mâncăruri bune, lumea îi pune pe medici pe aceeași treaptă cu episcopii. Doctorul desăvîrșise măiestria culinară a Fanchettei. În provincie, lipsa de ocupație și monotonia vieții în- dreaptă activitatea minții spre bucătărie. Nu se mă- nincă în provincie cu atîta lux ca la Paris, dar se mănincă mai bine; mincările se chibzuiesc, se stu- diază. În fundul provinciei există urmași cu fustă ai vestitului Carême¹⁴¹, genii necunoscute care știu să facă o simplă mîncare de fasole atît de bună, încît e vrednică de acea aplecare a capului cu care Rossini¹⁴² primește un lucru perfect reușit. Luîndu-și diploma la Paris, doctorul urmase cursul de chimie al lui Rou- elle¹⁴³ și îi rămăseseră de pe atunci unele noțiuni de care se folosi la chimia sa culinară. I s-a dus faima

in Issoudun pentru unele îmbunătățiri puțin cunoscute in afara ținutului Berry. El a descoperit că omleta e mult mai gustoasă, mai fragedă, cînd nu se bat împreună albușul și gălbenușul cu brutalitatea cu care bucătăresele fac această operație. Se cădea, după din-sul, să bați albușul pînă se face spumă, să introduci in el incet-incet gălbenușul și să nu folosești o tigale ci un vas *cagnard* de porțelan sau de faianță. *Cagnard*-ul e un fel de farfurie groasă cu patru picioare, pentru ca, pusă la foc, aerul circulînd, să împiedice focul s-o facă țândări. În Tourenne, *cagnard*-ul se numește *cauquemarre*. Rabelais, mi se pare, vorbește de un asemenea *cauquemarre*¹⁴⁴, in care se fierb niște dihănii fantastice din vremea de demult, — *cocquesigrues* — ceea ce dovedește vechimea îndepărtată a acestui vas de bucătărie. Doctorul mai aflase și mijlocul de a îndepărta gustul de usturime al rîtașelor; dar acest procedeu secret, pe care din nefericire îl folosi numai in bucătăria sa, a fost pierdut.

Flore, deprinsă parcă de cînd lumea cu prăjelile și fripturile, două calități ce nu se pot dobîndi nici pe calea observației, nici prin muncă, o întrecu pe Fanchette in scurtă vreme. Străduindu-se să ajungă o bucătăreasă de mina întii, se gîndea la mulțumirea lui Jean-Jacques; dar și dînsa era, trebuie s-o spunem, îndeajuns de lacomă de mincăruri bune. Neîfiind in stare, ca toți acei fără învățătură de carte, să se îndeletnicească și cu ale minții, își desfășură activitatea in-tr-ale gospodăriei. Frecă mobilierul, îl lustrui și ținu toată casa in-tr-o curățenie cum nu se vede decit in Olanda. Îndrumă avalanșele de rufe murdare și potopurile de leșie la spălat, operație care, după obiceiul din provincie, nu se face decit de trei ori pe an. Toată rufăria o trecea pe sub ochii ei de gospodină și o cirpea. Apoi, doritoare fiind să pătrundă treptat in secretele averii, își însuși acea brumă de cunoștințe in afaceri pe care o avea Rouget, sporindu-și-o prin convorbirile cu notarul răposatului doctor, domnul Héron. Așa incît îi dădu o seamă de sfaturi foarte bune scumpului ei Jean-Jacques. Sigur că va fi mereu stăpînă, se ocupă de treburile acestui

burlac cu atita drag și nesaț, de parcă ar fi fost vorba de ale ei ineseși. Nu avea pentru ce se teme de pretențiile unchiului ei; cu două luni înainte de moartea doctorului, Brazier căzuse și murise pe loc ieșind din circiumă, unde, de cind il pālise norocul, își făcea veacul. Flore își pierduse și tatăl. Își sluji, așadar, stăpînul cu tot devotamentul pe care se cuvenea să-l aibă o orfană bucuroasă să-și închege o familie și să-și facă un rost în viață.

În această epocă, bietul Jean-Jacques trăi ca în rai, căpătînd dulcile deprinderi ale unei vieți animalice înfrumusețate de un fel de bună rinduială monahi-cească. Dormea dimineața pînă tirziu. Flore, care dis-de-dimineață se ducea după tirguielei sau deretica prin casă, își deștepta din somn stăpînul așa fel încit numai bine să-și găsească pregătit micul dejun cind își termina toaleta. După acest prînzișor, către ceasurile unsprezece, Jean-Jacques ieșea la plimbare, discuta cu cei cu care se întilnea și se întorcea pe la ceasurile trei să-și citească ziarele, unul din departament și altul din Paris, ajunse la el a treia zi după apariție, pătate de slinul celor treizeci de miini prin care trecuseră, murdărite de cei ce trag tutun pe nas afundîndu-se în paginile lor, innegrite de toate mesele pe unde stătuseră în neorinduială. Burlacul nostru ajungea astfel la ceasul cind își lua cina avînd grijă s-o lungească totdeauna cit mai mult. Flore îi înșira zvonurile din oraș, clevetirile ce umblau din gură-n gură și pe care ea le culesese. Pe la ceasurile opt, luminile se stingeau. Culcatul devreme e economie de luminări și de foc, obicei foarte răspîdit în provincie, dar care contribuie la timpirea oamenilor prin abuzul de somn. Prea mult somn îngreuiază, îmbicsește inteligența.

Aceasta fu timp de nouă ani viața celor două ființe, viață plină și goală totodată, în care marile evenimente fură cîteva călătorii la Bourges, la Vierzon, la Chateauroux, ori și mai departe, atunci cind nici notarii din aceste orașe, nici domnul Héron nu avea cereri de împrumut pe ipotecă. Rouget împrumuta bani cu dobîndă de cinci la sută pe ipotecă de rangul întii, cu clauza ca obligația să treacă asupra soției, dacă

debitorul era insurat. Nu oferea niciodată mai mult de o treime din valoarea reală a bunurilor ipotecate și cerea să i se dea și polițe la ordinul său, care reprezentau un adaos de dobândă de doi și jumătate la sută eșalonat pe durata împrumutului. Iată regulile pe care Rouget, tatăl său, îi spusese să le respecte întotdeauna. Camăta, această stavilă ridicată în fața ambiției țăranilor, prăpădește satele. Dobinda de șapte și jumătate la sută părea așa de convenabilă, încît Jean-Jacques Rouget făcea alegere între cei care-l asaltau cu cereri de împrumut; căci notarii luau un samsarlic gras de la înșii cărora le procurau banii așa de ieftin și il înștiințau din timp pe holteiul bătrîn asupra solvabilității.

În cursul acestor nouă ani, Flore căpătă cu timpul, pe nesimțite și vrînd-nevrînd, o putere absolută asupra stăpînului său. Se purtă la început cu Jean-Jacques în mod foarte familiar; apoi, lăra a fi necuviincioasă, îl covîrși printr-o asemenea superioritate, inteligență și energie, încît el ajunsese slugă la slujnica sa. Ca un copil mare ce era, ieși el însuși în întîmpinarea acestei dominații, lăsîndu-se atît de corcolit, încît Flore se purtă cu el ca o mamă cu fiul ei. Astfel, Jean-Jacques avu pînă la urmă pentru Flore sentimentul care face foarte trebuincioasă unui copil ocrotirea maternă. Dar se stabiliră între dinșii alte legături și mai strînse! Mai întii, Flore încheia afacerile și diriguia gospodăria. Jean-Jacques se lăsa într-atîta în grija ei în ceea ce privește orice act de administrație, încît lăra Flore viața i-ar fi părut nu anevoioasă, ci cu neputință. Apoi această femeie ajunsese o necesitate a existenței sale; îi cultiva toate capriciile, i le cunoștea doar așa de bine! Lui Rouget îi plăcea să se uite la chipul ei veșnic fericit și totdeauna surizător, singurul care îi surisese vreodată, singurul de la care nădăjduia și el un suris! O asemenea fericire strict materială, căreia Flore îi dădea glas folosînd cuvintele populare ce constituie de fapt fondul limbii vorbite în casele din provincia Berry, fericire zugrăvită pe minunata ei fizionomie, era într-un fel răsfrîngerea propriei lui fericiri. Halul în care ajungea Jean-Jac-

ques cînd o vedea întunecată din pricina vreunor supărări îi dezvălui fetei amploarea propriei sale puteri și, pentru a fi sigură de ea, ținu s-o folosească. A uza de ceva, la femeile de teapa ei, înseamnă întotdeauna a abuza. Pescuitoarea în apă tulbure îl puse fără îndoială pe stăpinul său în cîteva din acele situații învăluite în misterele vieții casnice și al căror model Otway ni l-a dat în mijlocul tragediei sale *Veneția salvată*¹⁴⁵, în scena dintre Senator și Aquilina, scenă ce realizează măreția groazei. Flore se văzu atunci atît de sigură de puterea ei, încît nu se gîndi, din nefericire pentru dînsa și pentru acest burlac, să se mărite cu Jean-Jacques.

Spre sfîrșitul anului 1815, la douăzeci și șapte de ani, Flore ajunsese la întreaga înflorire a frumuseții ei. Trupeșă, cu pielea obrazului fragedă, de o albeață ca a unei fermiere din Bessin¹⁴⁶, ea intrupa într-adevăr idealul a ceea ce străbunii noștri numeau o *cumătră stragnică*. Frumusețea ei, care aducea cu aceea a unei minunate slujnice de han, dar mai mare și mai bine întreținută, o făcea să semene cu domnișoara Georges¹⁴⁷, fără noblețea împărătească a acesteia în vremurile ei bune. Flore avea aceleași frumoase brațe rotunde, de o albeață care îi ia ochii, plinătatea formelor, carnația catifelată, cu luciu de satin, contururile atrăgătoare, dar mai puțin accentuate decît cele ale actriței. În privire, Flore exprima gingășia și blîndețea. Căutătura ei nu impunea respectul, ca privirea celei mai frumoase Agrippine care, de la Racine încoace¹⁴⁸, a călcat pe scena de la Théâtre-Français; te imbia la desfătare.

În 1816, Pescuitoarea în apă tulbure îl zări pe Maxence Gilet și se îndrăgosti pe dată de dînsul. Simți cum îi străpunge inima acea săgeată mitologică, admirabilă exprimare a unui efect natural, pe care grecii trebuiau să-l reprezinte astfel, ei care nu concepeau nicidecum dragostea cavalerescă, ideală și melancolică, zămislită de creștinism. Flore era pe atunci prea frumoasă pentru ca Max să disprețuiască această cucerire. Pescuitoarea în apă tulbure cunoscuse deci, la douăzeci și opt de ani, adevărata dragoste, o

dragoste nebună, nemărginită, acea dragoste care imbină toate modurile de-a iubi, pe al lui Gulnare și pe al Medorei¹⁴⁹. De îndată ce află despre felul legăturii dintre Flore și Jean-Jacques Rouget, ofițerul fără avere intrevăzu în legătura cu Pescuitoarea în apă tulbură mai mult decît o iubire trecătoare. De aceea, spre a-și asigura într-adevăr viitorul, fu de acord să fie găzduit acasă la Rouget, dîndu-și seama de firea slabă a acestui burlac. Pasiunea Florei nu întîrzie să aibă o mare înrîurire asupra vieții și traiului domestic al lui Jean-Jacques. Timp de o lună, burlacul ajuns din cale-afară de fricos, văzu cum figura atît de veselă și de prietenoasă a Florei devine cumplită, întunecată și posacă. Îndură izbucniri de proastă dispoziție calulată, întocmai ca un bărbat însurat a cărui nevastă plănuiește să-l înșele. Cînd, în toiuł celor mai crunte repezeli, bietul burlac îndrăzni să o întrebe pe Flore care e pricina acestei schimbări, în privirea ei apărură văpăi încărcate de ură, și în glas intonații bătăioase și disprețuitoare, cum bietul Jean-Jacques nu văzuse și n-auzise niciodată.

— Zău, zise ea, n-ai nici inimă, nici suflet. Uite, de șaisprezece ani îmi mănînc aici tinerețea și n-am băgat de seamă că ai o piatră aci!... îi spuse Flore bătîndu-se cu mîna în dreptul inimii. De două luni îl vezi venind aici pe acel viteaz maior, o victimă a Bourbonilor, care trebuia s-ajungă general și care o duce greu, infundat într-un orașel unde cîinii nu umblă cu colaci în coadă. E nevoie să stea cît e ziulica de mare pe un scaun la primărie ca să cîștige... cît?... șase păcătoase sute de franci, mare chilipir! Și dumneata, care ai plasate cu dobîndă șase sute cincizeci și nouă de mii de livre, șizeci de mii de franci venit și care, datorită mie, nu cheltuiești mai mult de trei mii de franci pe an, punînd toate la socoteală, chiar și fustele mele, într-un cuvînt totului-tot, dumneata nu te gîndești să-i oferi găzduire aci, unde întreg al doilea etaj e gol! Preferi să lași să se joace pe acolo șoarecii și șobolanii, decît să aciuiezi un semen, în sfîrșit un băiat, pe care tatăl dumitale l-a privit întotdeauna ca pe un fiu al său!... Vrei să alli ce ești?

Am să-ți spun : ești un fraticid ! Pe urmă știu și de cel ! Ai văzut că-mi era simpatic și asta te roade ! Cu toate că pari prostănac, ești mai șmecher decât toți șmecherii de felul dumitale... Ei bine, da, mi-e simpatic și încă tare...

— Bine, Flore...

— Ei, cu *bine Flore* nu merge. Ah, poți să-ți cauți altă Flore (numai să găsești vreuna !) căci, uite, otravă să-mi fie paharul ăsta de vin, dacă nu lăs toate bălță în iadul de-aici din casă. Nu te-am costat un ban, slavă domnului, în cei doisprezece ani cit am stat aici, și ți-ai făcut mendrele pe mai nimic. Oriunde într-altă parte mi-aș fi cîștigat pîinea lucrînd ca aici la de toate : la spălat, la călcat, la supravegheat fierul rufelor, la cumpărăturile din piață, la gătit, la toate treburile dumitale, spetindu-mă muncind de dimineață pînă-n seară... Și cînd colo, iată-mi răsplata.

— Bine, Flore...

— Da, ai să mai găsești vreo Flore, la cincizeci și unu de ani cîți ai dumneata, cînd scîrții din toate balamalele, și te ramolești de speriat, las-că știu eu ! Și unde mai pui că moare omul de urît cu alde dumneata...

— Bine, Flore...

— Lasă-mă în pace !

Ieși izbind ușa năprasnic, de răsună toată casa și parcă se cutremură pînă-n temelii. Jean-Jacques Rouget deschise foarte domol ușa și se îndreptă și mai domol spre bucătărie, unde Flore bombănea într-una.

— Bine, Flore, zise Jean-Jacques blind ca un mie-lușel, aud pentru întîia oară din gura ta dorința asta. De unde știi dacă vreau sau nu vreau să ți-o îndeplinesc ?

— Mai întîi, reluă ea, ne trebuie un bărbat aici. Lumea știe că ai cite zece, cincisprezece, douăzeci de mii de franci în casă ; și, dacă ne-ar călca hoții, ne-ar stringe de gît. Mie nu-mi arde de fel să mă trezesc într-o bună dimineață ciopîrțită în patru, cum i s-a întîmplat acelei slujnice care, biata de ea, a făcut prostia să sară în ajutorul stăpînului ! Ei bine, dacă or să vadă că avem la noi un om viteaz ca Cezar și

cu care nu e de glumit... Max înghite trei hoți cît ai clipi din ochi... ei bine, aș dormi mai liniștită! Au să-ți împuie poate urechile cu prostii... ba că-l iubesc, ba că-l ador... Știi ce-ar trebui să le spui?... ei bine, răspunde-le că știi, dar că tatăl dumitale ți-a cerut cu limbă de moarte să ai grijă de sărmanul său Max. Toți vor lăcea chitic, căci pînă și pietrele caldarimului din Issoudun spun că el îi plătea întreținerea la l'ceu, *ca să știi!* Uite, de nouă ani slugăresc la dum-nicata...

— Flore, Flore...

— Ațiția bărbați din oraș mi-au spus vorbe dulci, s-o știi! Unii mă rugau să primesc lanțuri de aur, alții ceasornice... „Flore, drăguțo, dacă l-ai părăsi pe timpitul acela de moș Rouget”, căci așa îmi vorbeau despre dumneata. Eu sî-l părăsesc? doamne ferește, să părăsesc un neajutorat ca dinsul?! Ce s-ar face fără mine? am răspuns totdeauna. Nu, nu, capra unde-i legată, acolo trebuie să pască...

— Da. Flore, numai pe tine te am pe lume și sint prea fericit... Dacă îți face ție plăcere, draga mea, ei bine, îl vom ține pe Maxence Gilet aici, va minca la noi...

— Ei, zău, cred și eu!

— Domol, nu te supăra...

— Dacă e pentru unul e și pentru doi, răspunse ea rîzînd. Dar dacă vrei să fii drăguț, știi ce trebuie să faci, ingerașul meu drag?... Să dai o raită, în plimbare, pe lingă primărie, pe la ceasurile patru și să potrivești, așa, o întîlnire cu domnul maior Gilet, pe care să-l inviți la masă. Dacă va face nazuri, să-i spui că mi-ar face mie mare plăcere, că-i prea cavalier ca să refuze. Apoi, la desert, dacă-ți vorbește despre ne-cazurile lui, despre cîte a îndurat pe pontoane, că Coar o să ai alita minte să aduci vorba de asta, pot-tește-l să locuiască aci... Dacă cumva s-o împotrivi, n-ai nici o grijă, izbutesc eu să-l înduplec...

Plimbîndu-se încetîșor pe bulevardul Baron, burlacul se gîndi, atît cît era el în stare, la acest eveniment. Dacă s-ar despărți de Flore... (la acest gînd peste mintea lui se lăsă o negură) ce altă femeie ar

putea găsi?... Să se însoare?... La vîrsta lui, ar fi luat numai pentru avere și încă mai cumplit exploatat de soția legitimă decît de Flore. De altfel, gîndul că i-ar putea lipsi această dragoste, fie și amăgitoare, îi pricinuia o cumplită neliniște. Se purtă deci cît putu mai amabil cu maiorul. După cum dorea Flore, invitația i-o făcu în prezența unor cunoscuți, ca să-i menajeze demnitatea lui Maxence.

Flore și stăpinul său se împăcară; dar, din acea zi, Jean-Jacques observă în purtarea ei deosebiri ușoare, care dovedeau o schimbare totală în dragostea Pescuitoarei în apă tulbure. Vreo jumătate de lună Flore Brazier se plînsese furnizorilor, la piață, cumetrelor cu care flecărea, împotriva tiraniei domnului Rouget, căruia îi trecea prin cap să-l ia în casă pe așa-zisul său frate natural. Dar nimeni nu se lăsă tras pe sfoară de această comedie, și Flore fu socotită o lăptură din cale-afară de vicleană și șmecheră.

Moș Rouget se simți foarte fericit cînd Max ajunse și el stăpin în casă, căci avea pe cineva care nu știa ce să mai facă pentru dînsul, dar fără slugărnicie totuși. Gilet stătea de vorbă, puneă țara la cale și se plimba uneori cu moș Rouget. De cum se instală ofițerul, Flore nu mai vru să fie bucătăreasă. Bucătăria, zicea dînsa, îi strica miinile. După dorinta marelui stăpin al tagmei, Cognette indică o rubedenie a ei, o fată bătrînă al cărei stăpin, un preot, tocmai murise fără a-i fi lăsat ceva, o foarte bună bucătăreasă care avea să rămînă devotată pînă la moarte Florei și lui Max. De altminteri, Cognette fîgădui rudei sale, în numele celor doi suverani, un venit de trei sute de livre după zece ani de bune, sincere, discrete și cinstite servicii. În vîrstă de șaiszeci de ani, Védie te izbea de la prima vedere prin fața ei pustiiță de vărsat și printr-o urîțenie suportabilă. După intrarea în serviciu a lui Védie, Pescuitoarea în apă tulbure ajunse doamna Brazier. Purtă corset, își cumpără rochii de mătase, de stoffe bune de lînă sau de bumbac, potrivit anotimpurilor. Își comandă gulerașe de pinză, șaluri foarte scumpe, bonete brodate, gulere de dantelă, se încălță cu ghețe cu

șireturi și se statornici într-o eleganță și un lux care o întineriră. Era ca un diamant nelucrat, pe care un bijutier îl șlefuisese și-l montase ca să-l ridice la ade-vărata sa valoare. Ținea să-i facă cinste lui Max. La sfârșitul primului an, în 1817, comandă din Bourges un cal, zis englezesc, pentru bietul maior, plictisit de atita plimbare pe jos. Max strinsese de pe drumuri, de prin împrejurimi, un fost lăncier din garda impe-rială, un polonez cu numele de Kouski, ajuns în sără-cie lucie, care nu cerea decit să-și găsească sălaș în casa Rouget, în calitate de servitor al maiorului. Max deveni idolul lui Kouski, mai ales după duelul cu cei trei regaliști. Începînd din 1817, în casa lui Moș Rou-get trăiau deci cinci persoane, dintre care trei stă-pini, iar cheltuielile gospodăriei se ridicară la opt mii de franci pe an.

În momentul cînd doamna Bridau se întorcea la Issoudun pentru ca, după expresia maestrului Desro-ches, să salveze o succesiune atit de grav compro-misă, moș Rouget ajunsese incet-incet la o stare cvasi-vegetativă. Mai întii, de cînd Max se făcuse și el stăpin în casă, domnișoara Brazier acorda mesei o mai mare importanță: se servea acum o masă epis-copală. Rouget, purces pe calea traiului bun, mincă din ce în ce mai mult, îmboldit de minunatele bucate pe care le pregătea Védie. Cu toată această delicioasă și îmbelșugată hrană, nu se îngrășă decit puțin. De pe o zi pe alta, se prăbușea ca un om obosit, poate din pricina digestiilor grele, și ochii i se încercăneau tot mai tare. Dar dacă, în plimbările sale, vreun cetățean îl întreba cum îi merge cu sănătatea, răspun-dea: „Niciodată n-am fost mai sănătos”. Deoarece trecuse întotdeauna drept tare mărginit, nimeni nu observă scăderea tot mai accentuată a facultăților sale mintale. Dragostea pentru Flore era singurul simțăm-int care îl lega de viață; nu exista decit prin Flore; avea pentru dînsa o nemărginită slăbiciune, asculta de-o privire a ei, îi pindea mișcările așa cum pin-dește ciinele cele mai neînsemnate gesturi ale stă-pinului. Într-un cuvînt, după o vorbă a doamnei Hochon,

la cincizeci și șapte de ani, moș Rouget părea mai bătrîn decît domnul Hochon, pe atunci octogenar.

Își poate oricine inchipui, cu drept cuvînt, că apartamentul lui Max corespundea pe deplin fermecătorului flăcău. Într-adevăr, în șase ani, maiorul îmbunătățise an de an confortul casei, înfrumusețase cele mai mici amănunte ale apartamentului său, atît pentru el însuși cît și pentru Flore. Dar nu izbutise să aibă decît confortul posibil în Issoudun : pardoseală de cărămizi vopsite, tapetele destul de elegante, mobile de mahon, oglinzi cu chenar poleit cu aur, perdele de muslină împodobită cu fișii roșii, un pat cu coroană și cu perdele rinduite așa cum le așază tapițerii din provincie pentru o mireasă bogată, și care păreau pe atunci culmea luxului, dar care se vede pe pozele populare de modă și e așa de banal, încît nici negustorașii din Paris nu-l mai vor la nuntă. Aveau, lucru îngrozitor și despre care se vorbea în Issoudun, rogojinii de papură pe scară, fără îndoială, spre a potoli zgomotul pașilor ; de aceea, întorcîndu-se acasă în zorii zilei, Max nu deșteptase din somn pe nimeni ; Rouget nu bănuia niciodată complicitatea oaspetelui său în isprăvile de noapte ale *Cavalerilor Fără Treabă*.

Pe la ceasurile opt, Flore, într-un halat dintr-o țesătură frumoasă de bumbac cu dungulițe trandalirii, în cap cu o bonetă de dantelă, avînd în picioare pantofi îmblăniți, deschise binișor ușa camerei lui Max ; dar, văzînd că doarme, se opri în fața patului.

„Tirziu a mai venit acasă, își zise ea, pe la trei și jumătate ! Trebuie să ai chereștea, nu glumă, ca să îți piept unor asemenea petreceri. Voinic mai e, drăguțul de el !... Ce or fi făcut ast-noapte ?”

— A, tu erai, dragă Flore, zise Max trezindu-se din somn ca militarii, deprinși de vicisitudinile războiului să-și recapete toată limpezimea minții și singele rece chiar la deșteptare, oricît de pe neașteptate s-ar produce.

— Vrei să dormi, te las...

— Nu, stai, avem niște chestii grave...

— Ai făcut vreo boroboață ast-noapte ?

— Aș! de unde!... e vorba despre noi și despre babalicul ăla. Ah, drace! nu mi-ai pomenit niciodată despre familia lui... Ei bine, vine aici familia, fără îndoială ca să ne amărase zilele, să ne scoată peri albi...

— Ah, mă duc să-l zgîlții puținel, zise Flore.

— Domnișoară Brazier, rosti grav Max, e vorba despre lucruri prea serioase, nu te duce ca năucul. Trimite-mi cafeaua, am s-o beau în pat și am să mă gândesc la ce avem de făcut... Vino iar pe la nouă, să mai stăm de vorbă. Până atunci, fă-le că nu știi nimic.

Înmărmurită de această veste, Flore ieși de la Max și se duse să-i prepare cafeaua; dar după un sfert de ceas, Daruch dădu buzna în casă și-i zise marelui maestru:

— Fario își caută teleguța!...

În cinci minute, Max se îmbracă, apoi coborî și, făcându-se că se plimbă, ajunse la piciorul turnului, unde văzu o adunare destul de mare.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Max, răzbind prin mulțime și ajungînd pînă la spaniol.

Fario, un omuleț uscățiv, era de-o urîțenie comparabilă doar cu a unui nobil din Spania. Niște ochi de văpaie parcă străpunși de un sfredel și foarte apropiati de nas l-ar fi făcut să treacă la Neapole drept un făcător de farmece. Acest omuleț părea blajin fiindcă era grav, liniștit, cu mișcări încete. Așa că i se zicea nea Fario. Dar pielița obrazului de culoarea turtei dulci și blindetea lui ascundeau celor neștiutori și dezvăluiau celor cu ochi ageri caracterul pe jumătate maur al unui țăran din Grenada, pe care nimic nu-l scosese pînă atunci din lenea și din nepăsarea sa.

— Ești sigur, îl întrebă Max după ce ascultase tînguirile negustorului de cereale, că ai venit cu căruța? Căci nu sînt, slavă domnului, hoți în Issoudun.

— Era aici...

— Dacă ai lăsat calul înhămat, n-o fi luat-o din loc cu căruța cu tot?

— Da' calul uite-l, zise Fario, arătînd cu degetul spre animalul cu hamurile pe el, la vreo treizeci de pași mai departe.

Max porni serios spre locul unde se afla calul pentru ca, ridicînd capul, să poată vedea piciorul turnului, căci lumea era adunată jos. Toți veniră după el, ceea ce și voia poznașul.

— O fi virit careva, din nebăgare de seamă, căruța în buzunar ! strigă François.

— Haide, căutați-vă-n buzunare ! strigă Baruch.

Hobote de ris izbucniră din toate părțile. Fario injură. În gura unui spaniol injurăturile arată că omul e minios loc.

— E ușoară căruța ta ? îl întrebă Max.

— Ușoară ?... răspunse Fario. Dacă aş trece c-o roală peste piciorușele celor care-și bat joc de mine, nu s-ar mai plinge de bătăături !

— Se vede totuși că-i grozav de ușoară, răspunse Max, arătînd cu degetul spre turn, de vreme ce a zburat pe moviță.

La aceste vorbe, toți își îndreptară privirile într-acolo și se iscă zarvă cumplită în toată piața. Își arătau unul altoia căruța fermecată. Toate limbile se însuflețiră.

— Diavolul îi ocrotește pe hangiii care își vînd lui sufletul, zise Goddet-fiul către negustorul inlemnit de groază : el a vrut să te învețe minte, ca să nu mai lași căruța de izbeliște pe uliți, în loc să tragi la han.

La această dojană, un șuvoi de „huideo !” izbucni din mulțime, căci Fario trecea drept un zgirie-brinză.

— Haide, măi omule, zise Max, nu trebuie să-ți pierzi curajul. Ne urcăm pe turn să aflăm cum a ajuns teleguța ta acolo. Drace, o să-ți dăm și noi o mină de-ajutor. Mergi și tu, Baruch ? Tu, zise el către François vorbindu-i la ureche, dă lumea la o parte și să nu fie nimeni jos în dreptul movilei cînd ne-i vedea pe noi ajunși acolo.

Fario, Max, Baruch și alți trei cavaleri se urcară spre turn. În timpul acestei urcări, îndeajuns de primejdioase, Max observă împreună cu Fario că nu se vedeau nici stricăciuni, nici urme care să fi indicat trecerea căruții. Fario, crezînd și el că la mijloc e vorba de o vrajă, era năucit. Și cînd ajunseră cu toții

sus și cercetară acolo lucrurile, faptul le păru chiar cu neputință.

— Cum o s-o scoborim? întrebă spaniolul, ai cărui ochi mici, negri exprimau pentru prima dată spaimă și a cărui față galbenă și scobită, ce părea că n-o să-și mai schimbe vreodată culoarea, păli.

— Cum asta? zise Max, nu-mi pare ceva greu...

Și, profitând de uimirea negustorului de cereale, îndrumă cu brațele sale vinjoase căruța, trăgînd-o de hulube, într-așa fel încît să-i dea drumul; apoi, în clipa cînd urma să-i lăcă vînt, strigă cu glas tunător:

— Păzea colo jos!...

Dar nu se putea întimpla nimic rău; lumea adunată, înștiințată de Baruch și cuprinsă de curiozitate, se retrăsese pe piață la distanța necesară pentru a vedea ce se va petrece pe movilă. Căruța se sfărîmă în chipul cel mai pitoresc într-un număr nesfîrșit de bucăți.

— Iată că a coborît, zise Baruch.

— Ah, hoților! ah! ticăloșilor! strigă Fario, poate că voi aștia ați aburcat-o aici...

Max, Baruch și cei trei camarazi ai lor începură să-și bată joc de insultele spaniolului.

— Am vrut să-ți facem un bine, zise cu răceală Max; era cît pe-acî să mă tragă și pe mine după dînsa, afurisita ta de căruță, și așa înțelegi tu să ne mulțumești?... De unde ești de loc?

— De unde-s eu de loc oamenii nu iartă, răspunse Fario tremurînd de furie. Căruța mea o să fie trăsura cu care să vă duceți la dracu... afară numai dacă nu cumva, zise el, prefăcîndu-se blind ca un mieluşel, ați binevoi să-mi dați în schimb una nouă?

— O să mai vorbim despre asta, zise Max coborînd.

Cînd ajunseră la piciorul turnului și dădură ochii cu primele grupuri de inși puși pe ris și pe glume, Max îl prinse pe Fario de un nasture de la jiletcă și îi zise:

— Da, cînstite moș Fario, o să-ți dăruiesc o căruță minunată, dacă te învoiești să-mi pui în palmă două sute cincizeci de franci; dar nu garantez că o să fie, ca asta, așa de bine încheiată.

La această ultimă glumă, Fario rămase rece ca și când ar fi fost vorba să încheie un tirg.

— Nu, zău, răspunse el, dacă ai să-mi dai cu ce să-mi înlocuiesc biata mea căruță, să știi că niciodată n-ai folosit mai bine gologanii taicăi Rouget.

Max pări și ridică pumnul său de temut asupra lui Fario; dar Baruch, care știa că o asemenea lovitură n-ar fi izbit numai în Fario, îl luă pe sus pe spaniol, de parcă ar fi fost ușurel ca o pană, și-i șopti lui Max:

— Nu face prostii!

Maiorul, chemat la ordine, începu să ridă și-i răspunse lui Fario:

— Eu, din nebagare de seamă, ți-am sfărîmat căruța; tu încerci să arunci asupra mea toate birfelile — sintem chit.

— Nu încă, mormăi printre dinți Fario. Dar imi pare bine că am aflat cît făcea căruța mea!

— Ah, Max, ți-ai găsit nașul! se amestecă un martor care nu făcea parte din tagma *Fără Treabă*.

— Te las cu bine, domnule Gilet, încă nu-ți mulțumesc pentru ajutorul dat, grăi negustorul de cereale, suindu-se pe cal și dispărînd înconjurat de strigăte de ura.

— Șinele de pe roți ți le păstrăm!... îi strigă un rotar care venise să privească de aproape căruța sfărîmată în bucăți.

Una dintre hulube se implîntase în pămînt, dreaptă ca un copac. Max stătea locului, palid și gînditor; fraza spaniolului îl lovise ca un cuțit în inimă. Gura lumii din Issoudun nu osteni să trîncănească cinci zile în șir despre căruța lui Fario. Era ursită să călătorească, după vorba lui Goddet-fiul, căci lăcu ocolul întregii provincii Berry, unde se povestiră din om în om glumele lui Max și ale lui Baruch. Așadar, și asta îl scoase mai ales din sărite pe spaniol: mai era încă, opt zile după cele întimplute, obiectul de batjocură a trei departamente și subiectul tuturor sporovăielilor. În legătură cu strașnicele răspunsuri ale răz bunătorului spaniol, Max și Pescuitoarea în apă tulbure ajunseră subiect de mii de comentarii șoptite

incet la ureche în Issoudun, dar povestite în gura mare la Bourges, la Vatan, la Vierzon și la Chateauroux. Maxence Gilet cunoștea îndeajuns de bine oamenii de prin acele meleaguri, ca să-și dea seama cât venin adăugau probabil vorbelor purtate pe seama lor.

— Nu poți opri lumea să vorbească, se gândi el. Ah! cu asta am dat cu măciuca-n baltă.

— Știi, Max, îi zise François luindu-l de braț, ăia sosesc astă-seară...

— Care ăia?

— Alde Bridau! Bunica a primit scrisoare de la fină-sa.

— Ascultă, dragul meu, îi zise Max la ureche, m-am gândit serios la chestia asta. Flore și cu mine nu trebuie să părem că am avea pică pe alde Bridau. Dacă o fi să plece moștenitorii din Issoudun, voi ceștilalți din familia Hochon trebuie să le dați răvaș de drum. Cercetează-i bine pe parizieni; și după ce îi cîntărim cum se cuvine, mîine, la mătușa Cognette, om vedea ce le putem face și cum să-i punem rău cu bunicul tău...

— Spaniolul i-a găsit lui Max punctul slab, zise Baruch către vărul său François în drum spre casa domnului Hochon și uitîndu-se după prietenul lor care se ducea acasă.

În timp ce Max își vedea de isprava lui, Flore, cu toate îndemnurile prietenului ei, nu-și putuse stăpîni minia; și, fără să cumpănească dacă slujea sau incurca cele plănuite, își dădea drumul împotriva bietului burlac. De cum își atrăgea minia slujnicei sale, lui Jean-Jacques i se tăiau, ca la un semn, toate îngrijirile și răsfăturile vulgare care-l umpleau de bucurie. Într-un cuvînt, Flore își pedepsea stăpinul. Așadar, nici pomeneală de vorbulițele drăgăstoase cu care ea își împodobeia conversația rostindu-le cu felurite mlădieri în glas și cu priviri mai mult sau mai puțin duioase: „pisicuțul meu — cățelușul meu scump — ingerășul meu — prostuțul meu drag — șoricelul meu iubit” etc. Un *dumneata* rece și tăios, rostit cu o stimă plină de ironie, străpungea inima nenorocitului burlac,

ca tăişul unei cuşit. Acest dumneata era folosit drept declaraţie de război. Apoi, în loc să-i sară într-ajutor moşneguşului cînd se ridica din pat, să-i dea la mină lucrurile trebuitoare, să-i presimţea dorinţele, să-l privească în ochi cu acea admiraţie pe care toate femeile o pot exprima şi care, cu cit e mai fără măsură, cu atît încîntă mai mult, spunindu-i: „Arăţi ca un boboc de trandafir! — Lasă, eşti sănătos-tun! — Ce frumos eşti, dragă Jean!” — în sfîrşit, în loc să-l desfăteze cu cit mai multe ghiduşi şi cu glume care-l înveseleau, Flore îl lăsa să se îmbrace singur. Dacă o striga să vină la dînsul, îi răspundea de la piciorul scării:

— Ei, nu pot face toate deodată, să-ţi pregătesc şi gustarea de dimineaţă şi să-ţi fiu şi de ajutor în cameră. Un coşcogeamite om ca dumneata nu se poate îmbrăca şi singur?

„Vai, dumnezeule, doamne, cu ce i-am greşit?” îi zise în sinea lui bătrînelul, văzîndu-se astfel repezit cînd ceru puţină apă caldă pentru bărbierit.

— Védie, du apă caldă lui domnul, strigă Flore.

— Védie, o întrebă moşneguşul, năucit de teama valului de minie ce se abătea asupra lui. Védie, ce are doamna azi dimineaţă?

Flore Brazier cerea ca stăpînul ei, Védie, Kouski şi Max să-i zică doamnă.

— A ti aflat, mi se pare, ceva nu tocmai frumos despre dumneata, răspunse Védie, prefăcîndu-se adînc îndurerată. Rău faceţi, domnule. Iaca, nu-s decît o biată slujnică şi-mi puteţi spune să nu-mi bag nasul în treburile dumnea voastră, dar oricît aţi căuta printre toate femeile pămîntului ca acel rege din sfînta scriptură, tot n-o să-i găsiţi pereche doamnei. S-ar cădea să sărutaţi urma paşilor pe unde trece... zău, dacă li faceţi necazuri, se întorc în inima dumnea voastră! Ce mai vorbă, avea ochii plini de lacrimi.

Védie îl lăsa pe bietul om îngrozit; Jean-Jacques se aruncă într-un jet, privi în gol ca un nebun dedat tristeţii şi uită să se mai bărbierească. Asemenea treceri de la dragoste la răceală aveau asupra acestei fiinţe slabe, care nu trăia decît pe coarda amoroasă,

efectele bolnavicioase produse asupra corpului de trecerea bruscă de la o căldură tropicală la un frig polar. Erau un fel de pleurezii morale, care-l prăpădeau ca tot atâtea boli. Flore, ea singură pe lume, avea o așa de mare iniuriere asupra lui; căci numai pentru ea se arăta tot atît de bun pe cît era de prostănac.

— Cum, tot nu te-ai bărbierit încă? se răsti ea ivindu-se în pragul uşii.

Îi pricinui cea mai năprasnică tresărire lui taica Rouget care, din palid şi destigurat la faţă cum era, se înroşi deodată fără a îndrăzni să se plîngă de acest asalt.

— Gustarea e gata, te aşteaptă! Poţi să cobori, dacă vrei, şi în halat şi papuci, tot o să măninci de unul singur.

Şi, fără s-aştepte vreun răspuns, dispăru. Să-l lase să-şi mănince gustarea de dimineaţă singur era pedeapsa care îl mîhnea mai tare decît oricare alta: îi plăcea să stea de vorbă cînd minca. Ajungînd în josul scării, Rouget fu apucat de un acces violent de tuse, deoarece emoţia îi trezise catarul.

— Tuşeşte, tuşeşte pînă ţi-o ieşi sufletul! zise Flore în bucătărie fără să-i pese că stăpinu-său putea s-o audă. Vezi bine, bătrînul ticălos e îndeajuns de zdravăn ca să reziste fără să-i duci grija. Unul ca ăsta nu-şi scui pă plămîinii decît după ce ne-o...

Asemenea drăgălăşenii îi adresa Pescuitoarea în apă tulbure lui Rouget, în clipele ei de minie. Bietul om se aşeză, covîrşit de tristeţe, în mijlocul camerei, la colţul mesei şi se uită la vechile sale mobile, la tablourile de demult, părăind nespus de întristat.

— Ți-ai fi putut pune cravata, zise Flore intrînd. Crezi că e plăcut să vezi un git gol ca al dumitale, mai roşu, mai încreţit decît al curcanului!

— Dar cu ce ţi-am greşit? întrebă el ridicîndu-şi ochii mari, de un verde-lîmpede, plini de lacrimi, spre Flore, înfruntînd mutra ei morocănoasă.

— Cu ce-ai greşit?... făcu ea. Nu ştii, hî?... Ipocrit ce eşti!... Sora dumitale Agathe, care îţi e soră cum is şi eu cu turnul din Issoudun, după spusele tatălui

dumitale, care nu ți-e nimic, vine de la Paris cu feciorul ei, un prăpădit de pictor de trei parale; vin să te vadă...

— Soră-mea și nepoții vin la Issoudun?... întrebă el înmărmurit.

— Da, fă pe miratul, doar-doar oi crede că nu le-ai scris dumneata să vină? Șiretenie cusută cu ață albă! Fii liniștit, n-o să-i tulburăm de loc pe parizienii dumitale, căci înainte de a fi pus ei piciorul pe aceste meleaguri, pașii noștri nu se vor mai auzi pe-aici. Max și cu mine vom fi plecați și n-o să ne mai întoarcem niciodată. Cît despre testamentul ăla, am să-l rup în șapte bucăți sub nasul și în ciuda dumitale, mă-nțelegi?... O să lași averea familiei, fiindcă noi nu sintem din familie. După aceea, ai să vezi dacă au să te iubească, de dragul ochilor dumitale, niște oameni care nu te-au văzut de treizeci de ani, care nici nu te-au văzut vreodată. Nu mă poate înlocui ea pe mine, sora dumitale! O mironosiță dintre cele mai păcătoase!

— Numai de asta te superi, dragă Flore? făcu bătrînul. Nu-i primesc, nici pe soră-mea, nici pe nepoți... Îți jur că aud pentru intîia oară despre venirea lor, o fi o ispravă pusă la cale de doamna Hochon, bătrîna cea bisericoasă...

Max, care auzi răspunsul taicăi Rouget, se ivi deodată, zicînd cu glas de stăpîn:

— Ce s-a întîmplat?...

— Dragul meu Max, urmă bătrînul, bucuros că putea să capete ocrotirea soldatului care, potrivit înțelegerii făcute cu Flore, lua întotdeauna partea lui Rouget, jur pe tot ce e mai sfînt că abia acum aflu vestea. N-am scris nici un rînd surorii mele; lata mi-a cerut să-i lăgăduiesc că n-am să-i las nimic din avere, mai degrabă s-o fac danie bisericii... Pe scurt, nu îi primesc, nici pe soră-mea Agathe, nici pe feciorii ei.

— Rău a făcut tatăl dumitale, scumpul meu Jean-Jacques, și doamna face și mai rău, răspunse Max. Tatăl dumitale avea motivele lui; a murit, ura se cade să se stingă o dată cu dînsul... Sora dumitale e sora dumitale, nepoții dumitale sînt nepoții dumitale. Ești

dator față de dumneata însuși și față de noi să-i primești bine. Ce-o să zică lumea în Issoudun ? La naiba ! mi s-au aruncat atitea în spinare, nu mai lipsește decît să aud zicîndu-se că te sechestrăm, că nu ești liber, că noi te-am întăritat împotriva moștenitorilor, că umblăm să cîștigăm prin vicleșuguri moștenirea dumatăle. Să mă ia dracul dacă n-o iau din loc la a doua birfeală. E îndeajuns și prima ! Să ne așezăm la masă.

Flore, care se făcuse din nou blindă ca o mielusea, o ajută pe Védie să pună masa. Taica Rouget, plin de admirație față de Max, îi apucă amîndouă mîinile într-ale sale, îl trase la fereastră și îi zise încet :

— Ah ! Max, dacă aș avea un copil, nu mi-ar fi atît de drag cît îmi ești dumneata. Și Flore avea dreptate : voi amîndoi, voi sinteți familia mea. Ești un om de onoare, Max, și tot ce-ai spus adineauri e foarte frumos.

— Trebuie să-ți primești foarte bine sora și nepotul, dar să nu-ți schimbi nici cu o iotă intențiile și hotărîrile, îl întrerupse Max. Îți vei îndeplini astfel datoriile față de tatăl dumatăle și față de ceilalți oameni...

— Haideti, scumpii mei îngerași, izbucni Flore cu bucurie-n glas, se răcește ostropelul de vînat. Uite, șoricelul meu, îți dau o aripă, zise ea zîbindu-i lui Jean-Jacques Rouget.

La aceste vorbe, figura de cal a moșneguțului își pierdu culorile de cadavru, ba îi apăru, pe buzele care îi atîrnau, zimbetul fumătorului de opiu ; dar tusea îl apucă iarăși, căci fericirea de a fi dobîndit iertare îl tulbura tot așa de puternic ca și aplicarea pedepsei. Flore se ridică de la masă, smulse de pe umerii săi un șăluț de lînă de cașmir și-l legă, în formă de cravată, la gîtul bătrînului, zicîndu-i :

— E o prostie să ne chinuim pentru niște fleacuri. Iaca, bătrînelul meu bicisnic, are să-ți facă bine, a stat pe inima mea...

— Ce femeie bună ! zise Rouget către Max, pe cînd Flore se dusesese să aducă o scufie de catifea neagră să acopere capul aproape chel al burlacului.

— Pe cit de bună, pe alt de frumoasă, răspunse Max; dar e iute ca toți cei care ce au în gura și în căpușă.

Poate că ni se va imputa asprimea acestei descrieri și se va socoti că pe izbucnirile de energie ale Pescuitoarei în apă tulbure am întipărit acel adevăr pe care pictorul trebuie să-l lase în umbră. Ei bine, această scenă, de sute și sute de ori reînceptă cu variante inspăimântătoare, este, în forma ei grosolană și de-o cumplită veracitate, tipică pentru acele scene jucate de toate femeile, pe orice treaptă a scării sociale s-ar afla cocoțate, ori de câte ori un interes oarecare le abate de la norma lor de supunere, și mai cu seamă cînd au pus mîna pe putere. Ca și pentru iluștrii politicieni, în ochii lor toate mijloacele sînt îndreptățite dacă ating scopul. Între Flore Brazier și o ducesă, între o ducesă și cea mai bogată burgheză, între o burgheză și femeia cea mai strălucit întreținută nu sînt alte deosebiri decît acelea datorate educației și mediului unde își duc viața. Îmbufnările doamnei din aristocrație înlocuiesc pornirile furioase ale Pescuitoarei în apă tulbure. În fiecare stare socială, glumele amare, zeflemelele de duh, disprețul rece, tînguierile prefăcute, gilce-vile neîntemeiate duc la aceleași rezultate ca și vorbele mițocănești ale acelei doamne Everard¹⁵⁰ din Issoudun.

Max începu să povestească atît de hazliu pățania lui Fario, încît stîrni risul prostănacului. Védie și Kouski, veniți acolo s-asculte și ei, izbucniră în ris pe coridor. Pe Flore o cuprinse un ris nestăpînit. După prînz, pe cînd Jean-Jacques citea ziarele, căci se abonaseră la Constituționalul și la *La Pandore*¹⁵¹, Max o luă pe Flore cu dînsul în odaia sa.

— Ești sigură că de cînd te-a instituit moștenitoarea lui n-a mai făcut vreun alt testament?

— N-are cu ce scrie, răspunse ea.

— Putea să-l dicteze vreunui notar, stăruî Max. Dacă pînă acum n-a făcut așa ceva, trebuie să luăm toate măsurile și în vederea acestei posibilități. Așadar, să-i primim cit mai bine pe cei doi Bridan, dar să ne dăm toată sîrguința să transformăm în bani

lichizi, și cit mai repede, toate plasamentele pe ipotecă. Notarii noștri atîta așteaptă : să facă transferuri ; de aici le ies ciștiguri. Rentele se ridică în fiecare zi ; se va cucerii Spania și va fi eliberat Ferdinand al VII-lea de cortezurile sale ¹⁶² : așa încît, în anul ce vine, rentele vor cota poate peste valoarea lor nominală. E deci o afacere bună să înscriem cele șapte sute cincizeci de mii de franci ai moșneagului în cartea mare la prețul de optzeci și nouă... Numai, caută de le trece pe numele tău. Ai salva măcar atîta !

— Strașnică idee, conveni Flore.

— Și, fiindcă vom avea cincizeci de mii de franci venit la opt sute nouăzeci de mii de franci, ar trebui să-l pui să ia cu împrumut o sută patruzeci de mii de franci pe doi ani, plătibili în două rate egale. În doi ani, vom încasa o sută de mii de franci de la Paris și nouăzeci de aici ; nu avem deci nici un risc.

— Fără tine, draguțul meu Max, ce ne-am fi făcut ? zise ea.

— O, miine seară, la mama Cegnette, după ce voi da ochi cu parizienii, voi chibzui ce mijloace aș putea găsi ca cei din familia Hochon, chiar ei, să le dea răvaș de drum.

— Deștept mai ești, ingerul meu ! Ești o scumpete.

Piața Saint-Jean e situată în mijlocul unei străzi numite Grande-Narette în partea ei de sus și Petite-Narette în cea de jos. În provincia Berry, vorba *narette* exprimă aceeași poziție a terenului ca și vorba genoveză *salita*, adică o stradă în pantă repede. Strada Narette e foarte povîrnită începînd din piața Saint-Jean pînă la bariera Vilatte. Casa bătrînului Hochon e în fața celeia unde locuia Jean-Jacques Rouget. De la fereastra camerei sale, doamna Hochon vedea adeseori tot ce se petrecea acasă la taica Rouget și vice-versa, cînd perdelele erau trase sau ușile rămîneau deschise. Casa domnului Hochon se aseamănă atît de mult cu a lui Rouget, încît cele două edificii vor fi fost fără îndoială clădite de același arhitect. Hochon, odinioară percepător de biruri în La Selles, regiunea Berry, născut de altminteri în Issoudun, se întorsese acolo spre a se însura cu sora subdelegatului, curteni-

torul Lousleau, schimbându-și slujba din La Selles cu percepția din Issoudun. Retras din treburile în 1785, scăpă de furtunile Revoluției, la principiile căreia adărase de-altminteri deplin, ca toți oamenii cumsecade care se dau de partea învingătorilor. Domnul Hochon își merita cu prisosință renumele de mare zgîrcit. Dar n-ar însemna să ne dedăm la repetiri nefolositoare făcându-i portretul? Una din trăsăturile de zgîrcenie care îi asigurară faima ajunge fără îndoială pentru a-l înțelege pe domnul Hochon în întregime.

În legătură cu căsătoria fiicei sale, moartă între timp, și care se căsătorise cu un Borniche, a trebuit să se dea o masă familiei Borniche. Tinărul Borniche, care avea să moștenească o frumoasă avere, murise de supărare pe urma unor afaceri proaste, și mai cu seamă din pricină că tatăl și mama sa nu vruseseră să-l ajute. Bătrînii Borniche trăiau încă în acea vreme și fură bucuroși că domnul Hochon își ia asupra-și sarcina tutelei, vrînd să salveze zestrea fiicei sale. În ziua semnării actului, bunicii celor două familii se adunaseră în sală, alde Hochon de o parte, alde Borniche de altă parte, toți în haine de sărbătoare. Cînd domnul Héron, tinărul notar care citea grav actul, ajunsese pe la mijloc, bucătăreasa intră și ceru domnului Hochon un crîmpei de sfoară să lege o curcă, mîncarea de temei a ospățului. Fostul încasator al birurilor scoase din fundul buzunarului redingotei un capăt de sfoară, care fără îndoială mai servise la vreun pachet, și i-l dădu; dar pînă să ajungă slujnica la ușă, îi strigă: „Gritte, să mi-o dai înapoi!” Gritte e, în Berry, prescurtarea obișnuită a numelui de Marguerite. Ați înțeles fără îndoială cine era domnul Hochon și tilcul glumei făcute în oraș asupra acestei familii compuse din tată, mamă și trei copii: *cei cinci Hochon*.

De la an la an, bătrînul Hochon deveni tot mai chibîșar, mai grijuliu de fleacuri; în clipa de față avea optzeci și cinci de ani! Făcea parte dintr-acei soi de oameni care se apleacă în mijlocul străzii, în toiul unei discuții însuflețite, și adună de pe jos un ac cu gămălie zicînd: „Iată plata pentru ziua de lucru a unei femei!” și-și infigă acul în marginea îndoită a mincii.

Se văicărea amarnic că postavurile moderne erau prost fabricate, repetind mereu că redingota nu-l ținuse decît zece ani. Înalt, uscăţiv, slab, cu pieliţa obrazului galbenă, vorbind puţin, citind puţin, neobosindu-se de fel, păzitor al bunei-cuviinţe ca un oriental, ţinea în casa lui un regim de cumpătare straşnică, măsurînd bucăţica de piine şi băutura familiei sale, de-altminteri îndeajuns de numeroasă şi alcătuită din nevastă, născută Lousteau, din nepotul Baruch, din soră-sa Adolphine, moştenitori ai bătrînilor Borniche, în sfîrşit, din celălbalt nepot, François Hochon.

Fiul cel mai mare al domnului Hochon, luat în 1813 la acea rechiziţie a tinerilor de familie bună scăpaţi de recrutare şi denumiţi *gardieni de onoare*, căzuse în bătălia de la Hanau.¹⁵³ Acest moştenitor prezumtiv se căsătorise de foarte timpuriu cu o femeie bogată, ca să nu mai fie luat la vreo recrutare oarecare; dar apoi îşi tocă toată averea, presimţindu-şi sfîrşitul. Nevastă-sa, care urmase de departe armata franceză, muri la Strasbourg în 1814, lăsînd acolo unele datorii din care bătrînul Hochon nu achită nici o leţcaie, spunînd creditorilor această axiomă a vechii jurisprudenţe: *Femeile sînt nişte minori*.¹⁵⁴

Se putea deci încă spune cu drept cuvînt „cei cinci Hochon”, fiindcă în această casă trăiau trei nepoţi şi doi bunici. Şi gluma dăinui mult şi bine, fiindcă nici o glumă nu se învecheşte în provincie. Gritte, pe atunci în vîrstă de şaizeci de ani, îngrijea de toate.

Casa, deşi foarte mare, avea puţină mobilă. Totuşi, îi putură foarte bine găzdui pe Joseph şi pe doamna Bridau în două camere la al doilea etaj. Bătrînului Hochon îi păru rău că mai păstrase acolo două pături, însoţite fiecare de cite un vechi fotoliu de lemn nevopsit, capitonat, şi de o masă de nuc pe care se afla o cană de apă din cele cu gură largă, aşezată într-un lighean cu marginile albastre. Bătrînul îşi aşeza recolta de mere şi pere iernatice, de moşmoane şi de gutui pe aşternut de paie în aceste două camere, unde mişunau şoarecii şi şobolanii: de aceea răspindeau aromă de fructe şi miros de şoarece. Doamna Hochon porunci să se facă acolo curăţenie mare: tapetele,

descleiate pe alocuri, fură lipite din nou cu ceară, împodobi cu mina ei ferestrele cu perdele pe care le croi din niște vechi jupoane de muselină purtate de dinsa. Și, întâmpinînd refuzul soțului cu privire la cumpărarea unor mici covorașe de pislă, dădu dragii ei Agathe covorul de la picioarele propriului său pat, numind-o pe această mamă de patruzeci și șapte de ani bătuți: „biata micuță!” Doamna Hochon împrumută două măsute de noapte de la familia Borniche și închirie, ca un act de mare îndrăzneală, de la un telal, vecin cu mătușa Cognette, două scrinuri vechi cu minere de alamă. Păstra în bună stare două perechi de sfeșnice de lemn scump, strujite chiar de tatăl său, care avea mania strungului. De la 1770 și pînă la 1780 oamenii bogați adoptară moda de a învăța un meșteșug¹⁵⁸, și domnul Lousteau-tatăl, fost prim-funcționar al încasării impozitelor, deprinse strungul, după cum Ludovic al XVI-lea învățase lăcătușeria. Sfeșnicele aveau drept garnitură niște cercuri de rădăcină de trandafir, de piersic și de zarzăr. Doamna Hochon expuse primejdiei aceste scumpe relicve!... Asemenea pregătiri și atîtea sacrificii îl supărară și mai tare pe domnul Hochon, care tot nu credea că cei doi Bridau aveau să vină.

În chiar dimineața zilei ajunse de pomină prin farsa făcută lui Fario, doamna Hochon zise, după micul dejun, soțului său :

— Nădăjduiesc, Hochon, că ai s-o primești cum se cuvine pe doamna Bridau, fină-mea. Apoi, după ce se încredințase că nepoții plecaseră, adăugă : Sint stăpînă pe averea mea, nu mă sili s-o despăgubesc pe Agathe prin testament de primirea proastă pe care o să i-o faci.

— Crezi cumva, doamnă, răspunse Hochon cu voce blindă, că la vîrsta mea am uitat manierele și conveniențele deprinse în copilărie ?

— Știi bine la ce mă gîndesc, bătrîn viclean ce ești. Poartă-te frumos cu musafirii și nu uita cit mi-e de dragă Agathe...

— Țineai mult și la Maxence Gilet care va înghiți moștenirea datorată scumpei tale Agathe!... Ah, ai încălzit un șarpe la sinul tău ; dar, la urma urmelor,

banii familiei Rouget trebuiau să ajungă în mîinile unui Lousteau oarecare.

După această aluzie la nașterea presupusă a Agathe și a lui Max, Hochon vru să plece, dar bătrîna doamnă Hochon, lemeie uscățivă și care se ținea încă drept, cu obrazul pudrat, purtînd în cap o bonetă rotundă cu funde, îmbrăcată cu o rochie de tafta de culoarea gușei de porumbel, cu mîneci strimte, cu papuci în picioare, puse tabachera pe măsuta ei și zise :

— Într-adevăr, cum poate un om deștept ca dumneata, domnule Hochon, să repete neghiobii care, din nenorocire, au costat-o pe sărmana mea prietenă liniștea și averea tatălui său ? Max Gilet nu-i leciorul fratelui meu, pe care odinioară l-am sfătuit adeseori să-și cruce banii ; și știi tot așa de bine ca și mine că doamna Rouget era însăși întruparea virtuții...

— Iar fata calcă pe urmele maică-si, căci îmi pare tare proastă. După ce și-a pierdut toată averea, și-a crescut atît de bine copiii, încît unul a ajuns în închisoare amenințat de un proces în fața Curții *pair-ilor*, acuzat de-o crimă de conspirație de soiul aceleia a lui Berton¹⁰⁰. Cît despre celălalt, e într-o situație și mai rea, e pictor !... Dacă ocrotiții dumitale stau la noi pînă ce l-or scăpa pe timpitului de Rouget din ghearele Pescuitoarei în apă tulbure și-ale lui Gilet, vom minca multe droburi de sare împreună cu dinșii.

— Destul, domnule Hochon ; urează-le să scoată măcar ceva...

Domnul Hochon își luă pălăria, bastonul cu măciulie de fildeș, și plecă îngrozit de această cumplită frază, căci nu o credea pe nevastă-sa atît de hotărîtă. Doamna Hochon își luă cartea de rugăciuni să citească rugăciunile obișnuite la liturghie, fiindcă vîrsta înaintată o împiedica să se ducă în fiecare zi la biserică : îi venea greu să meargă pînă acolo chiar și duminica și în zilele de sărbătoare. De cînd primise răspunsul Agathe, pe lingă rugăciunile sale obișnuite mai spunea una prin care îl implora pe Dumnezeu să-i deschidă ochii lui Jean-Jacques Rouget, să coboare asupra Agathei mare-mila sa și s-o ajute să izbîndească pe drumul pe unde ea o îmboldise să apuce. Ascunzîndu-se de cei doi

nepoți, cărora le reproșa că-s *niște nelegiuți*, îl rugase pe preotul paroh să slujească liturghii pentru această izbindă nouă zile la rând, fiind de față și închinându-se nepoată-sa Adolphine Borniche, care făcea rugăciuni la biserică în numele ei.

Adolphine, pe atunci în vîrstă de optsprezece ani, lucrînd de șapte ani pe lingă bunică-sa în acea casă rece cu obiceiuri stricte și monotone, îndeplini slujbele de nouă zile cu atît mai bucuroasă, cu cit jinduia să insule un anume simțămînt lui Joseph Bridau, artiștului neînțeles de domnul Hochon, către care se simțea foarte atrasă din pricina grozăviilor atribuite de către bunicul ei acestui tînăr parizian.

Bătrînii, oamenii cu scaun la cap, fruntea orașului, capii de familie aprobau de altminteri purtarea doamnei Hochon; iar urările lor în favoarea finei sale și a copiilor ei mergeau mină în mină cu disprețul tăinuit pe care li-l inspira de multă vreme purtarea lui Maxence Gilet. Așadar, vestea sosirii surorii și a nepotului taicăi Rouget crează două tabere în Issoudun: una a înaltei și vechii burghezii, care se mulțumea să facă urări de reușită și să privească la desfășurarea evenimentelor fără a le ajuta în vreun fel; cealaltă, a *Cavalerilor Fără Treabă* și a devotaților lui Max, care din nenorocire erau în stare să comită foarte multe răutăți împotriva parizienilor.

În acea zi așadar, Agathe și Joseph sosiră în piața Misère, la biroul mesageriilor, pe la ceasurile trei. Deși obosită, doamna Bridau se simți întinerită la vederea locurilor natale, unde o năpădeau la tot pasul amintiri și impresii din tinerețe. În condițiile de viață de atunci din Issoudun, vestea sosirii parizienilor se răs-pîndi în tot orașul în zecede minute. Doamna Hochon ieși în prag să-și întîmpine fina și o îmbrățișă de parcă ar fi fost propria ei fiică. După ce străbătuse timp de șaptezeci și doi de ani printr-o viață totodată goală și monotonă, la care întorcîndu-se cu gîndul număra coșciugele celor trei copii, morți tustrei nenorociți, prinsese un fel de dragoste de mamă față de o ființă tînără pe care o avusese lingă ea, după cum spunea, „în buzunarele ei” timp de șaisprezece ani. În bezna pro-

vinciei, alintase în gînd această veche prietenie, acea copilărie cu amintirile sale, ca și cum Agathe ar fi fost de față ; se și interesase cu rivnă de nevoile materiale ale familiei Bridau. Agathe fu dusă în triumf în sala cea mare, unde gravul domn Hochon rămase rece ca un cuptor dărăpănat.

— Uită-te la domnul Hochon, cum îți pare ? o întreabă nașa pe fină-sa.

— Întocmai așa cum l-am lăsat la plecare, răspunse pariziana.

— Aha ! se vede că vii de la Paris, te pricepi la complimente, zise bătrînul.

Umară prezentările : a lui Baruch Borniche, tînăr vinjos, de douăzeci și doi de ani ; a tînărului François Hochon, în vîrstă de douăzeci și patru de ani, și a micuței Adolphine, care se îmbujora la față, nu știa cum să-și țină brațele și mai ales unde să-și îndrepte privirile, căci nu voia să pară că se uită la Joseph Bridau, cercetat cu deosebit interes de cei doi tineri și de bătrînul Hochon, dar din motive diferite. Avarul își zicea în sinea lui :

„Parcă-i ieșit din spital, o să mănince ca un om ridicat de pe boală !”

Cei doi tineri se gindeau :

„Ce bandit ! Ce mutră ! O să ne dea mult de furcă.”

— Iată pe fiul meu, pictorul, Joseph al meu cel cumințe ! zise în sfîrșit Agathe, arătînd spre artist. Accentuase pe cuvîntul *cumințe*, făcînd o sforțare în care i se dezvăluia tot sufletul : se gîndea în acea clipă la închisoarea Luxembourg.

— Pare bolnăvicios, observă doamna Hochon, nu seamănă cu tine.

— Nu, doamnă, răspunse Joseph cu brutala naivitate a artistului, seamănă cu tata și încă în ce avea ȳrit !

Doamna Hochon strinse mina Agathei, pe care o ținea într-a ei, și-i aruncă o privire. Și gestul și privirea voiau să spună : „Ah ! înțeleg bine, draga mea, de ce îl preferi pe stricatul ăla de Philippe”.

— Nu l-am văzut niciodată pe tatăl dumitale, dragul meu, răspunse cu glas tare doamna Hochon ; dar e de ajuns că ești fiul Agathei ca să-mi fii drag. De altmin-

teri, ai talent, după cite îmi scria răposata doamnă Descoings, singura dintre ai casei de la care am primit vești despre dumneata, în ultimul timp.

— Talent ! făcu artistul, încă nu ; dar cu vremea și cu răbdare, voi câștiga poate și glorie și bani.

— Cu pictura ?... surise domnul Hochon cu adîncă ironie.

— Haide, Adolphine, du-te și vezi ce-i cu masa.

— Mamă, zise Joseph, mă duc să aranjez bagajele.

— Hochon, arată domnului Bridau camerele, îi zise bunica lui François.

Deoarece masa se servea la ceasurile patru și era trei și jumătate, Baruch se îndreptă spre oraș să dea de știre despre familia Bridau, să descrie îmbrăcămintea Agathe și mai cu seamă să zugrăvească înfățișarea lui Joseph, al cărui chip frămîntat, bolnăvicios, și așa de original intrupa imaginea desăvîrșită pe care ne-o facem despre un tilhar. În toate casele din Issoudun, în acea zi, Joseph fu obiectul conversațiilor.

— Se pare că sora lui moș Rouget s-a uitat lung, în timpul sarcinii, la o maimuță, se zicea ; fecioru-său e leit-poleit un macac.

— Are un chip de tilhar și niște ochi de balaur, să te omoare cu o privire.

— Se zice că numai rar se poate vedea ceva atît de curios, de înspăimîntător.

— Toți artiștii de la Paris sînt așa.

— Sînt răi ca măgarii roibi și răutăcioși ca maimuțele.

— Asta le vine de la indeletnicirea lor.

— M-am despărțit acum de domnul Beauissier și mi-a spus că n-ar vrea să se întâlnească noaptea cu el în pădure ; l-a văzut cînd a coborît din diligență.

— Are niște găuri deasupra ochilor ca un cal și dă din miini ca un smintit.

— Băiatul ăsta e în stare de orice rău ; pesemne că din pricina lui, fratele său, care era un bărbat tare frumos, a sfîrșit-o rău.

— Biata doamnă Bridau nu pare să fie mulțumită de dînsul.

— Ce ar fi dacă, avindu-l în mijlocul nostru, l-am pune să ne tragă la toți cite-un portret ?

Din pricina acestor păreri, împrăstiate parcă de un vint prin oraș, se iscă o nemaipomenită curiozitate. Toți cei în drept să se ducă să-i vadă pe soții Hochon se hotărîră să-i viziteze chiar în acea seară spre a-i cerceta cu de-amănuntul pe parizieni. Sosirea celor două personaje echivala, în toropeala unui oraș ca Issoudunul, cu prăbușirea unei grinzi peste o gîrlă plină de broaște.

După ce așezase lucrurile mamei și ale sale în cele două camere mansardate și le examinase, Joseph se uită cu atenție la această casă tăcută unde pereții, scara, lambriurile erau lipsite de orice podoabă și picurau parcă răceală, unde peste tot nu se vedea decît strictul necesar. Surprinse astfel acea bruscă trecere de la poeticul Paris la muta și stearpa provincie. Și cînd cobori și-l zări pe domnul Hochon tîind cu mina lui pentru fiecare comesean feliile de piine, înțelese, pentru prima oară în viața sa, pe Harpagon al lui Molière.

— Mei bine am fi făcut să fi tras la han, își zise în sinea lui.

Masa îi îndreptăți temerile. După o supă, a cărei zeamă subțire arăta că se prețuia mai mult cantitatea decît calitatea, se servi un rasol înconjurat, cu fast, de mult pătrunjel. Zarzavatul, pus deoparte, într-o farfurie, își avea importanța sa în orînduirea acestei cine. Rasolul trona în mijlocul mesei, însoțit de alte trei feluri : niște ouă răscoapte pe măcriș așezate în fața zarzavatului ; apoi o salată potrivită bine cu ulei de nucă, în fața unor cănițe cu cremă în care vanilia era înlocuită prin ovăz prăjit, mirosind a vanilie așa cum cafeaua de cicoare miroase a moka. Unt și ridichi în două farfurii întinse la cele două capete ; ridichi negre și castraveciori completau tacimul mesei, care avea incuviințarea doamnei Hochon... Bătrîna făcu din cap acel semn al soției mulțumite că bărbatul său, pentru prima zi măcar, aranjase totul cum trebuia. Bătrînul răspunse printr-o călătură și o mișcare din umeri

ușor de tălmăcit : „Uite ce cheltuieli nesăbuite mă poi să faci...”

După ce rasolul fu tăiat de domnul Hochon în felii subțiri ca niște tălpi de conduri, fură aduși trei porumbei. Vinul din partea locului era din 1811. După sfatul dat de bunică-sa, Adolphine împodobise cu două buchele de flori capetele mesei.

„O dată intrat în horă, trebuie să joci !” se gândi artistul, privind cu de-amănuntul masa.

Și începu să mănince ca omul care băuse la Vierzon, la ceasurile șase dimineața, o singură ceașcă de cafea proastă. Cînd Joseph, după ce înghiți felia sa de piine, mai ceru, domnul Hochon se ridică de pe scaun, căută pe încetul o cheie în fundul buzunarului de la redingotă, deschise un dulap allat în spatele său, învîrti în mină un codru de piine, de douăsprezece livre, tăie ceremonios dintr-însa încă o felioară, o despică în două, o puse pe-o farfurie și trecu farfuria peste masă tinărului pictor cu muțenia și singele rece ale unui soldat încercat, care-și zice la începutul unei bătălii : „Ce să-i faci, astăzi pot să și mor”. Joseph luă jumătatea de felioară și înțelese că nu se cuvenea să mai ceară piine. Nici unul dintre membrii familiei nu fu surprins de această scenă, care lui Joseph îi păru înspăimîntătoare. Conversația continua. Agathe află că vechea casă unde se născuse ea, care aparținuse tatălui său înainte de a fi moștenit pe aceea a familiei Descoings, fusese cumpărată de soții Borniche ; își exprimă dorința s-o revadă.

— Fără îndoială, îi zise nașă-sa, soții Borniche ne vor vizita deseară, căci va veni la noi mai tot orașul, care arde de nerăbdare să vă cunoască, se adresează ea lui Joseph, și vă vor pofti la dinșii.

Slujnica aduse la desert vestita brînză moale de Touraine și de Berry, făcută din lapte de capră, și pe suprafața căreia sînt întipărite atît de bine desenele frunzelor de vișă pe care se servește, încît s-ar fi cuvenit ca gravura să se fi inventat în Touraine. De o parte și de alta a acestor boțurile de brînză, Gritte puse, cu un oarecare ritual, nuci și biscuiți care nu se cuvenea să fie mișcați de la locul lor.

— Ei haide odată, Gritte, adă fructe! zise doamna Hochon.

— Dar, doamnă, n-am mai găsit de cele stricate, răspunse Gritte.

Joseph pufni în ris ca și cum ar fi fost în atelier cu colegii săi, căci înțelese pe dată că precauția de-a minca mai întâi fructele stricate se prefăcuse în obicei.

— Ei așa! le mîncăm noi oricum, răspunse el, cu veselie însuflețită a unui om care s-a resemnat.

— Dar mișcă-te odată, domnule Hochon! exclamă bătrîna doamnă.

Domnul Hochon, foarte indignat de vorbele artistului, aduse piersici, pere și prune Sainte-Catherine.

— Adolphine, du-te și ne culege struguri, se adresă doamna Hochon nepoatei sale.

Joseph se uită la cei doi tineri de parcă le-ar fi spus: „Din de-alde astea vi-s obraji așa de înflori-tori?”

Baruch înțelese această aruncătură de ochi tăioasă și zimbi, căci și vărul său Hochon și el mîncaseră puțin. De traiul de-acasă nu se prea sinchiseau niște inși care se ospătau noaptea de trei ori pe săptămînă la matusa Cognette. De altminteri, înainte de cină, Baruch primise înștiințarea că marele maestru convoca pe toți cei din tagmă pe la miezul nopții, ca să-i ospă-teze din belșug și să le ceară o mină de ajutor. Această masă de bun-venit oferită oaspeților de către bă-trînul Hochon invederează că chiolhanurile de noapte la matusa Cognette erau foarte necesare hrănirii celor doi vlăjgani mincăcioși, care nu lipseau niciodată.

— Vom lua lichiorul în salon, rosti doamna Hochon, ridicîndu-se de la masă și făcînd lui Joseph un gest prin care îl indemna să-i ofere brațul.

Ieșind prima din sufragerie, se grăbi să-i spună pic-torului:

— Ei bine, dragul meu, de la masa asta nu te-ai sculat cu stomacul încărcat; și cu ce mare greutate ți-am obținut-o! Ai să postești aici, n-ai să măninci decît atît cit trebuie ca să-ți duci zilele, asta-i. Așa că îndură masa cu resemnare.

Simplitatea acestei minunate bătrine, care se acuza astfel pe sine însăși, îi plăcu artistului.

— Am trăit cincizeci de ani cu omul ăsta, dar n-am auzit niciodată sunînd în punga mea douăzeci de scuzi! Of! dacă n-ar fi fost vorba să vă salvez averea, nu v-aș fi atras niciodată, pe tine și pe mata ta, în temnița mea.

— Mă mir cum ați dus-o pînă acum! observă naiv pictorul, cu acea veselie care nu-l părăsește nicicînd pe artistul francez.

— Ah! răspunse ea, rugăciunea mă ține.

Joseph avu o tresărire ușoară auzind aceste vorbe care o creșteau așa de mult în ochii săi pe bătrînă, încît se dădu trei pași îndărăt spre a se uita la ea: era voioasă, pe față i se întipărise o seninătate atît de gingașă, încît îi zise:

— Vreau să vă fac portretul!

— Nu, nu, răspunse ea, prea mi-a fost urît pe pămînt ca să vreau să mai rămîn aci și într-un tablou!

Spunînd cu voioșie aceste vorbe triste, scoase din dulap o sticlură cu lichior de casă de coacăze negre, făcut de mîna ei: păstrase rețeta acelor călugărite rămase de pomină cărora li se datorește prăjitura de Issoudun, una dintre cele mai renumite produse ale cofetăriei franceze și pe care nici un șef-cofetar, bucătar, plăcintar sau specialist în dulciuri n-a putut-o imita. Domnul de Rivière¹³⁷, ambasador la Constantinopol, cerea în fiecare an foarte mari cantități din această prăjitură pentru seraiul lui Mahomed.

Adolphine ținea în mînă o farfurie întinsă, lăcuită, plină de păhăruțe vechi cu laturile gravate și cu marginile aurite; apoi, după ce bunică-sa umplea cite unul, ea se ducea să-l ofere.

— Să bem pe rînd! rosti bucuroasă Agathe, căreia această nestrămutată datină îi rechemă în minte toată tinerețea ei.

— Hochon se va duce în curînd la cercul său ca să citească ziarele; vom rămîne între noi citva timp, îi zise pe șoptite vîrstnica doamnă.

Într-adevăr, după zece minute, cele trei femei se aflară singure cu Joseph în salonul al cărui parchet nu

era niciodată ceruit ci doar măturat, ale cărui tapiserii încadrate în rame de stejar cu jgheaburi și ciubuce, al cărui mobilier simplu și aproape sumbru îi apărură doamnei Bridau aîdoma cum le lăsase... Monarhia, Revoluția, Imperiul, Restaurația care crușaseră puține lucruri, crușaseră această cameră, unde mărețele evenimente și nenorocirile lor nu lăsaseră nici o cit de slabă urmă.

— Ah! nașă, viața mea a fost o crincenă frămintare, nu poate fi asemuită cu a mamei, exclamă doamna Bridau, uimită că pină și canarul, pe care îl știuse viu, îl regăsisse împăiat pe cămin, între vechea pendulă, vechile candelabre de perete de alamă și sfeșnicele de argint.

— Draga mea, răspunse bătrina, frămintările le purtăm în suflet. Cu cît am fost siliți să ne resemnăm mai tare, cu atît mai mult a trebuit să ne luptăm cu noi înșine. Să nu mai vorbim despre mine, să vorbim despre treburile duminale. Ești chiar în fața dușmanului, reluă ea arătînd spre sufrageria casei Rouget.

— Se așază la masă, zise Adolphine.

Această față, cvasi-pustnică, se uita întotdeauna pe fereastră, sperînd să capete vreo deslușire asupra grozăviilor ce se puneau în socoteala lui Maxence Gilet, a Pescuitoarei în apă tulbure, a lui Jean-Jacques, din care îi ajungea cîte ceva la ureche cînd o goneau din odaie ca să poată vorbi despre dinșii. Bătrina doamnă îi spuse nepotei s-o lase singură cu domnul și doamna Bridau pină va veni careva în vizită.

— Fiîndcă, zise ea uitîndu-se la cei doi parizieni, îmi cunosc eu bine oamenii de aici, astă-seară curioșii vor da năvală la noi.

Doamna Hochon povesti celor doi parizieni evenimentele și amănuntele privitoare la uimitoarea stăpînire cîștigată asupra lui Jean-Jacques Rouget de către Pescuitoarea în apă tulbure și de către Maxence Gilet, dar nu așa de concis cum au fost prezentate în această povestire, ci adăugînd mii de comentarii, descrieri și presupuneri cu care erau înflorite de gurile bune și rele ale orașului. Nici nu isprăvisese bine, că Adolphine apăru: anunță că familiile Borniche, Beaus-

sier, Lousteau-Prangin, Fichet, Goddet-Hérreau, în total paisprezece persoane, se și zăreau în depărtare.

— Vezi bine, scumpa mea, zise gazda isprăvind de povestit, nu-i treabă ușoară să scoți averea asta din gura lupului...

— Îmi pare ceva atît de greu să ai a face cu un ticălos așa cum ni l-ați descris și cu o cumătră care nu se sperie cu una, cu două, încît va fi desigur cu neputință să izbutim, răspunse Joseph. Ar trebui să stăm în Issoudun cel puțin un an, ca să ne luptăm împotriva trecerii pe care o au și să înlăturăm stăpînirea lor asupra unchiului Rouget... Averea nu merită atîta bătaie de cap, fără a pune la socoteală că ar trebui să înghițim nenumărate jigniri și să ne pretăm la zeci și zeci de ticăloșii. Mama n-are decît un concediu de cincisprezece zile; slujba e sigură, și nu trebuie s-o piardă. Și eu am în octombrie niște lucrări de seamă pe care Schinner mi le-a obținut în casa unui *pair* al Franței... Și știți, doamnă, averea mea e în paletă și în pensule.

Aceste vorbe fură primite cu o adîncă uimire. Doamna Hochon, deși oarecum mai presus de ceilalți din orașul unde-și ducea viața, nu avea încredere în pictură. Se uită în ochii fînei sale și-i strînse din nou mina.

— Acest Maxence e al doilea exemplar al lui Philippe, îi spuse Joseph la ureche mamei sale; dar e mai dibaci, are purtări mai bune decît Philippe. Știți, doamnă, rosti el cu glas tare, n-o să-l supărăm multă vreme pe domnul Hochon prin șederea noastră aici!

— Ah! ești tinăr! Nu știi să te descurci printre oameni! zise gazda. În cincisprezece zile, cu oarecare iscusință, poți obține unele rezultate; ascultați-mi sfaturile și călăuziți-vă după ele.

— O, cu dragă inimă, răspunse Joseph; eu sint de-o nemaipomenită nepricepere în sforăriile de astea familiale; nu știu, de pildă, nici măcar ce ne-ar spune Desroches c-ar trebui să facem dacă miine unchiul refuză să ne primească...

Doamnele Borniche, Goddet-Héreau, Beaussier, Lousteau-Prangin și Fichet, făloase pe lingă soții lor, in-

trară în casă. După liritisirile obișnuite, aceste paisprezece persoane se așezară pe scaune, iar doamna Hochon n-avu încotro și le prezentă pe fina ei Agathe și pe Joseph. Joseph luă loc într-un fotoliu, studiind, pe furiș, cele șaiszeci de chipuri care, de la ceasurile cinci și jumătate pînă la nouă, îi pozaseră în mod gratuit, cum îi spuse el mamei sale. Atitudinea lui Joseph în cursul acelei sindrofii, în prezența oamenilor cu vază din Issoudun, nu schimbă de fel părerea orășelului asupra lui: plecară cu toții impresionați de privirile sale batjocoritoare, îngrijorați de zimbetele lui, ori înspăimîntați de înălțimea înfiorătoare pentru niște oameni care nu știu să deslusească ciudățenia geniului.

La ceasurile zece toți se culcară; nașa o ținu în odaia ei pe fină-sa pînă la miezul nopții. Încredințate că au rămas în sfîrșit singure, cele două femei, destăinuindu-și necazurile vieții lor, își împărtășiră una alteia durerile. Dîndu-și seama de nemărginirea pustiuului unde se împrăștiase forța unui mare suflet necunoscut, ascultînd ultimile sonuri ale acestei minți care nu-și împlinise menirea, aflînd de suferințele acestei inimi deosebit de mărinimoase și binevoitoare, a cărei noblețe și bunăvoință nu găsiseră prilej să se dezvăluie, Agathe nu se mai socoti cea mai nenorocită ființă, amintindu-și că viața pariziană îi oferise unele distracții și mici plăceri printre amărăciunile trimise de Dumnezeu.

— Dumneata, care ești evlavioasă, nașă, explică-mi cu ce am greșit și spune-mi de ce mă pedepsește Dumnezeu.

— Ne pune la încercare, draga mea, răspunse bătrîna doamnă în clipa cînd ornicul bătut de douăsprezece ori.

În miez de noapte, *Cavalerii Fără Treabă* treceau unul după altul, ca niște umbre, pe sub copacii de pe bulevardul Baron, și se plimbau vorbind în șoaptă:

— Ce avem de făcut? fu primul cuvînt cînd se apropiară unii de alții.

— Mi se pare, zise François, că Max vrea să ne ospăteze pur și simplu.

— Nu, împrejurările sînt grave pentru Pescuitoarea în apă tulbure și pentru dînsul. Fără îndoială că va fi pus el la cale cine știe ce farsă împotriva parizienilor...

— Ar fi tare nostim să le dea răvaș de drum.

— Bunicul, zise Baruch, foarte speriat că are două guri mai mult la masă, ar folosi cu bucurie orice pretext...

— Ei bine, cavaleri, rosti domol Max cînd apăru, de ce să stăm cu dinții la stele? Nu picură *kirş* din ele, domnilor. Haidem, la mătușa Cognette! la mătușa Cognette!

— La mătușa Cognette!

Acest strigăt, scos de toți deodată, făcu o lărmă înspăimîntătoare, care se abătu peste oraș ca un „ură” de trupe pornite la asalt; se lăsă apoi o liniște fără seamăn. A doua zi, nu era femeie care să nu spună vecinei sale:

— Ai auzit ast’noapte, cam pe la unu, niște țipete îngrozitoare? Am crezut că arde undeva.

Un ospăț vrednic de mătușa Cognette înveseli ochii celor douăzeci și doi de comeseni, căci tagma era în păr. Pe la ceasurile două după miezul nopții, în timpul cînd se *suge* vinul — expresie din dicționarul *Cavalerilor Fără Treabă* și care redă atît de bine gustatul picătură cu picătură a vinului — Max luă cuvîntul:

— Dragii mei, cu privire la farsa de pomină pe care am făcut-o cu căruța lui Fario, astăzi dimineața, ilustrul vostru maestru a fost atît de adînc jignit în onoarea sa de către acest mirșav negustor de cereale, pe lingă toate și spaniol... (*o!* *! pontoanele...*) încît am hotărît să aplic fierul roșu al răzbunării mele acestui nemernic, menținîndu-ne totuși în regulile petrecerilor noastre. După ce am chibzuit toată ziua, am găsit mijlocul să punem în aplicare o minunată farsă, o farsă în stare să-l înnebunească. Răzbunînd tagma jignită în persoana mea, vom hrăni niște animale adînc respectate de egipteni, niște ființe mici care sînt și ele la urma urmei făpturile domnului și pe care oamenii le persecută pe nedrept. Binele este odrasla răului, și răul este odrasla binelui; aceasta-i legea supremă! Vă po-

runcesc deci la toți — și pedeapsa-l așteaptă pe cel ce va pricinui nemulțumirea prea umilului vostru maestru — să vă faceți fiecare rost, cît mai într-ascuns cu putință, de cîte douăzeci de șobolani, ori de cîte douăzeci de șobolance gata să fete, dacă o da Dumnezeu. Adună-și fiecare partea ce i se cuvine, în răstimp de trei zile. Cine poate să cuprindă și mai mult, prisosul va găsi o bună primire. Țineți aceste simpatice rozătoare fără a le pune nimic dinainte, căci este de neapărată nevoie ca scumpele dihănii să aibă o foame cumplită. Băgați de seamă că admit să primesc drept șobolani șoareci și chițcani. Dacă înmulțim douăzeci și doi cu douăzeci, vom avea patru sute și atîția complici, care, sloboziți în vechea biserică a Capucinelor, unde Fario a pus toate cerealele cumpărate de curind, vor consuma o anumită cantitate. Dar să ne dovedim iuți la treabă! Fario trebuie să predea o mare cantitate de cereale peste opt zile; or, țin ca spaniolul meu, care cutreieră împrejurimile pentru daraverile sale, să găsească o îngrozitoare scădere. Domnilor, nu-mi asum eu meritul acestei invenții, zise el, zărind semnele unei admirații generale. *Să dăm Cezarului ce-i al Cezarului, și lui Dumnezeu ceea ce-i al lui Dumnezeu.* E o imitație, o prefucrare după povestea cu vulpile lui Samson, din Biblie.¹³⁰ Dar Samson a fost un incendiator, și în consecință nu prea filantrop; pe cînd noi, asemeni preoților lui Brahma,¹³¹ sintem ocrotitorii semînțiilor prigonite. Domnișoara Flore Brazier a și întins toate capcanele sale de șoareci, și Kouski, mina mea dreaptă, s-a și pus pe prins chițcani. Am zis.

— M-am și gîndit, zise Goddet-fiul, să fac rost de un animal care să ronțăie el singur cît patruzeci de șobolani.

— Ce animal?

— O veveriță.

— Și eu dau un pui de maimuță, care o să mănince la grîu pînă o ameteți, făcu un ageamiu.

— Rău, zise Max. S-ar putea afla de unde vin aceste animale.

— Ce ar fi să ducem acolo în cursul nopții, propuse Beaussier-fiul, cîte un porumbel prins din fiecare po-

rumbărie de pe fermele învecinate ; dacă îi lăsăm să iasă afară printr-o gaură anume făcută în acoperiş, vor aduce cu ei mii de zburători.

— Aşadar, vreme de o săptămână magazia lui Fario va fi în plină activitate de noapte, zise Gilet zîmbind către lunganul de Beaussier-fiul. După cum ştiţi, lumea se scoală dis-de-dimineaţă în Saint-Paterne. Cînd porniţi într-acolo, puneţi-vă toţi pislarii cu călciile în faţă. Cavalerul Beaussier, născocitorul chestiei cu porumbeii, să fie îndrumătorul. Cît despre mine, voi avea grijă să-mi inscriu numele peste grămezile de griu. Voi fiţi lurierii domnilor şoareci. Dacă paznicul de la magazie rămîne peste noapte la Capucini, trebuie să găsim nişte camarazi care să-l imbețe, dar cu dibăcie, ca să-l ducă departe de locul acestei orgii oferite animalelor rozătoare.

— Nu ne spui nimic despre parizieni ? întrebă Goddet-fiul

— O făcu Max, trebuie să-i studiem. Totuşi, pun la bătaie straşnica mea puşcă de vînătoare pe care o am de la împăratul, o capodoperă a fabricii din Versailles, face două mii de franci, o ofer aceluia care va găsi mijloacele de a juca un renghi acestor parizieni, punîndu-i atît de rău cu domnul şi doamna Hochon, încît cei doi bătrîni să le dea răvaş de drum, sau să plece singuri, de bună voia lor, fără ca, bineînţeles, să-i supărăm prea tare pe bunicii celor doi prieteni ai mei, Baruch şi François.

— S-a făcut, am să mă gîndesc la asta, zise Goddet-fiul, căruia îi plăcea la nebunie vînătoarea.

— Dacă făptuitorul isprăvii nu doreşte puşca mea, fi voi da calul ! adăugă Maxence.

După ospăţ, douăzeci de creiere se puseră la cazna de-a unelti un complot împotriva Agathe şi a feciorului ei, ţinînd socoteală de indicaţiile date. Dar numai diavolul în carne şi oase sau întimplarea ar fi putut izbûti, într-atît condiţiile impuse îngreuiau treaba.

A doua zi dimineaţa, Agathe şi Joseph coborîră cu cîteva clipe înainte de-al doilea prînzişor care se lua la ceasurile zece. La ceea ce se chema primul prînzişor se olerea o ceaşcă de lapte cu o tartînă de piine cu

unt, care se luau în pat sau la scularea din pat. Așteptînd-o pe doamna Hochon care, în polida virstei, îndeplinea cu minuțiozitate tot ritualul ducelor din vremea lui Ludovic al XV-lea cînd își făceau toaleta, Joseph îl văzu pe Jean-Jacques Rouget cu amîndouă picioarele înfipte în pragul ușii; i-l arătă firește mamei sale, care nu-și putu recunoaște fratele, atît de puțin semăna cu cel de altădată, de dinaintea plecării sale din Issoudun.

— Uite fratele dumitale, zise Adolphine, care o ducea de braț pe bunică-sa.

— Ce cretin! exclamă Joseph.

Agathe își împreună miinile și ridică ochii spre cer.

— În ce hal l-au adus! Doamne, ăsta-i bărbat de cincizeci și șapte de ani?

Vru să se uite mai cu atenție la fratele său, și o zări în spatele bătrînului pe Flore Brazier cu capul gol, arătînd sub o năframă foarte subtilă de mătase, cu margini de dantelă, un spate alb ca neaua și un piept amețitor de frumos, îngrijit, ca o curtezană bogată; purta o rochie strînsă pe talie, de grenadină, o mătase pe atunci la modă, cu minci înfoiate la capătul căroră, peste incheietura miinii, străluceau niște brățări minunate. Un lanț de aur curgea peste corsajul Pescuitoarei în apă tulbure, care îi aducea lui Jean-Jacques sculia de mătase neagră, ca nu cumva să capete guturai: o scenă în mod vădit calculată.

— Asta zic și eu femeie frumoasă! exclamă Joseph. Și așa ceva e lucru rar!... E făcută, cum se zice, să fie pictată! Ce carnație! O, ce culori strașnice! Ce linii minunate! Ce rotunjimi și ce umeri!... E o măreață cariatidă. Ar fi un model strașnic pentru o Venus de Tiziano

Adolphinei și doamnei Hochon li se păru că aud vorbindu-se pe chinezește; dar Agathe, în spatele fiului său, le făcu un semn ca și cum le-ar fi spus că ea se obișnuise cu acest limbaj.

— Găsești că-i frumoasă o stricată care îți răpește averea? îl întrebă doamna Hochon.

— Asta n-o împiedică să fie un strașnic model ! tocmai cit trebuie de grasă, fără ca linia șoldurilor și a formelor să sufere...

— Dragule, nu ești în atelierul tău, observă Agathe și bagă de seamă că Adolphine e aici...

— Adevărat, am greșit; dar tot atât de adevărat e că de la Paris pînă aici, pe tot drumul, n-am văzut decît pocitanii...

— Dar, scumpă nașă, zise Agathe, cum o să ajung să-l văd pe fratele meu ?... căci dacă e cu această creatură...

— Ei, zise Joseph, voi trece eu să-l văd !... Nu-l mai cred așa de cretin de vreme ce-l duce capul să-și desfete ochii cu o Venus de-a lui Tiziano...

— Dacă nu era timpit, zise domnul Hochon care intrase și el, s-ar fi înșurat în liniște, ar fi avut copii și nu v-ar fi păscut norocul să căpătați moștenirea. Și nenorocirea slujește cîteodată la ceva.

— Feciorul dumitale a avut o idee bună. Să se ducă el mai întîi să facă o vizită unchiului său, zise doamna Hochon; îi va da a înțelege că trebuie să fie singur fiind te vei prezenta dumneata la dînsul.

— Și vrei s-o jignîți pe domnișoara Brazier ? interveni domnul Hochon. Nu, doamnă, nu trebuie, înghite și durerea asta... Dacă n-o să dobindești moștenirea, încearcă să obții cel puțin un mic legat...

Soții Hochon nu erau în stare să se lupte cu Maxence Gilet. În toiuł prinzului, polonezul aduse din partea stăpînului său, domnul Rouget, o scrisoare adresată surorii sale, doamna Bridau. Iată această scrisoare, pe care doamna Hochon i-o dădu soțului ei s-o citească :

Scumpa mea soră,

Aflu de la străini despre sosirea ta în Issoudun. Ghi-cesc din ce motive ai preferat casei mele casa domnului și doamnei Hochon; dar, dacă vrei să vii să mă vezi, vei fi primită cum se cuvine în casa mea. Aș fi venit eu cel dintîi să-ți fac o vizită, dacă sănătatea nu m-ar sili să stau acum în casă. Ți exprim din toată inima părerile mele de rău. Voi fi încîntat să-mi ved

nepotul, pe care îl invit să ia masa cu mine astăzi: tinerii sînt mai puțin susceptibili decît femeile în privința comesenilor. Mi-ar face plăcere dacă ar veni însoțit de domnii Baruch Borniche și François Hochon.

Devotatul tău frate

J. J. Rouget

— Spune-i că stăm la masă, că doamna Bridau va răspunde imediat și că invitațiile au fost primite, îi spuse domnul Hochon servitoarei sale.

Și bătrînul își duse un deget la buze spre a impune tăcere tuturor. După ce ușa dinspre stradă fu închisă, domnul Hochon, nebănuind prietenia care îi lega de Maxence pe cei doi nepoți ai săi, îndreptă spre nevastă-sa și spre Agathe una dintre cele mai viclene priviri:

— A scris el asta, cum sînt eu în stare să azvirl pe fereastră douăzeci și cinci de ludovici¹⁶⁰... cu soldatul vom purta corespondență.

— Și ce-i cu asta? îi răspunse doamna Hochon. N-are nici o importanță, o să-i răspundem. Cit despre dumneata, domnule, adăugă ea uitîndu-se la pictor, du-te la ei la cină; dar, dacă...

Bătrîna se opri la o aruncătură de ochi a bărbatului său. Dîndu-și seama ce vie era prietenia neveste-si pentru Agathe, bătrînul Hochon se temu că îi va veni în minte să facă vreun dar prin testament finei sale, în cazul cînd aceasta ar pierde tot ceea ce ar fi trebuit să moștenească de la Rouget. Deși mai în vîrstă cu cincisprezece ani decît soția sa, avarul nădăjduia să se vadă într-o bună zi moștenitorul ei, în fruntea tuturor bucatelor. Nădejdea asta îl stăpînea ca o idee fixă. Prin urmare doamna Hochon alesese bine mijlocul de a dobîndi de la soțul său oarecare concesii, amenințîndu-l că-și face un testament. Domnul Hochon trecu deci de partea oaspeților. Era vorba, de altmînteri, despre o moștenire uriașă; și, dintr-un spirit de dreptate socială, ținea s-o vadă intrînd în miîinile moștenitorilor firești, în loc să fie înhățată de niște venetici nevrednici de stimă. În sfîrșit, cu cit povestea s-ar

fi isprăvit mai repede, cu atât mai curînd ar fi plecat oaspeții. De cînd lupta între cei care căutau să capete moștenirea prin mijloace viclene și moștenitorii legitimi, pînă atunci în stare de proiect în gîndul neveste-si, devenea fapt, activitatea mintală a domnului Hochon, adormită de viața de provincie, se reînsufleți. Doamna Hochon fu îndeajuns de plăcut surprinsă cînd înțelese, chiar de dimineață, din cîteva cuvinte de simpatie spuse la adresa finei sale de către bătrînul Hochon, că cei doi Bridau cîștigaseră de partea lor un sprijin atât de experimentat și de dibaci.

Pe la amiază, chibzuind împreună, domnul și doamna Hochon, Agathe și Joseph, îndeajuns de mirați că cei doi bătrîni erau așa de scrupuloși în alegerea cuvintelor, moșiseră și așternuseră pe hîrtie răspunsul de mai jos, alcătuit numai pentru Flore și Maxence :

Dragul meu frate,

Dacă am stat treizeci de ani lăra să mai dau pe aici, fără să întrețin relații cu cineva, nici chiar cu tine, vina n-o poartă numai ciudatele și falsele închipuiri care i se năzăriseră tatei împotriva mea, dar și nenorocirile și bucuriile legate de viața mea de la Paris; căci dacă Dumnezeu a dăruit Iericire femeii, a lovit-o greu pe mamă. Știi desigur că fiul meu, nepotul tău Philippe, stă sub povara unei acuzații dintre cele mai grave, din pricina devotamentului său față de împărat. Așadar, n-o să te miri aflînd că o văduvă nevoită, ca să poată trăi, să primească o mărunță slujbă la un birou de loterie, a venit să caute mîngîiere și ajutor din partea acelor care i-au fost mariori la naștere. Meșteșugul îmbrățișat de către fiul venit împreună cu mine e dintre acelea care cer maximum de talent și sacrificii, maximum de studii înainte de a da rezultate. Gloria precede de data aceasta bogăția. De aici urmează că, atunci cînd Joseph va încărca de glorie familia noastră, va fi tot sărac. Sora ta, scumpul meu Jean-Jacques, ar fi îndurat în tăcere consecințele nedreptății părintești; dar îngăduie mamei să-ți aducă aminte că ai doi nepoți, unul care a purtat decorațiile împăratului în bătălia de la Montereau, care a slujit

În garda imperială la Waterloo și zace acum în închisoare ; altul care, de la vîrsta de treisprezece ani, este împins de vocație într-o carieră grea, dar glorioasă. De aceea îți mulțumesc pentru scrisoarea trimisă, dragă frate, cu toată căldura inimii mele, în numele meu și al lui Joseph, care va răspunde desigur invitației tale. Boala scuză orice, scumpul meu Jean-Jacques, așa că voi veni să te văd. O soră e întotdeauna bine-venită în casa fratelui său, oricum ar fi viața pe care el și-ar fi ales-o. Te îmbrățișez cu tot dragul,

Agathe Rouget.

— Care va să zică ești pe drum bun. Ducîndu-te la dînsul, îi zise domnul Hochon Agathei, vei putea să-i vorbești fără înconjur despre nepoții săi...

Scrisoarea fu dusă de Gritte, care se întoarse după zece minute să dea socoteală stăpînilor săi despre tot ceea ce aflase și putuse vedea, cum e obiceiul în provincie.

— Doamnă, zise ea, de ieri seară au curățat lună toată casa pe care doamna o lăsa...

— Care doamnă ? întrebă bătrînul Hochon.

— Doar așa-i numită în casă Pescuitoarea în apă tulbure, răspunse Gritte. Lăsa sufrageria și tot ce-l privește pe domnul Rouget într-un hal de-ți era mai mare sila ; dar de ieri casa e așa cum era înainte de a fi venit domnul Maxence. E oglindă peste tot. Vădie mi-a povestit că Kouski a pornit călare dimineață la cea-surile cinci ; s-a întors pe la nouă, încărcat cu merinde. Ce mai la deal, la vale, va fi cea mai strașnică masă, o cină ca pentru arhiepiscopul din Bourges. Se pune masa cu dichisul de zile mari, și în bucătărie totul e la locul cuvenit. „Vreau să-mi primesc cit se poate de bine nepotul”, a zis moșul, cerînd să știe și el tot ce se face. Se pare că aldea Rouget au fost tare măguliți de scrisoarea primită. Așa mi-a spus doamna... Vai, s-a gătit !... ce s-a mai gătit !... n-am văzut de cînd sînt ceva mai frumos, n-am ce zice ! Doamna are două nestemate în urechi, două nestemate de cite trei mii de franci unul, mi-a spus Vădie, și atitea dantele ! și atitea inele pe degete, și brățări, de parcă-i o raclă

cu sfintele moaște, și o rochie de mătase frumoasă ca o dveră¹⁶¹ !... Mi-a și zis : „Domnul tare s-a mai bucurat aflînd că soră-sa îi așa de treabă, și tragem nădejde c-o să ne dea prilejul să-i facem primirea pe care i-o datorăm. Credem c-o să rămînă cu părere bună despre noi, după primirea pe care i-o vom face feciorului său... Domnul e foarte nerăbdător să-și vadă nepotul.” Doamna avea niște pantofiori de atlas negru, și niște ciorapi... niște minunății ! Mătasea e cu flori, are și găurele, de-ți vine să zici că-i o dantelă ; i se vede printr-însele pielea tradafirie. Ce mai vorbă, e gătită foc ! Are pe dinainte un șorțuleț așa de drăguț, că Védie mi-a spus că șorțul acela costă leafa noastră pe doi ani întregi...

— Ei, atunci e cazul să mă înjolesc și eu, zise zîmbind artistul.

— Ia spune, la ce te gîndești, domnule Hochon ?... Întrebă bătrîna după ce Gritte plecă.

Doamna Hochon i-l arăta finei sale cu degetul pe domnul Hochon, care stătea cu capul în miini, cu cotul sprijinit de brațul fotoliului și afundat în gînduri.

— Aveți a face cu un pungaș dibaci ! rosti bătrînul. Cu mintea dumitale visătoare, tinere, adăugă el uitîndu-se la Joseph, nu ești pregătit să lupți împotriva unui bandit atît de călit cum e Maxence. Orice ți-aș spune eu, tot ai să faci prostii ; dar măcar să-mi povestești de-a fir-a-păr, deseară, tot ce-ai văzut, auzit și făcut. Dă-i drumul ! Mila domnului asupra-ți ! Cearcă să rămii singur cu unchiul. Dacă nu vei izbuti, cu toată istețimea dumitale, tot vei căpăta oarecare deslășire asupra planului lor ; dar, dacă vei rămîne o clipă cu dinsul, singur, fără a fi ascultat de careva, doamne,-ajută !... trebuie să-l descoși asupra situației sale, care nu-i prea fericită, și să-și aperi cauza mamei dumitale...

La ceasurile patru, Joseph trecu drumul îngust care despărțea casa Hochon de casa Rouget, acea alee de tei pricăjiți, lungă de două sute de picioare și largă cît Grande Narette. Cînd nepotul sosi, Kouski, cu cizme lustruite, pantaloni de postav negru, jiletcă albă și haină neagră, i-o luă înainte să-l anunțe. Masa era

pusă în sufragerie, și Joseph își dădu repede seama cine e unchiul său, se îndreptă spre dinsul, îl sărută, și salută pe Flore și pe Maxence.

— Nu ne-am văzut de când sint pe lumea asta. scumpul meu unchi, zice vesel pictorul; dar mai bine mai tirziu decît niciodată.

— Fii bine venit, dragul meu, răspunse bătrînul uitîndu-se la nepot c-o mutră de năuc.

— Doamnă, se adresă Joseph către Flore cu veselia insufletită a unui artist, jinduiam, de dimineată, plăcerea pe care o are unchiul meu de a vă putea admira în fiecare zi!

— Nu-i așa că-i frumoasă? se grăbi să-l întrebe bătrînul, ai cărui ochi spălăciți prinseră aproape să scape.

— Așa de frumoasă încît ar putea sluji drept model unui pictor.

— Nepoate, reluă moș Rouget căruia Flore îi făcu semn cu cotul, ți-l prezint pe domnul Maxence Gilet, un om care a slujit ca soldat al împăratului, ca și frațele tău, în garda imperială.

Joseph se ridică și se înclină.

— Stimabilul dumneavoastră frate era la dragoni, mi se pare, și eu la pifani, preciză Maxence.

— Ori călare, ori pe jos, se amestecă Flore, vă puneți la fel pielea la bătaie!

Joseph îl cerceta cu de-amănuntul pe Max, după cum Max îl cerceta cu de-amănuntul pe Joseph. Max era îmbrăcat cum se îmbrăcau pe atunci tinerii eleganți, căci își comanda hainele la Paris. Niște pantaloni de postav albastru ca cerul, cu cute mari foarte largi, ca turnați pe picioare, nu lăsau să se vadă decît virful cizmelor cu pinteni. Talia îi era prinsă într-o jiletcă albă, cu nasturi de aur și strînsă la spate cu șireturi ce slujeau de centură. Această jiletcă, încheiată pînă la guler, îi scotea bine în relief pieptul larg, iar gulerul de satin negru îl silea să țină capul sus, în feul militarilor. Purta o haină neagră foarte bine croită. Un frumos lanț de aur atîrna din buzunarul jiletcii, de unde abia se zărea conturul unui ceasornic

plat. Se juca atunci cu acea cheie de formă specială pe care tocmai o inventase Bréguet ¹⁶².

„E un bărbat foarte bine, își zise în sinea lui Joseph, admirind ca pictor figura însuflețită, aspectul puternic, ochii cenușii scinteiitori de duh, pe care Max îi moștenise de la tatăl său, nobilul. Unchiul meu trebuie să fie tare plictisitor, iar fata asta frumoasă a căutat să-și scoată din pagubă, și așa au ajuns să ducă o căsnicie în trei. Se vede cit colo!”

În acea clipă, sosiră Baruch și François.

— Nu te-ai dus încă să vezi turnul din Issoudun ? îl întrebă Flore pe Joseph. Dacă ați vrea să faceți o scurtă plimbare înainte de masă, care nu se va servi decât peste un ceas, v-am arăta marea atracție a orașului...

— Cu dragă inimă, răspunse artistul negăsind în propunere nimic neplăcut.

Pe cînd Flore se dusesese să-și pună pălăria, mănușile și șalul de cașmir, Joseph se ridică deodată la vederea unor tablouri, de parcă cine știe ce vrăjitor l-ar fi atins cu bagheta :

— Ah, aveți tablouri, unchiule ! exclamă el cercețind cu de-amănuntul pinza care îl surprinsese.

— Da, răspunse moșneguțul, au cumpărat vechiturile rămase în mănăstirile și bisericile din regiunea Berry.

Joseph nu mai asculta ce i se spunea, admira tabloul după tablou.

— Minunat ! rostea el tare. Oh, ce pinză... Țasta zic și eu că nu le strică ! Ei, din ce în ce mai strașnic, că la Nicolet... ¹⁶³

— Sint șapte sau opt foarte mari în pod și au fost păstrate de dragul ramelor, interveni Gilet.

— Să mergem să le vedem ! zise artistul, pe care Maxence îl conduse în pod.

Joseph cobori de-acolo entuziasmat. Max îi șopti ceva la ureche Pescuitoarei în apă tulbure, care îl luă la braț pe moșnegelul Rouget, ducindu-l cu dînsa în spre pervazul ferestrei ; și Joseph auzi această trază spusă încet, dar în așa fel încît să nu scape urechilor lui :

— Nepotul dumitale e pictor, dumneata n-ai ce să faci cu tablourile astea, fii drăguț cu dînsul și dăruiește-i-le.

— Mi se pare, zise moșneagul, care se sprijinea de brațul Florei spre a se apropia de locul unde nepotul său se afla în extaz în fața unui Albani, mi se pare că ești pictor...

— Nu-s încă decît un mizgălitor de cartoane, zise Joseph.

— Ce înseamnă mizgălitor de... întrebă Flore.

— Un începător, răspunse Joseph.

— Ei bine, urmă Jean-Jacques, dacă aceste tablouri pot să-ți fie de vreun folos în meseria ta, eu ți le dăruiesc... dar fără rame. O ! ramele sînt poleite cu aur și apoi sînt drăgute ; am să pun într-insele...

— Pe cuvînt, unchiule, exclamă Joseph încîntat, ai să pui într-insele copiile pe care ți le voi trimite și care vor fi de aceleași dimensiuni.

— Dar îți vei pierde mult timp cu așa ceva și îți vor trebui pinze, culori, interveni Flore. Vei cheltui bani... Uite ce, taică Rouget, oferă-i nepotului o sută de franci de fiecare tablou ; sînt douăzeci și șapte... mai sînt, mi se pare, unsprezece în pod, mari, mari de tot, așa că trebuie să fie plătite îndoit... să zicem cu totul patru mii de franci... Da, unchiul dumitale se cade să-ți plătească pe copii patru mii de franci, fiindcă păstrează ramele ! Bineînțeles, o să ai nevoie de rame și se zice că ramele fac mai mult decît tablourile ; au pe ele aur !... Auzi, domnule, continuă Flore mișcînd brațul moșneagului. Ei ? nu-i scump, nepotul îți lasă cu patru mii de franci niște tablouri nou-nouțe în locul celor vechi ale dumitale... Și îi șopti la ureche : îi dai într-un fel cuviincios patru mii de franci, nu-mi pare prea înțolît.

— Ei da, nepoate, îți voi plăti patru mii de franci pe copii...

— Nu, nu, răspunse cînstitul Joseph, patru mii de franci și tablourile, e prea mult ; căci, vedeți, tablourile sînt de preț...

— Dar primește odată, prostuțule, stăruî Flore, fiindcă iei de la un unchi...

— Bine, primesc, răspunse Joseph buimăcit de afacerea pe care o făcuse, fiindcă recunoscuse printre tablouri un Perugino.

Așa că artistul părea vesel ieșind la braț cu Pescuitoarea în apă tulbure, ceea ce slujea de minune planurilor lui Maxence. Nici Flore, nici Rouget, nici Max, nimeni din Issoudun nu putea cunoaște valoarea tablourilor, și vicleanul de Max crezu că pentru un fleac dobindea biruința Florei, care se plimba foarte trufașă la braț cu nepotul stăpînului ei, în bună înțelegere cu dînsul, pe sub ochii înmărmuriți de uimire ai orășenilor. Ieșiră mai toți pe la porți spre a vedea izbînda reputată asupra familiei de Pescuitoarea în apă tulbure. Acest fapt nemaipomenit făcu o impresie adîncă, pe care Max se bizuia. Și, cînd unchiul și nepotul se întoarseră, pe la ceasurile cinci, nu se vorbea prin toate casele decît despre înțelegerea desăvîrșită dintre Max, Flore și nepotul taicăi Rouget. În sfîrșit, povestea cu darul tablourilor și al celor patru mii de franci umbla din gură-n gură. Cina, la care asistară Lousteau, unul dintre judecătorii tribunalului și primarul din Issoudun, fu minunată. Una dintre acele mese din provincie care țin cinci ceasuri în șir. Vinurile cele mai delicioase însuflețiră conversația. La desert, pe la ceasurile nouă, pictorul, așezat între Flore și Max, în fața unchiului său, ajunsese aproape prieten cu ofițerul, care îi părea cel mai de treabă băiat de pe lume. Cît despre unchiașul Rouget, Kouski îl luă în brațe și-l duse în patul său beat zdravăn: mincase ca un actor de bilci și băuse ca nisipurile deșertului.

— Ei, zise Max, care rămase singur cu Flore la miezul nopții, nu-i mai bine așa decît să le facem mutre? Cei doi Bridau vor fi bine primiți, se vor alege cu ceva daruri mărunte și, încărcăți de atenții, nu vor putea decît să ne laude; își vor lua tălpășița foarte liniștiți și ne vor lăsa în pace. Mîine dimineată, eu și Kouski vom da jos de pe pereți toate tablourile, le vom scoate din rame și le vom trimite pictorului, să le aibă cînd s-o deștepta din somn; vom duce ramele în pod și vom îmbrăca din nou sufrageria cu tapete de

acelea lustruite împodobite cu scene din *Télémaque*,¹⁴⁴ cum am văzut la domnul Mouilleron.

— Ai dreptate, o să fie mult mai frumos, exclamă Flore.

A doua zi, Joseph se trezi abia la amiază. Din patul său, zări pinzele așezate unele peste altele; fuseseră aduse în cameră fără ca el să fi auzit ceva. Pe cînd cerceta din nou cu de-amănuntul tablourile și recunoștea într-insele capodopere, studiînd felul de a lucra al pictorilor și căutînd să descopere semnăturile, Agathe se duse să-i mulțumească fratelui ei și să-l vadă, îmboldită de bătrînul Hochon, care, aflînd despre toate neghiobiile săvîrșite în ajun de către pictor, nu mai avea nădejde în izbînda celor doi Bridau.

— Adversarii voștri sînt niște șireți și jumătate. În viața mea n-am văzut atîta ținută ca la acest soldat: s-ar părea că războiul îi învață multe pe tineri. Joseph s-a lăsat prins în mrejele lor! S-a plimbat la braț cu Pescuitoarea în apă tulbure! I s-a astupat gura cu vin, cu niște păcătoase de pinze și cu patru mii de franci. Artistul mătăluță nu l-a prea costat scump pe Maxence.

Istețul bătrîn îi arată finei nevastei sale ce cale avea de urmat, spunîndu-i să-i între în voie lui Maxence și să se dea bine pe lingă Flore, ca să ajungă la oarecare intimitate cu dînsa, pentru a putea vorbi între patru ochi cu Jean-Jacques.

Doamna Bridau fu minunat primită de către fratele ei, pe care Flore îl învățase ce trebuia să facă. Bătrînul stătea în pat, bolnav din pricina abuzurilor făcute în ajun. Deoarece, în primele clipe, Agathe nu putu aduce în discuție chestiunile serioase, Max socoti potrivit și mîrînimos să-i lase singuri pe frate și soră. Își făcu o socoteală bună. Biata Agathe îl găsi pe fratele ei într-o stare zît de proastă, încît socoti ni merit să nu-l lipsească de îngrijirile doamnei Brazier.

— Tin, de-altminteri, zise ea bătrînului holtei, să cunosc persoana căreia îi datoresc fericirea fratelui meu.

Aceste vorbe făcură o plăcere vădită uncheașului, care sună spre a o chema pe doamna Brazier. Flore nu era prea departe, după cum vă închipuiți. Cele două

adversare se salutară. Pescuitoarea în apă tulbure desfășură atențiile dragostei celei mai slugarnice, celei mai îndatoritoare; se necăji că stăpinul stătea cu capul prea jos; așează pernele din nou, se purtă ca o soție în primele zile după nuntă. Și bătrînul burlac se arătă nespus de sensibil la toate aceste atenții.

— Vă datorăm, domnișoară, începu Agathe, multă recunoștință pentru dovezile de dragoste pe care le-ați dat fratelui meu de atita vreme și pentru felul cum vegheați la fericirea lui.

— E adevărat, scumpa mea Agathe, zise moșneagul, ea mi-a arătat ce-i fericirea și e, de altminteri, o femeie plină de calitate.

— De aceea, frate dragă, oricum ai răsplăti-o pe domnișoara e prea puțin, ar fi trebuit s-o iei de nevastă. Da, sînt prea evlavioasă ca să nu doresc cu tot dinadinsul să te văd respectînd preceptele religiei. Ați fi și unul și altul mai liniștiți nerăzboindu-vă cu legile și cu morala. Eu am venit, frate dragă, să cer să-mi dai un ajutor în toiul unui mare necaz; dar să nu-ți inchipui cumva că ne-am gîndit să-ți facem o cit de mică imputare asupra felului cum ar urma să dispui de averea ta.

— Doamnă, zise Flore, noi știm că stimatul dumneavoastră tată a fost nedrept cu fiică-sa. Fratele dumneavoastră, urmă ea privindu-și țintă victima, poate să vă spună că n-am avut alte certuri decît în această privință. Eu susțin față de domnia-sa, fratele dumneavoastră, că vă datorește partea de avere de care v-a păgubit bietul meu binefăcător, căci tatăl dumneavoastră a fost binefăcătorul meu, urmă Flore pe un ton plîngăreț, n-am să uit asta niciodată... Dar fratele dumneavoastră, doamnă, a înțeles în cele din urmă...

— Da, zise unchiașul Rouget, cînd îmi voi face testamentul n-o să vă uit...

— Să nu vorbim despre asta, frate dragă; nu-mi cunoști încă firea...

După un asemenea început e lesne de inchipuit cum se desfășură această primă vizită. Rouget o pofti pe soră-sa la masă pe a treia zi.

În răstimpul celor trei zile, *Cavalerii Fără Treabă* prinseră un număr imens de șobolani, șoareci și chitcani, vreo patru sute treizeci și șase, printre ei multe femele pline, pe care, într-o bună noapte, îi aruncară lihnii de foame în mijlocul grăunțelor. Dar cavalerii nu se mulțumiră numai să-i fi adus în pensiune la Fario, ci făcură o gaură în acoperișul bisericii Capuciniilor și băgară acolo vreo zece porumbei prinși din zece ferme diferite. Aceste animale se dădură cu atît mai liniștite la *noces et festins*¹⁶, cu cît paznicul magaziei lui Fario își părăsi postul, ademenit fiind de un netrebnic, cu care bău de dimineață pînă seara, fără să aibă grijă de grînele stăpinului.

Doamna Bridau, împotriva părerii bătrînului Hochon, crezu că fratele ei nu-și făcuse încă testamentul; se gîndea să-l întrebe ce intenții avea în privința domnișoarei Brazier, în primele clipe cînd ar izbuti să se plimbe numai cu el singur, căci Flore și Maxence o ademeneau cu această nădejde care rămînea mereu neimplinită.

Deși cavalerii căutară toți un mijloc de a-i pune pe cei doi parizieni pe fugă, nu găseau decît năzdrăvănii nerealizabile.

După o săptămînă, jumătate din timpul cît parizienii urmau să stea în Issoudun, nu avansaseră nici cu un pas mai mult decît în prima zi.

— Avocatul dumitale nu cunoaște provincia, se adresă bătrînul Hochon către doamna Bridau. Ceea ce ați venit să faceți aici nu se poate termina nici în cincisprezece zile, nici în cincisprezece luni; ar trebui să stai mereu lingă fratele dumitale și să ai posibilitatea de a-i insufla unele precepte religioase. Nu veți surpa meterezele ridicate de Flore și de Maxence decît cu tîrnăcopul preotului. Asta-i părerea mea, și ar fi vremea să vă puneți pe lucru.

— Ciudate păreri mai ai despre cler, îi zise doamna Hochon soțului său.

— Of, sări bătrînul, vă știu eu pe voi astea, bisericosele!

— Dumnezeu nu ar blagoslovi o faptă întemeiată pe o fărădelege, zise doamna Bridau. Să ceri religiei să

te ajute în asemenea treburi... O! am fi mai vrednice de osindă decît Flore.

Această conversație se desfășură în cursul prinzului, și François, ca de altfel și Baruch erau numai urechi.

— Fărădelege! rosti tare bătrînul Hochon. Dar dacă vreun preot cumsecade, inteligent cum am cunoscut eu cîțiva, ar ști în ce situație grea te găsești, n-ar socoti că-i o fărădelege să întoarcă iar întru domnul sufletul rătăcit al fratelui dumitale, să-i insuflă o adevărată căință față de greșelile săvîrșite, să-l convingă să alunge femeia care-i pricina destrăbălării sale, bineînțeles asigurîndu-i totuși o oarecare stare; să-i arate că și-ar căpăta liniștea conștiinței dînd cîteva mii de livre venit seminarului arhiepiscopiei și lăsîndu-și averea moștenitorilor săi legitimi...

Supunerea pasivă pe care bătrînul avar o dobîndise din partea copiilor și care se transmisese nepoților, puși de altfel sub tutela sa și cărora le stringea o mare avere, chivernisînd pentru ei, cum zicea dînsul, ca pentru sine însuși, nu îngădui lui Baruch și lui François nici cel mai ușor semn de uimire ori de dezaprobare; schimbară doar între ei o privire plină de înțeles, spunîndu-și astfel cît de dăunătoare și fatală socoteau această idee pentru interesele lui Max.

— E sigur, doamnă, zise Baruch, că, dacă țineți să căpătați moștenirea de la fratele dumneavoastră, asta-i singurul și adevăratul mijloc: trebuie să stați la Issoudun tot timpul necesar spre a-l pune în aplicare...

— Mamă dragă, zise Joseph, ai face bine să-i scrii lui Desroches despre toate astea. În ce mă privește, nu mai pretind nimic de la unchiul meu peste ceea ce a binevoit să-mi dea...

După ce se dumirise asupra marei valori a celor treizeci și nouă de tablouri, Joseph scosese cu grijă cuișoarele dintr-insele, le pusese hîrtie deasupra, lipind-o cu clei obișnuit; le așezase unele peste altele, făcute vraf, le pusese într-o ladă foarte mare și o expediase printr-un birou de transporturi pe adresa lui Desroches, pe care își propusese să-l vestească prin-

tr-un fraht. Prețioasa încărcătură pornise la drum chiar în ajun.

— Te mulțumești cu puțin, observă domnul Hochon.

— O să obțin fără să-mi dau osteneală o sută cincizeci de mii de franci pe aceste tablouri.

— Visuri de pictor! făcu domnul Hochon, uitându-se la Joseph într-un anumit fel.

— Ascultă, zise Joseph către mamă-sa, am să-l scriu lui Desroches să-l lămuresc asupra situației de aici. Dacă Desroches te povățuiește să mai stai, vei mai sta. Cît despre slujba ta, putem găsi oricînd ceva la fel...

— Scumpul meu, zise doamna Hochon către Joseph, sculindu-se de la masă, nu știu ce-i cu tablourile de la unchiul tău, dar trebuie să fie de preț, dacă ținem seamă de unde au fost luate. Chiar dacă fac numai patruzeci de mii de franci, cîte o mie de franci de tablou, nu spune nimănui nimic. Cu toate că nepoții mei știu să păstreze un secret și sînt bine crescuți, ar putea, fără vreun gînd rău, să vorbească despre acest pretins chilipir; tot Issoudunul ar afla și nu trebuie ca adversarii noștri să intre la vreo bănuială. Te poartă ca un copil...

Într-adevăr, spre amiază, mulți localnici din Issoudun, și mai ales Maxence Gilet, luară cunoștință de această părere; drept consecință, începură a cerceta toate tablourile vechi de care nu se mai ocupa nimeni și fură scoase la iveală pinzele cele mai proaste. Max se căi că-l îmboldise pe bătrîn să dăruiască tablourile, iar cînd află despre planul domnului Hochon furia lui împotriva moștenitorilor crescua, datorită a ceea ce numi *dobitocia* sa. Înriurirea bisericească asupra unei ființe slabe de inger era singurul lucru de temut. Și amănuntele aduse la cunoștință de cei doi prieteni ai săi îl întăriră pe Maxence Gilet în hotărîrea de a lichida toate contractele încheiate de Rouget și de a face împrumuturi pe seama proprietăților sale, pentru ca să le plaseze cît mai repede în hirtii de stat; dar socoti și mai necesar să-i expedieze pe parizieni cît mai neîntîrziat. Or, nici dibăcia lui Mascarillo sau

șiretenia lui Scapin n-ar fi dezlegat lesne această problemă.

Flore, povățuită de Max, pretinse că stăpinul se obosea mult prea tare în plimbările sale pe jos și că la vîrsta lui trebuia să umble în trăsură. Acest pretext fu iscodit pentru a avea cum să acopere astfel nevoia de a pleca, fără să prindă de veste careva din partea locului, la Bourges, la Vierzon, la Châteauroux, la Vatan, în toate orășelele unde proiectul de a lichida plasamentele moșneagului îi silea pe Rouget, pe Flore și pe Max să se ducă. La sfîrșitul acelei săptămîni, așadar, tot Issoudunul fu surprins aflînd că moș Rouget plecase la Bourges să caute o trăsură. Iapt interpretat de *Cavalerii Fără Treabă* într-un sens favorabil Pescuitoarei în apă tulbure. Flore și Rouget cumpărară o trăsură păcătoasă, cu geamuri numai de formă, cu perdele de piele crăpate, purtată de vreo douăzeci și doi de ani și în nouă bătălii, vindută de familie după moartea unui colonel prieten al ilustrului mareșal Bertrand¹⁶⁰, colonel care, în răstimpul lipsei acestui credincios devotat al împăratului, își luase însărcinarea de a-i supraveghea proprietățile din Berry. Hardughia asta, vopsită într-un verde țipător, aducea oarecum a calească, dar oiștea fusese schimbată în așa fel încît putea fi înhămat la ea și un singur cal. Făcea deci parte din acel soi de trăsuri aduse la modă de împușinarea averilor și care se numeau pe atunci *trăsură de om scăpătat*. Postavul trăsorii vindute drept calească era ros de molii; găietanele se mănau a galoane purtate de invalizi; în mers suna a fiare vechi; dar nu costa decît patru sute cincizeci de franci; și Max cumpără din regimentul aflat pe atunci în garnizoana din Bourges o iapă blindă și mare, scoasă la reformă, bună de înhămat. Trăsura o dădu la revopsit în caleniu-inchis, găsi un ham de ocazie de-ajuns de bun, și tot Issoudunul fu pus în mișcare, așteptînd echipajul lui moș Rouget! Prima oară cînd unchiașul se folosi de calească, zgomotul îi scoase în prag pe toți localnicii și nu rămase fereastră să nu fie plină de lume curioasă. A doua oară, burlacul se duse pînă la Bourges, unde, spre a-și cruța

ostenelile treburilor la care îl povătuise (mai bine zis, pe care i le poruncise) Flore Brazier, dădu printr-un notar procură lui Maxence Gilet, pentru ca el să poată lichida toate contractele expres indicate. Flore își rezervă sarcina să lichideze împreună cu stăpînul ei plasamentele făcute în Issoudun și în cantoanele învecinate. Notarul cel mai de seamă din Bourges primi vizita lui Rouget, care îl rugă să-i găsească o sută patruzeci de mii de franci cu ipotecă asupra proprietăților sale. Nu se află nimic în Issoudun despre aceste demersuri atît de tainic și atît de iscusit făcute. Maxence, bun călăreț, putea să se ducă și să se întoarcă de la Bourges de la ceasurile cinci dimineața pînă la ceasurile cinci după-amiază, călare pe calul său, și Flore nu se dezlipi de lingă bătrînul burlac. Moș Rouget consimțise fără greutate la operația pe care Flore i-o propusese : ținu doar ca inscripția de cincizeci de mii de franci rentă să fie pe numele domnișoarei Brazier în uzufruct și pe numele său, Jean-Jacques Rouget, în nudă proprietate. Îndărătnicia dovedită de bătrîn în lupta din casă provocată de această afacere îi pricinui îngrijorări lui Max, căci i se păru că întrevede la Rouget anumite ezitări inspirate de contactul cu moștenitorii legitimi.

În toiul acestor mari frămîntări, pe care ținea să le ferească de privirile celor din oraș, Max uită de negustorul de cereale. Fario se pregăti să-și predea marfa, după uneltiri și călătorii care avuseseră drept scop urcarea prețurilor la grîne. Or, a doua zi după sosire, zări acoperișul bisericii Capucinelor negru de porumbei, căci locuia chiar peste drum. Își blestemă zilele că nu avusese grijă să cerceteze acoperișul și se duse repede la depozit, unde văzu că jumătate din grîne fuseseră înghițite. Urmele de murdării lăsate cu nemiluita de șoareci, de șobolani și de chițcani și împrăștiate peste tot îi dezvăluiră și a doua pricină a prăpădului. Biserica era ca o corabie a lui Noe. Dar spaniolul se făcu alb ca varul cînd, voind să-și dea seama pînă unde merseseră pierderile și stricăciunea, observă că toate boabele de dedesubt sînt aproape încolțite din pricina unei cantități de apă pe care Max

avusese ideea s-o introducă, slujindu-se de un tub de tinichea, în mijlocul grămezii de grine. Prezența porumbeilor și șobolanilor putea fi explicată prin instinctul lor; dar mîna de om ieșea la iveală în această ultimă ispravă a răutății. Fario se așează pe o treaptă a altarului și stătu cu capul în mîini. După o jumătate de ceas de gînduri aprinse, zări veverița, pe care Goddet-fiul ținuse să i-o trimită drept chiriașă cu hrană și locuință pe gratis, jucindu-se cu coada de-a lungul grinzii transversale pe mijlocul căreia se înălța grindeiul. Spaniolul se ridică foarte liniștit în picioare, și paznicul magaziei îl văzu calm ca un arab. Nu se vîită, se duse acasă la dînsul, ieși apoi să tocmească vreo cîțiva lucrători să pună în saci grinele bune, să le întindă la soare pe cele umede și să salveze ce se mai putea salva; pe urmă își văzu de treburile predării mărții, constatînd că se pierduseră cam trei cincimi din grine. Deși chiar el se străduise să dobindească o ridicare de preț, pierdu bani și prin cumpărarea griului menit să completeze cele trei cincimi lipsă; așa că avu o pierdere de peste cincizeci la sută. Spaniolul, care n-avea dușmani, puse, fără a se înșela, această răzbunare în seama lui Gilet. Se convinse că fără indoială Max și alți cîțiva, singurii făptuitori ai păcălelilor de peste noapte, ridicaseră căruța sa în turn și se distraseră ruinîndu-l; era vorba într-adevăr de trei mii de franci, aproape tot capitalul anevoie strîns de Fario după încheierea păcii. Îmboldit de dorul răzbunării, acest om desfășură stăruința și agerimea de minte ale unui spion căruia i s-a făgăduit o bună răsplată. Punîndu-se de pîndă noaptea, în Issoudun, izbuti să dobindească dovada purtărilor destrăbălate ale *Cavalerilor Fără Treabă*: îi văzu cu ochii săi, îi numără, descoperi întîlnirile și ospetele lor de la mătușa Cognette; apoi, stînd ascuns, putu să fie martor ocular la una din farsele lor și ajunse să le cunoască viața de noapte.

Cu toată alergătura și grijile sale, Maxence nu vru să lase în părăsire drăcoveniile de noapte, mai întîi ca să împiedice darea în vileag a secretului marelui operații ce se săvîrșea asupra averii lui moș Rouget.

apoi ca să-și țină prietenii într-o permanentă încordare. Or, cavalerii se înțeleseseră să facă una dintre acele farse despre care avea să se vorbească ani și ani de zile. Urmau să dea, într-o singură noapte, coco-loașe de carne cu otravă tuturor ciinilor de pază din centrul orașului și din cartierele mărginașe; Fario îi auzi, la ieșirea din circiuma lui Cognette, fălindu-se de mai înainte cu izbînda pe care o va obține această farsă și cu întristarea generală ce o va pricinui acest nou Masacru al Inocenților¹⁰⁷. Și apoi, ce spaimă va pricinui o asemenea ucidere în masă, căci toți vor bănuî intențiile înfiorătoare ale celor care răpiseră caselor pe păzitorii lor!

— Poate că așa au să uite de căruța lui Fario! zise Goddet-fiul.

Fario nu mai avea nevoie și de aceste vorbe, care îi întăreau bănuielile; de altminteri, el și hotărîse ce avea de făcut.

După trei săptămîni de ședere în Issoudun, Agathe recunoștea, ca și doamna Hochon, că părerile bătrînului avar fuseseră întemeiate: ar fi trebuit cîțiva ani pentru a distruge înriurirea dobîndită asupra fratelui său de către Pescuitoarea în apă tulbure și de către Max. Agathe nu izbutise să cîștige în nici un fel încrederea lui Jean-Jacques, cu care nu putuse rămîne nici o clipă singură. Dimpotrivă, domnișoara Brazier cîștiga biruința asupra moștenitorilor, luînd-o la plimbare pe Agathe în caleașcă, așezînd-o în fund lingă dînsa, iar pe domnul Rouget și pe nepotul său în față. Mama și feciorul așteptau cu nerăbdare un răspuns la scrisoarea confidențială trimisă lui Desroches. Or, în ajunul zilei cînd trebuiau să fie otrăviți ciinii, Joseph, care se plictisea de moarte în Issoudun, primi două scrisori: una de la vestitul pictor Schinner, cu care, dată fiind vîrsta acestuia, avea legături mai strînse decît cu Gros, maestrul lor, și a doua scrisoare de la Desroches. Iată conținutul primei scrisori, care purta stampila din Beaumont-sur-Oise:

Dragul meu Joseph, am isprăvit cele mai de seamă picturi în castelul din Presles al contelui de Sérisy.

Am lăsat deoparte bordurile și picturile de ornament, și te-am recomandat cu alita căldură și conțelul și arhitectului Grindot, încît nu-ți rămîne decît să-ți lei pensulele și să vii. Prețurile au fost stabilite într-așa fel încît să te multumească. Eu plec spre Italia cu soția; ai putea deci să-l iei pe Mistigris să te ajute. Ștregarul ăsta are talent și ți-l pun la dispoziție. De pe acum nu-și mai găsește aslimpăr cînd se gîndește cît de grozav o să petreacă la Presles. Te las cu bine, dragul meu Joseph; fiindcă voi lipsi și nu voi prezenta nimic la Expoziția viitoare, ai să mă înlocuiești tu! Da, scumpe Jojo, tabloul tău, sînt sigur, e o capodoperă, dar o capodoperă care îi va face pe toți să fipe că-i romantică; și ai s-o duci ca un drac în cristelniță. La urma urmelor, cum zice poznașul de Mistigris¹⁸⁸, care întoarce pe dos sau prefăce în calambururi toate zicalele, viața-i ciine rău. Ce faci la Issoudun? Te las cu bine.

prietenul tău,

S c h i n n e r

Iată scrisoarea lui Desroches :

Dragă Joseph, acest domn Hochon imi pare un bătrîn cu foarte mult bun-simț și mi-ai dat prilej să-mi fac cea mai bună părere despre îndemînarea sa; are toată dreptatea. Și, părerea mea, fiindcă mi-o ceri, este ca mamă-ta să mai stea în Issoudun la doamna Hochon, plătind o sumă neînsemnată, de pildă patru sute de franci pe an, pentru a-și despăgubi gazda de cheltuielile lăcute cu hrana. Doamna Bridau, după părerea mea, trebuie să se lase îndrumată de poveștele domnului Hochon. Dar preabuna ta mamă va avea desigur scrupule în lafa unor inși care nu au de fel și, a căror purtare e o capodoperă de șmecherie. Acest Maxence e primejdios și ai toată dreptatea: văd într-insul un bărbat mai dibaci decît Philippe. Păcătosul își pune vițiile în slujba izbînzii în viață și nu petrece de dragul petrecerii, ca fratele tău, ale cărui năzdrăvănii nu-i aduceau nici un folos. Toate cite mi le spui mă sperie, și n-aș izbuti să fac mare lucru venind la Issou-

dun. Domnul Hochon, ca îndrumător al mamei tale, îți va fi mai de folos decît mine. Cît despre tine, poți să te întorci acasă: nu ești bun de nimic într-o chestie care cere o atenție necurmată, o observație dusă pînă la cele mai neînsemnate amănunte, care cere să faci servicii slugarnice, să dovedești o discreție în vorbă și o prelăcătorie în gesturi întru totul nesuferite artiștilor. Dacă vi s-a spus că nu există nici un testament, să știți că de multă vreme au unul, credeți-mă. Dar testamentele pot fi anulate și, alina vreme cît nevolnicul tău de unchi va trăi, desigur că e cu putință să fie lărmîntat de remușcări sau de scrupule religioase. Izbînda voastră va fi rezultatul unei lupte între biserică și Pescuitoarea în apă tulbure. Va veni desigur și momentul cînd această lemeie nu va mai exercita nici o înrîurire asupra moșneagului și cînd religia va fi atotputernică. Alina vreme cît unchiul tău nu va fi făcut donație între vii și nici nu va li schimbat natura bunurilor sale, veți putea obține tot ce vreți, în clipa cînd religia va ieși învingătoare. De aceea trebuie să-l rogi pe domnul Hochon să supravegheze pe cît posibil ce se întîmplă cu averea unchiului tău. E vorba să aflăm dacă proprietățile sînt ipotecate, în ce fel și pe numele cui sînt făcute plasamentele. E alit de ușor să insulli unui bătrîn temeri în privința vieții sale, în cazul cînd se deposează de bunuri în favoarea unor străini, încît un moștenitor cît de puțin șiret poate opri o spoliațiune, chiar de la început. Dar oare mama ta, cu neștiința ei întru cele lumești, cu lipsa ei de interes la față de bunuri, cu preceptele ei religioase, va izbuti să ducă la bun sfîrșit o asemenea treabă?... În fine, nu pot decît să vă deschid ochii. Tot ceea ce ați făcut pînă acum trebuie să-i li băgat în sperieți pe dușmanii voștri, și de bună seamă că s-au pus pe lucru!..

— Asta zic și eu consultație în toată regula, exclamă domnul Hochon, mindru de felul cum îl aprecia un avocat din Paris.

— O, Desroches e un băiat strașnic, răspunse Joseph.

— N-ar fi rău să citești scrisoarea și celor două femei, urmă bătrînul avar.

— Uite, poftim, zise artistul, dînd bătrînului scrisoarea. M-am gîndit să plec chiar miine și mă duc să-mi iau rămas bun de la unchiul meu.

— Ah, zise domnul Hochon, domnul Desroches te roagă, în post-scriptum, să arzi scrisoarea.

— Arde-o dumneata, după ce-o arăți mamei, răspunse pictorul.

Joseph Bridau se îmbrăcă, străbătu piațeta și se înființă la unchiul său, care tocmai își sfîrșea prînzul. Max și Flore erau și ei la masă.

— Nu-ți întrerupe masa, dragă unchiule, vin să-mi iau rămas bun de la dumneata.

— Pleci ? făcu Max schimbînd o privire cu Flore.

— Da, am niște lucrări la castelul domnului de Sérisy ; sint cu atît mai grăbit să plec, cu cît contele se bucură de foarte multă trecere și ar putea să intervină în favoarea fratelui meu pe lîngă cei din Camera *pair*-ilor.

— Bine, atunci pune-te pe treabă, zise cu o mutră de prostănac moșneagul Rouget, care îi păru lui Joseph nemaipomenit de schimbat. Trebuie să te pui pe treabă... Îmi pare rău că pleci...

— O, mama mai rămîne cîtva timp, continuă Joseph.

Max făcu o mișcare din buze pe care menajera o observă și care însemna : „Vor urma planul despre care mi-a vorbit Baruch”.

— Sint tare mulțumit că am venit, zise Joseph, căci am avut plăcerea să te cunosc și mi-ai îmbogățit atelierul...

— Da, făcu Pescuitoarea în apă tulbure, în loc să-i deschizi ochii unchiului dumitale asupra valorii tablourilor, prețăluite la peste o sută de mii de franci, dumneata la iuteală le-ai și trimis la Paris. Bietul om, e ca un copil !... Ni s-a spus la Bourges că e un mic puișor, cum îi zice, un Poussin¹⁰⁰, care se afla înainte de Revoluție în mijlocul catedralei și care face el singur treizeci de mii de franci...

— Nu-i frumos, nepoate, spuse bătrînul la un semn al lui Max, pe care Joseph nu-l observă.

— Haide, sincer, continuă soldatul rizind, pe onoare dă-mi-le, cit crezi că fac tablourile? Vezi bine, ți-ai tras pe sfoară unchiul; erai în drept s-o faci, asta-i rostul unui unchi, să fie jefuit! Natura n-a vrut să-mi dea mie nici un unchi; dar, la naiba! dacă aș fi avut, nu i-aș fi crușat.

— Știi dumneata, stăpîne, zise Flore către Rouget, cit fac tablourile dă-mi-le?... Cit ai spus, domnule Joseph?

— Da, răspunse pictorul care se făcuse roșu ca sfecla, tablourile au oarecare valoare.

— Gura lumii zice că le-ai socotit la o sută cincizeci de mii de franci acasă la domnul Hochon, spuse Flore. E adevărat?

— Da, răspunse pictorul dovedind mereu aceeași sinceritate de copil.

— Și aveai de gând, se adresă Flore moșneagului, să-i dăruiești o sută cincizeci de mii de franci nepotului dă-mi-le?

— Nici vorbă, nici vorbă! răspunse bătrînul pe care Flore îl privea țintă.

— Avem la îndemină mijlocul de a aranja totul cum se cuvine, zise pictorul; ți le dau înapoi, unchiule!

— Nu, nu, păstrează-le, stăruie bătrînul.

— Ți le trimit înapoi, unchiule, răspunse Joseph, simțindu-se jignit de tăcerea insultătoare a lui Maxence Gilet și a Florei Brazier. Cu pensula mea sînt în stare să ajung cineva, fără să datorez nimănui nimic, nici chiar unchiului meu... Vă salut, domnișoară, și bună ziua, domnule...

Și Joseph străbătu piața într-o stare de enervare pe care artiștii pot lesne să și-o inchipuie. Toată familia Hochon era în salon. Văzîndu-l pe Joseph dînd din miini și vorbind singur, îl întrebă ce are. De față cu Baruch și François, pictorul povesti cu toată sinceritatea scena care tocmai avusese loc și care, peste două ceasuri, ajunsese obiectul discuției întregului oras. Adăugîndu-i-se în fiecare familie amănunte mai mult sau mai puțin hazlii. Unii susțineau că pictorul fusese

scuturat de Max ; alții că el se purtase urit cu domnișoara Brazier, și Max îl dăduse pe ușă afară.

— Ce copil e feciorul dumitale !... zicea Hochon către doamna Bridau. Prostuțul a fost victima unei scene care i se rezerva pentru ziua plecării. Pescuiloarea în apă tulbure și Max cunosc valoarea tablourilor de cincisprezece zile, de cind pictorul a avut nerozia să ne-o spună aci, în fața nepoților, care n-au găsi! altceva mai urgent de făcut decît să povestească la toată lumea ce au auzit. Pictorul dumitale ar fi trebuit să plece fără veste...

— Fiul meu face bine că dă tablourile înapoi, dacă au o asemenea valoare, zise Agathe.

— Dacă fac, după părerea lui, două sute de mii de franci, reluă bătrînul Hochon, e o nerozie că a găsit de cuviință să le dea înapoi ; ați fi rămas măcar cu atîta din această moștenire, pe cind așa cum merg lucrurile, n-o să vă alegeți cu nimic !... Unde mai pui că acum fratele dumitale are un pretext să nu te mai primească...

Între miezul nopții și unu dimineața *Cavalerti Fără Treabă* începură să distribuie gratuit alimente cinilor orașului. Această expediție memorabilă luă sfîrșit abia pe la ceasurile trei dimineață, ceas la care neobositele pușlamale se duseră să se ospăteze la mătușa Cognette. La ceasurile patru și jumătate, în zori de zi, se întoarseră pe la casele lor. În clipa cind Max cîrmi pe strada de l'Avenir ca să intre în Grande Rue, Fario, care stătea de pîndă într-o adincitură, îi trase o lovitură de cuțit în dreptul inimii, scoase arma și o luă la fugă prin șanțurile din Vilatte, unde își șterse de singe cuțitul cu batista. Se duse apoi să-și spele batista în apa din La Rivière-Forcée și se întoarse liniștit în Saint-Paterne ; aci, sărind pe o fereastră lăsată întredeschisă, se culcă iarăși ; fu trezit de noul său servitor, care îl găsi cufundat în somnul cel mai adînc.

Căzînd jos, Max scoase un țipăt groaznic, asupra căruia nimeni nu se putea înșela. Lousteau-Prangin, fiul unui judecător, rudă îndepărtată cu familia fostului subdelegat, și Goddet-fiul, care locuia în par-

tea de jos din La Grande Rue, alergară în susul străzii strigînd unul altuia :

— Îl omoară pe Max ! Ajutor !

Dar nici un ciine nu lătră și nimeni, din pricina sotiilor haimanalelor de noapte, nu se ivi. Cînd cei doi cavaleri sosiră, Max leșinase. Fură nevoiți să se ducă să-l trezească din somn pe domnul Goddet-tatăl. Max îl recunoscuse de fapt pe Fario ; dar cînd, la ceasurile cinci dimineață, își reveni din fire, și se văzu înconjurat de mai multe persoane, cînd simți că rana sa nu era mortală, se gîndi deodată să tragă folos din această încercare de asasinat și, cu glas plîngător, exclamă :

— Mi se pare că am văzut ochii și chipul afurisitului celuia de pictor !...

Numaidecît, Lousteau-Prangin alergă la tatăl său, judecătorul de instrucție. Max fu dus acasă de către moș Cognet, de Goddet-fiul și de două persoane pe care le sculaseră din somn. Mătușa Cognette și Goddet-tatăl stăteau lîngă Max, culcat pe o saltea întinsă pe două bețe. Domnul Goddet nu vru să intervină de loc pînă ce Max nu va fi așezat în pat. Cei care îl duceau pe rănit se uitară firește la ușa domnului Hochon ; între timp se trezise și Kouski, și cu toții o văzură pe slujnica domnului Hochon măturînd. La casa moșneagului, ca la mai toate casele din provincie, se deschidea ușa dis-de-dimineață. Vorbele rostite de Max treziră bănuieli, și domnul Goddet-tatăl strigă :

— Gritte, domnul Joseph Bridau doarme ?

— Nu, nu, răspunse femeia, a ieșit de la ceasurile patru și jumătate ; s-a plimbat toată noaptea prin cameră, nu știu ce l-a apucat.

Acest răspuns naiv stîrni murmure de indignare și exclamații care o făcură pe slujnică să se apropie, curioasă să afle ce anume duceau acasă la moș Rouget.

— Așa, halal să-i fie pictorului tău ! îi spuse careva.

Și alaiul intră, lăsînd pe slujnică cu gura căscată de mirare : îl văzuse pe Max întins pe saltea, cu cămașa însingerată și trăgînd să moară.

Artiștii pot ușor ghici ce-l apucase pe Joseph și-l frământase în tot cursul nopții: se vedea obiectul de batjocură al burghezilor din Issoudun; îl socoteau drept un borfaș oarecare, drept cu totul altceva decît lineea el să fie, un băiat cinstit, un artist de ispravă! Ah! ar fi dat tabloul pictat de el, numai să poată zbura ca o rîndunică la Paris și să-i arunce în obraz lui Max tablourile unchiului său. Să fii jefuit și să treci drept jefuitor!... Ce batjocură! De aceea, disde-dimineată o luă în grabă spre aleea de plopî care duce la Tivoli, ca să-și domolească neastimpărul. Pe cînd acest tinăr curat lua hotărîrea, drept consolare, să nu mai calce în viața sa pe acele meleaguri, Max îi pregătea o năpastă îngrozitoare pentru sufletele gingașe. După ce domnul Goddet-tatăl cercetă rana și constată că cuțitul, oprit din drum de un mic portofel se abătuse din fericire într-altă direcție, făcînd totuși o rană cumplită, proceda cum procedează toți medicii și îndeosebi chirurgii din provincie; făcu pe grozavul, spunînd că nu garantează de viața lui Max; apoi ieși, după ce pansase rana vicleanului soldățoi. Sentința științei fusese comunicată de Goddet-tatăl Pescuitoarei în apă tulbure, lui Jean-Jacques Rouget, lui Kouski și lui Védie. Pescuitoarea în apă tulbure se întoarse la scumpul ei Max, cu ochii plini de lacrimi, în timp ce Kouski și Védie le spuneau oamenilor adunați la poartă că maiorul era socotit aproape pierdut. Noutatea atrase vreo două sute de persoane, adunate în piața Saint-Jean și în cele două străzi Narette.

— N-am de stat nici o lună în pat și știu cine m-a atacat, îi spuse Max Pescuitoarei în apă tulbure. Dar vom folosi prilejul ca să ne descotorosim de parizieni. Am și spus că parcă l-am recunoscut pe pictor; așa încît să te prefaci că ți-e teamă să nu mor și stăruie ca Joseph Bridau să fie arestat; să-i dăm să guste două zile de închisoare. După cum, o cunosc pe mamă-sa, sînt sigur că va lua repede-repede drumul Parisului împreună cu pictorul său. Așa, n-o să ne mai temem de preoții pe care aveau de gînd să-i azvirle asupra nerodului nostru.

Cînd Flore Brazier coborî, găsi mulțimea foarte dispusă să se lase condusă în sensul în care dorea ea; apără cu ochii în lacrimi și spuse, printre hohote de plîns, că pictorul, *pe care multra îl arată în stare de așa ceva, de altminteri*, se certase în ajun strașnic cu Max privitor la tablourile pe care le *șterpelise* de la moș Rouget.

— Tilharul, căci n-aveți decît să vă uitați la dînsul ca să fiți siguri că-i dîintr-ăștia, crede că dacă Max n-ar mai fi, unchiul său i-ar lăsa moștenire toată averea; ca și cum un frate nu ne-ar fi rudă mai apropiată decît un nepot! Max e fiul doctorului Rouget. *Bătrînul mi-a spus-o cu limbă de moarte!*...

— Ah! o fi vrut să dea lovitura la plecare, a pus bine chestia la cale; chiar astăzi pleacă, observă unul dintre *Cavalerii Fără Treabă*.

— Max n-are nici un dușman în Issoudun, zise altul.

— Max l-a și recunoscut de altfel pe pictor, adause Pescuitoarea în apă tulbure.

— Unde o fi afurisitul de parizian?... Să dăm de el, strigară citeva glasuri.

— Să dați de el? Ii se răspunse. A ieșit de acasă de la domnul Hochon în zorii zilei.

Un cavaler al tagmei alergă pe dată acasă la domnul Mouilleron. Mulțimea creștea într-una, și larma glasurilor devenea amenințătoare. Grupuri insufleteite umpleau toată strada Grande Narette. Altele stăteau locului în fața bisericii Saint-Jean. O adunătură ocupa bariera Vilatte, în locul unde se isprăvește Petite Narette. Nu se mai putea trece nici în sus, nici în jos de piața Saint-Jean. Îți venea să crezi că era coada unei procesiuni. Așa încît domnii Lousteau-Prangin și Mouilleron, comisarul de poliție, locotenentul de jandarmi și brigadierul său însoțit de doi jandarmi izbutiră cu oarecare greutate să răzbată în piața Saint-Jean, unde își făcură loc printre două garduri vîi de oameni, ale căror exclamații și strigăte puteau și trebuiau să-i întărească împotriva parizianului atît de nedrept acuzat, împotriva căruia pledau însă împrejurările.

După o convorbire între Max și magistrați, domnul Mouilleron trimise pe comisarul de poliție și pe brigadier cu un jandarm să cerceteze cu de-amănuntul ceea ce, în limbajul Ministerului Public, se numește *locul crimei*. Apoi, domnii Mouilleron și Lousseau-Prangin, însoțiți de locotenentul de jandarmi, trecură de la casa lui moș Rouget la casa Hochon, căreia i se puseră pază doi jandarmi postați la capătul grădinii și alți doi la ușă. Mulțimea creștea într-una. Tot orașul se afla în neastimpăr, pe Strada Mare.

Gritte se și repezise acasă la stăpinul ei, speriată la culme, și îi spusese:

— Stăpine, o să vă prade!... Tot orașul s-a răsculat. Domnul Maxence Gilet a fost ucis, e pe moarte... și lumea zice că domnul Joseph a făcut isprava asta!

Hochon se îmbracă repede și ieși; dar, trezindu-se în fața unei gloate înfuriate, se întoarse îndată înapoi și puse zăvorul la ușă. Întrebînd-o pe Gritte, află că oaspetele său ieșise în zorii zilei, se plimbase toată noaptea, într-o mare frământare, și nu se mai întorsese acasă. Însăimîntat, se duse la doamna Hochon, pe care zarva o trezise din somn, și îi vesti îngrozitoarea noutate care, adevărată ori mincinoasă, asmuțise tot Issoudunul și-l adunase în piața Saint-Jean.

— Cu siguranță că e nevinovat! zise doamna Hochon.

— Da, dar pînă ce i se va recunoaște nevinovăția, pot năvăli la noi să ne jefuiască, răspunse domnul Hochon, care păli tare (avea aur în pivniță).

— Și Agathe?

— Doarme buștean!

— Ah! cu atît mai bine, zise doamna Hochon, aș vrea să doarmă tot timpul pînă cînd s-o lămuri povestea asta. O asemenea lovitură ar ucide-o, biata de ea!

Dar Agathe se deșteptă din somn și cobori pînînd pe dînsa ce apucă la repezeală, căci răspunsurile șovăitoare ale Grittei la întrebările ei o tulburaseră adînc. O găsi pe doamna Hochon palidă și cu ochii în lacrimi, la una din ferestrele sufrageriei, lingă soțul ei.

— Curaj, draga mea! Dumnezeu ne pune la încercare, zise bătrina femeie. Joseph e acuzat...

— De ce anume?

— De-o faptă rea pe care nu se poate s-o fi săvîrșit, răspunse doamna Hochon.

Auzind aceste vorbe și văzîndu-i intrînd în cameră pe locotenentul de jandarmi, pe domnii Mouilleron și Lousteau-Prangin, Agathe leșină.

— Iaca, zise domnul Hochon către nevastă-sa și Gritte, duceți-o de aici pe doamna Bridau, femeile nu fac decît să incurce în asemenea împrejurări... Duceți-vă și voi cu dinsa în camera voastră. Luați loc domnilor, îi pofti bătrînul. E la mijloc o greșeală, desigur; ei îi datorăm vizita dumneavoastră, dar sperăm că nu veți întîrzia să faceți lumină.

— Chiar dacă e o greșeală, zise domnul Mouilleron, înverșunarea mulțimii e atît de năprasnică, toate capetele sînt atît de înfierbîntate, încît mă tem de viața inculpatului... Aș vrea să-l rețin la tribunal, ca să liniștesc spiritele.

— Cine ar fi bănuît dragostea de care se bucură Maxence Gilet?... întrebă Lousteau-Prangin.

— Vin valuri-valuri o mie două sute de oameni. din cartierul mărginaș Rome, mi-a spus adineaori unul dintre soldații mei, anunță locotenentul de jandarmi, și țipă cît îi ține gura: la moarte!

— Unde e oaspetele dumneavoastră? îl întrebă domnul Mouilleron pe domnul Hochon.

— A ieșit să se plimbe pe cîmp, mi se pare...

— Chemați-o pe Gritte, porunci judecătorul de instrucție: speram că domnul Bridau nu plecase de-acasă. Știți, fără îndoială, că crima a fost comisă la numai cîțiva pași de aici, în zorii zilei?

Pe cînd domnul Hochon se duse s-o cheme pe Gritte, cei trei funcționari schimbă între dînșii priviri pline de înțeles.

— Nu mi-a plăcut niciodată mutra acestui pictor, îi spuse locotenentul domnului Mouilleron.

— Fetico, întrebă judecătorul pe Gritte de cum o văzu intrînd, e-adevărat că l-ai văzut ieșind dis-de-diminează pe domnul Joseph Bridau?

— Da, domnule, răspunse femeia, tremurînd ca o frunză.

— Cit era ceasul?

— Chiar cînd m-am sculat; s-a plimbat toată noaptea prin cameră și era îmbrăcat cînd am coborît eu...

— Se făcuse ziuă?

— Se crăpa de ziuă.

— Părea nervos?...

— Da! mi-a părut tare nervos.

— Trimite după grefier pe unul dintre oamenii duminicale, se adresă Lousteau-Prangin locotenentului. Și să aducă și mandatele de...

— Doamne, dumnezeule! nu vă zoriți așa, îl rugă domnul Hochon. Nervozitatea acestui tînr se explică altfel decît prin premeditarea unei crime; pleacă astăzi la Paris din pricina unei discuții într-o chestie în care Gilet și domnișoara Brazier i-au pus cîntecul la indoială.

— Da, chestia tablourilor, zise domnul Mouilleron. A fost ieri subiectul unei certe foarte vii, și artiștilor, vorba ceea, le sare repede țandăra.

— Cine din Issoudun avea interes să-l omoare pe Maxence? întrebă Lousteau. Nimeni; nici un soț gelos, nici altcineva, căci omul ăsta n-a făcut niciodată rău nimănui.

— Dar ce căuta oare domnul Gilet la ceasurile patru și jumătate pe străzi în Issoudun? întrebă domnul Hochon.

— Ascultă, domnule Hochon, dă-ne voie să ne facem meseria, răspunse Mouilleron; dumneata nu știi tot: Max l-a recunoscut pe pictorul dumneavoastră...

În acea clipă, țipete prelungi izbucniră din capătul orașului, și glasul mulțimii crescuse de-a lungul străzii Grande Narette, ca bubuitura unui tunet.

— Iată-l! Iată-l! A fost arestat!

Vorbele se desprindeau clar din larma îngrozitoare a mulțimii îndirjite. Într-adevăr, bietul Joseph Bridau, care se întorcea liniștit pe lîngă moara Landrôle ca să fie acasă la ora micului dejun, fu zărit de toate grupele, cînd ajunse în piața Misère. Din fericire pentru dînsul, doi jandarmi sosiră în pas alergător și-l

smulseră din mina oamenilor din cartierul Rome, care îl și apucaseră fără cruțare de brațe, țipînd din răsuputeri: „La moarte!”

— Loc! Loc! strigară jandarmii, care mai chemară alți doi camarazi, ca să-i posteze, pe unul înaintea lui Bridau, pe altul la spatele lui.

— După cum vezi bine, domnule, zise unul dintre cei care-l țineau pe pictor, e vorba de pielea noastră, ca și de-a dumitale. Nevinovat sau vinovat, trebuie să te ocrotim de furia pe care a dezlănțuit-o în mulțime asasinarea maiorului Gilet; și norodul nu se mulțumește să te acuze, te crede ucigaș și nu-l scoți dintr-ale lui cu nici un chip. Domnul Gilet e adorat de acești oameni care, uitați-vă la dinșii, par foarte hotărâți să-și facă singuri dreptate. Ah! noi i-am văzut tăbăcindu-i în bătaie în 1830 pe slujbașii de la dăjdii, incolțiți rău de tot, ehei!

Joseph Bridau se făcu palid ca un muribund și-l adună forțele ca să poată merge.

— La urma urmei, spuse el, sînt nevinovat; să mergem!...

Își purta crucea artistului Culese huiduieli, ocări, amenințări cu moartea pe îngrozitorul drum din piața Misère pînă în piața Saint-Jean. Jandarmii fură siliți să scoată săbiile împotriva mulțimii furioase, care arunca într-însii cu pietre. Era cît pe ce să-l rănească, și niște proiectile îl atinseră pe Joseph la picioare, la umeri și peste pălărie.

— În sfîrșit am ajuns! se bucură unul dintre jandarmi, intrînd în sufrageria domnului Hochon. **Da'** știu c-am avut de furcă, domnule locotenent!

— Acum trebuie să împrăștiem mulțimea și nu văd decît un singur mijloc, domnilor, se adresă oțiterul către magistrați. Să-l ducem la tribunal pe domnul Bridau, dar să-l țineți între dumneavoastră; eu și toți jandarmii mei vă vom înconjura. Nu poți garanta de nimic în fața a șase mii de furioși...

— Ai dreptate, se învoi domnul Hochon, care tremura într-una, gîndindu-se la aurul său. ...

— Dacă acesta e cel mai bun mijloc de a ocroti nevinovăția în Issoudun, răspunse Joseph, vă prezint felicitările mele. Era să fiu omorât cu pietre...

— Vrei să vezi mulțimea năpustindu-se în casa gazdei duminică și jefuind-o? întrebă locotenentul. Crezi că am putea rezista cu săbiile noastre șuvoiului împins de o mulțime de oameni întăritați și care habar n-au de formele justiției?...

— Ei, să mergem, domnilor, ne vom lămuri noi între noi după aceea, rosti Joseph care își recăpătă tot calmul.

— Loc, oameni buni! zise locotenentul. L-am arestat, îl ducem la tribunal.

— Respectați justiția, oameni buni, se adresa mulțimii domnul Mouilleron.

— Nu v-ar plăcea mai degrabă să-l vedeți la ghilotină? întrebă unul dintre jandarmi, adresându-se unui grup amenințător.

— Da, da! țipa un furios, o să-l ghilotineze.

— O să-l ghilotineze, repetară niște femei.

La capătul străzii Grande Narette oamenii își spuneau unul altuia:

— Îl duc să-i taie capul cu ghilotina; s-a găsit cuțitul asupra lui.

— O, tilharul!

— De-ăștia mi-s parizienii!

— Țsta avea crima întipărită pe mutră!

Deși tot singele i se ridicase în obraz, Joseph străbătu spațiul dintre piața Saint-Jean și localul tribunalului păstrându-și un calm și o ținută vrednice de stimă. Totuși, îi păru tare bine când se văzu în cabinetul domnului Lousteau-Prangin.

— Nu-i nevoie, cred, domnilor, să vă spun că sint nevinovat, începu el, adresându-se domnului Mouilleron, domnului Lousteau-Prangin și grefierului; nu vă rog decât să m-ajutați să-mi dovedesc nevinovăția. Nu știu nimic de toată povestea asta.

După ce judecătorul îi expuse amănunțit toate bănuielile care apăsau asupra sa, încheind cu declarația lui Max, Joseph fu îngrozit.

— Dar am ieșit din casă, zise el, după ceasurile cinci ; am pornit pe Strada Mare, și la ceasurile cinci și jumătate priveam fațada bisericii parohiale Saint-Cyr. Am și stat acolo de vorbă cu clopotarul care venise să tragă clopotele pentru slujba de dimineată și i-am cerut lămuriri asupra clădirii, fiindcă îmi pare ciudată și neisprăvită. Apoi am străbătut piața de zarzavaturi, unde se și aflau niște femei. De acolo, prin piața Misère, m-am îndreptat spre podul aux Anes, spre moara Landrôle, unde m-am uitat liniștit la niște rățoi, vreo cinci-șase minute, și lucrătorii, ajutoare ale morarului, m-au observat, desigur. Am văzut niște femei ducându-se la spălătoria publică ; poate mai sint și acum acolo ; au și ris pe socoteala mea, zicind că nu-s prea chipeș ; le-am răspuns că și la cei pociti se găsesc unele giuvaeruri. După aceea, m-am plimbat pe aleea lungă pînă la Tivoli, unde am stat de vorbă cu grădinarul... Verificați aceste fapte și nu emiteți mandat de arestare ; căci, pe cuvîntul meu de onoare, rămîn în cabinetul dumneavoastră pînă ce vă veți convinge de nevinovăția mea.

Această apărare cuminte, rostită fără nici o șovăială și cu calmul omului sigur de ce spune, îi impresionează intrucîtva pe magistrați.

— Să-i cităm, așadar, pe toți cei de care ai pomenit, să dăm de dinșii, zise domnul Mouilleron, dar asta nu poate fi chestie de o zi. Hotărăște-te, deci, să stai „la secret” în tribunal, în interesul dumitale.

— Numai dați-mi voie să-i scriu mamei, ca s-o liniștesc, biata de ea... Veți citi și dumneavoastră scrisoarea.

Cererea era prea dreaptă ca să nu-i fie aprobată, și Joseph scrise aceste cîteva cuvinte :

N-ai nici o grijă, scumpa mea mamă : greșeala căreia i-am căzut victimă va fi ușor recunoscută și am și indicat prin ce mijloace. Mîine sau chiar descără voi fi liber. Te îmbrățișez și te rog să comunici domnului și doamnei Hochon cît de supărat sînt din pricina acestei tulburări în care nu am nici un ameslec,

căci e datorită unei întâmplări pentru mine încă de neînțeles.

Cînd scrisoarea sosi, doamna Bridau era aproape leșinată de pe urma unui acces de nervi; și doctoriile pe care domnul Goddet se necăjea să i le dea, înghițitură după înghițitură, se dovedeau fără efect. Așa că lectura acestei scrisori veni ca un balsam. Tresărind de cîteva ori, Agathe căzu într-acea stare de sleire care urmează crizelor de acest soi. Cînd domnul Goddet veni din nou să-și vadă bolnava, Agathe îi mărturisi cit îi părea de rău că părăsise Parisul.

— Dumnezeu m-a pedepsit, zise ea cu lacrimi în ochi. Trebuia să am încredere în puterea sa, nașă dragă, și să aștept ca din mila lui să capăt moștenirea fratelui meu.

— Doamnă, dacă fiul dumneavoastră e nevinovat. Max e un ticălos fără pereche, îi spuse la ureche domnul Hochon, și nu vom fi noi cei mai tari în această afacere; așadar, întoarce-te la Paris.

— Dragă doctore, îl întrebă doamna Hochon pe domnul Goddet, cum îi merge domnului Gilet?

— Cu toate că rana e gravă, nu e mortală. După o îngrijire de o lună, o să se întrezeze. L-am lăsat scriind domnului Mouilleron spre a-i cere punerea în libertate a fiului dumneavoastră, doamnă, se adresă el pacientei. O! Max e un om de treabă. L-am spus în ce stare sînteți, și atunci și-a adus aminte de un amănunt al îmbrăcămînții ucigașului, amănunt care l-a convins că nu putea fi vorba despre fiul dumneavoastră: asasinul purta pislari în picioare și e cit se poate de sigur că fiul dumitale a plecat de acasă încălțat cu cizme...

— Ah, să-i ierte Dumnezeu răul pe care mi l-a făcut...

Pe înnoptate, un om adusese pentru Gilet o hîrtie pe care se aflau aceste rînduri scrise cu litere de tipar:

Căpitanul Gilet n-ar trebui să lase un nevinovat pe miinile justiției. Acel care a lovit lăgăduiește că nu

va mai repeta gestul, dacă domnul Gilet îl scoate pe domnul Joseph Bridau de unde se află, fără a-l indica pe vinovat.

După ce citi aceste rinduri și arse hîrtia, Max trimise domnului Mouilleron o scrisoare prin care comunica observația pomenită de domnul Goddet și îl ruga să-l pună în libertate pe Joseph și să vină pînă la dînsul, urmînd să-i mai dea cîteva lămuriri. În clipa cînd scrisoarea ajunsese în mina domnului Mouilleron, Lousteau-Prangin se și convinsese, din depozitiile clopotarului, ale unei vinzătoare de zarzavaturi, ale spălătoarelor, ale lucrătorilor de la moara Landrôle și ale grădinarului de la Frapesle, despre adevărul explicațiilor date de Joseph. Scrisoarea lui Max aducea ultima dovadă a nevinovăției inculpatului, pe care domnul Mouilleron îl conduse el însuși acasă la domnul Hochon. Joseph fu primit de mamă-sa cu o revărsare de dragoste atît de vie, încît bietul copil neapreciat mulțumi sorții, ca și bărbatul din fabula lui La Fontaine hoțului,¹⁷⁹ că abătuse asupra sa un necaz care îi atrăsese aceste dovezi de dragoste.

— O, zise domnul Mouilleron, lăcînd pe magistratul priceput, eu mi-am dat seama numaidecît, după felul cum te uital la norodul dezlănțuit, că ești nevinovat; dar, cu toată convingerea mea fermă, vezi dumneata, cunoscîndu-i așa de bine pe oamenii din Issoudun, cel mai bun mijloc de a te ocroti era să te luăm cu noi, ceea ce am și făcut. Ah! te țineai foarte țănoș!

— Îmi treceau prin cap alte gînduri, răspunse simplu artistul. Un ofițer, cunoscut al meu, mi-a povestit că în Dalmația fusese arestat în împrejurări aproape asemănătoare, pe cînd se întorcea de la plimbare într-o dimineață, de către un norod în răzvrătire... Comparația mă preocupa și mă uitam la toate capetele acelea, cu gîndul să pictez o răscoală din 1793... În sfîrșit, îmi spuneam: „Nemernicule! ai doar ceea ce meriți, dacă umbli după moșteniri, în loc să stai să-ți vezi de pictură în atelierul tău...”

— Dacă binevoiți a-mi îngădui v-aș da un sfat, zise procurorul; luați deseară, la ceasurile unsprezece, o trăsură pe care vă va pune-o la dispoziție directorul stațiunii de poștă și întoarceți-vă la Paris cu diligența de Bourges.

— Asta-i și părerea mea, interveni domnul Hochon, care ardea de dorința să-și vadă musalirul plecat.

— Și dorința mea cea mai vie e să plec din Issoudun, unde totuși imi las singura mea prietenă, răspunse Agathe luind mîna doamnei Hochon și sărutindu-i-o. Cînd oare te voi revedea?...

— Ah! drăguța mea, n-o să ne mai vedem decît sus, în ceruri!... Am suferit îndeajuns aici pe pămînt, îi șopti ea la ureche, ca dumnezeu să se îndure de noi.

O clipă mai tirziu, după ce domnul Mouilleron vorbise cu Max, Gritte îi surprinse nespus pe doamna și pe domnul Hochon, pe Agathe, pe Joseph și pe Adolphine anunțînd vizita domnului Rouget. Jean-Jacques venea să-și ia rămas bun de la soră-sa și să-i ofere caleașca sa pentru a-i duce la Bourges.

— Ah! cît am mai suferit din pricina tablourilor, Joseph și cu mine! se tîngui Agathe.

— Păstrați-le, soră dragă, răspunse unchiașul, care tot nu credea că tablourile aveau vreo valoare.

— Vecine dragă, zise domnul Hochon, cei mai buni prieteni, cei mai siguri ocrotitori ne sînt rubedeniile, mai ales dacă seamănă cu sora dumitale Agathe și cu nepotul dumitale Joseph.

— Se poate! răspunse bătrînul, buimăcit.

— Datori sîntem să ne încheiem veleatul creștinește, zise doamna Hochon.

— Ah! Jean-Jacques, făcu Agathe, nu-ți închipui ce zi am avut!

— Să-ți trimit trăsura, ce zici? o întrebă Rouget.

— Nu, frate dragă, îi răspunse doamna Bridau, îți mulțumesc și-ți doresc multă sănătate!

Rouget se lăsă îmbrățișat de sora și nepotul său, apoi plecă, după ce-și luase de la dinșii un rămas bun destul de rece. Dînd urmare unui ordin al bunicului său, Baruch și pornise către stația poștalionu-

lui. La ceasurile unsprezece noaptea, cei doi parizieni, cuibăriți într-o cabrioletă de răchită trasă de un cal și minată de un surugiu, plecară din Issoudun. Adolphine și doamna Hochon erau cu ochii în lacrimi. Numai lor le părea rău după Agathe și Joseph.

— Au plecat, zise François Hochon intrind cu Pescuitoarea în apă tulbure în camera lui Max.

— Ei bine, festa s-a jucat, răspunsé Max doborât de febră.

— Dar ce i-ai spus lui moș Mouilleron ? îl întrebă François.

— I-am spus că asasinul meu aproape avea dreptul să mă pindească la colț de stradă, că acest om ar avea curajul, dacă se continuă ancheta, să mă omoare ca pe un ciine înainte de a fi el arestat. Prin urmare, l-am rugat pe Mouilleron și pe Prangin să facă de formă cele mai zeloase cercetări, dar să-l lase pe asasinul meu în pace, dacă nu vor să mă vadă mort.

— Sper, Max, zise Flore, că de-acum înainte ai să stai cîtva timp liniștit acasă, mai ales noaptea.

— În sfîrșit, bine c-am scăpat de parizienii ăia ! exclamă Max. Cel care m-a lovit habar n-avea că ne face un atît de mare serviciu !

A doua zi, tot orașul, cu excepția persoanelor din cale-afară de liniștite și de cumpătate, care împărtășeau părerile doamnei și domnului Hochon, sărbători plecarea parizienilor ca o biruință a provinciei asupra Parisului, deși totul se datorase unei penibile confuzii. Cîțiva dintre prietenii lui Max își manifestară destul de dur simțămintele față de cei doi Bridau.

— Nu zău, parizienii ăștia își inchipuiau că sintem niște timpiți și că n-au decît să-și facă apariția în provincie, pentru ca moștenirile să le cadă „pară mălăiață în gura lui nătăfleață” !...

— Au venit să ne ia lîna și au plecat tunși, căci nepotul nu-i pe placul unchiului.

— Ei, să nu vă fie dumneavoastră cu supărare, aveau drept sfetnic un avocat din Paris...

— Aha ! își făcuseră și un plan ?

— Da, bineînțeles, planul de a pune șaua pe moș Rouget ; dar parizienii n-au fost îndeajuns de șme-

cheri, și avocatul n-o să-și bată joc de băștinașii din Berry...

— Îți dai seama că-i o grozăvie?

— Aștia mi-s domnii de la Paris!..

— Pescuitoarea în apă tulbure când s-a văzut atacată s-a apărat.

— Și foarte bine a făcut...

Pentru toată lumea din oraș, cei doi Bridau erau niște parizieni, niște străini; Max și Flore erau mai aproape de inima lor.

E lesne să ne închipuim cu ce mulțumire se reîn-
toarseră Agathe și Joseph în locuința lor strimță din
strada Mazarin, după această bătălie. În cursul călă-
toriei pictorul își recăpătase buna dispoziție tulburată
de scena arestării și de cele douăzeci de ore petre-
cute la secret; dar nu putu destinde fruntea mamei.
Agathe se restabili cu atît mai greu după emoțiile în-
cercate cu cit, peste puțin timp, Curtea *pair-ilor* urma
să înceapă procesul conspirației militare. Purtarea lui
Philippe, cu toată îndeminarea apărătorului său, povă-
țuit de către Desroches, stîrnea bănuieli nu tocmai fa-
vorabile reputației sale. De aceea, după ce îl informă
pe Desroches despre toate cîte se petrecuseră la Issou-
dun, Joseph îl luă repede cu dînsul pe Mistigris și
plecă la castelul contelui de Sérisy, ca să nu mai
audă vorbindu-se despre proces, care ținu douăzeci
de zile.

E de prisos să mai aducem aci din nou vorba despre
unele fapte pe care istoria contemporană le-a consem-
nat. Fie că jucase un oarecare rol dinainte convenit,
fie că fu unul dintre denunțatori, Philippe se alese cu
o condamnare de cinci ani de supraveghere politie-
nească, fiind silit să plece în chiar ziua punerii în liber-
tate la Autun, oraș pe care directorul general al po-
liției regatului i-l desemnă drept domiciliu pe timp
de cinci ani. Pedepsa echivala cu detențiunea la care
sînt supuși prizonierii, cînd li se impune pe cuvînt de
onoare, drept domiciliu, un anumit oraș. Aflînd că
domnul de Sérisy, unul dîntre *pair-ii* desemnați de ca-
meră să facă instrucția procesului, îl folosea pe Joseph
la înfrumusețarea castelului său din Presles, Des-

roches ceru acestui ministru de stat o audiență și descoperi că domnul conte de Sérisy nutrea cele mai bune simțăminte față de Joseph, cu care din întâmplare făcuse cunoștință. Desroches îi vorbi despre situația financiară a celor doi frați, amintind de serviciile aduse de tatăl lor și de uitarea cu care îi răsplătise Restaurația.

— Asemenea nedreptăți, excelență, vorbi deschis avocatul, sînt necurmăte pricini de întăritare și de nemulțumire! Dumneavoastră l-ați cunoscut pe tată, dați-le cel puțin copiilor prilejul să izbindească în viață!

Și îi descrie pe scurt situația treburilor familiale din Issoudun, cerînd atotputernicului vicepreședinte al Consiliului de stat să facă o intervenție pe lângă directorul general al poliției, ca să schimbe din Autun la Issoudun domiciliul obligatoriu al lui Philippe. În sfîrșit, îi pomeni despre strîmtoarea îngrozitoare a lui Philippe, cerînd un ajutor de șazeci de franci pe lună pe care Ministerul de Război ar trebui să-l dea, măcar de rușine, unui fost locotenent-colonel.

— Voi obține tot ceea ce doriți, fiindcă socot drept cererile dumneavoastră, zise ministrul de stat.

După trei zile, Desroches, investit cu autorizațiile trebuitoare, se duse și-l scoase pe Philippe din închisoarea Curții *pair*-ilor și-l luă acasă la dînsul, în strada Béthizy. Acolo, tînărul avocat îl supuse pe netrebnicul soldățoi la una din acele muștrări fără replică în decursul cărora avocații prezintă lucrurile în adevărata lor lumină, slujindu-se, în acest scop, de vorbe tari spre a caracteriza purtarea, a cerceta amănunțit și a reduce la cea mai simplă expresie simțămintele clienților pentru care își dau destulă osteneală ca să-și îngăduie a-i dojeni aspru. După ce îl rușină pe ofițerul de ordonanță al împăratului, imputîndu-i petrecerile și cheltuielile nesăbuite, nenorocirile aduse mamei sale și moartea bătrinei Descoings, îi expuse starea lucrurilor din Issoudun, arătîndu-i-le așa cum le vedea dînsul și pătrunzînd în miezul planului și firii lui Maxence Gilet și a Pescuitoarei în apă tulbure.

Înzestrat cu o înțelegere foarte vie în asemenea domeniu, condamnatul politic ascultă mult mai bucuros această parte a perdanului tras de către Desroches.

— Așa stînd lucrurile, incheie avocatul, poți să mai dregi ceea ce se poate dregi din pagubele și neajunsurile aduse minunatei dumitale familii, căci nu e cu putință s-o readuci la viață pe biata femeie căreia i-ai dat lovitura de moarte; doar dumneata singur poți...

— Și ce să fac? îl întrebă Philippe.

— Am obținut să ți se fixeze domiciliu obligatoriu la Issoudun, și nu la Autun.

Chipul lui Philippe, atît de slăbit, ajuns aproape înfiorător brăzdat de urmările bolilor, de lipsuri, se luminează pe dată de o fulgerare de bucurie.

— Numai dumneata ai putea, spuneam, să redobîndești moștenirea unchiului dumitale Rouget, acum poate pe jumătate intrată în gura celui lup numit Gilet, reluă Desroches. Cunoști toate amănuntele, nu-ți rămîne decît să procedezi în consecință. Nu-ți indic nici un plan, n-am nici o părere în această privință; de altminteri totul se poate schimba la fața locului. Ai un adversar puternic, ticălosul e foarte viclean și felul cum voia să recapete tablourile dăruite de unchiul dumitale lui Joseph, îndrăzneala cu care a pus o crimă în spinarea bietului dumitale frate vestesc un adversar în stare de orice. Așadar, fii prevăzător și înțelept din calcul, dacă nu poți fi din fire. Fără a-i spune ceva lui Joseph, a cărui mîndrie de artist s-ar fi revoltat, am expediat tablourile domnului Hochon, scriindu-i totodată să nu le înmîneze altcuiva decît dumitale. Acest Maxence Gilet e un om de curaj...

— Cu atît mai bine, îl întrerupse Philippe, în nădejdea mea de a izbîndi, mă bizui într-adevăr pe curajul acestui păcătos, căci un fricos și-ar lua tîlpășița din Issoudun.

— Bine, gîndește-te la mama dumitale, care îți poartă o dragoste vrednică de admirat, și la fratele din care ai făcut o vacă de muls.

— Ah! v-a vorbit despre fleacurile alea?... exclamă Philippe.

— Da de unde! Nu-s eu prietenul familiei, și nu știu mai multe decît dinșii despre dumneata?

— Ce știți? întrebă Philippe.

— Că ți-ai trădat camarazii...

— Eu? strigă Philippe, eu! ofițer atașat pe lingă împărat?! Ei drăcie!... I-am înfundat pe cei din Camera *pair-ilor*, justiția, guvernul și toată șleahta lor afurisită. Procurorii și avocații regelui au fost trași pe sfoară!...

— E foarte bine dacă e așa, răspunse avocatul; dar, vezi dumneata, Bourbonii nu pot fi răsturnați; au cu ei Europa întreagă și ar trebui să te gindești bine și să închei pace cu ministrul de război... Știu că ai s-o închei cînd o să fii bogat. Ca să te îmbogățești pe dumneata și pe fratele dumitale, cată de pune stăpinire pe unchiul Rouget. Dacă ții să scoți bine la capăt o treabă care cere atîta dibăcie, atîta discreție și răbdare, ai de lucru în cei cinci ani de supraveghere...

— Nu, nu, exclamă Philippe, trebuie să mă zoresc; acest Gilet ar putea să prefacă, să înstrăineze averea unchiului, s-o treacă pe numele acelei slujnice, și totul s-ar duce pe copcă.

— În sfîrșit, domnul Hochon e un sfătuitor bun și vede limpede lucrurile, consultă-l. Foaia de drum o ai la dumneata, locul ți-e reținut în diligența de Orléans de la ceasurile șapte și jumătate, bagajul ți-e gata, hai să luăm masa!

— Nu am decît ceea ce se vede pe mixe, zise Philippe, descheindu-și ingrozitoarea redingotă albastră; dar îmi lipsesc trei lucruri pe care îl vei ruga pe Giroudeau, unchiul lui Finot, prietenul meu, să mi le trimită; sabia, spada și pistoalele!...

— Îți mai lipsesc încă multe, zise avocatul, care se cutremură cercetîndu-și cu atenție clientul. Vei primi o indemnizație pe trei luni, să te poți îmbrăca în chip cuviincios.

— Uite-l și pe Godeschall! strigă Philippe, recunoscînd în primul secretar al lui Desroches pe fratele Mariettei.

— Da, sint la domnul Desroches de două luni.

— Va mai rămîne, sper, observă Desroches, pînă îşi va putea cumpăra un birou de notariat.

— Şi Mariette? îl întrebă Philippe, mişcat de amintiri.

— Aşteaptă deschiderea noii săli.

— I-ar fi atît de uşor, zise Philippe, să intervină să mi se ridice interdicţia de-a ieşi din Issoudun... la sfîrşit, cum o vrea!

După prînzul cam frugal oferit lui Philippe de către Desroches, care îi olerea şi masa primului său secretar, cei doi oameni de lege îl conduseră pe condamnatul politic pînă la trăsură şi-i urară noroc.

În două noiembrie, de ziua morţilor, Philippe Bridau se prezentă la comisarul de poliţie din Issoudun ca să i se înscrie, pe foaia lui, data sosirii; apoi, după indicaţiile acestui funcţionar, se duse să se instaleze la o gazdă în strada l'Avenir. Vestea deportării unuia dintre ofiţerii compromişi în ultima conspiraţie se răspîndi imediat în Issoudun şi fu cu atît mai senzaţională, cu cît se află că acest ofiţer era fratele pictorului atît de pe nedrept invinuit. Maxence Gilet, a cărui rană se vindecase complet între timp, isprăvisise operaţia foarte grea a realizării capitalurilor împrumutate pe ipotecă în numele lui moş Rouget şi plasaarea lor în rentă de stat înscrisă în cartea mare a datoriei publice. Împrumutul de o sută patruzeci de mii de franci, făcut de acest bătrîn cu ipotecarea proprietăţilor sale, produse adîncă impresie, căci totul se află în provincie. Domnul Hochon, impresionat de dezastrul care lovise familia Bridau, căută să afle de la bătrînul Héron, notarul lui Rouget, cu ce scop se făcuseră schimbările de plasament.

— Moştenitorii lui moş Rouget, dacă moş Rouget îşi schimbă părerea, îmi vor datora o straşnică recunoştinţă! exclamă domnul Héron. Dacă nu eram eu, moşneagul ar fi încuviinţat să se pună cei cincizeci de mii de franci rentă pe numele lui Maxence Gilet... I-am spus domnişoarei Brazier că trebuie să se mulţumească numai cu testamentul, dacă vrea să nu aibă un proces de spoliaţiune, ţinînd seamă că feluritele preschimbări făcute în dreapta şi-n stînga ar constitui

lot atitea dovezi despre uneltirile lor. Ca să amin operația, i-am sfătuit pe Maxence și pe metresa lui să lase să treacă oarecare vreme, pentru ca să se uite de schimbarea atât de bruscă a deprinderilor moșnegului.

— Fii avocatul și ocrotitorul mamei și fraților Bridau, căci sînt săraci, îl rugă domnul Hochon, care nu-i ierta lui Gilet că-l speriasse cumplit cînd îl făcuse să creadă că i s-ar putea prăda casa.

Maxence Gilet și Flore Brazier, la adăpost de orice neplăcere, făcură haz allînd despre sosirea celui de-al doilea nepot al lui moș Rouget. De cum ar fi încercat Philippe să le tulbure viața, știau ce le rămîne de făcut: îl vor indemna pe moș Rouget să le dea o procură pentru a trece renta înscrisă în cartea mare a datoriei publice pe numele lui Maxence ori al Florei. Dacă testamentul s-ar anula, cele cincizeci de mii de livre rentă erau o alinare destul de bunicică a nenorocirii lor, mai cu seamă după ce încărcaseră bunurile imobiliare cu o ipotecă de o sută patruzeci de mii de franci.

A doua zi după sosire, Philippe se prezentă pe la ceasurile zece să-i facă o vizită unchiului său; ținea să i se înfățișeze în haina aceea groaznică. Iată din ce pricină, cînd cel scăpat din spitalul du Midi, cînd fostul deținut la Luxembourg intră în sufragerie, Flore Brazier simți că-i trece un fior prin inimă în fața acestei arătări respingătoare. Gilet încercă și el acea străfulgerare ce ne cutremură mintea și simțirea atunci cînd natura ne anunță o dușmănie mocnită sau amenințarea unei primejdii.

Dacă de pe urma ultimelor sale nenorociri Philippe se alesese cu nu știu ce expresie înfiorătoare în fizionomie, haina îi sporea încă și mai mult această înfățișare. Păcătoasa lui redingotă albastră era încheiată militărește, pînă la gît, din motive, jalnice, dar dădea astfel la iveală cu nemăsurată putere ceea ce voia să ascundă. Partea de jos a pantalonilor, ferlenițită ca haina unui invalid, vădea o sărăcie lucie. Cizmele lăsau urme de umezeală mustind de apă clișoasă din tălpile căscate. Pălăria cenușie pe care co-

Ionelul o ținea în mină oferea privirii o căptușeală îngrozitor de slinoasă. Bastonul de trestie, al cărui lustru dispăruse, părea să fi poposit prin toate ungherele cafenelelor din Paris și să fi răzbit cu virful său strimbat prin nenumărate mocirle. Pe un guler de catifea care-și arăta tiparul de carton se înălța un cap aproape asemănător cu al lui Frédéric Le-maitre machiat în ultimul act al comediei *Viața unui cartofor*¹⁷¹, la care pielea arămie a obrazului, înverzită din loc în loc, vădește istovirea unui bărbat încă în puterea virstei. Asemenea nuanțe de culoare apar pe fața destrăbălaților care și-au petrecut multe nopți la jocul de cărți: au ochii trași, prinși în cearcane de cărbune, pleoapele mai mult înroșite decît roșii, în sfîrșit, fruntea le e amenințătoare prin îmbătrînirea pe care-o vădește. Obrajii lui Philippe, abia întremat după îngrijirile medicale, erau scofilciți și scortoși. Îți sărea în ochi o chelie care îi cuprindea mai tot craniul: doar cîteva șuvițe din spatele capului ajungeau cu chiu, cu vai pînă la urechi. Albastrul limpede al ochilor săi atît de scăpărători căpătase nuanțele reci ale oțelului.

— Bună ziua, dragă unchiule, spuse el cu glas răgușit; sînt nepotul dumitale, Philippe Bridau. Iată cum se poartă Bourbonii, cu un locotenent-colonel, cu un veteran din garda imperială, cu un om care transmitea ordinele împăratului în bătălia de la Montereau. Mi-ar crăpa obrazul de rușine dacă mi s-ar deschide puțin redingota, de față fiind domnișoara. La urma urmelor, asta-i regula jocului! Am vrut să jucăm din nou partida și am pierdut! Am fost repartizat de poliție să locuiesc în orașul dumitale cu o foarte mare soldă de șaiszeci de franci pe lună. Așa că burghezii n-au de ce să se teamă că am să ridic prețul mincării și al băuturii. Văd că o duci bine într-o tare frumoasă to-vărășie.

— Ah! tu ești nepotul meu? se miră Jean-Jacques.

— Dar poștește-l pe domnul colonel să ia prinzul cu dumneata, intră în vorbă Flore.

— Nu, doamnă, mulțumesc, răspunse Philippe, am prinzit. De altminteri mai degrabă mi-aș tăia mina

decit s-o întind și să cer o bucată de pîine sau un ban de la unchiul Rouget, după cele ce s-au petrecut în orașul ăsta cu mama și cu fratele meu. Atîta doar că nu mi se pare cuviincios din partea mea să stau în Issoudun și să nu vin să mă închin în fața unchiului, salutîndu-l respectuos din cînd în cînd. Poți, de altfel, zise el întinzînd spre unchiul său mîna și scuturînd-o pe-a lui Rouget cînd acesta i-o dădu, poți face tot ce-ți place : n-am să mă amestec și n-am să cîrtesc în nici un fel, numai onoarea familiei Bridau să nu fie atinsă...

Gilet putea să-l privească în voie pe locotenent-colonel, fiindcă Philippe se ferea ostentativ să-și îndrepte ochii spre dînsul. Deși singele îi fierbea în vine, Max ținea prea mult să se poarte cu acea prudență a marilor politicieni, care seamănă uneori cu lipsa de curaj, ca să se aprindă asemenea unui copilandru ; stătu deci liniștit și nepăsător.

— N-ar fi nimerit, domnule, zise Flore, să trăiești cu șaizeci de franci pe lună în preajma și oarecum în ciuda unchiului dumitale, care are un venit de patruzeci de mii de livre și care s-a purtat așa de frumos cu domnul maior Gilet, ruda sa de singe, aci de față...

— Da, Philippe, interveni unchiașul, vom avea noi grijă...

La prezentarea făcută de către Flore, Philippe schimbă cu Gilet un salut aproape sfios.

— Unchiule dragă, trebuie să-ți predau niște tablouri ; sint acasă la domnul Hochon ; ai să-mi faci plăcerea să vii să le recunoști zilele astea.

După ce spuse cu glas aspru aceste vorbe, locotenent-colonelul Philippe Bridau plecă. Vizita produse în sufletul Florei, ca și într-al lui Gilet, o impresie mai puternică decît înfiorarea încercată la prima apariție a acestui soldățoi înspăimîntător. De îndată cînd Philippe trase după dînsul ușa cu o furie de moștenitor spoliat, Flore și Gilet se pitiră după perdele pentru a-l urmări cu privirea pînă la familia Hochon.

— Mare șnapan ! exclamă Flore întrebîndu-l din ochi pe Gilet ce părere are.

— Da, din păcate au fost și cițiva de ăștia în oștile împăratului; eu am ucis vreo șapte în închisoarea de pe pontoanele unde am stat, răspunse Gilet.

— Am toată nădejdea, Max, că n-o să-i cauți gilceavă ăștuia, îl slătui domnișoara Brazier.

— O! e un ciine răpănos care umblă după ciolan, urmă el, adresindu-se către moș Rouget. Dacă unchiul său are încredere în mine, se va descotorosi de dinsul printr-o danie oarecare; fiindcă n-o să te lase-n pace, taică Rouget.

— Amirosea urit a mahorcă, făcu bătrînul.

— Da, adulmeca banii dumitale, zise Flore cu glas tăios. Părerea mea e că ai face bine să nu-l mai primești.

— Așa vreau să și fac, răspunse Rouget.

— Domnule, zise Gritte intrînd în camera unde toată familia Hochon se strinsese după prînz, a venit domnul Bridau de care vorbeați.

Philippe își făcu intrarea ca un om binecrescut, în mijlocul unei adînci tăceri produse de curiozitatea celor de față. Doamna Hochon se cutremură din cap pînă-n călcîie zărint pe făptașul tuturor necazurilor Agathe și pe asasinul doamnei Descoings, acea femeie atît de cumsecade. Adolphine se inspăimîntă oarecum și ea. Baruch și François schimbară priviri uimite. Bătrînul Hochon își păstră tot calmul și oferî un scaun fiului doamnei Bridau.

— Vin, domnule, zise Philippe, să vă cer sprijinul; fiindcă trebuie să mă aranjez așa fel încît să trăiesc în această localitate, timp de cinci ani, cu cei șaizeci de franci pe lună pe care mi-i dă Franța.

— Așa ceva este cu putință, răspunse octogenarul.

Philippe vorbi despre lucruri neînsemnate, prezentîndu-se foarte bine. Îl înfățișă drept un om superior pe ziaristul Lousteau, nepotul venerabilei doamne, a cărei bunăvoință și-o cîștigă în clipa cînd spuse că numele lui Lousteau va ajunge celebru. Apoi nu șovăi să mărturisească greșelile din viața sa. La un reproș binevoitor pe care i-l făcu doamna Hochon cu glas scăzut, îi răspunse că în închisoare se gîndise bine

la multe lucruri și îi făgădui că de acum înainte va fi cu totul alt om.

După ce Philippe îi șopti ceva, domnul Hochon ieși cu dînsul. Cînd avarul și soldatul ajunseră pe bulevardul Baroa, într-un loc unde nimeni nu putea să-i audă, colonelul vorbi către bătrîn :

— Domnule, dacă vrei să-mi ascuți statul, să nu discutăm niciodată despre afaceri, nici despre persoane, altfel decît plimbîndu-ne pe cîmp, ori prin locuri unde putem sta de vorbă lărgă a fi auziți. Maestrul Desroches mi-a arătat foarte limpede ce influență pot avea trîncănelile într-un orașel. Nu vreau deci să fii bătut că mă ajuți cu sfaturile dumitale, deși Desroches mi-a spus să ți le cer și te rog să nu mă lipsești de ele. Avem de înfruntat un dușman puternic, nu trebuie să pierdem din vedere nici un mijloc care ne-ar îngădui să-l înfrîngem. Și, înainte de toate, să mă ierți dacă nu voi mai veni să te văd. O oarecare răceală între noi te va feri de bănuiala că ai avea vreo înrîurire asupra purtării mele. Cînd voi avea nevoie să-ți cer statul, voi trece prin piață pe la ceasurile nouă și jumătate, în momentul cînd dumneata ai terminat masa de dimineață. Dacă mă vezi ținînd bastonașul așa, militărește, înseamnă că trebuie să ne întîlnim, din întîmplare, într-un loc de promenadă pe care mi-l vei indica dumneata.

— Toate astea mă îndrituiesc să cred că am a face cu un om prudent și care ține să izbutească, observă bătrînul.

— Și voi izbuti, domnule. Înainte de toate, indică-mi militarii din vechea armată veniți aici și care nu fac parte din tabăra acestui Maxence Gilet, așa încît aş putea să mă împrietenesc cu ei.

— Mai întîi este un căpitan de artilerie din gardă, domnul Mignonnet, un absolvent al Școlii Politehnice, în vîrstă de patruzeci de ani și care duce o viață modestă; e foarte distins și onorabil și s-a declarat împotriva lui Max, a cărui purtare i se pare nedemnă de un adevărat militar.

— Bun ! făcu locotenent-colonelul.

— Nu-s mulți militari ca el, continuă domnul Hochon, căci nu mai cunosc pe aici decît pe un fost căpitan de cavalerie.

— Arma mea, zise Philippe. A fost în gardă ?

— Da, urmă Hochon. Carpentier era în 1810 vagon-mistru la dragoni ; a ieșit de acolo pentru a intra sublocotenent într-un regiment de linie și a fost avansat căpitan.

„Giroudeau poate îl cunoaște”, își zise Philippe în sinea lui.

— Acest domn Carpentier a luat slujba de care s-a săturat Maxence la primărie și-i prieten cu domnul Mignonnet.

— Ce-aș putea face aici, ca să-mi asigur traiul ?

— Se va înființa, mi se pare, o subdirecție a asigurărilor mutuale în departamentul Cher și ai putea găsi acolo o slujbă ; dar nu vei avea decît cel mult cincizeci de franci pe lună.

— Mi-ar ajunge.

După o săptămână, Philippe avu o redingotă, o pereche de pantaloni și o jiletcă, toate noi, dintr-un postav albastru bun, de Elbeuf, cumpărate pe datorie și plătibile în rate lunare, precum și cizme, mănuși de piele de căprioară și o pălărie. Primi de la Paris, prin Giroudeau, rufărie, armele sale și o scrisoare către Carpentier, care slujise în armată sub ordinele fostului căpitan de dragoni.

Scrisoarea îi asigură lui Philippe devotamentul lui Carpentier, care îl prezintă pe colonel maiorului Mignonnet ca pe un om de mare merit și de cel mai ales caracter. Philippe își cîștigă admirația acestor doi vrednici ofițeri prin cîteva destăinuiri asupra conspirației de curind judecate, care fu, după cum se știe, ultima încercare a vechei armate împotriva Bourbonilor, căci procesul sergenților din La Rochelle a avut cu totul alt obiect.

Începînd din 1822, trăgînd învățătură de pe urma conspirației din 19 august 1820, a proceselor Berton și Caron ¹⁷², militarii se mulțumiră să aștepte evenimintele. Această ultimă conspirație, soră mai mică a ace-

leia de la 19 august, fu o repetare, dar în împrejurări mai favorabile. Ca și cealaltă, rămase complet necunoscută guvernului regal. Descoperiți din nou, conspiratorii avură destulă inteligență să reducă vasta lor încercare de atac la proporțiile neînsemnate ale unui complot de cazarmă. Această conspirație, la care își dăduseră adeviziunea mai multe regimente de cavalerie, de infanterie și de artilerie, avea nordul Franței drept centru. Urma să se cucerească dintr-o dată orașele înțărîte de pe graniță. În caz de izbîndă, tratatele din 1815 ar fi fost slăbite printr-o reunire subită a Belgiei, scoasă din Sfînta Alianță¹⁷³, datorită unui pact încheiat între militari. Două tronuri urmau să se prăbușească deodată într-acel năprasnic uragan. Din tot acest grozav plan conceput de capete pătrunzătoare și în care erau amestecate personaje cu vază, nu ajunse în fața Curtii *pair-ilor*¹⁷⁴ decît un pumn de oameni. Philippe Bridau consimți să-și acopere șelii, care dispăreau în clipa cînd comploturile se descopereau fie prin trădare, fie datorită întîmplării, și care, făcînd parte din Camere, nu făgăduiau conlucrarea lor decît pentru a desăvirși izbînda printr-o acțiune în sinul guvernului. Ar însemna să încălcăm domeniul istoriei și să ne aventurăm într-o prea lungă abatere de la subiect, dacă am expune planul pe care liberalii, prin destăinuirile lor, l-au dezvăluit începînd din 1836 în toată adîncimea sa și în ramificațiile nemăsurat de întinse, ascunse inițiativelor de mîna a doua. Sumara expunere care urmează e suficientă pentru a înțelege rolul dublu jucat de Philippe. Fostul ofițer atașat pe lîngă împărat urma să conducă o mișcare pregătită la Paris, numai și numai spre a încerca o diversiune și a reține atenția guvernului la centru, pe cită vreme adevărata conspirație ar fi izbucnit în Nord. Philippe avu atunci sarcina să rupă legătura dintre cele două comploturi, neîndînd pe mîna anchetatorilor decît secrete de ordin secundar; îngrozitoarea lui sărăcie, vădită de îmbrăcăminte și de starea sănătății, era un motiv mai mult ca ocîrmuirea să nu-i dea importanță și să reducă la un fapt mărunț toată această acțiune. Rolul se potrivea cu starea precară a acestui jucător lipsit de morală.

Simțindu-se tare pe situație în ambele tabere, vicleanul Philippe făcu pe omul devotat față de guvernul regal și-și păstră și stima celor sus-puși din partidul său, hotărându-se, însă, în sinea lui, să aleagă mai târziu, dintre cele două căi, pe cea de unde ar putea să tragă cele mai mari foloase.

Destăinuirile privind uriașa însemnătate a adevăratului complot și participarea unora dintre judecători sporiră prestigiul lui Philippe în ochii lui Carpentier și ai lui Mignonnet, care îl socotiră o persoană de cea mai înaltă distincție, întrucât devotamentul lui dezvăluia un om politic vrednic de zilele glorioase ale Convenției¹²³. Și astfel vicleanul bonapartist ajunsese în câteva zile prietenul celor doi ofiteri, iar respectul de care erau înconjurați ei urma să se reverse și asupra lui. Căpătă fără întârziere, datorită sprijinului domnilor Mignonnet și Carpentier, slujba la Asigurarea mutuală a departamentului du Cher, slujbă despre care îi vorbise bătrînul Hochon. Însărcinat să țină la zi registre ca un percepător oarecare, să umple de nume și de cifre formulare gata tipărite și să le expedieze, să scrie polițe de asigurare, nu era ocupat mai mult de trei ceasuri pe zi. Mignonnet și Carpentier stăruiră ca oaspetele Issoudunului să fie primit în cercul lor, unde atitudinea și felul său de a se purta, ca și de altminteri părerea strașnică pe care Mignonnet și Carpentier o exprimau despre acest șef de complot îi atraseră respectul ce se acordă aparențelor, adeseori înșelătoare. Philippe, a cărui purtare fu îndelung chibzuită, se gîndise bine în pușcărie la neajunsurile unei vieți deșu-cheate. N-avusese deci nevoie de dojana aspră a lui Desroches ca să-și dea seama că trebuia să-și cîștige stima burgheziei printr-o viață cîstilită, cuvințioasă și așezată. Încîntat să-și discrediteze adversarul nu de-a dreptul, ci purtîndu-se în felul lui Mignonnet, voia să-i abată atenția lui Max, înșelîndu-l asupra firii sale. Ținea să treacă drept un prostămac, arătîndu-se generos și neînterestat, impresurîndu-și în același timp adversarul și urmărind moștenirea unchiului; pe cînd mamă-sa și fratele său, într-adevăr dezînteresați, generoși și cu suflet mare, fuseseră învinovați că fac

totul din calcul, deși procedaseră doar cu o naivă simplitate. Lăcomia lui Philippe se aprinsese în proporție cu averea unchiului, pe care domnul Hochon i-o descrisese amănunțit. La prima convorbire purtată în taină cu octogenarul, amândoi căzuseră de acord asupra obligației lui Philippe de a nu trezi neîncrederea lui Max; căci toate s-ar duce de ripă dacă Flore și Max ar lua cu dinșii victima doar pînă la Bourges. O dată pe săptămînă colonelul cina la căpitanul Mignonnet, altă dată la Carpentier, și joia la domnul Hochon. Peste puțin timp, invitat și în alte două-trei case, ajunsese, după trei săptămîni de ședere în Issoudun, să n-aibă de plătit decît prînzul. Nicăieri nu pomeni nici despre unchiul său, nici despre Pescuitoarea în apă tulbure, nici despre Gilet, afară doar cînd fu vorba să aștepte ceva cu privire la șederea fratelui și a mamei sale în Issoudun. Pînă la urmă cei trei ofițeri, singurii decorați, între care Philippe avea avantajul panglicii roșii, ceea ce îi dădea în provincie o superioritate foarte pronunțată, se plimbau împreună la același ceas, înainte de cină. O asemenea purtare, o asemenea rezervă și un asemenea calm făcuseră o foarte bună impresie în Issoudun. Toți acei care erau de partea lui Max văzură în Philippe un fel de spadasin; prin această expresie militară indică forma de curaj cea mai vulgară la ofițerii superiori, nerecunoscîndu-le priceperea cerută pentru comandă.

— E un om într-adevăr onorabil, zicea Goddet-tatăl către Max.

— Na-ți-o bună! răspunse maiorul Gilet. Purtarea lui la Curtea *pair*-ilor dă în vileag un om lesne de înșelat sau un spion plătit de poliție; și e, cum spui dumneata, îndeajuns de prostănac încît să fi fost victima celor care trag sforile.

După ce-și dobîndi slujba, Philippe, la curent cu clevetirile din partea locului, vru cu tot dinadinsul ca anumite lucruri să n-ajungă la urechile celor din oraș; își luă deci o casă așezată la capătul foburgului Saint-Paterne, avînd alături o grădină foarte mare. Putu apăsă să facă acolo, în cel mai mare secret, exerciții de scrimă cu Carpentier, care fusese profesor de scrimă

intr-un regiment de linie înainte de a trece în gardă. După ce câpătă astfel din nou într-ascuns superioritatea sa de altădată, Philippe învătă de la Carpentier unele viclesuguri ale meșteșugului care îi îngăduiră să nu se mai teamă de un adversar dintre cei mai tari. Incepu apoi să tragă cu pistolul împreună cu Mignonnet și Carpentier, chipurile așa, de plăcere, dar de fapt ca să-l facă pe Max să creadă că s-ar bizui, în caz de duel, pe această armă.

Cînd Philippe se întâlnea cu Gilet, aștepta să fie salutat și răspundea ridicînd de mintuală mina la borul pălăriei, cum face un colonel cînd răspunde la salutul unui ostaș. Maxence Gilet nu dădea nici un semn de nerăbdare sau de nemulțumire; în această privință nu scăpase niciodată din gură măcar o vorbuliță la mătușa Cognette, unde încă se mai dădeau ospete; căci, după lovitura de cuțit a lui Fario, păcătoasele de șotii fuseseră vremelnice întrerupte. După cîtva timp, disprețul locotenent-colonelului Bridau față de comandantul de batalion Gilet ajunse un fapt cunoscut, despre care discutară între dinșii cîtiva dintre *Cavalerii Fără Treabă* nu chiar atît de strîns legați de Maxence, ca Baruch, François și alți trei, patru. Lumea se mira în genere văzînd că năprasnicul, aprigul Max se purta cu atîta cumpătate. Nimeni din Issoudun, nici chiar Potel sau Renard, nu îndrăzni să discute cu Gilet o asemenea chestie gingașă. Potel, îndeajuns de supărat din pricina acestei neînțelegeri pe față între doi viteji din garda imperială, îl înfățișa pe Max ca fiind în stare să pună la cale o uneltire în care colonelul s-ar lăsa prins. După părerea lui Potel, lumea s-ar putea aștepta și la altceva, ținînd seamă de ceea ce făcuse Max pentru a-i goni pe fratele și mama lui Philippe, fiindcă povestea cu Fario nu mai era o taină pentru nimeni. Domnul Hochon nu pierduse prilejul să dezvăluie oamenilor bătrîni din oraș înscenarea cruntă a lui Gilet. De altminteri, domnul Mouil-leron, eroul unei *trîncăneli burgheze*, mărturisise, sub pecetea tainei, numele asasinului lui Gilet, poate numai pentru a căuta să descopere cauzele dușmăniei

lui Fario împotriva lui Max și ca să țină astfel justiția trează în așteptarea unor evenimente viitoare.

Tot vorbind despre poziția locotenent-colonelului față de Max și încercînd să-și inchipuie ce-ar putea să izbucnească din această luptă surdă, orașul îi înfățișă prin urmare dinainte ca vrăjmași. Philippe, căutînd stăruitor să afle amănunte despre arestarea fratelui său, precum și fapte din trecutul lui Gilet și al Pescuitoarei în apă tulbure, intră în cele din urmă în legătură destul de strînsă cu Fario, vecinul său. După ce-l cercetă pe toate fețele pe spaniol, Philippe se convinge că se poate încrede într-un om astfel croit. Amîndoi își dădură seama că ura unuia se potrivea atît de bine cu a celuilalt, încît Fario se puse la dispoziția lui Philippe, povestindu-i tot ce știa despre *Cavalerii Fără Treabă*. Philippe îi făgădui lui Fario că în cazul cînd va izbuti să-l stăpînească pe unchiul său, așa cum îl stăpînea Gilet, îl va despăgubi de toate pierderile; și astfel făcu dintr-însul un adept fanatic. Maxence avea deci în fața lui un dușman de temut; după o vorbă din partea locului, *își găsisse nașul*. Ațîțați de propriile trîncăneli, cei din Issoudun presimțeau o luptă între aceste personaje care, nu uițați, se disprețuiau reciproc.

Spre sfîrșitul lui noiembrie, într-o dimineață, pe larga alee la Frapesle, către amiază, Philippe, întîlnindu-se cu domnul Hochon, îi zise:

— Am descoperit că cei doi nepoți ai dumitale, Baruch și François sînt amicii intîmi ai lui Maxence Gilet. Nemernicii iau parte peste noapte la toate farsele care se fac în oraș. Așa că de la dinșii a aflat Maxence tot ce se vorbea în casă pe timpul cînd fratele și mama mea stăteau la dumneata.

— Și cum ai căpătat dovada acestor grozăvii?..

— I-am auzit flecărînd într-o noapte la ieșirea dintr-o circiumă. Cei doi nepoți ai dumitale îi datorează fiecare lui Max cîte trei mii de franci. Ticălosul le-a spus bieților copilandri să caute să descopere ce anume avem noi de gînd; le-a adus aminte că dumneata ai găsit mijlocul de a-l impresura pe unchiul meu cu ajutorul popîmii și le-a spus că nimeni altul n-ar fi în

stare să mă îndrume, fiindcă mă socotește din fericire un simplu minuiitor de săbiuță.

— Cum, nepoții mei ?...

— Pune-te la pindă, urmă Philippe, ai să-i vezi întorcându-se prin piața Saint-Jean, pe la ceasurile două, trei după miezul nopții, beți ca niște dopuri de sticle de vin din Champagne, în tovărășia lui Maxence...

— Acuma-mi explic de ce-s păcătoșii așa de cum-pătați acasă, zise domnul Hochon.

— Fario mi-a dat unele amănunte despre viața lor de noapte, urmă Philippe ; fără aceste destăinuiri nu mi-ar fi trecut niciodată prin cap una ca asta. Unchiul meu e sub povara unei asupriri cumplite, dacă ne luăm după cele citeva vorbe pe care spaniolul l-a auzit pe Max spunându-le nepoților dumitale. Îi bănuiesc pe Max și pe Pescuitoarea în apă tulbure că au întocmit planul să pună mina pe cei cincizeci de mii de franci rentă de stat și s-o șteargă pentru ca să se căsătorească cine știe unde, după ce vor fi smuls aripa asta de la gisca lor de jumulit. Trebuie să aflu neîntârziat ce se petrece acasă la unchiul meu ; dar nu știu cum să fac.

— Am să mă gândesc eu la asta, zise bătrînul.

Observînd că se apropiau cițiva inși, Philippe și domnul Hochon se despărțiră.

Niciodată, nici într-o clipă a vieții sale, Jean-Jacques Rouget nu suferise ca de la prima vizită a nepotului său Philippe. Înpăimîntată, Flore avea presimțirea unei primejdii care-l pindea pe Maxence. Sătulă pînă-n git de stăpînul ei și temîndu-se că acesta va trăi pînă la adînci bătrîneți, văzîndu-l că rezistă de atîta timp criminelor ei uneltiri, născoci planul foarte simplu de a părăsi localitatea și de a se duce să se mărite cu Maxence la Paris, după ce va fi cîpătat cele cincizeci de mii livre rentă înscrise în cartea mare a datoriei publice. Bătrînul holtei, călăuzit nu de interesul moștenitorilor, nici de avariția personală, ci de patima sa, refuză să treacă inscripția pe numele Florei, sub cuvînt că ea este singura lui moștenitoare. Nenorocitul își dădea seama cit de tare îl iubea Flore pe Maxence și se vedea părăsit de îndată ce ea ar fi destul de bogată

ca să se mărite. Când Flore, după ce folosise linguşirile cele mai drăgăstoase, se văzu reluzată, începu să-şi arate asprimea; nu mai vorbea cu stăpînul, îl lăsa în grija lui Védie, care observă într-o dimineaţă că bătrînul avea ochii roşii de mult ce plinsese peste noapte. De-o săptămînă, moş Rouget prinzea singur şi numai Dumnezeu ştie cum!

De aceea, a doua zi după convorbirea cu domnul Hochon, Philippe ţinu să facă o nouă vizită unchiului său şi îl găsi foarte schimbat. Flore stătea lângă bătrîn, îi învăluia în priviri galeşe, îi vorbea drăgăstos şi făcu atîta teatru, încît Philippe ghici primejdia din chiar stăruitoarea grijă pe care i-o arăta bătrînului în prezenţa lui. Gilet, a cărui dibăcie consta în a se feri de orice fel de ciocnire cu Philippe, nu apărură de loc. După ce îi observase pe moş Rouget şi pe Flore cu ochi pătrunzători, colonelul socoti că momentul cerea să dea o lovitură hotărîtoare:

— Te las cu bine, scumpul meu unchi, zise el sculîndu-se cu o mişcare a trupului prin care arăta că ar vrea să plece.

— Oh! nu pleca încă, strigă bătrînul, căruia falsa dragoste a Florei îi făcea bine. Nu cinezi cu noi, Philippe?

— Da, dacă mergi să te plimbi un ceas cu mine.

— Dumnealui e foarte şubred, intră în vorbă domnişoara Brazier. N-a vrut mai adineauri să iasă la plimbare cu trăsura, adăugă ea întorcîndu-se spre unchiul şi aruncîndu-i acea privire fixă cu care se îmblînzesc nebunii.

Philippe o luă pe Flore de braţ, o sili să se uite la dînsul şi o privi şi el tîntă tot cum îşi privise şi ea adineauri victima.

— Ia ascultă, domnişoară, o întrebă el, oare, din întimplare, unchiul meu nu e liber să se plimbe numai cu mine?

— Ba da, domnule, răspunse Flore, care nu putea nicidecum să răspundă altceva.

— Ei bine, să mergem, unchiule. Hai, domnişoară, dă-i pălăria şi bastonul...

— Dar, de obicei, nu iese fără mine. Nu-i așa, domnule ?

— Da, Philippe, da, am mereu mare nevoie de ea...

— Ar fi mai bine să meargă cu trăsura, zise Flore.

— Da, să mergem cu trăsura, rosti bătrînul în dorința de a-i pune pe cei doi tirani de acord.

— Unchiule dragă, ai să mergi pe jos cu mine, de nu, să știi că nu mai vin niciodată la dumneata ; căci altminteri gura lumii din Issoudun ar avea dreptate să spună că ești sub stăpînirea domnișoarei Flore Brazier. Că unchiul meu te iubește, foarte bine ! urmă el atîntîndu-și asupra Florei o privire grea ca plumbul. Că dumneata nu-l iubești pe unchiul meu, și asta e în bună regulă. Dar ca să-l nenorocești pe unchiaș nu mai merge ! Cine umblă după o moștenire trebuie s-o cîștige ! Mergem, dragă unchiule ?...

Philippe observă atunci că o șovăială cruntă se întîpărea pe chipul acestui biet nevolnic, ai cărui ochi alergau de la Flore la nepot.

— Ah, va să zică așa stau lucrurile ! reluă locotenent-colonelul. Ei bine, te părăsesc, unchiule. În ce vă privește, domnișoară, vă sărut mîinile.

Cînd ajunse la ușă, se întoarse repede în loc și surprinse încă o dată un gest de amenințare al Florei către unchiul său.

— Dragă unchiule, zise el, dacă vrei să te plimbi cu mine, să te găsesc la ușă, m-auzi ? Mă duc să-i fac domnului Hochon o vizită de zece minute... Dacă nu ieși cu mine la plimbare, îmi iau însărcinarea să-i trimit eu la plimbare pe alții.

Și Philippe străbătu piața Saint-Jean spre familia Hochon.

Oricine își inchipuie, desigur, scena pe care destăinuirile făcute de Philippe domnului Hochon o provocase în această familie.

La ceasurile nouă, bătrînul Héron se prezentă, înarmat cu acte și socoteli de afaceri și găsi în sufragerie focul făcut, din ordinul bătrînului, împotriva obiceiului său. Complet îmbrăcată la această oră nepotrivită, doamna Hochon stătea pe fotoliul ei, lingă cămin. Cei doi nepoți, preveniți de Adolphine că o furtună se

dezlănțuise din ajun peste capetele lor, fuseseră consemnați în casă. Chemați de Gritte, rămaseră uluiți în fața ritualului desfășurat de bunici, ale căror răceală și furie se învîrtejeau de douăzeci și patru de ceasuri asupra lor.

— Nu te scula în picioare pentru ei, vorbi octogenarul către domnul Héron, căci ai în fața dumitale doi ticăloși nevrednici de iertare.

— O! bunicule! începu François.

— Nici o vorbă, urmă pe un ton solemn bătrînul; vă cunosc viața de noapte și legăturile cu domnii Maxence Gilet; dar n-o să vă mai duceți să-l întîlniți la circiuma Cognette la unu' după miezul nopții, căci nu veți mai ieși de aici, nici unul dintre voi, decît spre a vă vedea fiecare de treburi. Aha! voi l-ați sărăcit pe Fario!... Aha! de atîtea ori era cît pe ce s-ajungeți în fața Curții cu juri!... Nici o vorbă, se răsti el văzînd că Baruch deschide gura. Îi datorați amîndoi bani lui Maxence, care, de șase ani, vă dă din punga lui pentru petreceri și chefuri. Veți asculta amîndoi socotelile tutelei mele, și apoi vom mai vorbi. O să vedeți din aceste acte dacă se cade să vă bateți joc de mine, să vă bateți joc de familie și de datinile ei, trădînd secretele casei mele și spunîndu-i unuia ca domnul Maxence Gilet tot ce se vorbește și se face aici... Pentru trei mii de franci vă faceți spioni; pentru treizeci de mii de franci veți și asasina, fără îndoială!... Ce, n-ați și ucis-o aproape pe doamna Bridau? Domnul Gilet știa foarte bine că Fario îi dăduse lovitura aceea de cuțit, și totuși a aruncat vina în spinarea oaspetelui meu, Joseph Bridau. Și ticălosul ăsta bun de spînzurat a săvîrșit o asemenea crimă numai fiindcă aflase de la voi despre intenția doamnei Bridau de a mai sta aici. Voi, nepoții mei, spionii unui asemenea om! Voi, niște găinari!... Adică nu știți că preavrednicul vostru maestru, la începutul carierei sale, a și ucis, în 1806, o biată ființă tinăvă? Nu vreau să oploșesc în familia mea niște furi și niște ucigași; strîngeți-vă cațrafusele și duceți-vă să vă puneți ștreangul de git în altă parte.

Băieții se făcură albi și înțepeniră ca niște statui de ghips.

— Incepe, domnule Héron, se adresă avarul către notar.

Bătrînul dădu citire unui cont de tutelă de unde reieșea că averea netă și în numerar a celor doi tineri Borniche era de șaptezeci de mii de franci, sumă care reprezenta zestrea mamei lor; dar domnul Hochon încuviințase să se dea cu împrumut fiicei sale sume destul de mari și figura ca creditor, asupra unei părți din averea nepoților Borniche. Jumătatea cuvenită lui Baruch rămînea de douăzeci de mii de franci.

— Iată-te bogat, zise bătrînul, ia-ți averea și fă ce vrei cu ea! Eu sint liber să dăruiesc avutul meu și pe-al doamnei Hochon, care îmi împărtășește în clipa de față toate părerile, cui voi dori: scumpei noastre Adolphine. Da, o vom mărita după fiul unui *pair* al Franței, dacă vom vrea, căci ale ei vor fi toate bunurile noastre.

— O avere foarte mare! preciză domnul Héron.

— Domnul Maxence Gilet vă va despăgubi din punga sa, zise doamna Hochon.

— Să mai stringi franc cu franc pentru asemenea pramatii!... exclamă domnul Hochon.

— Iertare, îngăimă Baruch.

— Iertare, *nu mai fac!* rosti în bătaie de joc bătrînul imitînd glasul copiilor. Dacă vă iert, vă și duceți să-i dați de veste domnului Maxence despre ceea ce vi s-a întîmplat, ca să se păzească... Nu, nu, stimabililor. Am mijloace să aflu tot ce-o să faceți. Cum vă veți purta voi, așa mă voi purta și eu. Să nu credeți cumva că după purtarea voastră bună de-o zi, două, sau chiar de-o lună o să vă judec, ci după aceea de mai mulți ani!... merg bine, văd bine, sint sănătos-tun. Nădăjduiesc să mai am încă destule zile de trăit ca să văd pe ce cale o să apucați. Și mai întii de toate, o să pleci dumneata, domnule capitalist, la Paris, să înveți operațiile de bancă la domnul Mongenod. Să te ferească sfîntul să nu te porți cum trebuie. O să avem acolo ochii pe tine. Baniî dumitale sint depuși la domnii Mongenod și fiul; iată asupra lor un bon pentru o sumă corespunzătoare. Așadar, descarcă-mă pe mine semnînd contul tău de tutelă care se termină cu o

chitanță, zise el luind contul din mînile lui Héron și întinzîndu-i-l lui Baruch.

— Cit despre tine, François Hochon, tu îmi datorești bani în loc să ai de primit, zise bătrînul uitîndu-se la celălalt nepot. Domnule Héron, dă citire contului său, e limpede... foarte limpede.

Lectura se făcu într-o tăcere adîncă.

— Ai să pleci cu șase sute de franci pe an la Poitiers să studiezi dreptul, zise bunicul după ce notarul isprăvi de cetit. Eu vă pregăteam o viață frumoasă; acum, trebuie să te faci avocat ca să-ți câștigi cele trebuincioase pentru trai. Ah! netrebnicilor, ați luat-o razna vreme de șase ani! Aflați că nu-mi trebuie decît un ceas, mie, ca să vă ajung din urmă: am aripi la picioare.

În clipa cînd bătrînul domn Héron ieșea ducînd cu dînsul actele semnate, Gritte anunță că sosise domnul colonel Philippe Bridau. Doamna Hochon plecă luînd pe cei doi nepoți în camera ei ca să-i spovedească, după vorba bătrînului Hochon, și să afle ce impresie produsese acea scenă asupra lor.

Philippe și bătrînul se așezară în cadrul unei ferestre și vorbiră pe șoptite:

— M-am gîndit îndelung asupra trebûrilor dumitale, începu domnul Hochon, arătînd spre casa Rouget. Am discutat și cu domnul Héron. Inscripția în cartea mare a datoriei publice a celor cîncizeci de mii de franci rentă nu poate fi transferată decît de însuși titularul sau de către cineva imputernicit să-l reprezînte; or, de cînd te-ai stabilit aici, unchiul dumitale n-a semnat nici o procură, la nici un notar; și, cum n-a ieșit din Issoudun, n-a putut să semneze într-altă parte. Dacă o să dea o procură aici, o să aflăm numaidecît; dacă o să dea în afara orașului, tot o să aflăm, căci va trebui s-o înregistreze, și vrednicul Héron are la îndemînă mijloace să fie înștiințat. Dacă omul nostru pleacă deci din Issoudun, ai grijă să fie urmărit, află unde s-a dus, și găsim noi mijloacele să aflăm ce a făcut.

— Procura n-a fost dată, zise Philippe; e cerută, dar nădăjduiesc că voi putea să împiedic acest lucru; și nu-va-li-da-lă! rosti soldățoiul cu glas tare, zărîndu-l

pe unchiul său în pragul uşii şi arătându-i-l domnului Hochon, căruia îi expuse, pe scurt, evenimentele atât de mărunte şi totodată atât de importante ale vizitei sale.

— Lui Maxence i-e teamă de mine, dar nu mă poate ocoli. Mignonnet mi-a spus că toţi ofiţerii din vechea armată sărbătoresc în fiecare an la Issoudun aniversarea încoronării împăratului; ei bine, peste două zile Maxence şi cu mine ne vom întâlni.

— Dacă o să capete cumva procura în dimineaţa de întâi decembrie, va lua poştalionul să se ducă la Paris şi fără doar şi poate se va lăsa păgubaş de aniversare...

— Bine, trebuie să-l țin în casă pe unchiul meu; dar cu privirea asta a mea îi ferec cu şapte lacăte pe bicsnici, zise Philippe cutremurându-l pe domnul Hochon printr-o fioroasă aruncătură de ochi.

— Dacă i-au dat voie să se plimbe cu dumneata, Maxence o fi găsit el fără îndoială mijlocul să câştige partida, observă bătrînul avar.

— O! Fario stă de veghe, răspunse Philippe, şi nu numai el. Spaniolul a descoperit prin împrejurimile Vatanului pe unul dintre foştii mei soldaţi, care mi-e îndatorat. Fără să ştie cineva, Benjamin Bourdet ascultă de spaniolul meu, care i-a şi dat unul dintre caii lui să-l aibă la îndemină.

— Dacă-l ucizi pe monstrul ăsta care mi-a corupt nepoţii, vei face desigur o faptă bună.

— Astăzi, datorită mie, ştie oricine din Issoudun ce făcea domnul Maxence noaptea, de şase ani încoace, răspunse Philippe. Şi *trăncănelile*, vorba dumatăle, nu conţin pe socoteala lui. Din punct de vedere moral, e pierdut!

De cum ieşise Philippe de la unchiul său, Flore intrase în camera lui Maxence să-i povestească cu de-amănuntul vizita îndrăzneţului nepot.

— Ce-i de făcut? îl întrebă ea.

— Înainte de a juca ultima carte, trebuie să încerc o lovitură hotărîtoare, fie că pierd sau câştig. Să-i dăm voie timpitului nostru să iasă cu nepotu-său!

— Dar banditul ăsta nu umblă cu bălmăjeli, exclamă Flore, îi va spune verde în faţă ce are de spus.

— Ascultă-mă odată, spuse Maxence cu glas şuierător. Crezi tu că n-am tras cu urechea pe la uşi şi nu m-am gândit îndelung la situaţia noastră? Cere un cal şi o căruţă de la moş Cognet; e nevoie de asta chiar acum: să fie totul gata peste cinci minute. Pune în ea toate lucrurile tale, ia-o pe Védie şi pleacă cât mai repede la Vatan; instalează-te ca o femeie care s-a hotărît să locuiască acolo; ia cu tine cele douăzeci de mii de franci pe care bătrînul le ţine în scrinul său. Dacă ţi-l aduc pe prostănac la Vatan, să nu consimţi să te întorci înapoi decît după semnarea procurii. Eu am s-o şterg spre Paris, în timp ce voi o să vă întoarceţi la Issoudun. Cînd, la înapoierea sa din plimbare, Jean-Jacques nu te va găsi aici, o să-şi piardă mintea şi o să vrea să alerge după tine... Ei bine, atunci ştiu eu cum să-i vorbesc...

În timp ce se urzea acest complot, Philippe îl lua de braţ pe unchiul său şi pornea la plimbare cu dinsul pe bulevardul Baron.

„Iată doi mari şmecheri luptîndu-se să vadă care pe care, îşi zise în sinea lui bătrînul Hochon, urmărindu-i cu privirea pe colonel şi pe unchiul său. Sînt curios să aflu sfîrşitul acestei partide, a cărei miză e de nouăzeci de mii de livre venit anual.”

— Scumpe unchiule, zise Philippe către moş Rouget, folosind un limbaj care vădea ce relaţii avusese la Paris, o iubeşti pe fata asta şi al dracului să fiu dacă n-ai toată dreptatea, e o bomboană, frumoasă cozonac. Dar în loc să te giugiulească, te tratează ca pe o slugă, şi asta e uşor de înţeles: ar vrea să te vadă la trei stînjini sub pămînt, ca să se mărite cu Maxence, pe care îl iubeşte la nebunie...

— Da, ştiu asta, Philippe, dar o iubesc oricum.

— Ei bine, pe viaţa mamei mele, care doar e sora dumitale, am jurat să o înmădăz pe această Pescuitoare în apă tulbure a dumitale ca să ajungă supusă ca o mînuşă, aşa cum o fi fost ea înainte ca puşlamaua asta, nevrednică de titlul de ostaş în garda imperială, să se fi oploşit în casa dumitale...

— O! dacă ai izbuti una ca asta!... zise bătrînul.

— E lesne de tot, răspunse Philippe, tăind vorba unchiului său, am să-ți-l ucid pe Maxence ca pe un ciine... Dar... cu o condiție, făcu vicleana deșcă.

— Care? întrebă Rouget, uitîndu-se cu mutră de năuc la nepotul său.

— Să nu semnezi procura care ți se cere, înainte de trei decembrie; tărăgănează lucrurile pînă atunci. Cei doi diavoli vor să obțină îngăduința de a vinde inscripția de cincizeci de mii de franci, numai și numai spre a o șterge ca să se căsătorească la Paris și să se pună acolo pe trai și petreceri cu bănuții dumitale...

— Tare mă tem și eu de asta, răspunse Rouget.

— Bine, atunci orice ți-ar face, amină procura pe săptămîna viitoare.

— Da, dar cînd Flore îmi vorbește, îmi moaie inima de-mi pierd mințile. Uite, cînd mă privește într-un anumit chip, ochii ei albaștri îmi par raiul pe pămînt și nu mai sînt stăpîn pe mine, mai ales după ce timp de cîteva zile la rînd mă tratează cu asprime.

— Ei bine, dacă va face pe mieroasa, mulțumește-te să-î fîgăduiești procura, dar anunță-mă în ajunul semnării. Asta îmi va fi de-ajuns: Maxence va ajunge împuțernicitul dumitale, numai dacă mă va ucide. Dacă îl ucid eu, mă iei acasă la dumneata în locul lui; să vezi atunci cum o strunesc eu pe fata asta nostimă să nu iasă din cuvîntul dumitale și de la primul semn din ochi să înțeleagă ce dorești. Da, Flore te va iubi, să mă trăsnească Dumnezeu! sau dacă nu vei fi mulțumit de dînsa, am s-o bat cu cravașa.

— O, n-aș îngădui așa ceva niciodată. O lovitură dată Florei m-ar injunghia în inimă.

— Dar în alt chip nu poți conduce nici femeile, nici caii. Numai așa ajunge un bărbat să fie temut, iubit și stimat. Uite, asta voiam să-ți spun între noi. Bună ziua, domnilor, îi salută el pe Mignonnet și Carpentier; îmi plimb unchiul, după cum vedeți, și încerc să-l dădălesc, fiindcă sîntem într-un secol cînd copiii sînt silți să facă educația bunicilor.

Se salutară unii pe alții.

— După cum vedeți, iubitul meu unchi poartă în înfățișare urmele unei pasiuni nenorocite, reluă colonelul. Au de gând să-l despoaie de avere și să-l lase cu buzele umflate; bănuieți despre cine vorbesc. Bietul om știe că se urzește împotriva lui un complot, dar n-are puterea să se lipsească de *dulcețuri* câteva zile, ca să-l zădărnicească.

Philippe descrie fără ocol situația în care se afla unchiul său.

— Domnilor, încheie el, vă dați seama că unchiul meu nu poate fi eliberat decât într-un singur chip: colonelul Bridau trebuie să-l ucidă pe maiorul Gilet, ori maiorul Gilet să-l ucidă pe colonelul Bridau. Vom sărbători poimîine încoronarea împăratului; mă bizui pe dumneavoastră să aranjați locurile la banchet într-*așa* fel, încît să-l am în fața mea pe maiorul Gilet. Îmi veți face, *nădăjduiesc*, cinstea să fiți martorii mei.

— Te vom alege președinte și vom fi alături de dumneata; Max, ca vicepreședinte, va sta în fața dumitale, zise Mignonnet.

— Oh! netrebnicul va avea de partea sa pe maiorul Potel și pe căpitanul Renard, interveni Carpentier. În pofida celor ce se spun în oraș despre raitele sale de noapte, acești doi oameni de treabă, altădată ajutoarele lui, îi vor rămîne credincioși...

— Îți dai seama, dragă unchiule, i se adresează Philippe, că se pune ceva la cale; așadar, să nu semnezi nimic înainte de trei decembrie, fiindcă a doua zi vei fi liber, fericit, iubit de Flore, și fără zapcii care au pus gînd rău averii dumitale.

— Tu nu-l cunoști, nepoate, zise bătrînul speriat. Maxence a ucis nouă oameni în duel.

— Da, dar atunci nu era vorba de furat o sută de mii de franci venit, răspunse Philippe.

— Cînd ai conștiința încărcată îți tremură mîna, rosti sentențios Mignonnet.

— Peste câteva zile, urmă Philippe, dumneata și Pescuitoarea în apă tulbure veți trăi împreună ca doi porumbei, după ce îi va fi trecut jalea; căci se va răsuci în fel și chip ca un vierme, va chelălăi, va

izbucni în hohote de plîns; dar... lasă lucrurile în voia lor!

Cei doi militari sprijiniră argumentarea lui Philippe și se străduiră să-i dea curaj lui moș Rouget, cu care se plimbară vreo două ceasuri. În sfîrșit, Philippe îl conduse acasă pe unchiul său, spunindu-i la despărțire:

— Nu lua nici o hotărîre fără mine. Eu cunosc femeile, am pătimit atîta de pe urma uneia, care m-a costat mai scump decît te va costa Flore vreodată!... Dar m-a și învățat cum trebuie să mă pîrt cu sexul frumos în tot restul vieții. Femeile sînt copii răi, sînt animale inferioare bărbatului și trebuie să ne știe de frică; fiindcă nu-i situație mai proastă pentru noi decît să fim conduși de aceste brute!

Era cam pe la ceasurile două după amiază cînd unchiașul se întoarse acasă. Kouski veni să-i deschidă ușa plîgînd, ori poate, ascultînd de poruncile lui Maxence, se făcea că plînge.

— Ce s-a întîmplat? întrebă Jean-Jacques.

— Ah! stăpine, doamna a plecat cu Védie!

— Ple... ple... cat? îngăimă bătrînul cu glas sugrumat. Lovitura fu atît de năprasnică, încît Rouget se așeză pe una din treptele scării. După cîteva clipe se sculă, se uită prin sufragerie, prin bucătărie, se urcă în apartamentul său, căută prin toate camerele, se întoarse în sufragerie, se aruncă într-un fotoliu și izbucni în hohote de plîns.

— Unde-i Flore? strigă el suspinînd. Unde-i? Unde-i Max?

— Nu știu, răspunse Kouski, domnul maior a ieșit fără să-mi fi spus ceva.

Gilet, șmecher și isteț cum era, socotise că e bine să dea o raită prin oraș. Lăsîndu-l pe bătrîn singur cu disperarea lui, îi dădea prilejul să se simtă părăsit de toți și-l pregătea astfel să-i asculte cu supunere povețele. Dar, spre a-l împiedica pe Philippe să rămînă lingă unchiul său în cursul acestui acces, Max îi poruncise lui Kouski să nu deschidă ușa nimănui. Flore nefiind de față nu avea cine să-l strunească pe bătrîn, și situația putea să devină astfel din cale-afară de primej-

dioasă. În timpul hoinăreliei sale prin oraș, Max Gilet fu ocolit de mulți inși care, în ajun, s-ar fi arătat foarte doritori să vină să-i strângă mina. Se forma un curent general împotriva lui. Isprăvile *Cavalerilor Fără Treabă* treceau din gură-n gură. Povestea arestării lui Joseph Bridau, acum deplin luminată, îl dezonoara pe Max, a cărui viață și activitate își primeau deodată pedeapsa. Gilet se întâlnește cu maiorul Potel, care îl căuta și se arată de-a dreptul scos din fire.

— Ce-i cu tine, Potel?

— Dragul meu, garda imperială e batjocorită în tot orașul !... *Civilii* se dau la tine și, vezi bine, asta mă riciie la inimă.

— De ce anume se pling ? întrebă Max.

— De cite le-ai lăcut de-a lungul nopților.

— Ca și cum nu s-ar cuveni să mai și petrecem puțințel !...

— Dar asta nu-i nimic, zise Potel.

Potel făcea parte dintr-acei soi de olișeri care răspund unui primar : „Ei, vi se vor plăti despăgubiri pentru orașul vostru, dacă va fi ars din temelii !” Așa că nu se prea sinchisea de farsele tagmei.

— Dar ce s-a mai întâmplat ? îl întrebă Gilet.

— Garda imperială e împotriva gărzii imperiale !... Iată ceea ce mă mihnește cumplit. Bridau i-a întăritat pe toți acești burghezi împotriva ta. Garda împotriva gărzii !... Nu, asta nu-i bine. Nu e cu putință să dai înapoi, Max, trebuie să încrucișezi spada cu Bridau. Uite, ~~am~~ gindeam să caut gilceavă acestei canalii abjecte și să-l trimit pe lumea cealaltă ; atunci burghezii n-ar fi ajuns să vadă garda pornită împotriva gărzii. În timp de război, nu zic : doi viteji din gardă se ceartă, se bat în duel, dar nu-s pe acolo civili să-și bată joc de dișii. Nu, acest mare nemernic n-a slujit ca oștean în gardă niciodată. Un ostaș din gardă nu se poate niciodată manifesta astfel, în fața burghezilor, împotriva altui ostaș din gardă ! Ah, garda e atacată. și chiar în Issoudun, unde era respectată !...

— Lasă, Potel, nu-ți mai face singe rău, îl liniștește Maxence. Chiar dacă n-ai să mă vezi la banchetul aniversării..

— N-o să vii la Lacroix poimiine?... se miră Potel intrerupându-și prietenul. Dar ce vrei, să fii luat drept un fricos, să pari că te ferești să dai ochii cu Bridau? Nu, nu! Grenadierii pedestri din gardă nu trebuie să șovăie în fața dragonilor din gardă. Vezi de-ți aranjează altfel treburile, ca să poți fi acolo...

— Încă unul de băgat în pământ, zise Max. Bine, cred că pot și să vin și să-mi fac și treburile!

„Căci, se gândi el, procura nu trebuie dată pe numele meu. Cum a spus-o bătrînul Héron, prea ar semăna a furt.”

Acest leu, prins în rețeaua urzită de Philippe Bridau, scrișni din măsele; ocoli privirile tuturor celor cu care se întâlnea și se întoarse pe bulevardul Valette vorbindu-și singur:

„Înainte de a mă bate în duel voi pune mîna pe venituri, îmi zicea sie însuși. De-o fi să mor, măcar nu-î va rămîne lui Philippe inscripția din Cartea Mare. Voi cere să fie trecut pe numele Florei. După sfaturile date de mine, fetica se va duce de-a dreptul la Paris și va putea, dacă va vrea, să se mărite cu feciorul scăpătat al vreunui mareșal al imperiului. Voi cere să se dea procura pe numele lui Baruch, care nu va transfera inscripția decît la ordinul meu.

Max, trebuie să recunoaștem, nu arăta niciodată mai liniștit decît atunci cînd singele și gindurile îi fierbeau în clocot. Niciodată nu se întruniseră într-un grad atît de înalt, în ființa unui militar, calitățile care fac dintr-un om un mare general. Dacă prizonierul nu i-ar fi pus stavilă în carieră, desigur că împăratul ar fi avut într-insul unul dintre oamenii atît de folositori în inițiativele uriașe. Intrînd în sufragerie unde victima tuturor acestor scene comice și tragice totodată bocea într-una, Max întrebă ce anume stîrnise acea cumplită jale. Făcu pe miratul, ca și cum n-ar fi știut nimic și abia acum afla, cu o surprîndere bine jucată, despre plecarea Florei, apoi îl întrebă pe Kouski și-i ceru lămuriri asupra acestei călătorii de neînțeles.

— Doamna mi-a zis doar atît, răspunse Kouski, să-i spun stăpînului că i-a luat din scrin cei douăzeci de mii de franci aur care se găseau acolo, socotînd că

stăpînul nu s-ar împotrivi să-i dea această sumă drept leafă pe douăzeci și doi de ani.

— Drept leafă ? se miră Rouget.

— Da, urmă Kouski. „Ah ! n-am să mă mai reintorc niciodată ! i-a spus la plecare bătrinei Védie (căci biata Védie, care-și iubește tare stăpînul, îi făcea doamnei unele muștrări). Nu, nu ! zicea dinsa, n-are pentru mine nici un strop de dragoste. I-a îngăduit lui nepotu-său să se poarte față de mine ca față de păcătoasa păcătoaselor !” și plîngea... cu lacrimi fierbinți.

— Ei, de asta nu mai pot eu, de unul ca Philippe ! se ofări bătrînul, pe care Maxence nu-l scăpa din ochi. Unde-i Flore ? Cum am putea afla unde-i ?

— Are să te ajute Philippe, fiindcă de povețele lui îi seama, răspunse rece Maxence.

— Philippe ! sări bătrînul, ce putere are el asupra bieteii copile ?... Numai tu, scumpul meu Max, ai putea s-o găsești pe Flore ; și pe tine te-ar asculta, mi-ai aduce-o înapoi...

— Nu țin să-l supăr pe domnul Bridau, zise Max.

— Auzi vorbă ! exclamă Rouget. Dacă asta te stingherește, află de la mine : m-a asigurat că o să te ucidă.

— Ah ! exclamă Gilet rîzînd, vedem noi.

— Dragă, îl rugă bătrînul, găsește-mi-o pe Flore și spune-i că fac tot ce vrea dinsa...

— Trebuie s-o fi văzut careva trecînd prin oraș, zise Max întorcîndu-se spre Kouski ; pune toată mîncarea pe masă și du-te de întreabă în toate părțile, ca să ne poți spune la desert încotro a apucat domnișoara Brazier.

Această poruncă îl liniști deocamdată pe bietul om, care scincea într-una, ca un copil cînd și-a pierdut dădaca. În acea clipă, Maxence, pe care îl ura ca fiind pricina tuturor nenorocirilor sale, îi părea lui Rouget un înger. O pasiune ca aceea a lui Rouget pentru Flore seamănă uimitor a prosteală. La ceasurile șase, polonezul, după ce se plimbase doar, se întoarse și dădu de știre că Pescuătoarea în apă tulbure apucase spre Vatan.

— Doamna se întoarce acasă la ea, asta e limpede, zise Kouski.

— Vrei să mergem astă-seară la Vatan? îl întrebă Max pe bătrîn. Drumul e prost, dar Kouski știe să mine și e mai bine să se facă împăcarea astă-seară la ceasurile opt decît mîine dimineată.

— Să plecăm! strigă Rouget.

— Înhamă binișor caii și vezi ca orașul să nu afle nimic din fleacurile astea, fiindcă e vorba de obrazul domnului Rouget. Pune șeaua pe calul meu, am să plec înainte, îi spuse el la ureche lui Kouski.

Domnul Hochon îl și vestise pe colonel despre plecarea domnișoarei Brazier. Philippe Bridau se ridică de la masa domnului Mignonnet și dădu fuga în piața Saint-Jean, căci bănuî pe dată scopul acestei îndeminate strategii. Cînd se prezentă să între la unchiul său, Kouski îi răspunse de la o fereastră a primului etaj că domnul Rouget nu putea primi pe nimeni.

— Fario, îi spuse Philippe spaniolului, care se plimba pe strada Grande Narette, du-te și-i spune lui Benjamin să încalce; trebuie să aflu imediat ce au de gînd să facă unchiul meu și Maxence.

— Se înhamă calul la rabla aceea de trăsură, zise Fario, care supraveghea casa lui Rouget.

— Dacă se duc la Vatan, răspunse Philippe, caută și pentru mine un cal și vino cu Benjamin la domnul Mignonnet.

— Ce ai de gînd să faci? întrebă domnul Hochon, care ieși din casă cînd îi văzu în piață pe Philippe și pe Fario.

— Talentul unui general, scumpul meu domn Hochon, stă nu numai în a observa cu grijă mișcările dușmanului, dar și în a-i ghici intențiile din aceste mișcări și a-și schimba planul pe măsură ce dușmanul îi strică socotelile printr-o manevră neprevăzută. Iată, dacă unchiul și Maxence pleacă împreună cu rabla lor de trăsură, înseamnă că se duc la Vatan, fiindcă Gilet i-a făgăduit să-l împace cu Flore, care *lugit ad salices*¹⁷⁶! căci manevra asta e inspirată de generalul Vergiliu. Dacă lucrurile se desfășoară astfel, nu știu ce-am să fac, dar mă gîndesc eu la noapte, fiindcă unchiul n-o să sem-

neze procuri la ceasurile zece seara, cînd toți notarii dorm. Dacă, după cum înțeleg din bătaile de copită ale celuiilalt cal, Max o ia înaintea unchiului pentru a-i da instrucțiuni Florei, ceea ce pare necesar și la mintea omului, atunci nemernicul e pierdut! Ai să vezi ce revanșă o să ne luăm la jocul pe miza moștenirii, noi ăștia soldații bătrîni... Și, fiindcă pentru această ultimă lovitură din partidă am nevoie de un ajutor, mă întorc la Mignonnet să mă înțeleg cu prietenul meu Carpentier.

După ce strînse mina domnului Hochon, Philippe cobori strada Petite Narette în drum spre casa maiorului Mignonnet. După zece minute, domnul Hochon îl văzu pe Maxence pornind în trap grăbit, iar curiozitatea lui de bătrîn fu atît de întărită, încît stătu în picioare la fereastra sufrageriei pîndind zgomotul hodorogei care nu se lăsă mult așteptată. Nerăbdarea îi dădu ghes lui Jean-Jacques să-l urmeze pe Maxence la un răstimp de douăzeci de minute. Kouski, ascultînd fără îndoială de porunca adevăratului său stăpîn, lăsă calul la pas, cel puțin prin oraș.

— Dacă se duc la Paris, s-a isprăvit cu dinșii, își zise în sinea lui domnul Hochon.

În acea clipă, un flăcăuș din cartierul mărginaș Rome sosi acasă la domnul Hochon cu o scrisoare pentru Baruch. Din propria lor voință, cei doi nepoți ai bătrînului, cu mutre plouate, nu ieșiseră în ziua aceea din casa bunicului. Gîndindu-se la viitorul lor, își dăduseră seama că trebuia să umble cu binîșorul pe lingă bunici. Baruch știa bine că bunicul Hochon avea o mare înrîurire asupra bunicului și bunicei Borniche; domnul Hochon nu ar fi pierdut prilejul să dobîndească pentru Adolphine toată averea bătrînilor Borniche, dacă purtarea ei i-ar îndreptăți să-și întărească nădejtile în faimoasa căsătorie cu care îl amenințase chiar în acea dimineață. Mai bogat decît Francois, Baruch avea mult de pierdut; se hotări deci să arate o supunere desăvîrșită, punînd doar singura condiție a plății datoriilor către Max. Cît despre Francois, viitorul lui era în mîinile bunicului; nu spera o situație decît de la dînsul, fiindcă, după contul de tutelă, îi era debitor. Cei doi tineri, a căror cîință fu ațîtată

de interesele primejduite, făcură atunci lăgăduieli solemne, și doamna Hochon le dădu asigurări în privința datoriilor față de Maxence.

— Ați făcut nerozii, le spuse dinsa, ispășiți-le printr-o purtare cuminte, și domnul Hochon se va potoli.

De aceea, după ce François citi scrisoarea peste umărul lui Baruch, îi șopti la ureche :

— Cere sfatul bunicului.

— Uite, zise Baruch; arătînd bătrînului scrisoarea.

— Citește-mi-o, n-am la mine ochelarii.

Dragă prietene,

Sper că nu vei șovăi, în împrejurările grave în care mă aflu, să-mi faci serviciul de a primi să lii imputernicitul legal al domnului Rouget. În consecință, vino la Vatan mîine, la ceașurile nouă. Te voi trimite negreșit la Paris; dar, lii liniștit, îți voi da banii de drum și ne vom întîlni acolo foarte curînd, căci sînt aproape sigur că voi fi silit să plec din Issoudun în ziua de 3 decembrie. Te las cu bine; mă bizui pe prietenia ta, bizuie-te pe a prietenului tău

Maxence.

— Slavă ție, doamne! făcu domnul Hochon, succesiunea bietului bicisnic e salvată din ghearele acelor impelițați!

— Așa: va fi dacă o spui dumneata, făcu doamna Hochon, și mulțumesc domnului care, fără îndoială, îmi va fi ascultat rugăciunile. Biruința celor păcătoși e întotdeauna trecătoare.

— Ai să te duci la Vatan și ai să accepți procura domnului Rouget, zise bătrînul către Baruch. E vorba să pună renta de cincizeci de mii de franci pe numele domnișoarei Brazier. Pleci și la Paris, dar te oprești la Orléans și aștepți acolo citeva cuvinte de la mine. Ferește-te să afle careva unde tragi și du-te la hanul de la capătul foburgului Bannier, chiar dacă ar fi un han de cărăuși...

— Ah, doamne! făcu François, care, auzind zgomotul unei trăsuri pe strada Grande-Narette, se repezise la fereastră, iată ceva nou: moș Rouget și domnul

Philippe Bridau se întorc împreună în trăsură. Benjamin și domnul Carpentier îi urmează călări!...

— Mă duc la dișii, exclamă domnul Hochon, a cărui curiozitate învinse orice alt simțămînt.

Domnul Hochon îl găsi pe bătrînul Rouget scriind în camera sa aceste rinduri dictate de nepot:

Domnișoară,

Dacă, după primirea acestei scrisori, nu te întorci imediat la mine, purtarea dumitale va dovedi atîta nerocunoștință față de actele mele de bunăvoință, încît voi anula testamentul făcut în lavoarea dumitale, dăruind averea nepotului meu Philippe. Se înțelege de asemenea că domnul Gilet nu mai poate fi oaspețele meu, de vreme ce se află cu dumneata la Vatan. În-sărcinez pe domnul căpitan Carpentier să-ți înmîneze prezenta și sper că vei da ascultare sfaturilor lui, căci îți va vorbi așa cum ar face-o

Devotatul dumitale

J. J. Rouget.

— Căpitanul Carpentier și cu mine l-am întîlnit pe unchiul care făcea prostia să se ducă la Vatan să-i caute pe domnișoara Brazier și pe maiorul Gilet, zise cu o subtilă ironie Philippe către domnul Hochon. L-am convins pe unchiul că e gata să cadă cu ochii închiși într-o cursă: oare această slujnică nu-l va părăsi de îndată ce îi va semna procura pe care i-o cere ca să-și vindă ei înseși o inscripție de cincizeci de mii de livre rentă? Trimițîndu-i scrisoarea de față nu o va vedea pe frumoasa fugară întorcîndu-se peste noapte sub acoperișul său?... Făgăduiesc s-o fac pe domnișoara Brazier să se înmîlădie ca o trestie, pentru toate zilele cît va mai trăi, dacă unchiul meu îmi îngăduie să iau locul domnului Gilet, pe care-l găsesc mai mult decît nepotrivit aici. N-am dreptate?... Și unchiul meu bocește!

— Dragă vecine, zise Hochon, ai găsit cel mai bun mijloc ca să ai liniște în casa dumitale. Dacă te încrezi în sfatul meu, distruge testamentul și ai să vezi

cum o să se poarte Flore cu dumneata la fel ca în primele zile.

— Nu, căci n-o să-mi ierte suferința pe care i-o voi pricinui, zise bătrînul plîngînd. N-are să mă mai iubească.

— O să te iubească, și încă grozav, dau eu cheazășie, interveni Philippe.

— Dar deschide odată ochii! strigă domnul Hochon către Rouget. Vor să te despoaie și să te părăsască...

— Ah! dacă aș fi sigur!... se vîită nerodul.

— Uite, citește scrisoarea pe care a trimis-o Maxence nepotului meu Borniche, zise bătrînul Hochon. Citește!

— Ce scîrboșenie! exclamă Carpentier, auzind cuprinsul scrisorii pe care Rouget o citi plîngînd.

— Nu-i de ajuns de limpede, unchiule? întrebă Philippe. Ascultă-mă: dacă vrei s-o ții pe fata asta în preajma dumitale, leag-o prin interes de bani, și te va adora... cu adorația de care poți avea dumneata parte: nici prea-prea, nici foarte-foarte...

— Îl iubește prea tare pe Maxence și are să mă părăsească, se jelui bătrînul cuprins de spaimă.

— Dar, unchiule, ori Maxence — ori eu; unul dintre noi doi nu va mai călca poimîine pe străzile Issoudunului...

— Bine, du-te, domnule Carpentier, reluă unchiașul, dacă îmi făgăduiești că o să se întoarcă, du-te! Ești un om de treabă, spune-i tot ce crezi că trebuie să-i spui în numele meu...

— Căpitanul Carpentier are să-i șoptească la ureche că eu îți aduc de la Paris o femeie tinărară de o frumusețe gingașă, zise Philippe Bridau, și tirfa o să se întoarcă în goana mare.

Căpitanul se urcă în caleașca cea veche, minînd el singur calul și fiind însoțit de Benjamin călare, căci Kouski nu era de găsit nicăieri. Deși amenințat de cei doi olițeri că va fi dat în judecată și își va pierde slujba, polonezul luase calea Vatanului încălecînd pe un cal închiriat, ca să le dea de veste lui Maxence și Florei despre atacul prin surprindere pornit de adversarul lor. După ce-și îndeplinea misiunea, Carpen-

tier, care nu voia să se întoarcă împreună cu Pescuitoarea în apă tulbure, urma să ia calul lui Benjamin.

Aflind despre fuga lui Kouski, Philippe îi zise lui Benjamin :

— Îl vei înlocui aici, chiar de astă seară, pe polonez. Prin urmare vezi de te agață dinapoi a caleștii, fără să știe Flore, ca să poți ajunge o dată cu dînsa. Nodul începe să se desfacă, tată Hochon ! adăugă locotenent-colonelul. Banchetul de poimiine o să fie tare vesel.

— Ai să te stabilești aici, zise bătrînul avar.

— I-am și spus adineauri lui Fario să-mi trimită aici toate lucrurile. Mă voi culca în camera a cărei ușă dă pe palierul apartamentului lui Gilet, unchiul meu consimte.

— Ce-o să se aleagă din toate astea ? întrebă unchiașul înspăimîntat.

— Te vei alege, peste cel mult patru ceasuri, cu domnișoara Flore Brazier lîngă dumneata, blindă ca o pisicuță, răspunse domnul Hochon.

— De-ar da Dumnezeu ! oftă unchiașul ștergîndu-și lacrimile.

— Sînt ceasurile șapte, zise Philippe, pe la unsprezece jumătate crăiasa inimii dumitale va fi aici. N-o să mai dai ochi cu Gilet ; nu-i așa că o să fii fericit ca un papă ? Dacă vrei să fii învingător, adăugă Philippe la urechea domnului Hochon, stai cu noi pînă la sosirea maimuței, și ajută-mă să-l țin din scurt pe unchiaș, ca să nu-și schimbe hotărîrea ; apoi o vom lămuri împreună pe domnișoara Pescuitoare în apă tulbure care sînt adevăratele ei interese.

Dîndu-și seama că cererea sa era îndreptățită, domnul Hochon îi ținu tovărășie lui Philippe, și amîndoi avură îndeajuns de furcă, fiindcă moș Rouget se lăsa pradă unor bocete de copil care nu încetară decît în fața acestui argument de zeci de ori repetat de către Philippe :

— Dragă unchiule, dacă Flore se întoarce și va fi drăguță cu dumneata, vei recunoaște că am avut dreptate. Vei fi răsfățat, îți vei păstra veniturile, te vei

lăsa îndrumat pe viitor de sfaturile mele și casa duminică va fi un rai.

Cînd, la ceasurile unsprezece și jumătate, se auzi pe strada La Grande-Narette zgomotul hodorogăii de trăsură, cei din casă se întrebau dacă trăsura se întoarce plină sau goală. Fața lui Rouget căpătă atunci o expresie de groaznică îngrijorare, care fu înlocuită de istoveala bucuriei covârșitoare în clipa cînd, trăsura cotind ca să intre pe poartă, unchiașul le zări pe cele două femei.

— Kouski, zise Philippe oferind mîna Florei ca să coboare, nu mai ești în serviciul domnului Rouget și deseară nu mai dormi aici, așa că stringeți catrafele: Benjamin, aici de lață, te înlocuiește.

— Prin urmare dumneata ești stăpin aici? întrebă Flore ironic.

— Cu voia dumneavoastră, răspunse Philippe, stringind mîna Florei în mîna lui, ca într-o menghină. Vii cu mine? Trebuie să ne *lulburăm* sufletele, noi *inde* noi.

Philippe o duse pe femeia înmărmurită de uimire cîteva pași mai departe, în piața Saint-Jean.

— Preafrumoasa mea, poi-mine Gilet va fi trimis în lumea umbrelor de brațul ăsta, zise soldățoiul întinzînd mîna dreaptă, ori brațul lui mă va sili pe mine să închin steagul. Dacă mor eu, dumneata vei fi stăpîna bietului nevolnic de unchiu-meu: *bene sît!*¹⁷⁷. Dacă rămîn pe picioare, poartă-te bine și servește-i o fericire prima întii. Că de nu, cunosc la Paris niște pescuitoare în apă tulbure care sînt, nu vreau să te supăr, mai nostime ca dumneata, fiindcă n-au decît șaptesprezece ani; ele mi-l vor face pe unchiul nespus de fericit, și vor prii și buzunarului meu. Începe-ți serviciul chiar din astă seară, fiindcă dacă miine dimineată omul nostru nu-i vesel ca un cintezo, atunci, ascultă vorba mea, să-ți intre bine în cap! Pe un bărbat, numai într-un singur fel îl poți ucide fără ca justiția să-ți zică o vorbuliță: te bați în duel cu din-sul; dar de o femeie eu știu să mă descotorosesc în trei feluri. Asta-i, draga mea!

Cît dură acest mic discurs, Flore tremura ca scuturată de friguri.

— Să-l omori pe Max ? zise ea privindu-l pe Philippe în lumina slabă a lunii.

— Ei, să te văd, uite-l pe unchiul...

Într-adevăr, deși domnul Hochon căuta să-l țină de vorbă, moș Rouget ieși în stradă și o apucă pe Flore de mină ca un avar care și-ar fi regăsit comoara ; intră în casă, o luă cu dînsul în camera sa și trase zăvorul.

— Astăzi e zi verde, cine-și lasă slujba o pierde, îi zise Benjamin polonezului.

— V-astupă el stăpînul meu fleoanca la toți, răspunse Kouski, plecînd să-l găsească pe Max, care se instalase la hanul Poștei.

A doua zi, de la ceasurile nouă pînă la unsprezece, femeile pălăvrăgeau între ele stînd în poarta caselor. În tot orașul nu se vorbea decît despre ciudata revoluție petrecută în ajun în casa lui moș Rouget. Toate discuțiile s-ar fi putut rezuma cam astfel :

— Ce o să se petreacă mîine, la banchetul încoronării, între Max și colonelul Bridau ?

Philippe îi spuse lui Védie cîteva vorbe : „Sase sute de franci rentă viageră, sau valea !” care o făcură să nu ia deocamdată partea nimănui în lupta dintre două puteri așa de mari, ca Philippe și Flore.

Știînd că viața lui Max e în primejdie, Flore se purtă cu bătrînul Rouget mai drăgăstos decît în primele zile ale conviețuirii lor. Vai ! în dragoste, o înșelăciune din interes întrece adevărul, iată de ce atîția bărbați plătesc așa de scump femeile care știu să-i amăgească. Pescuitoarea în apă tulbure nu se ivi decît la ora prinzului, coborînd cu Rouget, căruia îi dădea brațul. O podidiră lacrimile cînd îl văzu în locul lui Max pe cumplitul soldătoi cu ochii lui de un albastru întunecat și cu fața infiorător de sinistră.

— Ce ai, domnișoară ? o întrebă el după ce dădu bună ziua unchiului său.

— Ce să aibă, nepoté, nu se impacă de fel cu gîndul că s-ar putea să te bați în duel cu maiorul Gilet...

— N-am nici o poltă să-lucid pe Gilet, răspunse Philippe; n-are decit să plece din Issoudun, s-o pornească într-o călătorie spre America, luind și niscaiva mărfuri de vânzare; aş fi primul care te-aş povăţui să-i dai o sumă ca să aibă cu ce cumpăra cele mai bune lucruri de vânzare şi să-i urezi drum bun! Acolo s-ar îmbogăţi şi ar fi cu mult mai vrednic de cinste decit făcînd tot lelul de năzbitii noaptea în Issoudun şi pe diavolul în casa dumatăle.

— Ei, ce zici, ar fi bine, nu?... întrebă Rouget uitîndu-se la Flore.

— În A... me... e... ri... ca! suspină ea.

— E mai bine să fii pe picioarele tale la New York decit să putrezeşti într-o redingotă de brad în Franţa... Poate îmi veţi răspunde că-i îndemînată şi e în stare să măucidă el! observă colonelul.

— Îmi dai voie să vorbesc cu dînsul? întrebă Flore cu glas umil şi supus, implorîndu-l pe Philippe.

— Desigur, poate chiar să vină să-şi ia lucrurile; dar eu voi sta lîngă unchiu-meu în acest răstimp, căci nu-l mai las singur pe bietul om, răspunse Philippe.

— Vădie, strigă Flore, dă fuga pînă la hanul Poştei, draga mea, şi spune-i domnului maior că-l rog să...

— Să vină să-şi ia lucrurile, se amestecă Philippe, tăindu-i Florei şirul vorbelor.

— Da, da, Vădie. Asta-i motivul cel mai bun ca să mă vadă. Vreau să-i vorbesc...

Groaza înăbuşea într-atît ura acestei fete, şi spaima pe care o încerca în faţa unei firi energice şi neîndurătoare era atît de mare, încît ea, cea pînă mai ieri adulată, începea a se obişnui cu supunerea faţă de Philippe tot aşa cum bietul Rouget se obişnuise să se supună dorinţelor ei; Flore aşteptă cu nelinişte în suflet întoarcerea lui Vădie; dar Vădie sosi cu un refuz hotărît din partea lui Max, care o ruga pe domnişoara Brazier să-i trimită hainele şi toate lucrurile lui la han.

— Îmi îngădui să i le duc eu? îl întrebă ea pe Jean-Jacques.

— Da, dar să te întorci, făcu bătrînul.

— Dacă domnișoara nu-i acasă la amiază, la ceasurile unu îmi vei da procură să-ți vind rentele, răspunse Philippe uitându-se la Flore. Ia-o cu dumneata și pe Védie ca să nu dai lumii prilej de vorbă, domnișoară. Cată de-acum înainte să ai grijă de cinstea unchiului meu.

Flore nu putu dobîndi nimic de la Maxence. Maiorul, deznădăjduit că se lăsase scos dintr-o poziție socotită înjositoare de toți oamenii din oraș, avea prea multă mîndrie ca să dea bir cu fugiții din fața lui Philippe. Pescuitoarea în apă tulbure combătu acest argument propunîndu-i prietenului ei să fugă împreună în America; dar Gilet, care nu ținea s-o aibă pe Flore fără averea lui moș Rouget și nu voia ca ea să-i cunoască taințele sufletului, se arătă și mai hotărît să-l ucidă pe Philippe.

— Am făcut o nerozie grosolană, se căină el. Trebuia să ne ducem tustrei la Paris, să petrecem acolo iarna; dar cum eră să ne inchipuim, atunci cînd ne-a feșit în cale acest cadavru viu, că lucrurile vor lua o asemenea întorsătură? În înlănțuirea lor, evenimentele au o iuțeală amețitoare. L-am socotit pe colonel drept unul dintre acei spadasi care nu leagă două idei în capul lor: asta mi-e vina. De vreme ce nu m-am priceput de la început să fac stînga-mprejur, acum aș fi un mișel dacă aș da măcar un pas înapoi în fața colonelului; m-a compromis în ochii orașului, nu-mi pot recăpăta stima pierdută decît dacă îl ucid.

— Pleacă în America cu patruzeci de mii de franci; știu eu cum să mă descotorosesc de sălbaticul ăsta, și te ajung din urmă. Ar fi mult mai cumînte...

— Ce s-ar crede despre mine? ridică el glasul, imboldit de prejudecata: ce-o să zică lumea? Nu. De altminteri, am și băgat pînă acum în pămînt nouă. Dumnealui nu pare să fie foarte tare: de cum a ieșit din școală a intrat în armată, s-a luptat într-una pînă în 1815, a călătorit după aceea în America; așadar, porcul ăsta de ciine nici n-a pus piciorul prin vreo sală de scrimă, pe cînd eu n-am pereche la sabie! Sabia e arma sa, voi părea deci mărînimos propunînd-

du-i-o — căci voi căuta să fiu eu cel insultat — și-l voi străpunge. Fără doar și poate, e mai bine așa. Fii liniștită: poimîine noi vom fi stăpîinii.

Astfel, chestiunea de onoare se dovedi la Max mai puternică decît sănătoasa viclenie. Întoarsă la ceasurile unu acasă, Flore se incuie în cameră ca să poată plinge în voie. În tot cursul acelei zile, pălăvrăgeliile continuară mai departe în Issoudun; fiecare socotea de neînălțurat un duel între Philippe și Maxence.

— Ah! domnule Hochon, zise Mignonnet care, însoțit de Carpentier, se întîlni cu bătrînul pe bulevardul Baŕon, sintem foarte îngrijorați, Gilet e foarte tare în orice fel de armă.

— Oricum, răspunse bătrînul sfোরar din provincie, Philippe a condus bine treburile... Și n-aeș fi crezut că vestitul lasă-mă-să-te-las avea să izbindească atît de repede. Cei doi îndrăzneți s-au dezlănțuit unul asupra altuia ca două furtuni...

— Oh! zise Carpentier, Philippe e un om foarte ager la mîinte, purtarea sa în fața Curții *pair*-ilor e o capodoperă de iscusință.

— Ei bine, căpitane Renard, observă un burghez, se zice că corb la corb nu-și scoate ochii, dar se pare că Max se va încăiera pe teren cu colonelul Bridau. O să fie lată, între oameni din garda lui Napoleon...

— Rîdeți, voi ceștilalți! Fiindcă bietul băiat petrecea și el noaptea, îi purtați pică, interveni maiorul Potel. Dar Gilet nu era omul să stea într-o văgăună ca Issoudun fără să facă ceva!

— În sfîrșit, domnilor, vorbi un al patrulea, Max și colonelul și-au jucat fiecare rolul. Colonelul nu trebuia să-l răzbune pe fratele său Joseph? Aduceți-vă aminte de perfidia lui Max față de bietul băiat.

— Ei, un artist, acolo, spuse Renard.

— Dar e vorba de moștenirea averii lui moș Rouget. Se zice că domnul Gilet era cît pe ce să pună mina pe cincizeci de mii de livre rentă, în clipa cînd colonelul s-a stabilit acasă la unchiul său.

— Gilet, să fure rente de la careva?... Uite, să nu mai spui una ca asta și într-altă parte, domnule Ga-

nivet, strigă Potel, că te punem să-ți măninci singur limba — și fără sos!

În toate casele de burghezi se făcură urări pentru izbînda vrednicului colonel Bridau.

A doua zi, pe la ceasurile patru, ofițerii din vechea armată aflați în Issoudun sau prin împrejurimi se plimbau prin piața du Marché, în fața restaurantului numit „Lacroix”, așteptîndu-l pe Philippe Bridau. Banchetul care urma să aibă loc pentru a sărbători încoronarea era anunțat la ceasurile cinci precis. Se vorbea în toate grupurile despre încurcătura lui Maxence și despre izgonirea lui din casa Rouget, căci pînă și soldații de rînd se gîndiseră să se întilnească la un negustor de vinuri din piață. Printre ofițeri, numai Potel și Renard încercară să-și apere prietenul.

— Trebuie oare să ne amestecăm noi în cele ce se petrec între doi moștenitori? zicea Renard.

— Max e slab cînd e vorba de femei, observă cînicul Potel.

— În curînd, se vor trage săbii din teacă, zise un fost sublocotenent, care cultiva o grădină de zarzavat în Baltanul de sus. De vreme ce domnul Maxence Gilet a făcut nerozia să stea la unchiașul Rouget, ar fi un laș dacă s-ar lăsa dat afară ca o slugă, fără să ceară socoteală.

— Desigur, răspunse scurt și aspru Mignonnet. O nerozie care nu izbîndește e o crimă.

Max, care venise și el să se întilnească acolo cu veteranii lui Napoleon, fu primit printr-o tăcere plină de înțeles. Potel și Renard, îl luară fiecare de cite un braț pe prietenul lor și se traseră deoparte să stea de vorbă cu el. În acea clipă, se ivi în depărtare Philippe, în mare ținută; își tiria bastonul păstrînd o ținută imperturbabilă, în contrast izbitor cu atenția adîncă pe care Max era silit s-o acorde suvoifului de vorbe al celor doi prieteni ce îi mai rămăseseră. Philippe strînse mîinile pe care i le întinseră Mignonnet, Carpentier și alți cițiva. O asemenea primire, atît de deosebită de cea făcută cu cîteva clipe înainte lui Maxence, împrăstie din sufletul acestui om ultimele gînduri de frică, de înțelepciune dacă vrei, pe care stăruințele și mai ales

drăgălășeniile Florei i le deșteptaseră, cînd rămăsese singur cu el însuși.

— Ne vom bate în duel, zise el către căpitanul Renard, pe viață și pe moarte. Așa că nu-mi mai spuneți nimic, lăsați-mă să-mi joc bine rolul.

După această ultimă vorbă rostită pe un ton infri-gurat, cei trei bonapartiști se întoarseră să se ames-tece în grupul ofițerilor. Max, primul, îl salută pe Philippe Bridau, care îi răspunse la salut schimbînd cu dînsul cea mai rece privire.

— Haideți, domnilor, la masă! îi pofti maiorul Potel.

— Să bem în cinstea gloriei nepieritoare a celui care se află acum în paradisul vitejilor¹⁷⁶, strigă Renard.

Dîndu-și seama că s-ar simți mai puțin stingheriți așezîndu-se la masă, fiecare înțelese intenția micului căpitan. Se repeziră în lunga sală joasă a restau-rantului „Lacroix”, ale cărui ferestre dădeau spre piață. Toți comesezii își ocupară repede locurile în jurul mesei, unde, după cum ceruse Philippe, cei doi adver-sari se afluau așezați unul în fața celuilalt. Cîțiva tineri din oraș, mai cu seamă foști *Cavaleri Fără Treabă*, îndeajuns de îngrijorați de ceea ce avea să se pe-treacă la acest banchet, se plimbau discutînd despre situația critică în care Philippe izbutise să-l pună pe Maxence Gilet. Mai toți deplingeau această ciocnire, deși socoteau duelul de neînălțurat.

Toate meraseră bine pînă la desert, deși cei doi rivali păstrau, cu toată aparenta voie bună generală, un fel de atenție îndeajuns de asemănătoare îngrijorării. Așteptînd cearta la care și unul și altul se gîndeau desi-gur, Philippe păru de-un calm vrednic de admirație, și Max de-o nemaipomenită veselie; dar, pentru cu-noscători, fiecare dintre ei juca un rol.

Cînd se servi desertul Philippe zise:

— Umpleți-vă paharele, dragii mei prieteni. Vă cer îngăduința de a ridica primul pahar.

— A zis *dragii mei prieteni*, nu-ți turna în pahar, îi șopti Renard la ureche lui Max.

Max își turnă vin.

— Trăiască Marea armată ¹⁷⁹! strigă Philippe, cu un entuziasm sincer.

— Trăiască Marea armată! repetară, într-un singur strigăt, toate glasurile.

În aceeași clipă, se iviră în pragul sălii unsprezece soldați de rind, printre care se aflau Benjamin și Kouski, care repetară: „Trăiască Marea armată”!

— Intrați, dragii mei, să bem în sănătatea *lui*, zise maiorul Potel.

Foștii soldați intrară și se rindură în picioare la spatele ofițerilor.

— Ai înțeles că *el* nu-i mort! se adresă Kouski către un fost sergent care, lără indoială, deplinsese agonia împăratului, izbăvit în cele din urmă.

— Cer cuvîntul pentru al doilea toast, zise maiorul Mignonnet.

Neștiind ce atitudine să ia, dădura iama în cîteva farfurii de desert. Mignonnet se sculă în picioare.

— În sănătatea celor care au încercat să-l repună în drepturi pe fiul său ¹⁸⁰! zise el.

Toți, afară de Maxence Gilet, închinară spre Philippe Bridau, întinzînd către dînsul paharele.

— E rîndul meu, zise Max, ridicîndu-se în picioare.

— Vorbește Max! vorbește Max! se striga afară.

O tăcere adîncă domni în sală și în piață, căci firea lui Gilet dădea temei să se creadă că urma provocarea.

— Să dea domnul să ne putem întîlni *cu toții* la anul, în aceeași zi.

Și-l salută pe Philippe cu ironie.

— Se îngroașă, șopti Kouski către vecinul său.

— La Paris, poliția nu vă lăsa să faceți asemenea banchete, îi spuse maiorul Potel lui Philippe.

— De ce dracu îi vorbești de poliție tocmai colonelului Bridau? întrebă pe un ton obraznic Maxence Gilet.

— Maiorul Potel n-o spunea cu nici un gînd rău; *el* nu insinuează... răspunse Philippe surizînd cu amărăciune.

Tăcerea ajunse așa de adîncă, încît s-ar fi auzit și zborul unei muște, dacă ar fi fost muște pe acolo.

— Poliția se teme de mine într-atît, reluă Philippe, încît m-a trimis la Issoudun, ținut unde am plăcerea să întîlnesc camarazi încercați; dar, trebuie să recunoaștem că nu prea sînt pe aici cine știe ce distracții. Ca bărbat căruia nu-i displac jocurile dragostei, credeți-mă că-mi lipsesc îndeajuns! În fine, am să strîng bani pentru domnișoare, căci nu sînt dintre aceia cărora așternuturile de puf le aduc venituri, și Mariette de la Operă mi-a mîncat bani cu nemiluita.

— La adresa mea spui toate astea, scumpe colonele? întrebă Max, îndreptînd spre Philippe o privire încărcată parcă de curent electric.

— Ia-o cum vrei, domnule maior Gilet, răspunse Philippe.

— Colonele, acești doi prieteni ai mei, aici de față, Renard și Potel, se vor duce miine să ia contact cu...

— Cu Mignonnet și Carpentier, răspunse Philippe, tăindu-i vorba lui Gilet și arătînd spre cei doi vecini ai săi.

— Acum, zise Max, să continuăm toasturile.

Fiecare dintre cei doi adversari nu depășiseră tonul unei convorbiri obișnuite; solemnă era doar tăcerea în care toți îi ascultaseră.

— Ah, drăcie! luați seama și voi ceștilalți, spuse Philippe, aruncînd o privire asupra soldaților de rînd. gîndiți-vă că chestiile noastre nu-i privesc pe burghezi... Nici o vorbă despre ceea ce s-a întîmplat adineauri. Totul trebuie să rămînă între oamenii vechii gărzi.

— Vor respecta consemnul, colonele, zise Renard. Mă pun chezaș.

— Trăiască fiul lui! Dea sfîntul să domnească el peste Franța! strigă Potel.

— Moarte englezilor! strigă Carpentier.

Acest toast avu un succes uimitor.

— Rușine lui Hudson Lowe!¹⁸¹ zise căpitanul Renard.

Desertul se desfășură foarte bine, libațiunile fură foarte îmbelșugate. Cei doi adversari și cei patru martori socotiră drept o cinste pentru dinșii ca acest duel. În care era vorba despre o foarte mare avere și care

privea pe doi oameni atât de renumiți prin curajul lor, să nu se asemene întru nimic cu încăierările de rind. Doi *gentlemen*-i nu s-ar fi purtat mai frumos decât Max și Philippe. Așa că nădejtile tinerilor și burghezilor adunați în piață fură înșelate. Toți comensii, ca niște adevărați militari, păstrară cel mai deplin secret asupra episodului de la desert.

La ceasurile zece, amândoi adversarii aflară că martorii se înțeleseseră ca arma de luptă să fie sabia. Locul de întâlnire fu ales în spatele bisericii Capucinilor, iar timpul, dimineața la ceasurile opt. Goddet care, în calitatea lui de fost chirurg-șef militar, luase parte la banchet, fusese rugat să asiste la duel. Martorii hotărîră ca, orice s-ar întâmpla, lupta să nu țină mai mult de zece minute.

La ceasurile unsprezece noaptea, spre marea surprindere a colonelului, domnul Hochon veni împreună cu nevastă-sa acasă la Philippe, în momentul cînd acesta se pregătea să se culce.

— Știm ce se întâmplă, zise bătrîna doamnă cu ochii scăldați în lacrimi, și te rog fierbinte să nu ieși mîine din casă fără să-ți spui rugăciunile... Înălță-ți sufletul către cel-de-sus.

— Da, doamnă, răspunse Philippe, după ce bătrînul Hochon, așezat în spatele nevastei sale, îi făcu un semn.

— Și n-am isprăvit, reluă nașa Agathe; țin locul bieteii dumitale mame și mă lipsesc de ceea ce aveam mai de preț, iată!...

Îi întinse lui Philippe un dinte fixat pe o catifea neagră tivită cu aur, căreia îi cususe două panglici verzi, și îl puse la loc într-o punguță, după ce i-l arăta-se.

— E din moaștele sfintei Solange, ocrotitoarea ținutului Berry; l-am salvat în timpul Revoluției; să-l pui la piept mîine dimineață.

— Asta te poate oare apăra de loviturile de sabie? întrebă Philippe.

— Da, răspunse bătrîna doamnă.

— Nu-i îngăduit să am asemenea echipament, cum nu e voie să am platoșă! exclamă fiul Agathe.

— Ce zice ? îl întrebă doamna Hochon pe bărbatul ei.

— Zice că nu-i îngăduit așa ceva, răspunse bătrînul Hochon.

— Bine, să nu mai vorbim despre asta, mă voi ruga pentru dumneata.

— Da, doamnă, o rugăciune și o bună lovitură de vîrf ascuțit nu strică, răspunse colonelul, făcînd gestul de a străpunge inima domnului Hochon.

Bătrîna doamnă vru să-l sărute pe Philippe pe frunte. Apoi, coborînd pe scară, dădu treizeci de franci, toți banii pe care îi avea, lui Benjamin, pentru a-l îndupleca să coasă relicva în buzunărașul de la cingătoarea pantalonilor stăpînului-său. Ceea ce Benjamin făcu, nu fiindcă ar fi crezut în puterea acestui dinte, deoarece își zise că stăpînul său avea unul mai grozav împotriva lui Gilet, ci numai fiindcă trebuia să îndeplinească o sarcină atît de bine plătită. Doamna Hochon plecă deplin încrezătoare în sfînta Solange.

La ceasurile opt, a doua zi, în trei decembrie, pe o vreme posomorită, Max, însoțit de cei doi martori și de polonez, sosi pe pajiștea ce se afla pe atunci în spatele vechii biserici a Capucinilor. Îl găsiră acolo pe Philippe cu martorii săi și cu Benjamin. Potel și Mignonnet măsurară douăzeci și patru de picioare. La cele două capete ale acestei distanțe, cei doi soldați traseră două linii cu o sapă. Dacă nu voiau să se facă vinovați de lașitate, adversarii nu puteau să se retragă dincolo de linii ; amîndoi trebuiau să stea pe aceste linii și să înainteze cît sau cînd voiau după ce martorii vor fi strigat : „Începeți !”

— Ne dezbrăcăm hainele ? se adresă Philippe pe un ton rece lui Gilet.

— Bucuros, colonele, răspunse Maxence, cu siguranța de sine a unui duelgiu.

Amîndoi adversarii rămaseră numai în pantaloni ; pielea li se zărea trandafirie sub cămașa de percal. Amîndoi, înarmați cu cîte o sabie reglementară, aleasă de aceeași greutate, cam de trei livre, și de aceeași lungime, de trei picioare, se așezară într-o poziție semeață, ținînd virful în pămînt și așteptînd semnalul.

Erau atât de calmi și unul și celălalt încit, cu tot frîgul, mușchii nu le zvicniră, de parcă ar fi fost de bronz. Goddet, cei patru martori și cei doi soldați fură impresionați.

— Ce strașnici dulăi !

Această exclamație îi scăpă din gură maiorului Potel.

În clipa cînd fu dat semnalul „Începeți !” Maxence zări, ca o piază rea, capul lui Fario, care se uita la ei pe gaura făcută de *Cavalerii Fără Treabă* în acoperișul bisericii ca să vîre porumbeii în magazia sa de grîne. Acești doi ochi, din care țîșniră, ca să zicem așa, două dușuri de foc, de ură și dorință de răzbu-nare, parcă îi luară lui Max mințile și vederea. Colonelul se îndreptă țintă spre adversarul său, în poziția de apărare menită să-i asigure superioritatea asupra lui. Expert în măiestria de a ucide știu că, dintre doi adversari, cel mai îndeminatic poate să ajungă stăpîn pe situație, dacă își ține corpul și sabia într-așa fel încit să fie ferit de sabia adversarului. Această poziție, care îngăduie oarecum să poți aștepta, arată atât de vădit că ai de a face cu un duelist de mîna întii, încit un sentiment de inferioritate pătrunse în sufletul lui Max, dezlănțuind într-însul acea derută a forțelor care taie curajul unui jucător atunci cînd, în fața unui maestru sau în fața unui om norocos, își pierde cumpătul și joacă mai prost ca de obicei.

— Ah ! ticălosul e meșter mare, se gîndi Max ; sînt pierdut !

Max încercă o figură de scrimă de mare dibăcie ; învîrtind sabia cu îndeminarea unui batonist¹⁸², voia să-l zăpăcească pe Philippe și să-i lovească sabia ca să i-o smulgă din mînă ; dar își dădu seama de la prima lovitură că colonelul avea încheietura mîinii ca turnată în fier și totodată mlădioasă ca un arc de oțel. Maxence trebuia să iscodească alt mijloc și toc-mai voia să chibzuiască ce-ar avea de făcut, nenorocitul ! În acest timp Philippe, ai cărui ochi îi aruncau fulgerături mai vii decît acelea ale săbiei, îi para toate atacurile, cu calmul unui maestru apărat de pieptar într-o sală de scrimă.

Între niște inși atît de puternici ca cei doi adversari se petrece un fapt izbitor, aproape asemănător celui care are loc între oamenii simpli angajați în cumplita luptă zisă a *piedicii*. Victoria atîrnă de o mișcare greșită, de o eroare în acel calcul, rapid ca fulgerul, la care trebuie să recurgi în mod instinctiv. Un anumit timp, pe cit de scurt pentru spectatori pe atît de lung pentru adversari, lupta constă într-o pîndă care absoarbe forțele sufletului și ale corpului, ascunzîndu-se sub atacuri simulate, a căror incetineală și prefăcută prudență conving parcă pe privitori că nici unul dintre cei doi potrivnici nu vrea să se încerce de-a binelea. Această clipă, urmată de o înclăștare rapidă și hotărîtoare, e cumplită pentru cunoscători. La o apărare stingace a lui Max, colofnelul îi izbi sabia și el o scăpă din mînă.

— Ridic-o! zise Philippe intrerupînd lupta, nu sînt eu omul în stare să ucidă un adversar dezarmat.

A fost ca un moment sublim al cruzimii. Această mărinimie dovedea atîta superioritate, încît fu luată de către spectatori drept cel mai iscusit dintre toate calculele. Într-adevăr, cînd Max se puse iar în poziție de apărare, își pierduse calmul și, vrînd-nevrînd, cunoscînd încă o dată apăsarea acelei figuri de scrimă, care te amenință, apărîndu-l totodată pe adversar: vru să dreagă rușinoasa înfrîngere printr-o îndrăzneală. Nu se mai gîndi să se apere, apucă sabia cu amîndouă mîinile și tăbări ca un turbat asupra colonelului ca să-l rănească de moarte cu prețul propriei vieți. Deși primi o lovitură de sabie care îi tăie fruntea și o parte a obrazului, Philippe despică pieziș capul lui Max printr-o cumplită izbitură, care pară disperata încercare a lui Max de a-l răpune. Cu aceste două lovituri turbate lupta se încheie în al nouălea minut. Fario cobori și veni să se desfete văzîndu-și dușmanul în spasmele morții, fiindcă, la un om de forța lui Max, mușchii trupului se zbătură înspăimîntător. Pe Philippe îl duseră acasă la unchiul său.

Astfel dispăru unul dintre acei oameni meniți să facă lucruri mari, dacă ar fi rămas în mediu prielnic; un bărbat pe care natura îl răsărase, căci îi dăduse

curaj, calm, și un simț politic de felul celui al lui Cezar Borgia.¹⁶⁹ Dar educația nu-i transmisese acea noblete a ideilor și a purtării, fără de care nimic nu-i cu putință în nici o carieră. Nu fu regretat, din pricina perfidiei cu care adversarul său, mai puțin merituos decît dînsul, izbutise să-l compromită. Sîrșitul lui puse capăt isprăvilor năzdrăvane ale tagmei, spre marea mulțumire a orașului Issoudun. Așa încît Philippe nu avu de suferit din cauza acestui duel, care păru de altminteri un act al răzbunării divine și ale cărui amănunte și împrejurări se povestiră în toată regiunea cu unanime laude pentru cei doi adversari.

— Ar fi trebuit să se omoare unul pe altul, zise domnul Mouilleron; scăpa ocîrmuirea de o pacoste.

Situația Florei Brăzier ar fi fost foarte încurcată, dacă nu s-ar fi abătut asupra ei, ca urmare a morții lui Max, o rătăcire a minții, complicată cu o stare generală de exaltare primejdioasă pricinuită de repețiile din cele trei zile; dacă s-ar fi bucurat de sănătatea ei obișnuită, poate că ar fi fugit din casa unde deasupra odăii ei, în apartamentul lui Max și în așternutul lui Max, zăcea ucigașul lui Max. Se zbătu între viață și moarte vreme de trei luni de zile, îngrijită de domnul Goddet, care îl îngrijea și pe Philippe.

De îndată ce putu ține pînă în-mină, Philippe alcătui scrisorile următoare :

Către domnul Desroches, avocat.

Am și ucis pe cea mai veninoasă dintre cele două bestii; dar n-am putut ajunge aici lără să mă aleg cu capul cioplit de o lovitură de sabie; din fericire însă, nemernicul nu m-a lovit în plin. A rămas cealaltă năpîrcă; dar cu ea voi încerca să mă înțeleg, fiindcă unchiul ține la dînsa ca și la rîznea lui. Mă temeam ca Pescuitoroaia asta (frumoasă al dracului!) să n-o șteargă, fiindcă unchiul meu s-ar fi luat după ea; dar spaima care a cuprins-o într-un moment periculos a jîluit-o la pat. Dacă dumnezeu ar vrea să-mi vină într-ajutor, ar rechema la dînsul acest suflet chiar în timp ce se căiește de gravele-i greșeli. Deocamdată am de partea mea, datorită domnului Hoehon (bătrînul ăsta e sănătos

lun !), pe medic, numit Goddet, un om de suflet care so-coate că moștenirile de la unchi stau mai bine în mîi-nile nepoților decît în ale tîrlilor. Domnul Hlochon are de altminteri înînjurire asupra unui oarecare papa Fichel, a cărui liică e bogată, și Goddet o ochește ca nevastă pentru liul său ; de aceea, hîrlia de o mie de franci flu-turată pe dinaintea ochilor în schimbul vindecării căpû-plinei mele contribuie numai întrucîtva la devotamentul său. Acest Goddet, pe vremuri chirurg-șef în al treilea regiment de linie, a mai lost și dascălit de către prie-tenii mei, doi viteji ofițeri, Mignonnet și Carpentier, așa că se dă de ceasul morții pentru bolnava sa.

„Există un Dumnezeu, la urma urmelor, copila mea, vezi bine ! îi zice el luîndu-i pulsul. Ai căsunat o mare nenorocire, trebuie s-o îndrepți. Mîna lui Dumnezeu se arată în toate acestea (e uimitor cîte i se atribuie mîinii lui Dumnezeu !). Religia e religie, supune-te, resemnea-ză-te, asta te va liniști mai întîi, și te va tămădui aproape cît și doctoriile mele. Mai cu seamă nu pleca de aici, îngrijește-ți stăpînul. Pe scurt, uită, iartă, asta-i legea creștină.”

Acest Goddet mi-a lăgăduit că are s-o țină pe Flore vreme de trei luni în pat. Pe nesimțite, fata se va obiș-nui poate cu prezența mea sub același acoperămint. Am cîștigat de partea mea și bucătăreasa. Ticăloasa de bă-trînă i-a spus stăpînii sale că Max i-ar fi amărit tare viața. Zice c-a auzit cu urechile ei din gura răposa-tului că la moartea bătrînului, dacă Flore i-ar cere să se însoare cu dînsa, nici prin gînd nu i-ar trece să în-găduie ca o slujnică să se pună de-a curmezișul ambi-jiilor sale. Și bucătăreasa a mai izbutit să slrecoare în minlea stăpînei bănuiala că Max, dacă trăia, s-ar fi des-colorosit de dînsa. Așa că totul merge bine. Unchiul, povăluit de moș Hochon, și-a rupt testamentul.

„Domnului Giroudeau (prin bunăvoința domnișoarei Florentine) strada Vendôme, în Marais.

Iubite camarade,

Informează-te dacă micuța dansatoare Césarine e ocu-pată și vezi să 'lie gata să vină la Issoudun de îndată

ce o voi chema. Șmechera asta ar urma să sosească imediat, cu prima diligență. Va trebui să aibă o ținută cuviincioasă, să lase la Paris tot ceea ce ar aminti că-i o femeiușcă din teatru; fiindcă aici, în Issoudun, trebuie să se prezinte drept fiica unui viteaz militar căzut pe câmpul de bătălie. Așadar, numai apucături frumoase, îmbrăcăminte de lată de pânson și virtute de prima calitate: asta-i porunca. Dacă voi avea nevoie de Césarine și dacă ea va izbuti, la moartea unchiului meu va avea cincizeci de mii de franci pe numele ei; în caz că e ocupată, vorbește cu Florentine; și voi amîn-doi găsiți-mi orice figurantă în stare să joace rolul. Eu m-am ales cu căpățîna știrbită în duelul cu grozavul căpcăun al moștenirii mele, care a dat ortul popii. Am să-ți povestesc ce lovitură i-am tras. Ah! dragule, vom mai apuca zile frumoase și vom mai petrece noi — sau Celălalt nu va mai fi Celălalt¹⁶⁴. Dacă poți trimite-mi cinci sute de carlușe, o să le venim de hac. Te las cu bine, bătrîne frate de arme. Aprinde-ți țigara cu această scrisoare. Rămîne hotărît că fiica oșierului va veni din Châteauroux și se va face că umblă după ajutoare. Nădăduiesc toluși că nu voi avea nevoie să mă folosesc de acest mijloc primejdios. Dă semne de viață din partea mea Mariettei și tuturor prietenilor noștri."

Agathe, înștiințată printr-o scrisoare de către doamna Hochon, alergă la Issoudun, fu primită de fratele său, și i se dădu camera care fusese a lui Philippe. Biata ființă recăpătă pentru fiul blestemat toată dragostea ei de mamă și avu cîteva zile fericite auzind pe burghezii din oraș vorbindu-i-l de bine pe colonel.

— La urma urmei, draga mea, îi zise doamna Hochon chiar în ziua sosirii, greșelile tinereții se iartă. Năzdrăvăniile militarilor de pe vremea împăratului nu se pot asemăna cu cele ale băieților de familie supravegheați de părinți. Ah! dacă ai ști cite își îngăduia aici, noaptea, ticălosul de Max! Datorită fiului dumitale, Issoudunul respiră și doarme în pace acum. Cam tirziu, i-a venit lui Philippe mintea la cap, dar tot i-a venit; cum ne spunea el: trei luni de închisoare la Luxembourg

te fac om cu scaun la cap; ce mai vorbă, purtarea lui aici îl încintă pe domnul Hochon și-i asigură stima tuturor. Dacă se poate ține o vreme departe de ispitele Parisului, fiul dumitale va ajunge să-ți aducă multe bucurii.

Auzind aceste vorbe mîngietoare, Agathe se uită la nașa-sa cu ochii scăldați în lacrimi de fericire.

Philippe făcu pe mironosița față de maică-sa, fiindcă avea nevoie de dînsa. Acest mare sfiorar nu voia să se folosească de Césarine decît în cazul cînd domnișoara Brazier nu l-ar fi putut suferi cu nici un chip. Recunoscînd în Flore o minunată unealtă desăvîrșit șlefuită de Maxence, și de care unchiul său nu se putea lipsi, ținea să se slujească mai degrabă de dînsa decît de o pariziană, capabilă poate să-l convingă pe unchiuș s-o ia în căsătorie.

Așa după cum Fouché îl indemnase pe Ludovic al XVIII-lea să se culce în cearșafurile lui Napoleon¹⁸⁵ în loc să dea o chartă, Philippe dorea să rămînă culcat în cearșafurile lui Gilet; dar n-ar fi vrut nici să-și știrbească bunul nume cîștigat între timp în Berry; or, a lua locul lui Max lingă Pescuitoarea în apă turbure ar fi fost deopotrivă de mirșav și din partea acestei fete și din partea lui. El putea, fără a se dezomora, să trăiască în casa și pe cheltuiala unchiului său în virtutea datinei nepotismului; dar nu se cădea să se apropie de Flore decît după reabilitarea ei. În toiul atîtor greutăți, imboldit de speranța de a pune mina pe moștenire, plămui planul minusal de a o face pe Pescuitoarea în apă turbure mătușa sa. Prin urmare, urmărind acest scop tăinuit, îi spuse mamei sale să se ducă s-o viziteze pe fată și să-i arate oarecare dragoste, purtîndu-se cu dînsa ca și cum i-ar fi fost cumnată.

— Recunosc, dragă mamă, zise el, cu mutră de fățarnic și uitîndu-se la domnul și doamna Hochon veniți să-i țină tovărășie scumpei lor Agathe, că felul de a trăi al unchiului meu nu-i chiar cel mai potrivit și ar fi de ajuns să pună rînduială în viața lui ca să dobîndească pentru domnișoara Brazier stima orașului. Nu s-ar simți oare mai bine fiind doamna Rouget și nu slujnica-țitoare a unui burlac bătrîn? Nu-i mai simplu

să dobindească printr-un act de căsătorie drepturi precise, decît să amenințe o familie cu dezmoștenirea? Dacă dumneata, dacă domnul Hochon, dacă vreun curvios preot ar vrea să-i vorbească despre lucrul ăsta, s-ar pune capăt unei rușini care-i mîhneste pe oamenii cumsecade. Și domnișoara Brazier ar fi mulțumită văzîndu-se tratată de dumneata ca o soră și de mine ca o mătușă.

A doua zi, Agathe și doamna Hochon se aflau la căpătiul domnișoarei Flore, arătînd bolnavei și lui Rouget minunatele simțăminte ale lui Philippe. De la un capăt la altul al orașului se vorbea despre colonel ca despre un om foarte bun și cu o fire foarte aleasă, datorită mai cu seamă purtării sale față de Flore. Timp de o lună, Pescuitoarea în apă tulbure auzi pe Goddet-tatăl, medicul ei, acest om atît de stăpin pe stările sufletești ale unui bolnav, pe respectabila doamnă Hochon, îmboldită de dubul credinței, pe Agathe, ființă atît de blindă și de evlavioasă, expunîndu-i toate foloasele căsătoriei sale cu Rouget. Cînd, cucerită de gîndul de a fi doamna Rouget, o vrednică și cuminte burgheză, simți via dorință să se întromeze spre a face nunta, nu fu greu să fie convinsă că nu putea să intre în vechiul neam Rouget alungîndu-l pe Philippe din casă.

— De altminteri, îi zise într-o zi Goddet-tatăl, nu-i așa că lui îi datorești acest mare noroc? Max nu ți-ar fi îngăduit niciodată să te măriți cu moș Rouget. Apoi, îi șopti ei la ureche, dacă veți avea copii, îl vei răzbuna pe Max, fiindcă cei trei Bridau vor fi dezmoșteniți.

La două luni după nenorocita întimplare, în februarie 1823, bolnava, sfătuită de toți cei din jurul ei, rugată de Rouget, îl primi în sfîrșit pe Philippe, a cărui cicatrice îi stîrni plînsul, dar a cărui purtare împlînzită față de dînsa, aproape drăgăstoasă, o liniști. După dorința lui Philippe, îl lăsară singur cu viitoarea sa mătușă.

— Draga mea copilă, îi zise soldatul, eu l-am sfătuit de la început pe unchiul meu să te ia de nevastă; și, dacă ai să consimți, căsătoria se va face de îndată ce te vei întrema...

— Mi s-a spus, răspunse ea.

— Întrucît împrejurările m-au silit să-ți fac rău, e firesc să vreau să-ți fac și cel mai mare bine cu putință. Avereă, stima și o familie prețuiesc mai mult decît ceea ce ai pierdut dumneata. După moartea unchiului meu, n-ai mai fi fost multă vreme femeia acelui om, căci am aflat de la prietenii săi că nu-ți pregătea o soartă bună. Uite, draga mea, să ne înțelegem și o să trăim cu toții mulțumiți. Dumneata îmi vei fi mătușă, *nimic altceva decît mătușă*. Vei avea grijă ca unchiul să nu mă uite cînd își va face testamentul; în ce mă privește, ai să vezi ce voi dobîndi eu pentru dumneata prin actul de căsătorie... Fii liniștită, gîndește-te la asta și vom mai vorbi. Vezi doar că oamenii cei mai cu scaun la cap, tot orașul te slătuiesc să pui capăt acestei situații nelegale și nimeni nu vede ceva rău în faptul că mă primești în casă. Lumea înțelege că, în viață, interesele trec înaintea simțămîntelor. În ziua căsătoriei vei fi mai frumoasă decît ai fost vreodată. Supărarea, adăugîndu-ți oarecare paloare, ți-a împrăștiat pe chip distincție. Pe cuvînt de onoare, că dacă unchiul meu nu te-ar iubi la nebunie, adăugă el ridicîndu-se și sărutîndu-i mina, ai fi soția colonelului Bridau.

Philippe părăsi camera lăsînd în sufletul Florei aceste ultime vorbe menite să-i trezească un nedeșlucit gînd de răzbunare care îi surise fetei, aproape fericită că văzuse îngrozitorul personaj la picioarele ei. Philippe jucase în mic scena jucată de Richard al III-lea cu regina care tocmai rămăsese văduvă din pricina lui ¹³⁶. În esența ei, această scenă arată că, ascuns sub un simțămînt, calculul intră foarte adînc în suflet și împrăștie de-acolo doliul cel mai sincer. Iată cum în viața particulară Natura își îngăduie ceea ce în operele de geniu constituie culmea artei; mijlocul său este *interesul*, care e geniul banului.

La începutul lunii aprilie 1823, sufrageria lui Jean-Jacques Rouget offeri așadar, fără să surprindă pe careva, prînzul unui mare ospăț dat în cinstea semnării actului de căsătorie a domnișoarei Flore Brazier cu bătrînul burlac. Comesenii erau domnul Héron, cei patru martori, domnii Mignonnet, Carpentier, Hochon

și Goddet-tatăl ; primarul și preotul paroh ; apoi Agathe Bridau, doamna Hochon și prietena ei doamna Borniche, adică cele două doamne bătrâne care slujeau drept pildă în Issoudun. Așa că viitoarea soție fu tare impresionată de concesiile aceasta obținută de Philippe din partea celor două doamne, care socotiră că prezența lor e un semn de ocrotire convenit unei femei pocăite. Flore fu de o frumusețe uluitoare. Preotul paroh, care de cincisprezece zile o instruia pe neștiutoarea pescuitoare în apă tulbure, trebuia să îngăduie să i se dea a doua zi prima cuminecătură. Căsătoria fu obiectul acestei cronici religioase publicate în *Le Journal du Cher*, din Bourges și în *Le Journal de l'Indre*, din Châteauroux :

„Issoudun. Mișcarea religioasă e în creștere în Berry. Toți dreptcredincioșii devotați Bisericii și toți oamenii cumsecade din acest oraș au fost de față ieri la o ceremonie prin care unul dintre cei mai de seamă proprietari din partea locului a pus capăt unei situații rușinoase ce data din vremea când religia nu avea putere prin ținuturile noastre. Această faptă, datorată zeului luminat al lagmei preoțești din orașul nostru, va avea, nădăjduim, imitatori și se va sfârși o dată cu abuzul căsniciilor nelegitime, contractate în răstimpurile cele mai nenorocite ale regimului revoluționar.

Trebuie subliniat ca remarcabil faptul că acest lucru înmăcurător s-a produs datorită stăruințelor unui colonel din vechea armată trimis în orașul nostru printr-o sentință a Curții pair-ilor și pe care căsătoria pomenită l-ar putea lipsi de moștenirea unchiului său. Această dezinteresare e îndeajuns de rară în vremurile noastre ca să merite o largă publicitate.”

Prin actul de căsătorie, Rouget îi constituia Florei o dotă de o sută de mii de franci și îi asigura, ca avere convenită soției după moartea soțului, o rentă viageră de treizeci de mii de franci. După sărbătoarea nunții, care se desfășură cu mare fast, Agathe se întoarse la Paris ca una dintre cele mai fericite mame și aduse la cunoștință lui Joseph și lui Desroches, ceea ce ea numi „vești bune”.

— Fiul dumitale e un om prea iscusit ca să nu pună mina pe această moștenire, răspunse avocatul după ce o ascultă pe doamna Bridau. De aceea, dumneata și bietul Joseph n-o să vă alegeți cu nici o lețcaie din averea fratelui dumitale.

— Văd că și dumneata și Joseph sinteți mereu nedrepti cu bietul băiat, zise mama. Purtarea lui în fața Curții *pair-ilor* a dovedit o mare iscusință și a izbutit să scape viața atitor oameni !... Greșelile lui Philippe se trag din lipsa de ocupație în care lincezeau marile lui însușiri ; dar și-a dat seama că o purtare proastă strică mult cuiva care vrea să ajungă în viață ; și are ambiție, sint sigură ; de aceea nu numai eu cred că va izbuti să-și facă o situație frumoasă. Domnul Hochon crede și el cu tărie că pe Philippe îl așteaptă un viitor frumos.

— Oh ! dacă va continua să-și folosească mintea pornită numai spre rele doar ca să se îmbogățească, va izbuti, căci nu se dă în lături de la nimic ; asemenea oameni ajung repede, observă Desroches.

— De ce adică n-ar ajunge pe căi cinstite ? întrebă doamna Bridau.

— O să vedeți ! făcu Desroches. Fericit sau nenorocit, Philippe va fi întotdeauna omul din strada Mazarine, ucigașul doamnei Descoings, jefuitorul casei părintești ; dar fiți liniștită, va părea tuturor un om foarte cumsecade !

A doua zi după nuntă, la sfârșitul prinzului, Philippe o luă de braț pe doamna Rouget în momentul cînd unchiul său se ridică și se duse să se îmbrace, căci proaspetții soți coboriseră la masă îmbrăcați sumar : Flore în capot, iar bătrînul în halat.

— Frumoasa mea mătușă, zise el îndreptîndu-se cu Flore înspre fereastră, acum faci parte din familie. Datorită mie, treaba s-a îndeplinit cu toate formele cuvenite. Ah ! dar ai grijă : să nu-mi umbli cu tertipuri. Nădăjduiesc că vom juca între noi cu cărțile pe față. Știu dinainte ce renghiuri poți să-mi tragi și am să te păzesc mai ceva decît o guvernantă bătrînă. Prin urmare n-ai să ieși niciodată din casă decît la brațul meu și n-ai să te depărtezi niciodată de mine. Cit despre cele ce se pot întîmpla în casă, am să stau — să fiu

ai naibii! — ca un paianjen în mijlocul pinzei. Uite aici un lucru care îți va dovedi că puteam, cit timp ai zăcut în pat și nu erai în stare să miști nici un deget, să te dau pe ușă afară numai cu ce-aveai pe dumneata. Citește!

Și îi întinse Florei, înmărmurită de ulmire, următoarea scrisoare :

„Copilaș drag, Florentine a debutat pe scena Operei, în sala nouă, dansind un pas de trois¹⁶⁷ cu Mariette și Tullia și se gîndește într-una la tine, ca și Florine, care l-a părăsit de-a binelea pe Lousleau și l-a luat în primire pe Nathan. Aceste două șmechere ți-au găsit cea mai fermecătoare ființă din lume : o letișcană de șaptesprezece ani care-i frumoașă ca o englezoaică, pare cuminte ca o lady pricepută să-și facă mendrele, e vicleană ca Desroches și devotală ca Godeschal, Mariette a dăscălit-o cît se poate de bine și-ți urează succes. Nu-i pe lume femeie să poată ține piept acestui îngeraș în care stă pitit un diavol : va izbuti să joace orice rol, va pune gheara pe unchiul tău și-l va scoate din minți ca s-o iubească la nebunie. Pare un heruvim coborît din ceruri, ca biata Coralie ; plînge la comandă, are un glas care smulge bumașca de o mie de franci chiar și celei mai împietrite inimi și drăcoala dă pe gît de dușcă mai dihai decît noi vinul de Champagne. E o podoabă de față care lace toate paralele ; îi dăorește multă recunoștință Mariettei și dorește să-și plătească datoria fafă de ea. După ce a păpat averea a doi engleji, a unui rus și a unui prinț de pe Tibru, domnișoara Esther se allă în cea mai grea strîmtorare ; dacă o să-i dai zece mii de franci, va fi mulțumită. Mi-a și spus rîzînd : „Iaca, n-am locat încă nici un burghez, mai învăț și eu ceva !” E bine cunoscută de alde Finot, Bixiou, Lupeaulx, într-un cuvînt de toți din banda noastră. Ah ! dacă am mai avea oameni tare bogați în Franța, ar fi cea mai vestită curtezană din vremurile noastre. Cel din redacția mea bănuiesc că Nathan, Bixiou, Finot fac toate prostiile din lume cu mai sus pomenita Esther, în cel mai luxos apartament dintre cîte se pot vedea, pregătît Florinei de către bătrînul lord

*Dudley, adevăratul tată al lui de Marsay, pe care spiri-
tuala actriță a pus mina grație costumului purtat în
noul ei rol. Tullia trăiește tot cu ducele de Rhétoré,
Mariette trăiește tot cu ducele de Maulrigneuse; așa
că, unindu-și lorțele, își vor obține ridicarea domici-
liului obligator de ziua onomastică a regelui. Fă tot ce
se poate pentru ca să-l îngropi cu jerbe de flori și mare
pompă pe unchiul tău până ia stîlul Ludovic ce vine,
înlocuindu-l cu moștenirea în buzunar ca să ai ceva de
păpat cu Esther și cu vechii tăi prieteni, care semnează
laolaltă și te salută.*

*Nathan, Florine, Bixiou, Finot, Mariette, Florentine
Giroudeau, Tullia."*

Scrisoarea tremura ca o frunză în miinile doamnei
Rouget, trădînd spaima care îi cuprinsese sufletul și
trupul. Mătușa nu îndrăzni să-și privească nepotul care
pironea asupra ei niște ochi fioroși.

— Am încredere în dumneata, zise el, după cum vezi;
dar vreau să-mi plătești cu aceeași monedă. Te-am fă-
cut mătușa mea ca să te iau de nevastă într-o bună zi.
Pentru unchiul meu nu ești, bineînțeles, cu nimic mai
prejos de Esther. De astăzi într-un an trebuie să fim la
Paris, singurul loc unde frumusețea e la largul ei. Vei
potrece ceva mai bine decît aici, fiindcă acolo e un
carnaval nesfîrșit. În ce mă privește, voi intra din nou
în armată, voi ajunge general și dumneata vei fi atunci
o doamnă în toată puterea cuvîntului. Iată-ți deci
viitorul, lucrează în această direcție... Dar vreau să am
o cheazăsie a legămîntului dintre noi. Îmi vei obține, de
astăzi într-o lună, o procură generală din partea un-
chiului meu, sub cuvînt că vrei să vă scutesc, pe dum-
neata și pe unchiul, de grijile averii. Mai doresc, peste
o lună după aceea, o procură specială datorită căreia să
pot trece asupra mea inscripția din Cartea-mare a datoriei
publice. O dată inscripția trecută pe numele meu, vom
avea amîndoi interes să ne căsătorim. Toate sînt fățișe
și limpezi, frumoasa mea mătușă. Să fim înțeleși, între
noi nu trebuie să existe nici un echivoc. Pot să mă că-
sătoresc cu mătușa mea după un an de văduvie, dar nu
puteam să iau de nevastă o fată cu reputație proastă.

Philippe ieși din odaie lătră a mai aștepta răspuns. Cînd, după un sfert de ceas, Védie intră să stringă masa, o găsi pe stăpînă-sa palidă și îmbrobodată de sufoare, în ciuda anotimpului răcoros. Flore încerca senzațiile unei ființe căzute într-un fund de prăpastie; nu vedea decît beznă în viitor, iar în această beznă se desenau, ca într-o depărtare adîncă, niște lucruri îngrozitoare, abia conturate, dar care o înspăimîntau. Simțea frigul jilav al unei subterane. Ii era în mod instinctiv frică de acest bărbat și totuși o voce îi spunea tare că i se cuvenea să-l aibă drept stăpin. Nu se putea împotrivi sortii: Flore Brazier avea, de ochii lumii, un apartament al ei în casa lui moș Rouget; dar doamna Rouget trebuia să fie la cheremul soțului și se vedea astfel lipsită de scumpa libertate de mișcare, pe care și-o păstrează o slujnică-tiitoare. În groaznica situație în care se afla, se gîndi că ar fi bine să aibă un copil: dar în acei ultimi cinci ani, datorită ei, Jean-Jacques devenise bicisnicul-bicisnicilor. Această căsătorie urma să aibă pentru bietul bătrîn urmările celei de a doua căsătorii a lui Ludovic al XII-lea¹⁰⁹. De-altminteri, supravegherea de către un individ ca Philippe, care n-avea altceva de făcut, căci își părăsise slujba, înlătură orice gînd de răzbunare. Benjamin era un spion simplu și credincios. Védie tremura toată cînd dădea cu ochii de Philippe. Flore se simțea singură și fără ajutor! În cele din urmă, o apucase frica de moarte; fără să știe în ce chip ar putea izbuti Philippe s-o ucidă, își dădea seama cum simpla bănuială că e însărcinată ar atrage condamnarea ei la moarte: glasul, strălucirea învăluită a privirii lui de cartofor, cele mai neînsemnate gesturi ale acestui soldățoi, care se purta față de dînsa cu brutalitatea cea mai politicoasă, o înfiorau. Cit despre procura cerută, cruntul colonel, care pentru întregul Issoudun era un erou, o căpătă chiar în ziua convenită căci Flore căzu sub stăpînirea lui așa cum Franța căzuse sub stăpînirea lui Napoleon. Asemenea unui fluture care și-a prins aripile în ceara fierbinte a lumînării, Rounet își risipi repede ultimele puteri.

Asistînd la această agonie, nepotul rămînea nepăsător și rece ca diplomații în 1814, în cursul zvircoliilor disperate ale Franței imperiale.

Philippe, care n-avea nici o încredere în Napoleon al II-lea¹⁶⁹, ticlui atunci scrisoarea următoare, trimisă de Mariette ministrului de război prin ducele de Maugrigneuse :

„Monsenior,

Napoleon nu mai este în viață, iar eu am vrut să-i rămîn credincios după ce îi depusesem jurămint ; acum sînt liber să ofer serviciile mele Majestății Sale. Dacă Excelența Voastră binevoiește să aducă la cunoștința Majestății Sale purtarea mea, regele își va da seama că ea e conformă legilor onoarei, dacă nu și celor ale regalului. Regele, care a socotit drept lucru firesc ca ofițerul atașat pe lîngă persoana sa, generalul Rapp¹⁷⁰, să-și plîngă lostul șef, va avea desigur îngăduință față de mine : Napoleon a lost binelăcătorul meu.

Rog deci fierbinte pe Excelența Voastră să ia în considerație cererea de față privitoare la o reintegrare în armată cu gradul meu, asigurînd-o de întreaga-mi supunere. Aceasta înseamnă, monseniore, că regele va avea în mine cel mai credincios supus.

Binevoiți a primi omagiul respectului cu care am onoarea a fi

al Excelenței Voastre
prea supus și prea umil servitor.

Philippe Bridau

*lost șef de escadron al dragonilor de gardă,
ofițer al legiunii de onoare, cu domiciliul
obligator sub supravegherea înaltei poliții,
în Issoudun."*

La această scrisoare adăugase o cerere de aprobare a șederii la Paris, pentru treburi familiale, la care domnul Mouilleron anexă referințele primarului, ale subprefectului și ale comisarului de poliție din Issoudun, conținînd cele mai mari laude la adresa lui Philippe, sprijinite fiind și pe articolul apărut în presă cu privire la căsătoria unchiului său.

După cincisprezece zile, în cursul Expoziției ¹⁸¹, Philippe primi îngăduința cerută și o scrisoare prin care ministrul de război îl anunța că, din ordinul regelui, era, drept primă favoare, reintegrat ca locotenent-colonel în cadrele armatei.

Philippe se duse la Paris cu mătușă-sa și cu bătrînul Rouget, pe care, a treia zi după sosit, îl luă cu dînsul la vîstieria statului să semneze transferul inscripției ce trecu astfel în proprietatea sa. Acest bătrîn aflat pe moarte, împreună cu Pescuitoarea în apă tulbure, fură atrași de către nepot în plăcerile nesăbuite din cercurile atît de primejdioase ale neobositelor actrițe, ale ziarîștilor, artiștilor și femeilor de moravuri îndoelnice, cercuri unde Philippe își cheltuise mai înainte tinerețea și unde bătrînul Rouget găsi niște pescuitoare în apă tulbure să mori de dragul lor, nu altceva. Giroudeau își luă sarcina de a-i grăbi lui moș Rouget plăcutul sfîrșit de care se zice că mai tîrziu a avut parte un mareșal al Franței. Lolotte, una dintre cele mai frumoase *lipêse* de la Operă, fu drăgălașa ucigașă a acestui bătrîn. Rouget muri după un strălucit ospăț de noapte, dat de către Florentine; a fost deci îndeajuns de greu să se afle cine anume, ospățul sau domnișoara Lolotte, îl dăduse gata pe bătrînul din Berry. Lolotte aruncă vina acestei morți pe o felie de ficat de gîscă; și cum fabrica din Strassbourg nu putea să ia cuvîntul în replică, trece drept neîndoios că unchiușul a murit din pricina unei indigestii. Doamna Rouget se simți în această societate deșăntată ca în elementul său; dar Philippe îi dădu ca însoțitoare și îndrumătoare pe Mariette, care n-o lăsă pe văduvă să-și facă prea de cap ci doar să-și agrementeze dolul cu cîteva aventuri galante.

În octombrie 1823, Philippe se întoarse la Issoudun înarmat cu o procură din partea mătușei pentru a lichida moștenirea rămasă de pe urma unchiului, operație care se îndeplini foarte repede, căci încă în ianuarie 1824 el se afla la Paris cu un milion șase sute de mii de franci bani gheață, adunați de pe bunurile răposatului său unchi, fără a pune la socoteală prețioasele tablouri care nici nu fuseseră mișcate de la locul unde se găseau, în casa bătrînului Hochon. Phi-

lippe își depuse capitalul la banca *Mongenod et fils*, unde se afla în serviciu tinăru *Baruch Borniche* și asupra solvabilității și cinstei căreia bătrînul *Hochon* îi dăduse informații mulțumitoare. Banca primi cei un milion șase sute de mii de franci cu șase la sută dobîndă pe an sub condiția de a fi anunțată cu trei luni înainte în cazul retragerii banilor.

Într-o bună zi, *Philippe* sosi la maică-sa și o rugă să ia parte la căsătoria lui, la care avu drept martori pe *Giroudeau*, pe *Finot*, pe *Nathan* și pe *Bixiou*. Prin actul de căsătorie, doamna văduvă *Rouget*, a cărei zestre consta dintr-un milion de franci, dăruia viitorului ei soț toată averea în cazul cînd ar fi murit fără copii. Nu se tipăriră invitații de nuntă, nu se făcu nici masă, nici vilvă, căci *Philippe* avea planurile lui: își instalează nevasta în strada *Saint-Georges*, într-un apartament vindut de *Lolotte* gata mobilat, pe care tinăra doamnă *Bridau* îl găsi încîntător și pe unde soțul punea rar piciorul. Fără să afle careva, *Philippe* cumpără cu două sute cincizeci de mii de franci, în strada *Clichy*, într-un moment cînd nimeni nu bănuia valoarea pe care acest cartier urma să o capete într-o zi, o casă minunată și impunătoare, dînd un acout de o sută cincizeci de mii de franci din veniturile sale și urmînd să plătească restul în doi ani. Cheltui apoi sume foarte mari cu aranjamentul interiorului și cu mobilierul, topindu-și astfel veniturile pe doi ani. Minunatele tablouri restaurate, prețuite la trei sute de mii de franci, străluciră acolo în toată splendoarea lor.

Prin suirea pe tron a lui *Carol al X-lea* ¹⁷² ciștigase și mai mare trecere decît înainte familia ducelui de *Chaulieu*, al cărui prim născut, ducele de *Rhétoré*, se întîlnea adeseori cu *Philippe* acasă la *Tullia*. Sub *Carol al X-lea*, ramura primului născut a casei de *Bourbon* se crezu definitiv instalată pe tron și urmă statul dat de mai multă vreme de mareșalul *Gouvion-Saint-Cyr*, anume acela de a-și atrage pe militarii imperiului. *Philippe*, care fără îndoială făcuse importante destăinuiri asupra comploturilor din 1820 și din 1822, fu numit locotenent-colonel în regimentul ducelui de *Maufrigneuse*. Acest fermecător mare senior se socotea obligat

să acorde protecție unui bărbat căruia i-o suflase pe Mariette. Corpul de balet avu și el amestecul său în această numire. Consiliul secret al lui Carol al X-lea, în cuminenția sa, hotărîse de-altminteri să dea alteței sale delfinului ¹⁹³ o ușoară spoială de liberalism. Astfel Philippe, ajuns un fel de cavaler de onoare al ducelui de Maufrigneuse, fu prezentat nu numai delfinului ci și soției prințului moștenitor, căreia nu-i dispăceau oamenii cu fire aspră și militarii cunoscuți prin devotamentul lor. Philippe, apreciind la justă sa valoare rolul delfinului, folosi prima înscenare a acestui fals liberalism pentru a fi numit adjutantul unui mareșal cu foarte mare trecere.

În ianuarie 1827, Philippe trecu în garda regală ca locotenent-colonel, în regimentul comandat pe atunci de ducele de Maufrigneuse, și ceru favoarea de a îi ridicat la rangul de nobil. Sub Restauratie, innobilarea ajunsese aproape un drept pentru oamenii de rind care serveau în gardă. Cum tocmai atunci cumpărase moșia Brambourg, colonelul Bridau ceru favoarea ca aceasta să fie înălțată la majorat ¹⁹⁴ iar lui să i se acorde titlul de conte. Izbuti să capete această favoare folosindu-se de legăturile sale în societatea cea mai aleasă, unde se arăta cu alai de trăsură și de lachei în livrea, într-un cuvînt cu o pompă de mare senior. Dar îndată ce Philippe, locotenent-colonel din cel mai renumit regiment de cavalerie al gărzii, se văzu citat în Almanahul regal ¹⁹⁵ sub numele de conte de Brambourg, începu să viziteze adesea casa locotenent-generalului de artilerie conte de Soulanges, făcîndu-i curte celei mai tinere dintre fiice, domnișoarei Amélie de Soulanges. Nesățios de glorie și sprijinit de amantele tuturor oamenilor cu trecere, Philippe solicita onoarea de a fi unul dintre ofițerii atașați pe lingă persoana alteței sale delfinul. Avu îndrăzneala să spună soției prințului moștenitor că „un vechi ofițer rănit pe mai multe cîmpuri de bătălie și care cunoaște secretele artei războiului nu ar fi, în anumite împrejurări, nelolositor alteței sale”. Philippe, deprins acum să-și înmlădie glasul după toate ploconelile josnice de curtean, fu în această societate înaltă omul care le trebuia, după cum izbutise să fie un

fel de Mignonnet în Issoudun. O ducea de altfel într-un mare lux, dădea recepții și ospete minunate, neadmițând în palatul său pe nici unul dintre vechii prieteni, a căror situație i-ar fi putut compromite viitorul. Așa că se arătă neîndurător față de tovarășii săi de orgii. Îl refuză hotărît pe Bixiou când acesta îi ceru să pună o vorbă în sprijinul lui Giroudeau, care vru să-și reia serviciul, după ce Florentine îl părăsise.

— E un imoral ! zise Philippe.

— Ah ! auzi ce spune despre mine, exclamă Giroudeau, eu care l-am descotorosit de unchiul său !

— O să ne cadă el iar în mină, îl liniști Bixiou.

Philippe ținea să se însoare cu domnișoara Amélie de Soulanges, să ajungă general și să comande unul dintre regimentele gărzii regale. Ceru atâtea lucruri încît, spre a-i închide gura, îl numiră comandor al legiunii de onoare și comandor al ordinului sfîntul Ludovic ¹⁹⁶.

Într-o seară, Agathe și Joseph, întorcîndu-se pe jos spre casă pe o vreme de ploaie, îl zăriră pe Philippe trecînd în uniformă și înzorzonat cu panglicile decorațiilor ; era instalat comod într-un colț al frumoasei sale cupele căptușite cu mătase galbenă, ale cărei armorii aveau deasupra o coroană de conte ; se ducea la o serbare la Elysée-Bourbon ¹⁹⁷ ; stropindu-i cu noroi pe mama și pe fratele său, îi salută cu un gest ocrotitor.

— Se grăbește, se grăbește, nemernicul ! zise Joseph către mamă-sa. Numai că ar trebui să ne trimită altceva decît noroi în obraz.

— E într-o situație atît de strălucită, atît de înaltă, încît nu trebuie să-i purtăm pică fiindcă uită de noi, căută să-l apere doamna Bridau. Pornit pe un urcuș atît de repede, are atîtea obligații de îndeplinit și atîtea sacrificii de făcut, încît trebuie să înțelegem că se poate să nu vină să ne vadă, deși se gîndește la noi.

— Dragul meu, se adresă într-o seară ducele de Maufrigneuse către proaspătul conte de Brambourg, sint sigur că cererea dumitale va fi bine primită ; dar ca să te căsătorești cu Amélie de Soulanges ar trebui să fii liber. Ce-i cu soția dumitale ?

— Soția mea?... răspunse Philippe cu un gest, o căutătură și un accent care fură redade prin intuiție mai tirziu de Frédérick Lemaitre într-unul din cele mai impresionante roluri ale sale. Vai! din nefericire sînt încredințat că n-o mai duce mult. Nu mai are nici opt zile de trăit. Ah, scumpul meu duce, dumneata nu știi ce înseamnă o mezzanță! O femeie care era bucătăreasă, care și-a păstrat apucăturile de bucătăreasă și care mă dezonoarează! Sînt într-adevăr de plîns. Am avut însă onoarea să explic situația mea altetei sale prințesa moștenitoare. La un moment dat a trebuit să salvez un milion pe care unchiul meu îl lăsase prin testament acestei nenorocite. Din fericire, nevastă-mea a dat în patima beției: la moartea ei voi lua în stăpînire milionul încredințat spre păstrare casei Mongenod; am în plus treizeci de mii de franci în rentă de cinci la sută și majoratul meu care aduce un venit anual de patruzeci de mii de livre. Dacă, după cum e lesne de bănuț, domnul de Soulanges capătă bastonul de mareșal, sînt în situație, cu titlul meu de conte de Brambourg, să ajung general și *pair* al Franței. Asta ar însemna retragerea la pensie a unui ofițer atașat pe lângă persoana delfinului.

După Salonul din 1823, primul pictor al regelui, unul dintre cei mai valoroși oameni din acea vreme, obținuse pentru mama lui Joseph un birou de loterie pe lângă Hale. Mai tirziu, Agathe putu din fericire să facă schimb, fără a plăti vreo diferență, cu titularul unui birou situat în strada Seine, într-o casă unde Joseph își instalează atelierul. La rîndul ei, văduva își luă un girant și nu mai avu nevoie să ceară vreun ban de la fiul său. Or, în 1828, deși directoare a unui anumit birou de loterie, pe care îl datora gloriei lui Joseph, doamna Bridau tot n-avea încredere în această glorie peste măsură de contestată, cum sînt toate adevăratele glorii. Marele pictor, sub imboldul pasiunilor sale nestăvilite, avea mari nevoi de împlinit; nu cîștiga încă de ajuns ca să susțină luxul la care îl obligau relațiile sale în societate și situația deosebită ocupată în rîndurile noii școli de pictură. Deși foarte susținut de prietenii săi de cînaclu, de către domnișoara des Tou-

ches¹⁰⁰, nu plăcea burghezilor. Aceste ființe, de la care vin astăzi banii, nu-și dezleagă baierile pungii pentru talentele discutate și Joseph vedea ridicându-se împotriva lui adepții școlii clasice, Institutul și criticii care purcedeau de la aceste două puteri. În sfârșit, contele de Brambourg făcea pe miratul când i se vorbea despre Joseph. Acest curajos artist, deși sprijinit de Gros și de Gérard, care stăruiseră să i se dea crucea Legiunii de Onoare la Salonul din 1827, avea puține comenzi. Dacă Ministerul de Interne și casa regală cumpărau cu greu tablourile sale mari, neguștorii și bogătașii străini se interesau și mai puțin de ele. De altfel, Joseph se lăsa, după cum se știe, prea mult în voia fanteziei și de aici izvorăsc unele inegalități de care se folosesc adversarii săi spre a-i tăgădui talentul.

— Marea pictură e bolnavă rău, îi spunea prietenului său Pierre Grassou, în vreme ce picta spanacul pe gustul burgheziei, care nu-și împodobește apartamentele cu tablouri de valoare.

— Ar trebui să pictezi o catedrală întreagă, îi repetă Schinner; ai astupa gura criticii cu coșcogeamite operă.

Asemenea vorbe, înspăimântătoare pentru naiva Agathe, sprijineau părerea pe care ea o rostise la început despre Joseph și despre Philippe. Faptele îi dădeau dreptate acestei femei rămasă o provincială; oare nu Philippe, copilul său preferat, era bărbatul ilustru al familiei? Agathe vedea în primele greșeli ale lui Philippe răătăcirile geniului; Joseph, ale cărui creații o lăsau rece, fiindcă prea mult le vedea în fașă spre a le putea admira isprăvite, nu-i părea mai procopsit în 1828 decât în 1816. Bietul Joseph datora bani, se încovoia sub povara datoriilor, își alesese un meșteșug ingrât, care n-aducea nici un venit. Într-un cuvânt, Agathe nu pricepea de ce i se dăduse lui Joseph decorația. Philippe ajuns conte, Philippe destul de stăpîn pe sine încît se lăsase de jocul de cărți, invitatul la petrecerile Doamnei¹⁰⁰, strălucitul colonel care, la trecerea în revistă a trupelor și la toate ceremoniile cu alai, defila îmbrăcat într-o minunată uniformă, îm-

podobit cu două panglici late, roșii, intrupa visurile de mamă ale Agathe. Cu prilejul unei ceremonii publice, Philippe ștersese din ~~amintirea~~ ^{amintirea} Agathe îngrozitoarea imagine a mizeriei pe care o intrupase pe cheiul de l'Ecole, trecind acum pe sub ochii ei, în același loc, prin fața delfinului, cu un smoc de pene la chipiu, îmbrăcat într-un dolman încărcat de aur și de blănuri ! Ajungind pentru artist un fel de soră de caritate devotată, Agathe nu se simțea mamă decît pentru cnezătorul ofițer atașat pe lângă persoana alteței sale regale, monseniorul principe moștenitor ! Mindră de Philippe, se gîdea că lui îi va datora foarte curînd tihna vieții ; uita că biroul de loterie, din care trăia, i-i datora lui Joseph.

O dată, văzînd că sărmanul ei artist e tare hărțuit de stăruințele negustorului de culori care îi cerea să-i achite contul ajuns la o sumă mare, și tot blestemînd artele, Agathe se gîdi să-l scape de datorii. Biata femeie, care ținea casa din ciștigul ei de la biroul de loterie, se ferea să-i ceară vreun ban lui Joseph. De aceea nu avea nimic pus la o parte ; dar se bîzua pe inima bună și pe punga lui Philippe. Aștepta de trei ani, de pe o zi pe alta, vizita fiului său ; parcă îl și vedea aducîndu-i o sumă foarte mare și simțea dinainte plăcerea pe care o va avea dîndu-i-o lui Joseph cel rămas neclintit în părerea sa despre Philippe, ca și Desroches.

Fără știrea lui Joseph, scrisese așadar lui Philippe următoarea scrisoare :

„Domnului conte de Brambourg.

Scumpul meu Philippe, vreme de cinci ani n-ai dat nici cel mai mic semn de viață mamei tale ! Nu-i frumos. Ar trebui să-ți aduci puțințel aminte de trecut, dacă n-ar fi decît pentru bunul tău frate Joseph care se află acum la strîmtoare, pe cînd tu te scalzi în bogății ; el muncește, pe cînd tu o duci dintr-o petrecere într-alta. Te afli singur în stăpînirea averii fratelui meu. Cu alte cuvinte ai, după spusele tînărului Borniche, două sute de mii de livre venit. Te rog, vino să-l vezi pe Joseph ! Cu prilejul vizitei aruncă în

Teasta craniului vreo douăzeci de hirtii de câte o mie de franci: ni le datorezi, Philippe; totuși fratele tău îți va rămîne recunoscător, fără să mai pui la socoteală plăcerea lăcută mamei tale

*Agathe Bridau
(născută Rouget)'*

La două zile după aceea, slujnica aduse în atelier, unde biata Agathe tocmai lua prinzul cu Joseph, îngrozitoarea scrisoare cu următorul cuprins:

„Dragă mamă, nu iei în căsătorie pe domnișoara Amélie de Soulanges punându-i la picioare coji de nuci, atunci cînd sub numele de conte de Brambourg se află cel al

*Fiului dumitale,
Philippe Bridau.”*

Căzînd aproape leșinată pe divanul din atelier, Agathe scăpă scrisoarea din mînă. Ușorul foșnet al hirtiei în cădere și înăbușita dar cumplita exclamație a Agathe i făcură să tresalte pe Joseph, care, în acea clipă, uitase de mamă-sa, căci lucra cu ardoare la schița unui tablou; își aplecă în afara șevaletului capul, să-și dea seama ce se petrece. Văzînd-o pe mamă-sa întinsă pe divan, scăpă din mînă penelul și paleta și alergă să ridice un fel de cadavru. O luă pe Agathe în brațe, o duse pe patul din apartamentul ei și trimise slujnica să-l cheme pe prietenul său Bianchon. De cum putu să vorbească, maică-sa îi destăinui cuprinsul scrisorii sale către Philippe și răspunsul primit din partea lui. Artistul ridică de jos scrisoarea a cărei concisă brutalitate sfișiasse sufletul gingaș al sărmaneii mame, dărîmînd falnicul edificiu înălțat de preferința ei părintească. Joseph, apropiîndu-se de patul mamei sale, avu buna inspirație să tacă. Nu spuse nici o vorbă despre fratele său în tot cursul celor trei săptămîni cît dură nu boala, ci agonia bieteii femei. Într-adevăr, Bianchon, care veni zi de zi și îngriji bolnava cu abnegație de adevărat prieten, îl lămurî pe Joseph de la început.

— La vîrsta asta, îi spuse el, și în împrejurările în care mama ta va trăi de acum înainte, nu trebuie să te gîndești decît să-i faci moartea cît mai puțin amară cu putință.

Agathe se simți, de altminteri, într-atît de puternic chemată la sînul lui Dumnezeu, încît ceru, a doua zi chiar, serviciile religioase ale bătrînului abate Loraux, duhovnicul ei de douăzeci și doi de ani. De îndată ce fu singură cu dînsul, după ce îi împărtăși de la suflet la suflet toate necazurile, repetă ceea ce spusese nașei sale și ceea ce spunea într-una.

— Cu ce am supărat oare pe Dumnezeu? Nu l-am iubit cumva din tot sufletul meu? N-am umblat pe calea mîntuirii? Ce vină am? Și, dacă-s vinovată de-o greșală pe care n-o cunosc, mai am vreme să mă întorc pe calea cea dreaptă?

— Nu, răspunse bătrînul cu blîndețe în glas. Vai! viața dumitale e prea curată și sufletul dumitale neprihănit: dar ochiul lui Dumnezeu, bistă ființă îndurerată, e mai pătrunzător decît al slujitorilor săi! Cam prea tirziu pot vedea limpede, căci m-ai înșelat puțin și pe mine.

Auzind aceste vorbe rostite de o gură care n-avusesese pînă atunci decît cuvinte de pace și de blîndețe pentru dînsa, Agathe se ridică în pat în capul oaselor holbind niște ochi plini de groază și de îngrijorare.

— Vorbiți! Vorbiți! strigă ea.

— Alină-ți durerea, urmă bătrînul preot. Din felul cum ești pedepsită se poate prevedea iertarea. Dumnezeu nu-i aspru aici pe pămînt decît cu aleșii săi. Vai și amar de cei ale căror fapte rele dau peste împrejurări priincioase; ei vor fi din nou plămădiți în omenire pînă ce vor fi aspru pedepsiți la rîndul lor pentru mici păcate, cînd vor ajunge la deplinătatea roadelor cerești. Viața dumitale, fiica mea, n-a fost decît o necurmată greșală. Cazi în groapa pe care ți-ai săpat-o, fiindcă noi nu pătimim decît datorită slăbiciunilor noastre. Dumnezeu ți-ai dat inima unui monstru, făcîndu-ți din el o fală și l-ai nesocotit pe acela dintre copii cu care te puteai într-adevăr fîli!

Ai fost într-atit de nedreaptă, încit nu ți-ai dat seama de un contrast așa de izbitor: de la Joseph ai cele trebuincioase traiului, pe cînd celălalt fecior te-a jefuit neîncetat. Fiul cel sărac, care te iubește fără a fi răsplătit cu aceeași dragoste, îți dă pîinea de toate zilele; pe cînd cel bogat, care nîcîcînd nu s-a gîndit la dumneata și te disprețuiește, îți dorește moartea

— O, asta chiar nu l... exclamă ea.

— Ba da, continuă preotul, dumneata stingherești cu starea dumitale umilă nădejdlile trufiei sale... Mamă, iată-ți crimele! Femeie, suferințele și chinurile tale prevestesc limpede că te vei bucura de tihna lui Dumnezeu. Fiul dumitale Joseph e atit de nobil, încit dragostea lui n-a fost nîcîcînd micșorată de nedreptățile preferinței dumitale de mamă; cuvine-se să-l iubești mult! Să-l iubești dîndu-i tot sufletul într-aceste zile numărate ce ți-au mai rămas, roagă-te pentru dînsul; eu mă voi ruga pentru dumneata.

Deschiși să vadă adevărul, de miini atit de puternice, ochii mamei cuprinseseră cu o privire tot trecutul vieții sale. Călăuzită de această rază de lumină, desluși greșelile săvîrșite fără voia ei și izbucni în lacrimi. Bătrînul preot se simți într-atit de mișcat de această căință a unei ființe căzute în greșeală numai și numai din neștiință, încit ieși din casă spre a nu-și arăta mila. Joseph se întoarse în camera mamei sale cam peste două ceasuri după plecarea duhovnicului. Se dusesese la unul dintre prieteni să împrumute banii necesari pentru a achita datoriile cele mai urgente și intră în virful picioarelor, crezînd-o pe Agathe adormită. Se așeză în jilțul său fără a fi văzut de bolnavă.

La un suspin întretăiat de vorbele: „Ierta-mă-va ei oare?” Joseph se ridică în picioare: îl trecură toate nădușelile, căci crezu că maică-sa e prada delirului dinaintea morții.

— Ce ai, dragă mamă? întrebă el, sperîndu-se cînd văzu ochii înroșiți de plîns și chipul abătut al bolnavei.

— Ah! Joseph! mă vei ierta, dragul meu? se jellea ea.

— De ce? zise pictorul.

— Nu te-am iubit cit meritai să te iubesc...

— Asta ți-e grija? exclamă el. Nu m-ai iubit?... Nu ne ducem noi de șapte ani viața împreună? Nu ești de șapte ani gospodina, îngrijitoarea mea? Nu te văd în fiecare zi? Nu-ți aud mereu glasul? Nu ești tu blînda și îngăduitoarea tovarășă a vieții mele sărăcăcioase? Că nu te pricepi la pictură?... Ei, asta nu cade din cer! Și eu, tocmai îi spuneam ieri lui Grassou: „Ceea ce mă mîngîie, în toiul luptelor mele, e că am o mamă de ispravă; ea este ceea ce trebuie să fie nevasta unui artist; are grijă de toate, nu uită de nici una dintre trebuințele mele materiale, fără să-mi facă nici cea mai mică supărare...”

— Nu, Joseph, nu; tu mă iubeai pe mine, dar eu nu răspundeam cu dragoste la dragoste. Ah! Cit aş vrea să mai trăiesc!... Dă-mi te rog mîna...

Agathe apucă mîna feciorului său, o sărută, o ținu în dreptul inimii, îl privi îndelung cu azurul ochilor ei strălucind de dragostea pe care o dăruise pînă atunci lui Philippe. Pictorul, care se pricepea la variațiile de expresie, fu atît de izbit de această schimbare, desluși atît de limpede că inima mamei se deschidea pentru el, încît o cuprinse în brațe, o strinse cîteva clipe la pieptul său, îngîinînd ca scos din minți:

— O, mamă! mama mea!

— Ah! simt că am fost iertată! suspină ea. Dumnezeu va confirma iertarea copilului față de mama sa!

— Trebuie să fii liniștită, nu te frămînta atît; ascultă-mi vorbele: mă simt iubit în clipa asta pentru tot trecutul, rosti Joseph așezînd pe pernă capul mamei sale.

Vreme de două săptămîni, cit ținu lupta între viață și moarte a acestei sfînte făpturi, ea avu pentru Joseph priviri, porniri sufletești, gesturi din care izbucnea atîta dragoste, încît se părea că în fiecare dintre ele vibra o întreagă viață de om... Mama nu se gîndea decît la fiul ei, se uita cu desăvîrșire pe sine; însuflețită de această dragoste, nu-și mai simțea propriile suferințe. Îi spunea vorbe naive care se aud numai din gura copiilor. D'Arthez, Michel Chrestien, Fulgence Ridal, Pierre Grassou, Bianchon veneau să-i ție

tovărășie lui Joseph și stăteau de vorbă pe șoptite în camera bolnavei.

— Oh ! tare aş vrea să știu ce-i culoarea ! exclamă Agathe într-o seară, auzind o discuție asupra unui tablou.

La rindul lui, Joseph se purta minunat cu mamă-sa ; nu o lăsa nici o clipă singură ; o alinta mereu în suflul său. răspundea la dragostea Agathe cu aceeași dragoste. Prietenii marelui pictor asistară la niște scene impresionante și care nu se pot uita vreodată. Acești oameni, legați între dinșii printr-un real talent și prin firi alese, fură față de Joseph și față de mamă-sa ceea ce trebuiau să fie : niște ingeri care se rugau și plîngeau alături de el, fără a rosti rugăciuni și fără a vărsa lacrimi, ci ingemânați cu dinsul în gînd și în faptă. Artist tot atît de mare prin simțire ca și prin talent, Joseph ghici, din unele priviri ale mamei sale, o dorință pitită undeva, în adîncul sufletului ei, și-i spuse într-o zi lui d'Arthez :

— Prea l-a iubit pe ticălosul de Philippe ca să nu țină să-l vadă înainte de a muri.

Joseph îl rugă pe Bixiou, care era introdus în cercurile boeme frecventate uneori de Philippe, să dobîndească de la acest nemernic parvenit să se prelacă, de milă, că e cît de cît afectuos, spre a înfășura sufletul bieteii mame într-un giulgiu țesut din iluzii. Ca unul care observa oamenii și îi lua în batjocură, neîncredător într-înșii, Bixiou fu bucuros să îndeplinească o asemenea însărcinare. Cînd îi spuse contelui de Brambourg care îl primi în dormitorul său tapetat cu damasc de mătase galbenă, în ce stare se afla Agathe, colonelul începu să ridă.

— Ei ! ce dracu' crezi că aş putea să fac ducîndu-mă acolo ? se rătoi el. Singurul serviciu pe care mi l-ar putea aduce biata femeie ar fi să crape cît mai repede, căci m-ar stingheri mult la căsătoria mea cu domnișoara de Soulanges. Cu cît voi avea mai puțină familie, cu atît mai bună îmi va fi situația. Înțelegi desigur că aş vrea să îngrop numele de Bridau sub toate monumentele funerare din Père-Lachaise²⁰⁰ !... Fratele meu mă asasinează îndeajuns dînd adevăratului meu

nume o prea mare publicitate! Ești prea deștept ca să nu înțelegi situația mea! Uite, să zicem c-ai ajunge deputat; cum ești bun de gură, ai fi temut ca și Chauvelin²⁰¹ și s-ar putea să devii contele Bixiou, directorul Artelor-Frumoase. În situația asta, ai fi bucuros, dacă bunică-ta Descoings ar mai trăi, s-o ai în preajma ta pe această femeie de treabă care seamăna cu o mahalagioaică? Te-ai plimba cu ea la braț prin Tuileries? ai prezenta-o familiei nobile în care te-ai strădui să pătrunzi? Ba ai dori din toată inima — la naiba! — s-o vezi la șase stinjeni sub pământ, într-o cămașă de plumb bine terecată. Știi ce, ia prinzul cu mine și să vorbim despre altele. Sint un parvenit, dragul meu, o știu. Nu vreau să arăt scutecele în care m-am născut!... Feciorul meu va fi mai fericit decât mine, va fi mare boier. Nemernicul îmi va dori moartea, mă aștept neapărat la una ca asta, altminteri nu ar fi odrasla mea.

Sună; veni feciorul, căruia îi spuse:

— Prietenul meu ia prinzul cu mine; servește-ne o masă aleasă.

— Lumea bună n-ar avea cum să te vadă în camera mamei tale, reluă Bixiou. Ce te-ar costa să te prefaci că o iubești pe biata femeie timp de câteva ceasuri?...

— Ei asta-i! zise Philippe făcându-i cu ochiul, vii din partea lor. Sint o cutră bătrână care mă pricep la temenele. Mamă-mea vrea ca, înainte de a-și da sufletul, să ciupească ceva de la mine pentru Joseph!... Nu, mulțumesc.

Cînd Bixiou povesti această scenă lui Joseph, pe bietul pictor îl străbătură fiori reci pînă în adîncul sufletului.

— Philippe știe oare că-s bolnavă? se tîngui Agathe, chiar în seara zilei cînd Bixiou aduse rezultatul intervenției sale.

Joseph ieși din odaie simțind că-l înecă plînsul. Abatele Loraux, care se găsea la căpătîiul enoriașei sale, îi luă mîna, i-o strînse, apoi îi răspunse:

— Vai, fiica mea, dumneata n-ai avut decât un singur copil!...

Auzind aceste vorbe pe care le înțelese, Agatha căzu într-o criză premergătoare agoniei. Muri după douăzeci de ceasuri.

În delirul dinaintea morții, îi scăpară din gură vorbele :

— Cu cine oare o fi semănînd Philippe ?...

Joseph urmă singur cortegiul funebru al mamei sale. Philippe plecase, în interes de serviciu, la Orléans, fugărit din Paris de scrisoarea următoare, pe care Joseph i-o trimise în clipa cînd mama lor își dădea suflul :

„Monstrule, biata mea mamă a murit din cauza groazei pricinuite de scrisoarea ta ; îmbracă-te în doliu, dar lă-te bolnav : nu admit ca ucigașul mamei să fie lîngă mine în fața sicriului ei.

Joseph B.”

Pictorul, care nu se mai simți în stare să picteze, cu toate că în adîncă lui durere i-ar fi făcut bine acea mecanică distragere a atenției adusă de muncă, fu înconjurat de prietenii înțeleși între dinșii să nu-l lase nici o clipă singur. Așadar, Bixiou, care-l iubea pe Joseph atît cît poate iubi un zeflemist pe cineva, se afla la cincisprezece zile după înmormîntare, printre prietenii adunați în atelier. În acea clipă, slujnica intră pe neașteptate și îi înmînă lui Joseph o scrisoare adusă, zise ea, de o femeie bătrînă care aștepta răspuns în camera portarului :

„Domnule,

Dumitale căruia nu îndrăznesc a-ți da numele de frate, dumitale trebuie să mă adresez, chiar de n-ar fi decît din pricina numelui pe care îl port...”

Joseph întoarse pagina și se uită la semnătură, jos pe verso. Zărind aceste cuvinte : *Contesa Flore de Brambourg*, îl trecură fiori reci prin spate, presimțind că la mijloc trebuie să fie vreo grozăvie scornită de fratele său.

— Acest ticălos, zise el, îl dă gata și pe dracu' ! Și trece drept un om de onoare ! Și unul ca ăsta își pune

o grămadă de marafeturi aurite în jurul gîtului ! Unul ca ăsta îi trage de mină la curte pe cei mari, în loc să fie el tras pe roată. Pișicherului ăstuia i se zice : „domnule conte” !

— Și sînt atîția ca el ! adăugă Bixiou.

— Dar și Pescuitoarea în apă tulbure merită și ea zgîlțuită la rîndul ei ; e mai rea decît o viperă ; ar fi acceptat să mi se taie gîtul ca unui pui de găină fără să zică : „e nevinovat !...”

În clipa cînd Joseph aruncă scrisoarea, Bixiou o prinse și o citi cu glas tare :

„Oare șade bine ca doamna contesă Bridau de Brambourg, oricîte greșeli ar fi săvîrșit, să moară într-un spital ? Dacă așa mi-e scris mie, dacă asta e voia domnului conte și a dumitale, împlinescă-se ; dar atunci dumneata, ca prieten al doctorului Bianchon, obține-mi ocrotirea sa pentru a intra într-un spital. Aducătoarea acestei scrisori, domnule, s-a dus optsprezece zile de-a rîndul la palatul Brambourg, din strada Clichy, lăra a putea obține vreun ajutor din partea soțului meu. Starea în care mă aflu nu-mi îngăduie să angajez un avocat să facă toate cele trebuitoare pentru a obține pe calea justiției ceea ce mi se cuvine, și să mor în liniște. De altminteri, nimic nu mă poate salva, o știu. De aceea, în cazul cînd nu ai binevoi să te îngrijești de nenorocita dumitale cumnată, dă-mi banii trebuincioși ca să am cu ce îmi pune capăt zilelor ; căci, după cît văd, stimabilul dumitale trate îmi vrea moartea întotdeauna a vrut-o. Deși mi-a spus cu gura lui că avea trei mijloace sigure de a ucide o femeie, n-am avut atîta minte să prevăd pe acela de care s-a slujit.

În cazul cînd ai binevoi să mă cîntești cu vreun ajutor și să te convingi singur în ce mizerie mă aflu, locuiesc în strada du Houssay, colț cu strada Chanterraine, la al cincilea. Dacă miine nu plătesc ratele întîrziate ale chiriei, trebuie să plec din casă ! Și încotro s-apuc, domnule ?... Pot oare să-mi zic

Cumnata dumitale

Contesa Flore de Brambourg” ?

— Ce hazna plină de ticăloșii ! exclamă Joseph îngreșat ; ce-o mai fi acolo ?

— Să chemăm întâi femeia ; trebuie să fie o strașnică prefață a poveștii, zise Bixiou.

Peste o clipă se ivi o femeie descrisă de Bixiou prin aceste cuvinte : „Zdrențe care umblă !” Era, într-adevăr, un morman de cîrpe și boarfe vechi, unele peste altele, tivite pe margini cu galoane de noroi din pricina anotimpului, toate astea purtate de niște pulpe groase cu labelle picioarelor mari, prost înfășurate în ciorapi peticiți, cu pantofi care improșcau apă prin crăpături. Deasupra acestei grămezi de cîrpe se înălța unul dintre acele capete pe care Charlet²⁰² le-a dat măturătoarelor sale, împoțonat cu o îngrozitoare broboadă roasă pină și în cutele ei.

— Cum îți zice ? o întrebă Joseph în timp ce Bixiou desena în grabă femeia sprijinită într-o umbrelă la modă în anul II al Republicii.

— Doamna Gruget, sluga dumneavoastră. Eu avusei venituri, stimabile, zise ea către Bixiou, al cărui ris batjocoritor o jigni. Dacă biata mea *copchilă* n-ar fi pățit nenorocirea să iubească prea tare pe unul, aș fi altfel de cum mă vedeți dumneavoastră. Mi s-a aruncat să se înece, dacă vreți să mă credeți, biata mea *copchilă* Ida ! Mai avusei și prostia să joc la loterie punind într-una pe un bilet cu patru numere ; de asta, conașule, la șaptezeci și șapte de ani, am ajuns să îngrijesc bolnavi cu cincizeci de centime pe zi și mîncare...

— Îmbrăcăminte nu ? întrebă Bixiou. Bunică-mea se și îmbrăca și miza mereu pe drăguțul ei tern.

— Din cei zece gologani ai mei trebuie să-mi plătesc și odaia mobilată...

— Ce are doamna pe care o îngrijești ?

— N-are nimic, domnule... Dacă e vorba de bani, bun înțeles, dar are o boală de se sperie și doftorii... Mi-e datoare pe șaizeci de zile, iaca de ce o îngrijesc. Soțul ei, care fi un conte, căci ea îi contesă, o să-mi plătească, nu mai încape vorbă, socoteala întreagă, la moartea dinsei ; d-aia i-am dat și bani cîți am avut... dar nu mai am lețcaie ; mi-am amanetat niște bulendre, tot ce-am avut la muntele *ăla*, cum îi zice ? ! Îmi e da-

toare patruzeci și șapte de franci și doisprezece gologani de cinci centime, afară de cei treizeci de franci ca îngrijitoare ; și cum vrea să se omoare cu cărbuni, i-am zis : „Nu-i frumos să faci una ca asta”. Ba i-am spus și portăresei să aibă grijă de dinsa cit oi lipsi cu. fîmdecă e capabelă să se arunce pe fereastră.

— Dar ce are ? stăruie Joseph.

— Ah ! domnule, doftorul de la călugărițe a venit, dar, despre boală, zise doamna Gruget făcînd pe mirosița, a spus că ar trebui s-o ducem la spital... Cazul e mortal.

— S-o pornim, hotări Bixiou.

— Uite, zise Joseph, ține zece franci.

După ce băgă mina în faimosul craniu ca să ia cu el toți banii de acolo, pictorul o luă spre strada Mazarine. se urcă într-o birjă și se duse la Bianchon, pe care din fericire îl găsi acasă ; în acest timp, la rîndul său, Bixiou porni zorit pe strada de Bussy, să-l caute pe prietenul lor Desroches. Cei patru amici se întîlniră peste un ceas în strada Houssay.

— Acest Mefistofel călare, numit Philippe Bridau, le spuse Bixiou celor trei prieteni pe cînd urcau scara, s-a folosit de mijloace păcătoase ca să se descotorosească de nevastă-sa. Să știți că prietenul nostru Lous-teau, prea mulțumit să primească o hîrtie de o mie de franci pe lună de la Philippe, a ținut-o pe doamna Bridau în societatea Florinei, Mariettei, Tulliei Val-Noble. Cînd Philippe s-a convins că Pescuitoarea în apă tulbure se deprinsese cu îmbrăcămintea și plăcerile costisitoare, nu i-a mai dat bani și a lăsat-o să și-i cîștige singură... înțelegeți în ce chip ? Într-un răstimp de optsprezece luni, a împins-o de pe un trimestru pe altul din ce în ce mai jos ; în sfîrșit, cu ajutorul unui subofițer, de o rară frumusețe, a deprins-o să nu mai poată trăi fără lichioruri. Cu cit el se înălța, cu atît nevastă-sa cobora și contesa e acum în noroi. Fata asta, născută la țară, are șapte vieți într-însa ; mă întreb ce-a făcut, ce-a dres Philippe ca să se descotorosească de ea. Sînt curios să studiez această dramă, căci am o socoteală cu dumnealui. Vai, dragii mei, adăugă Bixiou c-un asemenea glas, încît cei trei prieteni se întrebau dacă vor-

bește în glumă sau în serios, e de-ajuns să împingi un om pe calea viciului ca să te scapi de dinsul. *Prea îi plăcea balul, și asta a ucis-o...* a zis Hugo. Iată! Buniicii mele îi plăcea loteria, și Philippe cu loteria a trimis-o pe lumea cealaltă! Lui moș Rouget îi plăceau femeile, și Lolotte i-a venit de hac! Doamna Bridau, biata femeie, ținea la Philippe, și moartea de la ei i s-a tras l... Viciul! Viciul! Prieteni dragi... Știți voi ce-i viciul? E unealta morții.

— Ție dintr-o glumă o să ți se tragă moartea! îi spuse Desroches zîbind.

De la al patrulea etaj în sus, tinerii nu urcară pe trepte obișnuite ci pe o scară dreaptă ca de pod, de acelea pe care te călări la unele mansarde din Paris. Deși Joseph, care o văzuse pe Flore atât de frumoasă, se aștepta la un groaznic contrast, totuși nu-și putuse închipui priveliștea hidoasă care se oferi ochilor săi de artist. În colțul ascuțit al unei mansarde fără tapet și pe un pat pliant a cărui saltea subțire era umplută pesemne cu cilți, cei trei tineri zăriră o femeie verde ca o înecată de două zile și slabă ca o ofticoasă cu două ceasuri înaintea morții. Acest stirv care duhnea rău avea pe capul său chelit o zdreanță de bumbac în pătrățele. Conturul ochilor duși în fundul capului era roșu și pleoapele ca pielița ce se cojește de pe ouă. Din trupul ei, odinioară atât de încântător, nu rămăsese decât un jalnic schelet. La intrarea musafirilor, Flore strinse pe piept o bucată de muselină ce fusese desigur perdeluță de fereastră, căci marginile erau pătate de rugina vergelei de fier de care atîrnase. Tinerii văzură drept orice mobilier doar două scaune, un păcătos scrin de rufe pe care o luminare stătea înfiptă într-un cartof, niște farfurii împrăstiate pe pardoseala de cărămidă și o plită de lut în colțul unei vetre fără foc. Bixiou observă rămășițele caietului cumpărat pesemne de la băcanul din colț ca să poată așterne scrisoarea pe care cele două femei o ticluiseră împreună. Cuvîntul *dezgustător* nu exprimă îndeajuns impresia produsă de această mizerie; ar trebui un cuvînt mai tare. Cînd muribunda îl zări pe Joseph, două lacrimi mari i se rostogoliră pe obraji.

— Mai poate plinge ! se miră Bixiou. Iată o priveliște cam caraghioasă : lacrimi ieșind din pietre de domino. Asta ne explică și minunea lui Moise.²⁸³

— Și cit e de uscată !... observă Joseph.

— La focul căinții, completă Flore. Ei, nu pot avea lingă mine nici preot, nimic, nici măcar un crucifix, să mă uit la chipul lui Dumnezeu !... Ah ! domnule, strigă ea ridicându-și brațele ca două bucăți de lemn sculptat, sint foarte vinovată, dar Dumnezeu n-a pedepsit nici-odată pe cineva așa cum m-a pedepsit pe mine !... Philippe l-a ucis pe Max, care m-a povățuit să fac lucruri îngrozitoare, și tot el mă ucide și pe mine. Dumnezeu se slujește de el ca de un bici al răzbunării !... Purta-ți-vă cu chibzuință, căci fiecare avem câte un Philippe.

— Lăsați-mă singur cu dinsa, îi rugă Bianchon, vreau să văd dacă boala se mai poate tămădui sau nu.

— Dacă ai vindeca-o, Philippe Bridau ar crăpa de ciudă, zise Desroches, așa că voi proceda la constatarea stării în care se află soția sa ; cum n-a cerut împotriva ei o condamnare pentru adulter, se bucură de toate drepturile de soție ; îl pîndește scandalul unui proces. Vom lua mai întâi măsuri s-o strămutăm pe doamna contesă în sanatoriul doctorului Dubois din Fobourg-Saint-Denis ; acolo va fi îngrijită cu cea mai mare atenție. Apoi, îi voi adresa contelui o notificare ca să o reintegreze domiciliului conjugal.

— Bravo, Desroches ! strigă Bixiou. Ce plăcere să născociști un bine care va aduce atîta rău !

Peste zece minute, Bianchon coborî și le spuse prietenilor săi :

— Dau fuga la Desplein, el poate salva femeia asta printr-o operație. Ah ! o va îngriji cu atenție, fiindcă abuzul de alcool i-a pricinuit o boală rară, despre care se credea că dispăruse.

— Doctore, te ții numai de bazaconii, lasă ! Parcă o singură boală există ? întrebă Bixiou.

Dar Bianchon și ajunsese în curte, atît de grăbit era să-i anunțe lui Desplein marea noutate. Peste două ceasuri, nenorocita cumnată a lui Joseph fu dusă la acel spital cuviincios fondat de doctorul Dubois și pe care, mai tîrziu, l-a cumpărat primăria orașului Paris.

La trei săptămîni după aceea, *Gazette des Hôpitaux* vorbea despre una dintre cele mai îndrăznețe încercări de chirurgie modernă făcută asupra unei bolnave desemnate cu inițialele F.B. Pacienta muri, mai mult din pricina slăbiciunii în care o adusese mizeria decît a urmărilor operației. Imediat, colonelul conte de Brambourg se prezintă contelui de Soulanges, în mare doliu, și îi aduse la cunoștință *pierderea dureroasă* pe care o încercase. Membrii societății înalte își șopteau la ureche că contele de Soulanges și-ar mărita fata cu un parvenit de mare faimă care ar urma să fie numit general de brigadă și comandant al unui regiment de gardă regală.

De Marsay dădu această veste lui Rastignac, care o anunță la un ospăț de seară de la „Rocher de Cancale” unde se afla și Bixiou.

— Asta n-are să se întîmple ! își zise în sinea-lui spiritualul artist.

Dacă printre prietenii cărora Philippe le întorsese spatele se aflau unii care, ca Giroudeau, nu se puteau răzbuna, avusese neîndeminarea de a-l jigni pe Bixiou ; acesta, datorită inteligenței sale, era primit peste tot și nu ierta nimic. Chiar în localul „Rocher de Cancale”, față de numeroși oameni cu greutate, prezenți la ospăț, Philippe îi spusese lui Bixiou, cînd își exprimase dorința de a-l vizita la palatul Brambourg :

— La mine ai să vii cînd vei fi ministru !

— Trebuie să trec la protestantism ca să mă primești ? glumise Bixiou. Dar în sinea lui își zisese : „Dacă ești un Gollat, am și eu ~~practica~~ *practica*, iar de pietre nu ’duc lipsă”.

A doua zi, poznașul se duse la un actor prieten cu el și se transformă, datorită atotputerniciei vestmîntului, într-un fel de preot cu ochelari verzi ; apoi luă o trăsură și cobori la palatul contelui de Soulanges. Bixiou, tratat drept farsor de către Philippe, voia să-i joace o festă. Primit de domnul de Soulanges, după ce stărui spunînd că vrea să-i vorbească despre o chestiune gravă, Bixiou jucă rolul unui om vrednic de tot res-

pectul și deținător de secrete importante. Îi istorisi, cu voce prefăcută, despre boala contesei răposate, a cărei îngrozitoare taină îi fusese încredințată de Bianchon, apoi despre moartea Agathe, îi spuse povestea morții moșneagului Rouget, cu care se fălise contele de Brambourg, despre moartea doamnei Descoings, despre imprumutul făcut din casa ziarului și înșiră toate nărvurile lui Philippe din epoca nefericită a vieții sale.

— Domnule conte, nu-i acordați mina fiicei dumneavoastră decît după ce veți fi adunat toate informațiile; întrebați-i pe vechii săi prieteni: Bixiou, căpitanul Giroudeau etc.

Peste trei luni, colonelul conte de Brambourg dădea o masă acasă la dînsul, avînd ca invitați pe du Tillet, Nucingen, Rastignac, Măxime de Trailles și de Marsay²⁰⁴. Gazda primea cu multă nepăsare vorbele pe jumătate consolatoare pe care oaspeții le rosteau privitor la ruperea relațiilor dintre dînsul și familia Soulanges.

— Poți găsi și ceva mai bun, îi spuse Maxime.

— Ce avere s-ar cere pentru a lua în căsătorie pe o domnișoară de Grandlieu? îl întrebă Philippe pe de Marsay.

— Dumitale?... nu ți-ar da-o, nici pe cea mai urită dintre cele șase, la mai puțin de zece milioane, răspunse cu obrăznicie de Marsay.

— Eh! făcu Rastignac, cu două sute de mii de livre venit o poți lua pe domnișoara de Langeais, fiica marchizului; e urită, are treizeci de ani, și nici o pară zestre: asta ți s-ar potrivi.

— De azi în doi ani voi avea zece milioane, se făli Philippe Bridau.

— Sintem în 16 ianuarie 1829! exclamă du Tillet zîmbind. Lucrez de zece ani și încă nu le am!...

— Vom discuta noi între noi și ai să vezi că mă pricep în chestii financiare, răspunse Bridau.

— De cît dispui în total? întrebă Nucingen.

— Dacă vînd rentele, dar las la o parte palatul și moșia pe care nu pot și nu vreau să le risc, căci consti-

tuie o parte din majoratul meu, pot aduna ușor trei milioane...

Nucingen și du Tillet se priviră ; după acest schimb viclean de priviri, du Tillet îi spuse lui Philippe :

— Dragă conte, vom lucra împreună, dacă vrei.

De Marsay surprinse privirea aruncată de du Tillet lui Nucingen și care spunea : „Ale noastre sînt milioanele !”

Intr-adevăr, aceste două personaje din marea finanță erau băgate atît de adînc în urzeala combinațiilor politice, încît puteau juca la Bursă, la un moment dat, mergînd la sigur, împotriva lui Philippe cînd toți sortii de izbîndă ar fi părut să lie de partea sa, dar în realitate le-ar fi fost favorabile lor. Și împrejurarea se ivi. În iulie 1830, du Tillet și Nucingen îi și înlesniseră un cîștig de un milion cinci sute de mii de franci contelui de Brambourg, care nu mai avu nici o bănuială în privința lor, crezîndu-i cinstiți și buni stătuitori. Philippe, ajuns la bunăstare mulțumită Restaurației, amăgit mai ales de disprețul său fără seamăn față de civilii, crezu în izbînda ordonanțelor²⁰³, și vru să speculeze asupra urcării cursurilor ; în vremea asta însă, Nucingen și du Tillet, care mizau pe o revoluție, speculară pe scăderea valorilor, împotriva lui. Cei doi vicleni complici se prefăcură a împărtăși părerea și convingerile colonelului conte de Brambourg, îi dădură speranța că-i vor dubla milioanele și se pregătiră să i le sufle. Philippe se luptă ca un om pentru care victoria valora patru milioane. Devotamentul său față de ocîrmuire fu atît de apreciat, încît primi ordinul să se întoarcă la Saint-Cloud cu ducele de Maufrigneuse pentru a participa la un consiliu. Acest semn de înaltă favoare îl salvă pe Philippe ; căci el voia, în 28 iulie²⁰⁴, să pornească la șarjă pentru a despresura bulevardele și, fără îndoială, ar fi primit vreun glonț din partea prietenului său Giroudeau, care comanda un detașament de răsculați.

Peste o lună, colonelul Bridau nu mai poseda din imensa lui avere decît palatul, moșia, tablourile și mobilierul. Săvîrși, pe lîngă toate, după propria sa afirma-

tie, nerozia de a crede în repunerea în drepturi a ramurii primului născut²⁰⁷, căreia îi fu credincios pînă în 1834. Văzîndu-l pe Giroudeau colonel, o gelozie lesne de înțeles îl făcu să reintre în armată; obținu, din nenorocire, în 1835, un regiment în Algeria²⁰⁸, unde rămase trei ani în sectorul cel mai primejdios, sperînd să dobindească înaintarea la gradul de general; dar, după intervenția unui răuvoitor, a generalului Giroudeau, rămase bun în grad și pe loc. Devenind aprig, Philippe împinse pînă la exces strășnicia în serviciu și ajunse de nesuferit, cu toată vitejia sa asemănătoare cu a lui Murat²⁰⁹. La începutul fatalului an 1839, încercînd o întoarcere ofensivă împotriva arabilor în cursul unor retrageri din fața unor forțe superioare, se aruncă asupra inamicului, urmat numai de o companie care dădu peste o mare unitate a arabilor. Lupta fu singeroasă, groaznică, corp la corp, și dintre cavaleriștii francezi nu scăpă cu viață decît un mic număr. Deși văzură cum colonelul lor e impresurat, cei care se aflau la distanță nu găsiră cu cale să-și dea în zadar viața încercînd să-l despresoare. La ureche le ajunseră vorbele: *Colonelul vostru! la mine, soldați! un colonel al imperiului!* urmate de urlete îngrozitoare, dar cavaleriștii se întoarseră la regiment. Philippe avu o moarte cumplită, căci i se reteză capul după ce căzuse aproape tocat de iatagane

Joseph se căsătorî în acele zile, prin protecția conțelui de Sérisy, cu fiica unui bătrîn arendaș milionar și moșteni palatul și moșia de Brambourg, de care nu putuse dispune fratele său, deși ar fi vrut mult să-și lipsească fratele de moștenire. Pictorului îi făcu plăcere frumoasa colecție de tablouri. Joseph, căruia socrul său, un fel de Hochon de țară, îi strînge zi de zi mult bănet, are de pe acum un venit de șaiszeci de mii de livre.

Cu toate că pictează tablouri minunate și le dă mare ajutor pictorilor, nu-i încă membru al Institutului. Datorită unei anumite dispoziții de constituire a majoratului, s-a trezit conte de Brambourg, ceea ce îl face adeseori să pufnească în ris, cînd se află între prietenii adunați în atelierul său.

— *Conșii adevărați poartă haine străbune*, îi spune atunci amicul său Léon de Lora, care cu toată faima sa de pictor peisagist n-a renunțat la vechiul obicei de-a suci proverbele și îi răspunse lui Joseph cu privire la modestia sa față de bunăvoința sorșii :

— *Lasă ma! Pofta vine muncind !*

Paris, noiembrie 1842.

N O T E

PIERRETTE

¹ *Pierrette* — nuvela a fost publicată pentru prima oară ca feuilleton în ziarul *Le siècle*, de la 14 la 27 ianuarie 1840, sub titlul de *Envoi* (Balot).

² *Anna de Hanska* — este fiica soției lui Balzac, a contesei poloneze Hanska ; scriitorul era vechi prieten al contesei și a luat-o în căsătorie în 1850.

³ *proletar...* În frazeologia modernă — termenul de proletar (din lat. *proletarius* = cetățean din treapta cea mai de jos) se întâlnește în Franța chiar din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea (la Jean-Jacques Rousseau) ; în vremea lui Balzac, și mai ales după 1830, el ia o mare extensiune, apropiindu-se, o dată cu dezvoltarea proletariatului, de sensul actual.

⁴ *Chateaubriand* — François-René, viconte de — scriitorul francez, al cărui nume e legat de latura mistică și melancolică a romantismului (mai ales prin romanele *Atala* și *René*), era de origine bretonă și cunoștea peisajele și folclorul ținutului natal, pe care l-a descris în mai multe rânduri. Chateaubriand a trăit între 1768 și 1848.

5 *culreier toată Franța* — după o veche tradiție, meseriașii francezi își făceau ucenicia culreierind țara pentru a învăța meseria de la diverși meșteri.

6 *Isola Bella* — una dintre insulele Boromee, din lacul Maggiore (Italia).

7 *evenimentele din 1814* — în urma înfringerii lui Napoleon de către armatele „Aliaților” (Austria, Rusia și Prusia) la Leipzig, în 1813, Franța fu copleșită de aceste trupe, cu toată rezistența armatelor franceze; Parisul capitulă la 30 martie 1814, iar Napoleon, dezis de către Senat, fu obligat să abdice și să se retragă pe insula Elba.

8 *Charelle, Mercier, marchizul de Montauran... baronul de Guénic* — Balzac amestecă aici, așa cum deseori obișnuia să facă, nume autentice, istorice, cu cele ale personajelor imaginate de el; primele două nume sînt ale unor șefi vandeeni (în Vendeea — vestul Franței — s-au format, în vremea Revoluției burgheze, bande de regaliști care au luptat împotriva republicii), învinși de armatele republicane; celelalte două sînt numele unor personaje din romanele Șuanii și Béatrix.

9 *Sainte-Périne din Paris* — azil de bătrini, întemeiat în 1806, sub patronajul lui Napoleon.

10 *mărturiile ale perseverenței administrative cu care poșta* — pe vremea lui Balzac, taxa poștală era plătită de adresant, la sosirea scrisorii, ceea ce explică perseverența factorilor poștali. Abia în 1840, s-a introdus (la Londra) sistemul aplicării timbrei pe scrisori în momentul expedierii.

11 *tocmi un om... ca să-l scape de armată* — după un procedeu feudal, moștenit de burghezie, tinerii bogați puteau să plătească „om în loc”, care să presteze pentru ei stagiul militar.

12 *strada Saint-Denis* — cartier al micului negoț parizian.

13 *în 1815, pe cei mai vajnici cazaci* — în urma înfringerii de la Waterloo, Parisul a fost ocupat de soldați ruși, austrieci, prusieni, englezi, germani etc., din armatele statelor coalizate.

14 *Plasînd pe Carlea mare* — Carlea mare era registrul în care erau înscrise creditorii statului; a plasa bani pe Carlea mare însemna, deci, a cumpăra obligațiuni de stat.

15 *Frangistan* — cuvîntul îi evocă lui Balzac personaje orientale; de fapt este numele pe care-l dădeau orientaliștii (persanii) Europei occidentale.

16 *valea Cașmirului* — zisă și „*Valcea Pericită*”; ținutul Cașmirului, situat pe un platou din munții Himalayei, înconjurat de înălțimi care-l ăresc de temperaturi excesive, e un ținut roditor și bogat. De aici se aduceau, în vremea lui Balzac, celebrele șaluri de cașmir, țesute din lînă foarte fină de capră.

17 *Saadi* — cel mai celebru poet al Persiei (1184-1291). În cursul lungii sale vieți, Saadi a scris foarte multe culegeri de versuri. Lucrarea sa principală este cea cunoscută sub numele de „*Grădina florilor*”.

18 *Ierihon* — Cetatea Ierihonului, din Palestina, era, în vremea Imperiului roman, o cetate înfloritoare, înconjurată de grădini. Există încă, sub formă de episcopat, în evul mediu. În vremea cruciaților, dominația turcă a distrus-o, neglijînd întreținerea lucrărilor de irigație care-i fertilizau grădinile.

19 *fost notar public din Paris* — notarul Roguin (personaj din romanul *César Birotteau* al lui Balzac) a fugit cu banii clienților.

20 *să și-l păstreze ca pe un Amadis* — Amadis, eroul romanului cavaleresc spaniol *Amadis de Gaña*, din secolul al XVI-lea, este tipul îndrăgostitului statornic.

21 *rolul unei Egerii* — după o legendă romană, nimfa Egeria ar fi fost sfătuitoarea regelui Numa, unul dintre cei șapte regi ai Romei. A devenit nume generic pentru o femeie al cărei sfat este totdeauna cerut și urmat, mai ales în politică.

22 *ai văzut Louvre-ul* — doamna Martener ironizează casa Rogron, comparînd-o cu palatul Louvre din Paris, în curs de extindere pe vremea lui Balzac, azi muzeu principal al capitalei Franței.

23 *Poniatowski sîrînd în Elster* — Mareșalul Josef Poniatowski, de origine polonă, ajutînd armata franceză în retragere, a fost rănit și s-a înecat în râul Elster (Germania); fapta lui vitejească a fost popularizată în Franța prin cîntece, gravuri, litografii

²⁴ *Apărarea barierei Clichy* — alt moment istoric popularizat în gravurile epocii: la bariera Clichy, trupele franceze au ținut piept trupelor care invadau Parisul, la 25 februarie 1814; pictorul Horace Vernet a tratat acest subiect într-un tablou din 1820.

²⁵ *Mazeppa* — Ivan Stepanovici — hatman al cazacilor (1644-1709), și-a trădat patria trecînd de partea regelui Carol al XII-lea al Suediei care invadase Rusia. A inspirat pe mulți poeți și pictori prin peripețiile vieții sale. Artele plastice au redat mai ales episodul galopului pe un cal sălbatic de care fusese legat gol și uns cu păcură de către boierul polonez pe a cărui soție o sedusese.

²⁶ *Iustrul meu rococo* — stilul rococo (de la *rocaille* — stîncă) așa-numit fiindcă e dominat de linii frînte și de ornamente bogate, a fost la modă mai ales în prima jumătate a secolului al XVIII-lea; el se opunea stilului clasic, monoton și solemn.

²⁷ *toată viața nu va face altceva decît să țină o bilă mare și neagră, întocmai ca un deputat de stînga* — votînd consecvent împotriva propunerilor guvernului Restaurației, deputații de stînga puneau în urnă bile negre.

²⁸ *un Aubusson* — un covor lucrat în celebra manufactură de covoare de la Aubusson, în centrul Franței.

²⁹ *Bullon* — Georges-Louis Leclerc, conte de — cel mai de seamă naturalist francez din secolul al XVIII-lea (1707-1788); și-a scris operele într-un stil foarte îngrijit. El ținea mult la forma literară a textelor științifice. Cînd a fost primit la Academia Franceză (1753) a ținut un „Discurs asupra stilului”. A rămas celebră fraza lui, devenită dicton: „Stilul e omul”.

³⁰ *Constituționalul* — ziar liberal burghez, fondat în 1815; *Constituționalul* era apreciat de mica burghezie din vremea Restaurației pentru atitudinea lui de opoziție față de tendințele absolutiste și clericale ale dinastiei Bourbonilor, revenită pe tron.

³¹ *Spa* — celebră stațiune cu ape minerale din Belgia.

³² *mareșalul Richelieu... un adevărat Alcibiade... guvernatorul Guyennei* — înainte de a deveni mareșal al Franței, ducele de Richelieu (1696-1778) s-a remarcat mai ales prin

scandaluri mondene; din 1755 a fost guvernatorul Guyennei (veche provincie franceză); a ajuns vestit și prin succese militare, dar și prin mari delapidări. Alcibiade (cu care e comparat), general și om de stat grec (sec. al V-lea î.e.n.), a rămas celebru prin viața sa de desfrui.

³³ *regele René* — René I, conte de Provence, rege al Neapoleiului și al Siciliei, a rămas cunoscut pentru interesul pe care-l acorda artelor. La Aix, în Provence, unde îi plăcea cu deosebire să locuiască, s-a înconjurat de artiști și l-a ocrotit. El însuși picta miniaturi și scria versuri, romane alegorice și tratate de morală (1409-1480).

³⁴ *vestitul Thibaut* — mare feudal, dintr-o familie care a dat și cîțiva poeți; cel mai celebru este Thibaut al IV-lea, rege de Navara (1201-1253), autor de cîntece cavaleresti.

³⁵ *Nabucodonosor* — rege al Caldeii (sec. al VII-lea î.e.n.), Nabucodonosor al II-lea a distrus, într-o expediție, regatul Iudeii și Ierusalimul; după unele legende, în urma acestei acțiuni, ar fi fost lovit de nenumărate nenorociri; între altele se spune că ar fi trăit șapte ani printre fiare sălbatice.

³⁶ *cumpărători de bunuri naționale* — burghezi care cumpăraseră, în timpul Revoluției din 1789-1794, proprietăți ale aristocrației și ale clerului, scoase în vânzare ca bunuri naționale. Întrucît profitaseră de pe urma Revoluției, erau adversari ai Restaurației.

³⁷ *Mercier... marchitan de-al lui* — Mercier (1774-1801) a fost un contrarevoluționar din Vendeea, care a evadat și a continuat să conspire pînă cînd a fost împușcat. Rogron îl crede un marchitan de-al lui fiindcă *mércier* înseamnă, în limba franceză, negustor de ată, ace, nasturi etc.

³⁸ *ostașii care scăpuseră de la Berezina* — armatele napoleoniene au suferit mari pierderi, în cursul înfrîngerii din Rusia, mai ales cu prilejul retragerii lor peste riul Berezina (afluent al Niprului), în zilele de 26-29 noiembrie 1812; soldații care au scăpat erau sleiți de loame și frig.

³⁹ *expediția în Egipt a regelui Ludovic cel Sfînt* — a avut loc în 1249, cînd regele Franței, Ludovic al IX-lea, zis „cel Sfînt”, a pornit o cruciadă împotriva sultanului din Egipt.

• ⁴⁰ *regalitatea casei de Orléans* — după revoluția din 1830, care a răsturnat pe Bourboni, burghezia franceză a adus pe tron un prinț din casa de Orléans, Ludovic-Filip, zis și „regele burghez”.

⁴¹ *Léopold Robert* — pictor de scene populare; a trăit în Franța între 1794 și 1835.

⁴² *Paul și Virginie* — personaje din romanul cu același nume al scriitorului francez Bernardin de Saint-Pierre (1737-1814); intruchipează iubirea inocentă dintre doi adolescenți.

⁴³ *Iaimosul Tartuffe* — personajul din piesa cu același nume (1669) de Molière este un fals cuvios, un fățarnic care ajunge să domnească în casa naivului Orgon, câștigându-i încrederea prin prefăcătorie și viclenie.

⁴⁴ *ca un Laffitte al Provinsului* — adică drept un financiar de vază și cu supralață politică; bancherul Jacques Laffitte (1767-1844) era liberal și a jucat un rol activ în răsturnarea Bourbonilor și intronarea lui Ludovic-Filip de Orléans.

⁴⁵ *membru al Congregației* — Congregația era o reuniune de asociații catolice, din care făceau parte atît membri ai clerului, cît și regaliști de vază; avînd ca șef suprem pe contele d'Artois, devenit regele Carol al X-lea, această ligă secretă se bucura de mare influență politică.

⁴⁶ *defunctul Constituțional I* — silit să-și întrerupă apariția din cauza campaniilor lui opoziționiste, ziarul liberal *Constituționalul* a apărut un timp, camuflat, cu numele de *Comerțul* (v. nota 30 și *Pescuitorii în apă tulbure*, nota 116).

⁴⁷ *guvernul Villèle a căzut, în urma alegerilor din 1826* — de fapt alegerile la care se referă Balzac au avut loc în noiembrie 1827; Camera fusese dizolvată datorită opoziției față de Congregație și de politica reacționară a guvernului Villèle; la alegeri, guvernul Villèle n-a obținut decît 170 de voturi din 420.

⁴⁸ *censul legal* — pentru a fi eligibil, în vremea Restaurației, cetățeanul trebuia, conform legii electorale, să aibă proprietăți și venituri mari și să plătească cel puțin 1000 de franci impozit anual; alegătorii trebuiau și ei să plătească cel puțin 300 de franci impozit.

⁴⁹ minunatul poem intitulat *CLARISSE HARLOWE* — romanul social-sentimental al scriitorului englez Samuel Richardson (1689—1761).

⁵⁰ constituirea guvernului Martignac — după o lună de tratative duse în scopul de a menține guvernul Villèle (vezi nota 47), regele Carol al X-lea se văzuse obligat, la 4 ianuarie 1828, să însărcineze cu formarea guvernului pe baronul de Martignac, care se orienta spre liberalism.

⁵¹ alături de alde Dupin, Casimir Périer etc. — Casimir Périer, bancher și deputat (1777—1832) a făcut parte din opoziția liberală în vremea Restaurației; după 1830, însă, temându-se de acțiunea maselor populare, a condus reprimările din timpul domniei lui Ludovic-Filip; avocatul Dupin a trecut și el prin mai multe partide politice.

⁵² Caterina de Medicis — regina Caterina de Medicis (1519—1589), soția lui Henric al II-lea al Franței și mama celor trei regi următori, se servea de protestanți pentru a-i domina pe catolici, și de catolici pentru a-i domina pe protestanți.

⁵³ în felul lui Robespierre — Maximilien de Robespierre (1758—1794), figura cea mai consecvent revoluționară din vremea Revoluției Franceze, își manifesta corectitudinea morală și printr-o ținută extrem de îngrijită. Comparația pe care Balzac o face cu verosul Vinet nu e însă potrivită; ea vădește părtinirea cu care „regalistul” Balzac privea epoca revoluționară.

⁵⁴ un orator de subtilitatea unui Benjamin Constant — deputat al opoziției liberale, din 1819, scriitorul Benjamin Constant (1767—1830) pune în discursurile sale împotriva ultraregaliștilor multă vervă și ironie.

⁵⁵ să joace cupă, fiindcă știa că în felul acesta vă poate leși în întâmpinare — colonelul nu știa că Sylvie are printre cărți și cupe, dar Céleste face o glumă, utilizând un joc de cuvinte datorit faptului că, în limba franceză, „cupă” se spune *coeur*, iar acest din urmă cuvânt mai înseamnă și „inimă”.

⁵⁶ rolul lui Rigaudin din *CASA PUSĂ LA LOTERIE* de Picard — în *Casa pusă la loterie*, comedie de Picard și Ra-

det, reprezentată la Paris la sfârșitul lui 1817, personajul Rigaudin pune pe alții să se bată, iar el stă deoparte.

⁵⁷ *illinoisii, cherokeesii și mohicanii* — triburi de băștinași din America de Nord.

⁵⁸ *cum strigau șuanii* — șuanii, după numele-poreclă al șefului lor, Jean Chouan, erau rebeli regaliști din vestul Franței (au fost înfrinți în 1793 de armatele republicane); ei se recunoșteau printr-un strigăt care îl imita pe cel al buluiței.

⁵⁹ *privirea templierului...* de lață fiind Filip cel Frumos — ordinul călugăresc-militar al Templierilor, înființat în anul 1118, stăpinea mari bogății; a fost desființat de regele Filip cel Frumos al Franței (1268—1314) printr-un proces care s-a terminat în 1312 cu arderea pe rug a principalelor căpetenii ale ordinului.

⁶⁰ *un irochez* — indian dintr-o grupare de triburi din Canada.

⁶¹ *cerere în rétéré* — o cerere adresată președintelui tribunalului, care, în caz de urgență, poate da singur o sentință provizorie, care devine imediat executorie.

⁶² *termenii medicali ai lui Molière* — în comedia *Bolnavul închipuit* (1673), Molière îi ridiculizează pe medicii proflori, punându-i să folosească o terminologie pretentioasă și jantezistă, greu inteligibilă, jumătate latinească, jumătate franțuzească.

⁶³ *in petto* — l. ital., în sine, în ascuns.

⁶⁴ *haruspex* — aici, în înțeles de: medic cu prognosticuri sigure, în stare să prevadă fără greș evoluția unei boli; în antichitate, haruspicii erau nu fel de preoți care pretindeau că ghicesc voința zeilor după măruntaiele animalelor jertfite și după fenomenele extraordinare ale naturii (furtuni, cutremure de pământ etc.)

⁶⁵ *Înaintă o cerere prințesei moștenitoare* — prințesa moștenitoare era ducesa de Angoulême, fiica lui Ludovic al XVI-lea și nora lui Carol al X-lea.

⁶⁶ *expediția împotriva Algerului* — expediția colonialistă împotriva Algeriei, întreprinsă sub pretextul unei insulte aduse de beiful Hussein consulului francez, a început în 1830, sub Carol al X-lea.

⁶⁷ *dinastia din iulie* — revoluția de la sfârșitul lui iulie 1830 a răsturnat pe Bourboni dar, din pricina intervenției marii burghezii, nu s-a instaurat republica; a fost înscăunată o nouă dinastie, cea a spiței de Orléans, reprezentată prin Ludovic-Filip, care a ocrotit „domnia bancherilor”; domnia lui (1830—1848) e cunoscută sub numele de „monarhia din iulie”

⁶⁸ *pair de France* — membru al Camerei aristocratice, care a coexistat cu Camera „reprezentanților” (deputaților) de la 1815 până la 1848; *pair*-ii erau numiți de rege, nu aleși; demnitatea a fost ereditară până în 1830 și desființată în 1848

⁶⁹ *cu prilejul răscoalelor de sub guvernul Casimir Périer* — între 1831 și 1834 au avut loc răscoale ale proletariatului francez, reprimare violent de ministrul-bancher Casimir Périer, pe care Stendhal l-a numit „un mare și murdar ticălos”; e cunoscută mai ales răscoala țesătorilor din Lyon din noiembrie 1831, care s-a desfășurat sub lozinca: „Vom trăi muncind sau vom muri luptând!” Răscoalele din Lyon au demonstrat că pe arena istoriei apăruse o nouă forță socială, clasa muncitoare, și au exercitat o puternică influență asupra dezvoltării ulterioare a luptei de eliberare a proletariatului.

⁷⁰ *au luat cu asalt baricada de la Saint-Merry* — la 6 iunie 1832, un grup de 120 de republicani au apărut cu dirzenie baricada de la biserica Saint-Merry, rezistind timp de douăsprezece ore forțelor guvernamentale, care au folosit tunurile.

⁷¹ *Beatrice Cenci... Guido Reni* — Guido Reni, celebru pictor italian (1575—1642), a lăsat un portret al Beatricei Cenci, dintr-o bogată familie din Roma, care a fost decapitată din ordinul papei Clement al VIII-lea, fiind acuzată că a contribuit, împreună cu mama și cu fratele său, la asasinarea tatălui ei, om crud și destrăbălat.

PIERRE GRASSOU

¹ *Pierre Grassou* — a apărut pentru prima oară într-o culegere colectivă (*Babel*, povestiri de diverși autori) în 1839.

² *Périollas* — Balzac îl cunoscuse pe ofițerul de artilerie Louis-Nicolas Périollas (1785—1859) în familia prietenilor săi Carraud; Périollas îl ajuta la documentarea pentru *Scenele din viața militară*, pe care le avea în planul *Comediei umane*.

³ *Salonul* — expozițiile periodice de arte plastice ale artiștilor în viață au purtat în Franța numele de „saloane”, deoarece prima dintre ele a avut loc în salonul pătrat al palatului Louvre, în 1667. Până la Revoluția din secolul al XVIII-lea, nu expuneau decît academicienii și profesorii Academiei de pictură și sculptură. Revoluția a deschis larg porțile pentru un număr mai mare de artiști, iar cea de a doua revoluție burgheză, din 1830, le-a redeschis din nou larg, după perioada de restricții a reintronării Bourbonilor (Restaurația: 1815—1830). Fiind mai numeroși, expozanții nu mai expuneau în „salonul pătrat” ci în galeriile Louvre-ului.

⁴ *Delacroix și Ingres* — considerați ca șefi de școli artistice noi, la începutul secolului al XIX-lea, Delacroix și Ingres se aflau în centrul discuțiilor. Delacroix Eugène (1799—1863), în fruntea pictorilor romantici, prin coloritul său îndrăzneț; Ingres Dominique (1780—1867), continuator modern al școlii rafaelice, preconiza puritatea liniei și perfecțiunea desenului.

⁵ *Decamps Alexandre-Gabriel* — (1803—1860), pictor francez de scene orientale, puternic colorate.

⁶ *Sigalon Xavier* — (1788—1837), pictor francez specialist în portrete și tablouri cu subiecte istorice și religioase, a avut sarcina să copieze frescele lui Michelangelo din Capela Sixtină.

⁷ *Géricault... Delacroix* — tabloul pictorului francez Géricault (1791—1824), reprezentînd pe naufragiații de pe Medusa (1819), inaugura pictura romantică prin îndrăzneala desenului, strălucirea culorilor și patetismului expresiilor; — Delacroix (vezi nota 4) a fost influențat de Géricault, și trăsăturile romantice se regăsesc în pinza reprezentînd masacrul de la Scio (1824).

⁸ *Deveria* — primul dintre frații Deveria, Achille (1800—1857), era cunoscut ca desenator; al doilea, Eugène (1805—1865), a fost pictor de tablouri cu subiecte istorice.

⁹ *obeliscul din Luxor* — obeliscul este un monument îngust și înalt, cu baza pătrată, de obicei făcut dintr-o singură piatră; obeliscul din fața templului egiptean din Luxor a fost adus la Paris și așezat în Piața Concordiei în 1836.

¹⁰ *nu se depărta de șevalet* — nu lucra tablourile mai mari decît cele care pot sta pe șevalet.

¹¹ *Timeo Danaos et dona terentes* — l. lat., „Mă tem de greci chiar cînd aduc daruri”. Sînt vorbele rostite de Laocoon în *Eneida* (II, 49) pentru a-l convinge pe troieni să nu primească în cetate calul de lemn adus de greci. Sensul general e: „dușmanii sînt de temut chiar cînd par binevoitori”.

¹² *Lageingeole* — Balzac citează din memorie numele unui personaj (Laringeole) din vodevilul lui Scribe, *Ursul și pașo* (reprezentat în 1820); în această comedie, Laringeole este omul de afaceri care propune consilierului pașei, întristat că și-a pierdut ursul alb, un alt urs, al său, care e la fel, numai că e negru.

¹³ *Tizian Vecelli* — (1477—1576), celebru pictor italian din școala venețiană, cunoscut pentru coloritul bogat și armonios al pinzelor sale.

¹⁴ *Drolling tatăl* — Drulling sau Drolling (tatăl) (1752—1817), pictor francez de scene de interior; fiul său, *Michel Drolling* (1786—1851), a pictat scene istorice.

¹⁵ *Duval-Lecamus Pierre* — (1790—1854), pictor, specialist în zugrăvirea scenelor din viața de toate zilele (pictura „de gen”).

¹⁶ *Porecla de Fougères* — Fougères este numele unui personaj — pictor din piesa lui Fabre d'Églantine, *Intriga epistolară*, reprezentată pentru prima oară în 1791.

¹⁷ *Grassou... se potrivea cu numele* — în limba franceză, *gras-grasse* înseamnă „gras(ă)”, „grăsun(ă)”, iar *grassouillet* înseamnă „durduliu”.

¹⁸ *Greuze Jean-Baptiste* — (1725—1805), a excelat în tablouri care reprezintă scene de familie de la țară, oarecum idealizate.

¹⁹ *trimiterea cărților de vizită* — cărțile de vizită se trimiteau celor provocați la duel.

²⁰ *Walter Scott* — (1771—1832), printre numeroasele romane istorice ale celebrului romancier englez, mult apreciat de romanticii francezi și prețuit în mod deosebit de Balzac, care-l citează deseori, este și romanul *Anticarul* (1816).

²¹ *Metzu* — Gabriel Metz (1630—1667), pictor olandez, a pictat scene de interior și scene populare.

²² *lecția de anatomie a lui Rembrandt* — celebrul tablou *Lecția de anatomie a doctorului Tulp*, înfățișând cîțiva medici strînși în jurul unui cadavru, a fost pictat în 1632 de către cel mai celebru pictor olandez, Rembrandt (1606—1669).

²³ *maniera lui Vigneron* — numele de Vigneron pare a fi confundat cu cel al lui Vignon Pierre-Alexandre (1763—1828), pictor și arhitect francez, care a făcut planurile de transformare ale bisericii Madelaine din Paris.

²⁴ *Dubute Claude-Marie* — (1790—1864), portretist francez, a lăsat și două compoziții sentimentale, *Amintiri* și *Regrete*, popularizate prin litografii.

²⁵ *Gérard Dow* — (1613—1675), pictor olandez, elev al lui Rembrandt, cunoscut pentru scenele sale de interior, lucrate cu multă precizie și cu știința clar-obscurului; printre tablourile lui, se numără *Femeia hidropică*, *Bucălăreasa olandeză* etc.

²⁶ *Șuan* — Vezi *Pierrette*, nota 58.

²⁷ *Dominiquin* — artistul italian Domenico Zampieri, zis Il Domenichino (1581—1641), a fost mai ales pictor de tablouri cu subiecte religioase, mitologice și istorice; a cultivat și arhitectura, sculptura și muzica.

²⁸ *revoluția din Iulie* — Vezi *Pierrette*, nota 67.

²⁹ *otium cum dignitate* — l. lat., repaus (răgaz) cu demnitate (cu existența asigurată).

³⁰ *tablouri... highlife* — l. engl., *highlife* = societatea înaltă; aici: distinse.

³¹ *Institut* — înființat prin Constituția din 1795, așa-numitul Institut al Franței reunește diversele Academii, printre care și cea de arte plastice, care a înlocuit atunci Academia regală de pictură și sculptură și Academia regală de arhitectură.

³² *rozeta Ofițerilor Legiunii de Onoare* — decorație înființată în 1802 de Napoleon Bonaparte. Legiunea de Onoare are mai multe grade: cavaler, ofițer, comandor etc.; posesorii poartă la butonieră o rozetă sau o panglicuță roșie.

³³ *mitene* — mănuși de altădată, care lăsau degetele libere.

³⁴ *Rubens* — (1577—1640), celebru pictor flamand, a pictat, împreună cu elevii săi, numeroase tablouri istorice și alegorice, caracteristice prin abundența formelor și propekimea culorilor.

³⁵ *Mieris* — Frans Van Mieris (1635—1681), pictor olandez, a zugrăvit portrete și scene din viața de toate zilele.

³⁶ *Terburg* — Gérard Terburg — sau Terborch (1608—1681), pictor olandez, a zugrăvit și el scene din viața de toate zilele.

³⁷ *Paul Potter* — (1625—1654), pictor olandez, a pictat animale și scene pastorale.

³⁸ *in petto* — Vezi *Pierrette*, nota 63.

³⁹ *Abyssus abyssum* — formula completă din psalmul lui David (XLI, 8) este: *abyssus abyssum invocat* = „prăpastia cheamă prăpastie”, cu sensul de: o greșeală aduce după sine altă greșeală, un păcat atrage pe altul.

⁴⁰ *Murillo* — (1617—1682), celebru pictor spaniol autor de tablouri cu subiecte religioase, dar și populare, ca *Micul cerșetor*, de la muzeul Luvru.

⁴¹ *bariera Tronului... strada Templului* — cartier locuit de mica burghezie comercială, în vremea lui Balzac; astăzi, Piața Tronului se numește Piața Națiunii.

⁴² *răscoala din 12 mai* — la începutul lunii mai 1839, profitând de o criză guvernamentală, o grupare de republicani, condusă de Barbès și Blanqui, a încercat o lovitură de stat ocupând Tribunalul și Primăria din Paris; cu toată rezistența pe baricade, încercarea n-a reușit; conducătorii republicani au fost arestați; în reprimarea acestei răscoale, a avut un rol și Garda Națională.

⁴³ *Muzeul din Versailles... a comanda... o bătaie* — în aripa de sud a castelului Versailles, se amenaja atunci așa-numita „Galerie a bătațiilor”, și Ludovic-Filip dădea comenzi

artiștilor cu faimă, care trebuiau să acopere pereții galeriei cu scene de bătlău celebre. Muzeul Versailles a fost inaugurat în 1837.

UN DEBUT ÎN VIAȚĂ

¹ *Un debut în viață* — a apărut pentru prima oară, ca foileton, în ziarul *Legislatura*, de la 26 iulie la 4 septembrie 1842, cu titlul *Primejdia mistificărilor*. Balzac s-a gândit și la titlul *Tinerii*.

² *Laurei* — Laura, Surville prin căsătorie, sora și confidenta lui Balzac, îi dădea scriitorului idei pentru romane; ea i-a sugerat subiectul din *Un debut în viață*, subiect pe care l-a tratat ea însăși într-o nvelă intitulată *Căldătorie în poștașion*.

³ *de îndată ce se ivi omnibuzul* — primele omnibuze au apărut la Paris în ianuarie 1826 (la Nantes și la Bordeaux apăruseră mai devreme).

⁴ *Cuvier* — Georges Cuvier (1769—1832), naturalist francez, paleontolog; pe baza legii subordonării organelor și a corelației formelor, lege descoperită de el, Cuvier putea reconstitui specii dispărute pornind de la cîteva oase fosile.

⁵ *La Cave* — pivniță, în limba franceză.

⁶ *după încheierea păcii* — e vorba de Congresul de la Aix-la-Chapelle (1818), în urma căruia trupele de ocupație au părăsit Franța, unde domnea acum Bourbonul „restaurat”, Ludovic al XVIII-lea.

⁷ *auvergnat* — originar din provincia Auvergne, situată în centrul Franței; această regiune fiind muntoasă și săracă, mulți dintre locuitorii ei veneau la Paris, sau în alte centre urbane, pentru a-și câștiga existența ca rindași, grăjdari, coșari etc.

⁸ *pair de France* — Vezi *Pierrette*, nota 68.

⁹ *innobilat sub Francisc I* — Francisc I, rege al Franței, a domnit între 1515 și 1547. În vremea lui (începutul Renașterii în Franța), burghezia urca pe scară socială, ocupînd posturi importante în magistratură, îmbogățindu-se și tinzînd să pătrundă în rîndurile nobilimii. Infiltrațiile acestor

virfuri nu au putut însă opri atacul poporului împotriva feudalismului.

¹⁰ *I, semper melius eris* — *l. lat.*, „Vei fi mereu mai bun”. *l.*, de la începutul frazei, servește, desigur, așa cum arată Balzac, pentru a completa numele de Sêrisy.

¹¹ *Consiliul celor cinci sute* — prin constituția franceză din 1795, s-a înființat această adunare compusă din 500 de membri, care aveau sarcina să elaboreze legile, aprobate apoi de Consiliul bătrînilor, format din 250 de membri. Cele două adunări, care alcătuiau corpul legislativ al Directoratului, au fost desființate în 1799 prin lovitura de stat a lui Napoleon Bonaparte.

¹² *18 Brumar* — ziua de 9 noiembrie 1788, cînd Napoleon Bonaparte, întors din campania dusă în Egipt, a dat lovitura de stat prin care a răsturnat Directoratul.

¹³ *două dilerite regate* — după victoria de la Austerlitz (1805), Napoleon devine stăpînul Europei și începe să împartă regate fraților și prietenilor săi: regatul Neapolelui lui Joseph Bonaparte, al Olandei lui Ludovic Bonaparte etc.; el ridică la rangul de regate și o serie de mici principate germane, Hessa, Bavaria, Wûrtenberg etc.

¹⁴ *20 martie* — la 20 martie 1815, Napoleon, care abdicase și se retrăsese în insula Elba, se întoarce la Paris; el va domni o sută de zile (pînă la 22 iunie), cînd, în urma dezastrului de la Waterloo, e definitiv înfrînt.

¹⁵ *decorat cu „Lina de Aur”* — ordinul „Linei de Aur”, înființat în 1429, este o decorație a monarhiilor spaniole și austriece.

¹⁶ *din partidul lui Danton* — Georges-Jacques Danton (1759—1794), ministru al justiției în timpul Revoluției Franceze, a trădat revoluția, tratînd pe bani cu guvernul englez salvarea regelui, ceea ce i-a adus condamnarea la moarte prin decapitare; partidul lui (gruparea care-l susținea) se numea Partidul Indulgenților.

¹⁷ *ministru de stat* — sub monarhia din secolul al XVIII-lea și sub cea din vremea Restaurației, purtau titlul de miniștri de stat cei chemați de rege să asiste la Consiliul de Miniștri, chiar dacă nu dețineau vreun portofoliu.

¹⁸ *Curierul francez* — în timpul Restaurației, ziarul *Curierul*, fondat în 1819, devenit în 1820 *Curierul francez*, a fost organul partidului liberal moderat și a dus o campanie împotriva Congregației. (Vezi *Pierrette*, nota 45.)

¹⁹ *La Cerisale, Beautreillis, Lions* — în traducere: Livada de cireși, Frumoasa boltă de viță, Lei.

²⁰ *pe vremea Directoratului* — formă de guvernământ care a funcționat în Franța de la 27 octombrie 1795 până la 9 noiembrie 1799. (Vezi și notele 11, 12.)

²¹ *Madame, mama împăratului* — titlul purtat de Letitia Bonaparte, mama lui Napoleon, după modelul ceremonialeului de la Curtea regală, unde fiicele sau cumnatele regelui erau numite *madame*.

²² *Aspasia* — curtezană din Milet (secolul al V-lea î.e.n.), celebră pentru frumusețea și inteligența ei; era înconjurată de filozofii și scriitorii vremii.

²³ *nec plus ultra* — l. lat., fără pereche.

²⁴ *Venture și Bacle* — Rousseau vorbește de ei în *Confesiuni* (partea I, cartea 3); amândoi sînt un fel de aventurieri apreciați la un moment dat (1728—1730) de tînărul Rousseau; pe primul l-a cunoscut întîmplător, ca muzician amator; cu al doilea a întreprins o escapadă prin Savoia.

²⁵ „*E din vina lui Voltaire; e din vina lui Rousseau*” — acest cîntec satiric, foarte popular (e fredonat și de Gavroche în *Mizerabilii*) fusese inspirat de o adresă a Arhiepiscopatului din Paris, care, în 1817, cu prilejul editării operelor complete ale lui Rousseau și Voltaire, semnala, alarmat, acțiunea de „pervertire” a acestor scrieri.

²⁶ *Figaro* — personajul principal din comediile lui Beaumarchais (*Bărbierul din Sevilla* — 1775, *Nunta lui Figaro* — 1784) întuchipează iscusința și istețimea omului din popor; Figaro glumește tot timpul și-și bate joc de mărginirea și de brutalitatea stăpînilor săi feudali.

²⁷ *părul împletit într-o coadă pudrată* — moda pieptănăturii cu coadă și cu părul pudrat a fost cunoscută în secolul al XVIII-lea în Occident; s-a purtat coadă pudrată și la începutul secolului al XIX-lea de către oamenii mai în vîrstă.

²⁸ *timpul pace și despoce* — în atelierelor, pictorilor francezi din vremea lui Balzac, jocurile de cuvinte erau la mare cinste, iar Mistigris, după cum se va vedea, e mare meșter în asemenea giumbușlucuri verbale.

²⁹ *egal...* ca francezii în *lața Cartei* — e vorba de *Carta constituțională*, acordată în 1814 de Ludovic al XVIII-lea, regele „restaurat”, care, pentru a-și asigura tronul, a fost obligat să recunoască în parte cuceririle politice ale Revoluției burgheze.

³⁰ *Tribuna a instaurat moda discuțiilor* — carta prevedea existența unui parlament, compus dintr-o cameră a deputaților și una aristocratică, cu *pair-i* numiți de rege. Apăruse deci o tribună parlamentară.

³¹ *să mă dau drept Etienne sau Béranger* — nume ilustre pe vremea Restaurației: Guillaume Étienne (1777—1845), dramaturg și ziarist (scria în ziarul de opoziție *Constitutionnelul*); Pierre Jean Béranger (1780—1857), autor de cin-tece satirice foarte populare.

³² *Un carbonar* — membru al asociației secrete, cu tendințe liberale, care s-a format în Italia la începutul secolului al XIX-lea și s-a întins apoi în Franța și în alte țări; „carbonarii” erau numiți astfel fiindcă, la început, se întâlneau pe ascuns în păduri, confundându-se cu cei care veneau să strângă lemne de foc; Asociația carbonarilor a apărut în Franța în 1818, deci era la modă în momentul povestirii.

³³ *...unul dintre liii marșalului Ney* — mareșalul Ney (1769—1815), apreciat de Napoleon pentru bravura lui, fusese împușcat sub Restaurație, fiindcă se raliase din nou împăratului, la întoarcerea acestuia din insula Elba; rămași orfan, copiii lui stîrniseră interesul publicului.

³⁴ *unul din cei întorși din Champ-d'Asile* — Champ-d'Asile era numele unei colonii fondate, în timpul Restaurației, pe țărmul golfului Mexic, de către refugiați politici francezi, liberali și bonapartiști; dar terenul fiind revendicat de guvernul spaniol, mulți dintre exilații voluntari s-au întors în Franța.

³⁵ *împăratul Alexandru* — e vorba de Alexandru I, țarul Rusiei (1777—1825), care a contribuit la restaurarea Bour-

bonilor pe tronul Franței în urma capitularilor lui Napoleon I (1814—1815). După cum se știe, prima mare înfrângere a lui Napoleon a avut loc pe pământul Rusiei (1812).

³⁶ *Cousin* — Victor Cousin (1792—1867), șef al școlii filozofice eclectice din Franța (încerca să împacă raționalismul lui Descartes cu idealismul lui Kant, și îl aprecia în mod deosebit pe Hegel); începea atunci să-și facă faimă prin cursurile sale universitare, la care a asistat deseori și Balzac, în anii uceniciei literare.

³⁷ *Lord Byron călătorind incognito* — celebrul poet englez Byron (1788—1824) călătorea mult; a murit la Missolonghi, unde se dusesese pentru a lua parte la insurecția greacă împotriva dominației turcilor.

³⁸ *Ali-pașa de Ianina* — Ali Tebelan (1741—1822), tilhar de drumul mare devenit pașă, s-a lăcut cunoscut pentru cruzimile sale împotriva răsculaților din Tesalia; urmărit de sultan, a rezistat 18 luni în fortăreața de la Ianina, unde a fost pînă la urmă învins și ucis.

³⁹ *Henric al IV-lea* — Henric al IV-lea, primul rege din dinastia Bourbonilor, a domnit între 1589 și 1610. Moartea lui e deci departe de a constitui o noutate, la începutul secolului al XIX-lea.

⁴⁰ *În vînt* — joc de cuvinte: Levant (Asia Mijlocie) se pronunță în franțuzește ca și *le vent* (vîntul).

⁴¹ În trecut Levant era numit Răsăritul, iar Ponant — Ocidentul; joc de cuvinte bazat pe asonanța dintre cele două nume.

⁴² *vesiita campanie din 1813* — campania în care Napoleon, înfrînt în Rusia cu un an înainte, încearcă cu disperare să restabilească situația; mai cîștigă unele bătălii, dar înfrîngerea de la Leipzig îl împinge pînă la urmă pe teritoriul francez, unde e urmărit de trupele coaliției europene și silit să abdice.

⁴³ *lupta de la Hanau* — una din ultimele bătălii cîștigate de trupele napoleoniene, în octombrie 1813, împotriva armatelor austro-bavareze.

⁴⁴ *mareșalul Soult* — Nicolas Soult (1769—1851), făcut mareșal și duce de Dalmația de către Napoleon (mai ales

pentru victoria de la Austerlitz), a fost apoi ministru de război și de externe al lui Ludovic-Filip.

⁴⁵ *tabloul lui Horace Vernet, MASACRUL MAMELUCILOR* — acest tablou expus la salonul din 1819 și aflat astăzi la muzeul Luxembourg din Paris, reprezintă celebrul masacru de la Cairo, poruncit de către Mehmet-Ali, vice-regele Egiptului, la 1 martie 1811; contrariu datelor istorice, tabloul îl reprezintă pe Mehmet-Ali asistând la masacrul mamelucilor lui Napoleon.

⁴⁶ *turnizor* — negustor care asigura aprovizionarea trupelor.

⁴⁷ *prieteni la cataramă, ca Bourbonii* — spița Bourbonilor, care deținea tronuri în diverse țări (Franța, Spania, Neapole, Parma), știa, bineînțeles, să păstreze între membrii ei relații foarte strinse, pentru a-și apăra interesele monarhice.

⁴⁸ *Marais, Place Royale și insula Saint-Louis* — cartiere din Paris, locuite pe atunci, în mare parte, de nobilime.

⁴⁹ *Bercy* — la Bercy, comună din apropierea Parisului, ulterior înglobată în capitala Franței, se afla un mare antrepozit de vinuri și rachiiuri.

⁵⁰ *un cal... alumat* — calambur bazat pe cuvintele *gris*, care în franceză înseamnă și sur, și cherkelit.

⁵¹ *o mișcare trumoasă à la Murat* — mareșalul Murat (1767—1815), cumnatul lui Napoleon, era celebru pentru șarjele sale de cavalerie.

⁵² *Mina* — Don Francisco Espoz y Mina (1784—1836), patriot spaniol, a luptat împotriva invaziei nepoleoniene și a regelui absolut, Ferdinand al VII-lea, și s-a refugiat în Franța în 1814; în 1820, s-a întors în Spania, pentru a lupta împotriva absolutismului regal și a noii invazii franceze din vremea Restaurației.

⁵³ *chiar în acest moment se judecă de către Curtea Pairilor o conspirație* — în această perioadă (1820—1822) comploturile și conspirațiile antiregaliste se țineau lanț; ele erau organizate de bonapartiști și de liberali (carbonari); cele mai cunoscute sînt: conspirația de la Belfort, cea a generalului Berton și cea a sergenților din La Rochelle.

⁵⁴ *Montesquieu* — (1689—1755), celebru scriitor francez, autorul *Spiritului legilor* (1748), consideră că despotismul e întemeiat pe principiul fricii, în timp ce republica se bazează pe principiul virtuții.

⁵⁵ *Corpo di Baccho!* — înjurătură italiană; în traducere: „Pe trupul lui Bacchus!”

⁵⁶ *Listei civile* — suma repartizată regelui, în statele monarhice, pentru cheltuielile sale personale.

⁵⁷ *Uscoci* — nume dat, în secolul al XVI-lea, sîrbilor și bosniacilor care, fugind de ocupații turci, s-au stabilit în Ungaria sau pe teritoriul venețian, unde se înrolau și armatele pregătite împotriva mahomedanilor; isprăvile lor de vitejie au intrat în cîntecele populare sîrbești.

⁵⁸ *maraschinul* — lichior de cîreșe (din specia numită *marasque*) și miere.

⁵⁹ *Hobbema, Ruysdaël, Claude Lorrain, Poussin* — celebri pictori de peisaje; Meindert Hobbema (1638—1709), olandez; Van Ruysdaël (1628—1682), olandez; Claude Lorrain (1600—1682), francez; Nicolas Poussin (1594—1665) francez.

⁶⁰ *școlii lui David* — pictorul francez Louis David (1748—1825) preconiza factura clasică a liniilor pure și a culorilor limpezi.

⁶¹ *Dialoirus* — personaj din comedia *Bolnavul închipuit* (1673) a lui Molière; reprezintă pe medicul ignorant care-și ascunde neștiința înșirînd formule grecești și latine.

⁶² *primarului și a comisarului de poliție austriac* — Veneția și Dalmatia se aflau, din 1814, sub stăpînirea Austriei.

⁶³ *într-o zi poate va reda Franței Belgia* — Belgia a făcut parte din imperiul Francilor pînă în secolul al IX-lea; monarhia franceză ținea să recupereze această țară; Belgia a devenit independentă în 1830.

⁶⁴ *un om celebru... Andrieux... sau... Royer-Collard* — poet, autor dramatic și om politic, François Andrieux (1759—1833) a jucat un rol important în timpul consulatului lui Napoleon Bonaparte, iar în 1829 a devenit secretar perpetuu al Academiei Franceze; Pierre Paul Royer-Collard (1763—1845), filozof și om politic, a fost șeful „doctrinarilor”, adică al celor care susțineau monarhia constituțională, de un li-

beralism moderat ; în 1824 a fost preşedintele Camerei deputaţilor.

⁶⁵ *universitate* — în loc de „plictiseala s-a născut cîndva din uniformitate”.

⁶⁶ *doctorul Alibert* — doctorul Alibert (1766—1837) era medicul Curţii regale ; a lăsat un *Tratat complet despre bolile de piele*.

⁶⁷ *degetului lui tîmăduitor* — după o credinţă scornită în vechime de regii Franţei, ei aveau darul de a vindeca pe bolnavii de scrofule dacă îi atingeau cu degetul în ziua înşoronării.

⁶⁸ *Arnolphe din comedia lui Molière* — în comedia lui Molière *Şcoala temeilor* (1662), Arnolphe, care a crescut-o pe tinăra Agnès departe de lume pentru a avea o nevestă credincioasă, e convins de naivitatea ei ; dar Agnès, deşi mult mai tinără decît „protectorul” ei, îndemnată de glasul inimii, se pricepe să-l înşele.

⁶⁹ *să-i papi din seu* — în loc de „să-i faci un rău”.

⁷⁰ *să vă crocheze* — joc de cuvinte : *croquer* înseamnă în franceză a minca pe cineva de frumos ce e, dar şi a face o schiţă pentru un tablou.

⁷¹ *legea maximului* — lege votată în timpul Revoluţiei (la 29 septembrie 1793), prin care erau fixate preţuri maxime la principalele articole de consum, cu scopul de a combate specula.

⁷² *Geronji* — Gêronte era numele dat personajelor de bătrîni avari, dar creduli, din vechea comedie franceză (de la cuvîntul grec *gerôn* = bătrîn) ; personajul apare şi în comedile lui Molière.

⁷³ *Turcarejiu* — Turcarea este un personaj central al comediei cu acelaşi nume a lui Lesage (1709) : un lacheu parvenit pe care-l înşală uşor o ceată de aventurieri.

⁷⁴ *chestiunea refuzului de înmormîntare cu ceremonial* — în timpul Restauraţiei, biserica catolică reluase obiceiul de a refuza ceremonialul de înmormîntare celor ale căror opinii şi fel de viaţă nu-i conveneau (cum făcuse Molière) ; opoziţia liberală protesta împotriva acestui abuz prin ziarul *Constituţionalul*.

⁷⁵ spre Piron, spre Vadé și Collé — Alexis Piron (1689—1773) a fost foarte cunoscut ca autor de epigrame, comedii și cintece „de chef”; Jean-Joseph Vadé (1720—1757) era autor de comedii și de cintece ușoare, burlești; Charles Collé (1709—1783) a fost unul dintre cei mai cunoscuți autori de șansonete din secolul al XVIII-lea; a scris și comedii.

⁷⁶ marele preot al religiei Lisettei — Lisette este, în șansonetele lui Béranger, femeia pariziană de condiție modestă, veselă și inimoasă.

⁷⁷ a cînta MÈRE GODICHON — a face pe prostul; *godichon*, în franceza populară, stingaci, naiv, nerod.

⁷⁸ brînza de Gruyère — în vremea aceea, în Franța, cîna (*le diner*) era masa principală a zilei; ea se lua pe la mijlocul după-amiezii, nu seara, ca acum; *gruyère* este numele francez al șvțterului.

⁷⁹ anul fatal 1792 — este anul cînd Revoluția Franceză cunoaște cele mai mari greutăți: încercări contrarevoluționare în interior, război în exterior, datorită trădării familiei regale; situația va fi salvată prin elanul patriotic al maselor populare (în perioada aceasta e compusă și se răspindește *Marsilieza*), și prin acțiunea lor împotriva regelui trădător.

⁸⁰ Talma în *BRITANICUS* — vestitul actor tragic mai era încă în viață. Talma, născut în 1763, moare în 1826; el excela în rolurile din tragediile clasice istorice, ca *Britanicus* a lui Racine.

⁸¹ *inter pocula* — *l. lat.*, la un pahar de vin.

⁸² cei doi pepeni... *pateurile* cu „*jus romanum*” — pepenii (galbeni) se mănîncă în Franța la începutul mesei (fără zahăr); *jus romanum* înseamnă, în limba latină, „drept roman”; în limba franceză, *jus* înseamnă „sos”.

⁸³ *in corpore* — *l. lat.*, împreună, cu toții.

⁸⁴ *Item* — termen latin întrebuintat în inventarele judecătorești; înseamnă „în afară de aceasta”.

⁸⁵ zeița *Themis* — este în mitologia antică zeița Justiției; a se dedica ei înseamnă, deci, a studia științele juridice, a se consacra avocaturii.

⁸⁶ „*Rocher de Cancale*” — unul dintre cele mai mari restaurante pariziene.

⁸⁷ *seniorii din vremea Regenței* — perioada din istoria Franței cunoscută sub numele de Regență este cea care cuprinde anii 1715—1723, în timpul minorității viitorului Ludovic al XV-lea. Regentul, Filip de Orléans, înconjurat de aristocrații vremii, ducea o viață de chefuri și orgii.

⁸⁸ *Very well* — foarte bine, în limba engleză.

⁸⁹ *Marest... Pontina* — joc de cuvinte asupra numelui Marest, care se pronunță la fel cu *marais* — baltă, mlaștină. *Les marais pontina* este numele dat cîmpiei mlaștinoase din jurul Romei (deci aluzie și la dreptul roman).

⁹⁰ *Ministerului Public* — adică în cadrul Parchetului, al Procuraturii.

⁹¹ *Ai să tragi la sorți* — recrutarea se făcea prin tragere la sorți.

⁹² *om în loc* — vezi *Pierrette*, nota 11.

⁹³ *Filica lui Iacob al II-lea, care s-a urcat pe tronul tatălui ei* — în urma revoluției burgheze de la 1688, regele Iacob al II-lea al Angliei a fost nevoit să fugă în Franța; pe tron a fost adus Wilhelm de Orania, care era însurat cu fata lui Iacob al II-lea, și care a acceptat *Declarația drepturilor*, votată de Parlament.

⁹⁴ *1830* — este anul cînd Carol al X-lea, ultimul rege din dinastia Bourbonilor, este răsturnat prin revoluția maselor pariziene, ceea ce pune definitiv capăt regimului feudal (care încercase să reinvie prin Restaurație), și deschide drum liber de dezvoltare marii burghezii.

⁹⁵ *ospăț de Balthazar* — ospăț copios și zgomotos, ca cele ale lui Balthazar, ultimul rege al Babilonului, secolul al VI-lea î.e.n.

⁹⁶ *Inter pocula aurea restauranti, qui vulgo dicitur „Rupes Cancali”* — (într-o latinească aproximativă) între cupele aurite ale restaurantului numit în mod obișnuit *Stînci de la Cancale*

⁹⁷ *Pitt și Dundas* — oameni politici englezi, cunoscuți ca buni prieteni; Henry Dundas (1741—1811) a fost, în cabinetul celebrului Pitt, ministru de interne (1791) și ministru de externe (1794); William Pitt (1759—1806) a organizat coalițiile europene împotriva Franței revoluționare și a lui Na-

poleon; a murit disperat de victoriile napoleoniene de la Ulm și Austerlitz.

⁹⁸ *un adevărat palat al Armidei* — în poemul lui Torquatto Tasso (1544—1595), *Ierusalimul liberat*. Armida îl reține pe Rinaldo de la îndatoririle lui de cruciat în atrăgătorul palat înconjurat de grădini fantastice în care locuiește; „palatul Armidei” a ajuns să însemne „loc de delicii”.

⁹⁹ *o melodramă...* *FAMILIA D'ANGLADE* — *Familia d'Anglade* sau *Furtul*, o melodramă în 3 acte, care evoca un proces celebru, a fost reprezentată pentru prima oară la Paris, la 11 ianuarie 1816.

¹⁰⁰ *să danseze în Tritoni* — Tritonul, interval muzical des întrebuițat în muzica modernă, era considerat inadmisibil în muzica veche.

¹⁰¹ *vor dansa pași de zelir* — dans care se execută stînd pe un picior și legîndu-l pe celălalt.

¹⁰² *Latayette... amatorul pasional pentru cea mai bună republică* — aluzie, probabil, la admirația pe care generalul La Fayette (1757—1834), aristocrat cîștigat de ideile iluminiștilor, o avea față de ținăra republică americană, pentru independența căreia și luptase.

¹⁰³ *cu prilejul primei expediții ordonate de prințul regal în Africa, încăierarea de pe riul Macța* — acțiunea colonizată a Franței împotriva Algeriei a început în 1830; la 28 iunie 1835 o armată franceză a fost surprinsă de trupele arabe, comandate de Abd-el-Kader, pe malul rîului Macța.

¹⁰⁴ *victimele atentatului lui Fieschi* — corsicanul Joseph Fieschi a pus la cale un atentat cu explozibile împotriva lui Ludovic-Filip; mașina infernală a explodat la 28 iulie 1835, în momentul cînd regele trecea pe bulevardul Temple; au fost răniți cîțiva ofițeri din suita regală și mai mulți trecători; a fost rănit chiar Fieschi, autorul atentatului, care a putut fi astfel arestat.

¹⁰⁵ *„l'Hirondelle de l'Oise”* — *l. fr.*, „Rîndunica ținutului Oise”.

¹⁰⁶ *Revoluția din Iulie* — Vezi *Pierrette* nota 67.

¹⁰⁷ *vestitul centrist* — burghezia instărită era reprezentată prin deputați „centriști”, care făceau politica regimului numit „monarhia din iulie” (1830—1849).

PESCUITORII ÎN APĂ TÂMBURE

¹ *Pescuitorii în apă tîmbure* — prima parte a romanului a apărut mai întâi ca foileton în ziarul *La Presse*, de la 24 februarie la 4 martie 1841, sub titlul de *Cei doi frați*; partea a doua a urmat de la 27 octombrie la 19 noiembrie 1842 purtînd titlul de *O gospodărie de burlac în provincie*.

² *Charles Nodier* — scriitorul Charles Nodier (1780—1844), în casa căruia se adunau romanticii de seamă alcătuind cenaclul cel mai cunoscut al școlii romantice, a susținut candidatura la Academie a lui Balzac, la sfîrșitul anului 1843 (fără succes, de altfel).

³ *apel la catolicism... spre a purifica mulțimile* — după cum se știe, Balzac nu avea opinii politice progresiste, neputînd vedea rolul istoric al proletariatului, dar dîndu-și seama cît de odioasă este societatea bazată pe puterea banului, Balzac se întorcea în mod utopic spre trecut, idealizînd forța morală a catolicismului și a regalității restaurate.

⁴ *cele patru sisteme politice deosebite* — cele patru sisteme la care se referă Balzac sînt: Republica (1792—1795), Directoratul (1795—1799), Consulatul (1799—1804) și Imperiul (sub Napoleon I) (1804—1814).

⁵ *bunuri naționale: altă lină de aur!* — naționalizarea averilor bisericii a avut loc la 2 noiembrie 1789; aceste bunuri, devenite naționale, au fost ulterior vindute la licitație, constituind o sursă de îmbogățire pentru burghezia franceză din orașe și sate.

⁶ *Adunarea națională... locuitorii de delegați* — reprezentanții „stării a treia” convocați la Statele Generale (adunare consultativă a regelui) s-au proclamat Adunare Națională la 17 iunie 1789, considerînd că reprezintă nouăzeci la sută din națiune; la 9 iulie, a căpătat puteri de Constituantă; locuitorii de delegați erau funcționari subordonați administratorilor de provincii, devenite ulterior departamente (judete).

⁷ *decadă* — proclamată în 1792, republica franceză a luat o serie de măsuri administrative, printre care și reforma calendarului; după calendarul republican, lunile — care purtau

nume evocatoare („germinal”, „brumar”, etc.) erau împărțite nu în săptămîni, ci în cîte trei decade.

* *Robespierre*... *Fouquier-Tinville* — Robespierre (1758—1794) era șeful grupării celei mai consecvent revoluționare ; a fost obligat să ia măsuri drastice pentru a salva Revoluția atacată dinăuntru și din afară ; în perioada așa-numită a Terorii (1793), Fouquier-Tinville (1746—1795) a fost acuzator public pe lângă tribunalul revoluționar.

⁹ *cele care asistau, impletind, la ședințele de la clubul Jacobinilor* — la clubul Jacobinilor se adunau militanții cei mai consecvenți ai Revoluției franceze ; adunările aveau loc într-o veche mănăstire din Paris a călugărilor iacobini (de unde și numele clubului) ; fiind foarte însuflețite, aceste adunări atrăgeau mult public ; multe femei din popor veneau să asiste la ele fără să lase din mînă lucrul (li se spunea : tricotezele).

¹⁰ *Roland, ministrul de interne* — Roland de la Platière (1734—1793) făcea parte din gruparea de dreapta a adunărilor revoluționare (girondinii) ; a fost ministru de interne în 1792.

¹¹ *membru al Convenției* — membru al adunării din timpul Revoluției Franceze numite Convenția ; Convenția națională a fost constituită prin vot universal, dar nu lipsit de restricții, pentru a consolida revoluția ; ea a funcționat de la 20 septembrie 1792 pînă la 26 octombrie 1795 ; este adunarea care a proclamat republica.

¹² *André de Chénier* — poetul André Chénier (1762—1794) a fost ghilotinat pentru legăturile sale cu contrarevoluția.

¹³ *César Birotteau* — în romanul lui Balzac cu acest titlu, parfumiерul César Birotteau este instalat pe strada Saint-Honoré, în cartierul negoțului parizian de lux. Faptul că Balzac îl pomenește pe César Birotteau ca pe un „vestit negustor de parfumuri” e un exemplu de felul cum scriitorul își însușește personajele, gîndindu-se apoi la ele ca la ființe care ar fi trăit aieva.

¹⁴ *în timpul Consulatului* — Consulatul este forma de guvernămînt a Franței de la 9 noiembrie 1799 pînă la 18 mai 1804 ; cei trei consuli provizorii au cedat pasul în 1802 lui

Napoleon Bonaparte, devenit consul pe viață și apoi (în 1804) împărat (v. și nota 4).

15 *șef de diviziune* — titlul corespunde celui de director în minister.

16 *palatul Tuileries* — început în 1564 și construit în decurs de mulți ani, palatul Tuileries, reședință regală, a fost mai puțin locuit de regi Franței decât palatul de la Versailles; după revoluție, însă, el a devenit reședință a diversilor regi și împărați care s-au succedat până la proclamarea Republicii a III-a (1870); a fost distrus în timpul luptelor Comunei din Paris (1871).

17 *înainte de plecarea împăratului spre Spania* — întâlnind o rezistență puternică din partea poporului spaniol, a cărui țară încercase s-o ocupe, Napoleon a luat personal comanda și a intrat în Spania; Madridul a fost ocupat la 4 decembrie 1808.

18 *abisul pe care mitologia ni l-a semnalat prin butoiul Danaidelor* — în mitologia greacă, Danaidele (cele cincizeci de fiice ale regelui Danaos) sunt condamnate să umple cu apă un butoi fără fund, drept pedeapsă pentru faptul că și-au ucis soții în noaptea nunții.

19 *cardinalul Mazarin* — italian de origine, cardinalul Mazarin (1602—1661) a fost prim-ministru al lui Ludovic al XIII-lea și al lui Ludovic al XIV-lea; înainte de a muri, în 1661, a fondat colegiul numit „al celor patru națiuni”, pentru educarea unor tineri aristocrați de naționalități diferite, lăsând moștenire acestui colegiu biblioteca sa; din 1806, clădirea adăpostește Institutul Franței (toate Academiiile).

20 *bursier al guvernului la Roma* — cei mai buni elevi ai școlii de Belle-Arte erau trimiși ca bursieri la Roma, pentru a-și desăvirși pregătirea artistică.

21 *un covor Aubusson* — v. nota 28 la *Pierrette*.

22 *Justum et tenacem* — abreviere a unui vers din *Horatius* (*Ode*, III, 3), care sună, în traducere: „pe omul drept și dîrz (*justum et tenacem*) în hotărîrile sale, ruinele lumii l-ar lovi fără să-l clintească”.

23 *...acea însușire de a nu se lăsa corupt cu bani, însușire care li se recunoaște multora dintre oamenii folosii*

În timpul Republicii — deși, oficial, regalist, Balzac recunoaște deseori, în romanele sale, valoarea morală a republicanilor, pentru care nutrește o stimă mai mare decât pentru aristocrați; este, cum a spus Engels, „unul din cele mai mari triumfuri ale realismului și... una din cele mai minunate trăsături ale bătrînului Balzac” (K. Marx-F. Engels: *Despre artă și literatură*, E.P.L.P. — 1953, pag. 138).

²⁴ *portretul împăratului... lucrat de Vernet* — familia Vernet a fost o familie de pictori francezi din care ultimii, Carle Vernet (1758—1835) și Horace Vernet (1789—1862), au pictat bătălii și scene militare.

²⁵ *statuie... doborâtă în 1814 de pe coloana pe care o împodobeau alți de trumoași* — la întoarcerea regilor Bourboni, statuia lui Napoleon, înfățișînd pe împărat în costum roman, a fost doborâtă din virtul coloanei Vendôme, unde se afla, iar din bronzul ei a fost turnată o statuie a lui Henric al IV-lea; coloana Vendôme fusese ridicată sub Napoleon și acoperită cu bronzul a o mie două sute de tînurî capturate în 1805.

²⁶ *Chaudet* — Antoine-Denis Chaudet (1763—1810), sculptor și pictor francez, autorul statuii lui Napoleon de pe coloana Vendôme.

²⁷ *la Institut. La Salon* — Academia de Arte Frumoase este una din cele cinci care formează Institutul Franței; prin Salon se înțelege, în Franța, expoziția anuală de pictură (v. și *Pierre Grassou*, notele 3 și 31).

²⁸ *Giotto, Raphael, Tizian, Rubens, Murillo* — Angiolotto di Bondone, zis Giotto (1266—1336) este pictorul florentin care aduce, în pictura convențională și rigidă a evului mediu, mișcare și expresivitate, anunțînd Renașterea. Pentru Tizian, Rubens, Murillo, v. *Pierre Grassou* notele 13, 34 și 40.

²⁹ *regele Romei* — dorînd să întemeieze o dinastie și neavînd moștenitor, Napoleon, ajuns împărat, și-a repudiat soția, Joséphine de Beauharnais, și s-a căsătorit, în 1810, cu Maria-Luiza, fiica împăratului Austriei, care i-a născut un băiat; acest băiat a purtat titlul de regele Romei, apoi, după căderea lui Napoleon (1814), de duce de Reichstadt.

30 Regnault — Jean-Baptiste Regnault (1754—1829) a fost pictor de scene istorice.

31 independență — la jocul numit boston, există așa-numita „independență mică” (șase levate) și „independență mare” (opt levate).

32 înțelepții Greciei — șapte filozofi din Elada, printre care Tales din Milet și Solon, erau denumiți „cei șapte înțelepți”.

33 nenorocirile înfringerii de la Moscova — amețit de succesele lui militare, Napoleon a atacat Rusia la 24 iunie 1812; în toamnă era înfrânt, deși intrase în Moscova, o Moscovă dinadins pustită de locuitorii ei și în care trupele franceze nu s-au putut menține; retragerea armatei imperiale, la începutul iernii 1812, s-a soldat cu pierderi imense; de aci avea să înceapă prăbușirea lui Napoleon.

34 bătălia de la Fère-Champenoise — în această localitate din departamentul Marnei a avut loc o bătălie între armatele napoleoniene și coaliția europeană, la 25 martie 1814.

35 Montereau — în aceeași campanie, ținând piept coaliției europene, trupele napoleoniene au raportat la Montereau o victorie.

36 despărțirii lui Napoleon de armată la Fontainebleau — la Fontainebleau, lângă Paris, la 11 aprilie 1814, Napoleon și-a semnat abdicarea și, înainte de a pleca în insula Elba, și-a luat rămas bun de la ofițerii și soldații adunați în curtea castelului; scena a rămas pentru bonapartiști ca o amintire mișcătoare.

37 clasa de retorică — ultima clasă din liceul francez, în care numerotarea se face în ordine descrescătoare (de la 6 spre 1).

38 Gros — Antoine-Jean Gros (1771—1835), a fost și el un pictor de bătălii.

39 20 martie — v. *Un debut în viață*, nota 14.

40 lupta de la Waterloo — la Waterloo, în Belgia, a fost înfrântă armata lui Napoleon, la 18 iunie 1815, de către armatele europene coalizate.

41 maresalul Davout la Saint-Denis — Louis-Nicolas Davout (1770—1823), militar francez capabil, a fost făcut ma-

reșat de Napoleon; în timpul celor „o sută de zile”, la întoarcerea lui Napoleon din insula Elba, a fost ministru de război; Bourbonii l-au acceptat totuși, făcându-l *pair* în 1819.

⁴² *armata de pe Loire* — după înfringerea de la Waterloo și a doua ocupare a Parisului, trupele franceze au fost retrase pe malul Loirei și apoi (la 1 august 1815) demobilizate.

⁴³ *bonapartiștii... de la cafeneaua Lemblin, adevărată Beoție constituțională* — cafeneaua Lemblin, vestită prin 1814, era frecventată dimineața de artiști și de savanți, iar seara de ofițeri din fosta armată a lui Napoleon; ofițerii regaliști veneau anume să caute ceartă bonapartiștilor; Balzac, de opinii regaliste, numește cafeneaua „Beoție a celor cu opinii liberale” (beoțienii aveau reputația de a fi greoi la minte) pentru a-și arăta disprețul.

⁴⁴ *1 iunie 1815* — întors la tron și pentru a și-l consolida, Napoleon acordase un Act Adițional — mai liberal — constituțiilor imperiale; o solemnitate importantă a avut loc la 1 iunie 1815 pentru proclamarea rezultatelor votului național cerut de Napoleon în legătură cu Actul Adițional; Napoleon a prezidat solemnitatea în costum imperial, a jurat credință Constituțiilor, a pronunțat un discurs și a împărțit insigne militare (vulturi) armatei care trebuia să plece spre frontiera de nord (Waterloo).

⁴⁵ *Partidul constituțional... Chartei constituționale* — partidul constituțional era cel care preconiza aplicarea întocmai a Chartei constituționale, „acordate” de Ludovic al XVIII-lea în 1814, cu prilejul „restaurării” sale; regele fusese obligat, de fapt, să recunoască burgheziei franceze câteva din cuceririle revoluției, dar căuta, ulterior, să le nesocotească.

⁴⁶ *„Francezul e prea mândru de Coloana sa ca să se ducă să se încoloneze într-altă parte* — joc de cuvinte în legătură cu coloana Vendôme (v. nota 25).

⁴⁷ *generalul Lallemand... Champ-d'Asile* — p. „Champ-d'Asile”, v. nota 34 la *Un debut în viață*; generalul Lallemand (1777—1823) nu a ajuns la Champ-d'Asile; s-a oprit la Filadelfia unde s-a însurat cu fiica unui negustor bogat.

⁴⁸ *Îl bătea atunci gândul să declare război clasicilor* — prin culoarea și mișcarea din tablourile sale, pictorul Gros (v. nota 38) se depărta de pictura statică și cu culori șterse a clasicilor și anunța stilul tumultuos, romantic, ilustrat mai târziu de Géricault și de Delacroix.

⁴⁹ *Gérard* — pictor de scene istorice, François Gérard (1770—1837) este, printre altele, autorul celebrei „bătălii de la Austerlitz”.

⁵⁰ *Texas* — statul Texas a făcut mai întâi parte din Republica Mexic, de care s-a despărțit în 1835—1836, rămânând independent până în 1845, cînd a fost anexat de Statele Unite.

⁵¹ *prietenii de la cenaclu* — acest cenaclu, în care apar personaje istorice (Michel Chrestien), personaje balzaciene (Bianchon), ba chiar Balzac însuși sub numele d'Arthez, e descris pe larg în romanul *Iluzii pierdute*.

⁵² *doi gologani... pe Pont des Arts* — conform vechilor obiceiuri, trebuia să plătești cu să treci pe anumite poduri, chiar la Paris.

⁵³ *Palais Royal* — sub acest nume era cunoscut grupul de clădiri din jurul unei grădini, clădiri în care funcționau cele mai vestite tripouri, unde erau cafenele și restaurante celebre; locul se numea astfel fiindcă fusese, la un moment dat, reședință a unor prinți de viță regală; pe vremea lui Balzac, localurile de la Palais Royal erau cît se poate de rău famate.

⁵⁴ *printre cei ultra* — ultraregaliștii sau *les ultras* — constituiau partidul cel mai reacționar din vremea Restaurației; nu-l aprobau nici pe rege, cînd acesta, sub presiunea maselor, lua măsuri mai liberale; bonapartiștii se înfîlneau cu liberalii în opoziția lor față de ultraregaliști.

⁵⁵ *Vestris* — Auguste Vestris (1760—1842) a fost un dansator celebru, dintr-o familie de dansatori de origine italiană; era numit dumnezeul dansului și a dansat pe scena Operei din Paris pînă la vîrsta de șaiszeci și șase de ani.

⁵⁶ *Coloquinte* — colocbinta este un soi de dovleac.

⁵⁷ *bietul colonel Chabert la Eylau* — Balzac introduce din nou, ca personaj real, un personaj din romanele sale, eroul principal al romanului *Colonelul Chabert*.

⁵⁸ *bătălia de la Montmirail* — tot în regiunea Marnei, la Montmirail, a avut loc, la 11—12 februarie 1814, o bătălie în care trupele napoleoniene, rezistind invaziei aliaților, a învins o parte din armatele coalizate.

⁵⁹ *Champ d'Asile... soldat-plugar* — situația tristă a foștilor soldați ai lui Napoleon deveniți agricultori la Champ-d'Asile a fost înfățișată prin vodeviluri și reproduceri după un tablou al pictorului Horace Vernet.

⁶⁰ *Foy, Manuel, Laffitte* — șefi ai opoziției liberale în timpul Restaurației; generalul Maximilien-Sebastien Foy (1775—1825) luptase în armatele revoluționare și în cele napoleoniene, iar din 1819 era deputat al stângii; Jacques Antoine Manuel (1775—1827), militar sub revoluție, apoi avocat, se număra printre liberalii-republicani cei mai avansați; Jacques Laffitte, guvernator al Băncii Franței în 1814, era și el, din 1816, deputat al opoziției.

⁶¹ *ducele de Berry tocmai fusese asasinat* — ducele de Berry, moștenitorul tronului, a fost asasinat în seara de 13 februarie 1820; ca urmare, guvernul Decazes a fost acuzat de cercurile de dreapta de prea mult liberalism și obligat să demisioneze.

⁶² *lovitura care i se dădu atunci presei de către domnul Decazes* — nu Decazes, demisionat (v. nota precedentă), a dat presei lovitura despre care e vorba, ci succesorul său, ducele de Richelieu; acesta a propus o lege care suspenda pe cinci ani reformele liberale obținute în 1819, restabilirea cenzura și reintroducea obligația unei autorizații pentru ziarele și periodicele cu caracter politic.

⁶³ *Léon Gozlan* — om de litere cu vază în vremea sa, Léon Gozlan (1803—1866) a fost ziarist și autor de romane, nuvele, piese de teatru; cu un an înainte de a muri, a scris o carte de amintiri despre Balzac.

⁶⁴ *acea adâncă și serioasă cultură pe care... toți oamenii de talent s-au străduit s-o capete între douăzeci și treizeci de ani* — este și cazul lui Balzac; la vârsta de care vorbește, îndurând lipsuri într-o mansardă din Paris, tânărul Balzac citea cu nesat opere științifice și literare, frecventa regulat cursuri de filozofie și de istorie.

⁶⁵ *Învățăturile cabalei* — în sens de : combinații întocmite de inițiați ai unei doctrine misterioase ; cuvântul e de origine ebraică (Kabbalah = tradiție) și înseamnă : interpretarea Scripturii după o tradiție transmisă inițiaților de la o generație la alta.

⁶⁶ *Géricault* — Theodore Géricault (1791—1824) este promotorul stilului romantic, caracterizat prin mișcare și culoare, în pictura franceză.

⁶⁷ *Rossini* — compozitorul italian Gioachino Rossini (1792—1868), autor fecund de opere cu caracter romantic (*Bărbierul din Sevilla*, *Wilhelm Tell*, etc.) era foarte prețuit în vremea lui Balzac ; Balzac însuși era un mare admirator al lui Rossini.

⁶⁸ *Walter Scott* — scriitorul englez Walter Scott (1771—1832), autor de romane istorice evocatoare și pitorești, a fost unul dintre modelele scriitorilor francezi romantici ; Balzac îl admira foarte mult, dar l-a depășit trecînd la realism critic.

⁶⁹ *La Italieni* — la teatrul unde jucau trupe italiene de actori sau de cîntăreți ; întemeiat în secolul al XVII-lea, a funcționat pînă în 1878

⁷⁰ *Coralie... Lucien de Rubempré* — personaje balzaciene din romanul *Iluzii pierdute*.

⁷¹ *Robert Macaire* — personaj din melodrama *Circuma din Adrets*, tipul banditului îndrăzneț și lanfaron.

⁷² *o petrecere de Sardanapal* — rege legendar, considerat ca ultim descendent al Semiramidei, Sardanapal e intruchiparea destrăbălării și a exceselor ; în vremea lui Balzac, figura acestui prinț oriental a fost evocată de artiștii romantici : Delacroix a pictat *Moartea lui Sardanapal* (1828) după ce Byron scrisese drama *Sardanapal* (1821).

⁷³ *beat... ca un templier* — călugării din ordinul militar al Templierilor, fundat în 1118, se îmbogățiseră enorm cu prilejul Cruciadelor ; deveniți bancheri ai papei și ai multor prinți, duceau o viață de huzur.

⁷⁴ *cavalerul Bayard* — căpetenie de oști de o mare vitejie, cavalerul Bayard (1473—1524) a devenit popular prin faptele sale de arme și prin cîntecul lui exemplar ; i s-a spus, din aceste motive, „cavalerul fără teamă și prihană”.

⁷⁵ „Au père de famille” — în traducere : „La capul familiei”.

⁷⁶ ploșnițele... lui Ludovic al XVIII-lea sau ciuboșica cucului a lui Napoleon — ironia constă nu numai în denumirea insignelor, ci și în intervertirea lor ; de fapt, Ludovic al XVIII-lea, ca toți regii din dinastia Bourbon, avea pe drapel o floare — crinul, iar Napoleon, o insectă — albina.

⁷⁷ tern... ambo-uri — trei numere, toate câștigătoare ; două numere leșite împreună la loterie.

⁷⁸ În ajunul Crăciunului... să cumpere ceva dulciuri pentru revelion — în Franța se numește revelion și petrecerea din seara dinaintea Crăciunului.

⁷⁹ văduva unui comandant de șanti — v. *Pierrette*, nota 58.

⁸⁰ Ponchard în *La Dame blanche* — tenorul Jean-Frédéric-Auguste Ponchard (1789—1866) a debutat la Opera comică în 1812 ; era celebru pentru naturalul și simplitatea cu care juca ; opera comică *La dame blanche* (Doamna albă) de Boieldieu, pe textul lui Scribe care utiliza o legendă scoțiană tratată de Walter Scott, a fost reprezentată pentru prima oară în 1825.

⁸¹ să fie transportat la Capucini — Capucinii erau călugării catolici din cinul sfântului Francisc ; îndeplineau uneori sarcini ca : stingerea incendiilor, îngrijirea bolnavilor etc.

⁸² *Sainte-Périne* — vezi nota 9 la *Pierrette*.

⁸³ Callot, Hogarth, Murillo, Charlet, Raffet, Gavarni, Meissonnier — pictori și desenatori care au reprezentat mizeria poporului, copii și țărani în zdrențe, soldați istoviți etc. ; ultimii patru au fost contemporanii lui Balzac ; Jacques Callot a trăit între 1592 și 1635 ; pictorul englez Hogarth între 1697 și 1764 ; pictorul spaniol Murillo între 1617 și 1682

⁸⁴ aș avea nevoie de autorizația lui — considerată ca permanentă minoră, femeia nu avea, în vremea lui Balzac — și a continuat să nu aibă nici în secolul următor, în Franța — dreptul de a încheia tranzacții fără autorizația soțului

⁸⁵ *proces de captație* — celor care obțineau prin mijloace perfide o moștenire sau o donație, păgubind pe cel în drept, li se putea intenta un proces care să dezvăluie intenția de a capta bunuri și să ducă la anularea donației sau a moștenirii.

⁸⁶ *Dacă n-ar fi fost aliații...* Agathe Bridau se referă la coaliția armatelor regale europene care l-au înfrint pe Napoleon și i-au readus la tron pe Bourboni.

⁸⁷ *Împăratul Probus un Noe al gallilor* — Probus, împărat roman (276—282), a pus să se replanteze în Galie vița de vie, care fusese distrusă din ordinul împăratului Domițian.

⁸⁸ *Rigord* — cronicar francez, Rigord (1145—1210) a povestit în latinește viața lui Filip al II-lea.

⁸⁹ *cultul druidic* — druidii erau preoții vechilor galli; cultul druidic se desfășura în aer liber, prin păduri.

⁹⁰ *un templu închinat lui Isis* — tonul lui Balzac arată că nu la în-serios etimologia fantezistă a orașului Issoudun; Isis era o zeiță din mitologia egipteană.

⁹¹ *Is-sous-Dun* — în limba franceză: „Is-sub-Dun” (Is-sub-deal).

⁹² *Richard Inimă-de-Leu* — Richard I, zis Inimă-de-Leu, rege al Angliei între 1189 și 1199 a purtat, în adevăr, război pe pământul Franței, unde a și murit.

⁹³ *condottieri pe care Henri al II-lea li opuse fiului său Richard, pe atunci conte de Poitou* — Henric al II-lea (1133—1189) a inaugurat, ca rege al Angliei, dinastia pe jumătate franceză (anglo-angevină); era născut în Franța și căsătorit cu văduva unui rege francez; a domnit impunându-și cu violență autoritatea; către sfârșitul vieții, a trebuit să lupte împotriva propriilor lui fii, Henric și Richard, susținuți de Filip-August, regele Franței.

⁹⁴ *istoria Aquitaniei, care n-a fost scrisă de benedictini* — Aquitania constitua partea de sud-vest a vechii Galii, iar mai târziu a fost regat independent; călugării benedictini erau cunoscuți în evul mediu pentru erudiția lor.

⁹⁵ *răzvrătirii cultivatorilor de viță de vie din Issoudun* — următoare revoluției din 1830, răscoala podgorenilor din Issoudun, determinată de impozitele excesive, a fost foarte singeroasă; generalul interpelat de unul dintre podgoreni

este generalul Petit, care a servit toate regimurile de după Napoleon.

⁹⁶ *suprimarea șobolanilor de pivniță* — în text *rats de cave* : percepșorii, numiți așa fiindcă inspectau pivnițele.

⁹⁷ *Carol al VII-lea* — Carol al VII-lea (1403—1461) a fost rege al Franței în timpul cînd aproape toată Franța era ocupată de englezi; în vremea lui are loc acțiunea patriotică a fiicei de țaran Ioana d'Arc.

⁹⁸ *Issoudun, care a dat naștere lui Baron și lui Bourdaloue* — actorul Michel Boyron, zis Baron (1653—1729) a făcut parte din trupa lui Molière; Bourdaloue a fost un predicator ieșuit din secolul al XVII-lea.

⁹⁹ *Guillaume Le Breton... în a sa Philippide* — Guillaume Le Breton a fost un poet cronicar, care a scris în latinește (1150—1226); era capelanul regelui Filip-August, în cinstea căruia a compus poemul de nouă mii de versuri, intitulat *Philippide*; în acest poem e vorba și de vinul din Issoudun, „un vin care are nevoie să călătorească și se întoarce mai savuros din țări depărtate, îmbăltind pe imprudenții care nu au grijă să amestece pe Liaeus cu Thetis” (vinul cu apa).

¹⁰⁰ *jacriile* — răscoalele țărănești din Franța medievală, crunt reprimare de cîrmuirea feudală; cea mai mare *jacquerie* a fost cea din 1358, izbucnită din pricina mizeriei agravate de cîmpirea engleză; termenul de *jacquerie* se datorește numelui de „Jacques”, pe care l purtau mulți țărani francezi.

¹⁰¹ *locotenentul-general... bailiv...* — înainte de revoluția din 1789—94, locotenentul-general era reprezentantul regelui; bailiv-ul corespunde judecătorului de azi.

¹⁰² *catechizare* — instruirea religioasă a copiilor de către preoții catolici.

¹⁰³ *La Rivière Forcée* — în traducere: „riul forțat”, nume potrivit pentru un canal.

¹⁰⁴ *grădini... numele pretențios de Tivoli* — în Parisul din vremea lui Balzac exista un parc cu distracții și cafele care purta numele de Tivoli, după cel al orașelului Italian de lângă Roma, celebru pentru frumusețile naturale și pentru grădinile lui.

¹⁰⁵ *biserica... pe care o cumpărase de la Națiune* — vezi nota 5

¹⁰⁶ *în timpul Frondei* — între 1648 și 1653; prin *Fronde* se înțelege mișcarea împotriva cîlcii monarhice și a politicii financiare a lui Mazarin; mișcarea a avut o primă fază — burgheză — și o a doua fază aristocratică.

¹⁰⁷ *cum se desfășau cîndva Carol al IX-lea... și Henric al IV-lea* — Carol al IX-lea (1550—1574) regele de tristă memorie care a încuviințat masacrul protestanților din noaptea Sfîntului Bartolomeu, la Paris (august 1572), avea obiceiul să cutreiere Parisul, noaptea, însoțit de curtenii săi, tineri ca și el, făcînd diverse șotii; Henric al IV-lea (1553—1610) se distra la fel cu camarazii săi.

¹⁰⁸ *o trumusefe de transteverină* — o transteverină este o locuitoare a cartierului Transtevere (dincolo de Tîbru) din Roma. Balzac se referă de multe ori la transteverine pentru a desemna femei volnice și frumoase.

¹⁰⁹ *pontoanele spaniole din Cabrera* — insula Cabrera, din Baleare, a rămas celebră prin suferințele prizonierilor francezi, închiși aici între 1808 și 1813; prizonierii făceau parte din armata de invazie a lui Napoleon.

¹¹⁰ *mareșalul duce de Feltre* — mareșalul duce de Feltre (1765—1818) era ministru de război în momentul ocupării Franței (1814); în timpul Restaurației a doua (1815), raliat la regalitate, a condus acțiunea de îndepărtare a ofițerilor bonapartiști.

¹¹¹ *țierarul din FRUMOASA FATA DIN PERTH* — *Frumoasa fată din Perth* este un roman de Walter Scott (v. nota 68).

¹¹² *cele O sută de zile* — perioada domniei a doua a lui Napoleon (20 martie—20 iunie 1815).

¹¹³ *Casa Roșie* — garda regală se numea astfel fiindcă avea uniformă roșie.

¹¹⁴ *Place d'Armes* — în traducere: piața armelor, a armatelor.

¹¹⁵ „*Cotidianul*” și „*Drapelul alb*” — ziare ultraregaliste; „*Drapelul alb*” a apărut între 1819 și 1830; „*Cotidianul*”, înființat în 1792 pentru a combate Revoluția, a stat în umbră între 1793 și 1815, cînd a reapărut pentru a susține opoziția de dreapta.

¹¹⁶ „Constituționalul” suprimat printr-o decizie — suprimat de guvernul Restaurației în 1817, din cauza unui articol în care s-a văzut o aluzie la fiul lui Napoleon, „Constituționalul” a apărut doi ani cu titlul de „Jurnalul Comerțului”.

¹¹⁷ elevi ai lui Amoros — fost militar, François Amoros (1769—1848) a organizat în Franța, în timpul Restaurației, învățământul de cultură fizică (civil și militar).

¹¹⁸ Panurge — Panurge este studentul pornit pe șotii, gata de a filozofa dar și de a șterpeli, din romanul satiric al lui Rabelais, *Gargantua și Pantagruel*, apărut între 1533 și 1553.

¹¹⁹ un fel de Curte a Minunilor — „curtea minunilor” era numele cartierului din Parisul medieval, și din alte orașe, unde locuiau vagabonzii și cerșetorii, care-și duceau viața speculând diverse infirmități simulate; cînd se întorceau acasă, aceste infirmități și diformități dispăreau „ca prin minune”; de aici numele cartierului.

¹²⁰ culoare ce l-ar da gata pe Delacroix — pictorul Eugène Delacroix (1798—1863), șeful școlii romantice franceze de pictură, este cunoscut pentru coloritul îndrăzneț al pinzelor sale.

¹²¹ nas ca Roxelana — nas cîrn, ca al șultanei Roxelana, favorita lui Soliman al II-lea (1505—1561).

¹²² Leonardă a tagmei — în romanul picaresc al lui Lesage, *Gil Blas*, apărut între 1715 și 1735, „jupineasa Leonardă”, este servitoarea hoților.

¹²³ soldaților care au trecut artileria peste muntele Saint-Bernard — în cursul campaniei din Italia, soldații lui Napoleon au realizat performanța de a trece în anul 1800 cu artileria prin trecătoarea înaltă de 2472 de metri (Saint-Bernard), care desparte Elveția de Italia.

¹²⁴ Sganarelle, Mascarille, Scapin — ‘valeti ingenioși’ din comediile lui Molière.

¹²⁵ Baruch, al cărui prenume indică îndeajuns o rămășiță de calvinism — protestanții francezi, discipoli ai lui Calvin, aveau obiceiul, ca și protestanții din alte țări, să dea copiilor nume biblice.

¹²⁶ *cei cinci Hochoni* — în limba franceză, „les cinq Hochons” — cei cinci Hochoni se poate înțelege, fonetic, „les cinq cochons” — cei cinci porci.

¹²⁷ *madras* — țesătură ușoară de mătase și bumbac fabricată la Madras, în India.

¹²⁸ *Directorat* (sau *Directoriu*) — v. nota 4, și *Un debut în viață*, nota 20.

¹²⁹ *cetățeanul și cetățeană Brazier* — în timpul Revoluției (1789—1794) și al Directoriului (1795—1799), apelativul care preceda numele patronimice era „cetățean”, „cetățeană”.

¹³⁰ *Albani, Dominichino, Bellini, Leonardo da Vinci, Tizian* — celebri pictori italieni ; au trăit : Albani, supranumit „pictorul grațiilor”, între 1578—1660 ; Dominichino, între 1581—1641 ; Bellini, pictor venețian, celebru pentru mado-nele sale, între 1426 și 1516 ; binecunoscutul Leonardo da Vinci între 1452 și 1519 ; iar Tizian, șeful școlii venețiene, între 1477 și 1576.

¹³¹ *Paul Veronese, ...preotul genovez* — Paul Veronese, pictor venețian, autor de tablouri cu subiect și colorit bogat, a trăit între 1528 și 1588 ; preotul genovez (Bernardo Strozzi — 1581—1644) a fost pictor, elev al lui Caravagio.

¹³² *Perugino... Corregio... Andréa del Sarto* — pictorul italian Perugino (1416—1524) a fost unul din profesorii lui Rafael (1480—1520) ; Corregio, pictor de fresce, a trăit între 1494 și 1534 ; Andréa del Sarto, pictor florentin, a trăit între 1486 și 1531.

¹³³ *arta lui Boulle* — arhitect, pictor și sculptor, André Charles Boulle (1642—1732) a fost cunoscut mai ales pentru mobilele de abanos încrustate cu fileuri de aramă și de bagă pe care le-a creat pentru aristocrații și bogătașii din secolul al XVIII-lea.

¹³⁴ *politicienii din LA PETITE PROVENCE la palatul Tuileries* — *La Petite Provence* (Mica Provență) era numele unei alei de lângă palatul Tuileries, alea pe care se plimbau discutând politicienii timpului ; se numea astfel probabil pentru că, fiind așezată spre miazăzi, era însoțită ca și regiunea Provența.

¹³⁵ *domnișoarei de Romans...* *Ludovic cel prea iubit* — e vorba de Ludovic al XV-lea (1710—1774) cunoscut pentru

viața lui destrăbălată ; ambițioasa domnișoară de Romans a fost una dintre nenumăratele lui favorite ; — „cel prea iubit” ajunsese atât de urit de poporul său, încît moartea lui a dezlănțuit o bucurie fără margini.

136 *zilele dezmățului din 1793 și din 1798* — prima dată — 1793 — este anul așa-numitei „Terori”, an de înclăstare maximă din perioada Revoluției franceze (1789—1794) ; a doua dată — 1798 — reprezintă penultimul an al guvernămintului burghez așa-numit Directoriu (1795—1799), în care atât finanțele cît și moravurile erau deficitare ; Balzac, neavînd perspectiva istorică pentru a aprecia Revoluția, o consideră o epocă tulburătoare cu excese reprobabile, ca și Directoriul.

137 *îaldurile filozofiei enciclopediste* — filozofia enciclopedistă este cea a materialiştilor francezi, care, în frunte cu Diderot, publică celebra Enciclopedie (1751—1777) ; bătrînul Rouget, ca și majoritatea enciclopediştilor, era ateu.

138 *s-o emancipăm* — emanciparea reprezenta pentru tină-rul minor dreptul de a efectua, înainte de majorat (douăzeci și unu de ani) anumite acte juridice ; în cazul Florei, emanciparea nu înseamnă mare lucru, căci drepturile femeii erau, în tot cazul, limitate (v. nota 84).

139 *Sophie Dawes... ultimul din familia Condé* — devenită în 1817 amanta ultimului Condé, actrița engleză Sophie Dawes a căpătat cu timpul un mare ascendent asupra bătrînului prinț, care i-a dăruit averi mari ; Condé a fost găsit spînzurat de fereastra camerei lui, în condiții rămase misterioase (1830).

140 *un chirurg ca Desplein* — Desplein este un personaj pomenit deseori în romanele lui Balzac, care i-a dat un rol de prim plan în nuvela *Liturgia unui ateu* ; ca model i-a servit celebrul chirurg Dupuytren (1777—1835).

141 *vestitului Carême* — Marie-Antoine Carême (1784—1833), bucătar celebru, autor de lucrări de artă culinară ; și-a exercitat arta în casa lui Talleyrand și, apoi, la curțile imperiale din Rusia și Austria.

142 *Rossini* — v. nota 67.

143 *cursul de chimie al lui Rouelle* — Guillaume-François Rouelle (1703—1770) a fost profesor de chimie și membru al

Academiei de științe; împreună cu fratele său mai mic, Hilaire-Marin Rouelle (1718—1779), a lucrat la rafinarea salpetrului.

¹⁴⁴ *Rabelais... cauquemarre* — la Rabelais, cuvântul de „cauquemarre” înseamnă un animal rar și curios (de-aici: „cauchemar”, coșmar, vis urit); — „coquemar” este o oală.

¹⁴⁵ *Otway... „Veneția salvată”* — *Veneția salvată*, capodopera poetului dramatic englez Thomas Otway (1652—1685) fusese reluată cu succes în Franța pe vremea lui Balzac, care o menționează în multe din romanele sale.

¹⁴⁶ *Bessin* — ținut fertil din regiunea nordică a Franței (Normandia).

¹⁴⁷ *domnișoara Georges* — despre domnișoara Georges (1787—1857), actriță celebră din vremea primului imperiu, se spunea că nu respinsese omagiile admirative ale lui Napoleon.

¹⁴⁸ *cea mai frumoasă Agrippine, de la Racine încoace* — actrița care a jucat rolurile feminine principale din tragediile lui Racine și care a fost iubită de acesta este Marie Desmares Champmeslé (1642—1698); urmașa ei pare a fi, pentru Balzac, domnișoara Georges (v. nota precedentă).

¹⁴⁹ *toate modurile de a iubi, pe al lui Gulnare și pe al Medorei* — Medora și Gulnare, eroine din poemul „Corsarul” de Byron, au fost popularizate și de pictorii vremii, ca întruchipări ale iubirii credincioase și pasionate; Medora, iubita lui Conrad, moare din cauza dorului după iubitul ei; Gulnare, favorita pașei ucis de Conrad, scapă din închisoare pe corsarul care a salvat-o din flăcări.

¹⁵⁰ *doamna Everard* — așa se numește (mai exact: Everard) menajera, care caută să fie luată în căsătorie, din comedia *Bătrînul holtei* de Colin d'Harleville, reprezentată pentru prima oară la 24 februarie 1792.

¹⁵¹ *„La Pandore”* — ziar de opoziție din vremea Restaurației, ca și „Constituționalul”; a apărut între 1823 și 1828.

¹⁵² *va fi eliberat Ferdinand al VII-lea de cortezurile sale* — Cortezurile (parlamentul, camerele) spaniole s-au format în 1802, în urma unei revoluții populare și i-au impus regelui absolut Ferdinand al VII-lea o Constituție liberală. În 1823, armata franceză a Bourbonilor „restaurat” a co-

tropit Spania și Ferdinand al VII-lea a fost repus în „drepturile” sale absolutiste.

153 *bătălia de la Hanau* — la Hanau, în 1813, trupele napoleoniene au reușit o victorie asupra armatelor austro-bavareze.

154 *Femeile sînt niște minori* — v. nota 84.

155 *De la 1770 și pînă la 1780 oamenii bogați adoptară moda de a învăța un meșteșug* — meșteșugurile fuseseră repuse în cinste de Enciclopedia (v. nota 137) care se intitula „Dicționar național al științelor, artelor și meseriilor”; moda era atît de răspîdită, încît și Ludovic al XVI-lea și-a instalat la Versailles un atelier de lăcătușerie.

156 *conspirație de soțul aceleia a lui Berton* — generalul bonapartist Jean-Baptiste Berton (1769—1822) s-a aliat mișcării liberale a „cărbunarilor” și a încercat să conducă o revoltă populară din vestul Franței, în 1822; arestat la 17 iunie, a fost executat la 5 octombrie 1822.

157 *Domnul de Rivière* — marchizul, apoi duce, de Rivière (1763—1828) a încercat să răscoale sudul Franței împotriva lui Napoleon, la întoarcerea acestuia din insula Elba; sub Restaurație, a fost numit ambasador la Constantinople.

158 *vulpile lui Samson, din Biblie* — în Biblie se povestește că Samson a avut ideea de a goni în tabăra inamică, a filistenilor, vulpi cu făclii aprinse legate de coadă, care au dat foc așezărilor.

159 *asemeni preoților lui Brahma* — Brahma este zeul suprem în mitologia indiană, personificind puterea creatoare, față de Civa, zeul distrugerii.

160 *douăzeci și cinci de ludovici* — cam cinci sute de franci.

161 *dveră* — perdeaua din fața altarului.

162 *Bréguet* — Abraham Louis Bréguet (1747—1828), ceasornicar și mecanic celebru, a fost fondatorul industriei franceze de ceasornice și instrumente de precizie (pendule astronomice, orologii marine etc.); fiul său, Louis-François Clément Bréguet (1804—1883) a fost constructorul telegrafului mobil și cu cadran și a ceasornicelor electrice, în Franța.

¹⁶³ *Nicolet* — Jean-Baptiste Nicolet (1710—1796) a fost la început directorul unui teatru de marionete; apoi a întemeiat un teatru de comedii ușoare, care a purtat, din 1792, numele de „La Gaité” (Veselia).

¹⁶⁴ *scene din „Télémaque”* — pentru gustul micilor burghezi, se fabricau tapete cu scene din *Aventurile lui Télémaque*, roman educativ de Fénelon (1699).

¹⁶⁵ „*nopces et festins*” — în traducere: „chefuri și ospete”.

¹⁶⁶ *ilustrul mareșal Bertrand* — generalul Henri-Gratien Bertrand (1773—1844) și-a manifestat devotamentul față de Napoleon însoțindu-l în exil, alint în insula Elba, cît și în insula Sfînta Elena; el e cel care s-a ocupat și de readucerea rămășițelor lui Napoleon în patrie (1840).

¹⁶⁷ *acest nou Masacru al Inocenților* — o legendă biblică povestește că regele Irod a poruncit, la Betleem, uciderea tuturor pruncilor mai mici de doi ani, cînd a aflat, de la magi, că în acel oraș s-a născut un rege al evreilor.

¹⁶⁸ *poznașul de Mistigris* — tînărul Mistigris, ucenic în pictură, își arată verva de calamburgiu în povestirea *Un debut în viață*.

¹⁶⁹ *un mic pulșor, cum se zice, un Poussin* — Flore Brazier își arată ignoranța amestecînd cuvintele *poulet* și *Poussin* care înseamnă amîndouă în limba franceză: „pui de găină”, dovadă că n-a auzit niciodată de marele pictor Poussin (Nicolas), șeful școlii clasice franceze, specialist în scene mitologice și istorice (1594—1665).

¹⁷⁰ *mulțumi sorșii, ca și bărbatul din fabula lui La Fontaine hoșului* — în fabula lui La Fontaine „Bărbatul, nevasta și hoțul” (IX, 15) un soț, nemulțumit de faptul că are o soție puțin drăgăstoasă, e recunoscător hoșului care a speriat-o și a făcut-o să i se refugieze în brațe.

¹⁷¹ *Frédéricks Lemaitre... în ultimul act din VIAȚA UNUI CARTOFOR* — în melodrama *Treizeci de ani sau Viața unui cartofor*, de Ducange și Dinaux, reprezentată pentru prima oară în 1827, celebrul actor Frédéricks Lemaitre juca rolul lui Georges de Germany, cartofor decăzut.

¹⁷² *procesul sergenților din La Rochelle... Berton și Caron* — Jean-Baptiste Berton (1769—1822) general francez; s-a distins în campaniile de la Austerlitz, Prusia etc. Șters din

controalele armatei după Restaurație, s-a raliat cărbunarii. În 1822, mișcarea cărbunarii l-a însărcinat să conducă o acțiune insurecțională care trebuia să izbucnească la Saurour. Mișcarea eșuând, Berton a fost arestat și condamnat la moarte (v. și nota 156); Augustin-Joseph Caron (1774—1822) colonel francez a fost implicat în 1820 într-un complot împotriva Bourbonilor; achitat în urma procesului, el conspiră din nou în 1822 pentru a elibera un grup de deținuți. De astă dată a fost condamnat la moarte și împușcat. Sergenții din La Rochelle erau afiliați cărbunarii; ei urmau să pornească o răscoală pentru eliberarea generalului Berton, dar au fost arestați în orașul La Rochelle și executați, în afară de cel care-i trădase.

¹⁷³ *Șiinta Alianță* — pact reacționar încheiat în 1815 între Prusia, Austria și Rusia, din inițiativa cancelarului austriac Metternich; era îndreptat împotriva mișcărilor libere și naționale.

¹⁷⁴ *în lafa Curții pair-ilor* — camera pair-ilor avea latitudinea să se transforme în înalt for de judecată, pentru a judeca persoane importante.

¹⁷⁵ *zilele glorioase ale Convenției* — sub numele de „Convenția națională” se înțelege adunarea revoluționară care a guvernat Franța de la 20 septembrie 1792 pînă la 26 octombrie 1795; Convenția a proclamat Republica (I-a), a apărut-o împotriva atacurilor din exterior și din interior și a procedat la reforme foarte importante.

¹⁷⁶ *fugit ad salices* — versul latin complet (Vergiliu, *Egioge*, III, 65) este: *Et fugit ad salices et se cupit ante videri*: Și fuge la sălcii (se ascunde) și dorește să fie mai înainte văzut(ă).

¹⁷⁷ *bene sit* — în limba latină: „fie și așa”, „să-ți fie de bine”.

¹⁷⁸ *celui care se alină acum în paradisul vitejilor* — Napoleon a murit exilat în insula Sfinta Elena, în anul 1821.

¹⁷⁹ *Marea armată* — armata lui Napoleon, care se aco-perise de glorie în bătălii, era denumită „marea armată” mai ales în cercurile bonapartiste.

¹⁸⁰ *celor care au încercat să-l repună în drepturi pe fiul „său”* — în vremea Restaurației, bonapartiștii se fereau

să pomenească numele lui Napoleon, la care se refereau prin diverse pronume: „acela”, „el”, „celălalt” etc.

181 *Hudson Lowe* — generalul englez cu acest nume (1769—1844) a fost guvernatorul insulei Sfinta Elena și, în această calitate, gardianul (aspru) al lui Napoleon, până la moartea acestuia.

182 *Indeminarea unui batonist* — sportul „batonului” e un fel de scrimă, care se practică cu bețe rezistente și suple.

183 *Cezar Borgia* — fiu al papei Alexandru al VI-lea Borgia, Cezar Borgia (1475—1507) a fost un om politic fără scrupule, care și-a dominat adversarii prin violență și și-retenie.

184 *Celălalt nu va mai fi Celălalt* — v. nota 180.

185 *Fouché îl indemnase pe Ludovic al XVIII-lea să se culce în cearceaturile lui Napoleon* — adică să ia pur și simplu locul lui Napoleon la cîrma țării, păstrînd măsurile de guvernămînt luate de acesta. Fouché (Joseph) a fost ministru al poliției sub Napoleon, care-l făcuse și duce, apoi, trădîndu-l pe împărat, și-a păstrat un timp ministerul și sub Restaurație.

186 *scena jucată de Richard al III-lea cu regina care tocmai rămăsese văduvă din cauza lui* — este scena 2 din actul I în drama lui Shakespeare *Richard al III-lea*, scenă în care Richard se arată îndrăgostit de regina văduvă.

187 un „*pas de trois*” — dans executat de trei persoane.

188 *„urmările celei de a doua căsătorii a lui Ludovic al XII-lea* — Ludovic al XII-lea s-a căsătorit la șaiszeci de ani cu tînăra prințesă Maria a Angliei — și a murit curînd după nuntă.

189 *Napoleon al II-lea* — fiul lui Napoleon creștea la curtea austriacă; el avea să moară tînăr, (în 1832), fără a fi domnit vreodată.

190 *generalul Rapp* — Jean Rapp (1772—1821), fost ofițer al lui Napoleon, se afla în fruntea trupelor trimise de Ludovic al XVIII-lea pentru a împiedica înaintarea împăratului întors din insula Elba; el a trecut din nou de partea lui Napoleon, s-a retras în Elveția după înfrîngerea de la

Waterloo, iar în 1819 a reapărut la curtea Bourbonilor, unde a fost numit din nou general și *pair*.

¹⁹¹ *în cursul Expoziției* — expozițiile din acea epocă erau expoziții industriale și aveau loc în curtea Luvrului sau în piața Concordiei; aici e vorba de expoziția din 1823.

¹⁹² *suirea pe tron a lui Carol al X-lea* — Ludovic al XVIII-lea murind fără moștenitori, în 1824, tronul revine fratelui său, Carol al X-lea.

¹⁹³ *delfinului* — „le dauphin” (de la provincia Dauphiné) era titlul purtat de moștenitorul tronului; dorind să reîntroneze vechile tradiții feudale, Carol al X-lea reintrodusese acest titlu la curte, ca și titlul de „madame”; în această vreme, delfinul era ducele de Angoulême.

¹⁹⁴ *lavoarea ca aceasta să fie înălțată la majorat* — majoratele erau proprietăți funciare legate de titluri de noblete; sub Restauratie, posesiunea unui majorat era obligatorie pentru a intra în Camera *pair*-ilor; majoratele au fost definitiv desființate în 1849.

¹⁹⁵ *citat în Almanahul regal* — „Almanahul regal al Franței” apărea din 1699.

¹⁹⁶ *comandor al ordinului sfântul Ludovic* — această decorație fusese creată de Ludovic al XIV-lea, în 1693, pentru ofițerii catolici; suprimată în timpul Revoluției, ea a fost restabilită în 1814 și apoi desființată în 1831.

¹⁹⁷ *o serbare la Elysée-Bourbon* — Palatul Elysée, astăzi reședință a președintelui Republicii Franceze, se numea în vremea Restauratiei Elysée-Bourbon și era locuit de membri ai familiei regale.

¹⁹⁸ *domnișoara des Touches* — sub acest nume apare în romanele lui Balzac și mai ales în *Béatrix* un personaj de scriitoare, pentru care autorul *Comediei umane* pare a fi avut drept model pe George Sand.

¹⁹⁹ *petrecerile Doamnei* — „Madame” întruchipa pe timpul Restauratiei eleganța și gustul în persoana Carolinei de Napoli, ducesă de Berry (1798—1870), ale cărei petreceri date în palatul Elysée ajunseseră celebre.

²⁰⁰ *Père Lachaise* — cimitir parizian, înființat în 1804.

²⁰¹ *Chauvelin* — marchizul François-Bernard de Chauvelin (1766—1832) a părăsit serviciul regelui pentru a îmbrățișa cauza Revoluției, în timpul căreia a fost ambasador; sub Restauratie a fost deputat liberal.

²⁰² *Charlet* — elev al pictorului Gros, Nicolas Toussaint Charlet (1792—1845) s-a făcut cunoscut ca desenator; litografiile lui de inspirație patriotică și populară i-au adus celebritatea; Balzac îl prețuia mult.

²⁰³ *minunea lui Moise* — legenda biblică afirmă că Moise, eliberator și legislator al poporului evreu, ar fi scos apă dintr-o stincă.

²⁰⁴ *du Tillet, Nucingen, Rastignac, Maxime de Trailles și de Marsay* — nimic de mirare în prietenia cinicului Philippe cu aceste personaje pe care Balzac le prezintă în alte romane ca speculanți, escroci, destrăbălați și ariviști fără scrupule.

²⁰⁵ *crezu în izbînda ordonanțelor* — văzînd că alegerile din 1830 erau în favoarea opoziției, Carol al X-lea și guvernul său reacționar hotărîră promulgarea a patru „ordonanțe” (decrete), care 1) suprimau libertatea presei, 2) dizolvau Camera, 3) stabileau o nouă lege electorală restrictivă (numărul alegătorilor era redus la un sfert) și 4) anunțau noi alegeri; indignarea stîmîtă de aceste ordonanțe a fost una din condițiile care au dus la revoluția din iulie (1830).

²⁰⁶ *în 28 iulie* — în zilele de 27, 28 și 29 iulie 1830 a avut loc revoluția pariziană care a răsturnat guvernul regal și pe Carol al X-lea.

²⁰⁷ *nerozia de a crede în repunerea în drepturi a ramurii primului născut* — regii Bourboni erau descendenții primului născut al lui Henric al IV-lea și a urmașilor săi; descendenții celorlalți fii formau ramura așa zisă de *Cauléans*, căreia îi aparținea Ludovic-Filip, regele întronat în 1830.

²⁰⁸ *în 1835, un regiment în Algeria* — v. *Un debut în viață*, nota 103.

²⁰⁹ *vitejia sa asemănătoare cu a lui Murat* — Joachim Murat, mareșal al Franței și cumnat al lui Napoleon, a rămas vestit pentru curajul arătat în bătălii (v. și *Un debut în viață*, nota 51).

CUPRINS

	<u>Pag.</u>
<i>Cuvînt înainte</i>	1
PIERRETTE	5
PIERRE GRASSOU	116
UN DEBUT ÎN VIAȚĂ	187
PESCUITORII ÎN APĂ TULBURE	359
<i>Note</i>	669